

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Levent SARIÇOBAN

ÂŞIK ÇELEBİ TEZKİRESİNDE POETİK KAVRAMLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ERKAL

ARTVİN ÇORUH
ÜNİVERSİTESİ
2007

ARTVİN-2017

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Levent SARIÇOBAN

ÂŞIK ÇELEBİ TEZKİRESİNDE POETİK KAVRAMLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ERKAL

ARTVİN-2017

Her hakkı saklıdır.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “ÂŞIK ÇELEBİ TEZKİRESİNDE POETİK KAVRAMLAR” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

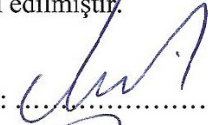
Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Artvin Çoruh Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 5 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Levent SARIÇOBAN

TEZ KABUL TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ERKAL danışmanlığında, Levent SARIÇOBAN tarafından hazırlanan bu çalışma 22 / 05 / 2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ERKAL İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Necip Fazıl DURU İmza:

Jüri Üyesi :Yrd. Doç. Dr. Adnan UZUN İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

22.05/2017

Yrd. Doç. Dr. Hamit ŞAFAKÇI
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
KISALTMALAR DİZİNİ	IV
TABLolar DİZİNİ	V
ÖN SÖZ.....	VI
GİRİŞ	VIII
BÖLÜM I.....	1
ÂŞIK ÇELEBİ'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	1
1.1. HAYATI.....	1
1.2. EDEBİ KİŞİLİĞİ	3
1.3. ESERLERİ.....	4
BÖLÜM II	6
TEZKİRELERE BAKIŞ, ÂŞIK ÇELEBİ'NİN MEŞÂ'İRÜ'Ş-ŞU'ARÂ TEZKİRESİ VE TEZKİRELERDEKİ POETİK KAVRAMLAR.....	6
2.1. TEZKİRELERE BAKIŞ	6
2.2. ÂŞIK ÇELEBİ'NİN MEŞÂ'İRÜ'Ş-ŞU'ARÂ TEZKİRESİ	7
2.3. TEZKİRELERDEKİ POETİK KAVRAMLAR'IN SINIFLANDIRILMASI ÖRNEĞİ.....	9
BÖLÜM III.....	11
ÂŞIK ÇELEBİNİN MEŞÂ'İRÜ'Ş-ŞU'ARÂ TEZKİRESİNDEKİ POETİK KAVRAMLAR.....	11
SONUÇ.....	366
KAYNAKÇA	369
ÖZGEÇMİŞ.....	376

ÖZET

Şiir, şair ve şiir okuyucusu gibi unsurların tarif ve değerlendirilmesinde kullanılan poetik kavramlar, hem kullanıldığı dönemdeki manasının hem de günümüz manalarının anlaşılması, ayrıca şiir ve şairi daha iyi anlayıp yorumlanmasında yol göstericilerdir.

Döneminin tenkit kitapları olan tezkireler, şairleri tanıtmak amacına yönelik yazılmış eserlerdir. Tezkireler, poetik kavramları barındırma hususunda zengin bir bilgi birikimini ihtiva etmektedirler. Tezkirelerin ana bölümün haricinde kalan mukaddime kısımlarında şiir nedir, nasıl olmalı veya olmamalı sorularına cevap teşkil edecek tanımlar yer almaktadır.

XVI. yy. Osmanlı sahasında tezkirelerin yazılmaya başlanmış olduğu ilk yüzyıldır. Bu yüzyıl içerisinde birçok şairin bulunması ve Klasik Türk şiirinin altın çağını yaşaması etkisi ile sekiz adet tezkire yazılmıştır. Bu çalışmamızda, şairler ve şiirleri hakkında ayrıntılı bilgi veren ve değerlendirmeler yapan, XVI. Yüzyılın mühim bir tezkiresi olan Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'sındaki poetik kavramlar üzerinde durulmuştur.

“Âşık Çelebi Tezkiresinde Poetik Kavramlar” adlı bu tez temel olarak üç bölümü ihtiva etmektedir. Birinci bölümde Âşık Çelebi'nin hayatı, kişiliği ve eserleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. İkinci bölümünde tezkire kelimesinin manası ve tezkireciliğin tarihi gelişimi anlatılmış, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ hakkında bilgiler verilmiş ve poetik kavramların sınıflandırılmasının poetikanın anlaşılmasına katkıları ifade edilmiştir. Çalışmanın esasını teşkil eden üçüncü bölümde ise Meşâ'irü'ş-Şu'arâ incelenip poetik kavramların geçtiği cümle örnekleri tespit edilerek değerlendirilmiştir. Bu kavramların genel olarak kullanıldığı mana çerçeveleri çizilmeye çalışılmış ve değerlendirme esnasında kavramlarla ilgili makale ve kitaplardan istifade edilmiştir.

Bu çalışmanın, Divan şiiri poetikası, poetika ve şair değerlendirmeleri alanlarında çalışanlar ve ilgililer için poetik kavramları anlamada faydalı bir kaynak olabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ, Tezkire, Klasik Türk şiiri, Poetika, Poetik Kavramlar, Şiir sanatı, Şair.

ABSTRACT

Poetic concepts used in the description and assessment of elements such as poetry, poet, and poetry readers are guiding for understanding both their meaning at the time they were used and their present meaning and better understanding and interpreting the poem and the poet.

Tezkires (collections of biographies), which are the books of criticism of their period, are works written for the purpose of introducing poets. Tezkires (collections of biographies) contain rich knowledge in terms of incorporating poetic concepts. The introduction sections of tezkires (collections of biographies) apart from the main sections include definitions that will answer the questions of what is and what should or should not be a poem.

The XVIth century is the first century when tezkires (collections of biographies) were first started to be written in the Ottoman State. During this century, eight poet biographies, in other words, tezkires were written due to the fact there were many poets and it was the golden era of the Classic Turkish Poem. This study focused on poetic concepts in Meşâirü'ş-Şu'arâ (Senses of Poets) of Âşık Çelebi (Gentleman Bard), which gives detailed information and makes an assessment of the poets and poems and is a fundamental tezkire (collection of biographies) of the XVIth century.

This thesis entitled the "Poetic Concepts in the Tezkire of Âşık Çelebi (Gentleman Bard)" basically consists of three sections. The life, personality, and works of Âşık Çelebi (Gentleman Bard) are mentioned in the first section. In the second section, the meaning of the word tezkire (collection of biographies) and the historical development of tezkirecilik were described, information on Meşâirü'ş-Şu'arâ (Senses of Poets) was given, and the contribution of the classification of poetic concepts to the understanding of poetics was stated. In the third section that makes up the basis of the study, Meşâirü'ş-Şu'arâ (Senses of Poets) was examined, and sentence examples with poetic concepts were identified and evaluated. It was tried to create the frameworks of meaning in which these concepts are generally used, and the articles and books about the concepts were used during the assessment.

This study is considered to be a useful source for those who study and who are interested in the Ottoman poetry, poetics and poet reviews and for understanding the poetic concepts.

Keywords: Âşık Çelebi (Gentleman Bard), Meşâirü'ş-Şu'arâ (Senses of Poets), Tezkire (Collection of Biographies), Classical Turkish poetry, Poetics, Poetic Concepts, Poetry, Poet.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: Aleyhi's-selam.
a.s.m.	: Aleyhi's-selamü ve's-selam
bk.	: Bakınız
bs.	: Baskı, basım
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
drl.	: Derleyen
doğ.	: Doğum tarihi
ed.	: Editör
Ens.	:Enstitü, Enstitüsü
H	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
hk.	: Hakkında
Hız.	: Hazret, Hazreti
M	: Miladi
öl.	: Ölüm
s.	: Sayfa
S	: Sayı
Ü	: Üniversitesi
yy.	: Yüzyıl
vb.	: Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	: ve diğerleri

TABLolar DİZİNİ

1. Tablo 1. Poetikanın Örnek Bir Sınıflandırılması.
2. Tablo 2. Şiir, Şair ve Şiir Okuyucusunun Poetik Kavramlar Açısından Tasnifi.

ÖN SÖZ

Günümüz çalışmaları içerisinde poetika, özellikle de klasik Türk edebiyatı bilgi hazinelerinden olan tezkireler üzerinde poetika çalışmaları az bulunmaktadır. Sadece poetik kavramları hedef edinmiş, çerçevesini ilerideki bölümlerde açıkladığımız çalışmanın benzeri ise tespit edebildiğimiz kadarı ile bulunmamaktadır. Bu alanda adımlar atmak edebiyat sahamız için şüphesiz faydalı olacaktır.

Bu sahadaki çalışmaların yetersizliğini ortadan kaldırılmasına katkı sağlayacağı düşüncesi ile yüksek lisans tez konusu olarak Âşık Çelebi'nin Meşairü's- Şu'arâ tezkiresindeki poetik kavramları çalışmıştır. Çalışma sırasında poetik kavramları ve bu kavramların yer aldığı cümleleri belirleyip kavramların cümlede nasıl kullanıldığı ve ne ifade ettiği incelenmiştir. Çalışmada gözden kaçmış, üzerinde durulamamış veya hatalı manalarla ifade edilmiş vb. hususların olması muhtemeldir. Bu nedenle metindeki poetik kavramların geçtiği cümleler tam olarak alınmıştır. Okuyucu ve araştırmacılar tam olarak verilen cümle örnekleri üzerinden hareketle yeni değerlendirmeler yapabilecektir.

Bu çalışmada kullanılan poetik kavramlar ve ifadelerin girift, Arapça ve Farsça kelimelerden oluşan uzun tamlamalardan meydana gelmesi, bu çalışmadaki zor ve aşılması güç engellerden olmuştur. Diğer bir zorluk ise, bazı kavramlara literatür taramasında rastlanmamış olmasıdır. Bu kavramlar, özelde cümle ve metnin manası, genelde ise tezkire yazarının yaklaşımı göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Başka bir husus ise, her bir kavram başlığı müstakil bir makale konusu olabilecek uzun araştırmaları ve değerlendirmeleri gerektirmektedir. Ancak bu durum çalışmamızın maksad ve çerçevesinden uzaklaşmamız anlamına geleceği için, kavramlar sözlüğü yaklaşımı içerisinde kaynaklarına atfedilerek poetik unsurlar hakkında tanımlamalar yapılmış ve yerine göre açıklamalı, yerine göre özlü bilgiler verilmiştir.

Orijinal olarak ifade ettiğimiz bu çalışmanın, ileride çalışma alanı olabilecek “Klasik Türk Edebiyatı Tezkireleri Poetik Kavramlar Sözlüğü” hatta “Divan Şiiri Poetik Kavramlar Sözlüğü”ne zemin hazırlayacağı ümidi taşımaktayız.

Zâtî için “Amma mazur idi, bir nice veçhile” diyen Âşık Çelebi'yi örnek alan ve tezkireler hususunda öncü ustalardan olan Harun Tolasa gibi ben de örneksizliğin

getirmiş olduğu hataların mutlaka olabileceğini beyan ederim. Hatalarımın düzeltilmesine katkı sağlayacak her türlü görüşü maalfihhar kabul ederim.

Bu çalışmaya beni sevk eden kıymetli danışmanım Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ERKAL'a, Meşâ'irü's-Şu'arâ'nın mudakkime kısmını okumada yardım eden Yrd. Doç. Dr. Özgür KIYÇAK'a, çalışmayı tashih eden Enes ÖZ ve Okutman Hasret TUTUŞ'a, fedakârlıkları ve desteği ile her zaman yanımda olan başta aileme ve bu çalışmaya katkı sağlayan tüm dostlarıma, özellikle de sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Adnan UZUN'a tüm yüksek lisans öğrenimin boyunca yapmış olduğu destek ve yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Levent SARIÇOBAN

ARTVİN-2017

VIII

GİRİŞ

Şiir ve şairin, nasıl ve ne olduğunu anlamak için hiç şüphesiz bu bağlamda kullanılmış olan kelimeler, terimler ve kavramları bilmek gerektir. Şiir ve şair değerlendirmesi yapacak olan kimselerin kelimenin yaşam sürecinde aldığı olumlu ve olumsuz manaları bilmesi de elzemdir. Mesela çalışmamızda ayrıntılı olarak ele alınan “garip” kelimesi; hem iyi bir mana olan eşsiz, orijinal, daha önce görülmemiş olarak ifade edilmekte hem de tuhaf, garabet ve kusurlu manalarını ifade edebilmektedir. Okuyucu bunları ilk görüşte nasıl değerlendireceği noktasında ikileme düşebilir; fakat yaptığımız bu çalışmada bu durumlar göz önünde bulundurulmuş ve kavramın bulunduğu cümle, metin ve literatürdeki örnekler göz önüne alınarak manalarının bütün resmine bakılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca zaman ve coğrafya farklılıklarına göre toplumların yaşayışları, anlayışları ve dünya görüşleri değişmektedir. Şairler ve eserler bu yaşayış ve anlayışın tesirini yansıtırlar. Sanat zevki ve anlayışları günümüz ile geçmiş arasında farklılık gösterir. Şair ve şiir ile ilgili geçmişte yapılan değerlendirmeleri, kullanılan kavramları bilmek günümüz araştırmacı ve sanatçılarında poetika yorumlamalarında doğru bakış açıları kazandıracaktır.

KONU

Tezkireler poetik kavramlar açısından zengin ve ayrıca kendileri döneminin bir şiir ve şair eleştirileridirler. Bu zenginliği içinde barındırdığını düşündüğümüz Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü's-Şu'arâ adlı tezkiresinde şiir, şair ve şiir okuyucusu veya dinleyicisi hakkında kullanmış olduğu poetik kavramları belirlemek. Bu kavramların mana çerçevesini belirlemek çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir.

AMAÇ

Âşık Çelebi tezkiresinin poetik kavramlarının ve mana çerçevesinin belirlenmesinde hedeflenen temel amaç; poetik kavramlara hâkimiyet ve bu hâkimiyetle klasik Türk şiiri ve şairini daha iyi anlayabilmek ve değerlendirebilmektir. Ayrıca tenkit ve değerlendirme kavramlarından oluşan bu çalışmayı, şiir sanatı ile uğraşanlar için kaynak olarak edebiyat sahasına sunmak olmuştur.

YÖNTEM

Poetikayı diğer bir ifade ile Şiir sanatını daha iyi anlayabilmek için poetikanın söz ve kavram dağarcığına hâkim olmak gerekir. Klasik Türk Şiirinde poetika kapsamında kullanılan ifadeler genellikle divanların dibacelerinde, Şiirlerin mahlas beyitlerinde ve özellikle tezkirelerde çokça bulunmaktadır. XVI. yy. tezkirelerinden olan ÂŞık elebi'nin Meşâ'ir'Ő-Şu'arâ'sı hem hacimli olması hem de Şiir ve Şair değerlendirmesinin uzun olmasından dolayı poetik kavramlar geniş bir yer tutmaktadır.

Poetik kavramlar alıŐması, Filiz Kılıç'ın Osmanlıcadan günümüz Türkçesine transkripsiyonlu olarak çevirip yayımladığı “*ÂŞık Çelebi, Meşâ'ir'Ő-Şu'arâ, İnceleme – Metin*”¹ adlı eser esas alınarak yapılmıştır. Tezkire tamamen incelenip poetik kavramlar ile ilgili tabirler alınmış ve alfabetik olarak sıralanmıŐtır. Bu kavramların tezkirede poetik açıdan kullanıldığı cümle tam olarak alınmış, bu alıntı, italik olarak yazılmış ve cümle sonuna sayfa numarası belirtilerek yazılmıştır. Belirtilen sayfa numaraları dipnot olarak yazılmamıŐ olup Kılıç'ın hazırlamış olduğu eserin sayfa numaralarını göstermektedir. Şairlerin incelenmesinde bir poetik kavramın gerek aynı Şair madde baŐlıđında gerekse başka Şairde geçen birçok farklı örnek tespit edilmiş olup bu rneği tamamı alınmıştır. Çıkarılmış bu örnek cümlelerdeki kavramlar bazı terkipler içerisinde de geçmektedir. nce poetik kavram, poetik kavramın çoğul biçimi, sonra da kavramın terkip içinde kullanılıŐ Őekline göre alfabetik sırayla dizilmiştir. Temel her bir poetik kavram için ayrı bir ana başlık açılmış ve bu kavramın kullanılmış olduğu terkipler, alt başlık olarak sıralanmıŐtır. Bu terkipler, okuyucunun bulmasını kolaylaştırmak için ayrıca alfabetik sıraya göre ana baŐlıklar arasında yazılmıştır; fakat tekrar aıklanmayıp, “bk.” kısaltma ifadesi kullanılarak açıklanmıŐ olduğu yere atıf yapılmıştır.

Poetik kavramın ilk önce lgat manası verilmiş; bu kavram ile ilgili kitaplar ve makaleler taranmıŐ, yapılmış olan çalıŐmalardaki değerlendirmeler kısaca özetlenmiŐtir. Daha sonra ÂŞık elebi'nin bu poetik kavramını nasıl kullandığı ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

İzlenen bu yöntemle ÂŞık elebi tezkiresindeki poetik kavramlar belirlenmiŐ ve bu kavramların mana erevesi çizilmeye çalışılmıştır. Bu alıŐma, Şiir ve özellikle

¹ Filiz Kılıç (haz.), *ÂŞık Çelebi, Meşâ'ir'Ő-Şu'arâ, İnceleme- Metin*, C, 3, İstanbul Araştırmaları Ens., İstanbul 2010.

klasik Türk şiiri tenkit ve değerlendirmesi çalışmalarına kapsamlı bir bakış açısı kazandıracadı umulmaktadır.

BÖLÜM I

ÂŞIK ÇELEBİ’NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

Âşık Çelebi (doğ. 926/ 1520 - öl. 979/1572) doğum yeri ve tarihi ile ilgi bazı kaynaklarda farklı bilgiler bulunmakla beraber, babası Seyit Ali’nin “feyzi-i İlâhî” ile düşürmüş olduğu tarihe göre H 926 (M 1520) yılında, günümüzde Kosova’nın bir ili olan Prizren civarındaki Vılcitrın köyünde doğmuştur. Adı “Pir Mehmed” olan Âşık Çelebi’nin namı ise Es-Seyid Pir Mehmed bin Çelebi’dir. Hem Meşâ’irü’s- Şu’arâ’nın şair Mahvi ile ilgi kısmında hem de mukaddimesinde açıkça beyan ettiğine göre;

Doğaldan vasf-ı ismine muvâfık

Güzeller mübtelâsı ya ‘ni ‘Âşık²

‘Âşık mahlasını ihtiyar etmiştir.

Filibe kadısı iken vefat eden babası Seyyid Ali (M 1534-35), onun babası Seyyid Zeynel Abidin, onun babası Seyyid Natta, Sultan Murad zamanında Bağdat’tan gelip Bursa’ya yerleşmiştir. Nakîbüleşrâflık yapan Seyyit Natta, Ebu İshak zaviyesinde şeyhlik, mütevellilik yapmış ve işlemiş olduğu simat ve natleri ile Sultan’ın ihsanına mazhar olmuştur. Tezkiresinde ve şiirlerinde seyidliğini birçok kez ifade ederek iftihar eden Âşık Çelebi, seyit olduğuna; yani Hz. Muhammed’in (a.s.m.) torunu Hz. Hasan’ın soyundan geldiğine, dilindeki kekemelik ya da peltekliği ifade eden lüknetliğini delil olarak beyan etmiştir.³

Babası gibi annesi de nüfuzlu bir soydan gelmektedir. Annesi, kazaskerlik dâhil birçok devlet kademesinde görev yapan, aynı zamanda şair olup Hâtemî mahlasını kullanan Müeyyedzâde’nin (doğ. 1456- öl. 1516) kızıdır.

Âşık Çelebi’nin tezkiresinde biyografisini yazmış olduğu Hâkî mahlasını tahallüs etmiş olan Şah Mehmed (öl.1539) de dâhil olmak üzere dört erkek kardeşi vardır.

² Kılıç, s.240.

³ Kılıç, s. 27.

Âşık Çelebi, tezkiresinde Caferî mahlaslı şairin biyografisini ele alırken, kendisinin on beş yaşında toy bir delikanlı iken İstanbul'a geldiğini beyan etmiştir. Bu zamana kadar Bursa'da bulunan Âşık Çelebi, anne ve babasını kaybettikten sonra 1535 yılında dedesi ile İstanbul'a gelmiştir. Emir Gîsû Efendi, Ebussuûd Efendi (öl. 1574), Fenârî Muhyiddîn Efendi (öl. 1548) ve Taşköprîzâde (öl. 1560-61) gibi dönemin meşhur hocalarından ilim tahsiline başlamıştır. Anne tarafından Müeyyedzade'nin torunu olması, babasının geniş çevresi ve kendi girişken kişiliği sayesinde birçok meşhur şair ve âlimle tanıştı. 1541 yılında tekrar Bursa'ya gelerek mahkeme kâtipliği yaptı. 1545 yılında vebaya tutuldu. Kısa sürede iyileşen Âşık Çelebi, 1546 yılında azledilinceye kadar Emir Sultan vakıflarında mütevellilik yapmıştır. Sonra İstanbul'a geri dönerek eski hocalarının yardımı ile İstanbul mahkeme kâtipliğine başladı. Tahsilini tamamladı fakat hocası Muhyiddin Efendi'nin 1547 yılında ölmesi sebebiyle icazetname alamamıştır. Tahsil gördüğünü ulemadan şahitler göstererek ispat etmek mecburiyetinde kalmıştır. Kadılık mesleğinden pek memnun olmamakla beraber Âşık Çelebi, 1550 yılından itibaren sırası ile Silivri, Priştine, Serfice (1556), Narda, Alaiye (1562), Niğbolu, Çernovi (1563-64), Kıratova (1565), ve son olarak Üsküp'te (1556) kadılık yapmıştır. Meslek hayatında özellikle Narda'da iken birçok sıkıntı çekmiş ve görevinden azledilmiştir.

Bu görevleri süresince birçok şair ile tanışmış, onların bazı şiirlerini kayıt altına almış ve daha sonra bunları tezkiresinde kullanmıştır. Latifi; tezkiresinde, Âşık Çelebi'ye ait olan şair biyografilerini alfabetik sıraya göre tanzim etme fikrini kullandığı için Âşık Çelebi, bir süre yazmayı ertelemiş olduğu tezkiresini Kıratova kadılığı sırasında tamamlamış ve II. Selim'e takdim etmiştir.

Silivri'de kadılık yaptığı yıllarda evlendi fakat bu evliliği uzun sürmedi ve boşandı. Çelebi bu durumu şu beyitle ifade etmiştir.

Çokdan isterdüm zen-i dünyâyâ ben vermek talâk

Hamdülillâh sözümün Âşık bugün oldum eri⁴

Akciğer iltihabı olarak bilinen zatülcenb hastalığına yakalanmış ve Üsküp'te 1572 yılında vefat etmiştir. Ölüm sebebine farklı bir izah yapan Âtaî, Âşık Çelebi'nin Üsküp güzellerine âşık olup hastalandığını ve bu hastalıktan kurtulamayarak vefat

⁴ Kılıç, s. 1216.

ettiğini belirtmiştir. “*Âşık sefer eyledi cihandan*” tarihi mezar taşına yazılmış. Mezarı Üsküp’te Gazi Baba Belediyesi sınırları içinde günümüzde yerinde olmayan Gazi Baba türbesinde bulunmaktadır.⁵

1.2.EDEBİ KİŞİLİĞİ

Âşık Çelebi, dedesinin yardımı ile dönemin çok önemli hocalarından tahsil görmüştür.

Arapça eserler tercüme etmiş ve Şakayık adlı esere Arapça zeyl yazmış olması Arapçaya olan hâkimiyetini göstermektedir. Arapça ve Farçaya kudretini gösteren bir başka misal ise; Şehnâme müellifi Ârif’in iki bin beytlik kendi yazmış olduğu şehnâmede, Arapça kelime bulunmamasıyla övünmesine mukabil Ârif’in Şehnâmesinde Arapça kökenli *reyhân* kelimesini bulmuş ve bunun yerine Farçada *sipergam* kelimesi kullanıldığını ifade etmiştir.⁶ Âşık Çelebi’nin, Arapça, Farça ve Türkçeye hâkimiyetinin diğer bir delili ise Hayâli’nin şiirlerini yazdıktan sonra tashihi için Âşık Çelebi’ye göstermesidir.

Meşâ’irü’ş- Şu’arâ tezkiresinin mukaddime kısmındaki “*Amma her nev’a ilme kûşiş ve her fenn-i fazla verziş idüp şî’rde dahı egerçi sâ’ir şâ’irler leyte şî’ri⁷ diyüp hasedi edilecek degül idi. Amma bâzîçe-i kûdegân olamayup reddi dilecek degül idi.*”⁸ olan kendi ifadeleri şiirinin nasıl olduğunu beyan etmektedir. Şiiri için başka şairleri “Keşke bu şiiri ben yazsaydım, benim şiirim olsaydı.” diye haset ettirecek yüksek bir mertebede olmadığını beyan etmiştir. Fakat şiirinin çocuk oyuncağı olmadığını da ifade etmiştir. Ayrıca yazmış olduğu bir şiirde⁹, değerli ve pahalı olan şiirin kendini istemediğini, düşük ve değersiz olan şiiri de kendisinin istemediğini ifade etmiştir. Bu ifadeler Âşık Çelebi’nin şiirinin miyane olduğunu göstermektedir. Şiirlerinin çoğunda aşkı ve güzelleri konu etmiştir. Diğer bir kısmında ise tabiat tasvirleri yapmıştır. Âşık Çelebi kasidelerinde kendine ve seyidliğine kıymet verilmediğinden bahsetmiştir.

⁵ Mustafa İsen, (ed.) “*Şair Tezkireleri*” 4. bs. Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, s. 58-59.

⁶ Hatice Aynur, “*Kendi Kaleminden Âşık Çelebi’nin Yaşam Öyküsü*” Hatice Aynur ve Aslı Niyazioğlu (drl.), *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, Koç Ü Yayınları, İstanbul, 2011 s.51.

⁷ Keşke bilsem. (Keşke benim olsaydı manasında haset ifadesi)

⁸ Kılıç, s. 242.

⁹ Kılıç, s. 242.

Âşık Çelebi inşadaki ustalığını, “*Înşâda dahı gerçi ahsenu’s-şi’ri ekzebuhû*¹⁰ *kelâmûn hüsn ü kabîhine mihenk idi. Amma benüm inşâm ahsen idüği kime yalansa bana gerçek idi.*”¹¹ diyerek ifade etmiştir. Türkçe kurallara uygun, sağlam ve uzun cümleler, başarılı seciler kullanma Âşık Çelebi’nin nesrinin başlıca özellikleridir.

Şiir ve inşası karşılaştırıldığında şiirinin daha sade olduğu görülmektedir. Âşık Çelebi hem şiir hem de inşada, atasözü ve deyimleri çokça kullanmıştır. Ayrıca içinde bulunduğu toplumun gelenek ve göreneklerini başarılı bir şekilde eserlerinde yansıtmıştır.

Âşık mahlasının işaret ettiği üzere kendisi gezmeyi, eğlenmeyi, güzelleri ve şarabı seven, rindane yaşayışı tercih eden bir şair ve münşi’dir.

1.3. ESERLERİ

Meşâ’irü’s-Şu’arâ (Âşık Çelebi Tezkiresi) : Âşık Çelebi’nin nazım örnekleri ile karışık inşâ tarzında yazdığı, kendisini günümüze taşıyan en önemli eseridir. 1568 yılında II. Selim’e sunulmuştur.

Divan; Âşık Çelebi divanını 1556 yılları civarında Serfice kadılığı sırasında tertip etmiştir. Eser 14 Kaside, 117 gazel ve musammattan oluşmaktadır.

Ravzatü’s-Şühedâ: Farsçadan tercüme olan bu eser Hüseyin Vâ’iz’in olup Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi ile ilgilidir. Latîfi tezkiresinde geçtiği üzere Âşık Çelebi bu tercümeye bazı eklentiler yapmıştır.¹²

Sigetvarname: Kanuni döneminde Zigetvar Seferi ile ilgi manzum olan eser günümüzde mevcut değildir.

Şehrengiz-i Bursa: 1541 yılında Bursa güzelleri üzerine yazılmış olan eser günümüzde mevcut değildir.

Şakâyıku’n-numaniye: Hocası Taşköprizade’nin eserinin tercümesidir.

Zeyl-i Şakayık: Şakayık adlı esere Arapça yazdığı zeyli Sokullu Mehmet Paşa’ya sunmuştur.

¹⁰ En güzel şiir en çok yalan içerendir.

¹¹ Kılıç, s. 242.

¹² Mustafa İsen (haz.), *Latîfi Tezkiresi*, Akçağ, Ankara, 1999. s. 121.

Mi'râcü'l-ayâle vü Minhâcü'l-adâle: İbn-i Teymiyenin eserinin tercümesidir.

Et- Tibre'l-Mesbuk: Gazali'nin Sultan Sencer'in huzurunda geçen konuşmaları Farça olarak yazdığı eserinin Arapça tercümesinden Türkçeye tercümesidir.

Ravzu'l-Ahyar: Hatip Kasım'ın Arapça olarak yazılmış olan eserinin tercümesidir.

Şerh-i Hadis-i Erbaîn: Gelenek üzere yapılan hadis şerhleridir.

Mecmu'a-i Sukûk: Basılmamış olan bu eser kadılığındaki kıymetli ilamları içermektedir.

BÖLÜM II

TEZKİRELERE BAKIŞ, ÂŞIK ÇELEBİ'NİN MEŞÂ'İRÜ'Ş-ŞU'ARÂ TEZKİRESİ VE TEZKİRELERDEKİ POETİK KAVRAMLAR

2.1. TEZKİRELERE BAKIŞ

Tezkire kelimesi Arapça *zıkr* kökünden gelmektedir. Manası ise anma, anılmadır.¹³ Tezkireler sadece şairler için değil *Tezkiretü'l- evliya*, *Tezkiretü'l- hattâtîn* gibi meslek erbapları için de yazılmaktadır. Fakat tezkire adı daha çok şairlerin biyografisine anlatan kitaplara verildiği için ilk akla gelen şair tezkireleri olmaktadır. Şairlerin yaşam hikâyeleri anlatan tüm kitaplara da tezkire denmemektedir. Bazılarının ayrı bir ismi olduğu gibi bazıları ise başka bir kitabın içerisinde bir bölüm olarak yer almaktadır.

İnsanlar kendileri için kıymetli gördükleri söz ve şiirleri daha sonraki toplumlara aktarmak istemişlerdir. Başlangıçta sözlü olan aktarım daha sonra yazılı olunca antoloji ve biyografi geleneğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu ikisinin birleşiminden ise tezkire geleneği meydana gelmiştir.¹⁴ Araplarda doğan tezkirecilik, *tabakatü's- şuarâ* adını alırken daha sonra İran'a geçtiğinde ise Feridüddin Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliya* kitabının da etkisi ile *tezkiretü's-şuarâ* adı gelenek halinde kullanılmıştır.¹⁵ XVI. Yüzyılda Türk-İslam medeniyetinin merkezi olan Herat, tezkirecilik alanında da bir ekol olmuştur. Herat Mektebi Tezkireleri diye adlandırılan Baharistan, Devletşah ve Mecâlisü'n-Nefâis tezkireleri Osmanlı tezkireciliğine hemen hemen tam bir model teşkil etmiştir.¹⁶

Tezkirelerde şiirle ilgi bazı bilgiler giriş bölümlerinde verilmektedir. Esas ana bölümde ise şairlerin; adı, unvanı, lakabı, doğum yeri, memleketi, yaşadığı yerler, nesli, ailesi, akrabaları, evliliği, çocukları, ölümü, yetişme ve öğrenim durumu, ilimdeki seviyesi, mesleği, makamı, geçimi, zihni ve zekâsı, mizacı ve ahlakı, hünnerleri,

¹³Ferit Devellioğlu, “Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat”, 30. bs. Aydın Kitapevi, Ankara, 2013, s. 1383

¹⁴Feyzi Çimen, “Yusuf Çetindağ, Şiir ve Tenkit”, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 1 Bahar, 2013, s. 376.

¹⁵Yusuf Çetindağ, “Şiir ve Tenkit, Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde”, Kitapevi, İstanbul, 2010, s. 23.

¹⁶Yusuf Çetindağ, “Eleştiri Terimleri Açısından Herat Mektebi Tezkirelerinin Anadolu Tezkirelerine Tesiri”, Bilig, S, 22, s.109-132, Yaz 2002, s. 109.

kabiliyetleri, fiziksel görünümü, yaratılış bakımından sanat ve şairlik gücü, şiire başlayışı, mahlası, bilgi ve kültür çevresi, yakın arkadaşları, eserleri ve şairlere ait bazı şiirlerinden bahsedilmektedir. Bu sayılan unsurların çoğu bir şair için bulunmakla beraber bazı şairler için daha az bilgiye de rastlanmaktadır.

2.2. ÂŞIK ÇELEBİ'NİN MEŞÂ'İRÜ'Ş-ŞUARÂ TEZKİRESİ

Osmanlı sahasında tezkirecilik XVI. Yüzyılda, Sehî Bey'in Heşt Bihîşt'i (1538) ile veya bu tezkireye çok yakın tarihte(önce veya sonra olabilir) yazılan Garîbî'nin Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm'u ile başlamış olduğu düşünölmektedir. Latîfi'nin Tezkiretü'ş-şuarâ ve Tabsıratü'n-Nüzemâ'sı (1546) ve Ahdî'nin Gülşen-i Şuarâ'sından (1564) sonra beşinci olarak Âşık Çelebi ve Meşâ'irü'ş-Şuarâ (1568) tezkiresi gelmektedir. Meşâ'irü'ş-Şuarâ'nın Osmalı sahasında ilk yazılan tezkireler arasında yer alması ve ele aldığı şairler hakkındaki geniş çaplı değerdendirmeler yapması sonra yazılacak olan tezkirelere kısmen model teşkil etmektedir.

Âşık Çelebi eserinin adına aslında Tevârih-i Şu'arâ denilmesi gerektiğini fakat şairlerin hususiyetlerini uzunca ifade ettiğinden Meşâ'irü'ş- Şuarâ diye adlandırdığını ifade etmiştir.

Âşık Çelebi 426 şaire yer verdiğı tezkiresi, mukaddime ve şair biyografilerinin bulunduğu iki kısımdan oluşmaktadır.

Tezkirenin ilk kısmındaki uzun mukaddimede; ilk olarak kelamın doğuşu ve kıymetini ifade etmiştir. Sözdten başlayarak şiirin manası tarif edilmiş ve Aristo'nun şiir görüşüne yer verilmiştir. Sonra, şiir-İslam ilişkisinde şiirin caiziyetini konu almıştır. Bir sonraki bölümde ise şiirin manası, iç ve dış unsurlarından bahsetmiştir. Daha sonraki bölümde ise şiirin Arap ve Osmanlıdaki tarihi gelişimini tahlil etmiş. Kendi yaşamış olduğu devre kadar geçen on iki tane Osmanlı padişahından, şairliklerinden ve şiirle olan alakalarından bahsetmiştir. Son olarak ise Meşâ'irü'ş-Şuarâ'nın yazımında göz önünde bulundurduğu hususları beyan etmiştir.

Âşık Çelebi, tahsilinde dönemin çok önemli üstadlarından istifade etmiş, kadılık meslek hayatı ve gezmeyi seviyor olması sayesinde de birçok şairle tanışmış ve ilk ağız olarak onlardan dinledikleri ve yakınlarından aldığı bilgileri tezkiresinde kullanmıştır. Bunun neticesi olarak geniş çaplı biyografiler ortaya çıkmıştır. Şairlerin meşhur

şairlerini herkes nasıl olsa bu şiirleri biliyor diye tezkiresine dâhil etmemiştir. Daha ziyade şairlerin bilinmeyen ya da az bilinen şiirlerine yer vermiştir. Tezkiresinde aranan şairi bulmak zorluğu, şairlerin adlarını ebced değerine göre sıralamış olmasından dolayıdır. Bu durumu kendisinden önceki tezkireleri taklit etmemek için yapmıştır. Asıl olarak Latîfî'nin tezkiresinde kullanmış olduğu alfabetik sıralama fikrinin kendine ait olduğunu fakat Latîfî bunu kullanınca kendisinin ebced düzenini seçtiği bilinmektedir. Bu fikrin Latîfî tarafından kullanılması sadece bu değişikliği değil, Âşık Çelebi'nin tezkiresini tertip etmesini ertelemesine hatta şiir yazmayı da bırakmasına neden olmuştur.¹⁷

Tezkiresinde kendi için bir madde başlığı ayırmayan Âşık Çelebi şahsı ile ilgili bilgileri şairlerle olan münasebetlerini aktarırken bahsetmiş ve böylelikle hakkında birçok bilgiyi zikretmiştir. Tezkiresinin şair biyografileri kısmı diğer tezkirelerden geniş ve doğru bilgiler vermesi açısından diğer tezkirelerle farklılık arz etse de geleneksel olarak şairlerle ilgili bilgileri aktarımda benzerlik vardır.

Tezkirenin fasl-ı evvel ve kısmı hususan Osmanlı padişahlarından bahsedilen kısımlar, meşhur, âlim ve devlet adamı olan şairler anlatılırken dil ve ifade oldukça ağırlığını hissettirmektedir. Secili anlatımı hiç terk etmeyen Âşık Çelebi hem sanatlı hem de sade ifadelerinde kullanmıştır.¹⁸ Şair biyografilerinde adı geçen şairin temel özellikleri sayıldıktan sonra o şairi daha iyi tanımamıza yarayacak bir olayın anlatımı yapılmaktadır. Bu özellik ise Meşâ'irü's-Şuarâ'nın diğer tezkirelerden temel farkını oluşturmaktadır.

XV. yy.da Safî ile Divan şiirinde deyim, atasözü ve mahalli unsurlar kullanma başlanılmıştır. Sonra gelen şairle bu geleneği sürdürmüşlerdir. Atasözü ve deyim kullanma geleneği nazımda olduğu gibi nesirde de kullanılmıştır. Yaşamış olduğu dönemin geleneklerini ve halk dilini bilen ayrıca bir divan oluşturacak kadar şair ve yazar olan Âşık Çelebi deyim, atasözü ve mahalli unsurlara Meşâ'irü's-Şuarâ'da çokça yer vermiştir¹⁹. Bol deyim ve atasözü kullanılmış olan eser cümle yapısı ve ifade tekniği açısından sağlam bir yapıya sahiptir²⁰.

¹⁷ Aynur, s. 50.

¹⁸ Kılıç, s. 53.

¹⁹ Kılıç, s. 60.

²⁰ Kılıç, s. 61.

2.3.TEZKİRELERDEKİ POETİK KAVRAMLAR'IN SINIFLANDIRILMASI ÖRNEĞİ

Şairlerin yaşam hikâyelerini ele almış olan şüara tezkireleri hem bir tür şiir ve şair eleştirisi hem de yazılmış olduğu dönemi sosyal ve kültürel açıdan günümüze taşıyan edebî eserlerdir.

Şiir ve şair ile ilgili olup onların ifade ve değerlendirmesinde kullanılan kelimeler poetik kavramlar olarak ifade edilmektedir. Beğeni ve tenkidi ifade eden terimleri ayırmak hem güç hem de bir o kadar lüzumludur. Çünkü kelimenin Türkçe, Arapça ve Farsça sözlük ve kaynaklardan tarihî gelişimini araştırmak gerekmektedir.

Günümüzde poetik kavramlar için tam bir model olacak sınıflandırma az bulunmaktadır. Poetikanın anlaşılmasını kolaylaştırmak için sınıflandırma yapmak gerektiğini Okay, sınıflandırmayı nakış işlemede kullanılan kılavuz ipler olan kanaviçeye benzetmiş ve nakış işlendikten sonra bu iplerin çekilip atılması gerektiğini beyan etmiştir. Ayrıca bir ilmi öğrenirken sınıflandırma yapılmalı zaten tasnif bir cihetle ilim demektir. Hatta poetikada sınıflandırma, kılavuz iplerinden daha çok önem taşımaktadır; fakat daha sonra kanaviçenin kılavuz iplerinin atılması gibi sınıflandırma kaydına bağlı kalınmadan da değerlendirmeler yapılmalıdır. Büyük resmi tam görmek açısından tasnif etmek hem bahisleri; tam ihatayı, genişletmeyi hem de teferruatı kolay ifade etmeyi sağlar.²¹

Poetik kavramları ilk olarak tablo 1’de ifade edildiği üzere şiir, şair ve okuyucu üçlüsü açısından bir sınıflandırma yapılmıştır.

Tablo 1. Poetikanın Örnek Bir Sınıflandırılması.

²¹ Orhan Okay, *Poetika Dersleri*, Derğah Yayınları, 3. bs. İstanbul, 2014, s. 21-22.

Okay, yapmış olduğu sınıflandırmada kendi ifadesi ile eksikler olabileceğini beyan etmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada yapmış olduğumuz tasniflerin de geliştirilmeye açık olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sınıflandırmaları yapmaktaki amaç anlamayı ve değerlendirmeyi kolaylaştırmaktır. İlk bakışta poetikaya şiir, şair ve şiir okuyucusu açısından bakılabilir; fakat her bir madde kendi içerisinde bir sınıflandırmaya tabi tutularak ele alınmalıdır. Şiir ve şairin poetik açıdan farklı yönlerden değerlendirmesi yapılabilir. Şiir ve şairin değerlendirilmesi birbirine yakın gözükse de yapılacak olan sınıflandırma aralarındaki farkı ortaya koyacaktır. Bu durum ise poetik kavramların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Aşağıdaki tabloda poetik kavramlarla ilgili belirlediğimiz üç temel başlık kendi içinde tasnif edilerek alt bölümler şeklinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Tablo 2. Şiir, Şair ve Şiir Okuyucusunun Poetik Kavramlar Açısından Tasnifi.

Poetik Kavramlar		
Şiir ile ilgili olanlar	Şair ile ilgili olanlar	Şiir Okuyucusu ile ilgili olanlar
<ul style="list-style-type: none"> • Tanımlar. • Dış Yapı; Şekil, Tür, Vezin, Kafiye. • İç Yapı; Mana, Açıklık. • Dil ve Anlatım. • Edebî sanatların kullanımı. • Muhtevası ve Konusu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tanımlar • Şairin yaratılışı. • İlhama olan mazhariyeti. • Kültür birikimi. 	<ul style="list-style-type: none"> • Şiirin okuyucuda bıraktığı etki. • Şairin okuyucuyu dikkate alıp almaması.

BÖLÜM III.

ÂŞIK ÇELEBİNİN MEŞÂ'İRÜ'Ş-ŞU'ARÂ TEZKİRESİNDEKİ POETİK KAVRAMLAR

ABDÂL-ŞİVE: bk. Şîve ve Dervişlik.

ÂB-DÂR: 1. Sulu, tâze. 2. Parlak. 3. Sağlam vücutlu. 4. Nükteli. 5. Zarif, güzel. 6. Hoş. 7. Su veren hizmetçi.²² 8. Kıymetli, değerli.

Farsça bir terkip olan *Âb-dâr* kelimesi cemiyet, şeref sahibi ve hurma lifine benzeyen bir tür bitki adı olduğubilinmektedir.²³ *Âb-dâr*, tab, kılıç, meyve ve cevahir gibi kelimelere sıfat olarak kullanılmaktadır. Bu kelime Fars edebiyatından Türk edebiyatına geçmiş olup, başlangıçta sevgilinin güzellik unsurlarından ben, dudak ve diş gibi unsurları nitelemek için kullanılmış. Daha sonra istiâre ve mecaz bir ifade ile şiir ve nükteli söz söyleyen şair ve onun *tab*'ı; yani yaratılıştan verilen sanat gücü ile ilgili özelliklerini nitelemiştir.²⁴

Âb-dâr şiir'in, diğer şiirlerden tefrik edilen noktası ise özgün diğer bir deyişle; üslûp, eda, mana ve nazım tekniği açısından orijinal olmasıdır.²⁵

Âb-dâr tabiri, Âşık Çelebi tarafından şiir ve nazımın bir sıfatı olarak çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. *Âb-dâr*; akıcı ve hoş bir kıt'adır (Fuzûlî hk.), güzel ve akıcı bir nazımdır (Ânî hk.), hoş bir kıssadır (Esiri hk.), kıymetli, parlak mısradır (Gubarî hk.), zarif ve taze bir nazım'dır (Za'îffî hk.). Bu kullanışların gösterdiği şekli ile *âb-dâr*, bir türün ya da nazım ögesinin özgün, taze, nazik, zarif, hoş, kıymetli ve parlak söyleyişini anlatan bir söylem çerçevesinde kullanılmıştır.

Âb-dâr nazm: Akıcı ve güzel nazım.

Âni; *Fevrî âb-dâr nazm eyler âni gazeller söyler.* (s.391)²⁶

²²Devellioğlu, s.4.

²³Namık Açıköz, "Klasik Türk Şiiri Tenkid Terminolojisi ve Âb-dâr Örneği", Türk Kültürü İncelemeler Dergisi, S, 2, İstanbul 2000, s.151-152.

²⁴Abdulkadir Erkal, "Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)", Birleşik Yayınevi, Ankara, 2009, s.186.

²⁵Açıköz, s. 159.

²⁶**ÖNEMLİ NOT:** Bu tez çalışması, Filiz Kılıç tarafından hazırlanmış olan Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'sı esas alınarak yapıldığından şair isimleri ve o şair ile ilgili poetik kavram geçen cümle alındıktan sonra cümle sonuna sayfa numarası konulmuş ve tekrar dipnot olarak yazılmamıştır. Sayfa numaraları; Âşık Çelebi, "Meşâ'irü'ş-Şuu'arâ", İnceleme- Metin, haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Ens., İstanbul 2010. olarak belirtilen kaynağın sayfa numaralarıdır.

Gazel-i âb-dâr-ı Şâh Selîm: Padişah Selim'in sağlam, kusursuz ve parlak gazeli.

Fasl-ı evvel; *Gazel-i âb-dâr-ı Şâh Selîm zâde-i zihn-i pâk u tab'-ı selîm.* (s.238)

Kıssa-i âb-dâr: Hoş kıssa.

Esîrî; *Ve esirliğinde olan ser-güzeştin kıssa-i âb-dâr eylemişdür.* (s.342)

Mısra-ı âb-dâr: Kıymetli ve parlak mısra.

Gubarî; *Gubarî habsden itlak olındukdan sonra kazâ-yı mahmel taleb idüp ruk'asın rikâb-ı pâdşâhiye îsâl itdükde merhum sadr-ı ruk'ada şâhvâr ile bu dürr-i şâhvâr misâl mısra-ı âb-dârı yazar.*

Mısra'

Bildün kim imiş mahmele kâzî olsun. (s.1617)

Nazm-ı âb-dâr: Taze ve özgün nazım.

Za'îfî; *Şi'r ü inşâda yedi tûlâsı ve Fûrs-dânlıkda rütbe-i ulyâsı vardur ve inşâdan Gülistân'a şerh vardur, el-hak bir nazm-ı âb-dârdur ve gazeliyyâtı dahi egerçi sâdedür ammâ hele tekellüfâtdan âzâdedür.* (s.1603)

Selîs ü âb-dâr: Akıcı ve sulu, taze.

Fuzûlî; *"Kerbelâ'da bina olınan çeşme tarihinde bu kıt'ası selîs ü âb-dâr güya ki şarab-ı hoş-güvardur."*(s.1202)

Silk-i nazm-ı dürr-i âb-dâr-ı eş'âr: Nazım ipliğindeki kıymetli inci gibi parlak, kusursuz ve pürüzsüz şiirler.

Fasl-ı evvel; *Nazm silk-i nazm-ı dürr-i âb-dâr-ı eş'ârı Seydî Gazî tesbîhi gibi ber-güzâr itdi.* (s.263)

ÂB-I HAYVÂN: 1. Hayat suyu. 2. İçene ebedi hayat bağışlayan efsanevi su, ölümsüzlük suyu. 3. Çok tatlı ve hafif su.²⁷

Âb-ı havân tabiri yerine *âb-ı hayat*, *çeşme-i hayât*, *çeşme-i hayvân*, *aynü'l-hayât*, *âb-ı beka*, *âb-ı câvid*, *âb-ı câvidanî*, *âb-ı cüvân*, *âb-ı Hızır*, *âb-ı İskender* ve *âb-ı zindegî* gibi ifadeler de kullanılmakta olup aralarında herhangi bir mana farkı bulunmamaktadır.²⁸

²⁷ Devellioğlu, s. 2.

²⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınlar, İstanbul 2004, s. 3.

Divan şiiri mazmunlarından olan *âb-ı hayvân*, İskender ve Hz. Hızır'ın hikâyelerini²⁹ telmih etmek için kullanılmıştır. Şiirin *âb-ı hayvan*'a benzetilmesindeki gaye, insanların hafızalarında devamlı kalacağı ve derin etkiler bırakacağı manasına gelmesidir. Ayrıca bu şiir insanların üzerindeki ölü toprağını kaldırıp onları hayattar ve canlı kılacaktır.³⁰ Öteyandan okuyanda zevk uyandıran, tatlı, ince, nazik ve saf vasıflarla tavsif etmenin bir yolu olarak yine şiir için *âb-ı hayât* nitelemesinde bulunulmuştur.³¹

Âşık Çelebi, şairin kaleminden çıkan şiirleri *âb-ı hayat* damlasına benzetmiştir. Bu *âb-ı hayat* nitelemesi ile şiirin, sağlamlığına ve devamlılığına işaret etmiştir. Ayrıca İskender'in karanlıklar diyarına girmesi ile kalemi siyah mürekkebe batırmak arasında ilişki kurmuştur. Şair bilinmezliklerle dolu olan hayal âleminde söz ve mana arayışına girip *âb-ı hayvân* gibi ölümsüz şiirler terennüm edeceğini belirtmiştir. Yine şairin kalemini *âb-ı hayâtı* içmiş olan Hızır'a, şiirlerini de *âb-ı hayâta* benzeterek şair ve şiirin ölümsüzlüğünü ifade etmiştir(Fasl-ı evvel). Şairi karanlıklar ülkesindeki *âb-ı hayvân* olarak tarif ederken siyah giyindiğini ve içinde *âb-ı hayvân* gibi parladığını ifade etmiş olup *âb-ı hayvân* tabirini parlaklık, ışıltılamak gibi manalarda kullanmıştır ('Azmî hk.).

Fasl-ı evvel; *Kendü zât-ı hümayûnları dahı acdâd-ı 'izâları ki her biri mi 'mâr-ı ebyât-ı ma'ârif ve sâhib-i mi'yâr-ı ebyât-ı 'avârifdür "el veledu'l-hurru yaktedî bî âbâ'ihî'l-'izzi³²" üzre gâhî inşi'râh-ı hâtır-ı hâtîr ve intitâh-ı zamîr-i 'atîr için tab'-ı selîmleri tekâzâsı ile*

Beyt

Çü vasf-ı tab'-ı selîmeş kuned zebân-ı kalem

'Aceb medâr ki **âb-ı hayât** ez u be-çeked³³ (s.237)

Mukaddime;

²⁹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.3. Mazmun olan hikâye; " Efsaneye göre İskender-i Zülkarneyn ordusla birlikte bir memlekete uğramış. Orada kendisine ileride bir deniz olduğu, o deniz geçilince üç ay süren karanlıklar ülkesinin başladığı ve bu ülkede *âb-ı hayât* olduğunu söylemiş. İskender, veziri Hızır'ı da yanına alarak denizi geçmiş ve zulumât ülkesine varmış. Bu arada İlyas da yanlarındaymış. Hangisi suyu bulursa haberdar etmek şartıyla ayrılmışlar. Hızır ile İlyas bir pınar başında oturup karınlarını doyurmuşlar. Hızır pınardan elini yıkarken yanlarında getirmiş olduğu pişmiş balığa su damlar ve balık canlanır. Anlamışlar ki bu ölümsüzlük suyu ikiside içmiştir. Fakat o sırada gelen emr-i İlahi ile İskendere bu ölümsüzlük suyunu haber vermemişler veya haber vermek istemişler fakat suyun yerini bir daha bulamışlar. Böylece kıyamete kadar Hızır denizde, İlyas karada yardım ederler."

³⁰ Erkal, *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*, s. 145-187.

³¹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 3.

³² Hür çocuk aziz atalarının peşinden gider.

³³ Kalem dili sağlam tabiatını vasfederken, kalemden *âb-ı hayat* damlamasına şaşırma.

Furûşî be-zulmât-ı İskenderî
Buved âb-ı hayvân be-dest âverî

Tûyî Hızr-ı vakt ey huçeste nebât
Çerâ dûr mânî zi âb-ı hayât (s.280)

‘Azmi; *Ve kendü karalar zulemâtda âb-ı hayvân yahud şeb-i târ içre şem’i fûrûzân yâ siyâh kın içre tîg-i dıraşşân idi ki hatîb kılıcı gibi yalabır, görenün cânı mâhî-i tabide gibi talabır idi. (s.1068)*

ÂB-I HAYÂT: bk. Âb-ı hayvân.

ÂB-I RÛY-I BAHR-I ARÛZ: bk. Arûz.

ÂB-I ZÛLÂL: 1. Berrak su. 2. Billur. 3. Cam.³⁴ Âşık Çelebi, *âb-ı zülâl* ifadesini hem şiir hem de şairin mertebesinin tarifinde kullanmıştır.

Başka şair ve şiirleri şadırvana benzettiğinde Şah Selîm’in şairliğini ve şiirini ise şadırvan içindeki suya benzetmiştir (Fasl-ı evvel). Yine şairin doğuştan verilmiş olan şiir yeteneğini nitelendirmek için (Vasfî-i sâni hk.) *âb-ı zülâl* ifadesini saf ve berrak tabiatlı şair anlamında kullanmıştır. Böylece temiz tabiatlı şairin fesâhat bahçesindeki gülleri yetiştireceğini, yani fasih ve saf şiirleri söyleyeceğini belirtmiştir.

Fasl-ı evvel; *Kezâlik şi’âr-ı şi’rde dahı anlardan mümtâzlardur. Anlar çemendür, bunlar güldür; anlar encümendür, bunlar bülbüldür; anlar sade fdür, bunlar sade fde dür gibidür; anlar rengîndür, bunlar gevherdür; anlar tâcdur, bunlar esferdür; anlar şi’rdür, bunlar şi’rde hayâldür; anlar şâdervândur, bunlar şâdervânda âb-ı zülâldür; anlar lafzdur, bunlar manadur; anlar çeşmdür, bunlar ziyâdur; anlar sürmedândur, bunlar tûtiyâdur; anlar şem’dândur, bunlar şem’i cihân-ârâdur. (s.238)*

Vasfî sâni; *Hakkâ ki tab’-ı safâda âyîne-misâldür veyâhud gülşen-i fesâhatde âb-ı zülâldür. (s.563)*

ACEM-REVİŞ: bk. Reviş.

ACÎB: bk. Garîb.

‘ADÎMÛ’L-‘ADÎL: Dengi olmayan.

³⁴ Devellioğlu, s. 3.

Âşık Çelebi, şairin edebi sanatlar alanındaki bir özelliği olarak ‘*adîmü’l ‘adîl*’ ifadesini dengi, eşi ve benzeri olmayan manalarını ifade etmek için kullanmıştır(Necâtî hk.).

Necâtî; *Ve bir kızı var imiş anı Ümmü’l-veled-zâde ‘Abdü’l-‘azîz Çelebi ki ‘ulûm-ı ‘Arabiyyede bedî’l-bedîl ve fünûn-ı ebediyyede ‘adîmü’l-‘adîldür, Amâsiye fetvâsından tekâ’üd idüp fevt olmuşdur bi-hasebi’t-terfîb mezkûr olur, ol zemânda yeni mülâzım bulunup ol kızın ana virmişdür.* (s. 853)

AHFES: *Hafeş* kökünden türetilmiş olan *Ahfeş* kelimesi; gözü iyi görmeyen bozuk manasında birçok Arap âlime lakab olarak verilmiştir. Bunların en meşhurlarından biri Kufe dil âlimlerinden Ebu’l-Hasen Alî b. Süleyman’dır (doğ. 849 Bağdat). Diğer bir âlim ise Sibeveyh’in yetiştirdiği öğrencilerden biri olan ve daha çok Ahfeş lakabıyla tanınan Ebu’l-Hasen Saîd b. Mes’ade(öl. 830) onbeş bahirlik arûz sistemine bir bahir daha ekleyerek on altıya çıkarmıştır. Nahiv alanındaki yetkinliği ile tanınan Mes’ade, ahfeş lakabı ile ilk akla gelenlerdendir.³⁵

Ahfeş kelimesi bağlamında ele alınacak olan en önemli tabirlerden biri *büz-i ahfeş* yani Ahfeş ve keçisi ile ilgili hikâyesinden çıkıp meşhur olan “*Ahfeş’in keçisi gibi kafa sallama*” ifadesidir. Rivayetlere göre yukarıda bahsi geçen ahfeş lakablı âlimlerden birisinin bir keçisi varmış. Ahfeş ders okurken keçisi ise yanında kafasını sallayarak sanki anlamış gibi mukabele edermiş. Bu kıssadan hareketle anlasın anlamasın her şeye kafasını sallayan tasdikleyen kimseleri tarif ederken “*Ahfeş’in keçisi gibi kafa sallama*” tabiri kusur ifadesi olarak kullanılmıştır.³⁶

Fasl-ı evvel; *Ve vezn var iken kâfiye elbette âhir beytde olup kâfiyesi olmaduğı cihetden bir mısra ve Ahfeş mezhebi üzre recez ve cumhur re’yi üzre bilâ-kasd olanlar ta’rif-i şî’rde dâhil olmaz.* (s.122)

ÂH-I SEHERGÂHI: Sabah vaktinde Allah aşî ile yabnıp yakılma sesi. Bu tabir dinin emrettiği gibi davranış segileyen salih kimseler ile ilgili şiir için yapılan bir tariftir.

³⁵İnci Koçak, “*Ahfeş el-Evsat*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 01, Ankara, 1999. s. 526.

³⁶Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, 1. bs. Osmanlı Edebiyat Araştırmaları Merkezi OSEDAM, İstanbul, 2016, s.178.

Fasl-ı evvel; *Muhassal-ı kelâm pâdşâhlarûn nedîmi vü gedâlarun yâr-ı kadîmi, ulemânun şem'-i şeb-i mutâla'ası, sulehânun halvetgâhlarında âh-ı sehergâhı lem'asıdur.* (s.174)

AHSEN: En güzel, pek güzel. *Ahsen* tabiri ve bu kelime ile oluşturulmuş tamlamalar şiiri nitelendirirken takdir ifadesi olarak kullanılmıştır.

Âşık Çelebi, *vech-i ahsen* tabirini şiir sanatının icrasında en iyi tarz ve yerinde bir üslûb seçimi manalarını ifade için kullanmıştır (Hâverî hk.). Yine şiirde ifade edilen manaları en iyi tabirlerle beyan etmesi ile sözün anlaşılmasındaki kolaylığı ifade için kullanmıştır (Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde hk.).

Hâveri; *Mevlidi Rûmeli'nde Manastır'dur, kendü ehl-i fazl şa'irdür ve fînûn-ı şî'ri ahsen vecihile dimege kâdirdür.* (s.1506)

Vech-i ahsen: En iyi yol, en iyi tarz.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zade; *Ba'zı tertîbin ü edâsın tağyir ve mefhumların vech-i ahsen üzre ta'bîr itmişdür ve dimişdür.* (s.300)

AHKER (ahger): Yanar, kömür, ateş kuru, kızıl ateş.³⁷

Ahker-i pür-şerâr: Her tarafı kıvılcım saçan ateş kuru.

Âşık Çelebi, Fuzûlî'nin Leyla vü Mecnûn mesnevisinin her bir kelimesini kıvılcımlı ateş koruna teşbih etmekle, *Ahker-i pür-şerâr* tamlamasını şairin eserindeki sözlerinin okuyucudaki tesirinin derecesini beyan etmek için kullanmıştır. Bu tamlamadaki dikkat çekici olan pür kelimesi ile eserin her bir kelimesinin yakıcı olduğu ve her okunduğunda yakıcılığının, işiten ve okuyanda derin tesirinin devam ettiğine işaret etmiştir.

Fuzûlî; *Mesnevîde dahı "Leylâ vü Mecnûn"ı vardur, her sözi sûzda bir şem'-i tâbdâr ve noktası bir ahker-i pür-şerârdur.*(s.1199)

AHTER: Yıldız. *Ahter* ifadesi hem şiir hem de şair için diğerlerinde farkını ifade etmek için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Rûşen-ahter: Parlak yıldız.

Rûşen-ahter ifadesi Âşık Çelebi tarafından şairler içinde seçkinliği ve önde gelmeyi ifade etmek için kullanılmıştır (Hâverî hk.).

³⁷ Devellioğlu, s. 18.

Hâverî; *Diyâr-ı 'ilm ü fazlun ma'reke-i kazâ-yı 'adlün dil-âveri, lücce-i şî'r ü inşanın şînaveri, şu'arâ vü zurefânun rûşen-ahteri Açuk Kâzî oğlu Ali Çelebi'dür ki mahlası Hâverî'dür.* (s.1506)

Â'İŞE-İ HÂME-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

A'LÂ : (daha, en, pek) Yüksek.³⁸ Yücelik, şan ve şeref. Sözün, matlanın ve beytin diğerlerinden üstünlüğünün beyanında Âşık Çelebi tarafından bir sıfat olarak kullanılmıştır.

Sa'dî; *Merhûmun ekser-i eş'arı hamriyyât imiş ve meskeni harâbât imiş ammâ a'lâ sözler düşürmüşdür.* (s.978)

Adnî; *Egerçi merhumun eş'arı nefîs ve edâsı selîsdür, ammâ inşâsı şî'rinden a'lâ ve kinâyât u istiârât ve letâ'if ü nükâtı mebâdî vü mebânîsi puhte vü üstâdânedür.* (s.1057)

A'lâ beyt: En yüksek beyt.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Münâca'atda bu a'lâ beyt anundur.*

Çünkü rûhu'l-lâha oldı iğnesi bâr-ı girân

Mâ-sivâdan gel ta'alluk riştesin vaktiyle kes (s.307)

A'lâ matla': En yüksek matla.

Hayretî; *Hattâ bu yakınlarda bir gazel dimişdür bir a'lâ matla'ı vâkı olmuşdur ki nazîre diyemedüm dimiş.*

Matla''

Ne Süleymân'a esÎrüz ne Selîm'ün kulyuz

Kimse bilmez bizi bir şâh-ı kerîmün kulyuz (s.639)

Beyti a'lâ: En yüksek beyt.

Fikrî; *El-hak bu beyti a'lâ vâkı' olmuşdur.*

Mey-i nâbı bana anman konuz şol kan olacağı

Gözümün kanlu yaşıyla benüm bir hoş demüm vardur (s.1216)

ALE'L-FEVR NAZM: bk. Fevrî.

ALEVÎ-MEZHEB: bk. Mezheb.

ALÎ ŞÎR NEVÂÎ: bk. Nevâ'i.

³⁸ Devellioğlu, s. 28.

ÂN: Güzellik, cazibe, alım.³⁹ Âşık Çelebi, nazmın güzellik mertebesini beyan eden *ân* sıfatının, güzel manasına gelen *hûb* sıfatından daha yüksek mertebede olduğuna (Mesîhî hk.) kıyas yolu ile işaret etmiştir.

İşveger ü pür ân: Güzellikle dolu ve nazlı, edalı.

Mesîhî; *Ammâ anun nazm hûb ise bunun işveger ü pür ân ve anun libâs-ı edâsı kâmetine râst ise bunun dahı çesbândur.* (s.808)

ÂNÎ: 1. Bir an içinde, hemen, o anda, derhal.⁴⁰ 2. Ansızın, apansız. Âşık Çelebi, şairin mahlası ile yaptığı secili anlatımda *ânî* tabirini, (Ânî hk.) gazelleri bir anda yazdığını ifade etmek için kullanmıştır. O anda, ansızın bir gazel yazmak şair için takdir edilecek bir hususiyet olarak değerlendirilmiş olup şairlik kudretinin ve şairin şiir söylemedeki pratikliğinin bir delili olmuştur.

Âni; *Fevrî âb-dâr nazm eyler âni gazeller söyler.* (s.391)

ANKEBÛT-I AKL-I ÇÂLÂK: bk. Çâlâk.

ANKEBÛT-I HAYÂL: bk. Hayâl.

ÂR: Utanma.⁴¹ Âşık Çelebi, (Nevâlî Çelebi hk) şiir ile bilinmenin onun için utanılacak bir durum olduğunu ifade etmiştir. Âşık Çelebi'nin Nevâlî hakkındaki ifadelerinden hem şairin yüksek vasıflı olduğu hem de 16. yy.da bazı yüksek yaratılışlı ve üstün ahlaklı âlimlerin şiirle işigali ve onun ile iştihar etmesi utanılacak bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ârî, Şi'âr.

Nevâlî Çelebi; *Egerçi şî'r ile şî'âr ana ârdur, ammâ çünki mihekk-i iltifât-ı şâhîde ma'rız-ı kabûlde bir cevher-i kâmilü'l-ayârdur.* (s. 897)

ARABÎ Şİ'R: bk. Şî'r.

ARAK-I CEBÎN-İ NÂME-İ NEVÂLÎ: Nevali'nin kitabının alinteri.

Âşık Çelebi, Nevâlî Çelebi'nin şiirinin, çalışmanın, gayretin bir neticesi olduğunu bir diğer ifade ile ilhâm yolu ile olmadığı beyan etmiştir.

Nevâlî Çelebi; *Ve eş'ârı kedd-i yemîn-i hâme-i hayâli ve arak-ı cebin-i nâme-i Nevâlî ile kesb-i yedidür.* (s. 897)

ARÂ'İS-İ EBKÂR-I MA'ÂNÎ: bk. Bıkr.

³⁹ Devellioğlu, s. 33.

⁴⁰ Devellioğlu, s. 37.

⁴¹ Devellioğlu, s.34.

A'RÂK: Kökler, damarlar, ırk.⁴²

Tîb-i a'rak: Güzel soy, Hoş kokulu ırk.

Âşık Çelebi, başkası ile alay etmek veya kötölemek gibi hoş olmayan ahlakların şairin güzel soyunda olmadığını ifade etmiştir(Hayâlî-i Ma'ruf hk.). Ayrıca bir şairde hiciv ve hezel meylinin olmamasını güzel görülüp, takdir edilecek vasıflar olduğuna işaret etmiştir.

Hayâlî-i Ma'ruf; *Merhûm-ı mezkûrun cümle mehâsin-i ahlakından ve tîb-i a'rakından biri dahı buydı ki hezl ü hicve mâ'il degül idi ve kimesnenün hakkında nazm ve nesr ile bed söylemeğe kâbil degül idi.* (s.1552)

ÂRÎ: 1. Çıplak. 2. Hür.⁴³ 3. Temiz, uzak.

Âşık Çelebi, *ârî* sıfatını şiirin kusurlardan münezzehiyeti ile alakalı *şi'âr-ı şa'ir*'den temiz diyerek yani İslam adabına uygun olmayan ifadelerden, yalandan uzak manasında kullanmış (Şeyh İlâhî hk.). Yine *ârî* tabiri ile şiirin yazılmış olduğu bahrin muktezası olarak letafetli, selasetli olduğunu, yazmış olduğu eserin şiveden yani lüzumsuz naz ve edadan uzak olduğunu belirtmiştir (Hamdî Çelebi hk.). Ayrıca *ârî degüldür* ifadesi ile şairin yaratılışında letafet ve lezzetin bulunduğunu beyan etmiş (Manevi sâni hk.). Gazelin, sırf şiir yazabilmiş olmak için yazılmadığını, yapmacık olmadığını, tekellüf ve tasannudan uzak manasında *ârî* tabirini kullanmıştır (Ulvi hk.). Yukarıda şiirin ve şairin tab'ının kusurlardan temiz ve uzak olduğunu ifade ederken öte yandan olumsuz manada şiirde olması gereken unsurlardan olan letafet ve selâsetin yokluğunu yani bulunmadığını da *ârî* ifadesi ile beyan etmiştir (Zâtî hk.).

Mukaddime; *Ammâ şi'r dimekden ârî idi.* (s.279)

Şeyh İlâhî; *Sâ'ir evliyâu'llâh de'b ü edebleri üzre şi'rleri -ki şi'âr-ı şâ'iriden ârîdür ve tekellüf ü tasallüfden berîdür ekser mutasavvifâne ve fenn-i tevhîdde mutasarrîfânedür.*(s.286)

Hamdî Çelebi; *Kemâl Paşa-zâde-i merhûm yanında Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı medh olınsa ol kitâbdaki nazmun selâseti ve şi'rün cezâleti ve "ol bahrün hâssasıdur yohsa kitâb nefsinde şiveden ârî ve ândan berîdür"* dir imiş. (s.634)

Manevî-i sâni; *Tabî çâşnîden hâlî ve letâfetden ârî degüldür.* (s.823)

⁴² Devellioğlu, s.35.

⁴³ Devellioğlu, s.42.

Ulvî; *Gazelleri tekellüf ü tasannudan ârî bî-riyâgûne ve tasavvûfdan nümûnedür.* (s.1101)

Zâtî; *Şol ki sene erbaîn ve tisami'eden sonra didügi eş'ârıdır, letâfet ü selâsetden bi'l-küllüyye ârîdür.* (s. 157)

ARSA-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

ARÛS: Gelin.

Arûs tabiri güzellik ve süs yönünden şiir ve şiirdeki şekil ve muhteva unsurlarına benzetme yollu olumlu bir değerlendirmeyi ifade etmektedir.

Arûs-ı ebkâr-ı efkâr: Gelin gibi bakire fikirler.

Â'îşe Hâtûn; *Ve şu'arâ-yı nisâ-yı Rûm'dan biri ki Mihrî'dür ve pesend-i ervâh-ı kuds arûs-ı ebkâr-ı efkârınun mehrîdür ve nakş-ı tahsîn-i ashâb-ı üns der-i gencine-i eş'ârınun mührîdür bunun devrine gelse mihr ile çerhvâr başında zerrîn leğence götürür câriyesi yâ Hurşîd yâhûd Felek-nâz adlu bir karı mâriyesi olurdu.* (s.1136)

Arûs-ı feyz: Sözü gelin.

Bu ifade ile şairin duygu ve düşünce dünyasının zenginliğine işaret edilmiştir.

Emrî Çelebi; *Meşşâta-i tab'î âyîne-i fikrin arûs-ı feyze mukâbil eylese cemâl-i ma'ânîde ziver-i hâl-i hayâl kalmaz ki anda mürtesem olmaya ve kar-ı bahr-ı mescûr-ı şi'rde derûn-ı sadef-i fikrde bir dürr-i girân-mâye-i dîde-i nâ-dîde yokdur ki ğavvâs-ı hâme-i endişesi ana yol bulmaya.* (s.359)

Arûsi'l-keîâm: Sözü gelini, gelin gibi süslü, gösterişli söz.

Arûsi'l-keîâm ifadesi ile Âşık Çelebi, şiiri güzel kelimeler kullanarak süslendirmek manasını ifade etmiştir(Necmî hk.).

Necmî; *Binâen âlâ-zâlik birkaç ebyât reşehât-ı sehâb-ı aklâm-ı anber-fâmlarından "tebyîzan li-vucûhi'l-musveddât ve tahsînen li-cemâli arûsi'l-keîami yuhallî kelimâtihim et-tayyibât îrâd olındı⁴⁴."* (s.863)

Hacle-i nâz-ı kevâîb-i arâ'is: Gerdek odasındaki nazlı yıldızlar gibi gelinler.

Gelinin zıfâf gecesindeki süslülerle tezyin edilmiş olan odası anlamına gelen *Hacle* bir esere teşbih edilmiştir. Oda içerisinde nazlı gelin ise dikkat mihri ile açılacak kelimelerin nazlı manalarını işaret etmektedir(Fasl-ı evvel).

Fasl-ı evvel; *Beyt*

⁴⁴ Kararmış yüzleri ağartmak; sözü gelin gibi güzelleştirmek için güzel kelimelerine tatlılık katıyor.

Zebân-ı Türkînin destân-serâyı

Fesâhat bülbülü yanî Nevâi

cem itdüğü “Mecâlisü’n-nefâ’is” ki hacle-i nâz-ı kevâib-i arâ’isdür. (s.243-245)

ARÛZ: 1.Yan, taraf. 2. Yanak. 3. Yol. 4. Usul. 5. Arap dilcilerinden İmam Halil’in, eski Arap şiiirlerini esas tutarak, bir sisteme bağladığı rivayet edilen, hecelerın uzunluğu kısalığı esasına dayanan nazımlarda kullanılan vezindir.⁴⁵

Âşık Çelebi Faslı evvelde şairliğin bir hususiyetini, herkes tarafından bilinen ve kabul edilmiş olan aruz kalıplarına uygun şiiir yazmak olarak ifade etmiştir. Yine şiiirde aruz kalıplarını iyi kullanan bir şairin şiiirini, arûz kalıplarının yüz akı olarak beyan etmiştir. (Alî Çelebi Efendi hk.)

Eârîz-i meşhur: Yaygın olarak bilinen arûz kalıpları.

Faslı evvel; *Şa’ir oldur ki şî’rün efânînin ü kavânînin riâyete idüp eârîz-i meshûreye tevfiık ide. (s.136)*

Âb-ı rûy-ı bahr-ı arûz: 1. Arûz kalıplarının yüz akı. 2. Yanak denizinin yüzüsu.

Alî Çelebi Efendi;... *şî’rleri âb-ı rûy-ı bahr-ı arûz ve giysû-yı şâhid-i belâgat u berâat ve ikd-ı nuhûr-ı nehârîr-i âsâr ve vişâh-ı sadr ve inşi’râh-ı esrârdur. (s.1116)*

ÂSÂR-I AKLÂM-I GEVHER-NİGÂR U BELÂGAT-MEDÂR: bk. Belâgat.

ASDAK-I Şİ’R: bk. Şî’r.

ASMAÎ: H 122-123 (M 739) yılında Basra’da doğan Asmaî, Arapların büyük bir şairidir. Arap dili, nahiv ve lûgat alanında çok sayıda çalışmalarıyla meşhurdur. Eserlerinde geçen hikâye ve temsiller diğer şairler tarafından çokça kullanılmıştır. Ayrıca Asmaî’nin “şiiir şeytani” lakabı ile ifade edildiği rivayet edilmektedir.⁴⁶

Vâlîhî şiiirde güzel ifadeler kullanması ile Atâ-yı Üskübî belagatlı söz söylemesi ile Firâkî ise nazmda, Asmaî’ye benzetilmiştir. Âşık Çelebi, herhangi bir şairi, Asmaî’ye benzettiğinde bu durum takdir ve övgü manasına gelmektedir.

Vâlîhî; *Hüsn-i edâda vü takrîrde yâ Asma’î yâ Câhız’dur ve yine üslûb-ı şî’rde pey-rev-i Câmî vü Hâfîz’dur. (s.548)*

Atâ-yı Üskübî; *Mervîdür ki Monlâ Arab Vâiz ki fenn-i vazda İbni Cevzî vü Sa’âlebî geçerdî ve belâgatde Asmaî vü Câhız. (s.1092)*

⁴⁵ Devellioğlu, s. 39.

⁴⁶ Şentürk, s.369.

Firâkî; *Kürsîde Hüseyin-i Vâiz'dür, nazmda Asmâ' ve Câhız'dır.*(s.1154)

ASKER-İ İŞK: bk. Aşk.

AŞK (ışk): 1. Bir kimse veya bir şeye karşı duyulan çok kuvvetli sevgi ve bağlılık, aşırı muhabbet. 2. Hakk'ın zuhûruna sebep olan ilk sıfat (Allah bilinmeyi arzulamış, bu arzu ve aşk kâinâtın yaratılmasına sebep olmuştur. Aşk, Hakk'ın zâtına izâfe edilen ilk sıfatı ve ilk zuhûrudur. Mutasavvıflara göre aşk, Hak yoluna giren kimseyi Allah'a eriştiren en kısa yoldur).⁴⁷

Divan şiirinin ana temalarından biri aşktır ve şair ise şiirinde âşık olarak karşımıza çıkmaktadır. 16. yy.da da bu durum kendini ziyadesi ile hissettirmekle beraber Divan şiirindeki düşünce ve duygular aşk etrafında toplanmıştır. Dönemin şairlerinden Şeyhülislam Yahya, içinde aşkın kokusu olmayan şiiri şiirden saymamaktadır.⁴⁸

Âşık Çelebi, şiirin, gazelin, matlanın, nazmın ve şiirle ilgili diğer türlerin aşkla karışık olduğunu beyan için aşk sözcüğünü, müştaklarını ve aşk kelimesi ile meydana getirilmiş tamlamaları kullanmıştır. Ayrıca şair için (Hayretî hk.) aşkı tarz edinen manasında *ışk-pîşe* tabirini kullanmıştır.

Âşık-meşreb ü lâ'übâlî-mezheb: Âşık yaratılışlı ve ciddiyetsiz tarzı olan.

Burada *âşık-meşreb* tabirini *lâ'übâlî-mezheb* ile beraber kullanması menfi sayılabilecek bir değerlendirme olduğunu ön plana çıkarmaktadır.

Seydî-sânî; *Latîf-tab' u kâbil-şân, âşık-meşreb ü lâ'übâlî-mezheb cevândı.* (s.1015)

İşkiyyât: Aşkla ilgili bahisler, ifadeler.

Şeyhî Çağşırıcı; *İşkiyyâtda dahı bu matla' ana isnâd olunur, insâf budur ki ma'nâsı latîf ve edâsı pâk ve mazmûnı âşıkâne vü derdnâkdur.* (s.1458)

İşk-âyîn: Aşkla karışık.

Şikârî-i sâlîs; *Şi'ri dahı sebük ü şîrîn ve levendâne vü işk-âyîndür.* (s.1429)

İşk-engîz: Aşk koparan, aşk depreten.

Fuzûlî; *Gazeliyyâtı işk-engîz ve kasâ'idi muhayyel ü masnû' ve derd-âmîzdür.* (s.1199)

İşk-pîşe: Aşk huy ve tarz edinmiş.

⁴⁷ <http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=A%C5%9Fk&mi=0> Erişim Tarihi: 05.02.2017.

⁴⁸ Erkal, "Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)", s.294.

Hayretî; *Sâde-dil ü sîne-i bî-ğull, lâ'übâlî-hâl fânîveş, levend-meşreb, Alevî-mezheb, sipâhî-hurfet, ışk-pîşe ve ıyş-sanat kimesne idi.* (s.639)

Asker-i ışk: Aşk askeri.

Âşık Çelebi, aşkı askere benzetmiş. Şairin gönlünü ise aşk askerleri tarafından çiğnenmiŝ harab olmuş bir yere olarak tarif etmiştir(Fûzûlî hk.). Bu benzetme ile şairin fitratının aşk ile yoğrulduğunu tarzının *âşıkâne* olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹

Fûzûlî; *Fi'l-hakîka gönli asker-i ışk harâb-âbâdudur, anunçün hâksâr-ı kûy-i fenâ olup mamûre-i ser ü sâmandan âbî düşdüğine ve şi'ri âteş-engîz olduğına hevâ-yı ışkı bâdîdür.* (s.1199)

Çâşnî-i ışk: Aşk tadı.

Amrî; *Her beytinde çâşnî-i ışk vardır.* (s.1125)

Hâlet-i ışk: Aşk hali, aşk keyfiyeti.

Amrî; *Sebük-rûh u latîf-tab olduğına eş'ârî şâhid ve nazmı şânında hâlet-i ışk olduğına mü'eyyiddür.* (s.1125)

Amrî; *Bir eyligi dahı budur ki kasâ'id ü medâ'ih dimekle taziy-i evkât itmeyüp ancak hâlet-i ışk ile olan hasb-i hâlin ve sûz-ı derd ü melâlin ve dil-beri ile beyninde cârî olan vasl u hecr ve lutf u zecr tekâzasıyla derd-i derûnın hikâyet ve gâh şükr ü geh şikâyet itmişdür.* (s.1125)

Hevâ-yı ışk: Aşk arzusu.

Fûzûlî; *Fi'l-hakîka gönli asker-i ışk harâb-âbâdudur, anunçün hâksâr-ı kûy-i fenâ olup mamûre-i ser ü sâmandan âbî düşdüğine ve şi'ri âteş-engîz olduğına hevâ-yı ışkı bâdîdür.* (s.1199)

Kûy-ı ışk: Aşkın mahallesi.

Şemî; *Hem-asrları olan şu'arâdan şi'ri dîn degüldür ve bunun şule-i tûmâr-ı şi'ri gibi birisinin nâme-i nazmı kûy-ı ışka reh-nümûn degüldür.* (s.1443)

Sûz-ı çâşnî-i ışk: Aşkın tadının yakıcılığı..

Fiğânî; *Tabı bülend ve edâları şâhmânend, sözleri âşıkâne ve sûz-ı çâşnî-i ışkdan behremenddür.* (s.1203)

Âşıkâne: Âŝıkca, âşık olana yakışır yolda.⁵⁰

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Âşıkâne.

⁵⁰ Devellioğlu, s.52.

Divan şiirinde, şairler arasında benimsenen *âşıkâne* tarz, duygusallığın ön plana çıktığı bir üsluptur.⁵¹ *Âşıkâne* şiir, âşığın sevgilisi karşısındaki çaresizliğini ve kavuşamamanın elemiini ifade etmektedir.

*Aşkın verdiği mutluluğu, sıkıntıyı, sevgiliden yakınmayı, sevgiliye karşı yakarışları, samimi, içli ve duygulu bir şekilde anlatan şiirlere bu sıfatların verildiğini görmekteyiz. Eski şiirde bir şiirin âşıkâne olması lirik olmasına işarettir.*⁵²

Âşıkâne söyleyişte tasavvufun, duygusallığın içine nasıl mezc edilip şiirin salt olarak beşeri bir aşkı değil, aynı zamanda ilahi bir aşkı ifade ettiğini Erkal, Walter Andrew'den yaptığı alıntı ile şöyle açıklamıştır.

*“Gazel geleneğinin en belirgin özelliklerinden biri, gazellerin yoğun duygusal niteliğidir. Aslında gazelin tam da bu niteliği, çok yüksek bir duygusallık derecesinin kendini açıkça, hissettirmesi, ilginin söz konusu özellikten başka yönlere çevrilmesine, retorik ve metaforun daha güç ve incelikli yönleri üzerinde durulmasına yol açmıştır. Gazel, duygu hayatının tutarlı bir yorumunu sağlamakla kalmaz, ayrıca duygusal hareketlerin yapılmasının beklenebileceği ve beklenmesi gereken bağlamları da gösterir. Dahası böylesi bağlamları şiir geleneğinin parçası haline getirerek, bu tür hareketlerin kabulüne elverişli bir iklim yaratır.”*⁵³

*“Walter Andrews'in de belirttiği gibi Divan şa'irleri duygusal bağlamları aşk potasında eriterek şiir geleneğinin bir parçası haline getirmişler ve bu üsluba tasavvufi unsurları da ekleyerek ilahi bir meziyete doğru ilerletmişlerdir.”*⁵⁴

Âşık Çelebi, şiir(Hazânî hk.), mazmun(Şeyhî Çağşırıcı hk.), söz(Figânî hk.), murabba(Amrî hk.), mısra(Şemî hk.), teşbih(Hayâlî-i Marûf hk.)ve beyit için âşıkâne ifadesini kullanmıştır.

Amrî; Bu murrabbai fakîre âşıkâne gelir. (s.1128)

Hazânî; Ekser-i eş'ârî âşıkâne vü niyâzmenddür. (s.1524)

Figânî; Tabî bülend ve edâları şâhmânend, sözleri âşıkâne ve sûz-ı çâşnî-i ışkdan behremenddür. (s.1203)

Şemî; Her mısraî âteş-i ışkdan bir zebânedür, şem gibi âşıkâne vü mestâne ve sözleri yane yanedür. (s.1443)

⁵¹ Erkal, “Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)” s.293.

⁵² Çetindağ, “Şiir ve Tenkit – Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-“, s. 313.

⁵³ Walter G. Andrews, “Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı”, (çev. Tansel Güney), 8. bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 2014. s.151.

⁵⁴ Erkal, “Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)”, s.293.

Şeyhî Çağşırı; *Işkyyâtda dahı bu matla' ana isnâd olunur, insâf budur ki ma'nâsı latif ve edâsı pâk ve mazmûnı âşıkâne vü derdnâkdur.* (s.1458)

Âşıkâne teşbîh-i dil-pezîr: Gönle hoş gelen âşıkça benzetme.

Hayâlî-i Marûf; *Ol bülend ma'nâlar ve nâdir fehvâlar, âşıkâne teşbîh-i dil-pezîrler ve muhakkıkâne vü müdekkıkâne tab'îrler, mutasavvifâne kelimât ve mutasarrıfâne ebyât ki andan sâdır olmuştur, cümle ol nazarlar eseridir.* (s.1548)

Beyt-i âşıkâne: Âşıkça yazılmış beyit.

Fasl-ı evvel; *Ol pâdşâhun niçe fevri ihsânı olmuştur ki her beyt-i âşıkâneye bir dînâr düşmek sad-çendân olmuştur.* (s.209)

ÂTEŞ-ENGİZ: 1.Dağlama âleti. 2. Fesatçı kundakçı.⁵⁵

Âşık Çelebi tarafından şirin bir sıfatı olarak kullanılmış olan *âteş-engîz* tabiri, gönlü ateş gibi yakan, dağılayan bir şiiri ifade etmektedir(Fûzûlî hk.).

Fûzûlî; *Fi'l-hakîka gönli asker-i ışk harâb-âbâdidur, anunçün hâksâr-ı kûy-i fenâ olup mamûre-i ser ü sâmandan âbı düşdüğine ve şî'ri âteş-engîz olduğına hevâ-yı ışkı bâdidür.* (s.1199)

ÂVÂZ-I HÜSN-İ ARÛS-I TAB'I: bk. Tab'.

ÂYİNE-İ MAKÂL: bk. Makâl.

ÂZMÂYİŞ: Tecrübe, deneme, sınama. Âzmâyîş-i kalem; kalem tecrübesi.⁵⁶

Şiir sanatını talim etmenin teorik çalışmadan sonraki diğer bir aşamasını oluşturan, şiir deneme çalışmalarını kapsayan süreçte yapılan çalışmalar ve tecrübeler için âzmâyîş tabiri kullanılmıştır.⁵⁷ *Âzmayiş* teriminden başka Âşık Çelebi'nin de tezkiresinde kullanmış olduğu *âzmaylık*, *azmûn*, *mümâreset*, *kûşîş* ve *verziş* kelimeleri de şiir eğitiminde uygulamalı çalışma manasına gelmektedir.

Âşık Çelebi, âzmayiş tabirini, hem şairin tab'ının âzmâyîş etmesi yani şiir kabiliyetini geliştirmesi(Yûsuf-ı Sîne-çâk hk., Dâî hk., Nazmî hk., Nevâlî hk., Işkî-i sâlis hk., İlmî hk., Ulvî-i sâniî hk., Sâfî hk., Sâniî hk., Kandî-i Müverrih hk. Râzi hk., Gulâmî hk.) hem de şiire azmayiş etme yani şiir denemesi yapma (Dervîş Çelebi hk. , Vahdî hk., Zinetî hk.) olarak kullanmıştır.

Âzmâyîş-i tab': Şiir söyleme kabiliyetini geliştirme.

⁵⁵ Devellioğlu, s.56.

⁵⁶ Devellioğlu, s.66.

⁵⁷ Cemal Kurnaz, *Osmanlı Şair Okulu*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007, s. 14.

Gulâmî; *Hâşîmî ve Cevânî ve Gulâmî biri biri akabinde Kili'ye kâzî olup bir gazelde **âzmâyîş-i tab'** eylemişdür.* (s.1662)

İlmî; *Egerçi ulûm-ı külliyye ve fûnûn-ı celiyyelerine nisbet anı şi'r ile tavsîf âftâbı şi'ri ile tarifdür ammâ çün gâhî "men eşbehe ebâhu femâ zaleme"⁵⁸* mucibince şi're tenezzül iderler ve **âzmâyîş-i tab'** idüip münâsib-i hâl ceste ebyât nazm idüip ekser *Fârsî dirler.* (s.1096)

Mukaddime; *Vilâyet-i Rûm'un ve bûm-ı zebûm-ı kurumun âb u hevâsı latîf ve ebnâsı zarîf olup mecma-ı zurefâ-yı Arab u Acem ve menba-ı şu'arâ-yı Türk ü Deylem olduğu sebebden ekser ehli husûsan içlerinde ehl-i fazlı siyimmâ sîmâ-yı saded tahsîl-i ilm ü dirâyetde ve zî-hidmet-i divân u kitâbetde olanlar bir mikdâr şi're kûşîş ve nazmla tab'ların **âzmâyîş** itmişlerdür.* (s.277)

Dâî; *Unfuvân-ı şebâbı cemi eştât-ı esbâb-ı kemâlâtda şitâba sarf idüip cümle maâriflerinden gâhî şi're kûşîş ü verziş-i nazm ile tab'-ı pâklerin **âzmâyîş** iderler.* (s.508)

Zînetî; *Tab'ın muttasıl **âzmâyîş** ve cevâb demek için ekâbir kasâ'idin kûşîş üzre idi.* (s.586)

Nazmî; *Kendü dahı dîvan tertîb idüip sanâyi-i bedüiyyenünher nevine kûşîş ve her birinde tab'ın **âzmâyîş** itmişdür.* (s.883)

Nevâlî; *Nihâyetine dest-res buldı, her kankısında tab'ın **âzmâyîş** itdi.* (s.896)

Işkî-i sâlis; *Bu vaşf-ı ebrûda hayâller bulmağla tab'ın **âzmâyîş** iderdi.* (s.1087)

Ulvî-i sâni; *Maârif ü kemâlâta kûşîş ve ilm ü kitâbet ve şi'r ü inşâda **tab'ın azmâyîş** ve kendü kûşîş idüip enzâr-ı ashâb-ı saâdet ve iltifât-ı erbâb-ı rıfat ile pâye pâye-i devletde mıstaba-i rütbeti vardur.* (s.1104)

Sâfi; *Şi're kûşîş ve Ahmed Paşa gazellerine nazîre dimekle tab'ın **âzmâyîş** iderimiş.* (s.1267)

Sâniî; *Selâmet-i tab' ve istikâmet-i zihn sebebi ile gâhî şi'rde dahı **âzmâyîş-i tab'** ider.* (s.1278)

Kandî-i Müverrih; *Şu'arâ-yı asrdan Resmî ile hem-civâr olduğu takrîble gâhi şi're verziş ve Şehdî tahallus idinüp tab'ın **âzmâyîş** ider imiş.*(s.1329)

Râzî; *Tab'-ı vekkâd ve zihn-i nakkâdın her birinde **âzmâyîş** eyledi.* (s.1342)

Âzmâyîş-i şi'r: Şiir denemesi.

⁵⁸ Babasına benzeyen zalim değıldir.

Nûrî; *Ammâ tahsîle çalışup âzmâyîş-i şî'r ve heves-i kitâbet iderdi.* (s.902)

Dervîş Çelebi; *Gâhî nazma kûşîş ve şî're âzmâyîş iderdi ammâ Fârsî tettebbu'ı ekserdi gâhi Türki dimek dahı düşerdi.* (s. 518)

Vahdî; *Nesrde kûşîşi ve şî'rde âzmâyîşi vardur.* (s.552)

Lisânî Çelebi; *Haylî kûşîş idüp inşâ vü şî're âzmâyîş itmek üzeredir ki.* (s.730)

Tab'-âzmâyîlik: Şiir söyleme kabiliyetini geliştirme.

Yûsuf-ı Sîne-çâk; *Şu'arâ tab'-âzmâyîlik idüp Sîne-çâk'un kabri sengine yazmağa münâsib ebyât dimege kûşîş itdiler, her biri diyüp işitdiler.* (s.686)

Tab'-ı âzmûn: Şiir söyleme kabiliyetini geliştirme.

Fasl-ı evvel;... "bi'se'l-istidâdu el-istibdâdu ve nime'l-muvâzeatu'l-muşâveretu"⁵⁹ *fahvâsı riâyet olunup yârân ile müsteşîr ve izhâr-ı mâfi'z-zamîr olındukda şu'arânun zarîfi ve erbâb-ı lutf-ı tab'un harîfi şî'r ü inşânun tab'-ı âzmûnı Monlâ Latîfi-i Kastamonî benüm dahı tevârih-i şu'arâda kitâb tertîbi murâdumdur diyüp kendü selâtîn-i Âl-i Osmân zemânında olan şu'arâyı tertîb-i selâtin ile cem idecek...* (s.245)

BÂB-I ŞÎ'R: bk. Şî'r.

BÂĞÇE-İ ŞÎ'R-İ DİL-KÜŞÂ: bk. Şî'r.

BAHR: 1. Deniz. 2. Aruz'da asli bir vezinle ondan doğan vezinler mecmuası.

Bahr-i mahsus: Hususi vezin.

Fasl-ı evvel; *Yanî bahr-i mahsûsda ve vezn-i mahsûsda ola ki arûz mariz-i şî'rdür.* (s.136)

Bahr-i mescûr: Taşkın deniz.

Âşık Çelebi bahir kelimesi ile hem vezni hem de şiir mecmuasının bölümlerini ifade etmiş olabileceği değerlendirilmiştir (Fasl-ı evvel hk.). Şairin yazmış olduğu şiirlerin bahirlerinin mana ve kesretçe fazlalığını ifade etmiştir.

Fasl-ı evvel; *Li-muharririhî*

Anun her bahri olmuş bahr-i mescûr

Anun her rakkı olmuş rakk-ı menşûr (s.178)

Bahr-i nazm: Nazm denizi.

⁵⁹ Diktatörlük ne kötü bir idaredir. İstişare ne güzel bir yardımlaşmadır.

Celîfî; *Mevlidi şehr-i Burusa'dan ve kendü rüzgârda keştî-i dilde olan lenger-i fikri habâl-i hayâl-i belâgat ile bahr-i nazma salup cevâhir-i zevâhir-i eş'âr ile sefîneler tolduran rü'esâdadur.* (s. 479)

Bahr-i eş'âr: Şiirlerin denizi.

Ümîdî Paşa; *Seyr-i bahr-i zehhardan ferâgat kılsa, bahr-i eş'âra ğavs eyler.* (s.370)

BÂNG-I CERES: Çan veya çingirak sesi.

Âşık Çelebi, istek, heves kevrânı açısından şiiri değerlendirdiğinde yer bildirmek amacı ile kervandaki bineklere takılan ve o çanlardan çıkan ses olarak tanımlamıştır.

Fasl-ı evvel; *Bî-keslerün hamâme-i nâme-beri ve pür-heveslerün kâsıd-ı haber-âveri, kârbân-ı hevânun bâng-ı ceresi, ser-menzil-i fenadan dem uranların hem-nefesidür.*(s. 175)

BÂRÎ: 1.Yaratan, yaratıcı.⁶⁰ 2. İlk yapan, en önce bulan.

Âşık Çelebi, *bârî* tabirini, hem şair hem de şiir için kullanmıştır. Şairliğin bir vasfı olarak kullandığında, şairin başkasını taklid etmediğini, yazmış olduğu şiirlerindeki mana ve mazmûnları ilk olarak kullandığını ve özgün bir şair olduğunu ihsas etmiştir(Senâyî hk.). Ayrıca *bârî* tabirini beytin bir sıfatı olarak kullanmıştır(Fasl-ı evvel). Bu beytin muhteviyatının ilk defa ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu durum ise hem şair hem de şiir açısından önemli ve tahsin edilecek bir özelliktir.

Fasl-ı evvel; *Bârî* ahdlinde bizâat-ı şî'r ve sinâat-ı nazm istizâdet ü istidâmet bulup eşcâr-ı evrâk-ı eş'âr zâhirü'l-ezhâr ve zâhirü'l-envâr idi.(s.156)

Fasl-ı evvel; *Ba'zı sâhib-i dîvân u şî'r ve ba'zı bârî bir iki beyt ile nâzım ve bi'l-cümle her biri bir nev ile silk-i şî'rde muntazım idiler.* (s.156)

Fasl-ı evvel; *Kasîde vü kıta olmazsa bârî dest-i sâkî-i şî'r elinden seba-i seyyâre-i dost-kâmî-i gazel yâhud selâse-i ğassâle-i se-beyt bârî rutl-ı girân-ı yek merdî-i beyt-i vâhid tenâvüli ile şâhid-i dimâğı ğayy-ı evhâm-ı efhâmdan tenşît iderler.* (s.172)

Bârî şa'ir: Başkasını taklid etmeyen özgün yazan şair.

Senâyî; *Hakîr bir meclisde cem oldum, çok rûhâniyyet fehm eyledüm, çendân hüsn-i nazma vücuda; şî'r ü dikkat, fikr ü selâset, elfâz u letâfet edâya kâdirdür hele bârî şa'irdür ammâ kemâ kîle.* (s.1489)

⁶⁰ Devellioğlu, s.80.

BÂRÎK: Nazik, dakik, ince.⁶¹

Âşık Çelebi, şairin fiziki yapısı ile şiirini özdeşleştirip hem şaire hem şiirine *bârîk* tabirini kullanmıştır (Atâ hk.). *Bârîk* tabiri şair için kullanıldığında ince, narin manasını ihsas etmektedir. Bu tabir şiir için kullanıldığında içerisinde çok ince manalar ve dikkat ile anlaşılacak mefhumlar olduğu anlamını taşır.

Atâ; *Kendü dahı şî'ri gibi nâzûk ü bârîkdür, hemân vasf-ı rakîbde olan şî'rleri rekîkdür.* (s.1095)

BÂZİÇE-İ KÛDEGÂN: Çocukların oyuncağı, oyunu.

Âşık Çelebi, *bâziçe-i kûdegân* tamlamasını kendi şiirini tarif etmek ve derecelendirmek için kullanmıştır. Bu ifade ile şiirinin çocuk oyunu gibi çok düşük vasıflarda olmadığını ve başkaları tarafından reddedilip kötü bir mertebede addedilemeyeceğine vurgu yapmıştır. Fakat bu ifade bir övgü ifadesi de değildir.

Fasl-1 evvel; *Ammâ her neva ilme kûşîş ve her fenn-i fazl'a verziş idüp şî'rde dahı egerçi sâ'ir şâ'irler leyte şî'ri diyüp hased idicek degül idi. Ammâ bâziçe-i kûdegân olamayup redd idilecek degül idi.* (s.242)

BEDÎ: 1. Eşi ve benzeri olmayan, mükemmel bir şeyi icâdeden. “*bedüü's-semâvâti ve'l-arz*”: Cenâbîhak. 2. Yeni, garip, eşsiz ve görülüp işitilmemiş. 3. Sözün güzel olması usûl ve kâidelerinden bahseden ilmin adı, estetik.⁶²

Belâgat ilmi meâni, beyân ve bedî olarak üç kısma ayırmaktadır. Bu kısımlardan birisi olan *bedî* maksadın tahakkukuna vasıta olan sözü anlam ve ses ahengi bakımından tahsin etme üslûbudur. Saraç ise *bedî* tabirini; “*Belâgat terimi olarak ise bedî, belâgatin me'âni ve beyân kısımlarından sonra gelen, ma'nâya delâleti açık ve durumun gereğine uygun olan sözü lafız/ses ve ma'nâ yönlerinden güzelleştiren usul ve maharetlerden (muhassinât) bahseden bir ilimdir.*”⁶³ ifadeleri ile tanımlamıştır.

Âşık Çelebi *bedî* tabirini, beyan ve ifade (Alî Çelebi Efendi hk.), mana (Kâmî Efendi hk.), mısra (Gulâmî hk.) için; eşi, benzeri, naziri olmayan, övülmüş manalarında kullanmıştır. Ayrıca güzel söz söyleme sanatı (Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde hk., Nazmî hk., Seyfî Çelebi., Fûzûlî hk. Zâtî hk., Halîmî hk.) anlamını da ifade etmiştir.

⁶¹ Devellioğlu, s.80.

⁶² Devellioğlu, s.87.

⁶³ M.A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyât Bilgisi Belâgat*, Bilimevi Basın Yayın, 12. bs. İstanbul 2014, s.153.

Halîmî; *Defter-i evvelde Fârsî luğât ve defter-i sâniide sanâyi-i şî'riyye ve ahvâl-i arûz u kaftiye ve fevâid-i bedîiyye ve kavâid-i revâbit u zavâbit-i edevât beyân ider bir müfîd kitâbdur.* (s.629)

Feth-i ebvâb-ı bedî ü beyân: Beyan ve bedî'nin kapıları açması.

Alî Çelebi Efendi; *Ma'ânide miştâh-ı fikr-i sâ'ibi feth-i ebvâb-ı bedî ü beyân ider min külli bâb.* (s.1113)

Ma'ânî-i bedîât-ı müstahsine: bk. Ma'nâ.

Mısrâ-ı bedî: Eşsiz mısra.

Gulâmî; *Kâzî-asker Efendi Gulâmî'de ğulâma nisbet görmüşler bu mısrâ-ı bedî ile telmîh buyurmuşlar.*

Mısrâ

Gulâmî'nün ğulâma nisbeti var. (s.1661)

Risâle-i bedîü'l-makâle: Eşsiz benzersiz sözlerle yazılmış eser.

Risâle-i bedîü'l-makâle tabiri ise misli bulunmayan eşsiz sözlerle söylenmiş kitap veya eser anlamına gelmektedir(Seyfî Çelebi hk.).

Seyfî Çelebi; *Sefer-i Sigetvâr'ı nazm u nesr cem idüp Mehemed Paşa hazretleri nâmına bir risâle-i bedîü'l-makâle olmuşdur.* (s.1020)

Sanâyi-i bedîiyye: Güzel söz söyleme sanatları.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Sanâyi-i bedîiyyeden ecnas-ı cinâsdan ekser tecnîs-i hattı riâyet iderler.* (s.300)

Nazmî; *Kendü dahı dîvan tertîb idüp sanâyi-i bedîiyyeniün her nevine kûşîş ve her birinde tab'ın âzmâyîş itmişdür.* (s.883)

Seyfî Çelebi; *Bir kâsîde-i matbûa-i masnû'a derç itmişdür, cemî-i sanâyi-i bedîiyyeyi cem itdükden sonra anlardan zâ'id meziyyet-i zâ'ideyi câmi niçe sanâyi îrâd itmişdür ki fusahâ-yı Arab ve büleğâ-yı Acem sibâk u siyâk-ı sâbıkada sebkât itmişdür.* (s.1020)

Fuzûlî; *Husûsan nat-ı Resûl'de olan kasîdesi musanna'u muhayyel ve sanâyi-i bedîiyyeniün ekseri ile mükemmel ve efser-i belâgat ile mükelleldür.* (s.1199)

Zâtî; *Ol kadar ma'ânî-i ğarîbe ve hayâlat-ı hâssa-i acîbe ve sanâyi-i bedîiyye ki eş'ârında ol cem itmişdür, ğayrı şâ'irde var idüğü malûm degüldür.* (s.1575)

BEDÎHE: Düşünmeden birdenbire söylenen güzel söz.⁶⁴

Bedihe, bedihe-gûy, alelfevr, bilâ reviyet, fevriyât gibi birbiri ile yakın anlam ifade eden kelimeler, çok düşünmeksizin halin gerektirdiğini tam zamanında ve yerinde söylemeyi ifade etmektedir. Bu söyleyiş şair için bir meziyet olarak değerlendirilmektedir; fakat bu tarz bir söyleyişe sahip olmayan şairler için eleştirilecek ve şairlik zafiyetini ifade eden bir durum da değildir.⁶⁵

Aşağıdaki örnek incelendiğinde *bedîheten* söylenenlerin mısra, beyt ve matla gibi az miktarlar olduğu dikkat çekmektedir. Âşık Çelebi, *bedîheten* mısra, beyt ve matla söyleme ile mevcut durumu tasvir eden veya hâle cevap olan bir söyleyiş tarzını ifade etmektedir. Ayrıca bu durumu birçok şairde bir hüner olarak kullanması şair için bir takdir anlamı taşımaktadır.

Hayâlî-i Marûf; *Hayâlî Beg çün dil-berün sevdiğine vâkıf oldu, bedîheten bu matla'ı okıdı ve ârif oldu.* (s.1549)

Gulâmî; *Gulâmî dahı hâle vâkıf olup bedîheten bu mısrala cevâb virür.* (s.1661)

Hasbî; *Subaşı odasına getirüp kolından aşduğı gibi bu beyti bedîheten söyler.* (s.615)

Yûnus Emre; *Mervîdür ki her bâr okımak kasd itmiş, hurûf-ı teheccîyi temâm itmeğe dili dönmemiş ve âyîne-i kalbi küdüret-i nukûş u hutût ile tonmamış, bedîheten bu beyti dimiş.* (s.689)

Lâmi'î Çelebi; *Şeyh-i merhûm dahı okıyup bedîheten bu beyti dimişdür.* (s.753)

Melîhî; *Dil-ber tündlik idüp bir tab'anca urup ağzından burnundan kan geldükde bedîheten bu beyti dir.* (s.830)

Selîkî, *Fakîr râst gelüp bedîheten bu beyti diyüp okıdum.* (s.1005)

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Bî-ihitiyâr bedîheten ve bilâ reviyetin bu matla' hâturuma gelüp didüm diyü bu matla'ı okıdum.* (s.304)

BEHREMEND: Nasipenmiş olan, hissesi olan, hissedar (kimse).

Âşık Çelebi, fesahat ve belagatten nasipenmiş (Rahîmî hk.), hissesi olan manasında *behremend* olarak tavsif etmiştir. Ayrıca (Figânî hk.) sözünün yakıcılık lezzetinden hissedar olduğunu ifade etmiştir. Bahsi geçen iki örnekte sırası ile nazım ve söz için *dil- pesend* ve *şâhmânend* gibi çok yüksek takdir ifadesi kullanılmıştır. Bu

⁶⁴ Devellioğlu, s.88.

⁶⁵ Harun Tolasa, "Sehî, Lâtîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırmaları ve Eleştirisi", Akçağ Yayınları, Ankara, 2002. s. 216.

örneklerin devamında diğer unsurları vasıflandırmak için *behremend* tabirini kullanılması gösterir ki bu ifade, şair için bahsi geçen alanlarda mükemmel olmadığını, fakat bir derece kabiliyetinin olduğunu beyan etmektedir.

Rahîmî; *Fi'l-vâkı nazm-ı dil-pesenddür ve lafz u ma'nâda fesâhat u belâgatdan behremenddür.* (s.1354)

Figânî; *Tab'ı bülend ve edâları şâhmânend, sözleri âşıkâne ve süz-ı çâşnî-i ışkdan behremenddür.* (s.1203)

BELÂGAT: 1. İyi, güzel, pürüzsüz söz söyleme, uzdukluluk. 2. Sözün düzgün, kusursuz, yerinde ve adamına göre söylenmesini öğreten ilmin adı.⁶⁶

Retorik de denilen belâgat, muktezayı hale mutabakattır. “*Belâgat, sözün güzel etkileyici bir biçimde, yerinde söylenmesini konu edinen bilim dalıdır.*”⁶⁷ Sözün kusursuzluğu yanı sıra söylendiği yer ve zamanlaması da ön plana çıkmaktadır. Belâgat; meânî, beyan ve bedî olarak üç kısma ayrılır. Her ne kadar belâgatın bir ilim dalı olduğu tam olarak söylenemezse de en azından disiplin olduğu kesindir. “*Özetle belâgat; bir kelime ve sözün fasih olması(yani, fesâhat özelliğine sahip bulunması) şartıyla, kullanıldığı yerin veya durumun şartlarına, gereklerine ve özelliklerine uygun bir yolda kullanılması demektir... Böyle kullanılan sözlere ve sözü böyle kullanabilen kimselere 'Beliğ' sıfatı verilir.*”⁶⁸

Âşık Çelebi ise *belâgati* ormana (Şîrî Hk.), gül bahçesine (Hâtîmî hk.) ve münbit bir vadiye (Mihri hk.) teşbih ederek içinde birçok unsur bulunduğunu ifade etmiştir. Şiir ve nazmı belagatli sıfatı ile tavsif etmiştir. Şairi, *erbab-ı belâgat* (Cenabî Paşa hk.) ve *belâgat şî'âr* (Şeyhî hk., Â'îşe Hâtûn hk.) olarak vasıflandırmıştır. Yine belagati, fesahat ibaresi ile *belâgat u fesâhat*, *fesâhat u belâgat* ve *fesâhati vü belâgati* gibi tamlamalarda kullanarak, belagatin manasının fesahat ile alakalı, hatta fesahat, belagatin mütemmim bir cüz'ü olduğuna işaret etmiştir.

Cenabî Paşa; *Tab'ı halâvetden ve şî'ri belâgatden hâlî degüldür.* (s.493)

Sayî; *İki kılıc ile silâhşûrluk eylese Zü'l-fekâr-ı Ali'den dem urur ve belâgatde Seyf-i Zü'n-neyyireyn reşkenden kendin kılıca urur.*(s.987)

Vusûlî; *Nazmlarınun belâgat u fesâhatden hazz-ı vâfirleri vardır ve şî'rleri yekdest ü hemvârdur.* (s.567)

⁶⁶ Devellioğlu, s.92.

⁶⁷ Turan Karataş, “*Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*”, Sütun Yayınları, İstanbul, 2011. s.78.

⁶⁸ Tolasa, s.246.

Rahîmî; *Fi'l-vâkı nazm-ı dil-pesenddür ve lafz u ma'nâda fesâhat u belâgatdan behremenddür.* (s.1354)

Gubârî-i diğeri; *Bu cümleden ğayrı bu beytleri cümleden mukaddem müftî-i 'âlem olan fesâhati vü belâgati müselleme hâce-i dîn ü a'lem ulemâ-yı 'âleme okır, anlar dahi evvel beytin belki Arabîdür diyü didük Arabî elfâzdan ancak evvelinde kâlesi ve Ferezdek şî'rinün nazîrelîğında veznde mümâselesi var diyü cevâb buyururlar.* (s.1622)

Nizâmî; *Zemânına göre fesâhati vü belâgati makbûl-i âlemdendir.* (s.880)

Belâgat-şî'âr: Belâgat ile bilinen, belâgatli söyleyişi ile tanınmış.

Şeyhî; *Egerçi Âhî'nün Husrev ü Şîrîn'i nazûk ü nağz u zarîfâne vü pür-mağz ü pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı musanna' u ma'nîdâr ve Cafer Çelebi'nün Heves-nâme'si belâgat-şî'âr ve Lâmi'î'nün mesneviyyâtı sebûk ü şîrîn ve selîs ü rengîndür.* (s.1455)

Belâgat-ı şî'r: Şiirin belâgati.

Ubeydî Çelebi; *Aslı matmah-ı enzâr ve matrah-ı eskâr olan ilm ü fazla akrânı içinde mümtâz, firsde fâris-i feres-i mizmâr, belâgat-ı şî'rde şöhet-şî'âr, mu'ammâda nâmîdâr, ilm-i edvârda sît u sadâsı şöhet-i dâr u diyâr ve fenn-i mûsikîde dem-i İsa ile sihr-i Sâmîrî'yi cem itmekte mu'ciz-âsârdur.* (s.1049)

Belâgat vâdîsi: Belâgat sahası.

Mihri; *Ol âhû kemend-i eş'ârla ve tîr ü kemân-ı kîlk-i 'anber-nisârla belâgat vâdîlerin şîkâr ve*

Beyt

Velâ't-te'nîs lîsmî 'ş-şemsi 'aybun

Velâ't-tezkîru fahrûn lil hilâli⁶⁹

mazmûnün kendüye penâh u hisâr idinürmüş. (s.832)

Âsâr-ı aklâm-ı gevher-nigâr u belâgat-medâr: Eserlerinin kelimeleri elmas kıymetinde ve belâgatli olan.

Refîdûn Ağa; *Cümle âsâr-ı aklâm-ı gevher-nigâr u belâgat-medârından biri Nüzhetü'l-esrâr fî Feth-i Kala-i Sigetvâr'dur ki Sultân-ı cennet-mekân Sultân Selîm Han'un enâra'llâhi bürhânehu ve bürhâne ecdâdehu teveccühi ile muanven ve sultân-ı adâlet- unvân Sultân Selîm Han dâre'l-feleku a'lâ vefki murâdehu hazretleriniün cülûs-ı hümâyûnlarıyla müzeyyendür.* (s.1181)

⁶⁹ Güneşin isminin dişil olması onun için bir kusur değildir. Ay'ın da eril olması onun için övünülecek bir şey değildir.

Bîşe-i belâgatün nerre-şîri: Belagat ormanının erkek arslanı.

Şîri; *Şi'rde dahi bîşe-i belâgatün nerre-şîri, diyâr-ı kârzâr-ı fesâhatün Erdeşîr'i, dest-i verâret-i nazm u nesrün Mîr Alî Şîr'i, medh u kadh ile şu'arânun nezîri vü beşîri idi.* (s.1465)

Ebyât-ı belâgat-şî'âr: Belagatla meşhur olmuş beyitler.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Gazel tarzında olan eş'ârından ve ebyât-ı belâgat-şî'ârındandır.*(s.305)

Fuzûlî; *Ol dem bu dem dür ki ahvâl-i maâşî müheyyâ ve esbâb-ı intiâşî mühennâdur, ferâğ-ı bâl ve ferâğ-ı hâl ile nazm-ı eş'âra ve tedvîn-i ebyât-ı belâgat-şî'âra müdâvimdür.* (s.1199)

Efser-i belâgat: Belagat tacı.

Âşık Çelebi, belagati bir taca benzeterek, şairin nat şeklindeki kasidelerini belagat ile taclandırdığını ifade eder(Fuzûlî hk.).

Fuzûlî; *Husûsan na't-ı Resûl'de olan kasîdesi musanna' u muhayyel ve sanâyi-i bedîyyenün ekseri ile mükemmel ve efser-i belâgat ile mükelleldür.* (s.1199)

Erbâb-ı şî'r ü belâgat: Belagat ve şiir ustası.

Şair için yapılmış olan bir tanımlamadır.

Cenâbî Paşa; *Gülşen-i harîm-i hâs-ı pâdşâhîde âb-ı terbiyetleri ile neşv ü nemâ nemâ ve nazre-i iltifât-ı pâdşâhî ile hüsn ü bahâ bulan ashâb-ı saâdetden ve erbâb-ı şî'r ü belâgatdendir.* (s.493)

Evc-i hevâ-yı belâgat u berâat: Beraat ve belagat hevesinin zirvesi.

Seyfî Çelebi; *Eş'âr-ı Arabiyyede egerçi nihâd u nejâdı evc-i hevâ-yı belâgat u berâat firâzgâhında pervâzda Hicâzîdür.* (s.1019)

Eş'âr-ı şu'arâ-yı belâgat-şî'âr: Belagatla meşhur olmuş şairlerin şiirleri.

Cem Sultân; *Ekser zemânda güftârı eş'âr ve kirdârı tetebbu'-ı eş'âr-ı şu'arâ-yı belâgat-şî'âr idi.* (s.488)

Fenn-i belâgat: bk. Fenn.

Fusahâ-yı belâgat-şî'âr: bk. Fasîh.

Giysû-yı şâhid-i belâgat u berâat: Belagat ve beraat güzelinin saçı.

Alî Çelebi Efendi; *... şî'rleri âb-ı rûy-ı bahr-ı arûz ve giysû-yı şâhid-i belâgat u berâat ve ikd-ı nuhûr-ı nehârîr-i âsâr ve vişâh-ı sadr ve inşî'râh-ı esrârdur.* (s.1116)

Gülşen-i belâgat: bk. Gülşen.

Gülbün-i gülşen-i belâgat: Belagat bahçesinin gül dalı.

Fasl-ı evvel; *Ammâ henüz dendân-ı şîn-i şî'r-i Türkî gonce-i ter gibi tebessüm eylememiş ve bülbül-i şu'arâyı Rûm **gülbün-i gülşen-i belâgat**de terennüm eylemiş idi.* (s.183)

Habâl-i hayâl-i belâgat: Belagatin hayal ipleri.

Celîfî; *Mevlidi şehr-i Burusa'dan ve kendü rüzgârda keştî-i dilde olan lenger-i fikri **habâl-i hayâl-i belâgat** ile bahr-i nazma salup cevâhir-i zevâhir-i eş'âr ile sefîneler tolduran rü'esâdandır.* (s. 479)

Hân-ı belâgat: Belagat sofrası.

Fasl-ı evvel; *Bu fakîr ü hakîr ve "ednâ mine'n-nakîr"⁷⁰ bâdiye-i işkun cur'a-nûşî ve zâviye-i şevkun hırka-pûşî, encümen-i ulemânun keşf-gerdâni, çemen-i zurefânun cârû-keşânî, hırmen-i şî'rün huşe-çîni, süfre-i inşânun rîze-güzîni, **hân-ı belâgat**ün nevâle-berdi, sâğar-ı fesâhatün çeşende-i düirdi.* (s.240)

Harâ'it-i belâgat u berâat: Beraat ve belagat dağarcıkları (veya haritaları).

Fasl-ı evvel; *Ve defâtir-i havâtır ki cerâ'id-i fesâhat u hasâfet ve **harâ'it-i belâgat u berâat**dür, elkâb-ı cenâbı ol cerâ'ide fihrist ve âdâb-ı zâtı ol harâ'ite unvândur.* (s.227)

İlm-i belâgat: Belâgat sanatı, ilmi.

Sirâcî; *İlm-i belâgat*de çerâğî allâmeden yakar ve fenn-i fesâhatde silsile-i pâyesi Nizâmü'd-dîn-i Arec'e çıkar. (s.960)

Kasr-ı belâgat: Belâgat sarayı.

İlmî; *Bu mecmûada ism-i sâmilîleri ve nâm-ı nâmîleri îrâd olındı ve anlarun ba'zı beyti ile bir **kasr-ı belâgat** bünyâd olındı.* (s.1096)

Kişver-i belâgat-i yek kalem: Tek kalemde meydana getirilen belagat ülkesi.

Sayî; *Bu iki hâlde âlemde sâhib-i seyf ü kalem ve **kişver-i belâgat-i yek kaleme** mazbûtumdur diyü hâme vü nâme ile râfi-i livâ vü a'lem çekerdi.* (s.988)

Mızmâr-ı belâgat: Belagatin koşu meydanı.

Medîhî; *Dâ'imâ cevelângeh-i tekâvür-i fikret ü reviyetî; **mızmâr-ı belâgat**ün meydân-ı fesîhîdür.* (s.800)

⁷⁰ Hurma çekirdeğinden daha değersiz.

Fasl-1 evvel; *Her çend fushat-ı mızâm-ı belâgatda siat-ı kelâm ve vusat-ı hırâm-ı tünd-kâm-ı aklâm-ı fesâhat-a alam-ı makdûr u meysûr ise ve havâtır-ı avâm bu kelâmun fehm ü dirayetinden dûr ise*

Mısra

El-meru lâ yezâlu aduvven limâ cehile⁷¹ (s.265)

Mihr-i sipihr-i belâgat: Belagat semasının güneşi.

Â'îşe Hâtûn; *Şu'arâ-yı nisâyı Acem'de Cilâyî ki safâ-yı tab'u cilâ-yı zihn ile jeng-zidâyı âyîne-i fesâhat ve âfâkî ki işrâk-ı şems-i şî'r ile ufk-ı belâgatden tulû itmiş mihr-i sipihr-i belâgatdür, biri bunun kudümü havfindan dünyadan celâ-yı vatan ve biri hod tulû-ı şems-i saâdetle mahv olam diyü inmiyhâk-ı mevt ile kûşe-i kabri mesken itmişdür. (s.1136)*

Mi'mâr-ı kilk-i belâgat-miyâr: Belagat ölçen kalemin mimarı.

Fasl-1 evvel *Ve mi'mâr-ı kilk-i belâgat-miyâr bu binânun esasında râsih ü muhkem oldı. (s.243)*

Ufk-ı belâgat: Belagat seması, geniş belagat anlayışı.

Â'îşe Hâtûn; *Şu'arâ-yı nisâyı Acem'de Cilâyî ki safâ-yı tab'u cilâ-yı zihn ile jeng-zidâyı âyîne-i fesâhat ve âfâkî ki işrâk-ı şems-i şî'r ile ufk-ı belâgatden tulû itmiş mihr-i sipihr-i belâgatdür, biri bunun kudümü havfindan dünyadan celâ-yı vatan ve biri hod tulû-ı şems-i saâdetle mahv olam diyü inmiyhâk-ı mevt ile kûşe-i kabri mesken itmişdür. (s.1136)*

Zikr-i şu'arâ-yı belâgat-şî'âr: Belagatli şiir söyleme ile meşhur olmuş şairlerden sayılan, anılan.

Hâfız-1 Acem; *'Mâ nahnu fihi kem⁷² kim nazm u eş'âr ve zikr-i şu'arâ-yı belâgat-şî'ârdur. (s.603)*

BELÎG: 1. Fasîh, düzgün söz söyleyen. 2. Fasîh, düzgün.⁷³ (bk. Belâgat)

Belîg tabiri, şair için belâgatlı şiir söyleyen manasında kullanılmıştır.

Mesîhî; *Dünyâda bir Mesîhî'dür şu'âra vü büleğânun nazm u nesrde Belîgî ve Fasîhî'dür. (s.808)*

BELKIS-I SEBÂ: Sebe melkikesi Belkız.

⁷¹ Kişi her zaman için bilmediğinin dümanıdır.

⁷² Biz onun içindeyiz.

⁷³ Devellioğlu, s. 93.

Hazret-i Süleyman (a.s.)'ın savaşmadan feth etmiş olduğu Sebe ülkesinin melikesi Belkız'dır. Âşık Çelebi, şiiri Belkız'a benzetmiştir.

Fasl-ı evvel; *Gâh Hüdüh-i nebe olur, gâh Belkıs-ı Sebâ olur.* (s. 175)

BERÂAT: Fazilet, meziyet, olgunluk, iyilik, güzellik.⁷⁴

Âşık Çelebi, (Seyfî Çelebi hk., Alî Çelebi Efendi hk.) şiirlerinin diğer şiirlerden güzellik ve olgunluk açısından üstün olduğunu; “*Evc-i hevâ-yı belâgat u berâat*” ve “*Giysû-yı şâhid-i belâgat u berâat*” ifadeleri ile beyan etmiştir.

Berâatü'l-istihlâl: Bir kitabın, bir şiirin veya bir makalenin başında, içindikiler hakkında toplu bir fikir verecek surette güzel sözler kullanma.⁷⁵ “*Berâat “üstün olmak, üstün gelmek”, istihlâl ise “çocuğun doğduğu anda çıkardığı ses, başlamak, yeni ayın görünmesi ve yağmurun yağması” gibi anlamlara gelir. Bir terim olarak berâat-i istihlâl, nazım ve nesirde maksada ve muhtevaya işaret eden kelime ve deyimlerin yardımıyla konuya ilgi çekici güzel bir üslûpla başlama sanatıdır. Bu sanata berâat-i matla’, hüsn-i ibtidâ, hüsn-i iftitâh gibi isimler de verilir.*”⁷⁶

Fasl-ı evvel; *Ve sübha-i ahyân u ezmân ki yevâkıt-ı mevâkıt-ı suhan-dânî ve cevâhir-i zevâhir-i mu’ciz- beyânî ile meşhûrûn bi’l-benândur ve Utârid ki evsâf-ı tîr-i hâme-i medhin safha-i mâh ve levha-i mihrede*

Mısrâ

*Bedîn suhanî der nemî tüvân efzûd*⁷⁷

diyecekleyin tahrîr idüp mâh-ı nevi ol risâlede berâatü'l-istihlâl itdüğinden nişândur. (s.227)

Evc-i hevâ-yı belâgat u berâat: bk. Belâgat.

Giysû-yı şâhid-i belâgat u berâat: bk. Belâgat.

Harâ’it-i belâgat u berâat: bk. Belâgat.

BERÎ: 1. Sâlim, kurtulmuş, temiz.⁷⁸ 2. Uzak.

Bir sıfat olarak kullanılmış olan *berî* kelimesi şairin veya şiirin, olumsuz mana ifade eden durumlardan ve vasıflardan uzak ve temiz olduğunun ifadesi için

⁷⁴ Devellioğlu, s. 96.

⁷⁵ Devellioğlu, s. 96.

⁷⁶ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “*Berâatü'l-istihlâl*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 05, Ankara, 2003, s.470.

⁷⁷ Bu söze başka söz eklenmez.

⁷⁸ Devellioğlu, s. 99.

kullanılmıştır ve *âri* kelimesine bir eş anlam olarak da addedilmiştir⁷⁹(Şeyhi İlâhî hk.). Diğer yönden olumsuz bir mananın ifadesi olarak şairin halavetli ve yakıcı olmadığını beyanında da kullanılmıştır (Cafer Çelebî hk.)

Şeyh İlâhî; *Sâ'ir evliyâu'llâh de'b ü edebleri üzre şi'rleri -ki şi'âr-ı şâ'irîden ârîdür ve tekellüf ü tasallufdan berîdür ekser mutasavvifâne ve fenn-i tevhîdde mutasarrifânedür.* (s.286)

Cafer Çelebi; *Ol belâdan şi'ri halâvet ve sözi sûzdan berîdür.* (s.460)

Hamdî Çelebi; *Kemâl Paşa-zâde-i merhûm yanında Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı medh olinsa ol kitâbdaki nazmun selâseti ve şi'rün cezâleti ve "ol bahrûn hâssasıdur yohsa kitâb nefsinde şîveden ârî ve ândan berîdür" dir imiş.* (s.634)

BERR: Doğru sözlü, hayır işleyen kimse.⁸⁰

Âşık Çelebi *berr* kelimesini şairin bir sıfatı olarak doğru sözlü manasında kullanmıştır (Figânî hk.).

Figânî; *Ve bi'l-cümle kitâb hükmince olan şâ'irlerin biri ve sihri helâl iden sâhirlerin berridür.* (s.1203)

BEYÂN: 1. Anlatma, açık söyleme, bildirme. 2. Belâgat ilminin, hakikât, mecâz, kinâye, teşbîh, istiâre gibi bahislerini öğreten kısmı. (bk. Belâgat)⁸¹

Bir fikri, duyguyu veya düşünceyi muhatab'a çeşitli usullerle aktarmanın yol ve yöntemlerinin ifadesine *beyân* denir. İfade ile manası arasındaki bağlarla ilgilenen beyân ilmi, anlam sanatlarından teşbih, mecaz, istiâre ve kinaye gibi edebî sanatları inceler.⁸²

Âşık Çelebi bu alanda meşhur âlimlerin *beyân* ilmini *nasıl* tarif ettiğini tezkiresinin Fas1-ı evvel kısmına alarak tanımlara bir çerçeve çizmiştir. Sehl bin Hârûn'dan rivayetinde beyan, akılların tercümanı ve kalplerin bahçesidir. Câhızdan ettiği rivayette beyan; iç yüzün üstündeki perdeyi kaldırandır.

Fas1-ı evvel; *Hükemâ-yı mütekaddimîn mezhebinde kelâm hadd- insân-ı nâtk ve beyân ma'nâ-yı vâhidün turuk-ı muhtelifle ile îradı ol ilm ile malûm olmakdan ibâretdür. Ve inde'l-ba'z fesâhat ile belâgatün ve zekâ-yı kalb ile zekâ-yı lisânun cemine işâretdür.* (s.120)

⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. *Âri* kelimesine.

⁸⁰ Devellioğlu, s. 100.

⁸¹ Devellioğlu, s. 106.

⁸² Karataş, s.78.

Fasl-1 evvel; *Kümmel-i büleğâdan Abdu'llâh bin el-Mutez beyânı “tercemân-ı kulûb ve saykal-ı ukûl” olmağla tefsîr itmişdür.* (s.120)

Fasl-1 evvel; *Zümre-i füsahâdan Sehl bin Hârûn “tercemân-ı ukûl ve ravz-ı kulûb” olmağla tâbîr itmişdür.* (s.121)

Fasl-1 evvel; *Câhız beyân “kalbden kınâ'ı keşf ve zamîrden hicâbı ref” olmak târîkine gitmişdür.*(s.121)

Fevrî Efendi; *Ey hakâ'ik-şinâs-ı mesâ'il-i evrâk-ı bî-şumâr-ı mezâhir-i kâf u nûn v'ey dakâ'ik-küşâ-yı resâ'il-etbâk-ı zer-nitâk-ı defâtir-i çerh-ı bûkalemûn, ey nâzım-ı dürrer-i ğurer-i silk-i ma'ânî-i ferhunde-beyânî ki “lem yatmeshunne insun kablehum velâ cânnun”⁸³ andan bir beyân, v'ey râkım-ı cevâhir-i zevâhir-i simt-ı beyân-ı rengîn-beyân ki “ke ennehunne'l-yâkut ve'l-mercân”⁸⁴ andan bir nişândur.* (s.1233)

Beyân-ı beyân: Bir manayı sanatlı ve farklı usullerde ifade etmek.

Fasl-1 evvel; *Kezâlik şunlar ki nasb-ı ayân-ı ilm ü irfândur, her biri beyân-ı beyânda bir vech ile nükte-dândur.* (s.120)

Beyân muhît-i ma'nî: Mananın ihata ettiği sınır.

Fasl-1 evvel; *Cafer-i Bermekî “beyân muhît-i ma'nî ve kâşif-i mağzîdür diyü resm itmişdür.* (s.121)

Beyân-ı şî'r: Şiirin anlatımı.

Fasl-1 evvel; *Asl murâd olan ol cins-i 'âlî-beyândur ki beyân-ı şî'r bu mukaddimâta matlab-ı a'lâdur.* (s.120)

Cevâhir-i zevâhir-i mu'ciz- beyân: Çiçekler ve parlak kıymetli elmaslarla süslü mu'cize eşsiz ifade.

Fasl-1 evvel; *Ve sübha-i ahyân u ezmân ki yevâkıt-ı mevâkıt-ı suhan-dânî ve cevâhir-i zevâhir-i mu'ciz- beyânî ile meşhûrîn bi'l-benândur ve Utârid ki evsâf-ı tîr-i hâme-i medhîn safha-i mâh ve levha-i mîhrde*

Mîsrâ

Bedîn suhanî der nemî tüvân efzûd⁸⁵

diyecekleyin tahrîr idüp mâh-ı nevi ol risâlede berâatü'l-istihlâl itdüginden nişândur. (s.227)

Cins-i âlî-beyân: Türü, usulü yüksek beyan.

⁸³ Kendilerinden önce onlara ne insan ne de cinler dokunmuştur. Rahman 56.

⁸⁴ Onlar/dişiler sanki mercan ve yakut gibidirler. Rahman 58.

⁸⁵ Bu söze başka söz eklenmez.

Fasl-1 evvel; *Asl murâd olan ol cins-i ‘âlî-beyândur ki beyân-ı şî'r bu mukaddimâta matlab-ı a'lâdur.* (s.120)

Fesâhat u beyân: Açık düzgün ifade.

Âşık Çelebi bu fesahat ve beyanın bir kimsede bulunmasını büyük nimet olduğunu ve ondan sual olunacağını ifade etmiştir.

Fasl-1 evvel; **Fesâhat u beyân** ki fezâ'il-i insana unvândur, talimi cenâb-ı İlâhî'den cânib-i ibâda bir nimet-i celîlledür ki tâlî-i halk-ı insândur ve nass-ı Kur'ân'da îrâdı mervid-i imtinândur.(s.120)

Feth-i ebvâb-ı bedî ü beyân: Kapıları açan eşsiz ifade.

Âşık Çelebi, şairin yüksek vasfını belirtirken *kapıları açan eşsiz ifade* sahibi olduğunu belirtmiştir (Alî Çelebi Efendi hk.).

Alî Çelebi Efendi; *Ma'ânîde miftâh-ı fikr-i sâ'ibi feth-i ebvâb-ı bedî ü beyân ider min külli bâb.* (s.1113)

Hüsn-i beyân: Güzel ifade.

Fasl-1 evvel; *Kezâlik hüsn-i beyânına mağrûr olan mütekellim beyân u marifet kemâl-i mahâretle ve sarf-ı kavî ve tab'îr-i belâgatle ukûlî selb ve kulûbî celb idüp sâmiî tefekkür ü tedebbürden işğâl eyler, bâtulı hak göstermekle hakkı ibtâl eyler.*(s.144)

Latîfü'l-beyân: Hoş, ince ifade.

Gazalî; *Ahvelliğiyle bir zarîfü'ş-şân ve latîfü'l-beyân idi ki Ahnef'den azraf ve Ebû'l-aynâ'dan eltaf idi.* (s.1640)

Râkım-ı cevâhir-i zevâhir-i sumt-ı beyân-ı rengîn: Çiçeklerle ve parlak kıymetli elmaslarla dizilmiş renkli çeşitli anlatım yapan kimse.

Âşık Çelebi, şairin çok iyi ifadeler kullandığını belirtmek için, sözünü yani beyanını hem çok çeşitli hem de çok güzel kelimelerle süsleyen manasında kullanmıştır (Fevrî Efendi hk.).

Fevrî Efendi; *Ey hakâ'ik-şinâs-ı mesâ'il-i evrâk-ı bî-şumâr-ı mezâhir-i kâf u nûn v'ey dakâ'ik-küşâ-yı resâ'il-etbâk-ı zer-nitâk-ı defâtir-i çerh-ı bûkalemûn, ey nâzım-ı dürer-i ğurer-i silk-i ma'ânî-i ferhunde-beyânî ki “lem yatmeshunne insun kablehum velâ cânnun”⁸⁶ andan bir beyân, v'ey râkım-ı cevâhir-i zevâhir-i sumt-ı beyân-ı rengîn-beyân ki “ke ennehunne'l-yâkut ve'l-mercân”⁸⁷ andan bir nişândur.* (s.1233)

Sâhib-i-beyân-ı fasîh: Açık ifade sahibi, açık net anlatım yapabilen(şair).

⁸⁶ Kendilerinden önce onlara ne insan ne de cinler dokunmuştur. Rahman 56.

⁸⁷ Onlar/dişiler sanki mercan ve yakut gibidirler. Rahman 58.

Câmî; *Nefs-i İstanbul'dan Dâvût Paşa mahallesinden kuloğullarından hoş-tab'lardan bir cevân-ı melîh ve sâhib-i-beyân-ı fasîh idi.* (s.453)

Silk-i beyân: Beyanın ipi.

Sûzî; *Bakıyye-i ömrin Mihâloğulları Alî Beg ve Mehemmed Beg hizmetlerinde geçürüp anlarunğazavâtın bahr-i remelde silk-i beyâna getirür âhir yine şehrinde âhirete gider; cihân kime vefâ itdi ki ana ider.* (s.1007)

Şevk-i beyân-ı ma'ânî-i bedîât-ı müstahsine: Güzel görülen eşsiz manaları beyan etme isteği.

Kâmî Efendi; *Hâlâ zevk-i letîfe-i hayâlât-ı hüsne ve şevk-i beyân-ı ma'ânî-i bedîât-ı müstahsinede şâ'ir-i mâhiriün hatt-ı vicdânî ve ferah-ı rûhânîsi gibi ki ol bir zevkî hâletdür, mezâkı olmayan bî-halâvat andan lezzet almaz, talîm temeyyüz hâssa-i akl-ı mümeyyiz degüldür.* (s.709)

Şîrîn-beyân: bk. Şîrîn.

Uzûbet-i beyânı: bk. Uzûbet.

BEYT (ç. Ebyât): İki mısradan meydana gelen manzum söz.⁸⁸ “Beyt; ikilik. Aynı vezinde yazılmış, anlamca birbiri ile ilişkili iki mısradan meydana gelen, anlam bütünlüğüne sahip bir nazım birimi. Farklı ölçülerle yazılmış iki mısra bir araya gelmesiyle beyt olamaz.”⁸⁹

Âşık Çelebi, beytin mısralarının birbiriyle irtibatsız olmasını olumsuz olarak ifade etmiştir (Gubârî-i diğerk hk.). Dolayısıyla beyit olması için iki mısradan bütünlük gerekmektedir. Hem sanatın sanatkârına delil olması cihetiyle şairin mertebesine ve doğuştan gelen yeteneğinin tesbitine (Emînî hk.) hem de şiirin mertebesini ifade etmek için beyitleri delil olarak getirmiştir (Lâmi'î Çelebi hk.). Diğer taraftan (İşkî hk) söylenecek ve güzel gösterilecek bir beytinin olmadığını; fakat şair ulufesi aldığı ifade etmiştir. Doyasıyla irat edilebilmek ve istişhat edilebilmek bir beyt için olumlu bir mertebedir.

Beyit bozma olarak ifade edilen ise bir başkasının beytini alıp küçük değişiklik yaparak kendisine mâl etmeyi ifade etmiştir.(Fasl-ı evvel, Tâbiî hk., Zâtî hk.)

Emînî; *Selâmet-i tab'ına ve zerâfet-i şanına bu ebyâtı nişândur ki her biri kitâb-ı belâgate unvandır.* (s.385)

⁸⁸ Devellioğlu, s.109.

⁸⁹ Karataş, s.83.

Lâmi'î Çelebi; *Gül kasîdesi ki Vâmık u Azrâ'ya zeyl itmişdür yüz iki beytdür medh-güsterlikde **beytler bî-nazîrdür.*** (s.750)

Fasl-ı evvel; *Ol vakte dek ki verâ-yı revâk-ı ğaybdan sırr-ı Ahmedî ve cilbâb-ı cenâb-ı lâ-reyben cemâl-i Muhammedî tulû idiüp elinde olan menşur-ı i'câz-perdâzı ukıyup mazmûn-ı meymûn-ı mu'ciz-nümûnı mucibince büleğânun çanına otlar tikup ve **fusahânun beytlerin bozup** bütlerin sıyup kelâm-ı belîğ-i Hudâ'ı iblâğ ve merâsim-i belâğı ber-vech-i itmâm isbâğ eylemek zemânı karîb oldı. (s.131)*

Tâbiî; *Bir zemân dahı şî're mûmâreset itdi, anda dahı kasîde de niçenün **beytin bozup** mesnevide gözlerine halka-i mîm-i mısırâdan kâfiyeyi teng idiüp gazel-i penc-betyde niçe zeber-destlerün pençesin burdı. (s.1477)*

Zâtî; *Ammâ bir kimesne kendüünün bir **beytin bozsa** hânnumânın almakdan ziyâde bî-huzûr olurdu, temâm gazelin alsa hod mâ-la-yanî söyleyüp dâ'ire-i akldan dûolurdu. (s.1578)*

Gubârî-i diğەر; *Yetmiş seksen belki daha ziyâde ebyât dir idi ammâ ne **ebyâtnun biribiriyle ihtilâtu** var idi ne mısralarınınun biri birine irtibâtı var idi. (s.1620)*

Lâmi'î Çelebi; *Şitâ'iyye-i râ'iyye kasîdesinde bu iki **beyt** hoşca vâkı olmuşdur. (s.751)*

Muîdi; *Îrâd olunan **ebyât** rütbesine şâhidü'l-hâl ve sebep-i istidlâl olur. (s.824)*

İşkî; *Îrâd ü istişhâda kâbil bir **beyti** dahı yokdur ammâ aceb bu ki yüz akça şâ'ir ulûfesine mutasarrıf imiş. (s.1086)*

Necâtî; *Her **beyti** mesel-âmîz ü pür-mağz ve ekser-i hayâlleri bikr ü ma'nâları nağzdur. (s.850)*

Beyt-i âşıkâne: bk. Âşıkâne.

Beyti bî-mânend: Benzersiz beyt.

Lâmi'î Çelebi; *Berfiyye kasîdesinde bu **beyti bî-mânenddür.*** (s.751)

Lâmi'î Çelebi; *Gül kasîdesi ki Vâmık u Azrâ'ya zeyl itmişdür yüz iki beytdür medh-güsterlikde **beytler bî-nazîrdür.*** (s.750)

Beyti bî-misl: Benzersiz beyt.

Mesîhî; *Hod-furûşlukda bu iki **beyti bî-misldür.***

Nazm

Almazam ağzuma ben mani-i hâyîdeyi hiç

Degülem tıfl ki hâyîde idinem iftâr

Beyt-i mamûr: Yedinci kat gökte Cennet-i Firdevs'te bir köşk olup Hz. Âdem'le yeryüzüne indirilmiş -Kâbe mevkisine- tufandan sonra yine cennetteki yerine alınmıştır.⁹⁰

Âşık Çelebi, *Beyt-i mamûr* tabirini beytin sağlamlığını ve manasındaki kuvveti beyan için kullanmıştır.

Sûzî; *Eğer Sûzî'nün âlemde bir beyti olmasa bu gazeli ana eser olmak kâfidür ki her beyti **beyt-i mamûr**dur.* (s.1008)

Fasl-ı evvel; *Li- muharririhî*

*Gazel olmuş yahud bir **beyt-i mamûr***

İçinde mani kevserdür edâ hûr

Olup her beyti bir halvetgeh-i râz

Hayâl anuniçinde hacle-i nâz (s.178)

Beyt-i temeddüh: Övülen beyt.

Ârif; *Hakanî'nün*

Misrâ

Bâl-i murassa be-sûht murğ-ı mülemmâ-beden

*kasîdesine bî-nazîr nazîre dimişdür ve izhâr-ı muzmerde bu **beyt-i temeddüh** ve bu kıta anundur.* (s.1028)

Beyt-i Türkî: Türkçe beyit.

Fasl-ı evvel; ***Beyt-i Türkî***

Ben yatam lâyük mî ol karşumda ayağın tura

Serv-i nâzum dinben öldükde namâzum kılmasun (s.201)

Beyt-i vâhid: Tek beyit. Yalnızca tek beytin şiir olmayacağı ifade edilmiştir.

Fasl-ı evvel; ***Beyt-i vâhid** olanlarda bir beyt olana şi'r dimezler, recezdür diyü cevâb virürler.* (s.136)

Beytün mey-i reşki: Beytin kıskanılacak şarabı. Beyit okunduğu zaman insanda yaptığı olumlu yönden tesirin ifadesinde mey-i reşk tabiri kullanılmıştır.

Hayâlî-i Marûf; *“Yillardur ki bu **beytün mey-i reşkiyle** sekrânım ve nezire dimekde humar-ı ham-i izhâr-ı acz ile sergerânam” didi.* (s.1558)

Ebyât-ı belâgat-şiâr: bk. Belâgat.

Ebyât-ı güher-nisâr: Mücevher saçan beyitler.

⁹⁰Devellioğlu, s. 109.

Vusûlî; *Bu ebyât-ı güher-nisâr anlardan nümûdâdur.* (s.567)

Ebyât-ı manzûme: Kafiye ve vezinli beyitler.

Fasl-ı evvel; *Evâ'il-i hâlde balun zenbûr-ı şer u şûrdan ve şeker-hâb-ı çeşm-i ikbâlün meges-i fitne vü füturdan halâs görüp olanca ebyât-ı manzûme tertîb olındı.* (s.250)

Ebyât u metâl-i 'adîmü'l-misâl: Misali olmayan matlalar ve beyitler.

Misâlî Çelebi; *Mercûdur ki 'an-karîbi'z-zemân hilâl-i âsmân gibi müşârün ileyh bi'l-benân ola ve bu birkâç ebyât u metâli'-i 'adîmü'l-misâl ol mihr-i sipihr-kemâlün maşrik-ı tab'-ı deryâ-nevâlınden sâtı' u lâmi' olmuştur.* (s.781)

Bârî beyt: bk. Bârî.

Ceste ebyât: bk. Ceste.

Dürc-i maârifden derc olan ebyâtı: bk. Dürc.

Eyü beyt: İyi beyit.

Atâyî; *Sultân ferâğat itmiş cevânlığında âhirete gitmişdür, görünürde bundan eyü beyti yokdur.* (s.1092)

Garîb beyt: bk. Garîb.

Gazel-i penc-beyt: Beş beyitli gazel.

Tâbîî; *Bir zemân dahı şî're mûmâreset itdi, anda dahı kasîde de niçenün beytin bozup mesnevide gözlerine halka-i mîm-i mısırâdan kâfiyeyi teng idüp gazel-i penc-betyde niçe zeber-destleriün pençesin burdı.* (s.1477)

Güzîde beyt: Seçkin beyit.

Hayâlî-i Marûf; *Haylî pesend itdi ammâ bana güzîde beyti bu gelür didi.*

Beyt

Gönül âyînesi sâfidür ammâ

Temâşâ bu ki bir sâhib-nazar yok (s.1558),

İhyâ-yı emvât-ı eş'âr u ebyâtı: Ölüleri dirilten şiirler ve beyitler.

Hilmî, *Egerçi nâmları Mustafâ'dur ammâ mekîn-i mekân-ı felek-i râbi olmağla maârik-i nutk u tekellümde i'câz-ı Mesihâdan dem urup bu iştirâk hasebi ile kelimetu'llahdan dem urup ilâyı icrâ-yı kelimât ve ihyâ-yı emvât-ı eş'âr u ebyâtı isbât ider.* (s. 628)

Mâhiyân-ı ebyât: Beyitlerin balıkları.

Şânî-i diğeri; *Rodos'da bi'l-fi'l sâhib-i tîmârdur deryâ-yı jerf-i bahr-i siyâh-ı devâtdan mâhiyân-ı ebyât saydı için nûk-i hâmesi gûyâ ki minkâr-ı bûtîmârdur.* (s.1409)

Mutasarrıfâne ebyât: bk. Tasarruf.

Mi'mâr-ı ebyât-ı maârif: İlimden imar edilmiş, yapılmış beyitler.

Fasl-ı evvel; *Kendü zât-ı hümayûnları dahı ecdâd-ı izâları ki her biri mi'mâr-ı ebyât-ı maârif ve sâhib-i miyâr-ı ebyât-ı avârifdür "el veledü'l-hurru yaktedî bi âbâ'ihî'l-izzî"⁹¹ üzre gâhî inşi'râh-ı hâtır-ı hatîr ve infitâh-ı zamîr-i atîr için tab'-ı selîmleri tekâzâsı ile*

Beyt

Çü vâsf-ı tab'-ı selîmeş kuned zebân-ı kalem

Aceb medâr ki âb-ı hayât ez u be-çeked⁹²

Ol mülk-i hasâfet ü fesâhatiün husrev ü hâkânı ki hümayûn âsafı olsa lâyık ve kudsi hâtifi olsa müstahıkdur. (s.237)

Nâdürü'n nazîr beyt: Eşi az görülen beyit.

Şeyhî-i Çağrışcı; *Egerçi fînûn-ı şî'rde gazeliyyâtı vü mesnevîsi ğayr-ı şâyidür ammâ yirinde nâdürü'n nazîr beytleri vü müfredleri vâkıdur.* (s.1457)

Rutl-ı girân-ı yek merdî-i beyt-i vâhid: Ağzına kadar sadece mertlik dolu bir beyit.

Fasl-ı evvel; *Kasîde vü kıta olmazsa bâri dest-i sâkî-i şî'r elinden seba-i seyyâre-i dost-kâmî-i gazel yâhud selâse-i ğassâle-i se-beyt bâri rutl-ı girân-ı yek merdî-i beyt-i vâhid tenâvüli ile şâhid-i dimâğı ğayy-ı evhâm-ı efhâmdan tenşît iderler.* (s.172)

Sâhib-i miyâr-ı ebyât-ı avârif: İyiliklerin veya ihsanların beyitlerin ölçü sahibi.

Fasl-ı evvel; *Kendü zât-ı hümayûnları dahı ecdâd-ı izâları ki her biri mi'mâr-ı ebyât-ı maârif ve sâhib-i miyâr-ı ebyât-ı avârifdür "el veledü'l-hurru yaktedî bi âbâ'ihî'l-izzî"⁹³ üzre gâhî inşi'râh-ı hâtır-ı hatîr ve infitâh-ı zamîr-i atîr için tab'-ı selîmleri tekâzâsı ile*

Beyt

Çü vâsf-ı tab'-ı selîmeş kuned zebân-ı kalem

⁹¹ Hür çocuk aziz atalarının peşinden gider.

⁹² Kalem dili sağlam tabiatını vasfederken, kalemden âb-ı hayat damlamasına şaşırma.

⁹³ Hür çocuk aziz atalarının peşinden gider.

*Aceb medâr ki âb-ı hayât ez u be-çeked*⁹⁴

Ol mülk-i hasâfet ü fesâhatün husrev ü hâkânı ki hümâyûn âsafı olsa lâyük ve kudsî hâtifi olsa müstahıkdur. (s.237)

Selâse-i ğassâle-i se-beyt: Üç ölü yıkayıcı kadının üç beyti.

Fasl-ı evvel; *Kasîde vü kıta olmazsa bâri dest-i sâkî-i şî'r elinden seba-i seyyâre-i dost-kâmî-i gazel yâhud selâse-i ğassâle-i se-beyt bârî ritl-ı girân-ı yek merdî-i beyt-i vâhid tenâvüli ile şâhid-i dimâğî ğayy-ı evhâm-ı efhâmdan tenşît iderler. (s.172)*

Terzîk ebyât: bk. Terzîk.

BEZLE-GÛ(Y): 1. Lâtifeci, şakacı.⁹⁵

“Latîfe, hezl, bezle, latîfe-cûy/gûy, bezle-gûy, hezzâl, leffaf vb.” tabirlerle ifade edilmek istenen alaya alma, şaka yapma, takılma manalarıdır. Bu durumun bazı şairler tarafından zevk alınarak huy edildiği görülmektedir. Şairlerden (Lütfî hk., Nihâlî hk., ve Meâlî hk.) hariç şakacılık ve latifecilik özelliği takdir edilmeye değer, hoşlanılan bir vaziyet ve bir meziyet olarak değerlendirilmiştir.⁹⁶

Bezle-gûy ifadesi Âşık Çelebi'nin ele almış olduğu şairi değerlendirdiği yönlerden biridir. *Bezle-gûy* sıfatını kullandığı şairlerde latifecilik olduğu (Sâğarî hk.) ve tabının yani mizacının bu yönde olduğu görülmektedir (Sâğarî hk., İyânî hk.). Şair hakkında olumlu açıdan baktıracak, güler yüzlü, latifeci manasında *hande-rûy u bezle-gûy* tamlamasında kullanmıştır (*Nihâlî hk.*). Diğer yönden olumsuz bir mana ifade eden, çok laf eden, çok söyleyen ve can sıkıcı anlamlarına gelen *leffâf* kelimesi *bezle-gûy u leffâf* (Şâ'irî hk.) terkinde beraber kullanılmıştır.

Me'âlî; *Merhûm-ı merkûm keyyis ü kûsec, sözi şîrîn ü yüzi güleç, nârîn-heykel ü nahîf-mizâc, zarîf-tab' u mizâc-ımtizâc, berrâş u ayyâş, kallâş u evbâş, latîfe-cûy u bezle-gûy, esnâf-ı eş'ârda letâ'ife kâbil ve hezle mâ'il, hande-rû vü küşâde-şemâ'il. (s.761)*

Nihâlî; *Burusa'da kâzî iken Kazâziyye müderrisi olan Karaferyeli Mustafâ Çelebi ki egerçi ilm ü dânişde akrânınun mümtâzı ve müderrisîn-i asrun serefrâzı idi ammâ bezle-gûy ve hezl-cûy fettâk u hettâk, heccâv-ı bî-bâk kimesne idi. (s.921)*

Sâğarî; *Tab'ı hezle mâ'il ve bezle-gûylyğa kâ'il olup Amrî ile çok latîfeleri vardur ki her biri sahîfe-i rüzgârda bir yâdgârdur. (s.938)*

⁹⁴ Kalem dili sağlam tabiatını vasfederken, kalemden âb-ı hayât damlamasına şaşırma.

⁹⁵ Devellioğlu, s.110.

⁹⁶ Tolasa, s.135.

Bezle-gûy u leffâf: Çok laf eden, can sıkıcı latifeci.

Şâ'irî; *Selânîkî şâ'ir Memi dimekle marûf; sâde-dil ü sîne-sâf, bezle-gûy u leffâf, her zemân hâtırî ferhunde ve neşât-ı tab'ından lebleri pür-hande idi.* (s.1407)

Hande-rûy u bezle-gûy: Güteryüzlü latifeci.

Nihâlî; *Hikâyet: Merhûm Merhabâ Çelebi ki Edirne kâzîsı iken fevt olmuşdur, ulemânun fuzâlâsından ve fuzalânun zurefâsından zarîf ü nazîf ve nefîs ü latîf, hafîfî'r-rûh tekellüf matrûh, hande-rûy u bezle-gûy, nükte-şînâs u sohbet-înâs, zarâfet-şân u letâfet-tab' ile müsellemler ilm ile 'alem olduğu gibi lutf-ı tab' ile müsellemler 'âlim idi.* (s. 921)

Küşâde-tab' u bezle-gûy: bk. Küşâde.

BÎGÂNE: 1. Kayıtsız, ilgisiz. 2. Yabancı.⁹⁷

Bîgâne ifadesi olumsuz bir durumun beyanında şiirin değerlendirilmesinde bigâne mana terkihiyle kullanılmıştır (Zâtî hk.).

Bîgâne ma'nî: İlgisiz anlam, mana.

Zâtî; *Egerçi merhumun eş'ârî râsîh ü rasîn ve muhkem ü metîndür, matbû' u makbûldür ammâ ba'z-ı bârid edâlar ve pest ta'bîrler ve bîgâne ma'nîlerle medhûldur* (s.1576).

BÎHÂR-I TAB'-I ZEHHÂR: bk. Tab'.

BÎKR (ç. Ebkâr): 1. El değmemiş, dokunulmamış, erkek görmemiş (kız), bakire. 2. Bir şeyin hiç kimse tarafından dokunulmamış, bozulmamış olan (ilk durumu).⁹⁸

Divan şiirinde yenilik arayışının bir göstergesi olan *bikr-i mana, bikr-i fikr* ve *bikr-i mazmun* tabirleri birbiri ile benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Bu tabirler hem söz ve mana hem de söyleniş biçiminin ilk ve yeni olmasını ifade etmektedir.⁹⁹

Mütercim Asım, Kamus Tercümesinde bikr için “... *Ve her şey'in evveline bikr denir. Ve mesbûk bi'l-mesel olmayan 'amel ve san'ata itlâk olunur... Ve yağmuru çok sehâba denir.*” diye ifade ederek; her hangi bir iş veya sanatın önceden örneği görülmemiş ilk olanını ifade etmektedir.

⁹⁷ Devellioğlu, s.114.

⁹⁸ <http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=bikr&mi=0> Erişim Tarihi: 26.01. 2017.

⁹⁹ Mine Mengi, “*Divan Şiiri Yazıları*”, Akçağ Yayınları, 2. bs. Ankara, 2010. s.24.

Şiirdeki hayaller, üslup, mana ve fikirler için sıfat olarak kullanılan *bikr* kelimesi bir mazmunu, bir imgeyi ilk defa kullanmayı ifade etmektedir. Bu ilk olma durumu ise şiirde çok önemlidir.

Necâtî; *Her beyti mesel-âmîz ü pür-mağz ve ekser-i hayâlleri bikr ü ma'nâları nağzdur.* (s.850)

Bikr edâ: Daha önce kullanılmamış üslup, anlatım biçimi.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Ve kıssa-i Yûsuf u Züleyhâ'da güzel ma'nâlar ve bikr edâları vardır.* (s.307)

Bikr-i ma'nâ: Mananın bekâreti.

Bikr-i ma'nâ ifadesi *orijinal mana* daha önce kullanılmamış, ilk defa ortaya çıkarılan anlamlarını içermektedir. Âşık Çelebi (Vâlîhî hk.) *bikr-i ma'nâ* kâdir yani gücünün yettiğinin ifade etmiştir. Diğer taraftan *bikr-i mana* ile ilk karşılaştığı için okuyucu tarafından her zaman nasıl anlaşılacağı bilinmemekte ve garipsenilebilmektedir.¹⁰⁰

Vâlîhî; *Bikr-i ma'nâya kâdir, nigîn-i edâyıla bî-misl şâ'irdür.* (s.549)

Mecdî; *Çok bikr-i ma'nâya dest urmuşdur ve edâsı dahı puhtedür, kemâle irgürmişdür.* (s.783)

Mihrî; *Güzeller vasfında olan hûb şi'rlerde Yûsuf kızlığı vâkı olup bikr ma'nâlara ricâl-i şu'arâ aş yirerken ol avretliğla ucuz düşürmişdür.* (s.833)

Azîzî; *Bî-ayb Hudâ zen-bâzdur bikr-i ma'nâlara dest urur, dûşîze vü pâkize hayâller kullanur.* (s.1074)

Ebkâr-ı efkâr: Evvelce söylenmemiş olan fikirler.

Emrî Çelebi; *Ol kadar ebkâr-ı efkâr ki "lem yatmishunne insun kablehum velâ cânnun"¹⁰¹ dur ol cem itmişdür ki dîvân-ı hûr-ı ıyn ile memlû firdevsün aynı olmuşdur.* (s.359)

Zînetî; *Fi'l-hakîka eger muammer yâhud müddet-i ömrinde bir alî himmetün hüsn-i terbiyetine mazhar olsa çok ma'nâya dest ururdu ve dîde-i âlem anun âyîne-i tab'ında niçe ebkâr-ı efkâr cemâlin görürdi.* (s.586)

Rahmî; *Ebkâr-ı efkârla reşk-i deyr-i Meryem'dür.* (s.1350)

Nişânî Beg; *Rûz-be-rûz ebkâr-ı efkârı cilve-i cemâl ile çihre-küşâ olur ve kılâde-i leâl efzâl-i mütevâlî-i şâh-ı memalik-penâh ile cilve-nümâ olur.* (s.870)

¹⁰⁰ Erkal, "Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)", s.132.

¹⁰¹ Onlara (cennet hurileri) kendilerinden önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur. Rahman 74.

Fasl-1 evvel; **Ebkâr-ı efkâr** emvâc-ı bihâr gibi ceyb ü dâmân-ı dil ü câna geldi koyıldı. (s.262)

Fasl-1 evvel; *Mezâd-ı aslî mahzâ tevârîh-i şu'arâ olmayup belki ol sûret olup ma'nâ-yı şâhid-i ilm ü kemâlün hatt u hâl-i şî'r ü inşâ ile tahliyesi ve arâ'is-i ezhân ve izân-ı erbâb-ı irfân suret-güster olmağa âyine-i makâlün tecliyesi murâd olup **ebkâr-ı efkâr**un libâs-ı gûn-â-gûn ile cilvesi ve her şâ'iriün vasf u medhi hacle-i nâzında nümâyîş-i bukâlemun ile 'işvesi murâddur. (s.265)*

Arâ'is-i ebkâr-ı ma'ânî: El deġmemiş bekâr gelinler gibi manalar.

Mihrî; *Arâ'is-i ebkâr-ı ma'ânîyi mihr-i nazm ile kendünün idiniüp hacle-i tasarrufina getürmişdür. (s.833)*

Cemâl-i arûs-ı ebkâr efkâr-ı Kâtibî: Kâtibi'nin güzel bekâr gelin gibi kullanılmamış fikirleri.

Şâh Çelebi Efendi; *Levha-i hâtırı bir safha-i melsâ belki **cemâl-i arûs-ı ebkâr efkâr-ı Kâtibî**'ye bir âyîne-i çihre-nümâdur. (s.1424)*

Râyeġân ebkâr-ı efkâr: El deġmemiş bol fikirler.

Kamus tercümesinde, bkr kelimesinin bir manası da yağmuru çok buluttur. Bu çok manasını Âşık Çelebi, (Zâtî hk.) daha önce kullanılmamış çok fikirleri kucakları olarak ifade etmiştir.

Zâtî; *El arûs-ı ma'ânîye dest-res bulmakda Yûsuf kızlığın çekerler, ol **râyeġân ebkâr-ı efkâr** kucardı, metâ-ı şî'ri ucuz düşürürdi. (s.1578)*

Bİ'L- CÜMLE: Hep, bütün, toptan.¹⁰²

Bİ'l-cümle şâ'ir: Edebiyatın her alanında kabiliyetli şair.

Şairin hem nesir hem nazım türlerinde hem de sayıca çok ve çeşitli eserler vermesi manalarını içermektedir (Mü'min hk.).

Mü'min; *Nazm u nesrde mü'ellefâtı hakîr bildüğüm desteye irmişdür ve **bi'l-cümle şâ'irdür. (s.831)***

Fiġânî; *Ve **bi'l-cümle** kitâb hükmince olan şâ'irlerin biri ve sihri helâl iden sâhirlerün berridür. (s.1203)*

BÎ-NAZİR: bk. Nazîr.

¹⁰² Devellioġlu, s. 117.

BÎ-RİYÂĞÛNE: Riyasız, ikiyüzlü olmamak. Âşık Çelebi, (Ulvî hk.) gazellerin değerlendirmesinde takdir ifadesi olarak kullanmıştır.

Ulvî; *Gazelleri tekellüf ü tasannudan ârî, bî-riyâğûne ve tasavvûfdan nümûnedür.* (s.1101)

BÎŞE-İ BELÂGATÜN NERRE-ŞİRİ: bk. Belâgat.

BÎŞEZÂR-I ELFÂZ: bk. Lafz.

BİZÂ'AT: 1. Sermaye 2. Tahsil olunmuş ilim, malumat.¹⁰³

Bizâ'at-ı şi'r: Şiir malumatı, şiir sermayesi.

Bu sermaye, şiirde kullandığı kelimeler, misaller, deyimler ve şiir sanatı ile ilgili tahsil ettiği ilimleri içermektedir.

Neşrî; *Ve bizâ'at-i şi'riyyesi esnâ-yı tevârihde olan ebyâtından malûmdur îrâdına ihtiyâc yokdur.* (s.876)

Şâh Mehemmedü'l-Kazvînî et-Tab'îb; *Bizâ'at-ı şi'r ü sinâ'at-ı inşasına şâhiddür, her vech ile medha lutf-ı lafz u hüsn-i ma'nâsı müsâiddür.* (s.1419)

Fasl-ı evvel; *Bârî ahdlisinde bizâ'at-ı şi'r ve sinâ'at-ı nazm istizâdet ü istidâmet bulup eşcâr-ı evrâk-ı eş'âr zâhirü'l-ezhâr ve zâhirü'l-envâr idi.* (s.156)

BÜLBÜL: Güzel ötmesi ile bilinen kuş. Âşık Çelebi, bülbül tabirini (Andelîbî hk., Tûtî-i Latîf hk.) şair için yapmış olduğu benzetmede kullanmıştır.

Tûtî-i Latîf; *Zemân-ı cevânîde şi'rde hüsn-i edâya ve lahnda lutf-ı sadâyâ mâlik olduğün bülbül gibi pür-şûr u şağab gördiler, Tûtî-i Latîf diyü lakab urdılar.* (s.735)

Hâtemî; *Hufte diller bülbülleri feryâdından seher-hîzdur.* (s.1495)

Bülbül-i gûyâ: Söyleyen, konuşan bülbül.

Andelîbî; *Egerçi kendü zu'munca bülbül-i gûyâ idi ammâ andan bir eyü söz, işidilmedük safîr-i ankâ idi.* (s.1129)

Bülbül-i zebân: Dilin bülbülü.

Başlangıç; *Ve bülbül-i zebân lâne-i dehândan gülistân-ı cihânda mecmûa-ı evrâk-ı gülde "kad verede fi'l-verdi ennehu hulika min arakı resuli'llâh¹⁰⁴" nakş-ı nigârın görüp ol gül şarâbının neşve-i avânî-i ma'nânîsiyle araknâk ve nağme-i ağânî-i ğavânîsiyle mest ü bî-bâk oldukça enâşîd-i tekellümâtı ol münzelün aleyh ve "mâyentiku*

¹⁰³ Şemseddin Sami, "Kâmûs-ı Türki" Çağrı Yayınları, İstanbul, s. 295.

¹⁰⁴ Gülün Resullullah'ın terinden yaratıldığı rivayet edilir.

ani'l-hevâ in huva illâ vahyun yûhâ¹⁰⁵” hazretiniün medh-i cemâl-i cemîli olsa ve eġârîd-i terennümâtı ol müşârün-ileyh-i ve “mâ allemnâhu’ş-şî’ra ve mâ yenbaġî leh¹⁰⁶” sâhib-i faziletiniün nat-ı cezîli olsa ille’llezine âmenû ve amilu’s-sâlihât¹⁰⁷ mucibince kelimâtı beyne’ş-şu’arâ muttasılun lâ-yenkâtı¹⁰⁸ müstesnâ olur. (s.112)

Fesâhat bülbüli: Şairden kinaye olarak, Açık anlaşır söyleyen bülbül; yani şair.

Fasl-ı evvel; *Şu’arâ-yı Fûrs hakkında mîr-zâdegân-ı Horâsân’dan Emîr Devletşâh-ı merhumun müstâkil kitâbıdır; tab’ı girân-ı marifetün dost-kâmî-âşâmı Monlâ Câmî Bahâristân’da bunlar yâdına mahsûs itdüğü bir bâbı ki ol nime’l-me’âb ve bu nime’l-bâb ve inde ûli’l-elbâb sâ’ir kitâblar kuşûr, bunlar lübâbdur ve yine şu’arâ-yı Acem vasfında*

Beyt

Zebân-ı Türkünün destân-serâyı

Fesâhat bülbüli yanî Nevâi

cem itdüğü “Mecâlisü’n-nefâ’is” ki hacle-i nâz-ı kevâib-i arâ’isdür. (s.243)

Hod bülbül-i gülşen: Gül bahçesinin bülbülü.

Fevrî Efendi; *Tahmîslerin hod bülbül-i gülşende ser-âġâz eylese gül dâ’ire tutup anâsır-ı erbaa muhammes-i usûl ile çâr-pâre tutar; tesdîsde heft-kişverde ve bu tâk-ı şeş-derde kimesne yokdur anı üter. (s. 1226)*

Hod bülbül-i hoş-nevâ: Hoş ahenkli bülbülün kendisi.

Zâtî; Nevâ’ici Nakkaş Pîrî Çelebi ki kişver-i fenn-i Fûrsün Fârisîdür ve Arab şi’rinde Ebû Firâs Ferezdek gibi Acem şi’rinün bu dahı Ebu’l-fevârisidür, nûk-i hamesiyle ilm-i inşânun ma’reke-ârâsı ve gülşen-i nazm-ı Nevâ’î’nün hod bülbül-i hoş-nevâsidür. (s.1576)

BÜLEĞÂ: Belîğ olanlar, belagat sahipleri, düzgün ve tertipli olarak meramını anlatanlar.¹⁰⁹

Âşık Çelebi şiirin makbuliyetini büleğa arasındaki kabulüne isnad etmiştir (Aizmî-i sâni hk.). Şairin yüksek mertebede olduğunu göstermek için ise Arap ve Acem şairlerle kıyas etmiştir (Seyfî Çelebi hk., Atâ-yı Üskübî hk.).

¹⁰⁵ O kendiliğinden konuşmamaktadır. Necm 3-4.

¹⁰⁶ O’na (Hz. Muhammed’e) biz şiir öğretmedik, öğrenmesi de gerekmez. Yâsin 69.

¹⁰⁷ Onlar ki iman ederler ve iyi iş yaparlar. Asr 3, Şuarâ 227.

¹⁰⁸ Bağlıdır kopmamaktadır.

¹⁰⁹ Devellioğlu, s.131.

Mesîhî; *Dünyâda bir Mesîhî'dür şu'âra vü büleğânun nazm u nesrde Belîğî ve Fasîhî'dür.* (s.808)

Azmî-i sâni; *Ahlâkdan Enîsü'l-ârifîn nâm kitâbları ve niçe risâleleri vardur ki inde'l-büleğâ makbuldur ve Enîsü'l- ârifîn'üntârîh-i itmâmı bu nev ile semt-i güzâriş bulmuşdur.* (s.1071)

Büleğâ-yı Acem: Arap olmayan, İranlı, belagatlı, düzgün söz söyleyen şairler.

Fasl-ı evvel; *Fusahâ-yı Arab cenabına kasîdeler virdiler ve **buleğâ-yı Acem** rikâbına cerideler virdiler.* (s.198)

Seyfî Çelebi; *Bir kâsîde-i matbûa-i masnû'a derç itmişdür, cemî-i sanâyi-i bediyyeyi cem itdükden sonra anlardan zâ'id meziyyet-i zâ'ideyi câmi niçe sanâyi îrâd itmişdür ki fusahâ-yı Arab ve **büleğâ-yı Acem** sibâk u siyâk-ı sâbıkada sebkât itmişdür.* (s.1020)

Atâ-yı Üskübî; *Egerçi zümünca **büleğâ-yı Acemi** göze göstermez belki fusahâ-yı Araba vücûd virmez idi ammâ bu yüzden nefsin kezm eyler ki Atâ-yı merhûma irsâl idüp bizüm fenn-i nazmda çendân mümâresetümüz ve ilm-i kâfiye vü aruzla münasebetimiz yokdur.* (s.1092)

Büleğâ-yı Arab: Arap belagatçiler.

Fasl-ı evvel; *Şu'arânun **büleğâ-yı Arabı** vezn yanınca bir lafz-ı Arabî dahı ziyâde idüp vezn-i Arabî diyü tab'îr itdiler.* (s.121)

Kümmel-i büleğâ: Kamil belagatlı düzgün söz söyleyen şairler.

Fasl-ı evvel; ***Kümmel-i büleğâdan** Abdu'llâh bin el-Mutez beyânı tercemân-ı kulûb ve saykal-ı ukûl olmağla tefsîr itmişdür.* (s.120)

BÜLEND: Yüksek, yüce. (doğrusu “belend” dir).¹¹⁰

Âşık Çelebi, *Bülend* sıfatını aşağıdaki örneklerde tümünde olumlu olarak hem şairin (İlmî hk.) hem de şiirin kıymetinin yüksekliğini beyan etmede kullanmıştır. Şairin tab'ının; yani şairlik yaratılışının yüksekliğini beyan etmiştir (Figanî hk., Hayâlî-i Marûf hk.). Özellikle şairlik tab'ının yüksekliğini *ser-bülend* terimi ile ifade etmiştir (Ahmed Çelebi hk.). Diğer taraftan şiirin, şiirdeki mananın ve gazelin; kıymet ve mertebesinin yüksekliğini *bülend* sıfatı ile ifade etmiştir (Şeyh İlâhî hk., Hayâlî-i Marûf hk., Firâkî hk.).

¹¹⁰ Devellioğlu, s. 131.

Şeyh İlâhî; *Ve illâ pâye-i kerâmet -pîrâyeleri rütbe-i şâ'irîden **bülend** ve vâkı olan şi'rleri*

Beyt

Ez kerâmât-ı bülend-i evliyâ

Evvelâ şi'rest ü âhir kîmyâ

mucibince şeref-i velâyetden behremenddür. (s.286)

İlmî; *Ve çün Remzî Çelebi gibi şâ'ir-i sâhire ferzenddür, lâ-büdd sâ'ir fezâ'ilinden ğayrı rütbe-i suhanverî ve şi'ârî şâ'irîde pâyesi **bülend**dür. (s.1096)*

*Firâkî; Gazelleri vardur **bülend**, mesnevîleri vardur dil-pesend. (s.1154)*

Bülend ma'nâ: Yüksek mana.

Âşık Çelebi'nin mananın bülend; yani yüksek ve yüce olmasını aşağıdaki örnek de cümlelerin devamından anlaşıldığına göre tasavvuf ile ilgili olmasına bağlamış olacağı değerlendirilmiştir.

*Hayâlî-i Marûf; Ol **bülend ma'nâ**lar ve nâdir fehvâlar, âşıkâne teşbîh-i dil-pezirler ve muhakkikâne vü müdekkikâne tab'îrler, mutasavvifâne kelimât ve mutasarrıfâne ebyât ki andan sâdır olmuşdur, cümle ol nazarlar eseridür. (s.1548)*

Mertebe-i bülend-pâye: Yüksek, yüce mertebeli rütbe. Aşağıdaki örnekte *mertebe-i bülend-pâye* sıfatı şiir için olumlu yönde kullanılmıştır.

Fasl-ı evvel; Mısra

İzâ temme emrun deniyyun nekussu¹¹¹

*mucibince şi'r bir **mertebe-i bülend-pâye** ve rıfat-mâye buldı ki kiminünsît u sadâsı gökde şi'râ'ya vâsıl oldı ve kimi Seba-i Muallaka olup bâb-ı beyt-i Hudâ'ya asıldı. (s.132)*

Ser-bülend: Başı yüksek, yüce.

*Ahmed Çelebi; İstanbul ferzendi ve erbâb-ı tab' u ashâb-ı ilmün **ser-bülend**idür. (s.324)*

Tab'ı bülend: bk. Tab'.

CÂHİZ: Meşhur Arap şairidir. Kelime manası patlak gözlü, lokma gözlüdür.¹¹² Ayrıca çirkin yüzlü anlamına gelmektedir. Şairin kendisini Câhiz diye aşağılayanlar daha sonraları ilmî ve edebî sohbetlerini dinlemekten kendilerini alamaz olmuşlardır. Önce

¹¹¹ Aşağılık olan iş tamamlanınca anu anlatırız.

¹¹² Devellioğlu, s.137.

bir iki dakikalık kulak misafiri olmayı düşünürler, sonra da Câhız hayranı olup çıkarlarmış.

Âşık Çelebi, şairlerin şairlik sanatını kullanmadaki bazı yönlerinin güzelliğini ve üstünlüğünü belirtmek için Câhız'a teşbih etmiştir. Câhız'a; güzel edâ ve ifade-i maksat yönünden Vâlihî'yi, nazım yönünden Fîrâkî'yi, fenn-i belâgat yönünden Hıfzî' ve Atâ-yı Üskübî'yi benzetmiştir. Ayrıca Câhız ile Asmaî (bk. Asmaî) arasında *hüsn-i edâda vü takrir, nazm ve belâgat* açısından ortak yüksek vasıflar olduğu anlaşılmaktadır.

Vâlihî; *Hüsn-i edâda vü takrîrde yâ Asma'î yâ CÂHİZ'dur ve yine üslûb-ı şî'rde pey-rev-i CÂMÎ vü HÂFİZ'dur.* (s.548)

Fîrâkî; *Kürsîde Hüseyin-i Vâiz'dür, nazmda Asmai ve CÂHİZ'dir.*(s.1154)

Atâ-yı Üskübî; *Mervîdür ki Monlâ Arab Vâiz ki fenn-i vazda İbni Cevzî vü Saâlebî geçerdî ve belâgatde Asmaî vü CÂHİZ.* (s.1092)

Mânend-i Câhız: Câhız gibi.

Hıfzî; *Fenn-i belâgatde mânend-i CÂHİZ idi.* (s.627)

CÂMÎ: İran'ın XV. asırda yetişmiş büyük mutasavvıf, mütefekkir ve âlim şairi. Fatih'le muhabere etmiştir asıl adı Abdurrahmandır. Birçok mazmûn ve mensur eseri vardır. Bizde Câmî adıyla şöhret bulan eseri Arap nahvine ait Kâfiye'nin şerhi olup vaktiyle medreselerde okutulurdu.¹¹³

Âşık Çelebi, Vâlihî'yi şiir üslubunda Câmî'ye ve İranlı meşhur diğer bir şair olan Hâfız'a benzetmiştir. Câmî'nin şiirde üslup sahibi olduğu ve daha sonraki asırlarda kendinin şiir üslubunda takipçilerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan herkesin makbulü olan Acem (Fars) şairleri ile karşılaştırma şairlerin kıymetini ortaya koymada bir yol olduğu anlaşılmaktadır (Gubârî-i diğer hk.).

Vâlihî; *Hüsn-i edâda vü takrîrde yâ Asma'î yâ CÂHİZ'dur ve yine üslûb-ı şî'rde pey-rev-i CÂMÎ vü HÂFİZ'dur.* (s.548)

Fasl-ı evvel; *Nazm-ı nazma nizam-ı hüsn virelden ol zahîr-i şu'arânun ki tab'-ı enveri matla'-ı belâgat-âftâbıdur, kalâ'id-i ebkâr-ı efkâr ve arâ'is-i nefâ'is-i esmâr yanî eş'âr-ı belâgat-şî'ârına şu'arâ-yı Rûm u Acem leyte şî'ri¹¹⁴ diyüp HÂFİZ'ı CÂMÎ ve kâtibi Selmân ve meddâhları ehl-i kemâl ve Hassân'ları Sehban'dur.* (s.238)

¹¹³ Devellioğlu, s.140.

¹¹⁴ Keşke bilsem!

Fasl-1 evvel; *Şu'arâ-yı Fürs hakkında mîr-zâdegân-ı Horâsân'dan Emîr Devletşâh-ı merhumun müstâkil kitâbıdır; tab'ı girân-ı marifetün dost-kâmî-âşâmî Monlâ Câmî Bahâristân'da bunlar yâdına mahsûs itdügi bir bâbı ki ol nime'l-me'âb ve bu nime'l-bâb ve inde ûli'l-elbâb sâ'ir kitâblar kuşûr, bunlar lübâbdur ve yine şu'arâ-yı Acem vasfında*

Beyt

Zebân-ı Türkînün destân-serâyı

Fesâhat bülbülü yanî Nevâi

cem itdügi "Mecâlisü'n-nefâ'is" ki hacle-i nâz-ı kevâib-i arâ'isdür. (s.243)

Gubârî-i diğeri; *Ol esnâda Acem'de ol asrun kıdvetü'l-ebrârı ve hâzin-i gencîne-i esrârı Şeyh Abdü'l-latîf el- Buhârî diyâr-ı Acem'dem Rûm'a gelüp rikâb-ı hümayûn-ı pâdşâhîye mülâzemet iderek Edirne'ye bile gelmişdi, ol azîz-i fâriğ-dil ü uzlet-güzîn kâmile varup teşviş virüp elbette benüm nazmum hakkında pâdşâha şehâdet eyle ve beni Câmî vü Firdevsî'den tercih idüp anların şî'ri mezemmet eyle didi. (s.1623)*

CÂRÛ-KEŞÂN: 1. Süpürücü. 2. Kâbe'yi ve Hz. Muhammed'in türbesini süpürme işiyle görevli kimse.¹¹⁵ Âşık Çelebi kendini şairler gibi zarif kimselerin bahçesinin süpürücüsü olarak ifade etmiştir.

Fasl-1 evvel; *Bu fakîr ü hakîr ve "ednâ mine'n-nakîr"¹¹⁶ bâdiye-i ışkun cur'a-nûşı ve zâviye-i şevkun hırka-pûşı, encümen-i ulemânun keşf-gerdâni, çemen-i zurefânun cârû-keşânı, hürmen-i şî'rün huşe-çîni, süfre-i inşânun rîze-güzîni, hân-ı belâgatün nevâle-berdi, sâğar-ı fesâhatün çeşende-i dürdi. (s.240)*

CÂY-GÎR: Yer tutan, yerleşen, yerleşmiş.¹¹⁷

Âşık Çelebi, *cây-gir* ifadesi ile (Nişânî Beg hk.) matla ve gazellerinin dillerde ve ağızlarda yer tuttuğunu onun yaygınlaştığını okuyucu ve dinleyici tarafından benimsendiğini ve sıkça tekrar edildiğine vurgu yapmıştır. *Cây-gîr* yani yer tutma veya yerleşme ifadesi şiiri için olumlu bir tavsifatta kullanılmış olup şiirin güzel ve kıymetli olduğunu ifade ettiği düşünülebilir.

Nişânî Beg; *Ammâ ol vaktten beri matla'ları ve gazelleri elsün ü efvâhda cây-gîr ve mahlasları Nişânîliğle şâyi olup şî'rleri şöhret-pezîr oldı. (s.873)*

¹¹⁵ <http://www.kubbealtlugati.com/sonuclar.aspx?km=C%C3%82RUB%20E2%80%93%20C3%87%C3%82RUB%20E2%80%93%20C3%82R%C3%9B&mi=0> Erişim Tarihi: 17.05.2017.

¹¹⁶ Hurma çekirdeğinden daha değersiz.

¹¹⁷ Devellioğlu, s.143.

CEDÎD; 1.Yeni, kullanılmamış. 2. Pek az zamandan beri bilinen veya mevcut olan. 3. Acemilerin kullandıkları vezin.¹¹⁸ Şairin şiir sanatının icrasına yeni çalışmaya başladığının ifadesi için kullanılmıştır(Hasan Çelebi-i diğer hk.); fakat yeni olmasının olumsuz herhangi bir etkisinden bahsetmemiş bilakis şiirde kullandığı kelimelerin şairin zekâvetine veya bu alandaki doğuştan bir yeteneği olduğunu göstermesine değinilmiştir.

Hasan Çelebi-i diğer; *Haliyâ Sahn'da muiddür, sâhib-i tab'-ı kavîm ü zihn-i hadîddür... Şi'rde dahı ciddi cedîd ve sayı sedîddür. Zuhur bulan kelimatı cevdet-i akl u sıhhat-i mi'yârdan nâşi-i neşiddir.* (s.624)

CESTE: Sıçramış, fırlamış.¹¹⁹ Bir kısım, bir parça. Âşık Çelebi, *ceste* ifadesini kemiyetçe tümünden bir parçayı ifade etmek için kullandığı aşağıdaki örneklerde; o kitaptan bir kısım beyitler(Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde hk.); şiirlerinden bir kısım beyitler(Hâfız-ı Acem hk.) ifadelerinde görülmektedir.

Ceste ebyât: Sıçramış, çıkmış beyitler.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Ol kitâbdan ceste ebyâtdur.*(s.308)

Halîl-i Zerd; *Burusa hakkında dil-berleri evsâfında bir şehringîz-i şekl-i kıta dimişdür andan ceste ebyâtdur.* (s.1535)

Hâfız-ı Acem; *Şi'rlerinden ceste ebyât ve güzîde kelimât îrâd olunur.* (s.603)

Güvâhî; *Bunlar Pend-nâme'sinden ceste ebyâtdur.* (s. 725)

Münâsib-i hâl ceste ebyât: Duruma uygun çıkan beyitler.

Bu tamlamada *ceste* tabiri hızlı manası taşıyabileceği değerlendirilmiştir.

İlmî; *Egerçi ulûm-ı külliyye ve fûnûn-ı celiyyelerine nisbet anı şi'r ile tavsîf âftâbı şi'ri ile tarifdür ammâ çün gâhî "men eşbehe ebâhu femâ zaleme"¹²⁰ mucibince şi're tenezzül iderler ve azmâyiş-i tab' idüp münâsib-i hâl ceste ebyât nazm idüp ekser Fârsî dirler.* (s.1096)

CEVHER (Gevher): ç. Cevâhir.1. Elmas, inci, zümrüt, yâkût gibi kıymetli taş. 2. Kâbiliyet, istidat. 3. Asıl, mâye. 4.Noktalı harfler.¹²¹

Âşık Çelebi; *cevher* ve bu kelimenin sıkça kullanılan çoğulu *cevâhir* kelimelerini mecaz anlamda; mananın, şiir veya şiirin kelimelerinin güzelliğini ve

¹¹⁸ Devellioğlu, s.145.

¹¹⁹ Devellioğlu, s.1453.

¹²⁰ Babasına benzeyen zalim değildir.

¹²¹ Ahmet Talat Onay, "Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı" (haz. Cemal Kurnaz), Berikan Yayıncılık, Ankara, 2013. s.108.

kıymetliliğini ifade için kullanılmıştır. Güher ile eş anlamlı olan cevher kelimesi şairlerin söylediklerinin kıymetli oluşunu ifade etmektedir.¹²²

Cevherdâr u pür-gevher: Elmaslı ve tamamı cevherle dolu. *Cevher-dâr; elmaslı* anlamında kullanılmıştır.

İshâk Çelebi; *Çünkü kendiniün tığ-i tab'ı cevherdâr u pür-gevher idi.* (s.328)

Cevher-i kâmilü'l-ayâr: Mükemmel ayardaki cevherler, elmaslar.

Nevâlî Çelebi; *Egerçi şi'r ile şi'âr ana ârdur, ammâ çünkü mihekk-i iltifât-ı şâhîde marız-ı kabûlde bir cevher-i kâmilü'l-ayârdur.* (s. 897)

Cevâhir-i zevâhir-i eş'âr: Şiirlerin parlak elması.

Elmas ve kıymetli taşlar anlamındaki cevher kelimesi, parlak anlamına gelen *zevâhir* kelimesi ile beraber şiirde kullanılan kelimelerin parlaklığına ve kıymetliliğine vurgu yapılmıştır.

Celîlî; *Mevlidi şehir-i Burusa'dan ve kendü rüzgârda keştî-i dilde olan lenger-i fikri habâl-i hayâl-i belâgat ile bahr-i nazma salup cevâhir-i zevâhir-i eş'âr ile sefineler tolduran rü'esâdadur.* (s. 479)

Hayâlî-i Marûf; *Fârîğ dilliğinden ve tekayyüde ğayr-ı mâ'illiginden cümleden biri buydı ki lü'lü'-i manzûm ve dürr-i mezîd gibi cevâhir-i zevâhir-i eş'ârın rişte-i tahrîre çeküp nazm eylemez.*(s.1547)

Cevâhir-i zevâhir-i fesâhat: Kıymetli, parlak lafızlı söyleyiş.

Fasl-ı evvel; *Hattâ bade vefâti'n-nebî didükleri merâzâsîden bu mersiye-i mürettebe ki cevâhir-i zevâhir-i fesâhat ile müzeyyenedür.* (s.147)

Cevâhir-i zevâhir-i mu'ciz- beyân: bk. Beyân.

Gevher-i ma'nânî: İnci gibi manalar.

İnciye benzetilen manalar nazım ipliğine dizilmiştir.

Nevî; *Niçe şişe-i hayâl-i hâssı tîr-i dikkat-i tab' ile dilmişdür ve niçe nâ-süfte gevher-i ma'nânîyi rişte-i nazm-ı mû-şikâfına dizüp ilmişdür.* (s.903)

Âsâr-ı aklâm-ı gevher-nigâr u belâgat-medâr: bk. Belâgat.

Dürr ü gevher: İnci ve elmas.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşâ-zâde; *Yanî gâh dürr-i mensûr gibi nesr ile cihânun gerden u gûşın ve ber âğûşın pür-ıkd-ı cevâhir idüp ve gâh lü'lü '-i manzûm-misâl nazm*

¹²²Süleyman, Solmaz, *Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde (Ahdî, Gelibolulu Ali, Kınalızâde, Beyânî) Şâ'irin Dünyası*, 1. bs. Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s.398.

ile halk-ı zemânun sâid ü dûşın toptolı **dürr ü gevher** idüp gâh inşâ yazup gâh şî'r dirlerdi.(s.298)

Makbûl u matbû dîvân u gazeliyyât-ı gevher-rîz: Kitap hâline getirilmiş ve makbul olan divan ve gazellerin çok güzel konuşması. Gevher-rîz, cevher dökme, güzel konuşma anlamlarına gelmektedir.

Kıyâsî; *Sâhib-i dîvândur, makbûl u matbû dîvân u gazeliyyât-ı gevher-rîzi vardur ve bahr-i remel-i müsemmede İstanbul'a ve etrâfına şehr-engîzi vardur.* (s.1335)

Nakd-i cevâhir-i zevâhir-i fesâhatün: bk. Fesâhat.

Pür-ıkd-ı cevâhir: Gerdanlığı cevherlerle dolu.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşâ-zâde; *Yanî gâh dürr-i mensûr gibi nesr ile cihânun gerden u gûşın ve ber âğûşın pür-ıkd-ı cevâhir idüp ve gâh lü'lü 'i manzûm-misâl nazm ile halk-ı zemânun sâid ü dûşın toptolı dürr ü gevher idüp gâh inşâ yazup gâh şî'r dirlerdi.*(s.298)

Râkım-ı cevâhir-i zevâhir-i sımt-ı beyân-ı rengîn: bk. Beyân.

Silk-i cevâhir: Elmas dizisi.

Revnak; *Hakkâ ki silk-i cevâhir ve gencîne-i nukûd-ı vâfirdür.*(s.1395)

CEVÂHİR: bk. Cevher.

CEVDET: 1. İyilik, güzellik. 2. Olgunluk. 3. Büyüklük.¹²³ Tezkirelerde *cevdet* kelimesi; şairin verimli, üretken, gür olduğunu ve şiirde kısır olmadığını ifade etmek için kullanılmıştır.¹²⁴ Yine bu kelime eser noktasında kullanıldığında sayıca çokluk olan kemiyeti ihsas etmektedir. Diğer yönden şair nokta-i nazarından ise keyfiyeti ifade açısından teorik bilgi ve sanat yönünün kuvvetliliğine vurgu yapılmıştır.

Âşık Çelebi, *Cevdet* kelimesini şairin yaratılıştan gelen şiir sanatındaki kuvveti noktasında(Hâtîfî-i sâlis hk., Âhî hk., Fikrî hk.; Şîrî-i diğەر hk., Envari hk.); zihnin güçlü olması noktasında(Bâkî hk., Zînetî hk., Âgehî hk., Garîbî hk.); anlayışın ziyade kuvvetliliği açısından ise(Sehâbî hk., Hasan Çelebi-i diğەر hk.) kullanmıştır. Bütün örneklerde *cevdet* kelimesi olumlu manada çokluk, yükseklik ve kuvvetliliği ihsas etmektedir.

¹²³ Devellioğlu, s.155.

¹²⁴ Tolasa, s.216.

Hâtîfî-i sâlis; *Şi're dahı kûşîş idüp selİKası **cevdet** ve karîhası nekâhet üzre olmağın ol fenni dahı tekmîl eylemişdür.* (s.531)

Cevdet-i akl u sıhhat-i mi'yâr: Akıl sıhhatinin ölçüsü yüksek, iyi.

Hasan Çelebi-i diger; *Haliyâ Sahn'da muüddür, sâhib-i tab'-ı kavîm ü zihn-i hadîddür... Şi'rde dahı ciddi cedîd ve sayı sedîddür. Zuhur bulan kelimatı **cevdet-i akl u sıhhat-i mi'yârdan nâşi-i neşiddir.*** (s.624)

Cevdet ü hiddet: Kuvvetli ve keskin.

Bu tamlama aşağıdaki örnekte şairin, şiir sanatı açısından veya sanat açısından kuvvetli ve keskin bir zihne sahip olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.

Garîbî; *Zihninde **cevdet ü hiddet** kemâlde idi, îcâd u ihtirâ'a kâdir hoşca ma'nâlar bulmakda mâhir, tab'ı mutasarrîf ve şi'rün envâından kasîde vü gazel ü mesnevî tarzına ârif idi.* (s.1633)

Şîrî-i diger; *Zihni ğâyet gür ve tab'iatı **hiddet ü cevdele** pürdür..* (s.1465)

Cevdet-i şi'r: Yaratılıştan gelen şiir kuvveti.

Fikrî; *Kuzât içre vefret-i ilmi ve lutf-ı tab'ı ve **cevdet-i şi'ri** hadden ziyâdedür.* (s.1215)

Cevdet-i tab': Şairin yaratılıştan gelen şiir sanatındaki üretkenliği ve gücü.

Âhî; *Ammari'âyet eylen ki intizaâm-ı ahvâl-i ma'âş **cevdet-i tab'a** bahâne ve himmet-i pâdşâhî hunk-ı zihne tâziyânedür.* (s.395)

Necâtî; ***Cevdet-i tab'ı** ve selâmet-i selİKası nümâyân olur.* (s.852)

Cevdet-i zihn: Zihin kuvveti.

Zînetî; *Haylî kâbil-i şân u hûb-izân **cevdet-i zihne** ve letâfet-i nazma kâdir şâ'ir idi.* (s.586)

Âgehî; *Kendü dahı ilm ü dânişle mamûr olan kuzâtdan mezkûrdur ve lutf-ı tab'ı ve **cevdet-i zihni** müsellemdür.* (s.351)

Ferdî; *Zemânında ruh-ı zîbâsı bahâr-ı hüsnün nev-şüküfte verdi ve kadd-i bâlâsı cûyr-ı letâfetün serv-i nâz-perverdi idi ve lutf-ı tab'ı ve **cevdet-i zihni** kitab'-ı maârifün varak-neverdi idi.* (s.1159)

Cevdet-i zihn-i derrâk: Çabuk anlayan kuvvetli zihin.

Bâkî; ***Cevdet-i zihn-i derrâki** hakkâk-i dürr-i gûşvâre-i ebkâr-ı eskârdur ve hiddet-i tab'-ı çâlâki sekkâk-i dirhem ve dînâr-ı bâzâr-ı eş'âr-ı belâgat-şi'ârdur.* (s.409)

Hüsn-i idrak u cevdet-i iz'ân: Kavrayışı kuvvetli ve anlayışı güzel.

Sehâbî; *Anda olan selâmet-i tab' u nekavet-i şân hüsn-i idrak u cevdet-i iz'ân ğayet-i erbâb-ı dâniş ve ibret-efzâ-yı ehl-i irfândur.* (s.946)

Kuvvet-i cevdet-i tab': Sanat açısından yüksek yaratılışının kuvveti.

Envari: *Ammâ el-hak kuvvet-i cevdet-i tab' ile bir melekeye mâlik ve şâh-rah-ı nazm-ı ma'ânîye sâlik olmuş idi.* (s.387)

CEZÂLET: Rekâketsizlik, peltek, kekeme veyâ pepeyi olmayış. 2. Telâffuzu kulağa sert gelen kelimelerin söyleyiş keyfiyeti.¹²⁵

Mustafa Nihat Özün ve Menderes Coşkun'a göre cezalet; "*Heybet, kahramanlık ve büyüklük konulu sözlerde elfaz-ı cezele yani kalın ve tok sesli kelimeler kullanılırsa cezalet sanatı ortaya çıkar.*"¹²⁶

Âşık Çelebi'ye göre cezalet; manada (Fasl-ı evvel hk.), şiirde (Hamdî Çelebi hk., Refîdûn Ağa hk.), edada (Hayretî hk.), elfazda (Kâtib'i-i Diğerk hk.) bulunmaktadır.

Fasl-ı evvel; *Fi'l-vâkı şol ki hakdur bunların nazmının hüsn-i sebki ve lutf-ı sebki elfâzının selâseti ve ma'nâsının cezâleti, edâsının letâfeti Burhânü'd-dîn nazmından râcih-i mutlakdur fe eyne hâzâ min zâke.* (s.166)

Hamdî Çelebi; *Kemâl Paşa-zâde-i merhûm yanında Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı medh olınsa ol kitâbdaki nazmun selâseti ve şi'rün cezâleti ve "ol bahrün hâssasıdır yohsa kitâb nefsinde şiveden âri ve ândan berîdür"* dir imiş. (s.634)

Hayretî; *Hakkâ ki şi'rinde selâset ve edâsında cezâlet vardur, çâşnîdâr u hemvârdur.* (s.639)

Cezâlet-i elfâz: Kulağa sert gelen lafızların rekâketsizliği, uygunluğu.

Kâtib'i-i Diğerk; *Hem ma'nâ-yı beytleri ma'mûr hem cezâlet-i elfâzı ve selâset-i nazmı ğayr-ı meysûrdur, matla'ı budur.* (s.703)

Cezâlet-i eş'âr: Sert söylemlerinde rekâketsiz şiirler.

Refîdûn Ağa; *El-hak lutf-ı sekb ve hüsn-i sebk cezâlet-i eş'âr ve selâmet-i esfâr ve letâfet-i edâ ve nezâfet-i inşâ ve zarâfet-i imlâ ile nâdirü'n nazîrdür ve cem-i hüsn-i îcâz ve lutf-ı i'câzide nâsih-i her sefir ü semîrdür.* (s.1181)

CİNÂS: Münâsebet, benzeyiş, birçok anlamlara yorulabilen söz, îmalı, telmihli söz, lastikli söz, telaffuzu bir, manası ayrı olan kelimelerin bir sözde bulunması.¹²⁷

¹²⁵ Devellioğlu, s.157.

¹²⁶ Menderes Coşkun, "Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar", 3. bs. Dergâh Yayınları. İstanbul. 2012. s. 221.

¹²⁷ Devellioğlu, s.161.

Cinas, lafızla ilgi edebî sanatların, ses tekrarına ve benzeşmesine dayalı sanatları arasında sayılmaktadır. “Ma’naları farklı olan kelimeler arasındaki yazılış ve söyleyiş birliği veya beraberliğine **cinas** denir. Aralarında cinas bulunan bir nükte ve zarâfet maksadiyle bir araya getirilmesi sanatına da **tencis** adı verilir.”¹²⁸

Ecnas-ı cinâs: Cinasın türleri.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Sanâyi-i bediyyeden ecnas-ı cinâsdan ekser tecnîs-i hattı riâyet iderler.* (s.300)

CİNS-İ ÂLÎ-BEYÂN: bk. Beyân.

CÜLLÂB-I SÎNE-İ MAHRÛR: Yanan gönlün gülsuyu.

Âşık Çelebi, şiiri aşk ile sersem olmuş kimselerin yana gönülleri için bir gül susuna benzetmiştir.

Fasl-ı evvel; *Sersâm-ı ışkun cüllâb-ı sîne-i mahrûrı ve bersâm-ı ışkun nefsetü'l-masdûridur.* (s. 175)

CÛY-I ŞÎR-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

ÇÂBÛK-SÛVÂR: İyi at süren, ata iyi binen, atını hızlı süren.¹²⁹

Aşağıdaki örnekte *çâbü-k-süvâr* tamlaması belagat ilmini iyi kullanabilen, bu ilimde hızlı olan sanatçı olarak kullanılmıştır.

Sadî Çelebi; *El-hak fenn-i belâgatiün bilâ-şerik çâbü-k-süvârı ve arsa-i irfânun ferid-i mızâmâridur.* (s. 979)

ÇÂLÂK: 1. Çevik, eline ayağına çabuk, tez canlı olan. 2. Adam öldüren hırsız, yol kesici. 3. Yüksek yer, büyük adam.¹³⁰

Âşık Çelebi, *çâlâk* ifadesini *tab* kelimesine; yani şairin yaratılışında bulunan şiire olan yeteneğine sıfat olarak çabuk, hızlı, çok hareketli, kıvrak manalarında kullanmıştır.¹³¹ (Hâşimî hk. , Cevrî hk. , Necâtî hk. , Sehâbî hk. , Seyfî Çelebi hk.)

Hâşimî; *Evvelinde tab 'îat-ı şî'riyyesi haylî çâlâk ve edâsı pâk idi.* (s.532)

¹²⁸ Numan Külekçi, “Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar”, 6. bs. Akçağ Yayınları, Ankara, 2013. s. 224.

¹²⁹ Devellioğlu, s.170.

¹³⁰ Devellioğlu, s.171.

¹³¹ Tolasa, s.207.

Ankebût-ı akl-ı çâlâk: Akli yüksek ve çabuk örümcek; yani örümceğin akıllıca ve çabuk ağ örmesi gibi şairin duruma hâkim olup çabucak şiirinde hâlihazırdaki manaları yakalaması.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Ve serâ-perde-i kasr-ı kadr-i vâlâ-yı fazl-ı âlisi andan bâlâterdür ki ankebût-ı akl-ı çâlâk anda nesc-i târ u pûd-ı eskâr ide veyâhud şebike-i nukûş-ı hurûf u hutût ile meges-i ma'ânî şikâr ide belki.* (s.295)

Tab'ı çâlâk: bk. Tab'.

ÇÂŞNÎ: Çeşni, lezzet, tad; tadımlık.¹³²

Çaşni ve çâşnidâr kelimeleri tatlılık, hoşluk, lezzet ve zevk anlamlarının yanı sıra değişiklik, çeşitlilik, tekdüzelik ve yeknesak olmama gibi manalara da gelebileceği değerlendirilmektedir.¹³³

Âşık Çelebi, çâşni ve çâşnidâr ifadelerini hem şiir hem de şair hakkında kullanmış olup şiir için (Ahmed Paşa hk., Derûnî hk. Sâni hk., Habîbî hk., Hayretî Hk.), mesneviyatı için (Celîlî hk.), sözleri ve güftarı için (Figânî hk., Selmân-ı Aydınî hk.) kullanmıştır. Diğer taraftan şairin tab'ı için ise (Gülâbi hk., Manevî-i sâni hk.,)

Ahmed Paşa; *Fi'l-cümle temyîze kâdir olan ehl-i tab'a malumdur ki Necâtî şiirinde olan çâşnî vü şîve vü selâset ne mertebededür.* (s.291)

Selmân-ı Aydınî; *Ol bâğçede bu hâssa ve kerâmet aceb degüldür ki tâbiş-i mihr ve perveriş-i nâhdan ğayrı ol bağçeye sultan-ı serîr-i Osmânî sâye-i sultânî ancak İbrâhîm Paşa'yla gâh gâhî ba'z-ı sehergâhı pertev salup envâr u ezhâr u esmârı tâb ve ruhsârlarından reng ve mihr-i dîdârlarından tâb-ı lezzet ve güftârlarından çâşnî ve cur'a-i câm-ı hoş-güvârlarından âb alurdu.* (s.1000)

Celîlî; *Gazeliyyâtı yek-dest ü hemvâr ve mesneviyatı çâşnîdür.*(s.481)

Derûnî; *Eş'ârı muhkem ü puhte ve çâşnidâr ve yek-dest ü hemvârdur.* (s.514)

Mecdî; *Şi'ri çâşnîdür ve nazmı hemvârdur.* (s.783)

Çâşnîdür u hemvâr: Hoş ve uygun düşen.

Hayretî; *Hakkâ ki şi'rinde selâset ve edâsında cezâlet vardur, çâşnîdür u hemvârdur.* (s. 639)

Latîfî; *Cümlesi çâşnîdür u hemvârdur ve tezkiretü 'ş-şu'arâsı makbuldur, matbû-ı erbâb-ı tab'-ı suhan-güzârdur, eyü tetebbu itmişdür.* (s. 737)

¹³² Devellioğlu, s.173.

¹³³ Tolasa, s.209.

Çâşnî-i ışk: Aşk tadı.(Ayrıntılı bilgi için, bk. Âşıkâne.) Şiir ve beytin aşk ile ilgili ve âşıkâne olması.

Tab'î; *Şi'rinde çâşnî-i ışk zâhir ve hûb hayâller fikr idiüp hüsn-i edâ ile edâya kâdirdür.* (s. 650)

Amrî; *Her beytinde çâşnî-i ışk vardır.* (s. 1125)

Habîbî; *Tab'ında tasavvuf bûyı ve şi'rinde ışk çâşnîsi vardır.* (s. 613)

Fasl-1 evvel; *Hakkâ ki firâz-ı küngür-i eyvân-ı saltanatda iken şi'rlerinde dervişlik rûyı ve meskenet bûyı, şevk ma'nîsi ve ışk çâşnîsi, derd şivesi ve fenâ işvesi vardır.* (s. 210)

Çâşnî-i nağz: Güzel ve hoş.

Ubeydî Çelebi; *Şi'ri hod insâf idicek pisteh gibi pür-mağz belki ney-şeker gibi tolu çâşnî-i nağzdur.* (s.1049)

Çâşnî-i sûz u harâret: Hararet ve yakıcı lezzet.

Sânî; *Nazmında hüsn-i edâ vü selâset ve şi'rinde çâşnî-i sûz u harâret vardır.* (s.1278)

İşk çâşnîsi: Aşk tadı.(bk. Çâşnî- ışk.)

Letâfet çâşnîsi: İncelik lezzeti.

Garîbî; *Merhûmun tab'iat-ı şi'riyyesinde hayli letâfet çâşnîsi var idi.* (s.1633)

Selîs ü çâşnîdâr: Akıcı ve hoş.

Necâtî; *Şi'ri yek-dest ü hemvâr ve nazmı selîs ü çâşnîdârdur.* (s.850)

Sûz-ı çâşnî-i ışk: Aşkın lezzetinin harareti.

Figânî; *Tab'ı bülend ve edâları şâhmânend, sözleri âşıkâne ve sûz-ı çâşnî-i ışktan behremenddür.* (s.1203)

Tab'ı çâşnîdâr: bk. Tab'.

Pür-kâr u çâşnîdâr u manidâr: Tamamı tatlı manalı işler.

Günâhî; *Ben gördüğüm kırkdan ziyâde kasâ'idi vardır, cümlesi pür-kâr u çâşnîdâr u manidârdur.* (s.722)

Pür-mağz u pür-kâr ve rengîn ü çâşnîdâr: Çeşitli renkli hoş ve tamamı öz ve iş.

Sücûdî; *Sücûdî'nün ana zeyl gibi olmuşdur ammâ İshâk Çelebi'nün pür-mağz u pür-kâr ve rengîn ü çâşnîdârdur.* (s.945)

Yek-dest ü hemvâr pür-kâr u çâşnîdâr: Bir çırpıda uygun hoş işler.

Alî; *Înşâ esnâsında câ-be-câ münâsebetle beytler*

Mısrâ

Bâğ-ı cennetde Kevser'e benzer

hikâyeler arasında câ-be-câ mevzûn mısrâlar

Mısrâ

Sahn-ı gülşende arara benzer

Yek-dest ü hemvâr pür-kâr u çâşnîdârdur. (s.1109)

ÇERB-ZEBÂN: bk. Zebân.

ÇESPÂN: Layık, münasip, yakışır, uygun, şayeste.¹³⁴ Âşık Çelebi, *Çebân* sıfatı *rast* kelimesine göre daha uygun manasında (Mesîhî hk.) kullanmıştır. Aşağıdaki örneklerde çespân olumlu ve münasip uygun düşen manaları ifade etmektedir. Yine çespân; lafz (Yahyâ hk., Rahmî hk.), beytler (Âsafî hk., Sebzî hk.), gazel (Hamdî Çelebi hk.), nazm (Alî hk.), şiirler (Misâlî Çelebi hk.), libâs-ı edâ (Mesihî hk.) için uygun yani münasip olduğunu belirtmek için bir sıfat olarak kullanılmıştır.

Âsafî; Şiirinde çâşnî-i ışk ve neşve-i sûz olup ebyâtı birbirine çespândı.(s.343)

Hamdî Çelebi; Gazeli çendân çesbân ve makbûl-i kavâbil-i zemân degüldür.
(s.634)

Yahyâ; Bادهû İshâk Çelebi'ye bu vech ile hitâb idüp mihr lafzı dahı çesbân vâkı olmuşdur diyüp İshâk Çelebi dahı mülâhaza idüp beyân iderken sâbika-i mülâhaza-i sebâk ü siyâkda İskender Çelebi sebkât ve sâ'ir ahâlîden mübâderet idüp belî sultânım ism-i şerîfünüz Ahmed'dür ve Ahmed'e lakab Şems'dür ve şemse mihr mürâdifdür diyü cevâb virüp hâzırlar İskender Çelebi'nün bilâ-ru'yet fitnatına tahsîn ü âferîn-i vâfir itdiler. (s.673)

Mesîhî; Ammâ anun nazm hûb ise bunun işveger ü pür ân ve anun libâs-ı edâsı kâmetine râst ise bunun dahı çesbândur. (s.808)

Â'îşe Hâtûn; Râğbet-i duâda bu temsîli ğâyet çesbân vâkı olupdur ki

Nazm

Duâ temsîli Yûsuf gibidür hem

Ki ana müşterîdür halk-ı âlem (s.1136)

Çespân-ı elfâz: Uygun lafızlar.

¹³⁴ Devellioğlu, s.177.

Rahmî; *Çespân-ı elfâzla ve nağz-ı ma'nâda ve selis-edâda ol dahı makbûl-i âlemdür.* (s.1350)

Ebyâtı çesbân: Münasip düşen beytler.

Sebzî; *Bir erğavân kasîdesi dimişdür ki ebyâtı çesbân ve erğavân gibi rengîn ve muteânîku'l-efnâni ve mutelâsîku'l-ağsânîdür.* (s.943)

Hemvâr u çesbân: Münasip ve uygun düşen.

Misâlî Çelebi; *Ser-â-ser eş'ârı hemvâr u çesbân olmağın makbûl-itubâ-ı ehl-i irfândur.* (s.781)

Nazm-ı çesbân: Uygun nazım.

Alî; *Nazmı çesbân, nesri selîs ü revân; inşâsı pâk u latîf, edâsı zarîf ü nazîf.* (s.1109)

ÇEŞME-İ HAYVÂN: Âb-ı hayat denilen suyun, bengi suyun çeşmesi, ebedi hayat çeşmesi.¹³⁵ Ayrıntılı bilgi için, bk. Âb-ı Hayvan.

Âşık Çelebi, Çeşme-i hayvan tabirini şairin ağzına (Nihânî-i sâni hk.) ve dudağına (Sâni hk.) benzetmiştir. Bu benzetme ile şairlerin ağzından çıkan şiirlerin dinleyenlere hayat verdiğine işaret etmiştir.

Sânî; *Mezbûrun şöhreti gün gibi âfâkı tutdı, halk-ı âlem zemân-ı Mesîh'ün ölümlüsi dirilürken gökde istediklerin yirde bulup bunun lal-i cân-bahşi zuhûr itmekle illere çeşme-i hayvândan el yudurup çeşme-i hayvân yüze gelüp anun var dirdi.* (s.1483)

Nihânî-i sâni; *Egerçi dehâni rûh-ı revân ve çeşme-i hayvân gibi nâ-yâbdur.* (s.925)

ÇEŞME-İ HIZIR: bk. Çeşme-i hayvân ve âb-ı hayvan.

DÂHİL-İ MEBHAS-I KABÛL-AYÂR: bk. Kabûl.

DAKİK: (Düşünce, duygu, anlam vb. maddî olmayan şeyler için) İnce, anlaşılması, fark edilmesi büyük dikkat isteyen, inceden ince.¹³⁶

Dakik fehvâ: İnce manâ.

Günâhî; *Gazellerinde hâssa ma'nâlar ü dakik fehvâlar ve nâzûk şîveler ü pâk-edâlar vardur.* (s.722)

¹³⁵ Devellioğlu, s.177.

¹³⁶ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=dakik&mi=0> Erişim Tarihi: 30.01.2017.

Dakîk mu'ammâ: İnce, çözmesi zor muamma.

Emrî Çelebi; *Üstâdâne dakîk mu'ammâları vardır ki Mîr Hüseyin görse bend-i halka-be-gûşu olurdu ve Şerefü'd-diîn Yezdî şeref-i şemsde yazılmış tavîz gibi bâzû-bend-i sâid-i saâdet iderdi ki bunlardır.* (s.364)

İlm-i dakik: İnce ilim.

Fasl-ı evvel; *Şi'rün ma'nâsı luğatde ilm-i dakîk olduğu cihetden ilm ile müterâdifdür.* (s.121)

Sayd-ı ma'ânî-i dakika: İnce manâ avı.

Sâî; *Seyr-i sebzeârî kütüb-i nefîseye mahsûr ve geşt ü güzârî bîşezâr-ı elfâzdan sayd-ı ma'ânî-i dakika şikârına maksûr idi.* (s.933)

DARB-I MESEL: Atalar sözü, atasözü.¹³⁷

Aşağıdaki örnekte darb-ı mesel tabiri, şiire olumlu yönde iyi bir tavsifat yapmak için kullanılmıştır. Şiirin atasözü gibi dillerde dolaşması hem öğüt vericiliğinin hem de icazlı veciz bir anlatım olduğunun göstergesidir.

Necâtî; *Ve bi'l-cümle Şu'arâ-yı Rûm'a üstâd-ı evveldür ve eş'ârî dillerde darb-ı meseldür.* (s.850)

DE'B: Âdet, usul, tarz, kaide, gelenek.¹³⁸

Evliyâu'llâh de'b ü edeb: Evliyaların gelenekle edindikleri terbiye.

Âşık Çelebi; Şeyh İlâhî şiirlerini evliyaların ahlak kurallarına riayet ederek yazmış olduğunu belirtmiştir. Yani yüksek bir terbiye içermekle beraber, içerisinde edepsizlik olabilecek şeylerin bulunmadığını ifade etmiştir.

Şeyh İlâhî; *Sâ'ir evliyâu'llâh de'b ü edebleri üzre şi'rleri -ki şi'âr-ı şâ'irîden ârîdür ve tekellüf ü tasallufdan berîdür ekser mutasavvifâne ve fenn-i tevhîdde mutasarrifânedür.* (s.286)

DEHÂN: Ağız. Âşık Çelebi, aşağıdaki örneklerde *dehân* yani ağız kelimesini şair yerinde kullanmıştır.

Nihânî-i sâî; *Egerçi dehânî rûh-ı revân ve çeşme-i hayvân gibi nâ-yâbdur.* (s.925)

Lâne-i dehân: Ağızın yuvası.

¹³⁷ Devellioğlu, s.187.

¹³⁸ Devellioğlu, s.192.

Başlangıç; *Ve bülbül-i zebân lâne-i dehândan gülistân-ı cihânda mecmûa-ı evrâk-ı gülde “kad verede fi’l-verdi ennehu hulika min araki resuli’llâh¹³⁹” nakş-ı nigârın görüp ol gül şarâbınun neşve-i avânî-i ma’nânîsiyle araknâk ve nağme-i ağânî-i ğavânîsiyle mest ü bî-bâk oldukça enâşîd-i tekellümâtı ol münzelün aleyh ve “mâyentiku ani’l-hevâ in huva illâ vahyun yûhâ¹⁴⁰” hazretinün medh-i cemâl-i cemîli olsa ve eĝârîd-i terennümâtı ol müşârün-ileyh-i ve “mâ allemnâhu’ş-şi’ra ve mâ yenbaĝî leh¹⁴¹” sâhib-i faziletinün nat-ı cezîli olsa ille’llezine âmenû ve amilu’s-sâlihât¹⁴² mucibince kelimâtı beyne’ş-şu’arâ muttasılun lâ-yenkâtı¹⁴³ müstesnâ olur. (s.112)*

Leb ü dehân: Ağız ve dudak.

Nihânî-i sâni; *Ammâ ol leb ü dehândan gelen söz ki ger şî’r ü inşâ ve ger nağme vü sadâdur, her biri gûyâ kavm-i cân-bin-cândan haber virür veyâ tercemân-ı âlem-i ğaybdur ki Îsâ bin Meryem veyâ Kelîm bin Umrân’dan haber virür. (s.925)*

DEM: Soluk, nefes. **Dem-i Îsa;** Üflemeyle ölüyü diriltten Hz. Îsâ’nın nefesi, can bağışlayan soluk.

Dem-i mu’ciz-nümâ-yı şî’r: Nefes gibi mucize gösteren şiir.¹⁴⁴ İsa A.S.’ın ölüleri diriltten mucize nefesi telmih edilmiştir.

Mesîhî; *El-hak dem-i mu’ciz-nümâ-yı şî’r ile mürde-i nazmı ihyâda Mesîhâ dimelidür. (s.808)*

DENDÂN-I ŞÎN-İ ŞÎ’R-İ TÜRKÎ: bk. Şî’r.

DERD: 1. Dert, gam, keder, kasavet, tasa, kaygı. 2. Acı, ağrı, sızı.¹⁴⁵

Divan şiirinin temel özelliklerinin biri şiirin sevgiliye kavuşamama derdi, kederi ve tasası ile karışık olması ve şairin dertli olmasıdır. Dert kelimesi yalın ve terkipler halinde şiir ve şair için kullanılmıştır.

Derd-âmîz: Gam ve kerderle karışık.

Fuzûlî; *Gazeliyyâtı ışk-engîz ve kasâ’idi muhayyel ü masnû’ ve derd-âmîzdür. (s.1199)*

Derd bîşesinün ğazanferi: Dert ormanının aslanı.

¹³⁹ Gülün Resullullah’ın terinden yaratıldığı rivayet edilir.

¹⁴⁰ O kendiliğinden konuşmamaktadır. Necm 3-4.

¹⁴¹ O’na (Hz. Muhammed’e) biz şiir öğretmedik, öğrenmesi de gerekmez. Yâsin 69.

¹⁴² Onlar ki iman ederler ve iyi iş yaparlar. Asr 3, Şuarâ 227.

¹⁴³ Bağlıdır kopmamaktadır.

¹⁴⁴ Devellioğlu, s.195.

¹⁴⁵ Devellioğlu, s.198.

Şair için dert ormanının aslanı kullanması hem kendi hem de yazmış olduğu şiirlerinin muhtevasında ziyade dert teması kullanması olarak değerlendirilebilir.

Fasl-1 evvel; *Evlâd-ı Hayder'i egerçi kuds şebistânının şem-i enveri ve üns gülistânının andelîb-i suhanveridür, ammâ **derd bîşesinün ğazanferi** ve ışk âteş gâhının sen-menderidür.* (s.253)

Derdnâk: Dertli, tasalı kaygılı.

Şeyhî Çağşırıcı; *Işkıyyâtda dahı bu matla' ana isnâd olunur, insâf budur ki ma'nâsı latif ve edâsı pâk ve mazmûnı âşikkâne vü **derdnâk**dur.* (s.1458)

Dermend: Dert sahibi, tasalı, kaygılı.

Hayâlî-i Marûf; *Eğerçi fitratda tab'ı vü şanı âlî vü bülend idi, ammâ hâk-i meskenetde ve meğâk-ı mezelletde bir gedâ-şîve vü **derdmend** idi.* (s.1545)

Dermend-şîve: Dertli tarz.

Remzî Çelebi el-Kâzî; *Za'îf ü nahif zarîf ü nazîf bî-tekellüf ü bî- tekellüf ü bî-dil ve bî-gıışş u bî-gıll dervîş-reviş ve **derdmend-şîve** vü nâ-murâd-meniş kimesne idi.* (s.1382)

Dermendâne: Tasalı bir şekilde, dertlice.

Revânî; *Lâ-cerem eş'ârı dâhı mestâne vü şâhid-perestâne ve edâları levendâne ve ezilişleri **derdmendâne**dür ammâ âhir-i vaktinde sâğar-ı meclis gibi câm-ı kâm müdâmu şikest itmiş ve sâkî elinden ayak yirine şeyhden el alup sâğar-ı tevbe ile cânın mest itmiş.* (s.1390)

Hasbî; *Bu murabbâ ol vakt dimişdür, haylî **derdmendâne**dür.* (s.616)

Derd şivesi: Izdırap tarzı.

Fasl-1 evvel; *Hakkâ ki firâz-ı küngür-i eyvân-ı saltanatda iken şî'rlisinde dervişlik rûyî ve meskenet bûyî, şevk ma'nîsi ve ışk çâşnîsi, **derd şivesi** ve fenâ işvesi vardır.* (s.210)

Sûz-ı derd ü melâl: Yakıcı dert ve hüzn.

Amrî; *Bir eyligi dahı budur ki kasâ'id ü medâ'ih dimekle taziy-i evkât itmeyüp ancak hâlet-i ışk ile olan hasb-i hâlin ve **sûz-ı derd ü melâlin** ve dil-beri ile beyninde cârî olan vasl u hecr ve lutf u zecr tekâzasıyla derd-i derûnün hikâyet ve gâh şükr ü geh şikâyet itmişdür.* (s.1125)

DER-İ GENCİNE-İ EŞ'ÂR: bk. Şî'r.

DERÛN-I SADEF-İ FİKR: bk. Fikr.

DERYÂ-YI Şİ'R: bk. Şi'r.

DERVÎŞLİK: Derviş olma durumu. Allah için alçakgönüllülüğü ve fukarâlığı kabul eden veyâ bir tarikata bağlı bulunan kimselerin tarzı veya durumu için yapılan adlandırmadır.

Şairin genel yaratılış ve mizacıyla ilgili tabirlerden biri olan dervîşlik ifadesi, abdâl, melâmî ve kalender tabirleri ile yakın manaları ifade etmekle beraber *abdâl-şîve*, *gedâ-şîve*, *fânî-şîve*, *fânî-veş*, *yetîm-veş*, *kalender-meşrep*, terkipleri ile tavsifat yapılmıştır.¹⁴⁶ Ayrıca şiirin değerlendirmesinde *dervîşlik rûyî* ifadeside şiirinde dervîşane bir tarzın olduğunu ifade etmektedir.

Dervîş-reviş: Dervîşlik tarzı.

Şemsi; *Vilâyet-i Acem'den Rûm'a gelmiş yetîmveş ü dervîş-reviş, fânî-şîve vü kalender-meniş, şemle-pûş, zîlûce ber-dûş, seyyâh-ı âlem bir rind-i levendâne vü pîrâne-ser âdem imiş.*(s.1435)

Remzî Çelebi el-Kâzî; *Za'îf ü nahif zarîf ü nazîf bî-tekellûf ü bî- tekellûf ü bî-dil ve bî-gışş u bî-gill dervîş-reviş ve derdmend-şîve vü nâ-murâd-meniş kimesne idi.* (s.1382)

Dervîşlik rûyî: Dervîşlik yüzü, tarzı.

Fasl-1 evvel; *Hakkâ ki firâz-ı küngür-i eyvân-ı saltanatda iken şi'rlerinde dervîşlik rûyî ve meskenet bûyî, şevk ma'nîsi ve ışk çâşnîsi, derd şîvesi ve fenâ işvesi vardır.* (s.210)

DEST-İ SÂKÎ-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

DİBÂ: Renkli dokuma motiflerle süslü lüks bir çeşit ipek kumaş, canfes kumaş.¹⁴⁷

Dîbâ-yı saltanat: Saltanat kumaşı.

Şairin ve içinde bulunduğu grubun, söylemiş olduğu şiirler onların makamının yüksekliğini ve kıymetliğini yani elit bir topluluk olduğunu delil olduğunu ifade etmiştir.

Fasl-1 evvel; *Ol firkanun ekserinün dîbâ-yı saltanatlari şi'r idi ve bu zümrenün evferinün tîrâz-ı kabâ-yı faziletleri şi'r idi.* (s.155)

DİKKAT: Dakiklik, incelik, doğruluk, ehemmiyet verme, ince eleme, ince arama.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Tolasa, s.147.

¹⁴⁷ Devellioğlu, s.208.

Âşık Çelebi *dikkat* ifadesini hem şair hem de şiir için kullanmıştır. Şairin yaratılışında bulunan sanat gücünün incelikli yani bir mesele üzerinde yoğunlaştığında kılı kırk yarar biçimde en ince ayrıntısına kadar incelemek (Ulvî-i sâlis hk.) mnanasını ifade etmiştir. Şiir için *dikkat* tabirini kullandığında, içinde edebî sanatların zenginliğine işaret etmiştir (Râzî hk.).

Dikkat-i tab': Sanat gücünün incelikliği.

Yaratılıştan gelen sanat gücünü bir nokta veya düşünce üzerinde toplayıp yoğunlaşma ifade edilmiştir.

Edâyî; *dikkat-i tab'ı mu'ammâya dahı şâmindür, ol fende dahı kâmindür.*(s.327)

Ehlî; *Şi'rde dahı dikkat-i tab'ı sebab-i ğibta-i benî nevidür.* (s.404)

Kabûlî; *Mû-miyânlar vasfında ve mû-şikârlar içinde dikkat-i tab'ı kıl yarar, hatt u hâl medh eylese hâme-i gevher-nigâr devâtûn ağzına dil sokar şâ'ir-i hurdedân u mucîz-beyândur.*

Rızâyî-i sâlis; *Vâkıâ dikkat-i tab' u hiddet-i zihni şî're mülâyimdür.* (s.1374)

Ulvî-i sâlis; *Tab'ında letâfet ü dikkat ve gazele vü kasîdeye kudret vardur ve târîhde dahı mâhirdür.* (s.1106)

Hüsn-i dikkat: Güzel incelik hassasiyet.

Râzî; *Şi'rde ol kadar hüsn-i dikkat ve istiâre vü telmîm ile ve tevriye vü istihdâm ile pâk edâ ile ma'ânî-i muhayyileye mümâreset ider ki eger mütemahhız olsa çok kimesneniün şî'rden ferâğatine sebab olurdu.* (s.1343)

Tîr-i dikkat-i tab': Yaratılıştan gelen sanat gücünün incelik oku.

Nevî; *Niçe şişe-i hayâl-i hâssı tîr-i dikkat-i tab' ile dilmişdür ve niçe nâ-süfte gevher-i ma'nânîyi rişte-i nazm-ı mû-şikâfına dizüp ilmişdür.* (s.903)

Şi'r ü dikkat: Şiirde incelik.

Senâyî; *Hakîr bir meclisde cem oldum, çok rûhâniyyet fehm eyledüm, çendân hüsn-i nazma vücuda; şî'r ü dikkat, fikr ü selâset, elfâz u letâfet edâya kâdirdür hele bârî şa'irdür ammâ kemâ kîle.* (s.1489)

DİL-ÂVİZ: Gönül çeken, câzip, gönlü kendine cezbeden (güzel).¹⁴⁹

Dil-âviz tabiri Âşık Çelebi tarafından nazımı olumlu bir tavsifat için kullanılmış.

¹⁴⁸ Devellioğlu, s.210.

¹⁴⁹ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=dil&mi=0> Erişim Tarihi: 26. 01. 2017.

Şemsî Paşa; *Nazmı dil-âviz ve eş'ârı şevk-engîz, nâziik ü zarâfet-âmîzdür.* (s.1440)

Hâtemî; *Hakkâ ki hevâsı güherrîz ve hâki gül-bîz ve âbî şeker-âmîz ve dolab-ı gülşenlerinün girye-i âteşîni ile kûze-i dîdeleri pür-zârî ve enîni dil-âvîzdür.* (s.1495)

DİL-CÛY: Gönül arayan, gönül çeken.¹⁵⁰

Şâhver; *Şi'rde müfred-gûydu ammâ müfredleri dil-cûydı.* (s.1412)

DİL-GÛŞÂ: Gönül açan, iç açan, gönüle ferahlık veren.¹⁵¹ *Dil-küşâ* veya *dil-güşâ* tabiri; şairin sohbetinin sıfatı olarak kullanılmış olup iç açıcı olduğunu ifade etmiştir (Sübûtî hk.).

Sübûtî; *Kendü bir şahs-ı nûrânî-sîmâ, musâhabeti dil-küşâ, güftârı nevâdirdür.* (s.1488)

Dil-küşâ söz: Gönül açan söz.

Sözün sıfatı olarak kullanılmıştır.

Me'âlî; *Efendi bu miskîn bu dil-küşâ sözleri ve rûh-efzâ haberleri işidüp kendüyi viridi.* (s.776)

Şi'ri dil-küşâ: Gönül açan şiir.

Şiirin sıfatı olarak kullanılmıştır.

Nûhî; *Şekli matbû, evzâu makbûl, hâttı a'lâ, şi'ri dil-küşâ, inşâsı hoş-nümâ, zurefânun evbâsı ve küttâb-ı dîvânun 'ayyâsı vü kallâsı idi.* (s.900)

DİL-NEVÂZ: Gönül okşayan.¹⁵²

Dil-nevâz şiire sıfat olarak gönül okşayan şiir manasında kullanılmıştır.

Şemî; *Hakkâ ki şi'ri dahı rûşen u dil-nevâz, ciğer-sûz u cân-güdâzdur.* (s.1443)

DİL- PESEND (DİL-PEZÎR): Gönüle hoş gelen, gönlün beğendiği.

Dil-pesend tabiri; Şairin tab'ı yanı sanat gücü, şiir, nazım, mesnevi ve beyitler için olumlu bir sıfat olarak gönlün beğendiği manasında kullanılmıştır.

Firâkî; *Sadakât-ı pâdşâhîden on beş akça itmişlerdür, ol zemân bu zemândur ki pây-ı hevesi dâmen-i vahdete çeküp tohm-ı ümmîdi zemîn-i uzlete eküp yine Kûtâhiyye'de vâiz ü nâsıhdur ammâ selîkası şi'r üzere olmağın elbette cemî evkatda*

¹⁵⁰ Devellioğlu, s.210.

¹⁵¹ Devellioğlu, s.211.

¹⁵² Devellioğlu, s.212.

*nazm-ı eş'ârdan güzîri yokdur ve eğlencelerde yanında nazmdan **dil-pezîri** yokdur.* (s.1153)

Firâkî; *Gazelleri vardur bülend, mesnevîleri vardur **dil-pesend**.* (s.1154)

Lâmi'î Çelebi; *Hazâniyye-i râiyye kasîdesinde bu beytleri **dil-pesend**dür.* (s.750)

Medîhî; *Kâzî-asker-i vakt-i sâbık Kâzî-zâde Efendi'nün makbûl dânişmendlerinden ve vârid olan eş'ârı şu'arâ-yı vaktün **dil-pesend**lerindendir.* (s.801)

Mesîhî; *Şehrengîzi hod **dil-pezîrdür**.* (s.810)

Sûzî; *Sûhteliği zemânında birâder-i büzürgteri ehârî ile Remzî Çelebi-i merhûm ki yirinde mazkûr olur, ikisi dersde ve kâzî Mahmûd oğlu Ömer Çelebi ki asrının hüsn-i sûret ile bî-nazîri ve lutf-ı tab' ile **dil-pezîri** imiş, anun ışkında şerîk imişler.* (s.1006)

Âşıkâne teşbîh-i dil-pezîr: bk. Âşıkâne.

Ma'ânî-i dil-pesend: bk. Mana.

Nazm-ı dil-pesend: bk. Nazm.

DİL-PEZÎR: bk. Dil- Pesend.

DÎNÂR-I BÂZÂR-I EŞ'ÂR-I BELÂGAT-Şİ'ÂR: bk. Şi'r.

DÎVÂN: Eskiden şairlerin aruz vezniyle yazdıkları şiirlerini, nazım şekillerine ve kâfiyelerinin son harfine göre belli bir sıraya bağlı kalarak düzenledikleri şiir mecmuası.¹⁵³

Dîvân-ı hûr-ı ıyn: Hurilerle dolu divan.

Divanın içinde bulunan şiir ve şiirin manalarının huriler gibi güzel ve el değmemiş olduğu ifade edilmiştir.

Emrî Çelebi; *Ol kadar ebkâr-ı efkâr ki 'lem yatmishunne insun kablehum velâ cânnun'¹⁵⁴ dur ol cem itmişdür ki **dîvân-ı hûr-ı ıyn** ile memlû firdevsün aynı olmuşdur.* (s.359)

Sâhib-i dîvân: Divan sahibi.

Divan sahibi olamak şair için olumlu ve önemli özelliklerden biridir.

Fasl-ı evvel; *Ve bu üslûbda münşîlerden muktedâ vü pîşvâ **sâhib-i dîvân** Cûveynî ve Hâce Monlâ-yı Isfahânî-i Muînî vü Vassâf'dur.* (s.265)

DÛŞÎZE: Kız, kızıoğlan kız, el değmemiş.¹⁵⁵ Bakire. Bakir.

¹⁵³ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=divan%20&mi=0> Erişim Tarihi: 26.01.2017.

¹⁵⁴ Onlara (cennet hurileri) kendilerinden önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur. Rahman 74.

Âşık Çelebi tarafından hayalin bir sıfatı olarak kullanılan (Azîzî hk.) *dûşîze* tabiri *bikr* ifadesi ile yakın anlamlarda kullanılmıştır.¹⁵⁶

Dûşîze vü pâkize hayâl: El değmemiş temiz hayaller.

Azîzî; *Bî-ayb Hudâ zen-bâzdur bikr-i ma'nâlara dest urur, dûşîze vü pâkize hayâller kullanur.* (s.1074)

DÜRC: 1. Dürce, kutu, kutucuk; hokka. 2. Sandık, cevâhir kutusu. 3. Hokka gibi olan ağız.¹⁵⁷

Aşağıdaki örneklerde şiir (Refîdûn Ağa hk.) ve beyti (Halîmî hk.) inci kutusuna benzetilmiş onların içindeki kelimeler ise birer inci olarak ihsas edilmiştir. Ayrıca sevgilinin ağızından kinaye olarak kullanılan dürc kelimesi, ağızın içindeki dişler ise inciye benzetilerek inci gibi dişlerin kutusu manasınıda ifade edilebilmektedir.

Dürcinde derc olan şi'r ü inşâ: İnci kutusuna konulmuş şiir ve inşâ.

Refîdûn Ağa; *Asl-ı kazıyye ve kıssa ki cem-i hâtıme ve fâtıha-i sultânîn ile "merace'l bahrayni yeltekiyan"¹⁵⁸dur ve dürcinde derc olan şi'r ü inşâ ma-sadak-ı "yahrücu minhumâ el lu'lu'u ve'l-mercân"¹⁵⁹dur, delâ'il-i i'câz gibi rüchânına delîl-i zâhir ve bürhân-ı bâhir ü zâhirdür.* (s.1181)

Dürc-i maârifden derc olan ebyâtı: İlim (inci) kutusundan bir araya getirilen beytler.

Halîmî; *Sadef gibi zamîrinde dürc-i maârifden derc olan ebyâtı şâha nisâr ider.* (s.630)

DÜRR: İnci. Dürr kelimesi aşağıdaki örneklerde şiir ve nazımı oluşturan kelime ve sözlere benzetme yapılarak kullanılmıştır. Bu kullanımlarda incinin parlak rekli, büyük ve beyaz olması şiirin mertebesinin yüksekliğine ve güzelliğine işaret etmektedir. El değmemiş olması ise şairin daha önce şiirde kullanılmamış olan fikirleri kullanmasıdır (Bâkî hk.).

Dürer-i rengîn: Parlak renkli inciler.

¹⁵⁵ Devellioğlu, s.216.

¹⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. *Bikr*.

¹⁵⁷ Devellioğlu, s.220.

¹⁵⁸ İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Rahman 19.

¹⁵⁹ O ikisinden inci ve mercan çıkar. Rahman 22.

Hatmî; *Şi're iltifât itdükde her gül ruhun ârız-ı alı vasfında didüğü şi'r-i hayâl-engîz gülşen-i belâgate bir gül-i hatmî olur ve mühr-i hâtem-i lebleri hakkında nazm itdüğü **dürrer-i rengîn** nakd-i cevâhir-i zevâhir-i fesâhtün hatmi olur.* (s.1515)

Dürr-i gûşvâre-i ebkâr-ı efkâr: Kulak incisi olan el değmemiş fikirler.

Bâkî; *Cevdet-i zihn-i derrâki hakkâk-i **dürr-i gûşvâre-i ebkâr-ı efkârdur** ve hiddet-i tab'-ı çâlâki sekkâk-i dirhem ve dînâr-ı bâzâr-ı eş'âr-ı belâgat-şi'ârdur.* (s.409)

Dürr-i manzum: Dizilmiş muntazam inci.

Kâmî Efendi; *Ve nazmı **dürr-i manzûm** gibi gûşvâre-i kûşe-giryân-ı âlem olup kıymet-i cevahire inkisâr virürdi.* (s.704)

Nişânî Beg; *Her söylediği söz **dürr-i manzûm** gibi şi'r ve her yazduğı lü'lü-i menşur gibi inşâ olur.* (s.870)

Dürr-i mensur: Saçılmış inci.

Kâmî Efendi; *Nazmı **dürr-i mensurdur** ki nazm-ı Nizâmî-i Gence ana göre hebâ'i mensurdur ve nesri lü'lü'-i manzûmdur ki ikdu'l-leâlî ve kalâ'idu'l-ikyâni ana göre terkîb-i ta'kidî olmağla meşhûrdur.* (s.706)

Dür-i mezîd: Büyük, büyümüş inci.

Hayâlî-i Marûf; *Fâriğ dilliğinden ve tekayyüde ğayr-ı mâ'illiginden cümleden biri buydı ki lü'lü'-i manzûm ve **dür-i mezîd** gibi cevâhir-i zevâhir-i eş'ârın rişte-i tahrîre çeküp nazm eylemez.*(s.1547)

Dürr-i nâb: Parlak, beyaz inci.

Zâtî; *Merhûm Pîrî elebi, Zâtî'nün dîvânın alup altı yüz dâne gazel ve seksen dâne kasîdesin intihâb itmişür. Hakkâ ki rişte-i nazm üzre her birin **dürr-i nâb** itmişdür.* (s.1576)

Alî Çelebi Efendi; *Gavriyyât deryâ-yı jerf-i irfânda âşnâlar ile ğavs eyhlese anlar zebed-i bahr gibi cüfâ vü cefâ-yı reşk ile hebâ olup bu sadeğ gibi **dürr-i nâb-ı maksûdî** kenâr idüp ta'ammuk iderdi.* (s.1113)

Ümîdî Paşa; *Ol deryâ-yı bî-pâyândan nümûne bu nev **dürr-i nâb** ve ol sadeğ-i şerefden bir gûne bu **lü'lü'-i kem-yâbdur.*** (s.370)

Dürr-i pür: Tamamı inci.

Nigâhî; *Ve bi'l-cümle rişte-i mıstar-ı şi'ri bir silsiletü'z-zeheb **dürr-i pürdür.*** (s.895)

Dürr-i semîn: Kıymetli inci.

Hâletî; *Egerçi şî're verzişi yoğidi ammâ bî-ihyâr ğalebe-i ışk ve cezbe-i şevk ile vârid olan kelimâtı gözler görmedük dürr-i semîn ve kulaklar işitmedük gûşvâre-i rengîn idi.* (s.610)

Dürr-i suhan: Söz incisi.

Duhânî; *Heştbihişt Tebriz kapusunun sol cânibinde bu matla' yazılıp yek Rûmî güfte ammâ dürr-i suhan be-elmâs-ı lisân-ı süfte diyü tarîf olunmuşdur.* (s.512)

Dürr-i şahvâr (şehvâr): (Padişaha layık) İri inci.

Şeyhî; *Egerçi Âhî'nün Husrev ü Şîrîn'i nazûk ü nağz u zarifâne vü pür mağz ü pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı musanna' u ma'nîdâr ve Cafer Çelebi'nün Heves-nâme'si belâgat-şî'âr ve Lâmi'î'nün mesneviyyâtı sebûk ü şîrîn ve selîs ü rengîndür.* (s.1455)

Azîzî; *Yidikulle'nünmerd-i hisârıdur, gûyâ Yidikulle mevc ile kenâre çıkmış bir sadefdür, içinde ol dürr-i şehvâridur.* (s.1074)

Gubârî; *Gubârî habsden itlâk olındukdan sonra kazâ-yı mahmel taleb idüp rukasın rikâb-ı pâdşâhiye îsâl itdükde merhûm sadr-ı rukada şâhvâr hat-ı şâhvâr ile bu dürr-i şâhvâr-misâl mısra-ı âb-dârı yazar.*

Mısra

Bildün kim imiş mahmele kâzî olsun.(s.1617)

Dürr ü gevher-i nâ-yâb: Benzeri olmayan inci ve mücevherler.

Sehâbî; *Bihâr-ı tab'-ı zehârından harâret-i mihr-i sipihr-i vâridât-ı İlâhiyye ile semâyı te'yîd-i Rabbâniyyeye suûd iden, buhâr-ı sehâb-ı sıkâl olur; dürr ü gevher-i nâ-yâb ile mâl-â-mâl olur.* (s.946)

İkd-ı dürr-i eşk-i âşık: Aştığın gözyaşımın inci dizisi.

Kâmî Efendi; *Şî'ri bir lü'lü'-i manzûm idi ki silk-i müjele ikd-ı dürr-i eşk-i âşık gibi hoş-nümâ idi.* (s.704)

Nâzım-ı dürrer-i ğurer-i silk-i ma'ânî-i ferhunde-beyânî: bk. Ma'âî.

Silk-i dürr ü güher: Cevher ve inci dizilen iplik.

Sunî-i sâni; *Anlar ğam u ğussadan güng ü lâl ve hayvânât-ı Acem gibi bî-zebân olanlar pür-şûr u şağabdur ve bi'l-cümle şî'ri sun'ullâha mazhardur, rişte-i mustar üzre yazılan kelimâtı silk-i dürr ü güherdür.* (s1294)

Suhan dür-dânesi: bk. Suhan.

EÂRÎZ-İ MEŞHUR: bk.Arûz.

EBKÂR: bk. Bıkr.

EBRÛ-YI GARRÂ: bk. Garrâ.

EBU'L-FEVÂRİS: İran'ın büyük hadis âlimlerinde olan Ebu'l-fevaris (M 950-1022) kültürlü, dürüst, hafızası kuvvetli ve faziletli bir kişi olarak bilinmektedir.¹⁶⁰

Divan edebiyatında şairlerin kıymetini ifade ve onları takdir etmek için önceki büyük şair ve âlim kimselere yapılan benzetmeler çok sık kullanılmaktadır. Âşık Çelebi, Nevâ'îci Nakkaş Pîrî Çelebi'yi Acem şiirinde İran'ın önemli âlimlerinden olan Ebu'l-fevâris'e benzetmiştir.

Zâtî; Necâ'îci Nakkaş Pîrî Çelebi ki kişver-i fenn-i Fürsün Fârisîdür ve Arab şî'ride Ebû Firâs Ferezdek gibi Acem şî'rinün bu dahı Ebu'l-fevârisidür, nûk-i hamesiyle ilm-i inşânun mareke-ârâsı ve gülşen-i nazm-ı Nevâ'î'nün hod bülbül-i hoş-nevâsıdur. (s.1576)

EBYÂT: bk. Beyt.

ECNAS-I CİNÂS: bk. Cinas.

EDÂ: 1. Borç veyâ borç gibi olan herhangi bir şeyi ödeme; yerine getirme. 2. Tarz, ifade, üslûp, şîve, ton. 3. Naz, cilve. (bk. işve). 4. Kurum, caka, münasebetsiz tavır. 5. Kadın adı.¹⁶¹

Şiir ve şairin değerlendirilmesinde kullanılan eda tabiri ile ifade edilen, anlatılanın bütününün kast edilerek şairin anlatıma verdiği son durum veya şekil kast edilmiş olabileceği değerlendirilmektedir.¹⁶²

Âşık Çelebi edâ tabirini üslûp, tarz manasında, Acemmâne üslûp (Habîbî hk.), Rûmili üslûbu (Niyâzî-i sâni hk.), Türkâne üslûp ise (Fasl-ı evvel) kullanmıştır. Edâ ile beraber kullandığı, şâhmânend yani padişaha yaraşır şekilde (Figânî hk.), levendâne (Revânî hk.), *nâ-hemvâr* yani uygun olmayan (Gubârî-i diğeri hk.), yine sert kelimeler kullanmayı tarz olarak benimseyen manasında edâsı cezâletli (Hayretî hk.) sıfatlardır.

Öte yandan olumsuz bir üslûbu ifade için *bârid edâ* yani soğuk üslup, *hâm edâ* yani yeterince olgunlaşmamış üslûp (Beyânî hk.) ve *nâkıs edâ* yani noksan, kusurlu üslûp (Mîhrî hk.) tabirlerini kullanılmıştır.

¹⁶⁰ Nuri Topaloğlu, "İbn Ebü'l- Fevâris", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 19, Ankara, 2003, s. 463.

¹⁶¹ Devellioğlu, s.230.

¹⁶² Tolasa, s.367.

Figânî; *Tab'ı bülehd ve edâları şâhmânend, sözleri âşıkâne ve sûz-ı çâşnî-i ışkdan behremenddür. (s.1203)*

Revânî; *Lâ-cerem eş'ârı dâhı mestâne vü şâhid-perestâne ve edâları levendâne ve ezilişleri derdmendânedür ammâ âhir-i vaktinde sâğar-ı meclis gibi câm-ı kâm müdâmu şikest itmiş ve sâkî elinden ayak yirine şeyhden el alup sâğar-ı tevbe ile cânın mest itmiş. (s.1390)*

Gubârî-i diğeri; *Hattâ iki binbeyt Mecnûn u Leylâ'sı vardur ammâ çün nazmı sâde ve elfâzı ğayr-ı mülâyim ve edâsı nâ-hemvârdur, îrâd olunmadı. (s.1618)*

Hâfız-ı Acem; *Mevlânâyı mezkûrdan egerçi mü'ellefleri olan kütüb ü resâ'ildeki düsturları ki mûhiş hayâlât ve âbî/eyü kelimât ve vâhî ibârât ile edâdur. (s.603)*

Habîbî; *Ekser-i edâları Acemâne ve hilâf-ı üslûb-ı şu'arâ-yı zemânedür. (s.612)*

Hayretî; *Hakkâ ki şi'rinde selâset ve edâsında cezâlet vardur, çâşnîdâr u hemvârdur. (s.639)*

Gülâbî; *Tab'ı çâşnîdâr ve zihni şûh ve nazmının edâsı ber-kâide vü pür-rüsûh idi. (s.722)*

Niyâzî-i sâni; *Şi'rindeki edâları dâhı Rûmili üslûbı idi. (s.928)*

Alî; *Nazmı çesbân, nesri selîs ü revân; inşâsı pâk u latîf, edâsı zarîf ü nazîf. (s.1109)*

Fasl-ı evvel; *Zemânına göre tâbi-i zemânedür ve edâları ğayet Türkânenedür. (s.184)*

Edâ hûr: Huri gibi güzel tarz üslûp.

Fasl-ı evvel; *Li- muharririhî*

Gazel olmuş yahud bir beyt-i mamûr

İçinde mani kevserdür edâ hûr (s.178)

Edâ-yı mûcez: Sözü kısa ve öz söyleme üslûbu.

Kâmî Efendi; Târîh

Asr bes râm Rüstem-i ânî¹⁶³

Egerçi bu makûle târîhler çok dimişlerdür ammâ bahr-i kasîr ola ve edâ-yı mûcez ola ve tekellüf ü ta'kid olmaya. (s.715)

Edâ-yı selis: Akıcı, açık ifadeli üslûp.

¹⁶³ Asır ikinci Rüstem'e tümüyle boyun eğmiş.

Sâlih Çelebi; *Suhan-sâzlıkda ve kıssa-perdâzlıkda ve kelâm-ı nefîs ü edâ-yı selîs ile hüsn-i edâda dem-i İsâ ile sihr-i Sâmirî cem idüp yed-i beyzâları vardur.*(s.1269)

Riyâzî-i sâni; *Eğer bu makûjle cüz'ıyyâta mültefit olmasa eş'ârı nefîs ve edâsı selîs idi ammâ cüz'ıyyâta sakmağla mühimmâtdan dūr olurdu ve ol sebebden matûn-ı ehl-i şer u şûr olurdu tecâveze'llâhu an seyyiâtihî ve mahâ bi-isâleti mâ'i rahmetihî an sahayifî eâmâlihî nukûşe hefevâtihî¹⁶⁴.* (s.1399)

Rahmî; *Çespân-ı elfâzla ve nağz-ı ma'nâda ve selîs-edâda ol dahı makbûl-i âlemdir.* (s.1350)

Ref'î; *Nefîs ma'ânî vü selîs edâya kâdirdür.* (s.1375)

Adnî; *Egerçi merhumun eş'ârı nefîs ve edâsı selîsdür, ammâ inşâsı şî'rinden âlâ ve kinâyât u istiârât ve letâ'if ü nükâtı mebâdî vü mebânîsi puhte vü üstâdânedür.* (s.1057)

Bârid edâ: Soğuk üslup.

Olumsuz bir üslûbu ifade için kullanılmıştır.

Vahyî-i Sâni; *Evvelden âhire dek egerçi gâhî latîf hayâller ve nazîf ma'nâlar andan sâdir olurdu ammâ ba'z-ı zemânda bârid edâlar ve vahşî fehvâlar ve inşâda esnâ-yı tahrîrde nâ-puhte vü bîgâne kelimât andan mütebâdir olurdu.* (s.556)

Hayâlî-i Marûf; *Kendüniin adem-i iltifatından yâ kelimât-ı Arabiyede kusûr-ı sinâatından vâkı olan eger sakîm-i ma'nâ ve eger bârid edâdur ve eger ğalat tab'îr ve eger imlâda taksîrdür tenbîh olınsa kabûl kılurdu.* (s.1548)

Zâtî; *Egerçi merhumun eş'ârı râsih ü rasîn ve muhkem ü metîndür, matbû u makbûldür ammâ ba'z-ı bârid edâlar ve pest ta'bîrler ve bîgâne ma'nîlerle medhûldur.* (s.1576)

Bikr edâ: bk. Bikr.

Deyn-i lâzımü'l-edâ: Üslubun gerektirdiği borç.

Edâyî- Zaim; *Evvvel Sultân Mustafâ-yı merhumun şâ'irlerinden ve zimmet-i himmetine deyn-i lâzımü'l-edâ olan hüsn-i nevâziş ü sitâyişleri edâsına mukârin olan mazhar-ı ihsân-ı vâfirlerinden idi.*(s.325)

Ğarîb edâ: bk. Ğarîb.

Hâm edâ: Yeterince olgunlaşmamış tarz.

¹⁶⁴ Allah onun günahlarını bağışladı ve rahmet yağdırmak suretiyle amel defterindeki suç kayıtlarını sildi.

Hâm edâ tabiri ile olumsuz bir üslûbu yani yeterince olgunlaşmamış, oturmamış bir üslûb ifade edilmiştir.

Beyânî; *Ammâ henüz mâve-i bahtı mihr-i mûmâreset ile puhte olmadan ve hâm edâlardan halâs bulmadan rüzgâr ana hâm didi, gülşen-i vücuda bidrûd idüp gitdi.* (s.445)

Hoş-edâ: bk. Edâ.

Hüsn-i edâ: Güzel üslûp.

Edâyî- Zaim; *Fi'l hakîka hüsn-i edâya ve hüsn-i sadâya mâlik, Edâyî mahlasına muvafık ve ekser-i akrânından fâikdür.* (s.325)

Bihîştî-i sâni; *Ve bi'l cümle küttâb hükmince şâ'ir ve murâd idindüğü ma'nâda hassa tahayyüller idüp hüsn-i edâ ile nazma kâdirdür.* (s.440)

Sâlih Çelebi; *Suhan-sâzlıkda ve kıssa-perdâzlıkda ve kelâm-ı nefîs ü edâ-yı selîs ile hüsn-i edâda dem-i İsâ ile sihr-i Sâmirî cem idüp yed-i beyzâları vardır.* (s.1269)

Sâni; *Nazmında hüsn-i edâ vü selâset ve şî'rinde çâşnî-i sûz u harâret vardır.* (s.1278)

Vâlihî; *Hüsn-i edâda vü takrîrde yâ Asma'î yâ Câhîz'dur ve yine üslûb-ı şî'rde pey-rev-i Câmî vü Hâfîz'dur.* (s.548)

Tab'î; *Şî'rinde çâşnî-i ışk zâhir ve hûb hayâller fikr idüp hüsn-i edâ ile edâya kâdirdür.* (s.650)

Tab'îbî; *Ba'z-ı nâzûk ma'nâlar ve hüsn edâlar tab'ına el virmişdür.* (s.652)

Tûtî-i Latîf; *Zemân-ı cevânîde şî'rde hüsn-i edâya ve lahnda lutf-ı sadâya mâlik olduğıçün bülbül gibi pür-şûr u şağab gördiler, Tûtî-i Latîf diyü lakab urdular.* (s.735)

Latîf edâ: İnce, ruh okşayan bir güzelliğe sahip olan üslûp.

Zâtî; *Ammâ şî'ri şekk yokdur ki şî'r (?) şimdi nağz u nâzûk ve şâ'irlerimiz ğarîb ma'nâlar ve latîf edâlar, selîs ibâretler, terviye vü istihdâm ve tecnîs ü ihâm tarîkinde nefîs zarâfetler itmekle gitdükçe terakkîde ve lâhikî sâbıkından tekaddüm kasdına himmet-i âlîde olmuşdur.* (s.1575)

Necâtî; *Ol zemân şu'arâsı içinde böyle latîf-edâlı rengîn şâ'ir kopmak nevâdirdendür.* (s.850)

Arşî-i sâni; *Hoşça ma'nâlar ve latîf edâlara mâlikdür.* (s.1067)

Fasl-ı evvel; *Fi'l-vâkı şol ki hakdur bunların nazmının hüsn-i sebki ve lutf-i sekbi elfâzının selâseti ve ma'nâsının cezâleti, edâsının letâfeti Burhânü'd-dîn nazmindan râcih-i mutlakdur fe eyne hâzâ min zâke.* (s.166)

Libâs-ı edâ: Üslubun elbisesi.

Mesîhî; *Ammâ anunnazm hûb ise bunun işveger ü pür ân ve anun libâs-ı edâsı kâmetine râst ise bunun dahı çesbândur.* (s.808)

Lutf-ı edâ: Yumuşak, iyi üslup.

Selmân-ı Burûsevî; *Egerçi nefes-i nefîsi ğâyet bülend ve lutf-ı edâ ve nakş-bend oldığı ecluden ehl katında merğûb u müselleme ve pâdşâh-ı âlem meclisinde makbûl-i âlem idi.* (s. 1001)

Â'îşe Hâtûn; *Bu teşbîbden ğaraz budur ki egerçi tâ'ife-i zenândan şî'rden demzenân kimesne çokdur ammâ müşârün ileyhâdan vezn-i tab' ve hüsn-i nazm ve lutf-ı edâ ve selâset-i elfâza kâdire şâ'ire yokdur.* (s.1136)

Nâkıs edâ: Noksan, kusurlu üslup.

Mihrî; *Ve nâkıs edâlar görilür, ol eserden mü'essire istidlâl kısmındandır.* (s.833)

Nigîn-i edâ: Mühürlü üslup.

Mühürlenmiş üslup yani doğruluğu tasdiklenip onaylanmış üslup manalarını içerdiği değerlendirilmektedir.

Vâlîhî; *Bikr-i ma'nâya kâdir, nigîn-i edâyıla bî-misl şâ'irdür.* (s.549)

Pâk edâ: bk. Pâk.

Rengîn-edâ: bk. Rengîn.

Selis-edâ: bk. Edâ-yı selis.

Sûznâk edâ: Yakıcı üslup.

Sunî-i sâni; *Cümle gazelleri yek-destlikde hemvârdur yâ hayâl yâhud sûznâk edâ ile üstüvârdur.* (s.1294)

Vazih edâ: Açık üslup.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Ve vehmden baîd ve fehme karîb selîs ibâret ve vazih edâ ile rivâyet iderler.* (s.300)

Zengîn edâ: Çok çeşitli üslup.

Ahdî-i diğer; *Eş'ârı dahı muhkem ü metîn ve latîf ma'nâlara ve zengîn edâlara karîndür.* (s.1130)

EFKÂR: bk. Fikr.

EFSAH: bk. Fasih.

EFSÂNE: bk. Fesâne.

ELFÂZ: bk. Lafz.

ELHÂN: Nameler, ezgiler, melodiler.¹⁶⁵

Latîf-elhân: İnce yumuşak nameler.

Arşî; *Hoş-hân u latîf-elhân idi.* (s.1065)

ELTAF U EFSAH: bk. Fasih.

EMR-İ ÂRIZÎ: Çaba ve uğraş neticesinde sonradan kazanılan alınan yetenek.

Necâtî; *Lakin şu 'arânun hakkında kedd ile kesb ile tahsîl olunmuş emr-i ârizî ve Necâtî'de tekellüfsüz ü tasalluvsuz emr-i zâtîdür.* (s.850)

EMR-İ ZÂTÎ: Sonradan kazanılmamış kendisinde var olan yetenek.

Tab' kelimesi ile yakın anlam taşıyan *emr-i zâtî* tabiri doğuştan gelen sanat gücünü ifade etmektedir.

Necâtî; *Lakin şu 'arânun hakkında kedd ile kesb ile tahsîl olunmuş emr-i ârizî ve Necâtî'de tekellüfsüz ü tasalluvsuz emr-i zâtîdür.* (s.850)

ENÂMİL-İ TAB'-I MÛ-ŞİKÂFI: bk. Tab'.

ENBÂZ: Eş, benzer, ortak.¹⁶⁶ Âşık Çelebi, meşhur Fars şairi ve Şehnâmenin yazarı olan Firdevsî'ye henüz onun seviyesine gelmeden (Gubârî-i diğerk hk.) kendini denk tuttuğunu beyan etmiştir. Çağdaşı veya daha önce yaşamış olan büyük şairlere benzetilmek şairler için bir takdir ifadesidir. Öncek büyük şairlere benzetme usulü divan edebiyatında sıkça kullanılmıştır.

Başlangıç; *Tûtî-i nâtika ki kafes-i nefsi insanda merâyâ-yı sun'-ı Yezdânî'ye mukâbil ve her âyîne telkîn-i üstâd-ı isnâd-ı "halaka'l-insân allemehu'l-beyân¹⁶⁷" ile inşâ vü inşâd ile kâ'il olmağa kâbildür "İmelû âle Dâvûd'e şukran¹⁶⁸ mucibince şeker-i şükr ile gûyâ olsa Süleymân-ı zemân ve "ullimmâ mantika't-tayri¹⁶⁹" ta'lîminden*

¹⁶⁵ <http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=ELHAN&mi=0> Erişim Tarihi:27.01.2017.

¹⁶⁶ <http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=enbaz&mi=0> Erişim Tarihi: 30.01.2017.

¹⁶⁷ İnsanı yarattı ona konuşmayı öğretti. Rahman 3-4.

¹⁶⁸ Ey Davud ailesi! Şükredin, kullarımdan şükredenler pek azdır. Seb'e 13.

¹⁶⁹ Bize kuşların dili öğretildi. Naml 16.

behremend olup ribâ'-ı “uli ecnihatin mesnâ ve sulâse ve rubâ'a¹⁷⁰ serâyında ve “nahnu nusebbihu bi-hamdike ve nukaddisu leke¹⁷¹” neğamâtı ile serâyende olan bülbülân-ı gülşen-i melekûta tayerânda vü seyerânda enbâz olur. (s.111)

Gubârî-i diğeri; *Ol ğavğa başa varmadın Câmî'ye dem-sâzlık ve Firdevsî'ye enbâzlık temennâsın kıldı ve şi'ri henüz itibâr-ı avâm ve kabûl-ı enâm bulmadın pâdişâh-ı nükte-şinâsa ithâf-ı mâlihûlyâsın kıldı.* (s.1619)

ENÎN-İ TEBHÂ-YI PÜR-SÛZ U GÛDÂZ: Tammen yanna ve yakıcı dudak uçğunun iniltisi. Âşık Çelebi, şiiri mesnevi kahranı ve yüreği perişan Vamık gibi kimseler açısından değerlendirdiğinde şiir, yakıcı bir inilti olarak ifade etmiştir.

Fasl-ı evvel; *Âşık-ı ser-geşte-hâllerün enîs-i şebhâ-yı dirâzı ve Vâmık-ı ber-geşte-bâllarun enîn-i tebhâ-yı pür-sûz u gûdâzı olur.*

ENÎS-İ ŞEBHÂ-YI DIRÂZ: Uzun kül renkli dost. Âşık Çelebi, şiiri başı dönmüş olan âşiklar açısından değerlendirdiğinde onların uzun kül renkli dostu olarak tanımlamıştır.

Fasl-ı evvel; *Âşık-ı ser-geşte-hâllerün enîs-i şebhâ-yı dirâzı ve Vâmık-ı ber-geşte-bâllarun enîn-i tebhâ-yı pür-sûz u gûdâzı olur.*

ENVÂ-I FÜNÛN-I Şİ'RÛN: bk. Şi'r.

ERBÂB-I İŞVE: bk. İşve.

ERBÂB-I Şİ'R Ü BELÂGAT: bk. Şi'r.

ERBÂB-I Şİ'R Ü İNŞÂ: bk. Şi'r.

ERBÂB-I TAB': bk. Tab'.

ERBÂB-I TAB'-I ZUREFÂ: bk. Tab'.

ERDEŞİR: (öl. 242) Sâsânî Devleti'nin kurucusu ve destan kahramanı hükümdar (226-240) Erdeşir hakkındaki bilgilerin çoğu Firdevsî'nin Şehnamesine dayanmaktadır. Birçok şehirler kurmuş, devletinin sınırlarını çok genişletmiş ve adaletli bir hükümdar olan Erdeşir, Zerdüş dinini çanlandırmaya çalışmıştır. Avesta'yı düzenlettirmiş, taş kabartmalara ve kitabelere yazdırmış ve bu geleneğin öncüsü olmuştur.¹⁷² Erdeşirin edebi yönü hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁷⁰ Hamd (melekleri) ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. Fâtır 1.

¹⁷¹ Seni tebih ve takdis ederiz. Bakara 30.

¹⁷²Tahsin Yazıcı, “Erdeşir”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 11, s. 285.

Âşık Çelebi, şairileri Erdeşir'e benzetmesi, Erdeşir'de bulunan herhangi bir sanatsal veya edebi cihetle değil, sahip olma ve hâkimiyet yönüyledir. Şair Şîrî için yapmış olduğu benzetmede fesahat ülkesinin hükümdarı olarak tanımlamıştır.

Şîrî; *Şi'rde dahı bîşe-i belâgatiün nerre-şîri, diyâr-ı kârzâr-ı fesâhatün Erdeşir'i, dest-i vezâret-i nazm u nesriün Mîr Alî Şîr'i, medh u kadh ile şu'arânun nezîri vü beşîri idi.* (s.1465)

ERĖANUN: Org, basınçlı hava ile ses çıkarması sağlanan ve genellikle kiliselerde kullanılan klavyeli çalgı.¹⁷³ Şiir, org' a, şiirin tesiri ise org'tan çıkan seslere benzetilmiştir.

Hâletî; *Hayâlî-i merhûmdan defeâtle işitdüm ki dir idi ben şi'rde Abdu'llah Çelebi'den korkardum eger ol şi're iştiğâl eylese hâle gibi benim şi'rüme elek asardı ve deyr-i âleme erĖanun gibi sît u sadâ salup benim çanuma odlar tıkarı.*(s.610)

ESFÂR (sefer'in ç.): 1. Yolculuklar, yola gidişler. 2. Düşmana karşı gidişler. 3. Büyük kitaplar, ciltler.¹⁷⁴

Esfâr-ı neşât-âmîze: Neşe ile karışık seferler.

Melîhî; *Badehu eş'âr-ı tarab-engîz ve esfâr-ı neşât-âmîze meşğul u meşûf idi Merkûm onlâ Melîhî, kulağında bir dâne inci küpelü bir dil-bere râst gelüp bu beyt diyüp okıdukda* (s.829)

Tetebbu-ı esfâr-ı şu'arâ-yı belâgat-şî'âr: bk. Tetebbu.

Sefâ'in-i eş'âr u esfâr: Esfârın ve şiirlerin gemisi.

Hecrî; *Kalbi hod bahr-i fazl olmakda Karadeniz'ün bir dili idi ve yakası sefâ'in-i eş'âr u esfârın menzil idecek sâhili idi.* (s.534)

Selâmet-i esfâr: Esenlikli seferler.

Refidûn Ağa; *El-hak lutf-ı sekb ve hüsn-i sebk cezâlet-i eş'ar ve selâmet-i esfâr ve letâfet-i edâ ve nezâfet-i inşâ ve zarâfet-i imlâ ile nâdirü'n nazîrdür ve cem-i hüsn-i îcâz ve lutf-ı i'câzide nâsîh-i her sefir ü semîrdür.* (s.1181)

ESNÂF-I Şİ'R: bk. Şi'r.

EŞİ'ÂT-I EŞ'ÂR: bk. Şi'r.

EŞİÂT-I TAB'-I NÛR-BAHŞİ: bk. Tab'.

¹⁷³ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=org&mi=0>, Erişim Tarihi: 25.05.2017.

¹⁷⁴ Devellioğlu, s.265.

EFSER-İ BELÂGAT: bk. Belâgat.

EVBÂŞ: Ayak takımı, terbiyesiz, aşağılık kimse.¹⁷⁵ Aşağı halk, çapkın gürühu, külhanbeyleri.¹⁷⁶

Evbâş tabiri tekil olarak kullanılmakta olup içinde yaşanan toplumun normlarına ve zorunluluklarına ilgisizlikle beraber onları tanımayan ve uymayan kimselerdir. Ayrıca rahat ve serserice dolaşıp, serbest yaşayış halini kendine âdet edinen kimseleri yani bu tarzı benimseyen şairleri tanımlamakta kullanılmıştır.¹⁷⁷

Evbâş tabiri; *kallaş*, *ayyaş*, *rind* ve *levend* kelimeleri ile yakın manalara gelmekle beraber aynı terkip içerisinde kullanılmıştır.

Sihri-i sânî; *Devrün ayyâşı ve dehrün kâllâşı ve evbâşların başı idi.* (s.957)

Ayyâş u evbâş: Serseri ve içkici.

Mûdâmî; *Nâziük-tab' u suhan-dan, hoş-mezâk u zarâfet-şân, ehl-i ilm ü sâhib-i irfân, sâhib-i-tab'-ı latîf, yâr u zarîf, rind ü harîf, ayyâş u evbâş, rind ü kallâş, hoş-edâ vü hub-sadâ, muhassal bir mükemmel âdemdür.* (s.796)

Kâllâş u evbâş: bk. Kâllâş.

Şu'arânun levend ü evbâşı: Şairlerin ayaktakımı ve levendi.

Hızrî; *Şüh-tab' u küşâde-dil, hevâ vü hevese mâ'il, dânişmend zümresinürind ü kallâşı ve şu'arânun levend ü evbâşı idi.* (s. 1533)

Zurefânun evbâşı: Zarif kimselerin serserisi. (şairler veya şairlerin eş cinsel, kız veya kadın seviciler olanları)

Nûhî; *Şekli matbû, evzâu makbûl, hâttü a'lâ, şî'ri dil-küşâ, inşâsı hoş-nümâ, zurefânun evbâşı ve küttâb-ı dîvânun 'ayyâşı vü kallâşı idi.* (s.900)

EVC-İ HEVÂ-YI BELÂGAT: bk. Belâgat.

EVHAD: Yegâne, tek, bir tane, biricik.¹⁷⁸

Necâtî; Egerçi Ahmed Paşa bu fende evhaddür ve makâdîr-i şu'arâ tetebbu olındukda yine zamîr ana râci olmakda misdâk-ı el-avdü Ahmed'dür. (s.849)

EVKÂR: Kuş yuvaları.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Devellioğlu, s.272.

¹⁷⁶ Şamseddin Sami, s.184.

¹⁷⁷ Tolasa, s.138.

¹⁷⁸ Devellioğlu, s.240.

¹⁷⁹ Devellioğlu, s.241.

Seyfî Çelebi; *Nazm-ı Fârsîde nûk-i kilik-i tab'-ı çâlâki minkâr-ı şünkâr-ı Acemî ve isbât-ı ebyât-ı Türkîde şevâhik-i cibâl-i mecd ü meâl-i Rûm evkârında hâsıl olmuş Seyfî'dür.* (s.1020)

EYÜ: İyi, beğenilecek, makbûle geçecek nitelikleri olan, kendisinde bulunması gereken vasıfları taşıyan.¹⁸⁰

Âşık Çelebi, Şair, tarih, beyt, kıta, müfredler, kasideler, kelimat ve söz'ün tavsifatında eyü sıfatını kullanmıştır. *Nefis nâmeler ve eyü kasideler* (Fazlî-i Kâtib hk.) ifadesinde *nefis* sıfatı aşikâr ki eyü sıfatından daha üstte olan bir güzelliği tarif içindir. Dolayısıyla *eyü* sıfatı, *nefis*, *evhad*, *rast* ve *çesban* gibi sıfatlarla karşılaştırıldığında onların mertebesinde olmadığı fakat ortanın üzerinde bir güzellik mertebesinde olduğu düşünülebilir.

Latîfî; *Cümlesi çâşnîdâr u hemvârdur ve tezkiretü 'ş-şu'arâsı makbuldur, matbû-ı erbâb-ı tab'-ı suhan-güzârdur, eyü tetebbu itmişdür.* (s.737)

Eyü târîh: İyi tarih.

Ârifî; *Eyü târîhleri vardur.* (s.1037)

Alî; *Egerçi müdevven gazel dimezdi ammâ eyü müfredler eyü beyitler eyü târîhler de düşürürdi ki göreni kelâm-ı şîrînine meges gibi üşürürdi.* (s.1122)

Eyü kıta: İyi kıta.

Ârifî; *Eyü kıtaları dahı vardur Kemâl Paşa-zâde hakkında dimişdür.* (s.1037)

Eyü beyti: İyi beyt.

Atâyî; *Sultân ferâğat itmiş cevânlığında âhirete gitmişdür, görünürde bundan eyü beyti yokdur.* (s.1092)

Eyü müfred: İyi müfred.

Alî; *Egerçi müdevven gazel dimezdi ammâ eyü müfredler eyü beyitler eyü târîhler de düşürürdi ki göreni kelâm-ı şîrînine meges gibi üşürürdi.* (s.1122)

Eyü söz: İyi söz.

Andelîbî; *Egerçi kendü zu'munca bülbül-i gûyâ idi ammâ andan bir eyü söz, işidilmedük safîr-i ankâ idi.* (s.1129)

Eyü kelimât: İyi kelimeler.

Hâfız-ı Acem; *Mevlânâyı mezkûrdan egerçi mü'ellefleri olan kütüb ü resâ'ildeki düsturları ki mâhiş hayâlât ve eyü kelimât ve vâhî ibârât ile edâdur.* (s.603)

¹⁸⁰ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=iyi&mi=0> Erişim Tarihi: 30.01.2017.

Eyü kaside: İyi kaside.

Fazlî-i Kâtib; *Niçe mersiyeler didi, âhir Sultân Mustafâ dîvânına debîr oldu, inşaya ve şi' re muhkem kûşîş idüp nefîs nâmeler ve eyü kasîdeler dir oldu.* (s.1195)

Eyü şâ'ir: İyi şair.

Keşfi; *Bir gün Zâtî'ye "Kandî ve Keşfi kağsı eyü şâ'irdür ve fenn-i şi' rde kânğısı kâdirdür" didüm. İkisi bile necestür bir kalebe kesilmiş kerpiçdür. Hakikat gözlesek biri yok ve biri hîçdür. Ammâ Kandî tevârîh-i enâmdan ve şi' rde şu' arâ-yı benâmdandur ammâ Keşfi bî-müsemâmâ ism ve bî-genc tılsımdur dir.* (s.719)

Eyü oğul: Şiirden kinaye olarak iyi oğul.

Eyü oğul, manası has olan şiire benzetilmiş nasıl ki vefalı salih bir evlat ebeveyni hakkında daima sevab kazandırması ve kendilerini hayırla yâd etmeye vesile olduğu için manası has olan şiirde şairini her zaman güzel olarak yâd etmeye vesiledir.

Mesîhî; *Ma' nî-i hâsda bu kıta anundur.*

Kıta

Ma' ni-i hâs eyü oğuldur ki

Andurur sâhibin duâda olur

Bireği manisini besleme ki

Manide ol harâm-zâde olur. (s.813)

FÂNÎ-ŞİVE: bk. Şîve ve Dervişlik.

FÂNÛS: Küre veya silindir şeklinde cam kapak. 2. İçinde mum yakılan büyük fener, camlı mahfaza, abajur.¹⁸¹ 17. Yüzyıl şairi Fehîm, kendini fanusa, kalbini içinde yanan ateşe ve şiir ise ateşten fanusa yapışan dumanlı is'e benzetmiştir.¹⁸² Âşık Çelebi ise şairin zihnini fanusa ve şiirde kullanılan hayalleri de fanus içindeki duman ve is'e benzetmiştir.

Fânûs-ı hayâl: Hayâlî fener, içinde mum yanan üstü tabiat resimleri ile işlenmiş dönen fener.¹⁸³

Emrî Çelebi; *Ve şem-i kalb-i tâbnâkı üzerine ol denlü hayâl pervâneleri cem olmuşdur ki zihni gûyâ fânûs-ı hayâl olmuşdur.* (s.359)

FÂRİS-İ FERES-İ Şİ'R-İ FÜRSÜN: bk. Şi'r.

¹⁸¹ Devellioğlu, s. 286.

¹⁸² Erkal, "Dîvan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)", s. 217.

¹⁸³ Devellioğlu, s. 286.

FASÎH (ç. Fusahâ): 1. Güzel, düzgün ve açık konuşan, iyi söz söyleme kabiliyeti olan (kimse), uzdilli. 2. Aşıkâr, sarîh, açık.¹⁸⁴ (bk. Fesahat.)

Medîhî; *Sâbıkda devrânınun melîhi, hâliyâ akrânınun fasîhidür.* (s.800)

Mesîhî; *Dünyâda bir Mesîhî'dür şu'âra vü büleğânun nazm u nesrde Belîği ve Fasîhî'dür.* (s.808)

Fasl-ı evvel; *Ol vakte dek ki verâ-yı revâk-ı ğaybdan sırr-ı Ahmedî ve cilbâb-ı cenâb-ı lâ-reyben cemâl-i Muhammedî tulû idüp elinde olan menşur-ı i'câz-perdâzı ukıyup mazmûn-ı meymûn-ı mu'ciz-nümûnı mucibince büleğânun çanına otlar tıkup ve fusahânun beytlerin bozup bütlerin sıyup kelâm-ı belîğ-i Hudâ'yı iblâğ ve merâsim-i belâğî ber-vech-i itmâm isbâğ eylemek zemânı karîb oldı.* (s.131)

Fûsahânun ser-defteri: Defterin başında yazılı olan, en başta buluan, en ileri geçen.¹⁸⁵

Nehârî; *Ve zemânnında olan şu'arâ ve fûsahânun ser-defteridür.* (s.904)

Fusahâ-yı Acem'i: İranlıların fasihleri.

Fasl-ı evvel; *Türk dilde nite kim şi'r söylerler, kezâlik şu'arânun fusahâ-yı Acem'i bu fâris-i feres-i şi'r-i Fürsün yanında acemî olup her birin zebun eylerdi.* (s.212)

Fusahâ-yı Arab: Arabın fasihleri.

Seyfî Çelebi; *Bir kâsîde-i matbûa-i masnû'a derç itmişdür, cemî-i sanâyi-i bedüyyeyi cem itdükden sonra anlardan zâ'id meziyyet-i zâ'ideyi câmi niçe sanâyi îrâd itmişdür ki fusahâ-yı Arab ve büleğâ-yı Acem sibâk u siyâk-ı sâbıkada sebkat itmişdür.* (s.1020)

Atâ-yı Üskübî; *Egerçi zumınca büleğâ-yı Acemi göze göstermez belki fusahâ-yı Araba vücûd virmez idi ammâ bu yüzden nefsin kezm eyler ki Atâ-yı merhûma irsâl idüp bizüm fenn-i nazmda çendân mümâresetümüüz ve ilm-i kâfiye vü aruzla münasebetimiz yokdur.* (s.1092)

Fasl-ı evvel; *Fusahâ-yı Arab cenabına kasîdeler virdiler ve buleğâ-yı Acem rikâbına cerdeler virdiler.* (s.198)

Nisârî; *Hâlâ ol berzahdan dahı geçüp fusahâ-yı Arab eseri üzre eş'âr-ı Arabiyye-i ğarîbe istiksâ idüp ekser Arabî dirler.* (s. 847)

Fusahâ-yı belâgat-şi'âr: Belagatli söz söylemek ile meşhur olmuş fasihler.

¹⁸⁴ Devellioğlu, s. 252.

¹⁸⁵ Devellioğlu, s. 1089.

Â'îşe Hâtûn; **Fusahâ-yı belâgat-şî'âr** ki “lillâhi kunûzun tahte'l-arşi mefâtihuhâ elsinetu'ş-su'arâ”¹⁸⁶ gencinesine mâlikdür, bu ma'nâyı tahkîk ve bu mü'eddâyı tasdik idüp dimişdür ki

Beyt

Velâ e't-te'nîsu li's-mi'ş-şemsi aybun

Velâ ettaz kîru fâhrun li'l-hilâli¹⁸⁷ (s.1135)

Eltaf u efsah: En latif ve en fasih.

Fasl-ı evvel; *İmâm Bezâzî Menâkıb-ı İmâ-ı Azam'da İmâm Râzî'den rivâyet ider ki İmâ Ebû Hanîfe'nün şî'ri İmâm Şâfî şî'rin eltaf u efsah idi ammâ kendü şî'r didükleri Şeytân Tâk dirler bir râfîzî muârızı vardı, imâmla ve ashâbıyla sitîzegâr idi.* (s.156)

İsbât-ı fusahâ: Fasihliğin ispatı.

Mukaddime; **İsbât-ı fusahâ** ol ebyâtun etibbâniyla kemâl-i şî'ri isbât iderler. (s.277)

Makbûl-i fusahâ: Fasihlerin kabulü.

Nimetî; “Risâle-i Kalemîyye”si vardur, **makbûl-i fusahâdur.** (s.886)

Sâhib-i-beyân-ı fasîh: Açık ifade sahibi.

Câmî; *Nefs-i İstanbul'dan Dâvût Paşa mahallesinden kuloğllarından hoş-tab'lardan bir cevân-ı melîh ve sâhib-i-beyân-ı fasîh idi.* (s.453)

Tîğ-i zebân u şemşîr-i hâme-i fasîhü'l-beyân: Kılıç lisanlı ve kılıç gibi kalemin açık ifadesi.

Fasl-ı evvel; **Tîğ-i zebân u şemşîr-i hâme-i fasîhü'l-beyân**la iklîm-i nazmı teshîr itmişdür. . (s.238)

Zümre-i füsahâ: Fasihler topluluğu.

Fasl-ı evvel; **Zümre-i füsahâdan Sehl bin Hârûn tercemân-ı ukûl ve ravz-ı kulûb olmağla tâbîr itmişdür.** (s.121)

FASLU'L- HİTÂB: 1. Doğruyu yanlıştan ayıran söz, açık ve kesin hüküm. 2. *Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bir tab'ir; sözlü ve yazılı ifadelerde başlangıç cümlesini asıl kısımdan ayıran tab'ir anlamında belâgat terimi. Arapça fasl (ayırarak, ayırt etmek) ve hitâb (karşılıklı konuşmak; söylenen söz ve yapılan konuşma) kelimelerinden meydana gelen bir isim tamlamasıdır. Fasl masdar olarak “karşılıklı konuşmayı kesmek, kavgayı*

¹⁸⁶ Arş'in altında Allah'ın hazineleri vardır. Onların anahtarları şâ'irlerin dillerinin altındadır.

¹⁸⁷ Dişilik, güneş ismi için bir kusur; erillik de ay için bir övünç değildir.

ayırmak; davayı çözüme kavuşturan kesin hüküm”; ism-i faili olan fasıl ise “hakkı bâtıldan ayırt eden söz; sözü dua kısmından ayıran ‘emmâ ba’dü’ ifadesi” anlamına gelir. *Faslu’l-hitâb Kur’ân-ı Kerîm’de (Sâd 38/20), Hz. Dâvûd’a verilen bir nimet ve üstün yeteneği belirten bir tab’ir olarak geçmektedir. Ba’zı tefsir âlimleri bunu, sözü dua kısmından ayıran “emmâ ba’dü” (bundan sonrasına gelince) ifadesi olarak yorumlamaktadır.*¹⁸⁸

Fazlî; *İnşâda her sözi bir kitâbdur ve her mısırâi ebyât u eş’ârdan bir bâbdur ve her kıt’ası faslu’l- hitâbdan bir fasldur.* (s.1187)

FEHM: Anlama, anlayış, idrak.¹⁸⁹ Âşık Çelebi, şiir, kelam, lafız ve manânın güzelliğini anlaşılabilir olaması ilişkilendirmiş ve fehme yani insanın anlayışına yakın, anlayabileceği tarzda olursa daha güzel olacağını beyan etmiştir. Diğer yönden şair için ise fehm kelimesini *fehmi vakkâd*; anlayışı parlak manasında kullanmıştır.

Fehme karîb: Anlaşılabilir, anlamaya yakın.

Hâfız-ı Acem; *Efâzıl gerçi hayru’l-kelâmi mâ-kâne mine’l-vehmi bâiden ve ilâ’l-fehmi karîben*¹⁹⁰ *buyurmışlardır.* (s.606)

Fehme karîb selîs ibâret: Anlaşılır akıcı ifedeler.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Ve vehmden bâid ve fehme karîb selîs ibâret ve vazîh edâ ile rivâyet iderler.*(s.300)

Fehm-i kâsır: Anlayışsız, anlayışı az.

Necâtî; *Ve Rûm’da şî’re evvel ol temel urup reşk-i bâğ-ı İrem bir kasr-ı Hurrem eyledi ki ana inkâr-ı Leccâc fehmi kâsırdandır.* (s. 850)

Fehm-i vakkâd: Anlayışı parlak.

Nihâlî; *Fehm-i vakkâdı ve tab’-ı nakkâdı cemâl-i arûs-ı her nüktenün perde-rübâsı ve enâmil-i tab’-ı mü-şikâfi hıbâl-ı hayâlün girih-küşâsı olup nukl-ı mecâlisi nevâdir ü nefâ’is ve mefâhir-i kelâm u makâtır-ı aklâmı zîb ü zîver-i cemâl-i arâ’is idi.*(s.921)

Kelâmun fehm ü dirayeti: Kelamı çabuk kavrama ve anlama.

¹⁸⁸ Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “*Faslu’l- hitâb*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 12, Ankara 2003, s. 217.

¹⁸⁹ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=fehim&mi=0> Erişim Tarihi: 30.01.2017.

¹⁹⁰ Sözü en hayırlısı hayalden, kuruntudan uzak, anlaşılmaya en yakın olanıdır.

Fasl-ı evvel; *Her çend fushat-ı mızâmâr-ı belâgatda siat-ı kelâm ve vusat-ı hurâm-ı tünd-kâm-ı aklâm-ı fesâhat-a alam-ı makdûr u meysûr ise ve havâtır-ı avâm bu kelâmun fehm ü dirayetinden dâr ise*

Mısra

*El-meru lâ yezâlu aduvven limâ cehile*¹⁹¹ (s.265)

Ma'ânisi fehme kârîb: Manası anlamaya yakın anlaşılabilir.

Sücûdî; *Elfâzı sebûk ü şîrîn ve ma'ânisi fehme kârîb ü izâna karîndür.* (s.945)

FEHVÂ: Mana, anlam, mefhum, kavram.¹⁹²

Vahşî fehvâ: Yabani, duygusuz manâ.

Vahyî-i Sâni; *Evvelden âhire dek egerçi gâhî latîf hayâller ve nazîf ma'nâlar andan sâdir olurdu ammâ ba'z-ı zemânda bârid edâlar ve vahşî fehvâlar ve inşâda esnâ-yı tahrîrde nâ-puhte vü bîgâne kelimât andan mütebâdir olurdu.* (s.556)

Nâdir fehvâ: Az bulunan manâ.

Hayâl-i Marûf; *Ol bülend ma'nâlar ve nâdir fehvâlar, âşikâne teşbîh-i dil-pezirler ve muhakkikâne vü müdekkikâne tab'îrler, mutasavvifâne kelimât ve mutasarrîfâne ebyât ki andan sâdir olmuşdur, cümle ol nazarlar eseridür.* (s.1548)

Dakîk fehvâ: bk. Dakîk.

FENÂ İŞVE: bk. İşve.

FENN (ç. Fünûn): 1. Nevi, çeşit, sınıf, tab'aka, türlü. 2. Hüner, marifet, sanat, ilim.¹⁹³
3. Herhangi bir konuya âit olan ilim, bir ilim kolu.¹⁹⁴

Nazmî; *Cemâ-i ömrini tettebbu-ı şî're hasr itmiş, bu fenniün gâyet müteveğğillerindendir.* (s.882)

Fenn-i belâgat: Belâgat sanatı, ilmi.

Hıfzî; *Fenn-i belâgatde mânend-i Câhız idi.* (s.627)

Sadî Çelebi; *El-hak fenn-i belâgatün bilâ-şerîk çâpük-süvârı ve arsa-i irfânun ferid-i mızâmâridur.* (s. 979)

Fenn-i fazl: Fazilet ilmi.

¹⁹¹ Kişi her zaman için bilmediğinin dümanıdır.

¹⁹² Devellioğlu, s.292.

¹⁹³ Devellioğlu, s.294.

¹⁹⁴ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=fen&mi=0> Erişim Tarihi: 30.01.2017.

Fasl-1 evvel; *Ammâ her neva ilme kûşîş ve her fenn-i fazl'a verziş idüp şi'rde dahı egerçi sâ'ir şâ'irler leyte şi'ri diyüp hased idicek degül idi. Ammâ bâziçe-i kûdegân olamayup redd idilecek degül idi.* (s.242)

Fenn-i fesâhat: Fesâhat ilmi.

Sirâcî; *İlm-i belâgatde çerâğı allâmeden yakar ve fenn-i fesâhatde silsile-i pâyesi Nizâmü'd-dîn-i Arec'e çıkar.* (s.960)

Fenn-i mu'ammâ: Mu'ammâ sanatı veya ilmi.

Alî Çelebi Efendi; *Fenn-i mu'ammâda dahı yed-i ulyâları vardur ki didükleri mu'ammâlar ser-defter-i esâm-i mu'ammâyîyân-ı diyârdur.* (s.1118)

Fenn-i nazm: Nazm ilmi, nazm sanatı.

Atâ-yı Üskübî; *Egerçi zumunca büleğâ-yı Acemi göze göstermez belki fusahâ-yı Araba vücûd virmez idi ammâ bu yüzden nefsin kezm eyler ki Atâ-yı merhûma irsâl idüp bizüm fenn-i nazmda çendân mümâresetümüz ve ilm-i kâfiye vü aruzla münasebetimiz yokdur.* (s.1092)

Fenn-i şi'r: Şiir sanatı, şiir ilmi.

Fasl-1 evvel; *Egerçi anlarunzemânında dahı fenn-i şi're muhsass sahib-i mahlas kimesne menkûl u mesmû degüldür.* (s.184)

Basîrî; *Metâ-ı nazmun vâkıf u habîri ve fenn-i şi'rün nâkıd u basîridür.* (s.420)

Emrî Çelebi; *İnsâf budur ki her fennünki zer-dûzı vardur, fenn-i şi'rün zer-dûzı Emrî Çelebi'dür.* (s.359)

Keşfi; *Bir gün Zâtî'ye "Kandî ve Keşfi kangısı eyü şâ'irdür ve fenn-i şi'rde kânğısı kâdirdür" didüm. İki bile necestür bir kalebe kesilmiş kerpiçdür. Hakikat gözlesek biri yok ve biri hiçdür. Ammâ Kandî tevârîh-i enâmdan ve şi'rde şu'arâ-yı benâmdandur ammâ Keşfi bî-müsemâ ism ve bî-genc tılsımdur dir.* (s.719)

Ârif; *Ve fenn-i şi'rden mâadâ kendü icâd u ibdâ ve te'lif ü ihtirâından Sanemü'l-hayâl dirler bir nesne tertîbitmişdür ki nakş-ı nigârına göre büt-i Çîn bir suret-i bî-ma'nâ ve sanem-i deyr-i Ferhâr bir seng-i nâ-terâşidedür.* (s.1030)

Fünûn-ı celiyye: Açık parlak ilimler.

İlmî; *Egerçi ulûm-ı külliyye ve fûnûn-ı celiyyelerine nisbet anı şi'r ile tavsîf âftâbı şi'ri ile tarîfdür ammâ çün gâhî "men eşbehe ebâhu femâ zaleme"¹⁹⁵ mucibince*

¹⁹⁵ Babasına benzeyen zalim değildir.

şi're tenezzül iderler ve azmâyiş-i tab' idüp münâsib-i hâl ceste ebyât nazm idüp ekser Fârsî dirler. (s.1096)

Fünûn-ı edebiyeye: Edebiyat, terbiye, nezaket ilimleri.

Necâtî; *Ve bir kızı var imiş anı Ümmü'l-veled-zâde Abdü'l-azîz Çelebi ki ulûm-ı Arabiyyede bedü'l-bedîl ve fünûn-ı edebiyede adîmü'l-adîldür, Amâsiyye fetvasından tekâüd idüp fevt olmuşdur bi-hasebi't-terfîb mezkûr olur, ol zemânda yeni mülâzım bulunup ol kızın ana virmişdür.* (s.853)

Sadî Çelebi; *Merhûmun tab'ı sığar-ı sinden ulûm-ı Arabiyye ve fünûn-ı edebiyeye düşüp Arabî inşâda mâhir ve Acemî inşâda kâdirdür.* (s.979)

Fünûn-ı maârif: Eğitim bilimleri.

Mecdî; *Kasâ'idde dahı yed-i tûlâsı ve bi'l-cümle fünûn-ı maârifde derece-i ulyâsı vârdur.* (s.783)

Fünûn-ı şi'riyye: Poetika, ilmi şiir.

İlmî-i sâlis; *Tab'ı fünûn-ı şi'riyyede îcâd u ihtirâ'a müssäiddür.* (s.1099)

Şeyhî-i Çağrışcı; *Egerçi fünûn-ı şi'rde gazeliyyâtı vü mesnevîsi ğayr-ı şâyidür ammâ yirinde nâdürü'n nazîr beytleri vü müfredleri vâkıdur.* (s.1457)

Hâverî; *Mevlidi Rûmili'nde Manastır'dur, kendü ehl-i fazl şa'irdür ve fünûn-ı şi'ri ahsen veçhile dimege kâdirdür.* (s.1506)

Hudâyî; *Fünûn-ı şi'rden gazel ve mesnevî ve murabba ve luğaz ve mu'ammâya kâdirdür; şi'rin puhte itmiş fenninde mâhirdür ki nazîri nâdirdür.* (s.1520)

Hayâlî-i Marûf; *Kelâma kuvveti ve fünûn-ı şi're kudreti böyledür ki ululardan mervîdür ki Hayâlî'nün kuvvet-i kudsiiyesi âlem-i ünsle âşnâ ve dîde-i ayne'l -yakîni kuhl-ı rûşenâ-yı ğubâr-ı âlem-i ğaybla bînâ idi.* (s.1547)

Envâ-ı fünûn-ı şi'r: Şiir ilminin türleri.

Mesîhî; *Zâtî dahı egerçi külliyyetli şa'irdür ve envâ-ı fünûn-ı şi'rün nazmına kâdirdür.* (s.808)

Sahâ'if-i kütüb-i fünûn-ı şettâ: Çeşitli fenlerin kitablarının sayfaları.

Fâzlî; *Hâtır-ı deryâ- makâtırında ol kadar kasâ'id-i Arabiyye-i ğarîbe ve letâ'if-i edebiyeye-i acîbe ve eş'âr-ı letâfet-şi'âr ve ahbâr u esmâr vardur ki sahâ'if-i kütüb-i fünûn-ı şettâ ğayretinden şikence-i cendere ve bend-i şîrâzeğe mübtelâdur ve esâtîr-i*

evvelîn ve tevârîh-i ‘âlem- ârâsında “ke’s-sûrati fi’l-heyûla ve nakşun fi’l-mâ”¹⁹⁶ dur. (s.1189)

Sâhib-i fenn: İlim sahibi.

Zâtî; Mansıbı vü kaydı ve eşğâl u âmâlî olmayup ve samem sebebinden musâhabet ü muhâlata-i yârândan zevk bulmayup ve sebab-i maâş ve husûl-i inti’âşî şî’r olduğı cihetden ve tûl-ı ömr bulup şü’arânun kadîminden vü hadîsinden çok kavâbil ü efâzıl ile musâhabet idüp her birinden çok istifâde itdüğü haysiyetden şî’ri kendüye şî’âr ve şâ’irlikle iftihâr idinüp sâhib-i fenn ve üstâd-ı ashâb-ı suhan olmuştur. (s.1575)

Sevâd-ı ulûm-ı kütüb-i fûnûn: Fen kitaplarının ilimlerinin karası.

Alî Çelebi Efendi; Gâhî ber-mûcib-i seyr-i fuzalâ-yı kudemâ **sevâd-ı ulûm-ı kütüb-i fûnûnun** ma’ânî-i kudsiyyesine iştiğâl ile “erihnî yâ Bilâl¹⁹⁷” muktezâsınca âlem-i uluvva tayerân ve revâ’ih-i revh u reyhân-ı lâhûtî gülistânın seyrân eyler def-i melâl ve ref-i kalâl için yâhud teşhîz-i hâtır ve teşhîs-i havâtır için “kellimînî yâ Humeyrâ¹⁹⁸” mucibince âlem-i ulûm-ı edebîyyeye tenezzül iderler. (s.1115)

FEREZDAK: Arapların “Cerir ve Ahtal” ile birlikte meşhur üç hiciv şairinden biridir. Miladi 641-728 yılları arasında yaşamıştır. Aslen Basralıdır. Hz. Hüseyin’in oğlu İmam Zeynel Abidin hakkındaki kasidesi Arap edebiyatının şaheserlerinden biridir. Asıl adı Hemmâm’dır. Babası Sa’sa oğlu Galib’dır.¹⁹⁹

Osmanlı şairleri kendilerini şiirdeki mertebesinin üstünlüğünü ve tezkire yazarları Anadolu sahasındaki şairlerin kıymetini ifade etmek için kullandığı yollardan biride Arap ve İranın tanınmış büyük şairleri ile kıyas etmektir. Bu bağlamda Âşık Çelebi de bu usulü kullanmış ve Arabların meşhur şairi olan Ferezdak’a benzetme yapmıştır (Fevrî Efendi hk., Zâtî hk. Ve Gubârî-i diğerk hk.).

Gubârî-i diğerk; *Türki vü Fârsî şî’ri koyup Arabîye ikdâm eyler anda dahı Ferezdak ile mübâhaseye ihtimâm eyler.* (s.1621)

Zâtî; *Necâ’ici Nakkaş Pîri Çelebi ki kişver-i fenn-i Fürsün Fârisîdür ve Arab şî’ride Ebû Firâs Ferezdak gibi Acem şî’rinün bu dahı Ebu’l-fevârisidür, nûk-i hamesiyle ilm-i inşânun mareke-ârâsı ve gülşen-i nazm-ı Nevâ’î’nün hod bülbül-i hoş-nevâsıdur.* (s.1576)

¹⁹⁶ Hammadde üzerindeki resim ve su üzerindeki nakış gibidir.

¹⁹⁷ Ey Bilâl, ikamet oku da bizi rahatlat.

¹⁹⁸ Ey Humeyra, benimle konuş.

¹⁹⁹ Devellioğlu, s.259.

Ferezdak-ı şâ'ir: Ferezdak gibi şair.

Gubârî-i diğeri; **Ferezdak-ı şâ'ir** ki şu'arâ-yı büleğâ-yı Arab efâzılından ve şu'arâ-yı tâbi'înin emâsilindendir, ashâb na'tında bu beyti demiştir ki lafz u ma'nâda ve selâset-i edâda ve tasnî ü tersîde bedüü'l-bedîl ve 'adîmü'l-'adîldür.

Beyt

Hum ğuyûsu'n-nedâ izâ vehebû

Hum luyûsu'l-verâ izâ nebebû (s.1621)

Ferezdak şî'r: Ferazdakın şiiiri.

Gubârî-i diğeri; *Bu cümleden ğayrı bu beytleri cümleden mukaddem müfî-i âlem olan fesâhati vü belâgati müselleme hâce-i dîn ü a'lem ulemâ-yı 'âleme okır, anlar dahi evvel beytin belki Arabîdür diyü didük Arabî elfâzdan ancak evvelinde kâlesi ve **Ferezdak şî'rinün nazîrelîğında** veznde mümâselesi var diyü cevâb buyururlar.* (s.1622)

Ferezdak u Cerîrî: Ferezdak ve Ceriri.

Fevrî Efendi: *Rûmûz-ı makâmât-ı inşâda Bedüü-zemân u Harîrî ve künûz-ı hayâlât-ı eş'âr-ı dil-küşâda cihânun **Ferezdak u Cerîrî.*** (s.1234)

FERHÂR: Türkistan'da Hıta ile Kâşgar arasında güzelleriyle ünlü bir şehirdir. Şehir put hanesi ile meşhurdur.²⁰⁰ Şiirin olumlu yönde kıymetini göstermek için Divan şiiirinde güzelliğin sembolü olmuş putları ile ünlü olan Ferhâr şehrinin kilisesi veya meyhanesinin kitabesine benzetilmiştir.

Mânend-i kitâbe-i bâb-ı deyr-i Ferhâr: Ferhar kilisesi kapısının yazıtları benzeri.

Nigârî; *Andan şî're heves idüp şî'ri dahi her hâtırda nakş-ı nigâr ve her mecmûa-i eş'ârda **mânend-i kitâbe-i bâb-ı deyr-i Ferhâr** oldu.* (s. 893)

Sanem-i deyr-i ferhâr: Ferhâr kilisesinin putu.

Ârif; *Ve fenn-i şî'rden mâadâ kendü icâd u ibdâ ve te'lif ü ihtirâından sanemü'l-hayâl dirler bir nesne tertîbitmiştir ki nakş-ı nigârına göre büt-i Çîn bir suret-i bî-ma'nâ ve **sanem-i deyr-i Ferhâr** bir seng-i nâ-teraşîdedür.* (s.1030)

FERHUNDE: Mübarek, mes'ut, meymenetli, kutlu, mutlu, uğurlu.²⁰¹ Bereketli.

²⁰⁰ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.153.

²⁰¹ Devellioğlu, s.259.

Hem şairin hatırı hem de şiir ve mana için bereketli, uğurlu ve kutlu manalarında kullanılmış olan Ferhunde tabiri olumlu bir değerlendirme unsuru olmuştur.

Bereket-i şi'r-i Ferhunde: Uğurlu şiirin bereketi.

Fasl-ı evvel; *Kârbân halkı tasdîk itdüklerinde mahabbet-i âl ve bereket-i şi'r-i ferhunde-meâl hürmetine katlden halâs oldılar ve ğâret olınan esbâblarına dest-res buldılar.* (s.171)

Hâtırı ferhunde: Zihni bereketli, uğurlu.

Şâ'irî; *Selânîkî şâ'ir Memi dimekle marûf; sâde-dil ü sîne-sâf, bezle-gûy u leffâf, her zemân hâtırı ferhunde ve neşât-ı tab'ından lebleri pür-hande idi.* (s.1407)

Nâzım-ı dürer-i ğurer-i silk-i ma'ânî-i ferhunde-beyân: bk. Ma'nâ.

FERZÂNE: 1. Hakîm, feylesof; bilgili kimse. 2. Nefsani bağlantılarından sıyrılmış olan derviş.²⁰²

Füsûnî; *Reviş-i şi'rde ferzânedür, füsun-ı şi'rine göre eş'ârı ğayr-ı fesânedür.* (s.1185)

FERZEND-İ TAB': bk. Tab'.

FESÂHAT (FASÂHAT): Güzel ve açık konuşma, uz dillilik, iyi söz söyleme kabiliyeti. Asıl manası Arapçada; köpüksüz halis süt.²⁰³ *Fesahat; Özetle, kelime ve sözün gramer kuralları ve dil musîkîsi uyarınca kusursuz, düzgün, açık, akıcı, âhenkli bir biçimde kullanılması olarak tanımlayabiliriz... Böyle kullanılan sözlere ve sözü böyle kullanabilen kimselere "Fasih" sıfatı verilir.*²⁰⁴

Poetika kapsamında üzerinde durulması gereken kavramların önde gelenlerinden biri olan fesâhat kelimesidir. Fesâhat sadece şiir ve şairle ilgili değil dilin kullanımın tüm kurallarını içermektedir.

Âşık Çelebi fesâhat yönünden hem şairi hem de şiiri değerlendirmiştir. Fesâhat ölçü olarak kullandığı kimseler ise; *Nizâmü'd-dîn-i Arc(Özri hk.), Bakîllî (Abdü'l-Azîz Çelebi hk.) Ferezdek (Gubârî-i diğerk hk.) ve Nevâî'dir.* Yine fesahat bahçeye, ayineye, ülkeye ve şarap kadehine benzetilmiştir. Fesâhat'ın çok defa beraber kullanıldığı tabir ise belâğat olup manası fesâhati içermekle beraber daha geniş kapsamlıdır.

²⁰² Devellioğlu, s.261.

²⁰³ Devellioğlu, s.251.

²⁰⁴ Tolasa, s.246.

Fevrî Efendi; *Anlurun kasîdesi kâide-i Arabiyye ve fesâhat üzre muhkem idüğü Müftî Efendi'nün hüsn-i kabuliyle müftâ bih oldu.* (s.1226)

Özrî; *Şi'rde ana az kimse hem-pa olurdu, fesâhatde ana ancak Nizâmü'd-dîn-i Arec hem-tâ olurdu.* (s.1064)

Abdü'l-Azîz Çelebi; *Bu dahı fesâhatde Bâkillî'yi baklatü'l-hamkâya saymazlardı.* (s.1041)

Fesâhat bülbül: Açık söyleyen bülbül.

Fasl-ı evvel; *Şu'arâ-yı Fürs hakkında mîr-zâdegân-ı Horâsân'dan Emîr Devletşâh-ı merhûmun müstâkil kitâbidur; tab'lgirân-ı marifetün dost-kâmî-âşâmı Monlâ Câmî Bahâristân'da bunlar yâdına mahsûs itdüğü bir bâbı ki ol nime'l-me'âb ve bu nime'l-bâb ve inde ûli'l-elbâb sâ'ir kitâblar kuşûr, bunlar lübâbdur ve yine şu'arâ-yı Acem vâsfinda*

Beyt

Zebân-ı Türkînün destân-serâyı

Fesâhat bülbülü yanî Nevâi

cem itdüğü "Mecâlisü'n-nefâ'is" ki hacle-i nâz-ı kevâib-i arâ'isdür. (s.243)

Fesâhat u belâgat: bk. Belâgat ve Fesâhat.

Rahîmî; *Fi'l-vâkı nazm-ı dil-pesenddür ve lafz u ma'nâda fesâhat u belâgatdan behremenddür.* (s.1354)

Gubârî-i diğeri; *Bu cümleden ğayrı bu beytleri cümleden mukaddem müftî-i âlem olan fesâhati vü belâgati müselleme hâce-i dîn ü a'lem ulemâ-yı 'âleme okır, anlar dahı evvel beytin belki Arabîdür diyü didük Arabî elfâzdan ancak evvelinde kâlesi ve Ferezdak şî'rinün nazîreliğinde veznde mümâselesi var diyü cevâb buyururlar.* (s.1622)

Nizâmî; *Zemânına göre fesâhati vü belâgati makkûl-i âlemdendür.* (s.880)

Âyîne-i fesâhat: Fesâhat aynası.

Â'işe Hâtûn; *Şu'arâ-yı nisâyı Acem'de Cilâyî ki safâ-yı tab'u cilâ-yı zihn ile jeng-zidâyı âyîne-i fesâhat ve âfâkî ki işrâk-ı şems-i şî'r ile ufk-ı belâgatden tulû itmiş mihr-i sipihr-i belâgatdür, biri bunun kudûmı havfından dünyadan celâ-yı vatan ve biri hod tulû-ı şems-i saâdetle mahv olam diyü inmi hâk-ı mevt ile kûşe-i kabri mesken itmişdür.* (s.1136)

Cevâhir-i zevâhir-i fesâhat: Yüzü cevherli fesâhat.

Fasl-1 evvel; *Hattâ bade vefâti'n-nebî didükleri merâzâsîden bu mersiye-i mürettebe ki **cevâhir-i zevâhir-i fesâhat** ile müzeyyenedür.* (s.147)

Cerâ'id-i fesâhat u hasâfet: Sağlam fesâhat defterleri.

Fasl-1 evvel; *Ve defâtir-i havâtır ki **cerâ'id-i fesâhat u hasâfet** ve harâ'it-i belâgat u berâatdür, elkâb-ı cenâbı ol cerâ'ide fihrist ve âdâb-ı zâtı ol harâ'ite unvândur.* (s.227)

Diyâr-ı fesâhat: Fesâhat ülkesi.

Hâtemî; *Sultân Bâyezîd'e hancer redîf kasîdesin virmişdür ki **diyâr-ı fesâhati** tîğîyle alduğına delîldür.* (s.1499)

Diyâr-ı kârzâr-ı fesâhatün Erdeşîr'i: Fesâhat savaşının memleketinde Erdeşîr'dir

Şîrî; *Şi'rde dahı fenn-i belâgatiün nerre-şîri, **diyâr-ı kârzâr-ı fesâhatün Erdeşîr'i**, dest-i vezâret-i nazm u nesriün Mîr Alî Şîr'i, medh u kadh ile şu'arânun nezîri vü beşîri idi.* (s.1465)

Fenn-i fesâhat: bk. Fenn.

Gülşen-i fesâhat: Fesâhat bahçesi.

Vasf sâni; *Hakkâ ki tab'ı safâda âyîne-misâldür veyâhud **gülşen-i fesâhatde** âb-ı zülâldür.* (s.563)

Fasl-1 evvel; *Ve çâryâr çâr mısra vâc cem olup münâşede itdüklerinde her birinden bu birer beyt sâdır olup fenn-i belâgat bu ebyât ile çâr-ebri dildâr veyâhud **gülşen-i fesâhatde** çâr saff-ı beneşezârdur.* (s.150)

Kemâl-i fesâhat: Mükemmel fesâhat.

Şeydâ; *İnşâda Monlâ Münşî'yi mensî ve şî'ri **kemâl-i fesâhat** üzre mübtenî olup eş'âr-ı Mütenebbî'yi mebnî idi.* (s.1460)

Mübdi'-i bedâyi-i ezhâr-ı besâtin-i fesâhat: bk. Mübdi'.

Mülk-i hasâfet ü fesâhat: Doğru, sağlam ve fesâhatli fikir mülkü.

Fasl-1 evvel; *Kendü zât-ı hümayûnları dahı ecdâd-ı izâları ki her biri mi'mâr-ı ebyât-ı maârif ve sâhib-i miyâr-ı ebyât-ı avârifdür “el veledü'l-hurru yaktedî bi âbâ'ihî'l-izzî²⁰⁵” üzre gâhî inşî'râh-ı hâtır-ı hatîr ve infitâh-ı zamîr-i atîr için tab'-ı selîmleri tekâzâsı ile*

Beyt

²⁰⁵ Hür çocuk aziz atalarının peşinden gider.

*Çü vâsf-ı tab'-ı selîmeş kuned zebân-ı kalem
Aceb medâr ki âb-ı hayât ez u be-çeked²⁰⁶*

*Ol mülk-i hasâfet ü fesâhatün husrev ü hâkânı ki hümâyûn âsafı olsa lâyük ve kudsî
hâtifi olsa müstahıkdur. (s.237)*

Nakd-i cevâhir-i zevâhir-i fesâhat: Yüzü kıymetli taşlarla süslü fesâhat.

*Hatmî; Şi're iltifât itdükde her gül ruhun ârız-ı alı vâsfında didügi şi'r-i hayâl-
engîz gülşen-i belâgate bir gül-i hatmî olur ve mühr-i hâtem-i lebleri hakkında nazm
itdügi dürer-i rengîn nakd-i cevâhir-i zevâhir-i fesâhatiün hatmi olur. (s.1515)*

Sâğar-ı fesâhat: Fesâhat kadehi.

*Fasl-ı evvel; Bu fakîr ü hakîr ve “ednâ mine'n-nakîr²⁰⁷” bâdiye-i ışkun cura-nûşu
ve zâviye-i şevkun hırka-pûşu, encümen-i ulemânun keşf-gerdâni, çemen-i zurefânun
cârû-keşânı, hırmen-i şi'rün huşe-çini, süfre-i inşânun rîze-güzîni, hân-ı belâgatün
nevâle-berdi, sâğar-ı fesâhatün çeşende-i dürdi. (s.240)*

FESÂNE (EFSÂNE): Asılsız hikâye, masal, efsane. Divan şairleri, şiiri eleştirmek veya hafife almak istedikleri zaman, şiir için “kurgusal” veya “muhayyile ürünü” gibi tanımlamalar yapmak yerine “yalan”, “fesane” veya “dedikodu” gibi kavramlar kullanmışlardır.²⁰⁸

Âşık Çelebi (Füsûnî hk.) şiirin efsane yani asılsız bir hikâye olmadığını beyan etmiştir. Şair için (Sâatî hk.) sihir ve efsaneye kâdir olduğunu beyan etmiştir.

Füsûn u fesâne: Sihir ve efsane.

*Sâatî; Hicâ vü âlem-i hezde a'lem, kâllâş u evbâş, tağyîrü'ş-şekli li ecli'l-
ekli²⁰⁹ de mâhir, şeyh-sûret vâiz-pîşe füsûn u fesâneye kâdir, etkîyâ sûretinde eşkiyâdan
idi. (s.935)*

Ğayr-ı fesâne: Efsane olmayan.

*Füsûnî; Reviş-i şi'rde ferzânedür, füsûn-ı şi'rine göre eş'ârı ğayr-ı fesânedür.
(s.1185)*

Pür-gûy u efsâne-cûy: Çok konuşup asılsız hikâyeler söyleyen.

Necâhî; Pür-gûy u efsâne-cûydur. (s.860)

FETH-İ EBVÂB-I BEDÎ Ü BEYÂN: bk. Bedî.

²⁰⁶ Kalem dili sağlam tabiatını vâsfederken, kaleminden âb-ı hayat damlamasına şaşırma.

²⁰⁷ Hurma çekirdeğinden daha değersiz.

²⁰⁸ Menderes Coşkun, “Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine”, Bilig, S, 56, Kış 2011. s. 63.

²⁰⁹ Yiyecek uğrunda şekil değiştirmek.

FETTÂK: Çok adam öldürmüş kimse kanlı katil.²¹⁰ Cürretkar, cesur, maceraperest.²¹¹

Fettâk u hettâk: Hettâk kelimesinin manası yırtıp parçalayandır. Dolayısıyla Fettâk kelimesi ile şairin katil olduğu kast edilmiş olabileceği gibi cürretkar manası da düşünülebilir.

Nihâlî; *Burusa'da kâzî iken Kazâziyye müderrisi olan Karaferyeli Mustafâ Çelebi ki egerçi ilm ü dânişde akrânının mümtâzı ve müderrisîn-i asrun serefrâzı idi ammâ bezle-gûy ve hezl-cûy fettâk u hettâk, heccâv-ı bî-bâk kimesne idi.* (s.921)

FEVRÎ: 1. Birdenbire, düşünmeden yapılan.²¹² Âşık Çelebi, (Ânî hk.) *fevrî* tabirini *âd-dâr nazmı*, (Emrî Çelebi hk.) nazmı, (Fevrî Efendi hk.) şiiri, düşünmeden, birdenbire yazdığını ifade etmek için kullanmıştır. Düşünmeden birdenbire şiir ve özgün bir nazmı yazmak şairlik kabiliyeti kuvvetini göstermekle beraber ilhama mazhariyet olabileceği de değerlendirilebilir.

Âni; *Fevrî âb-dâr nazm eyler âni gazeller söyler.* (s.391)

Fevrî şi'r: Düşünmeden birdenbire söylenen şiir.

Fevrî Efendi; *Fevrî tahallus idüp fevrî şi'r didi ki ğavrına hıbâl-ı hayâl ve sullem-i sellimnâ ve ve'lev sellem²¹³ iremez ve fevr-i fevzine göre sahrâ-yı bî-pâyân-ı efkârda zulemât-ı midâd-ı kâtib-i şâ'ir-şi'ârda şem-i hâme şule viremez; fevvâre-i tab'ında feyz-i İlâhi temevvüç eylese görenler ve fâre't-tenûr dirdi.* (s.1223)

Ale'l-fevr nazm: Derhâl, çarçabuk, birdenbire söylenen nazm.

Emrî Çelebi; *Emrî'nün ğubârdan hâtırına hergiz ğubâr yörenmeyüp bedîheten beş'âret nâmına bu mu'ammâyı ale'l-fevr nazm idüp okır.*(s.365)

FEVVÂRE-İ TAB': bk. Tab'.

FEYZ: 1.Suyun taşıp akması. 2. Bolluk, çokluk, verimlilik, fazlalık, gürlük, ilerleme, çoğalma. 3.İlim, irfan.²¹⁴ 4. Nîmet, bağış, ihsan, kerem.

Feyz tabiri şairin yaratılışına ilahi bir ihsan olarak konulanı ifade etmektedir (Fevri Efendi hk.). Yine yaratılışının fikir ayinesi de bereketli bir geline benzetilmiştir (Emrî Çelebi hk.) .

²¹⁰ Devellioğlu, s.301.

²¹¹ <http://www.ingilizceosmanlica.com/osmanlica-ingilizce-sozluk-madde-45835.html>(İngilizce-Osmanlica sozluk فتاك fettak maddesi. s. 1364) Erişim Tarihi: 31.01.2017.

²¹² Devellioğlu, s.302.

²¹³ Selamlaşma merdiveni selamlaşsa da.

²¹⁴ Devellioğlu, s.303.

Feyz-i İlâhi: İlâhi ihsan.

Fevrî Efendi; *Fevrî tahallus idüp fevrî şî'r didi ki ğavrına hıbâl-ı hayâl ve sullem-i sellimnâ ve ve'lev sellem²¹⁵ iremez ve fevr-i fevzine göre sahrâ-yı bî-pâyân-ı efkârda zulemât-ı midâd-ı kâtib-i şâ'ir-şî'ârda şem-i hâme şule viremez; fevvâre-i tab'ında feyz-i İlâhi temevvüç eylese görenler ve fâre't-tenûr dirdi.* (s.1223)

Arûs-ı feyz: bk. Arûs.

Mihr-i feyz: Bereketin güneşi.

Adnî; *Billûr-ı tab'ı eyle sâf imiş ki mihr-i feyzine mukâbil itdüğü gibi iltimâ'-ı şu'â' ile penbe-i nâme sûzân olur imiş ve noktalardan şerer feşân olur imiş.* (s.1056)

FİKR (ç. Efkâr) : 1. Fikir, düşünce. 2. İdrâk. 3.Hâtır. 4. Zihin, akıl. 5. Rey, oy, zan, inanma. 6. Zihin tasavvuru, kuruntu. 7. Murad, maksat, niyet.²¹⁶

Şairin fikrinin özellikleri selametli olması (Ümidi hk.) yay gibi çalışacak ki kalem okunu ata bilsin yani yazdırabilsin (Fasl-ı evvel). Fikr bakirelere benzetilmesi ise başka kimseler tarafından daha önce zikredilmemiş olmasıdır (Â'işe Hâtûn hk.. Bakî hk.) . Fikrin kıymetini ifade için cevher ve mücevherlere benzetilmiştir (Emrî Çelebi hk., Bakî hk.).

Ümîdî; *Zihinde letâfet ve edâsında nezâfet fikrinde selâmet ve şî'rinde selâset vardır.* (s.368)

Fikr yayı: Fikir yayı.

Fasl-ı evvel; *Hâme okın atdı fikr yayın yasdı.* (s.246)

Arûs-ı ebkâr-ı efkâr: Gelin gibi bakire fikirler.

Â'işe Hâtûn; *Ve şu'arâ-yı nisâ-yı Rûm'dan biri ki Mihrî'dür ve pesend-i ervâh-ı kuds arûs-ı ebkâr-ı efkârınun mehridir ve nakş-ı tahsîn-i ashâb-ı üns der-i gencine-i eş'ârınun mühridir bunun devrine gelse mihr ile çerhvâr başında zerrîn leğence götürür câriyesi yâ Hurşîd yâhûd Felek-nâz adlu bir karı mâriyesi olurdu.* (s.1136)

Derûn-ı sadef-i fikr: Midyenin içindeki fikir.

Emrî Çelebi; *Meşşâta-i tab'ı âyîne-i fikrin arûs-ı feyze mukâbil eylese cemâl-i ma'ânîde ziver-i hâl-i hayâl kalma ki anda mürtesem olmaya ve kar-ı bahr-ı mescûr-ı şî'rde derûn-ı sadef-i fikrde bir dürr-i girân-mâye-i dîde-i nâ-dîde yokdur ki ğavvâs-ı hâme-i endişesi ana yol bulmaya.* (s.359)

²¹⁵ Selamlaşma merdiveni selamlaşsa da.

²¹⁶ Devellioğlu, s. 305.

Dürr-i gûşvâre-i ebkâr-ı efkâr: bk. Dürr.

Kalâ'id-i ebkâr-ı efkâr: Bakire fikirlerin gerdanlığı.

Fasl-ı evvel; *Nazm-ı nazma nizam-ı hüsn virelden ol zahîr-i şu'arânun ki tab'-ı enveri matla'-ı belâgat-âftâbidur, kalâ'id-i ebkâr-ı efkâr ve arâ'is-i nefâ'is-i esmâr yanî eş'âr-ı belâgat-şi'ârına şu'arâ-yı Rûm u Acem leyte şî'ri²¹⁷ diyüp Hâfız'ı Câmî ve kâtibi Selmân ve meddâhları ehl-i kemâl ve Hassân'ları Sehban'dur.* (s.238)

Kullâb-ı re'y-i fikr: Fikrin düşünce kancası.

Emrî Çelebi; *Ve eger mani mâhîde olursa kullâb-ı re'y-i fikr ile çıkarup bir hayâl ile bağlar.*(s.359)

Lenger-i fikr: Fikir kabı.

Celîlî; *Mevlidi şehir-i Burusa'dan ve kendü rüzgârda keştî-i dilde olan lenger-i fikri habâl-i hayâl-i belâgat ile bahr-i nazma salup cevâhir-i zevâhir-i eş'âr ile sefîneler tolduran rü'esâdadur.* (s. 479)

Miftâh-ı fikr-i sâ'ib: Doğru fikrin anahtarı.

Alî Çelebi Efendi; *Ma'ânide miftâh-ı fikr-i sâ'ibi feth-i ebvâb-ı bedî ü beyân ider min külli bâb.* (s.1113)

Nâvdân-ı şikâf-ı kâf-ı fikri:

Emrî Çelebi; *Gülşen-i eş'ârı sîr-âb u şâd-âb itmeğe nâvdân-ı şikâf-ı kâf-ı fikri kâfidür ve bahr-i şî'r-i dil-cûyü nihâl-i hayâle neşv ü nema virmege bir nehr-i sâfidür.* (s.359)

Nesc-i târ u pûd-ı efkâr: Fikirlerin çözgü ve atkılarının dokuması.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Ve serâ-perde-i kasr-ı kadr-i vâlâ-yı fazl-ı âlisi andan bâlâterdür ki ankebût-ı akl-ı çâlâk anda nesc-i târ u pûd-ı efkâr ide veyâhud şebike-i nukûş-ı hurûf u hutût ile meges-i ma'ânî şikâr ide belki.* (s.295)

Târ u pûd-ı efkâr: bk.Târ u pûd.

Fasl-ı evvel; *Tâkçe-i nisyânun dahı kapusına ankebût-ı hayâl târ u pûd-ı efkâr bûd u nâ-bûddan zenbûrî perdeler asdı.* (s.246)

FİKRET: Düşünme, düşünce, fikr. (bk. Fikr.)

Mihmân-hâne-i fikret ü reviyetine: Fikrin misafirhanesi ve iyice düşünme.

Seyfî Çelebi; *Anun mihmân-hâne-i fikret ü reviyetine vârid ü nâzil olan ma'ânî-i acîbe vü ğaribe ğayrun hayaline gelmek hayâl-i tayfidür.* (s.1020)

²¹⁷ Keşke bilsem!

FİRDEVS: 1.Cennet, uçmak. 2. Bostan, bahçe.²¹⁸

Âşık Çelebi şairlerin şiirlerini toplamış olduğu kitabı yani divanı, Firdevs cennetine benzeterek şiirlerin içerisindeki fikirleri ise Firdevs cennetindeki bekâr, el değmemiş hurilere benzetmiştir (Emrî Çelebi hk.).

Emrî Çelebi; *Ol kadar ebkâr-ı efkâr ki (lem yatmishunne insun kablehum velâ cânnun)*²¹⁹ *dur ol cem itmişdür ki dîvân-ı hûr-ı ıyn ile memlû firdevsün aynı olmuştur.* (s.359)

FİRDEVSÎ: İran'ın millî destanı ve çok çeşitli dillere çevrilmiş olan Şâhnâme'nin yazarıdır. *Tûs şehrine bağlı Tâberân'ın Bâj (Bâz) köyünde doğdu. Gazneli Mahmud'un tahta çıktığı sırada (387/997) elli sekiz yaşında olduğunu söylediğine göre (Şâhnâme, IV, 5) 329'da (940) doğmuş olmalıdır. Künyesi Ebü'l-Kâsım, lakabı Fahreddin, mahlası Firdevsî'dir.*²²⁰

Osmanlı şairleri kendilerini şiirdeki mertebesinin üstünlüğünü ve tezkire yazarları Anadolu sahasındaki şairlerin kıymetini ifade etmek için kullandığı yollardan biri de Arap ve İranın tanınmış büyük şairleri ile kıyas etmektir. Bu bağlamda Âşık Çelebi de bu usulü kullanmış ve Firdevsî'ye benzetme yapmıştır (Gubârî-i diğerk hk.).

Gubârî-i diğerk; *Ol ğavğa başa varmadın Câmî'ye dem-sâzlık ve Firdevsî'ye enbâzlık temennâsın kıldı ve şi'ri henüz itibâr-ı avâm ve kabûl-ı enâm bulmadın pâdişâh-ı nükte-şinâsa ithâf-ı mâlihûlyâsın kıldı.* (s.1619)

Gubârî-i diğerk; *Ol esnâda Acem'de ol asrun kıdvetü'l-ebrârı ve hâzin-i gencîne-i esrârı Şeyh Abdü'l-latîf el- Buhârî diyâr-ı Acem'dem Rûm'a gelüp rikâb-ı hümayûn-ı pâdşâhiye mülâzemet iderek Edirne'ye bile gelmişdi, ol azîz-i fâriğ-dil ü uzlet-güzîn kâmile varup teşviş virüp elbette benüm nazmum hakkında pâdşâha şehâdet eyle ve beni Câmî vü Firdevsî'den tercih idüp anlarun şi'ri mezemmet eyle didi.* (s.1623)

FÜNUN: bk. Fenn.

FÜRS-DÂNLIK: Farsça şiir söyleme.

Zaîfî: *Şi'r ü inşâda yed-i tûlâsı ve Fûrs-dânlıkda rütbe-i ulyâsı vardur ve inşadan Gülistân'a şerhr vardur, el-hak bir nazm-ı âb-dârdur ve gazeliyyâtı dahı egerçi sâdedür ammâ hele tekellüfâtдан âzâdedür.* (s.1603)

²¹⁸ Devellioğlu, s.308.

²¹⁹ Onlara (cennet hurileri) kendilerinden önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur. Rahman 74.

²²⁰ Mehmet Kanar, "Firdevsî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 13, s. 126.

FÜRÛĞ-I ŞEM-İ Şİ'RI: bk. Şi'r.

GALÎZ: Kaba, nezaket dışı, terbiye dışı, Tab'irat-ı ğalize; terbiye, nezaket dışı sözler.²²¹

Galîz hicv-i kabîh: Çirkin, terbiye dışı yerme.

Lâmi'î Çelebi; *Hezde dahı âfetdür, bir galîz hicv-i kabîhi vardur şâyidür ve Semerci-zâde ki burununun büyüklüğü hadden bîrûn imiş belki Kızılada yâhûd Bozburun imiş.* (s. 754)

Galîz şetm: Kötü çirkin kaba sözler.

Lâmi'î Çelebi; *Dil-berün uşşâkı vü hevâdârı hususan İslî Abdî dimekle ma'ruf âşık-ı ser-dârı reng-pezîr olup merhûmı garîb hicvler ve galîz şetmler ile âzürde itdiler ve halkun seng-i ta'nı ile zahm-hurde itdiler.* (s.746.)

Galîz ta'zîr: Nezaket dışı kınama, ayıplama.

Gazalî; *Ba'zı ebyâtında galîz ta'zîrler ider.* (s. 1647)

GARRÂ: 1. Alnında beyaz bir lekesi, akıtması olan. 2. Ak, parlak, güzel, gösterişli, nümayişli, şatafatlı.²²²

Garrâ kaside: Gösterişli, parlak kaside.

Yahyâ; *İbrâhîm Paşa ile İskender Çelebi'ye garrâ kasîdeler ve gazelhâ-yı güzide ve kıtahâyı pesendîdeler viridi.* (s.673)

Ebrû-yı ğarrâ: Parlak, güzel kaş.

Sunî Çelebi; *Rîk-i hatt-ı ğubârı İbni Mukle'ye kuhl-ı cilâ, ser-meşkı şâhid-i hatt-ı dil-ârâya ebrû-yı ğarrâ, cerîdesi Yâkût'a hatt-ı âzâdî, hâmesi kilîd-i gencîne-i şâdî; nazmda Nizâmî-i Gence'ye şî'ri kût-ı revân, bezm-i rûhâniyânda Câmî neşve-i nazmı ile sekrân idi.* (s.1298)

GARÎB (ç. Garâ'ib):1.Kimsesiz, zavallı. 2. Gurbette, kendi memleketinin dışında. 3. Tuhaf, şaşılacak, bambaşka. 4. Dokunaklı.²²³

Arapça garabet (gurbet) kökünden türeyen garîb kelimesi sözlükte "yurdundan uzak kalan; kendi cinsi arasında eşi ve benzeri bulunmayan, tek ve nâdir olan; bilinmeyen, müphem ve kapalı olan" anlamlarına gelir. Az kullanılması sebebiyle mânası sözlüklere başvurulmadan bilinmeyen kelimelere garîb, kelime veya sözdeki bu

²²¹ Devellioğlu, s. 316.

²²² Devellioğlu, s. 320.

²²³ Devellioğlu, s. 320.

*duruma da garabet adı verilir. Vahşî, hûşî, şâz (çoğulu şevâz), nâdir (çoğulu nevâdir), sârîde (çoğulu şevârid) terimleri de aynı veya yakın anlamlarda kullanılır. Garîb ayrıca edebî tenkit eserlerinde “ilginç, eşsiz, tek, orijinal” anlamında övgü ifadesi olarak da yer alır.*²²⁴ Fesahatin manası açık ifade olduğundan bazı belâgatçılar anlaşılması güç olan yani garîb kelimeleri fesahat kusuru saymışlardır. Fakat nesirde kullanımında kulağa hoş geliyorsa çirkin görmeyenler de olmuştur.

*Garîb kelimesine eş anlamlı olan acîb kelimesi ile beraber değerlendirme yapılmış olup Garîb kelimesi tezkirelerde iki yönlü olarak hem olumlu hem de olumsuz manayı içerir şekilde kullanılmıştır.*²²⁵ Âşık Çelebi, *garîb* ifadesini aşağıdaki örneklerde olumlu (Zâtî hk., Vahyî-sânî hk., Fâzîlî hk., Seyfî Çelebi;) ve olumsuz (Yetîm hk., Lâmi’i Çelebi hk.) olarak kullanmıştır.

Acîb tab’îr: Daha önce görülmemiş ifadeler.

Yetîm; Merhûm *tumturâk-ı elfâza ve acîb ta’bîrlere ve ğarîb edâlara şîfte idi.* (s. 657)

Garîb beyt: Orijinal beyt.

Sâğarî; *Bu garîb beyt dahı anundur.*

Beyt

Irgat ğavurı sarup başına gök bez

Cem oldu yine mevsimi-i orağa benefşe (s. 940)

Garîb edâ: Eşsiz tarz.

Yetîm; Merhûm *tumturâk-ı elfâza ve acîb ta’bîrlere ve garîb edâlara şîfte idi.* (s. 657)

Garîb hicv: Orijinal yergi.

Lâmi’i Çelebi; *Dil-berün uşşâkı vü hevâdârı hususan İslî Abdî dimekle ma’ruf âşık-ı ser-dârı reng-pezîr olup merhûmı garîb hicvler ve galîz şetmler ile âzürde itdiler ve halkun seng-i ta’ni ile zahm-hurde itdiler.* (s.746.)

Garîb ma’nâ: Daha önce duyulmamış mana.

Zâtî; *Ammâ şî’ri şekk yokdur ki şî’r (?) şimdi nağz u nâzûk ve şâ’irlerümüz garîb ma’nâlar ve latîf edâlar, selîs, ibâretler, terviye vü istihdâm ve tecnîs ü ihâm tarîkinde*

²²⁴ H. Elmalı-Ş.Arslan, “*Garib*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 13, İstanbul. 1996. s. 374-75.

²²⁵ Ali Emre Özyıldırım, “*Belagat Terimi Olarak Garib Sıfatı*”, Hatice Aynur ve Aslı Niyazioğlu (drl), *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, Koç Ü Yayınları. İstanbul. 2001. s.148.

nefis zarâfetler itmekle gitdükçe terakkîde ve lâhikî sâbıkından tekaddüm kasdına himmet-i âlîde olmuştur. (s.1575)

Kasâ'id-i Arabiyye-i ğarîbe: Orijinal Arapça kaside.

Fâzî; *Hâtır-ı deryâ- makâtırında ol kadar kasâ'id-i Arabiyye-i ğarîbe ve letâ'if-i edebiyye-i acîbe ve eş'âr-ı letâfet-şi'âr ve ahbâr u esmâr vardır ki sahâ'if-i kütüb-i fünûn-ı şettâ ğayretinden şikence-i cendere ve bend-i şîrâze mübtelâdur ve esâtîr-i evvelîn ve tevârîh-i 'âlem- ârâsında "ke's-sûrati fi'l-heyûla ve nakşun fi'l-mâ"²²⁶ dur. (s.1189)*

Ma'ânî-i acîbe vü ğarîbe: Daha önce duyulmamış orijinal mana.

Seyfî Çelebi; *Anun mihmân-hâne-i fikret ü reviyetine vârid ü nâzil olan ma'ânî-i acîbe vü ğarîbe ğayrun hayaline gelmek hayâl-i tayfîdür. (s.1020)*

Ma'ânî-i ğarîbe: Orijinal mana.

Vahyî-sânî; *Mümtâz-ı akrân ve şî'rde matla' -ı envâr u ma'ânî-i ğarîbeye ma'den ve hayâlât-ı acîbeye kân oldu. (s. 55)*

Zâtî; *Ol kadar ma'ânî-i ğarîbe ve hayâlat-ı hâssa-i acîbe ve sanâyi-i bedî'iyye ki eş'ârında ol cem itmişdür, ğayrı şâ'irde var idügi malûm degüldür. (s.1574-5)*

Nazm-ı ğarîb: Orijinal nazm.

Şemsî; *Egerçi kitâb-ı merkûmdan ğayrı şî'r ü ebyâtı ve nazm u nesr kelimâtı menkûl degüldür ammâ nefsinde ol kitâb nazm-ı ğarîb ve üslûb-ı luğaza kuşdiline karîb bir dildür ammâ eser olmağa kâbildür. (s.1435)*

Eş'âr-ı Arabiyye-i ğarîbe: Arapça orijinal şiirler.

Nisârî; *Hâlâ ol berzahdan dahı geçüp Fusahâ-yı Arab eseri üzre eş'âr-ı Arabiyye-i ğarîbe istiksâ idüp ekser Arabî dirler. (s. 847)*

GAVVÂS: Dalgıç.

Şair için yapılan benzetmelerden biri de gavvâs'dır. Şair kendisi ya da hâmesinin derinlere dalıp oradan en güzel inci gibi kıymetli şiir ve manaları çıkarmasına işaret edilmiştir.

Başlangıç; *Ahter-i sâ'ir suhan dür-dânesine ğavvâsdur. (s.115)*

Zâtî; *Ammâ yine medhinde ğavvâs olduk, deryâ-yı şî're talduk, kasîdeler diyüp câ'izeler aldük. (s.1585)*

Gavvâs-ı hâme: Derine dalan kalem.

²²⁶ Hammade üzerindeki resim ve su üzerindeki nakış gibidir.

Sehâbî; *Ba'behu dest-i ebr minvâlinden ka'r-ı deryâ-yı devât-ı şâ'ire düşüp sade-f-i zurûf-ı hurûfda terbiyet bulup ğavvâs-ı hâme elinden sâhil-i sây-ı nâmede cilve-nümâ olup dest-i hakkâk-i tab'-ı çâlâk muskab-ı şî'rle ol dürr-i mensûrı lü'lü'-i nanzûm gibi rişte-i tahrîre çeküp gûşvâre-i hûr-ı in olmağa lâyük bir ikd-ı dürr ü kılâde-i le'âl olur.* (s.946)

Gavvâs-ı hâme-i endişe: Derine dalan kalemin fikri.

Emrî Çelebi; *Meşşâta-i tab'ı âyîne-i fikrin arûs-ı feyze mukâbil eylese cemâl-i ma'ânîde ziver-i hâl-i hayâl kalmaz ki anda mürtesem olmaya ve kar-ı bahr-ı mescûr-ı şî'rde derûn-ı sade-f-i fikrde bir dürr-i girân-mâye-i dîde-i nâ-dîde yokdur ki ğavvâs-ı hâme-i endişesi ana yol bulmaya.* (s.359)

GAZEL: Klasik şark şiirinin en çok kullanılmış olan nazım şeklidir. Araplardan Acemlere ve onlardan da Türklere geçmiştir. 4-15 beyit arasında olan ilk beytin mısraları arasında kafiyeli, diğer beyitler ilk mısra serbest, ikinci mısra matla ile kafiyelidir. Divanın oluşabilmesi için Alfabenin her harfinden gazel yazılması gerekmektedir. Tenkit edilebilecek bir adlandırma olan “gazel edebiyatı” tabiri klasik Türk edebiyatı yerine zaman zaman kullanılmıştır. Şair tezkirelerinde şiir ifadesi gazel yerine kullanılmıştır.²²⁷

Âşık Çelebi, gazeli ilhâm olması (Seyfî Çelebi hk.), tasannudan uzak olması (Ulvî hk.), gazel içindeki beytlerin durumu (Fasl-ı evvel) açısından değerlendirmiştir. Ayrıca şairin gazel tarzına olan durumunuda (Niyâzî-i sâni hk.) değerlendirmiştir. Yine gazele sıfat olarak mükemmel tabirini kullanmıştır.

Seyfî Çelebi; *Anlara hayâlât-ı leb-i dil-ber vâsfında olan gazelleri ilmâm-ı zayfîdür* (s.1020)

Arif; *Bir şâ'ir hezâr zârî vü zûr ile bir gazel diyüp içinde bir yâ iki beyti nâ-hemvâr olsa ehl-i Hak katında mazûr olur ve hükm ğâlibündür diyü cümlesi eylikle manzûr olur.* (s.1026)

Ulvî; *Gazelleri tekellüf ü tasannudan ârî bî-riyâgûne ve tasavvûfdan nümûnedür.* (s.1101)

Fasl-ı evvel; *Li- muharririhî*

Gazel olmuş yahud bir beyt-i mamûr

İçinde mani kevserdür edâ hûr (s.178)

²²⁷ Karataş, s.204-205.

Gazelhâ-yı güzide: Şeçkin gazel.

Yahyâ; *İbrâhîm Paşa ile İskender Çelebi'ye ğarrâ kasîdeler ve gazelhâ-yı güzide ve kıtahâyı pesendîdeler viridi.* (s.673)

Gazel tarzı: Gazel üslubu.

Fasl-1 evvel; *Şi'r-i şâ'irününde şeri's-şâri hull ü hümeti ve irtifâ-ı rütbe vü inhifâz-ı mekâneti bâbında olan tefâsîl gazel tarzı üzre bir matla' ve dört beyt ve bir makta üzre hâvîdür.* (s.134)

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Gazel tarzında olan eş'ârından ve ebyât-ı belâgat-şi'ârındandır.*(s.305)

Gazel-i âb-dâr-ı Şâh Selîm: bk. Âbdâr.

Fasl-1 evvel; *Gazel-i âb-dâr-ı Şâh Selîm zâde-i zihn-i pâk u tab'-ı selîm* (s.238)

Reddü'l-acz mablûben ala's-sadr gazeli: bk. Reddü'l-acz.

Müdevven gazel: bk. Müdevven.

Mükemmel gazel: Tam kemalde olan gazel.

Fasl-1 evvel; *Hattâ kendüler dahı*

Beyt

Ve in-tefuku'l-enâme feente minhum

Feinne'l-miske ba'zu demi'l-ğazâle²²⁸

mucibince Avnî tâhallus idiniüp mükemmel gazeller ve müretteb kasîde vü kıtalar dimişlerdür.(s.192)

Sefîne-i gazel: Gazel gemisi.

İşkî-i sâlis; *Ammâ vezne ansalar hâtırı vezn-i şi're gider ve tonanmaya topçı yazsalar bu gönlin sefîne-i gazel ile yazardı.* (s.1087)

Tarz-ı gazel: Gazel yazma veya şiirin, gazel şekli.

Niyâzî-i sâni; *Tarz-ı gazelde yedi yoğidi ammâ murabbalarda mümâreseti çoğ idi.* (s.928)

İshâk Çelebi; *Merhumun tarz-ı gazeli levendâne vü küşâde ekseri tasannu' u tekellüfden sâde, hûb u latîf edâda vâkı olmuşdur.*(s.335)

Seba-i seyyâre-i dost-kâmî-i gazel: Yedi gezegenli(beytli olabilir) dostun meramina uygun gazel. Ayrıca Farsça Pervin, Arapça Süreyya olarak adlandırılan Ülker

²²⁸ Yaradılmışlardan daha üstün olsan da sen de onlardansın. Şüphesiz ki misk kokusu, ceylan kanındandır.

takımyıldızı, yedi adet gökteki en mavi takımyıldızlarıdır. Yedi kız kardeş olarak da bilinmektedir.

Fasl-ı evvel; *Kasîde vü kıta olmazsa bâri dest-i sâkî-i şî'r elinden seba-i seyyâre-i dost-kâmî-i gazel yâhud selâse-i ğassâle-i se-beyt bâri ritl-ı girân-ı yek merdî-i beyt-i vâhid tenâvüli ile şâhid-i dimâğı ğayy-ı evhâm-ı efhâmdan tenşît iderler.* (s.172)

GEDÂ: Dilenci, fakir, yoksul.

Gedâ-şive: Dilenci tarzı.

Şairin mizaç ve yaşayışı ile ilgi olan gedâ-şive tabiri dervişlik, abdal ve kalender ifadeleri ile yakın anlamları taşımaktadır.²²⁹

Fakîrî; *Kendü sühtelik âlemminde gedâ-şive ve şûrîde-dil, bî-ışk u bî-ğill, şî're müşteğil idi.* (s.1213)

Hayâlî-i Marûf; *Eğerçi fitratda tab'ı vü şanı âlî vü bülend idi, ammâ hâk-i meskenetde ve meğâk-ı mezelletde bir gedâ-şive vü derdmend idi.* (s.1545)

GENCİNE-İ NUKÛD-I VÂFİR: bk. Vâfir.

GEVHER: bk. Cevher.

GIYSÛ-YI ŞÂHİD-İ BELÂGAT U BERÂAT: bk. Belâgat.

GÛŞE: Köşe, bucak.

Gûşa tokınmaduk gûşe: Dokunulmamış, el değmemiş köşe.

Dokunulmamış köşe ile kimsenin duymadığı ve kullanılmamış oduğu manalara şiirde yer verilmesidir.

Nigâhî; *Gûşa tokınmaduk gûşelerle her beytinünder ü dîvârı pürdür.* (s.895)

GÛŞVÂRE-İ RENGİN: bk. Rengîn.

GÛDÂZ: Eriten, yakan, mahveden.²³⁰

Âşık Çelebi, *güdâz* kelimesi şiirin yakıcılığla ilişkilendirmiş yine bu manayı kuvvetlendiren sûz ifadesi ile terkipler yapmıştır.

Ciğer-sûz u cân-güdâz: Ciger yakan can eriten.

Şemî; *Hakkâ ki şî'ri dahı rûşen u dil-nevâz, ciğer-sûz u cân-güdâzdur.* (s.1443)

Enîn-i tebhâ-yı pür-sûz u güdâz: Tamamen yakan eriten ve uçuklatıp inleten.

²²⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Dervişlik.

²³⁰ Devellioğlu, s.296.

Fasl-ı evvel; *Âşık-ı ser-geşte-hâllerün enîs-i şebhâ-yı dirâzı ve Vâmık-ı ber-geşte-bâllarun enîn-i tebhâ-yı pür-sûz u güdâzı olur.* (s.175-176)

Pür-sûz u güdâz: Tamamen yakan ve eriten.

Fasl-ı evvel; *Ve fasl-ı şitâda meclis-i ünslerine şem-i kâfur gibi pür-sûz u güdâz şitâ'ıyye cerîdeler yandurdular ki âsitîn-i gevher-efşânlarından nevâlar irişen atıyyelerle ceyb ü dâmânları ol denlü toptolu dür olurdu ki deşt ü beyâbân geşti idüp üzerlerine berf ü bârân yağmış tasavvur olunurdu.* (s.208)

Sûz u güdâz: Yakan ve mahveden.

Manevî; *Şi'rin ber-vech ile sûz u güdâz ve niyâz u ihtizâz ile okır ki işiden bî-ihityâr âh ider yâhud yanmayam diyü bir taş koltuğın penâh ider.* (s.823)

GÜFTÂR: Söz. Güftar kelimesi, şiirin sözlerini ve kelimelerini ifade için kullanıldığı (Sülûkî hk., Cem Sultân hk.) gibi şiir yerine de (Basîrî hk., Derûnîhk., Helâkî hk., Sübûtîhk.) kullanılmıştır. Yine daha önce söylenmemiş manayı ifade için na-güfte tabiri kullanılmıştır. Güftar olumlu yönlerden elmas ve cevhere benzetildiği gibi şiirin, makbul, rengin, nadir, çaşni, mihr, mağz ve mûcib-i tahsîn ü âferîn sıfatları kullanılmıştır. Olumsuz yönden ise lâyıık-ı lev m ü azl, tabiri kullanılmıştır.

Basîrî; *Eş'ârı gâh cidd ü gâh hezl ve güftârınınun ba'zı mûcib-i tahsîn ü âferîn ve ba'zı lâyıık-ı lev m ü azl idi.*(s.421)

Derûnî; *Hakkâ ki eş'ârı nağz ve güftârı pür-mağzdur ve haylî gazeliyyât u kasâ'idi dahı var idi, bunun müsveddelerine kâzî-i merhûm dahı tamaidüp tağallüb tarîki ile temellük eylemek kasd eyledi.* (s.514) Rahmî; *Çespân-ı elfâzla ve nağz-ı ma'nâda ve selis-edâda ol dahı makbûl-i âlemdir.* (s.1350)

Helâkî; *Eş'ârı metîn ve güftârı rengîndür.* (s.539)

Sübûtî; *Kendü bir şahs-ı nûrânî-sîmâ, musâhabeti dil-küşâ, güftârı nevâdirdür.* (s.1488)

Selmân-ı Aydınî; *Ol bâğçede bu hâssa ve kerâmet aceb degüldür ki tâbiş-i mihr ve perveriş-i nâhdan ğayrı ol bâğçeye sultan-ı serîr-i Osmânî sâye-i sultânî ancak İbrâhîm Paşa'yla gâh gâhî ba'z-ı sehergâhı pertev salup envâr u ezhâr u esmârı tâb ve ruhsârlarından reng ve mihr-i didârlarından tâb-ı lezzet ve güftârlarından çâşnî ve cur'a-i câm-ı hoş-güvârlarından âb alurdu.* (s.1000)

Natî; *Tab'ı şüküfte ve bulduğı ma'nâlar nâ-güftedür.* (s.884)

Güftâr-ı eş'âr: Şiirlerin sözleri.

Sülûkî; *Mahbûb sevdâsıyla ve seyâhat hevâsıyla vatanından cüdâ düşüp Rûmili'ne geldükde fakîrün yanına gelüp ser ü kârı bizümle oldu ve bizüm şî'rümüze nezâ'ir diyüp **güftâr-ı eş'ârı** bizümle oldu.* (s.1002)

Cem Sultân; *Ekser zemânda **güftârı eş'âr** ve kirdârı tetebbu'-ı eş'âr-ı şu'arâ-yı belâgat-şî'âr idi.* (s.488)

Gevher-i güftâr: Elmas gibi kıymetli sözler.

Fasl-ı evvel; *Lâ-cerem karz-ı şî're ne vecihile meyl kılurdu her kelâmı mîzân-ı vahyile sencîde iken; hâşâ-fe-hâşâ ki gevher-i güftârına keffe-i evzân-ı şî'ri makarr ide ve eş'ârun reşha-i bihârından dâmen-i kadrin ter ide.*(s.124)

Makbûl-güftâr: Beğenilen sözler.

Mûdâmî; *Tarîk-i ilmün kadîmlerinden, zurefâ-yı akrânınun kerîmlerinden, hemvâr-ı etvâr, **makbûl-güftâr** ve matbû-kirdârdur.* (s.796)

Mihr-i güftâr: Güneş gibi söz.

Bîdârî; *Bu matla'dan tulû **mîhr-i güftârı** zâhir ve bu matla' gün gibi subh-ı sabâhat-ı kelâmına bürhân-ı bâhirdür.* (s. 448)

Rûmî güfte: Rumi söz.

Duhânî; *Heştbihişt Tebriz kapusunun sol cânibinde bu matla' yazılıp yek **Rûmî güfte** ammâ dürr-i suhan be-elmâs-ı lisân-ı süfte diyü tarif olunmuşdur.* (s.512)

Şîrîn-güftârlık: Tatlı sözlülük.

Natî; *Buldukların hemân kadehe koyarlar ve gice ile buldukları dil-beri soyarlar ve gâhî ehl-i ilmler ile hem-dest olup İlâhî sohbetler idüp çerb-zebânlığla şemün cânına odlar yakup **şîrîn-güftârlığla** şekerlerün başına sular koyarlardı.* (s.884)

GÜHER: Mücevher (Ayrıntılı bilgi için, bk. Cevher.).

Şiirin kelimerinin eşsiz ve güzel olması yönünden *güher*'e yani mücevhere benzetilmiştir. Bütünöyle soyut ve mecazlı bir kıymet takdiri olan *güher*, *cevher* ve *dürr* kelimeleri açıkça bir medih ve övgü unsuru olarak kullanılmıştır.²³¹

Güher-rîz: Gevher dağıtan, Cevher saçan

Hâtemî; *Hakkâ ki hevâsı **güher-rîz** ve hâki gül-bîz ve âbı şeker-âmîz ve dolab-ı gülşenlerinin girye-i âteşîni ile kûze-i dîdeleri pür-zârî ve enîni dil-âvîzdür.* (s.1495)

Ebyât-ı güher-nisâr: Mücevher saçan beyitler.

Vusûlî; *Bu **ebyât-ı güher-nisâr** anlardan nümûdâdur.* (s.567)

²³¹ Tolasa, s.210.

Silk-i dürr ü güher: Cevher ve incilerin ipi.

Sunî-i sâni; *Anlar ğam u ğussadan güng ü lâl ve hayvânât-ı Acem gibi bî-zebân olanlar pür-şûr u şağabdur ve bi'l-cümle şî'ri sun'ullâha mazhardur, rişte-i mistar üzre yazılan kelimâtı silk-i dürr ü güherdür.* (s.1294)

Pür-dürr ü güher: Tamamı inci ve kıymetli taşlar.

Şeydâ; *Tab'-ı vakkâdı bir âyinedür ki suver-i mesâ'il-i müşkile anda bir vech ile mürtesim olurdu ki kimesne ana araz dimezdi, cevher dirdi ve zihn-i vakkâdı bir gencînedür ki her künci genç-i maârif ü avârifle pür-dürr ü güher idi.* (s.1459)

GÜLBÜN-İ GÜLŞEN-İ BELÂGAT: bk. Belâgat.

GÜLŞEN: Gül bahçesi, gülistan, gülzar.²³² Gül bahçesindeki her bir gül belâgatlı bir şiire benzetilmiştir.

Gülşen-i belâgat: Belâgatın gül bahçesi.

Hatmî; *Şî're iltifât itdükde her gül ruhun ârız-ı alı vasfında didügi şî'r-i hayâl-engîz gülşen-i belâgate bir gül-i hatmî olur ve mühr-i hâtem-i lebleri hakkında nazm itdügi dürrer-i rengîn nakd-i cevâhir-i zevâhir-i fesâhtünhatmi olur.* (s.1515)

Gülşen-i eş'âr: Şiirlerin gül bahçesi.

Emrî Çelebi; *Gülşen-i eş'ârı sîr-âb u şâd-âb itmeğe nâvdân-ı şikâf-ı kâf-ı fikri kâfidür ve bahr-i şî'r-i dil-cüyü nihâl-i hayâle neşv ü nema virmege bir nehr-i sâfidür.* (s.359)

Gülşen-i fesâhat: Fesahatli gül bahçesi.

Vasf sâni; *Hakkâ ki tab'ı safâda âyîne-misâldür veyâhud gülşen-i fesâhatde âb-ı zülâldür.* (s.563)

Gülşen-i nazm-ı Nevâ'î: Nevâ'nin nazmının gül bahçesi.

Zâtî; *Nevâ'ici Nakkaş Pîri Çelebi ki kişver-i fenn-i Fürsün Fârisîdür ve Arab şî'rinde Ebû Firâs Ferezdek gibi Acem şî'rinün bu dahı Ebu'l-fevârisidür, nûk-i hamesiyle ilm-i inşânun ma'reke-ârâsı ve gülşen-i nazm-ı Nevâ'î'nün hod bülbül-i hoş-nevâsidür.* (s.1576)

Gülşen-i vücud: Gül bahçesinin varlığı.

²³² <http://www.kubbealtlugati.com/sonuclar.aspx?km=g%C3%BC1%C5%9Fen&mi=0> Erişim Tarihi: 01.02.2017.

Beyânî; *Ammâ henüz mîve-i bahtı mihr-i mümâreset ile puhte olmadan ve hâm edâlardan halâs bulmadan rüzgâr ana hâm didi, **gülşen-i vücuda** bidrûd idiüp gitdi.* (s.445)

Gülbün-i gülşen-i belâgat: bk. Belâgat.

Hod bülbül-i gülşen: bk. Bülbül.

Sahn-ı gülşen: Gül bahçesinin alanı.

Alî; *İnşâ esnâsında câ-be-câ münâsebetle beytler*

Mısrâ

Bâğ-ı cennetde Kevser'e benzer

hikâyeler arasında câ-be-câ mevzûn mısrâlar

Mısrâ

Sahn-ı gülşende arara benzer

Yek-dest ü hemvâr pür-kâr u çâşnîdârdur. (s.1109)

GÜŞÂDE (Küşâde): Açılmış, açık, ferah, şen.²³³

Güşâde, küşâde, güşâyende ve *küşa* ifadeleri aynı kökten türemiş anlamca birbiri yerine kullanılmaktadır. Âşık Çelebi, güşâde ifadesini, hem şairin yaratılıştan gelen sanat gücü yani tab'ı için (İyânî hk., Firâkî hk., Hızrî hk., Zuhûrî hk., Zeynî hk.,) hem de şairin eserleri için kullanmıştır. Gazel ve gazeldeki tarzı (Revânî hk., İshâk Çelebi hk.), şiir ve tarihler (Zuhûrî hk., Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde) şiir (Zuhûrî hk.), için kullanmıştır.

Ahmed Çelebi Pârepâre-zâde; Şi'ri şûh u sâde ve hoş âyende vü küşâdedür.(s.316)

İshâk Çelebi; *Merhumun tarz-ı gazeli levendâne vü küşâde ekseri tasannu' u tekellüfden sâde, hûb u latîf edâda vâkı olmuşdur.*(s.335)

Güşâde tab' u bezle-gûy: Açık rahat mizaçlı ve latifeci.

İyânî; *Hoş-hûy u hande-rûy, küşâde-tab' u bezle-gûydur.* (s.1132)

Güşâyende: Açıcı, açan.

Hamdî Çelebi; *Cümlesinün hoş-âyendesî vü küşâyendesî Yûsuf u Züleyhâ'sıdur.* (s.634)

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Yazdukları tevârih küşâyende vü hoş-ayendedür.*(s.300)

²³³ Devellioğlu, s.345.

Bâğçe-i şî'r-i dil-küşâ: bk. Şî'r.

Künûz-ı hayâlât-ı eş'âr-ı dil-küşâda: Gönül açan şiirlerin hayâl hazinesi.

Fevrî Efendi: *Rûmûz-ı makâmât-ı inşâda Bedûz-zemân u Harîrî ve künûz-ı hayâlât-ı eş'âr-ı dil-küşâda cihânun Ferez dak u Cerîrî.*(s.1234)

Sâde vü küşâde: Açık ve açıcı. Küşâdenin, sade sıfatı ile girdiği terkipde manası daha çok açık yakın olarak değerlendirilmiştir.

Nihâlî; *Merhûmun eş'ârı sâde vü küşâde egerçi ğayr-ı masnû'dur ammâ matbûdur.* (s.911)

Revânî; *Ekser-i gazeliyyâtı bu makûle sâde vü küşâdedür ammâ nâziük hayâlleri dahı vardur.* (s.1392)

Zuhûrî; *Şî'ri dahı sâde vü küşâdedür bu ebyât ana şâhid-hâl ü münâsib-makâldür.* (s.1607)

Şî'ri küşâde: Gönül açan şiir.

Câmî; *Kendü cevân-ı âzâde ve tab'ı sâde ve şî'ri küşâde idi.* (s.453)

Vecdî; *Kendü şûh ve mezâkı hoş, şî'ri küşâyende ve tab'ı küşâde idi.* (s.551)

Şûh-tab' ü küşâde: bk. Şûh.

Tab'ı küşâde: bk. Tab'.

GÜZÎDE: Seçkin, seçilmiş, mümtaz, elit.

Güzîde sıfatı gazel, beyt ve kelime için sekin mümtaz manalarında kullanılmıştır. Bununla şairin diğer şiirleri ile kıyas yapıp öne çıkanlar kast edilmiştir.

Lâmi'î Çelebi; *Gazeliyyâtı gerçi çendân ve makbûl-ı tab'-ı hured-mendân (akıllılar, anlayışlılar) degüldür dirler ammâ bu ebyâtı güzîde ve ehl-i şî'r katında pesendîdedür.*(s.749)

Alî; *Egerçi müdevven gazeli meşhur degüldür ammâ kitâbında münâsebetle zikr itdüğü ebyâtından güzîdeleri îrâd olındı.* (s.1110)

Güzîde kelimât: Mümtaz, seçkin kelimeler.

Hâfız-ı Acem; *Şî'rlerinden ceste ebyât ve güzîde kelimât îrâd olunur.* (s.603)

Gazelhâ-yı güzide: bk. Gazel.

HABÂL-İ HAYÂL-İ BELÂGAT: bk. Belâgat.

HACLE: Gelin odası, gerdek.²³⁴

²³⁴ Devellioğlu, s.352.

Âşık Çelebi, *hacle* kelimesi değişik terkiplerde hem şair hem de eseri ile ilgili kullanmıştır.

Hacle-i nâzda: Gelin odasındaki naz.

Hacle-i nâz tabiri ile şairin zihni veya şiir yazması için gerekli olan kabiliyetlerin şairdeki bulunduğu yer olarak düşünülebilir.

*Celâlî; Egerçi şi'rleri hüsn ü behcetde medh ü tarîfden müstağnî ve her bir hayâli **hacle-i nâzda** bir şâhid-i bâ-ma'nîdür, netâ'ic-i tab'ı-ı zehhârlarından ve kalâid-i ferâ'id-i eş'âr-ı şâhvârlarından bu bir kaç beyt ile kitâbun silk-i silsilesine intizâm ve ikd-ı pervîn gibi rişte-i zînetine irtişam virildi. (s.473)*

*Fasl-ı evvel; Mezâd-ı aslî mahzâ tevârîh-i şu'arâ olmayup belki ol sûret olup ma'nâ-yı şâhid-i ilm ü kemâlün hatt u hâl-i şi'r ü inşâ ile tahliyesi ve arâ'is-i ezhân ve izân-ı erbâb-ı irfân suret güster olmağa âyine-i makâlün tecliyesi murâd olup ebkâr-ı efkârın libâs-ı gûn-â-gûn ile cilvesi ve her şâ'irün vasf u medhi **hacle-i nâzında** nümâyiş-i bukâlemun ile 'işvesi murâddur. (s.265)*

Fasl-ı evvel; *Li-muharririhî*

Olup her beyti bir halvetgeh-i râz

*Hayâl anun içinde **hacle-i nâz** (s.178)*

Hacle-i nâz-ı kevâib-i arâ'is:

Âşık Çelebi, bu tamlama ile Nevai'nin Türk edebiyatı sahasında ilk şair tezkiresi olan *Mecâlisü'n-nefâ'is*'i kast etmiştir. Eseri gelinin edalı ve cilveli bir tarz takındığı süslü gelin odasına ve gelin ve yıldızları eserin içindeki muhteviyatına benzetmiştir.

Fasl-ı evvel; Şu'arâ-yı Fûrs hakkında mîr-zâdegân-ı Horâsân'dan Emîr Devletşâh-ı merhumun müstâkil kitâbıdur; tab'lgirân-ı marifetün dost-kâmî-âşâmu Monlâ Câmî Bahâristân'da bunlar yâdına mahsûs itdüğü bir bâbı ki ol nime'l-me'âb ve bu nime'l-bâb ve inde ûli'l-elbâb sâ'ir kitâblar kuşûr, bunlar lübâbdur ve yine şu'arâ-yı Acem vasfında

Beyt

Zebân-ı Türkünün destân-serâyı

Fesâhat bülbülü yanî Nevâi

*cem itdüğü "Mecâlisü'n-nefâ'is" ki **hacle-i nâz-ı kevâib-i arâ'is**dür. (s.243)*

Hacle-i tasarruf: bk. Tasarruf.

HÂFIZ: Şîrâzda doğmuş olan *Hâfız-ı Şî'râzî* on dördüncü yüzyılda hayat sürmüştür. Farsın en büyük şairlerinden biri olduğu kabul edilir.

*Kaside, rubâî ve kıtalar da yazmış olmasına rağmen Hâfız şöhrete gazelleriyle ulaşmıştır. Daha önce gazel söyleyen bütün üstatların meziyetlerini kendinde toplaması sebebiyle gazelleri Fars edebiyatında türünün en gelişmiş örnekleri sayılır. Önceki şairler gibi gazellerinde mecazi anlamlar da taşıyan aşk ve şarap meclislerini terennüm etmiş ve bazan başka şairlerin beyitlerini kendi gazellerinin arasına serpiştirmiştir. Hâfız'ın şiirlerindeki âhenk ve akıcılık yanında dilinin sade, tekellüfsüz ve veciz olması şöhretinin en önemli sebeplerinden biridir. Onun bu özellikleri tezkirelerde de ifade edilmiştir.*²³⁵

Divan şiirinin önemli şairlerinden ve üslup sahibi olan Hâfız-ı Şî'râzî, Âşık Çelebi'nin şairlerin derecesini ve tarzını ifade etmede kıyas ölçüsü olmuştur. Yine İran'ın büyük şairlerinden olan Camî ile beraber zikredilmektedir.

Hâfız'ı Câmî: Hâfız ve Câmî.

Fasl-ı evvel; *Nazm-ı nazma nizam-ı hüsn virelden ol zahîr-i şu'arânun ki tab'-ı enveri matla'-ı belâgat-âftâbıdur, kalâ'id-i ebkâr-ı efkâr ve arâ'is-i nefâ'is-i esmâr yanî eş'âr-ı belâgat-şi'ârına şu'arâ-yı Rûm u Acem leyte şi'ri*²³⁶ *diyüp Hâfız'ı Câmî ve kâtibi Selmân ve meddâhları ehl-i kemâl ve Hassân'ları Sehban'dur.* (s.238)

Vâlihî; *Hüsn-i edâda vü takrîrde yâ Asma'î yâ Câhız'dur ve yine üslûb-ı şi'rde pey-rev-i Câmî vü Hâfız'dur.* (s.548)

Revân-ı Hâfız: Hâfız gibi yürüyen.

Nihânî-i sâni; *Umerâ-yı şu'arânun birisi ki Ubeydî'dür, ol sultân-ı hüsnün ışkının kem-ter-i ubeydidür, anun yâdına niçe gazeller dimişdür ki Şîrâz'a varsa revân-ı Hâfız ana revâk-ı dîdesin cild-i zer-niğâr eyler ve niçe 'ameller tasnîf itmişdür ki Fâryâb'da işidilse nefh-i sûr oldı sanup cân-ı Nasîr dest-efşân ve pâ-y-kûpân terânesine raks itmeği kâr eyler.* (s.925)

HÂK-İ MESKENET: bk. Meskenet.

HALÂVET: 1. Tatlılık, şi'rinlik. 2. Zevk.²³⁷

²³⁵ Tahsin Yazıcı, "*Hâfız-ı Şî'râzî*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 15, Ankara, 2003, s. 106.

²³⁶ Keşke bilsem!

²³⁷ Devellioğlu, s.364.

Halâvet sıfatı hem şairin tab'ı hem de şiirin nasıl olduğu tarif edilirken olumlu bir tavsifat olarak kullanılmıştır. Ayrıca şiiri dinleyicisinde halâvet bulunmalı yoksa halâvet sahibi olmayan lezzet alamayacağı(Kâmî Efendi hk.) ifade edilmiştir.

Cenâbî Paşa; *Tab'ı halâvetden ve şi'ri belâgatden hâlî degüldür.* (s.493)

Cebrî; “*Mevlid-i Nebîsi*” ve “*Mihr ü Mâh*” adlı kitâbı var zumunca kitâbîdür ammâ tab'ı letâfetden ve şi'ri **halâvetden** âbî degüldür. (s.454)

Cafer Çelebi; *Ol belâdan şi'ri halâvet ve sözi sûzdan berîdür.* (s.460)

Kâmî Efendi; *Hâlâ zevk-i letîfe-i hayâlât-ı hüsne ve şevk-i beyân-ı ma'ânî-i bedîât-ı müstahsinede şâ'ir-i mâhiriün hatt-ı vicdânî ve ferah-ı rûhânîsi gibi ki ol bir zevkî hâletdür, mezâkı olmayan bî-halâvat andan lezzet almaz, talîm temeyyüz hâssa-i akl-ı mümeyyiz degüldür.* (s.709)

Hâlet ü halâvet: Tatlı hal.

İyânî-i diğer; *Ammâ musâhabeti safâ-bahş ve şi'rinde hâlet ü halâvet vardı.* (s.1133)

HÂLET-İ İŞK: bk. Aşk.

HÂL-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

HÂM: 1. Pişmemiş, olmamış, çiğ. 2. İşlenmemiş, üzerinde çalışılmamış. 3. Boş, nafîle, beyhude. 4. Terbiye, tecrübe görmemiş.²³⁸ *Hâm* tabiri şair ve şiir için kullanılmakla beraber olumsuz, eksik veya gelişmeye açık bir durumu ifade etmektedir.

Şiirin değerlendirmesini olumsuzluğu ifade eden *hâm* tabiri Âşık Çelebi tarafından (Garîbî hk.) şiiri hakkında üzerinde çalışılması gerektiğini yani kemal noktada olmayıp *hâm* olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca *hâmlık* durumunun geçiciliğine de (Beyânî hk.) vurgu yapmıştır. Diğer taraftan *sevdâ-yı hâm* ifadesi ile kişinin şiir yeteneği olmadan veya az olduğu durumda şiir yazmasına olumsuz yaklaşmıştır.

Garîbî; *Egerçi şi'ri nevan hâm ammâ letâfet-i tab'ı temâm idi.* (s.1633)

Hâm edâ: Pişmemiş yerleşmemiş üslup.

Beyânî; *Ammâ henüz mîve-i bahtı mihr-i mümâreset ile puhte olmadan ve hâm edâlardan halâs bulmadan rüzgâr ana hâm didi, gülşen-i vücuda bidrûd idiüp gidi.* (s.445)

Sevdâ-yı hâm: Boş heves.

²³⁸ Devellioğlu, s.368.

Fasl-1 evvel; *Beyt*

Terk it hevâ-yı şî'ri ki sevdâ-yı hâmdur

Sihri helâl olursa da dime harâmdur. (s.166)

Hadîdî; *Kendü tarîk-i Zeynî'ye müntesib olup mülâzım u müderris olup badehu ferâğat eylemiş ammâ sevdâ-yı hâm ile gâhî şî're heves idüp sovuk demür döger imiş. (s.613)*

HAMÂME-İ NÂME-BERİ: Mektup getiren güvercin veya kumru. Âşık Çelebi, kimsesiz, yalnız olanlar açısından şiiri değerlendirdiğinde onlara mektup getiren güvercin olarak tanımlamıştır.

Fasl-1 evvel; *Bî-keslerün hamâme-i nâme-beri ve pür-heveslerün kâsıd-ı haber-âveri, kârbân-ı hevânun bâng-ı ceresi, ser-menzil-i fenadan dem uranların hem-nefesidür. (s. 175)*

HÂME: Kalem. Hâme ifadesi ile şairin şiir yazmadaki yeteneğine ve sermayesine (Sehâbî hk., Seyfî Çelebi hk.) işaret edilmiştir. Ayrıca hâme'nin ok'a benzetilmesi ise şairin fikrinden çıkan söz ve şiire bir teşbihtir.

Âşık Çelebi tarafından, hâme, tiğ ve şemşîr tabirleri ile kuvveti temsil eden kılıç'a benzetilmesi ise şairin, diğer şairlerle kıyaslandığında şiir söylemede iyi bir derecede olduğunu ifade etmektedir (İshâk Çelebi hk.).

Sehâbî; *Ayâ hâmesi ne ebr-i deryâ-bârdur ki her noktası bir nükte-i dürrü'n-nazîd olur ve sarrâf-ı tab'ı nice sehârdur ki tertîb itdüğü nazm yanında lü'lü-i meknûn kalâid-i ikbân gibi bir terkîb-i ta'kîd olur. (s.946)*

Seyfî Çelebi; *Sâhib-yâr-ı nukkûd-ı anvâ-ı kemâlâtdur ki süveydâ-yı kalbi reşk-i hâl-i vecenât-ı izâr-ı azrâdur, mihekk-i râyic ü zeyfidür ve meşrebü'l- azbi kesîru'z-zihâm²³⁹ mûcibice hâmesi ki nâvdân-ı zülâl-i fazl u ifzâl ve devâtı ki süfre-i mâ'ide-i sefere-i ilm ü kelâmdür. (s.1020)*

Sayî; *Bu iki hâlde âlemde sâhib-i seyf ü kalem ve kişver-i belâgat-i yek kaleme mazbûtumdur diyü hâme vü nâme ile râfî-i livâ vü alem çekerdi. (s.988)*

Fasl-1 evvel; **Hâme** okın atdı fikr yayın yasdı. (s.246)

Hâme-i acâ'ib-nisâr: Daha öce görülmemiş şeyler saçan kalem.

²³⁹ Tatlı su kaynağı zahmetli olur.

Şairin hâmesi; kalemi, zihnini, fikri yani kendi şairlik yeteneği acaib, eşsiz eserler saçır yani verir.

Fasl-ı evvel; *Biri budur ki ulemâ ki ümenâ-yı Rabbü's-selâm ve verese-i ulûm-ı enbiyâ aleyhimü's-selâmdur, hâme-i acâ'ib-nisâr ile nâme-i ğarâ'ib-nigâra nesh-i şerh-i akâ'id ve nesc-i tarh-ı kavâid eylemekden pâ-yı neşât-ı hameye ayy u kelâl ve pâye-i inbisât-ı allâmeye ikâl-ı melâl ile nekâl geldükde karz-ı nazm ile muhâvere vü mücâvere ve arz-ı arûz ile mümâlaha vü mükâfaha idüp rîş-i pür-teşvîş-i efkâr-ı dil-efgârlarını ki evkâr-ı tâ'ir-i evtâr-ı etvârdur, dendâne-i şâne-i şî'r ile tesrîh ü temşît iderler.* (s.172)

Hâme-i Fikret: Fikrin kalemi.

Naşî; *Hâme-i fikreti levha-i zihninde tasvîr itmedin hâricde vücûdı sûret-güster olur.* (S.891)

Hâme-i müjgân-ı belâgat-unvân: Belâgatlı kiprik kalemi ünvanı.

Fasl-ı evvel; *Lâ-cerem yenbû-ı dumû-ı dâde-i huzû dâdeden hâme-i müjgân-ı belâgat-unvân ile a'lâ-vechi'l-istikâne çihre-i iftikâr u tenezzül ü ibtihâl ve cebhe-i ihtikâr u tezelli ü ibtizâl üzre sûret-i derdi tesvîr idüp.* (s.229)

Evsâf-ı tîr-i hâme-i medh: Ok gibi kalemin vasıllarını övmek.

Fasl-ı evvel; *Ve sübha-i ahyân u ezmân ki yevâkıt-ı mevâkıt-ı suhan-dânî ve cevâhir-i zevâhir-i mu'ciz- beyânî ile meşhûrün bi'l-benândur ve Utârid ki evsâf-ı tîr-i hâme-i medhin safha-i mâh ve levha-i mihrde*

Mısrâ

Bedîn suhanî der nemî tüvân efzûd²⁴⁰

diyecekleyin tahrîr idüp mâh-ı nevi ol risâlede berâatü'l-istihlâl itdüğinden nişândur. (s.227)

Gavvâs-ı hâme: bk. Gavvâs.

Înân-ı kümejt-i hâme: Doru atın dizgini olan kalem.

Alî; *Mizmâr-ı suhan-güzârîde inân-ı kümejt-i hâme ol semte ğayr-ı masrûf u matûfdur.* (s.1108)

Kedd-i yemîn-i hâme: bk. Kedd.

Kedd-i yemîn-i hâme-i hayâl: bk. Kedd.

Pây-ı neşât-ı hame: Neşenin temeli olan kalem.

²⁴⁰ Bu söze başka söz eklenmez.

Fasl-1 evvel; *Biri budur ki ulemâ ki ümenâ-yı Rabbü's-selâm ve verese-i ulûm-ı enbiyâ aleyhimü's-selâmdur, hâme-i acâ'ib-nisâr ile nâme-i ğarâ'ib-nigâra nesh-i şerh-i akâ'id ve nesc-i tarh-ı kavâid eylemekden pây-ı neşât-ı hameye ayy u kelâl ve pây-e-i inbisât-ı allâmeye ikâl-ı melâl ile nekâl geldükde karz-ı nazm ile muhâvere vü mücâvere ve arz-ı arûz ile mümâlaha vü mükâfaha idüp rîş-i pür-teşvîş-i efkâr-ı dil-efgârlarını ki evkâr-ı tâ'ir-i evtâr-ı etvârdur, dendâne-i şâne-i şî'r ile tesrîh ü temşit iderler.* (s.172)

Rakam-zede-i hâme: Kalemin yazdığı.

Fasl-1 evvel; *Ulemâ vü sulehâ ve aleviyyûn u şu'arâ cümleden mümtâz oldukları cihetden anlarundahı medh-i pâdşâhde duânâmeleri ve rakam-zede-i hâmeleri zuhûr iderdi.* (s.196)

Şâh-ı hâme-i huşk: İnce dallı kalem.

Sifâlî; *Bu cümle ile şî'rde dahı Mîr Alî Şîr idi ve sifâl-i devâtında dikdügi şâh-ı hâme-i huşkdan ma'nâ gülleri ve hayâl karanfüllerinden ğonceler dem-beste ve sünbüller dil-gîr idi.* (s.994)

Şemşîr-i hâme-i fasîhü'l-beyân: Açık beyan eden kalemin kılıcı.

Fasl-1 evvel; *Tiğ-i zebân u şemşîr-i hâme-i fasîhü'l-beyânla iklîm-i nazmı teshîr itmişdür.* (s.238)

Tiğ-i hâme: Kalemin Kılıcı.

İshâk Çelebi; *Diyâr-ı ilm ü hüneri kılıcı ile alup ve kişver-i kemâli tiğ-i hâmesi ile yek-kaleme zabt itdi.*(s.328)

HAMRİYYÂT: Hamriyyenin çoğuludur. Dîvan edebiyâtında şarabı övmek için yazılan manzume.²⁴¹ Aşk ve şarabın lezzetini anlatan şiirlerden oluşan bir edebî türdür.

Sadî; *Merhûmun ekser-i eş'ârı hamriyyât imiş ve meskeni harâbât imiş ammâ âlâ sözler düşürmüşdür.* (s.978)

Fasl-1 evvel; *Hamriyyâtta şî'r inşâdın evvel ol inşâ itmişdür.* (s.155)

HANDE-RÛY U BEZLE-GÛY: bk. Bezle-gûy.

HÂN-I BELÂGAT: bk. Belâgat.

HARÂ'ÎT-İ BELÂGAT: bk. Belâgat.

HASÂFET: Hükümde sağlamlık, kuvvet ve olgunluk.²⁴²

²⁴¹ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=hamr&mi=0> Erişim T. 03.02.2017.

²⁴² Devellioğlu, s. 333.

Hasâfet tabiri, şairin fikirlerindeki ve vermiş olduğu hükümlerdeki sağlamlığını, doğruluğunu beyan etmek, ayrıca konuya olan bakış açısının isabetini ifade etmek için kullanılmıştır.

Fasl-ı evvel; *Ve defâtir-i havâtır ki cerâ'id-i fesâhat u hasâfet ve harâ'it-i belâgat u berâatdür, elkâb-ı cenâbı ol cerâ'ide fihrist ve âdâb-ı zâtı ol harâ'ite unvândur.* (s.227)

Mülk-i hasâfet ü fesâhat: Doğru, sağlam ve fesâhatli fikir mülkü.

Fasl-ı evvel; *Kendü zât-ı hümayûnları dahı ecdâd-ı izâları ki her biri mi'mâr-ı ebyât-ı maârif ve sâhib-i miyâr-ı ebyât-ı avârifdür "el veledü'l-hurru yaktedî bi âbâ'ihî'l-izzî"²⁴³* üzre *gâhî inşi'râh-ı hâtır-ı hatîr ve infitâh-ı zamîr-i atîr için tab'-ı selîmleri tekâzâsı ile*

Beyt

Çü vasf-ı tab'-ı selîmeş kuned zebân-ı kalem

Aceb medâr ki âb-ı hayât ez u be-çeked²⁴⁴

Ol mülk-i hasâfet ü fesâhatiün husrev ü hâkânı ki hümayûn âsafı olsa lâyük ve kudsi hâtifi olsa müstahıkdur. (s.237)

HÂSSA İBDÂ: bk. İbdâ.

HASENU'Ş-Şİ'R: bk. Şi'r.

HÂTİRİ FERHUNDE: bk. Ferhunde.

HATT U HÂL-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

HAYÂL: 1.İnsanın kafasında tasarlayıp canlandırdığı şey. 2. Kuruntu. 3. Gölgeyi görünen şey.²⁴⁵ 4. Bir kişi, olay veya nesnenin zihinde canlanan, biçimlenen sureti, 5.Var olmayan şeyleri varmış gibi zihinde tasarlama yeteneği, tasavvur etme gücü.²⁴⁶

"Hayâl ve türevleri olan hayâlat, muhayyel, tahayyülât tabirleri bazı tezkilerde; şairin ya doğrudan doğruya böyle bir güce sahip olup olmamasıyla veya eserinde böyle bir yön bulunup bulunmamasıyla ele alınır."²⁴⁷ Şairde hayâl gücünün olması ve bunu kullanması şairlik kabiliyeti ve şiir sanatı açısından olumlu ve önemli bir yeri vardır.

²⁴³ Hür çocuk aziz atalarının peşinden gider.

²⁴⁴ Kalem dili sağlam tabiatını vasfederken, kalemden âb-ı hayat damlamasına şaşırma.

²⁴⁵ Devellioğlu, s. 398.

²⁴⁶ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=hayal&mi=0> Erişim T. 03.02.2017.

²⁴⁷ Tolasa, s.360.

Âşık Çelebi'nin şairi değerlendirdiği önemli yönlerden biride hayâl kavramıdır. Şairin hazinesi, sermayesi, fikirlerin fânusu ve şişesidir. Hayal için aranan en baştaki özellik şairin kendi malı olan yani muhayyelesinin ürünü olandır. Aşağıdaki örneklerde bu durum özellikle, *düşize*, *pakize*, (Azîzî hk.) *hâs*, *hâssa* ve *acîbe* sıfatları ile tanımlanmıştır (Fasl-ı evvel, Zâtî hk. Ve Nevî hk.). Hayâlin benzetildikleri ise; *karanfîl* (Sifâlî hk.); *pervâne* (Emrî Çelebi hk.); *ankebut*, *gelin*, *cevahir* (Fasl-ı evvel); *fanus*, *ben*, *fidan* (Emrî Çelebi hk.); *ip* (Fevrî Efendi hk., Celîlî hk.); *şişe* (Nevî hk.); *sanem* (Arîf hk.)dir. Güzellik açısından *hub*, *samen*, *arûs masnu* kelimeleri ile beraber terkip halinde kullanılmıştır.

Fasl-ı evvel; *Li-muharririhî*

Olup her beyti bir halvetgeh-i râz

Hayâl anun içinde **hacle-i nâz** (s.178)

Emrî Çelebi; *Ve eger mani mâhîde olursa kullâb-ı re'y-i fikr ile çıkarup bir hayâl ile bağlar.*(s.359)

Emrî Çelebi; **Hayâl** şöyle ki mâhda yâ burc-ı sevrde ola, sihr-i şi'r ile indirüp **inek** gibi andan şîr-i sâfî sağar. (s.359)

Celâlî; *Egerçi şi'rleri hüsn ü behcetde medh ü tarîfden müstağnî ve her bir hayâlî hacle-i nâzda bir şâhid-i bâ-ma'nîdür, netâ'ic-i tab'ı-ı zehhârlarından ve kalâid-i ferâ'id-i eş'âr-ı şâhvârlarından bu bir kaç beyt ile kitâbun silk-i silsilesine intizâm ve ikd-ı pervîn gibi rişte-i zînetine irtişam virildi.* (s.473)

Edâyî; *Dilinde dâd-ı âh ile her kâküli siyâhun zülfîn hayâller bağlamağla meftûl idüp iş ururdu.*(s.326)

Hayâlat-ı hâssa-i acîbe: Has olan (şairin kendisine) ve daha önce görülmemiş olan olan hayâller.

Zâtî; *Ol kadar mâ'ânî-i ğarîbe ve hayâlat-ı hâssa-i acîbe ve sanâyi-i bedî'iyeye ki eş'ârında ol cem itmişdür, ğayrı şâ'irde var idügi malûm degüldür.* (s.1575)

Hayâlât-ı leb-i dil-ber vâsfi: Sevgilinin dudağının hayâlin vasfı.

Seyfî Çelebi; *Anlara hayâlât-ı leb-i dil-ber vâsfında olan gazelleri ilmâm-ı zayfîdür.* (s.1020)

Hayâl-i hâs: Has hayâl.

Fasl-ı evvel; *Li- muharririhî*

Hayâl-i hâs ile rengîn-edâlar

İçine taşına olmuş kabâlar (s.178)

Bihîştî-i sâni; *Ve bi'l cümle küttâb hükmince şâ'ir ve murâd idindügi ma'nâda hassa tahayyüller idüp hüsn-i edâ ile nazma kâdirdür.* (s.440)

Hayâl-i tayfi: Uykuda görülen hayal.

Âşık Çelebi, Seyfi Çelebi'nin aklına ve hayaline gelenlerin başkasının hayaline gelmesinin zor veya imkânsız olduğunu belirtmek için *hayâl-i tayfi* tabiri kullanıştır.

Seyfi Çelebi; *Anun mihmân-hâne-i fikret ü reviyetine vârid ü nâzil olan ma'ânî-i acibe vü ğaribe ğayrun hayaline gelmek hayâl-i tayfidür.* (s.1020)

Hayâl karanfülleri: Hayal karanfilleri.

Sifâlî; *Bu cümle ile şî'rde dahi Mîr Ali Şîr idi ve sifâl-i devâtında dikdügi şâh-ı hâme-i huşkdan ma'nâ gülleri ve hayâl karanfüllerinden ğonceler dem-beste ve sünbüller dil-gîr idi.* (s.994)

Hayâl pervaneleri: Hayal kelebekleri, İlham habercileri. Yani hayale gelenler olarak anlaşılabilir.

Emrî Çelebi; *Ve şem-i kalb-i tâbnâkı üzerine ol denlü hayâl pervâneleri cem olmuşdur ki zihni gûyâ fânûs-ı hayâl olmuşdur.* (s.359)

Muhayyel ü masnû': Sanatlı hayal.

Firâkî; *Kasîdeleri vardır muhayyel ü masnû' kıtaları vardır hoş-âyende vü matbû.* (s.1154)

Fuzûlî; *Gazeliyyâtı ışk-engîz ve kasâ'idi muhayyel ü masnû' ve derd-âmîzdür.* (s.1199)

Sâniî; *Elfâzı münakkah u matbû ve eş'ârı muhayyel ü masnû' dur.* (s.1278)

Muhayyel ü rengîn: Parlak ve hayali.

Alî; *Nâzûk ü nağz ser-â-ser pür-mağz; sebük ü şîrîn ve muhayyel ü rengîn.* (s.1109)

Tahayyülât-ı murağğabe vü müneffere: İstenilenin ve nefret edilenin hayâlleri.

Fasl-ı evvel; *Kâzî Tefsîr'inde yazmışdur ki şî'r tahayyülât-ı murağğabe vü müneffere terkîb olandur.* (s.136)

Tahayyülât-ı şî'riye: Şiirin hayali.

Subhî; *Keyfiyyet-i ğubâra hayrân olup safâsı zemânında tahayyülât-ı şî'riyeye marûf olurdu ve kederi vakti irişse şatranca meş'ûf olurdu.* (s.1280)

Ankebût-ı hayâl: Hayâl örümceği.

Fasl-ı evvel; *Tâkçe-i nisyânun dahı kapusına ankebût-ı hayâl târ u pûd-ı efkâr bûd u nâ-bûddan zenbûrî perdeler asdı.* (s.246)

Arûs-ı hayâl: Hayâl gelini.

Fasl-ı evvel; *Kuvvet-i mütefekkiye kasd itdügi şâhid-i ma'nânun dâmen-i vaslına eli irdi ve nâz u işveden serv gibi yükin yukaru yığan arûs-ı hayâl bu kâm-rânlığa el arkası yirde diyüp gönül alçaklığından kalbe el viridi.* (s.262)

Cevâhir-i hayâlât: Elmas hayâller.

Fasl-ı evvel; *Eğer kân ve dahı olursa kimesnenünkîse-i mülkinde olan cevâhir-i hayâlât dan âgâh olunmaya.* (s.264)

Dûşîze vü pâkîze hayâl: El değmemiş temiz hayaller.

Azîzî; *Bî-ayb Hudâ zen-bâzdur bikr-i ma'nâlara dest urur, dûşîze vü pâkîze hayâller kullanur.* (s.1074)

Fânûs-ı hayâl: bk.Fânûs.

Habâl-i hayâl-i belâgat: Belâgatlı hayâl ipleri.

Celîlî; *Mevlidi şehr-i Burusa'dan ve kendü rüzgârda keştî-i dilde olan lenger-i fikri habâl-i hayâl-i belâgat ile bahr-i nazma salup cevâhir-i zevâhir-i eş'âr ile sefîneler tolduran rü'esâdadur.* (s. 479)

Hâl-i hayâl: Hayal beni.

Emrî Çelebi; *Meşşâta-i tab'ı âyîne-i fikrin arûs-ı feyze mukâbil eylese cemâl-i ma'ânîde ziver-i hâl-i hayâl kalmaz ki anda mürtesem olmaya ve kar-ı bahr-ı mescûr-ı şî'rde derûn-ı sadef-i fikrde bir dürr-i girân-mâye-i dîde-i nâ-dîde yokdur ki ğavvâs-ı hâme-i endişesi ana yol bulmaya.* (s.359)

Hâssa hayâl: Bir kimseye özel olan hayal.

Ahmed Paşa; *Gazelleri üstâdâne ve kasâidi hod ma'nâlı vü hâssa hayâlli latîf ü yek-dest ve hemvâr u muhakkâkânedür.* (s.291)

Hıbâl-ı hayâl: Hayal ipleri.

Fevrî Efendi; *Fevrî tahallus idüp fevrî şî'r didi ki ğavrına hıbâl-ı hayâl ve sullem-i sellimnâ ve ve'lev sellem²⁴⁸ iremez ve fevr-i fevzine göre sahrâ-yı bî-pâyân-ı efkârda zulemât-ı midâd-ı kâtib-i şâ'ir-şî'ârda şem-i hâme şule viremez; fevvâre-i tab'ında feyz-i İlâhi temevvüç eylese görenler ve fâre't-tenûr dirdi.* (s.1223)

²⁴⁸ Selamlaşma merdiveni selamlaşsa da.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Pâye-i eyvân-ı saâdet-pîrâyesi andan vâlâterdür ki şeb-rev-i kuvvet-i mütehayyile **hibâl-i hayâl** veya nerdbân-ı sutûr-ı şî'r ü inşâ ile itilâ ide.*(s.295)

Nihâlî; *Fehm-i vakkâdı ve tab'-ı nakkâdı cemâl-i arûs-ı her nüktenün perde-rübâsı ve enâmîl-i tab'-ı mû-şikâfî **hibâl-ı hayâlün** girih-küşâsı olup nukl-ı mecâlisi nevâdir ü nefâ'is ve mefâhir-i kelâm u makâtır-ı aklâmı zîb ü zîver-i cemâl-i arâ'is idi.* (s.921)

Fasl-ı evvel; *Li- muharririhî*

Çıkarmağ için ol Yûsuf-cemâli

*Vezin delv ü **hâyâl anun hibâlî*** (s.177)

Hûb hayâl: Güzel hayal.

Tab'î; *Şî'rinde çâşnî-i ışk zâhir ve **hûb hayâller** fikr idiüp hüsn-i edâ ile edâya kâdirdür.* (s.650)

Kedd-i yemîn-i hâme-i hayâlî: bk. Kedd.

Künûz-ı hayâlât-ı eş'âr-ı dil-küşâ: Gönül açan şiirlerin hayâl hazinesi.

Fevrî Efendi; *Rûmûz-ı makâmât-ı inşâda Bedüüz-zemân u Harîrî ve **künûz-ı hayâlât-ı eş'âr-ı dil-küşâda** cihânun Ferez dak u Cerîrî.*(s.1234)

Latîf hayâl: İnce, hoş hayâl.

Vahyî-i Sâni; *Evvelden âhire dek egerçi gâhî **latîf hayâller** ve nazîf ma'nâlar andan sâdir olurdu ammâ ba'z-ı zemânda bârid edâlar ve vahşî fehvâlar ve inşâda esnâyı tahrîrde nâ-puhte vü bîgâne kelimât andan mütebâdir olurdu.* (s.556)

Sunî-i sâni; *Pâk edâ ile **latîf hayâlleri** ve rengîn ma'ânî ile şîrîn makâlleri vardur.* (s.1294)

Ma'ânî-i muhayyileye: Hayâlî manalar.

Râzî; *Şî'rde ol kadar hüsn-i dikkat ve istiâre vü telmîm ile ve tevriye vü istihdâm ile pâk edâ ile **ma'ânî-i muhayyileye** mümâreset ider ki eger mütemahhız olsa çok kimesnenün şî'rden ferâğatine sebep olurdu.* (s.1343)

Mûhiş hayâlât: Korku, dehşet veren hayaller.

Hâfız-ı Acem; *Mevlânâyı mezkûrdan egerçi mü'ellefleri olan kütüb ü resâ'ildeki düsturları ki **mûhiş hayâlât** ve âbî/eyü kelimât ve vâhî ibârât ile edâdur.* (s.603)

Musanna' u muhayyel: bk. Musanna'.

Mücerred hayâl: Çıplak hayal.

Ahmed Çelebi; *Şi'rde hod şive-i tab'ına misâl olmak mücerred hayâldür.*(s.324)

Nâzûk hayâl: Nazik ince hayâl.

Revânî; *Ekser-i gazeliyyâtı bu makûle sâde vü küşâdedür ammâ nâzûk hayâlleri dahı vardur.* (s.1392)

Nihâl-i hayâle: Hayal fidanı.

Emrî Çelebi; *Gülşen-i eş'ârı sîr-âb u şâd-âb itmeğe nâvdân-ı şikâf-ı kâf-ı fikri kâfîdür ve bahr-i şî'r-i dil-cûyı nihâl-i hayâle neşv ü nema virmege bir nehr-i sâfîdür.* (s.359)

Sürûrî Çelebi; *Gâh şa'irlerin nihâl-i hayâlleri reşehât-ı sehâb-ı islâh u tashîhi ile nümâyış bulurdi.* (s.967)

Sanemü'l-hayâl: Hayâl putu, Güzel hayâl.

Ârif; *Ve fenn-i şî'rden mâadâ kendü icâd u ibdâ ve te'lîf ü ihtirândan Sanemü'l-hayâl dirler bir nesne tertîbitmişdür ki nakş-ı nigârına göre büt-i Çîn bir suret-i bî-ma'nâ ve sanem-i deyr-i Ferhâr bir seng-i nâ-teraşîdedür.* (s.1030)

Ser-mâye-i kuvvet mütehayyile: Hayal kuvvetinin sermayesi.

Kâtibî; *Andan sonra ser-mâye-i kuvvet mütehayyileye ve tab'iat-ı şî'riyyeye amel itdürdi, az zemânda Kâtibî-i Nişâburî'yi unutturdi.* (s.696)

Şâhid-i hayâl: Güzel hayâl.

Fasl-ı evvel; *Ma'ânî toluları içildi, şâhid-i hayâlün kâmetine vezn ü kâfiyeden hilatlar biçildi.* (s.263)

Şî'r-i hayâl-engîz: Hayalle karışık şiir.

Hatmî; *Şî're iltifât itdükde her gül ruhun ârız-ı alı vasfında didüğü şî'r-i hayâl-engîz gülşen-i belâgate bir gül-i hatmî olur ve mühr-i hâtem-i lebleri hakkında nazm itdüğü dürer-i rengîn nakd-i cevâhir-i zevâhir-i fesâhtün hatmi olur.* (s.1515)

Şîşe-i hayâl-i hâss: Özel hayâl şişesi.

Nevî; *Niçe şîşe-i hayâl-i hâssı tîr-i dikkat-i tab' ile dilmişdür ve niçe nâ-süfte gevher-i ma'ânîyi rişte-i nazm-ı mû-şikâfına dizüp ilmişdür.* (s.903)

HAYZ-I RİCÂL: 1. Erkeklerin aybaşı, 2. Gizlenmesi gereken şey. 3. Keramet, erkeğin kendi başına keramete kalkışmasında pek çok şeyden menedileceği hâl olarak benzetme için denmiştir²⁴⁹.

²⁴⁹ http://www.muhammedinur.com/HASYET_ZAMANI_BU_ZAMAN-SYF581.html Erişim Tarihi: 02.03.2017.

Aşağıdaki örnekte *hayz-ı ricâl* tabiri gizlenmesi gereken manasında kullanılmıştır.

Mihri; *Egerçi eş'ârında nâ-mahrem sözler bulunur lâkin ol hayz-ı ricâl kabîlindendir.*(s.833)

HAZZ-I VÂFİR: bk. Vâfir.

HECÂ: bk. Hicv.

HECCÂV: Çok hicv eden, çok yeren.²⁵⁰

Heccavlık şairin olumludan daha ziyade olumsuz bir özelliği olarak değerlendirilebilir.

Heccâv-ı bî-bâk: Çekinmeden çok yeren hicveden.

Nihâlî; *Burusa'da kâzî iken Kazâziyye müderrisi olan Karaferyeli Mustafâ Çelebi ki egerçi ilm ü dânişde akrânınunmümtâzı ve müderrisîn-i asrunserefrâzı idi ammâ bezle-gûy ve hezl-cûy fettâk u hettâk, heccâv-ı bî-bâk kimesne idi.* (s.921)

HEM-NEFES: Sıkı fıkı arkadaş.

Âşık Çelebi, dünyanın geçiciliğinden bahseden şairler açısından şiiri değerlendirdiğinde, şiiri için onların sıkı bir arkadaşı tanımlaması yapmıştır.

Fasl-ı evvel; *Bî-keslerün hamâme-i nâme-beri ve pür-heveslerün kâsıd-ı haber-âveri, kârbân-ı hevânun bâng-ı ceresi, ser-menzil-i fenâdan dem uranların hem-nefesidür.*(s. 175)

HEM-PÂ: 1. Arkadaş, ayaktaş. 2. Kötü işlerde birlikte olan kimse, kötülük arkadaşı.²⁵¹

Şairin seviyesini gösteren bir kelime olan *hem-pâ* aşağıdaki örnekte şiirde ona arkadaşlık edecek, onun seviyesinde şairlerin azlığı ifade edilmiştir.

Özri; *Şi'rde ana az kimse hem-pâ olurdu, fesâhatde ana ancak Nizâmü'd-dîn-i Arc hem-tâ olurdu.* (s.1064)

HEM-TÂ: Eş, benzer, denk, müsâvî.²⁵²

Âşık Çelebi fesâhat yönünden şairi bir belâgat âlimi olan Nizâmü'd-dîn-i Arc'e denk tutmuş olup şairin yüksek kıymetini ifade etmiştir.

²⁵⁰ Devellioğlu, s.405.

²⁵¹ <http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=hempa&mi=0> Erişim Tarihi. 03.02.2017.

²⁵² <http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=hem&mi=0> Erişim Tarihi. 03.02.2017.

Özrî; *Şi'rde ana az kimse hem-pa olurdu, fesâhatde ana ancak Nizâmü'd-dîn-i Arc hem-tâ olurdu.* (s.1064)

HEMVÂR: Düz yer, bir çırpıda olan yer, uygun yer.²⁵³ Düzgün, muntazam.

Sübha-yı mercan yani mercan teşbihi gibi düzgün benzetmesi yapılan (Fasl-ı evvel) *hemvâr* tabiri eğri büğrü değil, dosdoğru olma anlamına gelen ve *yek-dest* ve *rast* kelimeleri ile tezkirelerde yakın anlamda kullanılmıştır.²⁵⁴ Âşık Çelebi, gazel (Figânî hk.), edâ (Gubârî-i diğerk hk.), şiir (Hayretî hk., Misâlî Çelebi hk., Necâtî hk.), risale (Latîfî hk.), nazm (Mecdî hk.), beyt (Arif hk.) için *hemvâr* ifadesini olumlu yönde kullandığı değerlendirilmekle beraber (Nizamî hk) “*gazelleri puhte vü yek-dest ü hemvâr*” cümlesinde *puhte* kelimesi ile beraber kullanılması tek düze manasında gelebileceği değerlendirilmiştir.

Fasl-ı evvel; *Ve ba'zılar mukaffâ olup kâfiyeleri dahî dâne-i enâr gibi üstüvâr olup hurka-i sâlûs gibi rengâreng olmayup sübha-i mercân gibi hemvâr olmakdan kinâye idüp mukaffâ-yı mütekerrir ü mütesâviyyü'l-evâhir olâ diyüp iki kayd dah ilhâk eylediler.* (s.122)

Figânî; *Gazelleri hemvâr u matbû kasîdeleri ma'nîdâr u masnû'dur.* (s.1203)

Gubârî; *Çok kimesne nazîre dimişdür ammâ münâsebeti yokdur. İnsâf budur ki hemvârdur.* (s.1616)

Hayretî; *Hakkâ ki şi'rinde selâset ve edâsında cezâlet vardur, çâşnîdâr u hemvârdur.* (s.639)

Latîfî; *Ba'z-ı manzum u mensûr resâili vardur. Cümlesi çâşnîdâr u hemvârdur ve tezkiretü's-şu'arâsı makbuldur, matbû-ı erbâb-ı tab'-ı suhan-güzârdur, eyü tettebbu itmişdür.* (s.737)

Misâlî Çelebi; *Ser-â-ser eş'ârî hemvâr u çesbân olmağın makbûl-ıtibâ-ı ehl-i irfândur.* (s.781)

Mecdî; *Şi'ri çâşnîdâr ve nazmî hemvârdur.* (s.783)

Necâtî; *Şi'ri yek-dest ü hemvâr ve nazmî selîs ü çâşnîdârdur.* (s.850)

Nizâmî; *Kasîdeleri muhkem ü üstüvâr ve gazelleri puhte vü yek-dest ü hemvârdur.* (s.879)

Nâ-hemvâr: Çarpık, eğri, düz olmayan.

²⁵³ Devellioğlu, s.410.

²⁵⁴ Çetindağ, “Şiir ve Tenkit -Türk, İnan ve Arap Tezkirelerinde-“, s. 289.

Gubârî-i diğeri; *Hattâ iki binbeyt Mecnûn u Leylâ'sı vardır ammâ çün nazmı sâde ve elfâzî ğayr-ı mülâyim ve edâsı nâ-hemvârdur, îrâd olunmadı.* (s.1618)

Arif; *Bir şâ'ir hezâr zârî vü zûr ile bir gazel diyüp içinde bir yâ iki beyti nâ-hemvâr olsa ehl-i Hak katında mazûr olur ve hükm ğâlibündür diyü cümlesi eylikle manzûr olur.* (s.1026)

HETTÂK: Yırtıp parçalayan.²⁵⁵

Fettâk u hettâk: bk. Fettâk.

HEVÂ-YI İŞK: bk. Aşk.

HEVÂ-YI Şİ'R: bk. Şi'r.

HEZL: 1. Eğlence, alay, şaka, lâtife. 2. Meşhur ve yaygın bir nazmın vezni ve kafiyesi taklit edilmek suretiyle latife tarzında nazım yazma; bu tarzda yazılan nazım.²⁵⁶

Firâkî; *Letâ'ifi vardır şîrînter, hezli vardır cidde ber-âber.* (s.1154)

Fazlî; *Ced-ber-ced Ebû Tâlib-i Mekkî'ye varınca her ceddinün şî'rine göre sâ'ir şu'arânun cediti hezldür, hakkâ budur ki menâsıb-ı âliyeden anı azl itmek sebeb-i azldür.* (s.1187)

Nihâlî; *Merhûmun eş'ârı sâde vü küşâde egerçi ğayr-ı masnû'dur ammâ matbûdur. Neşât-âmîzdür, tarab-engîzdür. Hezl ile âmihte (karışık) ve hicv ile engîhtedür.* (s.911)

Sâğari; *Tab'ı hezle mâ'il ve bezle-gûylığa kâ'il olup Amrî ile çok latîfeleri vardır ki her biri sahîfe-i rüzgârda bir yâdgârdur.* (s.938)

Hezl-cûy: Şaka arayan.

Nihâlî; *Burusa'da kâzî iken Kazâziyye müderrisi olan Karaferyeli Mustafâ Çelebi ki egerçi ilm ü dânişde akrânınunmümtâzı ve müderrisîn-i asrunserefrâzı idi ammâ bezle-gûy ve hezl-cûy fettâk u hettâk, heccâv-ı bî-bâk kimesne idi.* (s.921)

Hicv ü hezl: Şaka ve yerme.

Peykî; *Hicv ü hezle hud Allah saklasun yanına yöresine uğramalı değüldür.* (s.449)

Hezeliyyât: Alay ve şaka tarzında söylenen, kimseyi incitmek amacıyla yazılmaması bakımından hicvden ayrılan manzumeler.²⁵⁷

²⁵⁵ Devellioğlu, s.413.

²⁵⁶ Devellioğlu, s.415.

Sunî-i sâni; **Hezeliyyâtda** dahı rengîndür.(s1294)

Hezl ü hicve: Şaka ve yerme.

Hayâlî-i Marûf; *Merhûm-ı mezkûrun cümle mehâsin-i ahlâkından ve tîb-i arâkından biri dahı buydı ki hezl ü hicve mâ'il degül idi ve kimesnenün hakkında nazm ve nesr ile bed söylemeğe kâbil degül idi.* (s.1552)

Hezlgüne matla': Şaka, latife türünde matla.

Hasan Çelebi; *Bu hezlgüne matla' dahı anundur.* (s.623)

Hezl-âmîz: Şaka ile karışık.

Me'alî; *Ekser-i eş'ârı hezl-âmîz ü tarab-engîzdür.* (s. 766)

Âlem-i hezel:

Sâatî; *Hicâ vü âlem-i hezelde 'alem, kâllâş u evbâş, tağyîrü's-şekli li ecli'l-ekli²⁵⁸ de mâhir, şeyh-sûret vâiz-pîşe füsün u fesâneye kâdir, etkîyâ sûretinde eşkıyâdan idi.* (s.935)

HIRMEN-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

HİCV: Biri ile şiir yolu ile alay etme, şiir yoluyla birini gülünç hale koyma, yerme. Hecv.²⁵⁹ Âşık Çelebi, *hicv, hecâ* ve *hicâ* ifadelerini şiiri değerlendirirken hicvle karışık (Nihâlî hk.), hicv yoluyla yazılan kaside (Peykî hk.) olarak kullanmıştır. Şair için ise hicv âlemin sembolü olmuş tabirini kullanmıştır (Sâatî hk.). Ayrıca üstü kapılı olarak yapılan hicvlerin şiirin konularından birini teşkil ettiğini fasl-ı evvelde belirtmiştir.

Fasl-ı evvel; *Ve hecâda remzleri ve heycâda reczleri şi'r oldı.* (s.125)

Nihâlî; *Merhûmun eş'ârı sâde vü küşâde egerçi ğayr-ı masnû'dur ammâ matbûdur. Neşât-âmîzdür, tarab-engîzdür. Hezl ile âmîhte ve hicv ile engîhtedir.* (s.911)

Sâatî; *Hicâ vü âlem-i hezelde alem, kâllâş u evbâş, tağyîrü's-şekli li ecli'l-ekli²⁶⁰ de mâhir, şeyh-sûret vâiz-pîşe füsün u fesâneye kâdir, etkîyâ sûretinde eşkıyâdan idi.* (s.935)

Sâatî; *Biri dahı Zemm-i Hükkâm ve Kat-ı Ahkâm beyânındadır ve Firâkî hicvinde müstakıl iki binbeyt bahr-i hafîfde hicvi vardır.* (s.936)

Hicv-i melîh: Güzel yerme, hatalarını güzel söyleme.

²⁵⁷ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=hezel&mi=0> Erişim T. 03.02.2017.

²⁵⁸ Yiyecek uğrunda şekil değiştirmek.

²⁵⁹ Devellioğlu, s.422.

²⁶⁰ Yiyecek uğrunda şekil değiştirmek.

Gubârî-i diğeri; **Hicv-i melîh** üslûbında bir kıta diyüp gönderdi ki bu beytler andandur. (s.1623)

Hicv ü hezl: Yerme ve alay etme.

Peykî; **Hicv ü hezde** hud Allah saklasun yanına yöresine uğramalı değüldür. (s.449)

Tarîki'l-hicv: Hiciv yoluyla.

Peykî; **Kızılbaş seferinde Haşim Beg dirler bir sipâhî hakkında kasîde dimişdür a'lâ tarîki'l-hicv.** (s.449)

HİDDET Ü CEVDET: bk. Cevdet.

HİKEM: Hikmetler. Hadis-i şerifde şiirde hikmetler olduğu beyan edilmiştir. Bu hikmetler ise cehaletten ve sefahetten uzak tutan faydalı kelimelerdir ve şiirde bunların bulunması gereklidir.

Âşık Çelebi'nin İbni Esîr'den rivayetine göre şiirdeki hikmetler; nasihatlar, öğütler ve yasak edilenler ve halkın menfaatine uygun misallerdir.

Fasl-1 evvel; *Ve bir hadîs-i şerîfde "inne's-şi'ri hikmemen"*²⁶¹ buyrulmuştur. **Hikemün** ma'nâsında iki rivâyet vardır. Biri budur ki hikemden murâd cehl ü sefehden mani' olan kelâm-ı nâfi' dür. (s.143)

Fasl-1 evvel; *Bu takdîrce ki ibni Esîr rivâyetdür, şi'rde olan hikemden murâd mevâz u zevâcîr ve intifâ-ı halka mülâyim olan mesel-i sâ'irdür.* (s.143)

Hikmet-i Lokmân: Lokman (a.s.)'ın hikmeti.

Âşık Çelebi, Şiiri Lokman (a.s.)'ın hikmetine yani mucizesine benzetmiştir.

Fasl-1 evvel; *Gâh mizmâr-ı âl-i Dâvûd olur gâh mizmâr-ı Şeyyebetnî-i Kısâ-i Hûd olur gâh Matku't-tayr-ı Süleymân'dan haber virür gâh hikmet-i Lokmân'dan oy virür.* (s.175)

HİLÂT: Eskiden, padişah veya vezir tarafından takdir edilen beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise kaftan.²⁶² Şiir, sözün manasına ve güzel hayalin kametine, vezin ve kafiyeden biçilen bir elbise olarak tanımlanmıştır.

Fasl-1 evvel; *Ma'ânî toluları içildi, şâhid-i hayâlün kâmetine vezn ü kâfiyeden hilatlar biçildi.* (s.263)

²⁶¹ Şiirde hikmetler vardır.

²⁶² Devellioğlu, s.425.

HUŞE-ÇÎNÎ: Başak toplayıcı, tarlada kalan başakları toplayan (kimse).²⁶³ Âşık Çelebi kendisini şiir harmanında kalan başakları yani şiirleri toplayan bir kimse olarak adlandırmıştır.

Fasl-ı evvel; *Bu fakîr ü hakîr ve “ednâ mine’n-nakîr”²⁶⁴ bâdiye-i ışkun cura-nûşı ve zâviye-i şevkun hırka-pûşı, encümen-i ulemânun keşf-gerdânı, çemen-i zurefânun cârû-keşânı, hırmen-i şi’rûn **huşe-çîni**, süfre-i inşânun rîze-güzîni, hân-ı belâgatün nevâle-berdi, sâğar-ı fesâhtün çeşende-i düirdi.* (s.240)

HÜSN-İ DİKKAT: bk. Dikkat.

HÜSN-İ YÛSUF: Yusuf (a.s.)’ın güzelliği. Âşık Çelebi, şiirin konuları arasında peygamberlerin hikâyeleri bulununu ifade etmiştir.

Fasl-ı evvel; *Derd-i dilden şikâyet eylesde zarr-ı Eyyüb’dan dem urur; Kıssa-i Hüsn ü ‘Işk’dan hikâyet eylese **hüsn-i Yûsuf**’ı, güzel bilüp hüzn-i Yakub’dan haber virür.* (s. 175)

HÜZN-İ YAKUB: Yakub (a.s.)’ın üzüntüsü. Âşık Çelebi, şiirin konuları arasında peygamberlerin hikâyeleri bulununu ve şiirin onlardan haber verdiğini ifade etmiştir.

Fasl-ı evvel; *Derd-i dilden şikâyet eylesde zarr-ı Eyyüb’dan dem urur; Kıssa-i Hüsn ü ‘Işk’dan hikâyet eylese **hüsn-i Yûsuf**’ı, güzel bilüp **hüzn-i Yakub**’dan haber virür.* (s. 175)

HOŞ: 1. Güzel; iyi 2. tatlı.²⁶⁵ Şiirin değerlendirmesinde en çok kullanılan tabirlerden birisidir. Âşık Çelebi, kitap, şiir, beyt, matla, elhan ve şiirin edası için hoş ve hoşça sıfatlarını kullanmıştır.

Hayâl-i Marûf; *Benüm miyârumda kâmilü’l-ayâr olanlar hâtır-ı fâtıra **hoş** gelenler yazıldı.* (s.1562)

Hıfzî; *Bu matla’ı fakîre **hoşça** gelir.* (s.627)

Gulâmî; *Fakîr Piriŝtine’de kâzî iken ol kâzî olmak takrîbiyle anda dîvânın gördüm bu **beyti hoşça** geldi.*(s.1661)

Lâmi’î Çelebi; *şitâ’iyye-i râ’iyye kasîdesinde bu iki beyt **hoşça** vâkı olmuşdur.* (s.751)

Natî; *Hakkâ **hoşça** kitâbdur ammâ kem-yâbdur.* (s.885)

²⁶³ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=hu%C5%9Fe&mi=0> Erişim Tarihi: 22.03.2017.

²⁶⁴ Hurma çekirdeğinden daha değersiz.

²⁶⁵ Devellioğlu, s.431.

Hoş-âyende: Hoşa giden, beğenilenler.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Yazdukları tevârih küşâyende vü hoş-ayendedür.*(s.300)

Ahmed Çelebi Pârepâre-zâde; *Şi'ri şûh u sâde ve hoşâyende vü küşâdedür.*(s.316)

Bekâyî; *Şi'ri hoş-âyende ve tab'ı küşâyendedür.*(s.426)

Firâkî; *Kasîdeleri vardur muhayyel ü masnû' kıtaları vardur hoş-âyende vü matbû.* (s.1154)

Hamdî Çelebi; *Cümlenin hoş-âyendesini vü küşâyendesini Yûsuf u Züleyhâ'sıdır.* (s.634)

Hoş-edâ: Beğenilen, güzel üslup.

Mahremî; *Eş'ârı hoş-edâ vü rûşen-ma'nâdur.* (s.787)

Mûdâmî; *Nâziik-tab' u suhan-dan, hoş-mezâk u zarâfet-şân, ehl-i ilm ü sâhib-i irfân, sâhib-i-tab'-ı latîf, yâr u zarîf, rind ü harîf, ayyâş u evbâş, rind ü kallâş, hoş-edâ vü hub-sadâ, muhassal bir mükemmel âdemdir.* (s.796)

Hoş-hân: Okuyuşu güzel olan.

Arşî; *Hoş-hân u latîf-elhân idi.* (s.1065)

Hoş-nümâ: Güzel görünüşlü.

Kâmî Efendi; *Şi'ri bir lü'lü'-i manzûm idi ki silk-i müjele ikd-ı dürr-i eşk-i âşık gibi hoş-nümâ idi.* (s.704)

Hoş-tab': Beğenilen tab'.

Câmî; *Nefs-i İstanbul'dan Dâvût Paşa mahallesinden kuloğlarından hoş-tab'lardan bir cevân-ı melîh ve sâhib-i-beyân-ı fasîh idi. Kendü cevân-ı âzâde ve tab'ı sâde ve şi'ri küşâde idi.* (s.453)

Rûhî; *Hoş-tab' u ehl-i mezâk u sâhib-i zekâdur.* (s.1384)

Husrevî; *Kâbil ü kâmil, hoş-tab' u hoş-mezâk, kerîmü'l-arâk şerîfü'l -ahlâk cevândur.* (s.1529)

Sabûhî; *Biri bir nâyzen ü shl-i suhan, hoş-tab' u hoş mezâk, mahmûdü'l-ahlâk Mahmûd Zafîf idi ki kadîmî İstanbulî'dür.* (s.1284)

Husrevî; *Kâbil ü kâmil, hoş-tab' u hoş-mezâk, kerîmü'l-arâk şerîfü'l -ahlâk cevândur.* (s.1529)

Hayâtî; **Hoş-tab'** u hoş-mezâk, nîk-hîsâl hasenü'l-ahlâk nükte-dân u şî'r-şinâs, yâr-nüvâz u musâhib-istînâs kimesne idiler. (s.637)

Şarâb-ı hoş-güvârdur: 1. Lezzetli, tatlı, hazmı kolay içecek.

Fuzûlî; Kerbelâ'da binâ olunan çeşme târîhinde bu kıtası selis ü âbdârdur gûyâ ki **şarâb-ı hoş-güvârdur**. (s.1202)

HÛB: Güzel, hoş iyi.²⁶⁶ Beğeni ifadelerinin başında gelen hûb tabiri şairin tab'ı yani kabiliyetinin tavsifi için Anadolu sahasında sadece Latifi tezkiresinde geçmektedir.²⁶⁷

Âşık Çelebi ise, kıta, tarih, beyt, matla, mısra, şiir, gazel, nazm, rubai için *hûb* sıfatını kullanmıştır.

Fevrî Efendi; Ebnâ-yı zemânededen çelebiler hakkında bu kıtası **hûb** vâkı olmuşdur. (s.1228)

Sunî Çelebi; Edirne'de Mihâl köprisin Sultân Süleymân-ı merhûm tamîr itdirdükde bu târîhi **hûb** vâkıdur. (s.1302)

Yahyâ; Yûsuf u Züleyhâ'sındandur, bu beyti ihvân Yûsuf'a düş gördüğünde dimişlerdür, haylî **hûbdur**.(s.679)

Hamdî Çelebi; Leylâ vü Mecnûn'da vezîrlerin sege nevâle ve seglerin beglerin havâle iden beg hikâyesinde beg lafzına kâfiye bulmaduğundan bu beyti **hûb** vâkı olmuşdur. (s.634)

Revânî; İçinden bu beytleri **hûbdur** ve her biri bir şûh-ı şeh-âşûbdur.(s.1393)

Türâbî; Bu nasîhat-âmîz matla'ı **hub** vâkı olupdur ki. (s.1478)

Gubârî; Gubârî'nün bu kıtası dahı insâf budur ki **hûb** vâkı olmuşdur. (s.1617)

Garâmî; İçinde bu hâneler **hûb** vâkı olmur. (s.1628)

Garâmî; Bend

Âh odun illâ odun illâ odun.

bendinde murabba dimişdür bu iki mısraî ğâyet **hûbdur**. (s.1628)

Amrî; Şikâyet-i rûzgâda bu **gazeli hûb** vâkı olupdur. (s.1127)

Lâyhî; Lâyhî-i merhûmunbu gazeli **hûb** düşmişdür. (s. 757)

Nâmî; Bu gazeli **hûb** vâkı olupdur. (s.845)

Mesîhî; Ammâ anun **nazm hûb** ise bunun işveger ü pür ân ve anunlibâs-ı edâsı kâmetine râst ise bunun dahı çesbândur. (s.808)

²⁶⁶ Devellioğlu, s.432.

²⁶⁷ Çetindağ, "Şiir ve Tenkit – Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-", s.253.

Mihri; *Güzeller vasfında olan hûb şi'rlerde Yûsuf kızlığı vâki olup bîkr ma'nâlara ricâl-i şu'arâ aş yirerken ol avretliğle ucuz düşürmüşdür.* (s.833)

Sihri; *Kezâlik ol esnâda bir sadr-ı bî-kadr u pür-ğadre varduğumda bana ağduk anlarsın didükde bu rubâi hûb vâkı olmuşdur.* (s.951)

Sehâyî; *Bu iki beyti hûb vâkı olmuşdur.* (s.1009)

Seydi; *Fi'l-vâkı hûb vâkı olmuşdur ve Türkî mahlas beyti dahı kesîrî'ş-şüyû u nâdirü'l- vukûdur.* (s.1014)

Hûb-mesel: Güzel hikâye.

Günâhî; *Ol Pend-nâme niçe fasl u bâb üzre mufassaldur ve her bâb niçe hikâyeyi müştamil ve her beyti bir hûb-meseldür.* (s.722)

HUNYÂGER: Saz çalan, sazende, şarkı söyleyen, hanende. Âşık Çelebi, içki âlemleri açısından şiir için şarkı söyleyen bir *hunyangêr*'e benzetmiştir.

Fasl-ı evvel; *Gâh işret âleminün hunyangêridür, gâh mâtem demînün nevhagerîdür, gâh âlem-i bezmün remz-i îmâsıdur, gâh dem-i remzün recez-gûyâsıdur.* (s. 175)

HURDEDÂN: Dikkat sahibi, nükte ve inceliği anlayan.²⁶⁸ Âşık Çelebi Hurdedân tabirini şair ve şair'in tab'ı için inceliği ve nükteyi anlayan manasında kullanmıştır.

Cevri; *Cevrî dahı zarâfet-i şân ve nezâfet-i tab'-ı hurde-dân, letâfet-i zihn ü şetâret-i dil ile mevsûfdur. Tab'-ı çâlâk ve zekâ vü idrâk ve zihn-i tâbnâk sâhibidür.* (s.497)

Şâ'ir-i hurdedân: Nüktedan şair.

Kabûlî; *Mû-miyânlar vasfında ve mû-şikârlar içinde dikkat-ı tab'ı kıl yarar, hatt u hâl medh eylese hâme-i gevher-nigâr devâtûn ağzına dil sokar şâ'ir-i hurdedân u mucîz-beyândur.* (s.1308)

HÛR-I İYN: Tarifsiz güzellikte cennet kıızı.²⁶⁹ Hûr-ı iyn tabiri ayetten iktibas yaparak divan hususunda divanın içindeki şiir, kelime ve manalar için kullanılmıştır.

Dîvân-ı hûr-ı iyn: Hurilerle dolu divan.

Emrî Çelebi; *Ol kadar ebkâr-ı efkâr ki (lem yatmishunne insun kablehum velâ cânnun)²⁷⁰ dur ol cem itmişdür ki dîvân-ı hûr-ı iyn ile memlû firdevsün aynı olmuşdur.* (s.359)

²⁶⁸ Devellioğlu, s. 439.

²⁶⁹ Devellioğlu, s.439.

HÜDHÜD-İ NEBE: Hüdühüd kuşunun haberi. Hüdühüd Hazret-i Süleyman'nın kuşudur ve Sebe Melikesi Belkıs'tan haber getirmesi ile bilinir. Âşık Çelebi, şiiri bu kuşun haberine benzetmiştir.

Fasl-ı evvel; *Gâh Hüdühüd-i nebe olur, gâh Belkıs-ı Sebâ olur.* (s. 175)

HÜSREV: 1. Eserlerini Farsça yazmış bir Türk şâ'iri ve edibi olup Hindistan'da doğmuştur (M 1253-1325). 2. Hüsrev ü Şirin masalının erkek kahramanı. 3. Padişah, hükümdar, sultan.²⁷¹

Âşık Çelebi, Hüsrev ismini şairlerin padişahı manasında (Necâtî hk.) şiirin nazımının padişahı manasında (Âhî hk.) ve Hüsrev ü Şirin mesnevisinin adı olarak kullanmıştır.

Necâtî; *Necâtî-i merhûm husrev-i şu'arâ-yı Rûm'dur diyü Monlâ İdris'ün Tevârîh-i Âl-i Osmân'ında merkûmdur.* (s.849)

Şeyhî; *Egerçi Âhî'nün Husrev ü Şîrîn'i nazûk ü nağz u zarîfâne vü pür mağz ü pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı musanna' u ma'nîdâr ve Cafer Çelebi'nün Heves-nâme'si belâgat-şi'âr ve Lâmi'i'nün mesneviyyâtı sebûk ü şîrîn ve selîs ü rengîndür.* (s.1455)

Âhî; *Medh-i Husrev'de hâme-i gevher-bârı gûyâ Hürmüz-i tâcdârdur ki Nûşîrevân-ı Rûh-ı Kuds'un nefes oğlı gibi sözleri nûş-ı revândur ve şi'r-i şîrîn -şi'ârı vasf-ı leb-i Şîrîn'de şîr ü şeker gibi âmîziş bulup kuvvet-i kalb ve kut-ı cândur.* (s. 393)

Âhî; *Hakkâ bir nazm-ı şîrîndür ki kişver-i şi'r Husrevleri ol nazmun pîrâmeninde Ferhâd gibi tağ eridür.* (s.393)

Fasl-ı evvel; *Kendü zât-ı hümâyûnları dahı ecdâd-ı izâları ki her biri mi'mâr-ı ebyât-ı maârif ve sâhib-i miyâr-ı ebyât-ı avârifdür "el veledü'l-hurru yaktedî bi âbâ'ihî'l-izzî"²⁷² üzre gâhî inşî'râh-ı hâtır-ı hatîr ve infitâh-ı zamîr-i atîr için tab'-ı selîmleri tekâzâsı ile*

Beyt

Çü vasf-ı tab'-ı selîmeş kuned zebân-ı kalem

Aceb medâr ki âb-ı hayât ez u be-çeked²⁷³

²⁷⁰ Onlara (cennet hurileri) kendilerinden önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur. Rahman 74.

²⁷¹ Devellioğlu, s.451

²⁷² Hür çocuk aziz atalarının peşinden gider.

²⁷³ Kalem dili sağlam tabiatını vafederken, kalemden âb-ı hayat damlamasına şaşırma.

Ol mülk-i hasâfet ü fesâhatiün husrev ü hâkânı ki hümâyûn âsafı olsa lâyük ve kudsi hâtifi olsa müstahıkdur. (s.237)

HÜSN-İ BEYÂN: bk. Beyan.

HÜSN-İ İDRAK U CEVDET-İ İZ'ÂN: bk. Cevdet.

HOD BÜLBÜL-İ GÜLŞEN: bk. Bülbül.

HOD BÜLBÜL-İ HOŞ-NEVÂ: bk. Bülbül.

IKD-I DÜRR-İ EŞK-İ ÂŞİK: bk. Dürr.

IRK-I ŞU'ÛR-I Şİ'R: bk. Şi'r.

IŞK: bk. Aşk.

IŞK ÇÂŞNÎSİ: bk. Çâşnî- ışk.

ITNÂB: Sözü uzatma, gereksiz ayrıntıya boğma.

Itnâb u itrâ: Sözü gereksiz yere uzun söyleme ve lüzumundan fazla övme.

Fasl-1 evvel; *Ve avâmmınun tarîfde itnâb u itrâları ve takrîde iğzâb u iğrâları lisân-ı şî'r oldı. (s.125)*

ITRÂ: Gereğinden ve hak ettiğinden fazla övme, methetmekte aşırılığa gitme.²⁷⁴ Âşık Çelebi, (Senâyî hk.) şair için gereğinden fazla övüldüğünü ifade ederken sebebini ise şaire bir cihette yakın olan hemşehrilerinin tarafında boş davul gibi âleme seslerini saldıklarını beyan etmiştir.

Fasl-1 evvel; *Ve avâmmınun tarîfde itnâb u itrâları ve takrîde iğzâb u iğrâları lisân-ı şî'r oldı. (s.125)*

Senâyî; *Egerçi hemşehrileri hakkında itrâ idüp kasâ'id-i masnû'a ve eş'âr-ı matbû'a ve "Şebistân-ı Hayâl" tarzında "Neyistân-ı Zülâl" nâm kitâb ve mü'ellesât-ı adîde ve mesneviyyât-ı pesendîde isnâd idüp tab'l-ı tehî gibi ol diyara âvâzı ğulğule salmışdur ancak ol ğulğuleden kulaklarda sadâyı kuhsâr gibi kurı yangı kulmuşdur. (s.1489)*

İBDÂ: 1.Örneksiz olarak bir şeyi meydana getirme, yaratma. (bk. ibtidâ). 2. Yeni ve güzel bir eser meydana getirme.²⁷⁵ Mübdi'; 1. İbdâ eden, icad eden, yeni şeyler bulan, söyleyen. 2. Benzeri görülmemiş şiir söyleyen.²⁷⁶

²⁷⁴ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=ITR%C3%82&mi=0> Erişim Tarihi: 16.02.2017.

²⁷⁵ Devellioğlu, s.463.

²⁷⁶ Devellioğlu, s.818.

Divan şiirindeki ortak motif, tema ve konuların belirli bir kelime kadrosu ile farklı bir ifadesi olarak değerlendirilmiştir. Divan şiiri kelime dağarcığında ibda terimi bîkr-i mana ile ifade edilmek istenilen yeni ve ilk söyleyişin gerektirdiği yaratıcılıktır.²⁷⁷

“Şairin doğal gücüne ait bir mesele olan yaratma hali ve yeteneği, ilk tezkirelerden itibaren üzerinde ısrarla durulan bir konudur. Genelde ibdâ, îcâd ve ihtirâ’ gibi terimlerle anlatılan yaratma hali tezkirelerde fazla açıklamaya tabi tutulmadan kapalı bırakılan konulardan birisidir. Genel anlamda yaratma, yeni şeyler ortaya koyma, sanat eserine kişiliğinin damgasını vurma anlamına gelir.”²⁷⁸

Âşık Çelebi; îcâd ve ihtirâ’yı ibdâ ile aynı terkiplerde şairin değerlendirmesinde kullanmıştır.

İbdâ u ihtirâ: İlk ve orijinal şeyler ortaya koyma.

Ahmed Paşa; *Külliyete mâlik ve tarîka-i nazmda ibdâ u ihtirâ meslekine sâlikdür.*(s.291)

Mübdi’-i bedâyi-i ezhâr-ı besâtin-i fesâhat: Fesâhat bostanın eşsiz çiçeklerinin bulan.

Fevrî Efendi; *Ey mübdi’-i bedâyi’-i ezhâr-ı besâtîn-i fesâhat ki reşehât-ı katarât-ı emtâr-ı ğamâm-ı aklâm-ı dürer-bârı ile sahn-ı ravzatü’l-inşâ muhazzar ü müzehher ve’y bâğbân-ı gülistân-ı reyâhîn-i belâgat ki nefehât-ı nesemât-ı esrâr-ı kelâm-ı pür-intizâm-ı ‘anber-nisârı ile bâğçe-i şî’r-i dil-küşâ mu’attar u münevverdür.* (s.1233)

Hâssa ibdâ: Kendine has ibda, keşif.

Füsûnî; *Hâliyâ mülâzımdur ve zihn-i pâkine ve tab’-ı derrâkine tarika-i şî’rde hâssa ibdâlar ve selîs ihtirâlar lâzımdur.* (s.1185)

Şâ’ir-i mübdi’: Yeni şeyler icat eden şair.

Nizâmî; *Elhâk zemânında şâ’ir-i mübdi’ ve suhan-güzâr-ı muhterî imiş.* (s.879)

Îcâd u ibdâ: bk. Îcâd.

İBHÂM: 1. Kapalı bırakma, açıklamama, belli etmeme, gizli kapaklı tutma. 2. Sözün, anlaşılacak derecede kapalı olması.²⁷⁹

Keşf-i ibhâm: Kapalı şeyleri açma.

²⁷⁷ Mengi, “Divan Şiiri Yazıları”, s.25.

²⁷⁸ Çetindağ, “Şiir ve Tenkit – Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-“, s.167.

²⁷⁹ Devellioğlu, s.463.

Fasl-ı evvel; *Ammâ istitrâden beyâna dahı nev-i îhâm ve keşf-i ibhâm evlâdur.*(s.119)

İCÂD: 1. Yeni bir şey bulma, ortaya koyma, varlığı bilinmeyen bir şeyi meydana getirme. 2. Zihinde yeni bir düşünce veya konu tasarlama, aslı olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi zihinde kurma.²⁸⁰

Şiirde her zaman bir başka şairin söylemediğini söylemek, el değmemiş hayalleri ve manaları bulmak ve kullanmak müstahsen bir amaç ve şiirin ve şairin yüksekliğini gösteren bir değer olmuştur.²⁸¹ Bu bağlamda şaire doğuştan verilmiş olan îcâd yeteneği şairlik için çok gerekli hususiyettir. (Ayrıntılı bilgi için bk. İbdâ.)

Âşık Çelebi, şairin tab'ın da îcâd kabiliyetinin olduğunu (Garîbî hk., İlmî-i sâlis hk.) ve has manaları bulmaya kabil olduğu (Edâyî- Zaim hk., Garîbî hk.) ve terci'nin has bir îcâd olduğunu (Sunî Çelebi hk.) ifade etmiştir.

Edâyî- Zaim; *Hâssa-i me'âni îcâdına kudreti ve gûş-ı uşşâka tokunmaduk kûşeler nazmına istitâati vardur.*(s.325)

İcâd-ı hâss: Kendine özgü yeniden bir şey çıkarma.

Sunî Çelebi; *Bu terci' îcâd-ı hâssıdur.*(s.1301)

İcâd u ihtirâ: Yeni şeyler ortaya koymak icad etmek.

Garîbî; *Zihninde cevdet ü hiddet kemâlde idi, îcâd u ihtirâ'a kâdir hoşca ma'nâlar bulmakta mâhir, tab'ı mutasarrif ve şi'rün envâından kasîde vü gazel ü mesnevî tarzına ârif idi.* (s.1633)

İlmî-i sâlis; *Tab'ı fûnûn-ı şi'riyyede îcâd u ihtirâ'a müsâiddür.* (s.1099)

İcâd u ibdâ: Yeni şeyler ortaya koymak icad etmek.

Ârif; *Ve fenn-i şi'rden mâadâ kendü îcâd u ibdâ ve te'lîf ü ihtirâından Sanemü'l-hayâl dirler bir nesne tertîbitmişdür ki nakş-ı nigârına göre büt-i Çîn bir suret-i bî-ma'nâ ve sanem-i deyr-i Ferhâr bir seng-i nâ-terâşidedür.* (s.1030)

Mâşita-i arûs-ı îcâd u tekvin: bk. Mâşita.

İ'CÂZ: 1. Aciz bırakma, acze düşürme. 2. Şaşırtma. 3. Mu'cize sayılacak kadar düzgün söyleme. 4. Bir benzerini yapmada herkesi acze düşürme.²⁸²

²⁸⁰ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=icat&mi=0> Erişim Tarihi: 06.02.2017.

²⁸¹ Çetindağ, "Şiir ve Tenkit – Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-", s.167.

²⁸² Devellioğlu, s.468.

İ'câz'ın şiirin okunduğu zaman okuyanı ve dinleyeni şaşırtması olduğunu ifade eden Mengi mucize ile bağlantılı olarak İslamdaki şiir anlayışı açısından şair ve şiiri için ulaşılabilecek en son noktanın i'câz olduğunu ifade etmiştir. Kendinde bulunan i'câz gücü ile hemen hemen bütün şairlerin övünmesi i'câz gücüne sahip olma klasik şiir alanında estetik bir ölçüt olduğu anlamına gelmektedir. İ'câz, Kur'an ile bağlantılı bir belâgat terimi ve peygamberlerin (a.s.) peygamberliğini ispat usulü olmakla harikulade ve sıradışıdır. İ'câz divan şiirin kullanılmasında mübalağa vardır.²⁸³

Âşık Çelebi, farklı terkiplerde i'câz tabirini şiir (Mesîhî hk.), kelimeler (Fevrî Efendi hk.), mazmûn (Fasl-ı evvel hk.), tarihler (Emrî Çelebi hk.), suhan için mucize ve şair (Kabûlî hk.) için mucize gösteren anlamında kullanılmıştır.

Necâtî; *Ammâ Necâtî ile farkı mu'cize vü sihr münâsebeti ve nûr-ı şems ü pertev-i şem mübâyenetidür.* (s.850)

Nişân Beg; *Mu'cize vü sihri şî'r ü inşâ zımnında terkîb itmîşlerdür.* (s. 874)

İ'câz-ı Mesîh: İ'sâ (a.s.)'ın mucizesi.

Hilmî, *Egerçi nâmları Mustafâ'dur ammâ mekîn-i mekân-ı felek-i râbi olmağla maârik-i nutk u tekellümde i'câz-ı Mesîhâdan dem urup bu iştirâk hasebi ile kelimetu'llahdan dem urup ilâyı icrâ-yı kelimât ve ihyâ-yı emvât-ı eş'âr u ebyâtı isbât ider.* (s. 628)

Cilve-i şâhid- i'câz: Güzel i'câz'ın yansıması.

Başlangıç; *Çün hilat-ı vahyün tirâzı ve enbiyânun cilve-i şâhid- i'câzı suhândur.* (s.115)

Hadd-i i'câz: Güzel söylemenin son mertebesi.

Emrî Çelebi; *Mu'ammâda hod ol nâmver ad çıkarmışdur ve târîhün envânda hiç bir târîhde dinilmedük târîhler diyüp hadd-i i'câze varmışdur.* (s.359)

Delâ'il-i i'câz: İ'câz'ın delilleri.

Refidûn Ağa; *Asl-ı kazıyye ve kıssa ki cem-i hâtıme ve fâtıha-i sultânîn ile "merace'l bahrayni yeltekiyan"²⁸⁴dur ve dürcinde derc olan şî'r ü inşâ ma-sadak-ı "yahrücu minhumâ el lu'lu'u ve'l-mercân"²⁸⁵dur, delâ'il-i i'câz gibi rüchânına delîl-i zâhir ve bürhân-ı bâhir ü zâhirdür.* (s.1181)

²⁸³ Mine Mengi, "Divan Şiiri Estetiği Açısından İ'câz", ATATÜRK ÜNİ. Türkiyet Araştırmaları Ens. Dergisi, S, 39, Erzurum 2009 Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı. s.135-146.

²⁸⁴ İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Rahman 19.

²⁸⁵ O ikisinden inci ve mercan çıkar. Rahman 22.

Dem-i mu'ciz-nümâ-yı şî'r: Şiirin mucize nefesi.

Mesîhî; *El-hak dem-i mu'ciz-nümâ-yı şî'r ile mürde-i nazmı ihyâda Mesîhâ dimelidür.* (s.808)

Lutf-ı i'câz: Mu'cize ihsanı.

Refîdûn Ağa; *El-hak lutf-ı sebk ve hüsn-i sebk cezâlet-i eş'âr ve selâmet-i esfâr ve letâfet-i edâ ve nezâfet-i inşâ ve zarâfet-i imlâ ile nâdirü'n nazîrdür ve cem-i hüsn-i îcâz ve lutf-ı i'câzide nâsîh-i her sefîr ü semîrdür.* (s.1181)

Mazmûn-ı meymûn-ı mu'ciz: bk. Mazmûn.

Nutk-ı i'câznümâ: Söзде mu'cize gösterme.

Medîhî; *Nutk-ı i'câznümâda Mesîhî'dür.* (s.800)

Ser-hadd-i i'câz: Mu'cizenin son sınırı.

Fevrî Efendi; *Tahmîslerin hod bülbül-i gülşende ser-âğâz eylese gül dâ'ire tutup anâsır-ı erbaa muhammes-i usûl ile çâr-pâre tutar; tesdîsde heft-kışverde ve bu tâk-ı şeş-derde kimesne yokdur anı üter. Tercî-bendde ve musammâtda kelimâtı ser-hadd-i i'câza irgürmişdür ve sît u sadâsı gûş-ı sürûşa âvâze irgürmişdür.* (s.1226)

Şâ'ir-i hurdedân u mu'ciz-beyân: İfadesi mucize ve ince nükteli şair.

Kabûlî; *Mû-miyânlar vafında ve mû-şikârlar içinde dikkat-ı tab'ı kıl yarar, hatt u hâl medh eylese hâme-i gevher-nigâr devâtûn ağzına dil sokar şâ'ir-i hurdedân u mu'ciz-beyândur.*

İCÂZ: 1. Sözü kısa söylem. 2. Az sözle çok mana anlatma.²⁸⁶

Cem-i hüsn-i îcâz:

Refîdûn Ağa; *El-hak lutf-ı sebk ve hüsn-i sebk cezâlet-i eş'âr ve selâmet-i esfâr ve letâfet-i edâ ve nezâfet-i inşâ ve zarâfet-i imlâ ile nâdirü'n nazîrdür ve cem-i hüsn-i îcâz ve lutf-ı i'câzide nâsîh-i her sefîr ü semîrdür.* (s.1181)

İĞZÂB: Gazaba getirme, kızdırma, kızdırılma²⁸⁷, öfkelenendirme.

Şiirin dili yani söyleyişleri arasında kışkırtma veya rağbet ettirme ve öfkelenendirme de bulunduğu ifade edilmiştir.

İğzâb u ıgrâ: Kışkırtma ve öfke.

Fasl-ı evvel; *Ve 'avâmmunun ta'rîfde itnâb u itrâları ve takrî'de iğzâb u ıgrâları lisân-ı şî'r oldı.* (s.125)

²⁸⁶ Devellioğlu, s.468.

²⁸⁷ Devellioğlu, s.477.

İHÂM: 1. Vehme düşürme. 2. İki manalı kelimelerden en az kullanılan manayı bilerek kullanma.²⁸⁸

*Bir mısra veya beyit içerisinde, iki veya daha çok anlamı olan bir kelimeyle birbirinden uzak iki fikir veya hayali birden tebliğ etmeye ihâm denir.*²⁸⁹

Âşık Çelebi, *tecnis* ve *ihâm* yapılan sanatın bir yol, tarz olarak ifade etmiştir (Zâfî hk.). Asıl konu üzerine olmayıp sırası gelmişken söylenen sözlerde yani saptamalarda *ihâm*ın çeşitlerinin kullanılmasının daha önce geldiğini ifade etmiştir.

Zâfî; *Her zemânda Hayâlî'yi yâd itse şu'arâ içinde kitâbıdır diyü "Şah u Gedâ ve Gencîne-i Râz'ına" ihâm iderdi ammâ Hayâlî kitâbı degüldür cengânedür dirdi.* (s. 1587)

Riyâzî-i sâni; *Ekser-i eş'ârî ihâm ve tecnis-i lafzîde niçe me'âniyi tevriye vü istihdâm olduğundan ğayrı esnâ-yı musâhabette olan kelâmında dahı makâlde bu makûla tekellüfden hâlî olmazdı ve bir söz söylemezdi ki ol ana zarâfet yüzünden bir söz bulunmazdı.* (s.1399)

Tecnis ü ihâm tariki: Eşadlı kelimelerle ve iki manaya gelecek şekilde kullanma yolu.

Zâfî; *Ammâ şî'ri şekk yokdur ki şî'r (?) şimdi nağz u nâzûk ve şâ'irlerümüz ğarîb ma'nâlar ve latîf edâlar, selîs ibâretler, terviye vü istihdâm ve tecnis ü ihâm tarîkinde nefis zarâfetler itmekle gitdükçe terakkîde ve lâhikî sâbıkından tekaddüm kâdına himmet-i âlîde olmuştur.* (s.1574-75)

Nev-i ihâm: İhâm'ın çeşitleri.

Fasl-ı evvel; *Ammâ istitrâden beyâna dahı nev-i ihâm ve keşf-i ibhâm evlâdur.* (s.119)

İHTİRÂ: Benzeri görülmemiş bir şey icat etme, vücûda getirme, getirilme.²⁹⁰

Tolasa, geçmişin edebî kültürü ile ilişkili olmakla beraber ihtirâ'yı şairin doğuştan verilen sanat gücü ve yaratma hali olarak "îcâd ve ibdâ" terimleri ile aynı kapsamda değerlendirmiştir. İhtirâ', îcâd ve ibdâ, hem şiir sanatı açısından hem de şairliğin esasını teşkil edip can damarını oluşturmaktadır.²⁹¹

²⁸⁸ Devellioğlu, s.477.

²⁸⁹ Külekçi, s.94.

²⁹⁰ Devellioğlu, s.483.

²⁹¹ Tolasa, s.210.

Âşık Çelebi, Vahdî'nin “*Ana Bacı*”, Fazlî-i Kâtib'nin “*Gül ü Bülbül*”, Fikrî'nin “*Ebkâr-ı Efkâr*” ve Ârif'nin “*Sanemü'l-hayâl*” eserlerini, şiir'i (Füsûnî hk.) ve manayı (Garîbî Hk.) ihtirâ' olarak değerlendirdiği gibi şairin tab'ı hakkında da (İlmî-i sâlis hk.) ihrira' sahip olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ihtirâ'yı bir meslek olarak (Ahmed Paşa hk.) belirtmiştir.

Rûhî; ***İhtirâda*** kelimât-ı nefise dimege kâdirdür.(s.1384)

Vahdî; “*Ana Bacı*” *Hikâyeti ki meşhurdur, anun zâde-i tab'idur ve ihtirâi vü sun'idur.* (s.552)

İhtirâ u iktirâh: İktirâh; aklına gelip, içe doğup söyleyiverme, söylenilme.²⁹² *İhtirâ u iktirâh* ise *ihtirâ*'nın aniden olması manasını ifade etmektedir.

Fazlî-i Kâtib; ***İhtirâ u iktirâhundan*** “*Gül ü Bülbül*” tertîb eylemişdür, hak budur ki *uslûb-ı hâs üzre terkîb eylemişdür.* (s.1195)

Fikrî; “*Ebkâr-ı Efkâr*” nâm bahr-i hafîfde bir kitâb nazm itmişdür cümlesi ***ihtirâ u iktirâhdur***, *matbû-ı kulûb ve merğûb-ı ervâhdur.* (s.1215)

İbdâ u ihtirâ: Yeni bir şey icad etme.

Ahmed Paşa; *Külliyete mâlik ve tarîka-i nazmda ibdâ u ihtirâ meslekine sâlikdür.*(s.291)

Îcâd u ihtirâ: Yeni bir şey icad etme.

Garîbî; *Zihninde cevdet ü hiddet kemâlde idi, îcâd u ihtirâ'a kâdir hoşca ma'nâlar bulmakda mâhir, tab'ı mutasarrîf ve şi'rün envândan kasîde vü gazel ü mesnevî tarzına ârif idi.* (s.1633)

İlmî-i sâlis; *Tab'ı fûnûn-ı şi'riyyede îcâd u ihtirâ'a müsâiddür.* (s.1099)

Selîs ihtirâ: Düzgün yeni bir şey icad etme.

Füsûnî; *Hâliyâ mülâzımdur ve zihn-i pâkine ve tab'-ı derrâkine tarika-i şi'rde hâssa ibdâlar ve selîs ihtirâlar lâzımdur.* (s.1185)

Te'lîf ü ihtirâ: Yeni yazılmış olanlar.

Ârif; *Ve fenn-i şi'rden mâadâ kendü îcâd u ibdâ ve te'lîf ü ihtirâundan “Sanemü'l-hayâl” dirler bir nesne tertîbitmişdür ki nakş-ı nigârına göre büt-i Çîn bir suret-i bî-ma'nâ ve sanem-i deyr-i Ferhâr bir seng-i nâ-terâşîdedür.* (s.1030)

İHYÂ-YI EMVÂT-I EŞ'ÂR U EBYÂTI: bk. Şi'r.

²⁹² Devellioğlu, s.489.

İKTİRÂH: bk. İhtira’.

İLHÂM: 1.Allah tarafından insanın gönlüne bir şey doğdurulma. 2. Peygamberlerin kalbine gelen ilâhi düşünceler.²⁹³

Nef’î’ye göre şiir ilhamdır diyen Erkal, “*Divan şairlerimizin ortak bir kanı ile sözün (şiir) meydana gelişinin iki yolla (vahiy ve ilham) olduğunu; vahyin peygamberlere ilhamın ise şairlere geldiğini belirtirler. İkisinde ortak noktası ilahi oluşudur.*”²⁹⁴ Ayrıca manaların ilhamla bir araya geldiğinde şiirin oluşacağını ifade ederek ilhamın şiirdeki önemini göstermiştir.

Âşık Çelebi, Allah tarafından içe telkin edildiği kabul edilen duygu olan İlâm-ı İlâhî ile yazılmış olan şiirlerin aynı zamanda gaybında bir dili ve tercümanı olarak ifade etmiştir.

Başlangıç; *Nazm*

İrüp üstâd-ı ilhâmunla telkîn

Şeker-rîz ola sözde cân-ı şîrîn (s.1119)

Mahz-ı ilhâm-ı İlâhî: Tamamen Allah tarafından verilen duygu.

Fasl-ı evvel; *Ba’zı şi’rleri tercemân-ı lisânü’l-ğaybdür ve ba’zı “erbâbu’-duveli mulhamun”²⁹⁵ mucibince mahz-ı ilhâm-ı İlâhî idüğü bî-reybdür.* (s.210)

İLMÂM: 1. Küçük günah işleme. 2. Konma, iki şey birbirine yaklaşma. 3. Şiirde başka şairlerden yapılan mâna intihali²⁹⁶ 4. Bir şairin, kendinden önce söylenmiş güzel bir manayı az çok değişik bir şekilde ifâde etmesi.²⁹⁷

Âşık Çelebi, (Seyfî Çelebi hk.) sevgilinin dudağının hayallerinden bahseden gazelleri ya küçük günah olan misafir veya diğer şairlerin söylediği manaya yakın ifadeler kullandığı beyan etmiştir.

Seyfî Çelebi; *Anlara hayâlât-ı leb-i dil-ber vâsfında olan gazelleri ilmâm-ı zayfîdür* (s.1020)

İLM-İ EVZÂN-I EŞ’ÂRİ: bk. Şi’r.

İLM-İ KÂFİYE VÜ ARUZ: bk. Kâfiye.

²⁹³ Devellioğlu, s.492.

²⁹⁴ Erkal, “*Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*”, s.68.

²⁹⁵ Mülk erbabı ilhâmını gaybtan alır.

²⁹⁶ İsmail Durmuş, “*İntihal*” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 22, Ankara, 2000, s. 347.

²⁹⁷ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=ilmam&mi=0> Erişim Tarihi: 07.02.2017.

İLM-İ BELÂGAT: bk. Belağat.

İNTİÂŞ: 1. Hastalıktan kurtulup kalkma. 2 Doğrulup kalkma. 3. Geçinme.²⁹⁸

Şiir (Zâtî hk.) geçimi için bir vasıta olduğu beyan edilmiştir.

Sebeb-i maâş ve husûl-i inti'âş: Geçim ve maaş sebebi.

Zâtî; *Mansıbı vü kaydı ve eşğâl u âmâlî olmayup ve samem sebebinden musâhabet ü muhâlata-i yârândan zevk bulmayup ve sebeb-i maâş ve husûl-i inti'âş şî'r olduğu cihetden ve tûl-ı ömr bulup şu'arânun kadîminden vü hadîsinden çok kavâbil ü efâzıl ile musâhabet idiüp her birinden çok istifâde itdügi haysiyetden şî'ri kendüye şî'âr ve şâ'irlikla iftihâr idinüp sâhib-i fenn ve üstâd-ı ashâb-ı suhan olmışdur.* (s.1575)

İREM: Âd kavmi zamanında, Şeddâd tarafından, cennete benzetilerek yapılan bir bahçe olup Şam'da veyâ Yemen'de olduğu söylenir.²⁹⁹

Âşık Çelebi, ancak anlayışında eksiklik olanın anlayamayacağı derece güzel olan İrem bağlarından bir saray yaptığını yani şiire temel attığını (Necâtî hk.) ifade etmiştir.

İrem-i şî'r: Şiir cenneti, bağı.

Hayâlî-i Marûf; *İrem-i şî'rün eş'ârında hâsıl olan tevfiklerine ğayrlerin nazardan ağzı sulanup elleri irmemişdi ve ğayrılar ki hayâl fidânları diküp terbiyesinde cân fedâ idiüp ne berg ü bârından ber-hûrdâr ve ne mîvesinden ümmîdvâr olmuşlardı.* (s.1548)

Reşk-i bâğ-ı İrem: Kıskanılacak İrem bağı.

Necâtî; *Ve Rûm'da şî're evvel ol temel urup reşk-i bâğ-ı İrem bir kasr-ı Hurrem eyledi ki ana inkâr-ı Leccâc fehmi-kâsırdandır.* (s. 850)

İSÂ (a.s.): Dört büyük peygamberden biri olup kendisine İncil nazil olmuştur. *Masih* lakabı ile bilinir ve *Ruhu'l Kudüs* de denir. Divan şiirinde Kur'an-ı Kerimde geçen mucizeleri esas alınarak işlenir. Hz. İsâ'nın hastaları iyileştirmek, ölüleri nefesi ile dirilmek gibi mucizeleri vardır. *Âzer adındaki ölüyü dirirttiği için edebiyatta nefesi etkili ve güçlü olan, aşk şarabını içen ve bu nedenle pek çok gününü seyahatle geçiren peygamber olarak anılır.*³⁰⁰

²⁹⁸ Devellioğlu, s.508.

²⁹⁹ Devellioğlu, s. 512.

³⁰⁰Gencay Zavutcu, "Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler- Hayvanlar- Bitkiler-Tabiat Güçleri Kişileştirilmiş Varlık ve Kavramlar)", Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, s. 387.

Âşık Çelebi, şairin edâ'sını İsâ (a.s.)'ın nefesine benzeterek ölmüşleri diriltilebileceğine işaret etmiştir. Yine Suhan'ı yani sözü, doğması ile ilgili yönden İsâ (a.s.)'a benzetmiştir.

Sâlih Çelebi; *Suhan-sâzlıkda ve kıssa-perdâzlıkda ve kelâm-ı nefis ü edâ-yı selîs ile hüsn-i edâda dem-i İsâ ile sihr-i Sâmirî cem idüp yed-i beyzâları vardır.*(s.1269)

Nihânî-i sâni; *Ammâ ol leb ü dehândan gelen söz ki ger şî'r ü inşâ ve ger nağme vü sadâdur, her biri gûyâ kavm-i cân-bin-cândan haber virür veyâ tercemân-ı âlem-i ğaybdur ki İsâ bin Meryem veyâ Kelîm bin Umrân'dan haber virür.* (s.925)

Başlangıç; *Şi'r*

Kalem Meryem çü Rûhü'l-kuds ma'nî

Suhan İsâ gibi toğmağ yanî (s.113)

İSTİÂRE: 1.Ödünç alma, birinden eyreti bir şey alma. 2. Bir kelimenin manasını muvakkaten başka bir kelime hakkında kullanma. Meselâ: “bir askere arslanım” denilmesi.³⁰¹

İstiâre şairlerin ifadelerini canlı ve hayal edilebilir kılmak ve başka kavramların insanda çağrıştırdığı manalardan yararlanmak için kullanmış olduğu edebî bir sanattır. *Teşbih bir anlam aktarımı sanatıdır, istîare ise hem anlam hem de ad aktarımı sanatıdır. Bir kavramın herhangi bir bakımdan benzediği başka bir kavramla adlandırılmasına istiare (ödünçleme) denir.*³⁰²

Âşık Çelebi, şiirde istiâre sanatının kullanıldığını (Râzî hk., Adnî hk.) ifade etmiştir.

Râzî; *Şi'rde ol kadar hüsn-i dikkat ve istiâre vü telmîm ile ve tevriye vü istihdâm ile pâk edâ ile ma'ânî-i muhayyileye mûmâreset ider ki eger mütemahhız olsa çok kimesnenün şî'rden ferâğatine sebep olurdu.* (s.1343)

Adnî; *Egerçi merhumun eş'arı nefis ve edâsı selîsdür, ammâ inşâsı şî'rinden a'lâ ve kinâyât u istiârât ve letâ'if ü nükâtı mebâdî vü mebânîsi puhte vü üstâdânedür.* (s.1057)

³⁰¹ Devellioğlu, s. 521.

³⁰² Coşkun, “Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar”, s. 65.

İSTİHDÂM: 1. Kullanma, hizmete kabul etme. 2. Birçok manası olan bir kelimenin her manasına münâsip kelime söyleme, meselâ: “sözü de attığı da, avcımızın saçma idi” beytindeki “saçma” kelimesi gibi.³⁰³

Lugat yazarlarından Şemseddin Sami ve Muallim Naci, istihdam kelimesini açıklarken onu edebî sanat olarak nitelendirmemişlerdir. Coşkun’un Bolelli’den aktardığına göre *İki anlama gelen bir kelime veya sözün bir anlamı kendisiyle, diğer anlamı da bir zamirle ifade etmeye veya en az iki anlamı olan bir lâfzın her iki anlamı için iki ayrı zamir kullanmaya istihdâm veya sarfu’l-hızane denir.*³⁰⁴

Âşık Çelebi, (Râzî hk., Riyâzî-i sâni hk., Zâtî hk.) *tevriye* ve *istihdâm* kelimelerini aynı terkipte kullanmış ve bu tabirlerin birbirine olan yakınlığını ihsas ederek şiirde geçen bazı manaların *istihdâm*lı olduğunu ifade etmiştir.

Râzî; *Şi’rde ol kadar hüsn-i dikkat ve istiâre vü telmîm ile ve tevriye vü istihdâm ile pâk edâ ile ma’ânî-i muhayyileye mümâreset ider ki eger mütemahhız olsa çok kimesnenün şi’rden ferâğatine sebep olurdu.* (s.1343)

Riyâzî-i sâni; *Ekser-i eş’ârı ihâm ve tecnîs-i lafzîde niçe me’âniyi tevriye vü istihdâm olduğundan ğayrı esnâ-yı musâhabette olan kelâmında dahı makâlde bu makûla tekellüfden hâlî olmazdı ve bir söz söylemezdi ki ol ana zarâfet yüzünden bir söz bulunmazdı.* (s.1399)

Zâtî; *Ammâ şi’ri şekk yokdur ki şi’r (?) şimdi nağz u nâzûk ve şâ’irlerümüz ğarîb ma’nâlar ve latîf edâlar, selîs ibâretler, tevriye vü istihdâm ve tecnîs ü ihâm tarîkinde nefîs zarâfetler itmekle gitdükçe terakkîde ve lâhikî sâbıkından tekaddüm kâdına himmet-i âlîde olmışdur.* (s.1575)

Fasl-ı evvel; *Kendü kalem-revîim olan mülk-i sühânın sufûf-ı sûtûr-ı askeri istihdâm olunup bir şâh-ı nazmın râyetine taarruz olunmaya.* (s.264)

İSTİKSÂ: Bir şeyin künhüne varmaya çalışma inceden inceye araştırma.³⁰⁵

Âşık Çelebi (Nisârî hk.) Arapların nadir, eşsiz şiirleri ve Fasihlerinin eserlerini tetkik ettiği ve onu bir neticesi olarak da şiirlerinin çoğunu Arapça söylediğini ifade etmiştir.

Nisârî; *Hâlâ ol berzahdan dahı geçüp Fusahâ-yı Arab eseri üzre eş’âr-ı Arabiyye-i ğarîbe istiksâ idüp ekser Arabî dirler.* (s. 847)

³⁰³ Devellioğlu, s. 524.

³⁰⁴ Coşkun, “Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar”, s. 128.

³⁰⁵ Devellioğlu, s. 527.

İSTİTRÂD: 1.Asıl mevzudan olmayıp, münasebeti gelmişken söylenen söz.³⁰⁶
2.Saptama.

İstitrâden beyân: Saptama ifadesi.

Fasl-ı evvel; *Ammâ istitrâden beyâna dahı nev-i ihâm ve keşf-i ibhâm evlâdur.*(s.119)

İŞRÂK-I ŞEMS-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

İŞVE: Güzelin, gönül aldatan, gönül çelen naz ve edası.³⁰⁷ Tolasa, *işve* tabirini *üslup, tarz, tarik, vâdî, şive* kavramları ile aynı başlık altında değerlendirmiş fakat özel olarak bir açıklama yapmamıştır.³⁰⁸

Âşık Çelebi, naz erbabı (şair) olan kimsenin nazını ifade etmesi sözle olacağını bildirmiş ve nazm(Mesîhî hk.) ve şiirin işveli yani nazlı ve edalı olduğunu ifade etmiştir.

İşveger: İşveli, nazlı, edâlı.

Mesîhî; *Ammâ anun nazm hûb ise bunun işveger ü pür ân ve anun libâs-ı edâsı kâmetine râst ise bunun dahı çesbândur.* (s.808)

İşveger ü pür ân: bk. Ân.

Erbâb-ı işve: Naz sahibleri.

Başlangıç; *Erbâb-ı işvenün şive vü nâzı suhanladur.* (s.114)

Fenâ işve: Çok fazla nazlı.

Fasl-ı evvel; *Hakkâ ki firâz-ı küngür-i eyvân-ı saltanatda iken şi'rlisinde dervişlik rûyî ve meskenet bûyî, şevk ma'nîsi ve ışk çâşnîsi, derd şivesi ve fenâ işvesi vardur.* (s.210)

İZHÂR-I MUZMER: 1.Gizlenmiş bir şeyin açığa çıkarılması. 2. İçte saklı olanın dışarı vurulması. Beytler için gizli şeyleri açığa çıkarmadan kast edilen şairin içinde sakladıklarını açığa çıkarması olabileceği düşünülmüştür.

Ârif; *Hakanî'nün*

Mısrâ

Bâl-i murassa be-sûht murğ-ı mülemmâ-beden

³⁰⁶ Devellioğlu, s. 533.

³⁰⁷ Devellioğlu, s. 536.

³⁰⁸ Tolasa, s. 258.

kasâdesine bî-nazîr nazîre dimişdür ve izhâr-ı muzmerde bu beyt-i temeddüh ve bu kıta anundur. (s.1028)

Ârif; *Ve bu gazelün her beyti hem izhâr-ı muzammerdür ü hem mu'ammâ-yı Süleymân'dur. (s.1029)*

KABÎHU'Ş-Şİ'R: bk. Şi'r.

KÂBİLİYYET: 1. Herhangi bir şeye karşı doğuştan gelen yatkınlık, beceriklilik, yetenek, istidat. 2. Yapısı gereği bir şeyi kabul edebilme, yapabilme, alabilme gücü, mâl edebilme hassası, kabul edebilirlik. 3. Kendi alanında çok kuvvetli hassalara sâhip kimse.³⁰⁹

Şairin yaratılışıyla ilgili kelime ve tabirler içerisinde bulunan kabiliyet kullanım kapsamı bakımından her alandaki kabiliyeti kapsamakta ve sanat ve şiir kabiliyeti kast edildiğinde bunlara ait çeşitli ifadelerle beraber kullanılmaktadır.³¹⁰

Âşık Çelebi şairin tabında genel anlamda kabiliyet olduğunu (Tâbiî hk., Mahvî hk. Sehâbî hk. İzârî-i sâlis hk., Seydî-sânî hk., Nâmî hk., Husrevî hk.) ayrıca şiire kabiliyeti olduğunu ise (Me'âlî hk.) ifade etmiştir. Özellikle şiire kabiliyetinin belirtilmemesi bu kabiliyetten yoksun veya bu kapsamda eksiklik olarak değerlendirilmemektedir. Diğer yönden şiir kitabı içinde eser olmaya kabil tabirini kullanmıştır (Şemsî hk.).

Şemsî; *Egerçi kitâb-ı merkûmdan ğayrı şi'r ü ebyâtı ve nazm u nesr kelimâti menkûl degüldür ammâ nefsinde ol kitâb nazm-ı ğarîb ve üslûb-ı luğaza kuşdilîne karîb bir dildür ammâ eser olmağa kâbildür. (s.1435)*

Tâbiî; *Tab'ında kâbiliyyet ve her nev'a hüner kesbine ehliyet nihâyetdedür.(s.1476)*

Mahvî; *Tahsîl-i ilme heves eyledi; zekâsında hiddet ve tab'ında kâbiliyyet kemâlde idi. (s. 788)*

Sehâbî; *Pâpşâh-ı bahr ü ber Sultân Süleymân-ı zemân Sultân-ı maşrıkayn seyr-i hıfıkayn itdügi gibi azm-i Irâkeyn idüp Tebrîz'e geldüklerinde şeh-levend-i ulemâ mürebbî-i şu'arâ yanî Kadrî Efendi, Monlâ Sehâbî'nün her marifete ehliyyet ve her kâbiliyyete mahalliyetin fehm idüp musâhabet iderek Rûm'a getürmişdür. (s.946)*

³⁰⁹<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=K%C4%80B%C4%B0L%C4%B0YET&mi=0>

Erişim Tarihi: 08.02.2017.

³¹⁰ Tolasa, s. 190.

Me'âlî; *Merhûm-ı merkûm keyyis ü kûsec, sözi şîrîn ü yüzi güleç, nârîn-heykel ü nahîf-mizâc, zarîf-tab' u mizâc-ımtizâc, berrâş u ayyâş, kallâş u evbâş, latîfe-cûy u bezle-gûy, esnâf-ı eş'ârda letâ'ife kâbil ve hezle mâ'il, hande-rû vü küşâde-şemâ'il.* (s.761)

Hayâlî-i Ma'ruf; *Merhûm-ı mezkûrun cümle mehâsin-i ahlakından ve tîb-i a'rakından biri dahı buydı ki hezl ü hicve mâ'il degül idi ve kimesnenün hakkında nazm ve nesr ile bed söylemeğe kâbil degül idi.* (s.1552)

Kavâbil-i rûzgâr: Zamanın yeteneklileri.

İzârî-i sâlis; *Bu İzârî zemânede nev-peydâ vü nev-hevesleriün kâbillerinden ve kavâbil-i rûzgârun kâmillerindendir.* (s.1060)

Kâbil-şân: Azamete, ululuğa istidatlı.

Seydî-sânî; *Latîf-tab' u kâbil-şân, âşık-meşreb ü lâ'übâlî-mezheb cevândı.* (s.1015)

Zînetî; *Haylî kâbil-i şân u hûb-izân cevdet-i zihne ve letâfet-i nazma kâdir şâ'ir idi.* (s.586)

Nâmî; *Üskübîlerde kâbiliyyet-i şân ve lutf-ı tab' ile mevsûfdur.* (s.845)

Kâbil ü kâmil: Mükemmel kabiliyet.

Husrevî; *Kâbil ü kâmil, hoş-tab' u hoş-mezâk, kerîmü'l-arâk şerîfü'l -ahlâk cevândur.* (s.1529)

KÂDİR: Kudret sahibi, kudretli, kuvvetli, güçlü.³¹¹ *Kâdir* kelimesi *kuvvet*, *kudret* ve *iktidar* gibi kelimelerle yakın manaları ifade etmektedir. Âşık Çelebi, bu tabiri şairin yaratılıştan verilen kabiliyetinin, sanat gücünün ve yeteneğinin varlığının ifadesi için şiire, nazma, lugaz ve mu'ammâya, has manaya ve güzel ve latif edâ'ya kâdir diye kullanılmıştır. Diğer yönden şair-i kadir ile şiir söylemede çok üstün olduğu belirtilmiştir (Zâtî hk.).

Âşık Çelebi, şairler için kadrini yani değerini ifade etmek ve şiire olan yeteneği belirtmek için kullanmıştır.

Mü'min; *Nazma Kâdirdür Şeh-nâme'sindendir: Der-vasf-ı sahrâ-yı pür-şemer.* (s.831)

Zâtî; *Şizârı ancak şâ'irlik ve kâdri nazma kadırlık idi.* (s.1577)

³¹¹ Devellioğlu, s. 551.

Mesîhî; *Zâtî dahı egerçi külliyyetli şâ'irdür ve envâ-ı fünûn-ı şî'rün nazmına kâdirdür.* (s.808)

Nakşî; *Ve nakkâşlığla kanâat itmeyüp şâ'ir-i mâhir ve esnâf-ı şî're kâdirdür.* (s.892)

Şîrî-i diğeri; *Her nev şî're kâdirdür, husûsan "Şebistân-ı Hayâl tarzında nazmda nazîri nâdirdür.* (s.1465)

Hâverî; *Mevlidi Rûmili'nde Manastır'dur, kendü ehl-i fazl şâ'irdür ve fünûn-ı şî'ri ahsen veçhile dimege kâdirdür.* (s.1506)

Hudâyî; *Fünûn-ı şî'rden gazel ve mesnevî ve murabba ve luğaz ve mu'ammâya kâdirdür; şî'rin puhte itmiş fenninde mâhirdür ki nazîri nâdirdür.* (s.1520)

Misâlî Çelebi; *Elhak ismi müsemmasına mutâbık, ahlâk-ı hasene üzre mütehâlık bir cevân-ı sâhib i kemâl ve şâ'ir-i bî-misâldür; hadâset-i sinn ile niçe ma'nâ-yı hâssa kâdir ve selîs-edâ itmede zemânede nâdirdür.* (s.781)

Tab'î; *Şî'rinde çâşnî-i ışk zâhir ve hûb hayâller fikr idüp hüsn-i edâ ile edâya kâdirdür.* (s.650)

Senâyî; *Hakîr bir meclisde cem oldum, çok rûhâniyyet fehm eyledüm, çendân hüsn-i nazma vücuda; şî'r ü dikkat, fikr ü selâset, elfâz u letâfet edâya kâdirdür hele bârî şâ'irdür ammâ kemâ kîle.* (s.1489)

Şâ'ir-i kâdir: (şiir söylemede) Kudretli şair.

Zâtî; *Bir mahlasda bir şâ'ir-i kâdir var iken her küstâh-ı mukallid anun mahlasıyla şî're mahlas bulup muaraza itmeye diyü yasağ itdürüp hükm-i şefîf ihrâc itdürürdüm didi.* (s.1474)

KÂFİYE: Nazımda şiirlerin sonlarında tekerrür eden ve aynı sesi veren harflerin hareke ve sükûn hallerinde birleşmeleri.³¹² Âşık Çelebi, şiiri şiir yapan unsurların başında gelen kafiye, aruz ile beraber ilim olarak ifade edilmiştir (Atâ-yı Üskübî hk.). Kafiye, manaya giydirilen elbise olarak beyan edilmekle beraber nar taneleri ve mercan teşbihi gibi düz olmalı ikiyüzlü hırka gibi olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Diğer taraftan vezin ve kafiye'nin bir bir sözü şiir yapmayacağını belirtmiştir.

Tâbî; *Bir zemân dahı şî're mümâreset itdi, anda dahı kasîdede niçenün beytin bozup mesnevide gözlerine halka-i mîm-i mısırâdan kâfiyeyi teng idüp gazel-i penc-betyde niçe zeber-destleriün pençesin burdı.* (s.1477)

³¹² Devellioğlu, s. 552.

Kâfiye-i marifet: Kafiye (ilmini) bilmek.

Şeydâ; *Sâ'ir cüz'ıyyâtda mülk-i hüner-i külliye üzre kalem-revî ve her kâfiye-i marifetde anun tab'ı revî idi.* (s.1460)

Mukaffâ-yı mütekerrir ü mütesâviyyü'l-evâhir: Sonları aynı tekrar eden kafiye.

Fasl-ı evvel; *Ve ba'zılar mukaffâ olup kâfiyeleri dahı dâne-i enâr gibi üstüvâr olup hırka-i sâlûs gibi rengâreng olmayup sübha-i mercân gibi hemvâr olmakdan kinâye idüp mukaffâ-yı mütekerrir ü mütesâviyyü'l-evâhir olâ diyüp iki kayd dah ilhâk eylediler.* (s.122)

İlm-i kâfiye vü aruz: Aruz ve kafiye ilmi.

Atâ-yı Üskübî; *Egerçi zumunca büleğâ-yı Acemi göze göstermez, belki fusahâ-yı Araba vücûd virmez idi ammâ bu yüzden nefsin kezm eyler ki Atâ-yı merhûma irsâl idüp bizüm fenn-i nazmda çendân mümâresetümüz ve ilm-i kâfiye vü aruzla münasebetimiz yokdur.* (s.1092)

Sirâcî; *Şi'rün envâına, ilm-i kâfiye ve aruz u ğayra gereğince kûşîş itmişdür.* (s.960)

Vezn ü kâfiye: Ölçü ve kafiye.

Fasl-ı evvel; *Istılâhda inde'l-ba'z bir kelâmdur ki vezn ü kâfiyeyi câmi ola ve îrâdı an-kasdin vâkı ola.* (s.121)

Fasl-ı evvel; *Bu iki fasl yanî vezn ü kâfiye merî olmayıcak şi'r kâmil olmaz ve bir musrâ ki nisf-ı beytden ibâretdür, tarîf-i şi'r ana şâmil olmaz.* (s.122)

Fasl-ı evvel; *Ma'ânî toluları içildi, şâhid-i hayâlün kâmetine vezn ü kâfiyeden hilatlar biçildi.* (s.263)

KALÂ'İD-İ EBKÂR-I EFKÂR: bk. Fikr.

KALÂİD-İ FERÂ'İD-İ EŞ'ÂR-I ŞÂHVÂR: bk. Şi'r.

KALB U KÂLBÜD: Kalbi, yüreği, gönlü kalıp olan yani bir kalıpta olan durgun olan.

Âşık Çelebi'nin, şair Figani ile diğerlerini kıyasladığında Figaniye göre diğer şairleri aşağıda göstermek için kullanmış olduğu ifadedir.

Figânî; *Ammâ heyhat onlar kalb u kâlbüd ve Figânî rûh-ı revân; onlar sebze vü semen, bu serv-i hurâmândur; onlar teslîsde Utarîd ve Müşterî, bu Hurşîd-i rahşândur.* (s.1203)

KALEM:1.Yazı yazmaya mahsus, genellikle çubuk biçiminde âlet. 2.Yazar. Genel olarak Kalem şair için kullanılan bir ifade olmakla beraber Hz. Meryem için kalem, Ruhü'l-kuds için mana ve söz içinde Îsâ (A.S.) benzetmesi yapılmıştır.³¹³

Âşık Çelebi ise belâgatı ülkeye (Sayî hk.) ve şiir bir diyara (İshâk Çelebi hk), benzeterek orada hüküm sürmeyi ise kalem teşbihi ile şairi ifade etmiştir.

Başlangıç; *Şi'r*

Kalem Meryem çü Rûhü'l-kuds ma'nî

Suhan Îsâ gibi toğmağ yanî (s.113)

Kalem-rev: Bir hükümdârın hükmü altında bulunan ülke, bir devletin hükmünü yürüttüğü yer.

Fasl-ı evvel; *Kendü kalem-revüm olan mülk-i sühânın sufûf-ı sûtûr-ı askeri istihdâm olunup bir şâh-ı nazmın râyetine taarruz olmaya.* (s.264)

Kişver-i belâgat-i yek kalem: Belâgat ülkesinin tek kalemi.

Sayî; *Bu iki hâlde âlemde sâhib-i seyf ü kalem ve kişver-i belâgat-i yek kaleme mazbûtumdur diyü hâme vü nâme ile râfi-i livâ vü alem çekerdi.* (s.988)

Sâhib-i kalem ü seyfi: Kılıç ve kalem sabibi.

Seyfî Çelebi; *Mukaddemât-ı ulûmı ale't-tertib tahsîl idüp şî'r ü inşâ diyârının yek kaleme sâhib-i kalem ü seyfidür.* (s.1018)

Sayî; *Bu iki hâlde âlemde sâhib-i seyf ü kalem ve kişver-i belâgat-i yek kaleme mazbûtumdur diyü hâme vü nâme ile râfi-i livâ vü alem çekerdi.* (s.988)

Yek-kalem: Bir kalemde, birden, bir çırpıda.

İshâk Çelebi; *Diyâr-ı ilm ü hüneri kılıcı ile alup ve kişver-i kemâli tiğ-i hâmesi ile yek-kaleme zabt itdi.*(s.328)

KALENDER: 1. Dünya malına önem vermeyen, müsâmahakâr, yumuşak huylu, alçak gönüllü, olur olmaz şeyin üstünde durmayan kimse.³¹⁴ 2. Dünyadan elini çekip başıboş dolaşan. 3. Dünyadan elini eteğini çekip herşeyi hoş gören.³¹⁵

Şairin mizaç ve yaşayışı ile ilgili değerlendirme tabirlerinden biri de kalenderdir.³¹⁶

Kalender-meniş: Kalender tabiyatlı, huylu.

³¹³ Çetindağ, “Şiir ve Tenkit -Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-“, s. 71.

³¹⁴ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=KALENDER&mi=0> Erişim Tarihi: 12.03.2017.

³¹⁵ Devellioğlu, s. 557.

³¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Derviş.

Tab'î; *Şûh-tab' u küşâde-dil, bî-ğışş u bî-ğill, ayyâş u evbâş, kalender-meniş ü kallâş kimesne idi.* (s.650)

Şemsi; *Vilâyet-i Acem'den Rûm'a gelmiş yetîmveş ü dervîş-reviş, fâni-şîve vü kalender-meniş, şemle-pûş, zîlûce ber-dûş, seyyâh-ı âlem bir rind-i levendâne vü pîrâne-ser âdem imiş.*(s.1435)

KALÎLÜ'L-BIZÂA: 1. Sermayesi az. 2. Bilgisi kültürü az.³¹⁷ Âşık Çelebi, *kalîlü'l-bizâa* tabiri ile şairin şiire olan kabiliyeti mi yoksa şiir ile ilgili ilimleri veya şiirin muhteviyatı ile ilgi bir sermaye mi eksik onu tam olarak ifade etmemiştir.

Zârî; *Egerçi şi'rde kalîlü'l-bizâa idi ammâ envâi musâhebâtta ve letâ'if ü mutâyebda hoş-mezâklıkta ve kerîmü'l-ahlâklıkta dâd u dihişde ve atâ vü bahşişde kâmilü'l-âr idi.* (s.575)

KALLÂŞ: Kalleş, kancık, hilebaz, döneç.³¹⁸ Şairin kişilik yapısı ve özelliklerinden olan *kallâş* ifadesi, içkiye ve genç oğlanlara düşkün, kural tanımama ve serserice bir yaşamı ifade etmektedir. *Kallâş* ifadesi ile yakın manaları ifade eden, *rind, levend, âzade, bipervâ, lâübâli, evbâş* vb. tabirlerle genellikle ya aynı cümlede ya da aynı tamlama içinde kullanılır.

Sihri-i sâni; *Devrîn ayyâşı ve dehrîn kallâşı ve evbâşların başı idi.* (s.957)

Selmân-ı Aydınî; *Kallâşveş ekseriyyâ ser-hûşlığla başı hoş, gulâm-perest ve dârü'l-ülûk-nişest harîf ü zarîf idi.* (s.997)

Kallâş u evbâş: Serseri ve kalleş.

Sâatî; *Hicâ vü âlem-i hezelde alem, kallâş u evbâş, tağyîrü'ş-şekli li ecli'l-ekli³¹⁹ de mâhir, şeyh-sûret vâiz-pîşe fûsun u fesâneye kâdir, etkîyâ sûretinde eşkiyâdan idi.* (s.935)

Me'âlî; *Merhûm-ı merkûm keyyis ü kûsec, sözi şîrîn ü yüzi güleç, nârîn-heykel ü nahîf-mizâc, zarîf-tab' u mizâc-ımtizâc, berrâş u ayyâş, kallâş u evbâş, latîfe-cûy u bezle-gûy, esnâf-ı eş'ârda letâ'ife kâbil ve hezle mâ'il, hande-rû vü küşâde-şemâ'il.* (s.761)

KÂMİL: 1. Bütün, tam, noksansız eksiksiz.³²⁰ Kâmil sıfatı şairin hicv, hezl ve şiirde yeteneğinin tam olduğunu ifade için kullanılmıştır.

³¹⁷ Devellioğlu, s. 558.

³¹⁸ Devellioğlu, s. 558.

³¹⁹ Yiyecek uğrunda şekil değiştirmek.

Yahyâ; *Hezl ü hicvde dahı kâmindür.* (s.680)

Günâhî; *Şi'rde kudret-i kâmileşi ve kasâ'id ü mukattaât u mesneviyyâtun envâında kuvvet-i kâmileşi vardır.* (s.722)

Kâmilü'l-ayâr: Ayarı tam, karışık ve noksanı olamayan.³²¹

Âşık Çelebi kendi ölçüsüne göre tam olan gazeller için Kâmilü'l-ayâr tabirini kullanmıştır.

Hayâlî-i Marûf; *Benüm miyârumda kâmilü'l-ayâr olanlar hâtır-ı fâtıra hoş gelenler yazıldı.* (s.1562)

KA'R-I BAHR-I MESCÛR-I Şİ'R: bk. Şi'r.

KARZ-I Şİ'R: bk. Şi'r.

KÂSID-I HABER-ÂVERİ: Haber getiren, haber götüren, postacı, ulak. Âşık Çelebi, geçici ve aşırı isterli kimseler açısından şiiri değerlendirdiğinde onlara haber getirip götüren olarak tanımlamıştır.

Fasl-ı evvel; *Bî-keslerün hamâme-i nâme-beri ve pür-heveslerün kâsıd-ı haber-âveri, kârbân-ı hevânun bâng-ı ceresi, ser-menzil-i fenadan dem uranların hem-nefesidir.*(s. 175)

KASİDE: On-onbeş beyitten aşağı olmamak, bütün beyitlerin ikinci mısra'ları en başta bulunan mısra' ile kafiyeli bulunmak ve daha çok büyükleri övmek üzere yazılan nazım.³²²

Kasideler konularına göre veya sonlarındaki rediflerine göre adlandırılmıştır. Şairin kasideye kudreti ve arif olduğu ifade edildiği gibi kasîdeyi sanatlı, iyi, güzel, sağlam sıfatlarla tavsif edilmiştir.

Nizâmî; *Kasîdeleri muhkem ü üstüvâr ve gazelleri puhte vü yek-dest ü hemvârdur.* (s.879)

Garîbî; *Zihninde cevdet ü hiddet kemâlde idi, icâd u ihtirâ'a kâdir hoşca ma'nâlar bulmakda mâhir, tab'ı mutasarrif ve şi'rün envâından kasîde vü gazel ü mesnevî tarzına ârif idi.* (s.1633)

Ulvî-i sâlis; *Tab'ında letâfet ü dikkat ve gazele vü kasîdeye kudret vardır ve târîhde dahı mâhirdür.* (s.1106)

³²⁰ Devellioğlu, s. 559.

³²¹ Devellioğlu, s. 559.

³²² Devellioğlu, s. 567.

Fasl-ı evvel; **Kasîde** mutavveldür. (s.151)

Kasîde-i Arabiyye-i nûniyye: Arapca nun harfi redifli kaside.

Seydî; *Motun fethinde Sultân Bâyezîd'e bir kasîde-i Arabiyye-i nûniyyesi vardır, makbûl-i ulemâ-yı kibârdur.* (s.1014)

Kasîde-i Bânet Suâdu fe-kalbi el-yevme metbûlu:

Fasl-ı evvel; *Ve Kab bin Züheyr ki rü'esâ-yı şu'arâdan ve lisanlarıyla mukâtele adâ-yı Hudâ'dandur, nat-ı Resûl'de kasîde-i "Bânet Suâdu fe-kalbi el-yevme metbûlu"³²³ kasîdesin diyüp gelüp kendülere inşâd itdiler.* (s.140)

Kasîde-i berş: Afyon şurubu veya manu için söylenen kaside.

Refîkî; *Evvelâ kasîde-i berşdür ki ferîddür ne kimesne bu husûsda andan pîş-rev olmuşdur ve ne kimse ki hakkâ nâdirü'l-vukû ve elfâzı matbû ve ma'nâsı meşrûdur.*(s.1377)

Kâsîde-i matbûa-i masnû'a: Güzel sanatlı kaside.

Seyfî Çelebi; *Bir kâsîde-i matbûa-i masnû'a derç itmişdür, cemî-i sanâyi-i bediyyeyi cem itdükden sonra anlardan zâ'id meziyyet-i zâ'ideyi câmi niçe sanâyi îrâd itmişdür ki fusahâ-yı Arab ve büleğâ-yı Acem sibâk u siyâk-ı sâbıkada sebkat itmişdür.* (s.1020)

Makâlî; *Bahr-i mütekâribde bir musanna' u matbû kasîdesi vardır, makbûl-i akrân ve sâ'ir eş'ârı der-pesendîde-i yârân.* (s. 825)

Berfiyye kasidesi: Kar kasidesi.

Lâmi'î Çelebi; *Berfiyye kasîdesinde bu beyti bî-mânenddür.* (s.751)

Ergavân kasidesi: Erguvan kasidesi.

Sebzî; *Bir ergavân kasîdesi dimişdür ki ebyâtı çesbân ve ergavân gibi rengîn ve muteânîku'l-efnâni ve mutelâsîku'l-ağsânidür.* (s.943)

Eyü kasîde: bk. Eyü.

Garrâ kaside: bk. Garra.

Gül kasidesi: Gül ile ilgili kaside.

Lâmi'î Çelebi; *Gül kasîdesi ki Vâmîk u Azrâ'ya zeyl itmişdür yüz iki beytdür medh-güsterlikde beytler bî-nazîrdür.* (s.750)

Gül ü serv ve berf ü benefşe redif kasîde: Gül ve selvi ağacı ile kar ve menekşe ile ilgili kasideler.

³²³ Suad bu gün göründü. Kalbim dertlidir.

Revânî; *Merhûmun nefis ma'nâli selîs edâlî gül ü serv ve berf ü benefşe redîf kasîdeleri vardur.* (s.1392)

Râ'iyye-i bahâriyye kasidesi: Bahar mevsimi ile ilgi râ harfi redifli kasîde.

Mesfîhî; *Râ'iyye-i bahâriyye kasîdesi ğâyet musanna'u pür-kârdur.* (s.810)

Şitâ'iyye-i râ'iyye kasidesi: Kış mevsimi ile ilgili râ harfi redifli kasîde.

Lâmi'î Çelebi; *Şitâ'iyye-i râ'iyye kasîdesinde bu iki beyt hoşca vâkı olmuştur.* (s.751)

KASR-I HURREM: Kanuni'nin Hürrem Sultan için yaptırdığı saray.

Âşık Çelebi, Necâtî için Rumelide şiirin temelini oluşturduğunu ifade etmiş ve bu temelin sağlamlığını Hürrem'in sarayının temelindeki sağlamlığa benzetmiştir.

Necâtî; *Ve Rûm'da şi're evvel ol temel urup reşk-i bâğ-ı İrem bir kasr-ı Hurrem eyledi ki ana inkâr-ı Leccâc fehmi-kâsırdandır.* (s. 850)

KAVL-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

KAVVÂL: 1. Çok söyleyen, geveze, çal çenne, çenesi düşük. 2. Sözü yerinde söyleyen, taşı gediğine koyan, laf ebesi.³²⁴

Kavvâl-i şîrîn-makâl: Tatlı ve yerinde söylenmiş söz.

Beyt için olumlu yönde, tatlı ve yerinde söylenmiş ifade edilmiştir.

Fasl-ı evvel; *Ebi'l-Hayr'un meclis-i şerîfnde zemân-ı vecd ü istiğrâkda ve hâlet-i şühûd u eşvâkda kavvâl-i şîrîn-makâl münâsib-i hâl Ammâr'un bu beytini okıdı.* (s.170)

KEBÛTER-İ KÛY-I LEYLÂ: Leyla'nın mahallesinin güvercini. Âşık Çelebi, Leyla ve Mecnun mazmununa telmih ederek şiiri, Leyla'nın mahallesinin güvercinine benzetmiştir.

Fasl-ı evvel; *Ehl-i vecdiün peyk-i sây-ı Selmâsı ve kavm-i Necd'ün kebûter-i kûy-ı Leylâsı olur.*(s. 175)

KEDD: Çalışma, çabalama, uğraşma, iş; emek.

Şiirin, ilham ve doğuştan gelen yeteneği neticesi olduğu yaygın bir görüş olması ile beraber şiirde çalışma ve gayretinde bulunduğu ve yeri olduğu kedd tabiri ile ifade edilmiştir.

³²⁴ Devellioğlu, s.573.

Necâtî; *Lakin şu 'arânun hakkında kedd ile kesb ile tahsîl olunmuş emr-i ârızî ve Necâtî'de tekellüfsüz ü tasalluhsuz emr-i zâtîdür.* (s.850)

Kedd-i şedîd: Çok ve gayretli çalışma.

Selîkî; *Şi'ri kedd-i şedîd ve say-i sedîd ile ele getürmüşdür ammâ meydân-ı nazmda târ-i himmetin zih-gâr-i muradına geçmişdür.* (s.1004)

Kedd-i yemîn-i hâme: Kalemin el emeği.

Seyfî Çelebi; *Şimdiye değin mecelle-i ihtifâda cilbâb-ı hicâbla inzivâda iken kedd-i yemîn-i hâme ve arak-ı cebîn-i nâme ile mülk-i yemîn nikâha getürmüşdür ve fasl-ı hitâm idüp yine hatm-ı miskîn urmuşdur.* (s.1020)

Fasl-ı evvel; *Kedd-i yemîn-i hame ve arak-ı cebîn-i hâme-i hâs ile tahsîl olunan cevâhir-i zevâhir sarfında hisset olunmaya.* (s.264)

Kedd-i yemîn-i hâme-i hayâlî: Hayal kaleminin alın teri.

Nevâlî Çelebi; *Ve eş'ârı kedd-i yemîn-i hâme-i hayâlî ve arak-ı cebîn-i nâme-i Nevâlî ile kesb-i yedidür.* (s. 897)

KEFFE-İ EVZÂN-I Şİ'R: bk. Şi'r.

KELÂM: 1. Söz, lakırdı. 2. Söz, ibare, fıkra; cümleler veya cümlecikler. 3. Söyleyiş, nutuk. 4. dil, lehçe.³²⁵

Tezkire yazarı olan Avfî, kelime ile söz arasındaki farka beden-ruh ilişkisini örnek vererek söz için kelimenin ruh üflenmiş halidir demiştir.³²⁶ Âşık Çelebi, tezkiresinin mukaddimesine şair ve şiir bahislerine gelmeden önce fasl-ı evvel bölümünde; “güzel şiir güzel söz gibidir, kötü şiirde kötü söz gibidir” diye ifade etmiştir. Kelâmı; kabih (çirkin) ve güzel (hasen) olarak ikiye ayırmıştır. Kelâm'ın en hayırlısı hayalden, kuruntudan uzak, anlaşılmaya en yakın olanıdır demiştir.

Fasl-ı evvel; *Evvel zikr olan mukaddeme-i mukaddimeye bu tâlîdür ki hâssa-i nev-i insân olup eşhâsına arz-ı âm olan kelâm bir cins-i âlîdür.* (s.119)

Fasl-ı evvel; *Hükemâ-yı mütekaddimîn mezhebinde kelâm hadd- insân-ı nâtk ve beyân ma'nâ-yı vâhidün turuk-ı muhtelif ile îrâdı ol ilm ile malûm olmakdan ibâretdür.* (s.120)

Fasl-ı evvel; *Mücerred mukaddimât-ı muhayyeleden müellef olan kelâmdur ki sâmiün hayaline ma'ânî ilkâ eylemek anun şânından ola.* (s.122)

³²⁵ Devellioğlu, s.579.

³²⁶ Çetindağ; “Şiir ve Tenkit – Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-“, s. 70.

Fasl-1 evvel; *Her çend fushat-ı mızâm-ı belâgatda siat-ı kelâm ve vusat-ı hurâm-ı tünd-kâm-ı aklâm-ı fesâhat-a alam-ı makdûr u meysûr ise ve havâtır-ı avâm bu kelâmun fehm ü dirayetinden dâr ise*

Mısra

El-meru lâ yezâlu aduvven limâ cehile³²⁷ (s.265)

Hayâlî-i Marûf; **Kelâma** kuvveti ve fînûn-ı şî're kudreti böyledür ki ululardan mervîdür ki Hayâlî'nünkuvvet-i kudsiyyesi âlem-i ünsle âşnâ ve dîde-i ayne'l -yakîni kuhl-ı rûşenâ-yı ğubâr-ı âlem-i ğaybla bînâ idi. (s.1547)

Kelâm-ı belîğ-i Hudâ: Allahın belâgatlı sözü.

Fasl-1 evvel; *Ol vakte dek ki verâ-yı revâk-ı ğaybdan sırr-ı Ahmedî ve cilbâb-ı cenâb-ı lâ-reyben cemâl-i Muhammedî tulû idiüp elinde olan menşur-ı i'câz-perdâzı ukıyup mazmûn-ı meymûn-ı mu'ciz-nümûnı mucibince büleğânun çanına otlar tıkup ve fusahânun beytlerin bozup bütlerin sıyup **kelâm-ı belîğ-i Hudâ**'yı iblâğ ve merâsim-i belâğı ber-vech-i itmâm isbâğ eylemek zemânı karîb oldı. (s.131)*

Kelâm-ı mâ-lâ-kelâm: Söz götürmez, diyecek olamayan kelâm.

Fasl-1 evvel; *Zikr-i mahlas şî'r hakkında kelime-i câmia-i hakka ve **kelâm-ı mâ-lâ-kelâm** budur ki Resûle'llâh şî'r hakkında su'âl itdüklerinde beyân buyurdılar ki "hüve kelâmun fe-hasenuhu hasenun ve kabîhuhu kabîhun³²⁸" ve bir rivâyetde "hasenu'ş-şî'ri ke-haseni'l-kelâmi ve kabîhu'ş-şî'ri ke-kabîhi'l-kelâmi.³²⁹" (s.144)*

Kelâm-ı mevzûn: Vezinli kelime.

Fasl-1 evvel; *Ve şî're ba'zılar **kelâm-ı mevzûndur** ve ba'zılar kelâm-ı muhayyel-i ğayr-ı mevzûndur ki kasta mukârin ola diyü ittifâk eylediler. (s.122)*

Mukaddime; *Bir tâ'ife dahı vardur ki ancak şî'r **kelâm-ı mevzûn** olmak mertebesiyile şî'r dimege kâ'ildür anlârunşî'rlerinde ne meziyyet ve nazmlarında ne hâlet vardur irâdları tasdî-i zât ve tazyî-i evkât eyler. (s.277)*

Kelâm-ı muhayyel-i ğayr-ı mevzûn: Ölçülü olmayan hayali söz.

Fasl-1 evvel; *Ve şî're ba'zılar kelâm-ı mevzûndur ve ba'zılar **kelâm-ı muhayyel-i ğayr-ı mevzûndur** ki kasta mukârin ola diyü ittifâk eylediler. (s.122)*

Kelâm-ı nâfi: Faydalı kelâm.

³²⁷ Kişi her zaman için bilmediğinin düşmanıdır.

³²⁸ Şiir güzeli güzel çirkini çirkin sözdür.

³²⁹ Güzel şiir güzel söz gibidir. Kötü şiirde kötü söz gibidir.

Fasl-1 evvel; *Biri budur ki hikemden murâd cehl ü sefehden mâni olan **kelâm-ı nâfidür.*** (s.143)

Kelâm-ı şîrîn: Tatlı kelâm.

Alî; *Egerçi müdevven gazel dimezdi ammâ eyü müfredler eyü beyitler eyü târihler de düşürürdi ki göreni **kelâm-ı şîrînine** meges gibi üşürürdi.* (s.1122)

Arûsi'l-kelâm: Söz gelini.

Necmî; *Binâen alâ-zâlik birkaç ebyât reşehât-ı sehâb-ı aklâm-ı anber-fâmlarından “tebyîzan li-vucûhi'l-musveddât ve tahsînen li-cemâli **arûsi'l-kelâmi** yuhallî kelimâtihim et-tayyibât îrâd olındı³³⁰.”* (s.863)

Dârü'd-darb-ı nukûd-ı kelâm: Kelâmın söylendiği yer.

Fasl-1 evvel; *Dârü'd-darb-ı nukûd-ı kelâmın sâhib-i ayârları belki bâğ-ı dâd-ı âlem-i kevn ü fesâdun ayyârları elek elek arasalar kimesnenün anbâr u enbânından dakîka bulunmaya.* (s.264)

Hayru'l-kelâm: Hayırlı söz.

Hâfız-1 Acem; *Efâzıl gerçi **hayru'l-kelâmi** mâ-kâne mine'l-vehmi baîden ve ilâ'l-fehmi karîben³³¹ buyurmuşlardur.* (s.606)

Ke-haseni'l-kelâm: Güzel söz.

Fasl-1 evvel; *Zikr-i mahlas şî'r hakkında **kelime-i câmia-i hakka** ve **kelâm-ı mâ-lâ-kelâm** budur ki Resûle'llâh şî'r hakkında su'âl itdüklerinde beyân buyurdılar ki “hüve kelâmın fe-hasenuhu hasenun ve kabîhuhu kabîhun³³²” ve bir rivâyetde “hasenu'ş-şî'ri **ke-haseni'l-kelâmi** ve kabîhu'ş-şî'ri **ke-kabîhi'l-kelâmi.**³³³” (s.144)*

Ke-kabîhi'l-kelâm: Kötü söz.

Fasl-1 evvel; *Zikr-i mahlas şî'r hakkında **kelime-i câmia-i hakka** ve **kelâm-ı mâ-lâ-kelâm** budur ki Resûle'llâh şî'r hakkında su'âl itdüklerinde beyân buyurdılar ki “hüve kelâmın fe-hasenuhu hasenun ve kabîhuhu kabîhun³³⁴” ve bir rivâyetde “hasenu'ş-şî'ri **ke-haseni'l-kelâmi** ve kabîhu'ş-şî'ri **ke-kabîhi'l-kelâmi.**³³⁵” (s.144)*

Mefâhir-i kelâm u makâtır-ı aklâm: Övünülen söz.

³³⁰ Kararmış yüzleri ağartmak; sözü gelin gibi güzelleştirmek için güzel kelimelerine tatlılık katıyor.

³³¹ Sözün en hayırlısı hayalden, kuruntudan uzak, anlaşılmaya en yakın olanıdır.

³³² Şiir güzeli güzel çirkin çirkin sözdür.

³³³ Güzel şiir güzel söz gibidir. Kötü şiirde kötü söz gibidir.

³³⁴ Şiir güzeli güzel çirkin çirkin sözdür.

³³⁵ Güzel şiir güzel söz gibidir. Kötü şiirde kötü söz gibidir.

Nihâlî; *Fehm-i vakkâdı ve tab'-ı nakkâdı cemâl-i arûs-ı her nüktenün perde-rübâsı ve enâmîl-i tab'-ı mû-şikâfî hıbâl-ı hayâlün girih-küşâsı olup nukl-ı mecâlisi nevâdir ü nefâ'is ve mefâhir-i kelâm u makâtır-ı aklâmı zîb ü zîver-i cemâl-i arâ'is idi.*(s.921)

Mâlikân-ı mülk-i kelâm: Sözün sahibi.

Şeyhî; *El-hak Şeyhî şu'arâ-yı Rûm'da âlâmdan ve mâlikân-ı mülk-i kelâm dandır.* (s.1454)

Nefehât-ı nesemât-ı esrâr-ı kelâm-ı pür-intizâm-ı 'anber-nisârı: Anber kokusu saçan tamamı düzgün ve güzel kokulu rüzgâr sırları olan söz.

Fevrî Efendi; *Ey mübdi'-i bedâyi'-i ezhar-ı besâfîn-i fesâhat ki reşehât-ı katarât-ı emtâr-ı ğamâm-ı aklâm-ı dürer-bârı ile sahn-ı ravzatü'l-inşâ muhazzar ü müzehher ve'y bâğbân-ı gülistân-ı reyâhîn-i belâgat ki nefehât-ı nesemât-ı esrâr-ı kelâm-ı pür-intizâm-ı 'anber-nisârı ile bâğçe-i şî'r-i dil-küşâ mu'attar u münevverdür..* (s.1233)

Siat-ı kelâm: Kelamın bolluğu genişliği.

Fasl-ı evvel; *Her çend fushat-ı mızmar-ı belâgatda siat-ı kelâm ve vusat-ı hırâm-ı tünd-kâm-ı aklâm-ı fesâhat-a alam-ı makdûr u meysûr ise ve havâtır-ı avâm bu kelâmun fehm ü dirayetinden dûr ise*

Mısra

*El-meru lâ yezâlu aduvven limâ cehile*³³⁶ (s.265)

Subh-ı sabâhat-ı kelâm: Sabahın taze sözü.

Bîdârî; *Bu matla'dan tulû mihr-i güftârı zâhir ve bu matla' gün gibi subh-ı sabâhat-ı kelâmına bürhân-ı bâhirdür.* (s. 448)

KELİME (ç. Kelimât): 1. Bir fikri anlatan, bir veya birkaç heceden meydana gelen ses, söz.³³⁷

Kelime için sağlam (Zâtî hk.), iyi, nefis (Rûhî hk.) , doğru, güzide (Hâfız-ı Acem hk.), selis (Bîdârî hk.) gibi sıfatlar kullanılmıştır. Ayrıca kelimeler, inciye ve parlak renkli küpelere (Hâletî hk., Sunî-i sâni hk.) benzetilmiştir.

Zâtî; *Külliyet sâhibi şâ'ir olup kelimâtü rasîh ü rasîn ve zihni şî'rde muhkem ü metîndür.* (s.1575)

³³⁶ Kişi her zaman için bilmediğinin dümanıdır.

³³⁷ Devellioğlu, s. 580.

Hâletî; *Egerçi şi' re verzişi yoğidi ammâ bî-ihiyâr ğalebe-i ışk ve cezbe-i şevk ile vârid olan **kelimâtı** gözler görmediük dürr-i semîn ve kulaklar işitmediük gûşvâre-i rengîn idi.* (s.610)

Sunî-i sâni; *Anlar ğam u ğussadan güng ü lâl ve hayvânât-ı Acem gibi bî-zebân olanlar pür-şûr u şağabdur ve bi'l-cümle şi'ri sun'ullâha mazhardur, rişte-i mîstar üzre yazılan **kelimâtı** silk-i dürr ü güherdür.* (s1294)

Kelimât-ı manzum: Nazm edilmiş manzum sözler.

Fasl-ı evvel; *Beyt-i sâni şâri sallallahu aleyhi ve sellem şâ'ir-i âherüneş'ârından mütemesselan tefevvüh itdüğü **kelimât-ı manzûme** beyânındadır ve Sahîh-i Buhârîde İbni Abbâs'dan mervîdür ki*

Beyt

În tağfire Allâhumme tağfiru cemme

Ve in abduleke illâ elemâm³³⁸

Resûlu'llâh'un sallâllâhu aleyhi ve sellem lafz-ı mübâreklerinden sâdir olmuşdur. (s.137)

Kelimât-ı nefise: Çok güzel, çok beğenilen kelimeler.

*Rûhî; İhtirâda **kelimât-ı nefise** dimege kâdirdür.* (s.1384)

Kelimât-ı tayyibe: Güzel söz, gönül alıcı söz.

Fasl-ı evvel; *Makta-ı ebyât: Nazm u şi'r hakkında buyurdıkları **kelimât-ı tayyibe**dür ki ol kelimâtun tîneti ve mâ yantıkuani'l-hevâ³³⁹ ile siriştedür.* (s.142)

Kelime-i câmia-i hakka: Doğru ve çok mana içeren kelime.

Fasl-ı evvel; *Zikr-i mahlas şi'r hakkında **kelime-i câmia-i hakka** ve **kelâm-ı mâ-lâ-kelâm** budur ki Resûle'llâh şi'r hakkında su'âl itdüklerinde beyân buyurdılar ki "hüve kelâmun fe-hasenuhu hasenun ve kabîhuhu kabîhun³⁴⁰" ve bir rivâyetde "hasenu's-şi'ri **ke-haseni'l-kelâmi** ve kabîhu's-şi'ri **ke-kabîhi'l-kelâmi**.³⁴¹" (s.144)*

Eyü kelimât: bk. Eyü.

Güzide kelimât: bk. Güzide.

Mutasavvifâne kelimât: Tasavvuf ehlinin kullandığı kelimeler.

³³⁸ İlâhi sen affettiğn zaman çok affedersin.

³³⁹ O kendiliğinden konuşmamaktadır. Necm 3.

³⁴⁰ Şiir güzeli güzel çirkini çirkin sözdür.

³⁴¹ Güzel şiir güzel söz gibidir. Kötü şiirde kötü söz gibidir.

Hayâlî-i Marûf; *Ol bülehd ma'nâlar ve nâdir fehvâlar, âşıkâne teşbîh-i dil-pezirler ve muhakkıkâne vü müdekkıkâne tab'irler, mutasavvifâne kelimât ve mutasarrıfâne ebyât ki andan sâdır olmuştur, cümle ol nazarlar eseridür.* (s.1548)

Selis kelimât: bk. Selis.

KEM: 1.Az, eksik. 2. Fenâ, kötü; bozuk.³⁴² Âşık Çelebi, tercî'i-bend, murabba ve gazelin değerlendirmesini kötü değildir manasını taşıyan *kem değildir* diye ifade etmiştir. Kem değildir, tabiri güzellik ifade eden hub, hoş tabirlerden daha alt bir mertebede tavsifat olduğu sonucuna varılabilir.

Gubârî-i diğer; *Midhat-i pâdşâha bu tercî'i-bendi kem değildir egerçi bu beyti küfr-i sarîh olduğu ecluden müslim yanında müsellemedir.* (s.1625)

Yakînî; *Hakkâ Yakînî'nün kem değildir ve bu murabba kendü meşhur v e bendi budur.* (s.683)

Naîmî-i sâni; *Bu gazeli kem değildir.* (s.888)

Kem-yâb: Nadir, az bulunan.³⁴³

Âşık Çelebi bazı kitaplar için kem-yâp az bulunur ifadesini kullanmıştır.

Necâtî; "*Câmi'ü'l-hikâyâ*"sı *kem-yâbdur.* (s. 852)

Natî; *Hakkâ hoşça kitâbdur ammâ kem-yâbdur.* (s.885)

Fasl-1 evvel; *Zemânına göre tâbi-i zemânedür ve edâları ğayet Türkânedür. Hengâm-ı tufûliyyetde gördüm, lâkin ğayet kem-yâbdur. Gâlibâ halka görinecek yüzi olmaduğundan makâmı verâ-yı hicâbdur; ne ân ki cemâl u hüsn sebebinden yüzi pür-nikâbdur.* (s.184)

KEMÂL-İ LETÂFET-İ TAB': bk. Letâfet.

KEMÂL-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

KEMEND-İ EŞ'ÂR: bk. Şi'r.

KERÂMET (ç. KERÂMÂT): 1. Kerem, bağış. 2. İkrâm, ağırlama. 3. Velilerin lüzumu anında gösterdikleri fevkalade hal. 4. Ermişçesine yapılan iş, hareket veyâ söylenen söz, fikir.³⁴⁴

Harikulade bir hâlin peygamberlerde olması mucize ile adlandırılmaktadır. Bu harika hâlin diğer insanlarda vuku bulmasına ise keramet denir. Eğer bu olağanüstü hâl

³⁴² Devellioğlu, s. 581.

³⁴³ Devellioğlu, s. 583.

³⁴⁴ Devellioğlu, s. 585.

salih olmayan bir insanda ortaya çıksa buna da istihraç denmektedir. Keramet iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi salih bir insanın; ahlak, ilim, itaat, ibadet gibi konularda insanüstü bir meziyet sergilemesidir. Diğeri kevnî veya surî keramet olarak ifade edilen su üstünde yürümek, uçmak, ateşin yakmaması vb. durumlardır. Mevlana Halid-i Bağdadi'nin meşhur “istikamet, keramatten daha üstündür” sözünün de işaret ettiği gibi birinci kısım kerametler ikinci kısımdan daha önemlidir.³⁴⁵ Keramette önemli bir husus ise keramet sahibi kerametini izhar edemez.

Şiire kerâmet denilmesinde bir mübalağa olması düşünülebilir. Fakat şiirin yüksek mertebesinin bir göstergesi olarak şiire keramet atfedilmiştir.

Âşık Çelebi, şiirde kerâmetin bulunduğunu eskiden beri rivayet edilmesine ve nakledilmesine dayandırmıştır. Selmân-ı Aydınî'nin şiirinin keramet olmasının şaşılacak bir durum olmadığını ifade etmiştir. Evliyaların mertebelerini kerametleri göstermesi gibi keramet gibi harikulade olan şiir de şairin mertebesini gösterdiğine işaret etmiştir(Şeyh İlâhî hk.).

Fasl-ı evvel; *Şi'rün ba'zı kerâmeti me'surdur ve ba'zı menkuldür ve ba'zı dahi makûldur.* (s.168)

Selmân-ı Aydınî; *Ol bâğçede bu hâssa ve kerâmet aceb degüldür ki tâbiş-i mihr ve perveriş-i nâhdan ğayrı ol bâğçeye sultan-ı serîr-i Osmânî sâye-i sultânî ancak İbrâhîm Paşa'yla ğâh ğâhî ba'z-ı seherğâhî pertev salup envâr u ezhâr u esmârî tâb ve ruhsârlarından reng ve mihr-i didârlarından tâb-ı lezzet ve ğüftârlarından çâşnî ve cur'a-i câm-ı hoş-ğüvârlarından âb alurdt.* (s.1000)

Hâtemî; *Sultân Selîm-i merhûm “Mü'eyyed-zâde bu şi're kerâmetümdür dise sâ'ir mevâlî ne dirlerdi ola”* dirmiştir.(s.1499)

Kerâmât-ı bülend-i evliyâ: Yüksek velilerin kerâmeti.

Şeyh İlâhî; *Ve illâ pâye-i kerâmet -pîrâyeleri rütbe-i şâ'irîden bülend ve vâkı olan şi'rleri*

Beyt

Ez kerâmât-ı bülend-i evliyâ

Evvelâ şi'rest ü âhir kîmyâ

mucibince şeref-i velâyetden behremenddür. (s.286)

Fasl-ı evvel; *Ulemâda olsa şi'âr-ı ilm ü marifet; sulehâda olsa*

³⁴⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.211.

Bejt

Ez kerâmât-ı bülend-i evliyâ

Evvelâ şî 'rest u âhir kîmyâ³⁴⁶

tıbkı üzre bülendî-i merâtib-i kerâmet olur, ağniyâda olsa pîrâye-i hüsn ü cemâl olur ve fukarâda olsa re 'sü 'l-mâl olur. (s. 174-175)

Pâye-i kerâmet –pîrâye: Kerâmet mertebesini süsü.

Şeyh İlâhî; *Ve illâ pâye-i kerâmet -pîrâyeleri rütbe-i şâ 'irîden bülend ve vâkı olan şî 'rleri*

Bejt

Ez kerâmât-ı bülend-i evliyâ

Evvelâ şî 'rest ü âhir kîmyâ

mucibince şeref-i velâyetden behremenddür. (s.286)

KERÎH: İğrenç, çirkin.³⁴⁷ Pis. Âşık Çelebi, Fazlî Kâtib'nin şiirini değerlendiren bazıları için temiz bazıları için ise pis tabirlerini kullanmıştır.

Nazîf ü kerîh: Temiz ve pis.

Fazlî Kâtib; *Bu esnâda bahr-i recezde "Hümây ü Hümâyûn" nâm bir kitâb didi, ol vakte dek şî 'ri şütür ü gürbe ve mütevassıt idi ve nazîf ü kerîh bir yirde muhtelit idi. (s.1195)*

KESB: Kazanma, çalışarak kazanma.³⁴⁸ Vehbi yani ilham yoluyla çalışmadan verilenin bir anlamda zıddı olan kesb çalışarak kazanılan anlamında kullanılmıştır.

Necâtî; *Lakin şu 'arânun hakkında kedd ile kesb ile tahsîl olunmuş emr-i ârızî ve Necâtî 'de tekellüfsüz ü tasallufsuz emr-i zâtîdür. (s.850)*

Tâbî; *Tab 'ında kâbiliyyet ve her nev'a hüner kesbine ehliyet nihâyetdedür.(s.1476)*

Kesb-i yed: Hak edilen şey, istihkak, el emeği.³⁴⁹

Nevâlî Çelebi; *Ve eş 'arı kedd-i yemîn-i hâme-i hayâli ve arak-ı cebin-i nâme-i Nevâlî ile kesb-i yedidür. (s. 897)*

KISSA-HÂN: Hikâye anlatan, söyleyen. Âşık Çelebi, şiir için yapmış olduğu bir değerlendirmede şiiri kissa-han olarak ifade etmiştir.

³⁴⁶ Evliyaların yüce kerametleri arasında önce şiir, sonra kimya yer alır.

³⁴⁷ Devellioğlu, s. 585.

³⁴⁸ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=kesp&mi=0> Erişim Tarihi: 10.02.2017.

³⁴⁹ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=kesp&mi=0> Erişim Tarihi: 10.02.2017.

Fasl-ı evvel; *Gâh şem' gibi şikâyet-i harâret-i hecr ile çerb-zebânlik eyler gâh esâtîr-i evvelînden kıssa-hânlik eyler gâh kem teraku'l-evvele li'l-âhir*³⁵⁰ den varak-gerdânlık eyler. (s.175)

KİNÂYE: 1. Maksudı, kapalı bir şekilde ve dolayısıyla anlatan söz. 2. Üstü örtülü, dokunaklı söz. 3. Hakiki manası alınmasında caiz iken mecaz olarak kullanılan söz. “ yüzü kızardı, açığöz” gibi.³⁵¹

Mihri; *Merhûm kinâye vü telmîh ile mâ-cerâya işâret ider.* (s. 833)

Adnî; *Egerçi merhumun eş'ârı nefis ve edâsı selîsdür, ammâ inşâsı şî'rinden alâ ve kinâyât u istiârât ve letâ'if ü nûkâtı mebâdî vü mebânîsi puhte vü üstâdânededür.* (s.1057)

KİŞVER-İ BELÂGAT-İ YEK KALEM: bk. Belâgat.

KİZB: 1. Yalan, doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz, kıştır.³⁵² 2. Aldatmak amacıyla bilerek ve gerçeğe aykırı olarak söylenen söz; asılsız söz veya iş; doğru karşıtı; uydurma sözler; sahte.³⁵³

İslamiyetten önce söylenen bir Arap atasözü olan “Ahsenehu akzebehu” yani “En iyisi en yalancı olanıdır.” şairin diğer şairlerden üstün büleganın belâğı olabilmesi için söylemiş olduğu şiiiri yalanla süslemiş olması ve bunu da maharetle yapmasını ifade etmektedir. Fakat Ayetlerde ve Hadislerde yalanın kötü olduğu ve uzak durulması hatta günah olduğu çokça beyan edilmiştir. Divan şiiirinde kizb ve yalan hem gerçek hem de mecaz olarak kullanılmıştır. Şairler, yalan söylemenin zararını ve gerçeğin ortaya çıkacağını şiiirlerinde ifade etmişlerdir. *Bununla birlikte şiiirlerde yalan, genellikle kadın, dünya, subh, va'd, dava ile birlikte kullanılmış; deyimlerde de söz konusu edilmiştir. Ancak eserlerde dikkat çeken en önemli unsur şair sözünün yalan olarak kabul edilmesi olmuştur.*³⁵⁴

³⁵⁰ Birinciyi (ilk işi) sona bırakmak.

³⁵¹ Devellioğlu, s.599.

³⁵² Şükrü Haluk Akalın ve başkaları, (haz.), *Türkçe Sözlük*, 11. bs. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 2510.

³⁵³ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı, Ankara. 2006, s. 1811.

³⁵⁴ Şerife Akpınar, “*Divan Şiiirinin Söz Varlığında Yalan*” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/3 Winter, ANKARA-TURKEY 2014, p. 43-78,

Âşık Çelebi, (Hüseyinî Hk.) kizbi yani yalanı güzel görüp şiirde kendine yol olarak benimseyen hatta başkasının şiirini kendi şiiriymiş gibi gösteren bir şair olduğunu beyan eder.

Fasl-ı evvel; *İnşâda dahı gerçi “ahsenu’ş-şi’ri ekzebuhû³⁵⁵” kelâmun hüsn ü kabîhine mihek idi.* (s.242)

Hüseyinî; *Mezkûr mîr nazmda kizb müstahsendür diyü nazmda yalanı şi’âr belki nesrde bile kizbi şi’âr idinmişdi.* (s.626)

KUDRET: 1. Kuvvet, tâkat, güç. 2. Ehliyet, kabiliyet.³⁵⁶

Allah tarafından şairlere, doğuştan verilen şairlik yeteneğini ifade ederken “*iktidâr, kâdir, kâbiliyet, kuvvet, kudret, selika, selâket, tab’, tabiat, vb.*” tabirler kullanılmıştır. Bu tabirlerin tezkireciler tarafından çokça kullanması ise şairliğin doğuştan geldiğini çalışarak şair olmanın zor olduğuna inanmakta olduğunun bir göstergesidir.³⁵⁷

Âşık Çelebi, doğuştan verilmiş olan şairlik yeteneğinin varlığını ifade ederken şairin tab’ında şiire (Hayâlî-i Marûf hk.), gazele (Şeyhî hk.), kasideye (Ulvî-i sâlis hk.) kudreti vardır diye beyan etmiştir.

Şeyhî; *Egerçi gazelleri dahı vardur ammâ gazellinde mesnevîsindeki kudreti yokdur ve gazeliyle mesnevîsinünmünâsebeti yokdur.* (s.1455)

Hayâlî-i Marûf; *Kelâma kuvveti ve fînûn-ı şi’re kudreti böyledür ki ululardan mervîdür ki Hayâlî’nünkuvvet-i kudsiyyesi âlem-i ünsle âşnâ ve dîde-i ayne’l -yakîni kuhl-ı rûşenâ-yı ğubâr-ı âlem-i ğaybla bînâ idi.* (s.1547)

Zâtî; *Gerçi merhûm şi’re heves eylese kudreti ve Zâtî’nün âhir ömrinde akça ile didüğü dükeli nazma mikneti var idi ammâ Çelebi’nün ra’nâlığından kendü iltifât itmeyüp Zâtî’ye bu sılalar andan mevsûlmüş.* (s.1579)

Ulvî-i sâlis; *Tab’ında letâfet ü dikkat ve gazele vü kasîdeye kudret vardur ve târîhde dahı mâhirdür.* (s.1106)

Kudret-i kâmile: Mükemmel yetenek.

Günâhî; *Şi’rde kudret-i kâmile ve kasâ’id ü mukattaât u mesneviyyâtun envâında kuvvet-i kâmile vardur.* (s.722)

Necâtî; *Şeh-zâde hakkında*

³⁵⁵ En güzel şiir en çok yalan içerendir.

³⁵⁶ Devellioğlu, s.585.

³⁵⁷ Çetindağ, “Şiir ve Tenkit – Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-“, s. 240.

Tercî

Dilâ cerîde-i ülfetden adun eyle terâş

Kalender ol ki mücerredler ideler sâbâş

diyü mersiye diyüp Sultân Bâyezîd'e isdâr ider ve niçe kasîdeler dahı virüp şi'rde kudretin izhâr ider. (s.852)

Meblağ-ı kudret: Kabiliyete, kuvvete erişmek.

Kandî-i Müverrih; Merhûmun şi'rde meblağ-ı kudreti ve şi'rlerinün efvâh-ı şifâhda şöhreti meşhurdur ve zemânumuzda mümeyyiz-i şu'arâ olan Zâtî, Keşf ile Kandî hakkında böyle tahkik iderdi ki ikisi bile necesden bir kâlebe kesilmiş kerpiçdür, hakikat gözlesek biri yok, biri hiçdür. (s.1330)

KULLÂB-I RE'Y-İ FİKR: bk. Fikr.

KUŞÛR (kışır): Kabuklar³⁵⁸ Âşık Çelebi bir şiir kitabını başka şiir kitaplarına kıyasladığında kıymeti düşük olanı ifade için *kuşûr* tab'iri kullanılmıştır (Fasl-ı evvel hk.).

*Fasl-ı evvel; Şu'arâ-yı Fûrs hakkında mîr-zâdegân-ı Horâsân'dan Emîr Devletşâh-ı merhumun müstâkil kitâbıdır; tab'lgirân-ı marifetün dost-kâmî-âşâmı Monlâ Câmî Bahâristân'da bunlar yâdına mahsûs itdüğü bir bâbı ki ol ni'me'l-me'âb ve bu ni'me'l-bâb ve inde üli'l-elbâb sâ'ir kitâblar **kuşûr**, bunlar lübâbdur ve yine şu'arâ-yı Acem vasfında*

Beyt

Zebân-ı Türkînün destân-serâyı

Fesâhat bülbüli yanî Nevâi

cem itdüğü "Mecâlisü'n-nefâ'is" ki hacle-i nâz-ı kevâîb-i arâ'isdür. (s.243-245)

KÛŞİŞ: Çalışma, çabalama. *Kûşîş* tabiri *azmayîş*, *verziş*, *kedd*, *kesb* gibi kelimelerle hemen hemen aynı manalara gelmektedir. Bu çalışma yani üzerine düşme şairin tab'ında var olan şiir kabiliyetinin netice olması değerlendirmektedir.

Âşık Çelebi, *kûşîş* tabirini, şairin, şiire, nazma, mu'ammâya, kasideye, ilm-i kâfiye ve aruza çalışmaya başlaması, üzerine düşmesi olarak kullanmıştır.

³⁵⁸ Devellioğlu, s. 608.

Dâî; *Unfuvân-ı şebâbı cemi eşât-ı esbâb-ı kemâlâtda şitâba sarf idüp cümle maâriflerinden gâhî şî're kûşîş ü verziş-i nazm ile tab'-ı pâklerin âzmâyîş iderler.* (s.508)

Dervîş Çelebi; *Gâhî nazma kûşîş ve şî're âzmâyîş iderdi ammâ Fârsî tetebbuu ekserdi gâhiTürkî dimek dahı düşerdi.* (s. 518)

Hâtîfî-i sâlis; *Şî're dahı kûşîş idüp selîkası cevdet ve karîhası nekâhet üzre olmağın ol fenni dahı tekmîl eylemişdür.* (s.531)

Zînetî; *Tab'ın muttasıl âzmâyîş ve cevâb dimek için ekâbir kasâ'idin kûşîş üzre idi.* (s.586)

Sâfî; *Şî're kûşîş ve Ahmed Paşa gazellerine nazîre dimekle tab'ın âzmâyîş iderimiş.* (s.1267)

Yûsuf-ı Sîne-çâk; *Şu'arâ tab'-âzmâyîlik idüp Sîne-çâk'un kabri sengine yazmağa münâsib ebyât dimege kûşîş itdiler, her biri diyüp işitdiler.* (s.686)

Manevî-i sâni; *Ekser-i muaammâya kûşîş ider.* (s.823)

Nazmî; *Kendü dahı dîvan tertîb idüp sanâyi-i bedîyyenün her nevine kûşîş ve her birinde tab'ın âzmâyîş itmişdür.* (s.883)

Nevâlî; *Fazîlet-i ilmiyyesi mamûr oldukdan sonra hatt u inşaya ve şî'r ü mu'ammâya kûşîş itdi.* (s.896)

Sirâcî; *Şî'rün envâina, ilm-i kâfiye ve aruz u ğayra gereğince kûşîş itmişdür.* (s. 960)

Selâmî; *Ekser mesnevîye verziş ve Yûsuf u Züleyhâ nazmına kûşîş ider imiş.* (s.995)

Ulvî-i sâni; *Maârif ü kemâlâta kûşîş ve ilm ü kitâbet ve şî'r ü inşâda tab'ın âzmâyîş ve kendü kûşîş idüp enzâr-ı ashâb-ı saâdet ve iltifât-ı erbâb-ı rîfat ile pâye pâye-i devletde mûstab'a-i rütbeti vardur.* (s.1104)

Mukaddime; *Vilâyet-i Rûm'unve bûm-ı zebûm-ı kurumun âb u hevâsı latîf ve ebnâsı zarîf olup mecma-ı zurefâ-yı Arab u Acem ve menba-ı şu'arâ-yı Türk ü Deylem olduğı sebebeden ekser ehli husûsan içlerinde ehl-i fazlı siyimmâ sîmâ-yı saded tahsîl-i ilm ü dirâyetde ve zî-hîdmet-i divân u kitâbetde olanlar bir mikdâr şî're kûşîş ve nazmla tab'ların âzmâyîş itmişlerdür.* (s.277)

Mukaddime; *Ve şi'rün dahı aksâmı vardır ki kasâ'id ü gazeliyyât u murabbaât u rubâiyyât u mukattaât u mesneviyyât. Şu'arânun ba'zı bu cümleye **kûşîş** itmekle mütefennindür ve ba'zı ihtiyârıyla bir kîsmın verziş idüp andan müteayyındür.* (s.280)

Kûşîş-i şi'r: Şiire çalışma.

*Meşâmî; Tahsîl-i ilm ü marifet ve **kûşîş-i şi'r** ü inşaya mültefidür.* (s.814)

Muhkem kûşîş: Sağlam çalışma.

*Fazlî-i Kâtib; Niçe mersiyeler didi, âhir Sultân Mustafâ divânına debîr oldı, inşaya ve şi're **muhkem kûşîş** idüp nefis nâmeler ve eyü kasîdeler dir oldı.* (s.1195)

KUVVET: Güç, kudret, takat, sıhhat, sağlamlık.³⁵⁹ Kuvvet tabiri, şaire doğuştan verilen şairlik kabiliyetidir. (Ayrıntılı bilgi için bk. iktidâr, kâdir, kâbiliyet, kuvvet, kudret, selika, selâket, tab', tabiat.)

Kuvvet-i şi'riyye: Şiire olan yetenek.

*Şâ'irî; Bu merhûm Selânîkli bu mahlası ihtiyâr idüp bu mahlas ile şöhre-i aşâ'ir-i şevâir ve şi'ârı eş'ârı nukl-i mecâlis ü meâşi'r oldı, belki zumunca kibâr-ı şu'arâ-yı selefe muâsır ve anlarla muâşi'r olanların **kuvvet-i şi'riyyeleri** bunun yanında oşr-i âşi'r oldı.* (s.1407)

*Zâtî; Selîka-i tab'âtında kuvvet-i **şi'riyyet** olmağla şi're heves idüp İstanbul'a gelüp remli kifâf-ı maâşa husûl-ı mültemes idüp Edirne ve İstanbul'da ömr geçirmiştir.* (s.1573)

Kuvvet-i kâmile: Mükemmel yetenek.

*Günâhî; Şi'rde kudret-i kâmile ve kasâ'id ü mukattaât u mesneviyyâtun envâında **kuvvet-i kâmile** vardır.* (s.722)

Kuvvet-i nâtika: Konuşma, söz söyleme yeteneği.

*Sadî Çelebi; Lâ-cerem merhûm Sadî Çeleb'nün **kuvvet-i nâtikası kuvvetde** ve âlem-i beşeriyetinün şuûnâtı nihâyetde imiş ki halkla ihtilâtı vesâ'ir luğât ile irtibâtı bile zarar itmeyüp vasf-ı Arabiyyet ğalib olmuş ve muktezâ-yı hilkat-ı asliyye câlib olmuş.* (s. 979)

Kuvvet-i tab': Tab'ındaki yetenek.

*İyânî; Zekâsı nihâyetde, **kuvvet-i tab'** ile hoş ser-âmeddür.* (s.1132)

KÛY-I İŞK: bk. Aşk.

³⁵⁹ Devellioğlu, s. 612.

KÜLLİYET: 1. Umumilik, bütünlük. 2. Çokluk, bolluk.³⁶⁰

Külliyetli olmak genel manada çoğu ilim ve fenni bilmek olduğu gibi özellikle şiirle ilgi fen ve ilimleri bilmek ve şiirin bütün çeşitlerine vakıf olmaktır.

Ahmed Paşa; *Külliyete mâlik ve tarîka-i nazmda ibdâ u ihtirâ meslekine sâlikdür.*(s.291)

Külliyetli şâ'ir: Şiirle ilgili bütün ilim ve nazmın bütün çeşitlerini bilen şair.

Mesîhî; *Zâtî dahı egerçi külliyyetli şâ'irdür ve envâ-ı fûnûn-ı şi'rün nazmına kâdirdür.* (s.808)

Zâtî; *Külliyet sâhibi şâ'ir olup kelimâtu rarîh ü rasîn ve zihni şi'rde muhkem ü metîndür.* (s.1575)

KÜMMEL-İ BÜLEĞÂ: bk. Büleğâ.

KÜŞÂDE: bk. Güşade.

KÜŞÂDE-TAB' U BEZLE-GÛY: bk. Bezle gûy.

KİŞVER-İ BELÂGAT-İ YEK KALEM: bk. Kalem.

LAFZ (ç. elfâz): Söz.

Lafz, manalı olursa *kelime*, manası edatlarda olduğu gibi başkaları ile meydana gelirse *harf* kısmına ayrılır.³⁶¹ Şiirin dil ve anlatım açısından değerlendirilmesin de kullanılan lafz özellikle kelime ya da söz varlığının kast edilmesidir.³⁶² *Şiir sanatında ise lafız, daha çok şiirin söyleniş biçimi, üslûpla ilgili bir özelliği ifade etmektedir.*³⁶³

Âşık Çelebi, (Sâî hk.) lafz'ı ormana, mana'yı orman içindeki *ava* benzetmiştir. Yani kelimelerle mana'yı avlamak, mana üretmektir. Lafz için olumlu yönde kullanılan sıfatlar; hoş (Şeyhî-i Çağrışcı hk), bî-nazîr (Nutkî hk.), selâset (Â'îşe Hâtûn hk.), tumturak (Îzârî hk.), selis (Bâkî hk.) ve olumsuz olarak değerlendirilebilecek sıfat ise ğayr-ı mülâyim (Gubârî-i diğerk hk.) dir.

Şeyhî-i Çağrışcı; *Burusa'da Yeni hanı Sultân Bâyezîd binâ itdükde hoşca lafzın târîh diyüp bu vech ile edâ itmişdür.* (s.1458)

³⁶⁰ Devellioğlu, s. 615.

³⁶¹ Devellioğlu, s. 621.

³⁶² Tolasa, s. 367.

³⁶³ Özgür Kıyçak ve Orhan Kaplan, "Divan Şiirinin Leylâ ve Mecnûn'u: Lafız ve Mana" International Journal of Language Academy ISSN: 2342-0251 Volume 2/1 Spring 2014, p. 73/91

Nutkî; *Ber-vech-i âde tekml-i tarîk-i mutâdâ say idüp Müftî Muhyî'd-dîn Çelebi el-Fenârî'den mülâzım olup cihet-i ilmiyyesi mamûr ve şî'ri şöhret-pezîr ve fûrs ü tamiye vü elfâzda bî-nazîrdür.* (s.879)

Fasl-ı evvel; *Fi'l-vâkı şol ki hakdur bunların nazmının hüsn-i sebki ve lutf-ı sekbi elfâzının selâseti ve ma'nâsının cezâleti, edâsının letâfeti Burhânü'd-dîn nazmından râcih-i mutlakdur fe eyne hâzâ min zâke.* (s.166)

Elfâzı ğayr-ı mülâyim: Yumuşak olmayan yani sert lafızlar.

Gubârî-i diğér; *Hattâ iki binbeyt Mecnûn u Leylâ'sı vardır ammâ çün nazmı sâde ve elfâzı ğayr-ı mülâyim ve edâsı nâ-hemvârdur, îrâd olunmadı.*(s.1618)

Elfâz u letâfet edâ: Latif lafızlı üsul.

Senâyî; *Hakîr bir meclisde cem oldum, çok rûhâniyyet fehm eyledüm, çendân hüsn-i nazma vücuda; şî'r ü dikkat, fikr ü selâset, elfâz u letâfet edâya kâdirdür hele bârî şa'irdür ammâ kemâ kîle.* (s.1489)

Lafz-ı mübârek: Bereketli lafz. Hz. Muhammed (a.s.m.) 'in hadisi.

Fasl-ı evvel; *Beyt-i sâni şâri sallallahu aleyhi ve sellem şâ'ir-i âherüneş'ârından mütemesselan tefevvüh itdüğü kelimât-ı manzûme beyânındadır ve Sahîh-i Buhârîde İbni Abbâs'dan mervîdür ki*

Beyt

În tağfire Allâhumme tağfiru cemme

Ve in abdüleke illâ elemâm³⁶⁴

Resûlu'llâh'un sallâllâhu aleyhi ve sellem lafz-ı mübâreklerinden sâdir olmuşdur. (s.137)

Lafzı pür-tumturâk: Tamamen gösterişli lafz.

İzârî; *Monlâ Lutfî, Monlâ İzârî'nün şöhreti zâtına ğâlibdür ve halkun merhûma fazl ile itikâdları kâzib olmakdan tab'îr idüp Monlâ İzârî hunk-ı hutâbî yanî lafzı pür-tumturâk ve kendü bî-ma'nâdur demek kasd ider imiş.* (s.1059)

Elfâzı matbu: Güzel lafızlar.

Refîkî; *Evvelâ kasîde-i berşdür ki ferîddür ne kimesne bu husûsda andan pîş-rev olmuşdur ve ne kimse ki hakkâ nâdirü'l-vukû ve elfâzı matbû ve ma'nâsı meşrûdur.*(s.1377)

Elfâzı münakkah u matbu: Temizlenmiş, seçilmiş, güzel lafızlar.

³⁶⁴ İlâhi sen affettiğın zaman çok affedersin.

Sânîî; **Elfâzı münakkah u matbû** ve eş'ârı muhayyel ü masnû' dur. (s.1278)

Elfâzı sebük ü şîrîn: Hafif ve şirin lafızlar.

Sücûdî; **Elfâzı sebük ü şîrîn** ve ma'ânîsi fehme kârîb ü izâna karîndür. (s.945)

Elfâzı selis: Akıcı lafızlar.

Bâkî; *Şi'ri muhkem ü üstüvâr, hemvâr u pürkâr, rengîn ü çâşnîdâr; elfâzı selis, ma'nâsı nefis, nazmı pâk ve mefhûmı sûznâkdur.* (s.410)

Bîşezâr-ı elfâz: Lafızların ormanı.

Sâî; *Seyr-i sebzezârı kütüb-i nefiseye mahsûr ve geşt ü güzârı bîşezâr-ı elfâzdan sayd-ı ma'ânî-i dakîka şikârına maksûr idi.* (s.933)

Cezâlet-i elfâz: bk. Cezâlet.

Tumturâk-ı elfâz: bk. Tumturâk.

Selâset-i elfâz: bk. Selâset.

LATÎF: Yumuşak, hoş, güzel, nazik.³⁶⁵ *Latîf* ile yakın manada olan *lutf* ve *letâfet* tabirleri şair ve şiiri değerlendirmede en çok kullanılan sıfatlardandır.

Âşık Çelebi, *latîf* tabirini takdir ve beğeni sıfatı olarak şairin tab'ı yani sanat gücü ve eda'sı kapsamında (Necâtî hk., Zâtî hk., Mûdâmî hk.), şairin zihni (Vezni hk.) ve şiir için (Hâşimî hk.), hayâl için (Mestî hk., Vahyî-i Sâni hk., Sunî-i sâni hk., Ahmed Paşa hk.), mana için (Emîr hk., Ahdî-i diğeri hk., Şeyhî Çağşırıcı hk.) kullanmıştır.

Hâtemî; *Türkîde bu gazeli latîfdür ki Sultân Ahmed'den kendüye gelen mektûb mukâbelesinde yazmışdur.* (s.1502)

Latîf edâ: Yumuşak üslup.

Necâtî; *Ol zemân şu'arâsı içinde böyle latîf-edâlı rengîn şâ'ir kopmak nevâdirdendür.* (s.850)

Zâtî; *Ammâ şî'ri şekk yokdur ki şî'r (?) şimdi nağz u nâzûk ve şâ'irlerümüz ğarîb ma'nâlar ve latîf edâlar, selîs ibâretler, terviye vü istihdâm ve tecnîs ü ihâm tarîkinde nefis zarâfetler itmekle gitdükçe terakkîde ve lâhikî sâbıkından tekaddüm kasdına himmet-i âlîde olmuşdur.* (s.1575)

Latîf hayâl: Güzel hayal.

Vahyî-i Sâni; *Evvelden âhire dek egerçi gâhî latîf hayâller ve nazîf ma'nâlar (temiz manalar) andan sâdir olurdu ammâ ba'z-ı zemânda bârid edâlar ve vahşî*

³⁶⁵ Devellioğlu, s. 625.

fehvâlar ve inşâda esnâ-yı tahrîrde nâ-puhte vü bîgâne kelimât andan mütebâdir olurdu.
(s.556)

Sunî-i sâni; *Pâk edâ ile latîf hayâlleri ve rengîn ma'ânî ile şîrîn makâlleri vardur.* (s.1294)

Latîf ma'nâ: Yumuşak, hoş mana.

Emîr; *Tâlib-i ilm-i nefîs ve hûb-hatt u talîk-nüvis ulemâ vü eşraf ile hem-celis şâ'ir-i bâdir latîf ma'nâlar bulmakda mâhir ve eyü edâlar ile edâya kâdir elfazı rengîn ve ebyâtı selîsdür.* (s.383)

Ahdî-i diğêr; *Eş'ârı dahı muhkem ü metîn ve latîf ma'nâlara ve zengîn edâlara karîndür.* (s.1130)

Şeyhî Çağşırıcı; *Işkîyyâtda dahı bu matla' ana isnâd olunur, insâf budur ki ma'nâsı latîf ve edâsı pâk ve mazmûnî âşikkâne vü derdnâkdur.* (s.1458)

Latîf u zarîf: Yumuşak ve ince, güzel.

Mestî; *Kendü latîf u zarîf ve rind ü harîfdür.* (s. 804)

Latîfü'l-beyân: Yumuşak söylem.

Gazalî; *Ahvelliğiyle bir zarîfü's-şân ve latîfü'l-beyân idi ki Ahnef'den azraf ve Ebû'l-aynâ'dan eltaf idi.* (s.1640)

Latîf ü yek-dest: Yumuşak ve aynı tür.

Ahmed Paşa; *Gazelleri üstâdâne ve kasâidi hod latîf ü yek-dest ve hemvâr u muhakkıkânedür.* (s.291)

Ahmed Paşa; *Gazelleri üstâdâne ve kasâidi hod ma'nâlı vü hâss hayâlli (F) latîf ü yek-dest ve hemvâr u muhakkıkânedür.* (s.291)

Latîf-tab': Yaratılışı yumuşak, hoş.

Seydî-sânî; *Latîf-tab' u kâbil-şân, âşık-meşreb ü lâ'übâlî-mezheb cevândı.*
(s.1015)

Amrî; *Sebük-rûh u latîf-tab' olduğına eş'ârı şâhid ve nazmı şânında hâlet-i ışk olduğına mü'eyyiddür.* (s.1125)

Eltaf u efsah: En yumuşak en açık ve düzgün ifade eden.

Fasl-ı evvel; *Îmâm Bezâzî Menâkıb-ı Îmâ-ı Azam'da Îmâm Râzî'den rivâyet ider ki Îmâ Ebû Hanîfe'nün şî'ri Îmâm Şâfî şî'rin eltaf u efsah idi ammâ kendü şî'r didükleri Şeytân Tâk dirler bir râfîzî muârızı vardı, imâmla ve ashâbıyla sitîzegâr idi.* (s.156)

Hûb u latîf edâ: Güzel ve yumuşak üslup.

İshâk Çelebi; *Merhumun tarz-ı gazeli levendâne vü küşâde ekseri tasannu' u tekellüfden sâde, hûb u latîf edâda vâkı olmuşdur.*(s.335)

Nefis ü latîf: Güzel ve yumuşak.

Nihâlî; Hikâyet: *Merhûm Merhabâ Çelebi ki Edirne kâzîsı iken fevt olmuşdur, ulemânun fuzâlâsından ve fuzalânun zurefâsından zarîf ü nazîf ve nefis ü latîf, hafîfü'r-rûh tekellüf matrûh, hande-rûy u bezle-gûy, nükte-şînâs u sohbet-înâs, zarâfet-şân u letâfet-tab' ile müsellemler ilm ile 'alem olduğu gibi lutf-ı tab' ile müsellemler 'âlim idi.* (s.921)

Sâhib-i-tab'-ı latîf: Yumuşak yaratılış sahibi.

Mûdâmî; *Nâzûk-tab' u suhan-dan, hoş-mezâk u zarâfet-şân, ehl-i ilm ü sâhib-i irfân, sâhib-i-tab'-ı latîf, yâr u zarîf, rind ü harîf, ayyâş u evbâş, rind ü kallâş, hoş-edâ vü hub-sadâ, muhassal bir mükemmel âdemdür.* (s.796)

Şi'r-i latîf: Yumuşak, hoş şiir.

Hâşimî; *El-hak nazm-ı nazîf ve şi'r-i latîf idi.* (s.532)

Zihni latîf: Hatırı, anlaması güzel.

Veznî; *Ammâ zihni latîf ve şânı nazîf, vezn-i tab'ı mamûr ve hüsn-i nazmı yârân içinde meşhur idi.* (s.560)

LATİFE: Güldürecek tuhaf ve güzel söz ve hikâye, şaka.³⁶⁶ Latife, kapsamında latîfegûne, latîfe-cûy/gûy, bezle, bezle-guy, gibi ifadeler şairlerin kendilerine âdet edindiği bir hal ve vasıf olarak görülmektedir. Bu ifadeler bir başkasını incitmeden çok güldürme, takılma ve şair için bir nevi takdir edilecek bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bu tarz şiirin bir türünü de teşkil etmektedir.³⁶⁷

Ârifî; *Ammâ Kandî bu târîh üç eksük diyü latîfegûne dimişdür.* (s.1034)

Sâğarî; *Tab'ı hezle mâ'il ve bezle-gûylığa kâ'il olup Amrî ile çok latîfeleri vardur ki her biri sahîfe-i rüzgârda bir yâdgârdur.* (s.938)

Cevânî; *Şûh-tab' u bezle-gûy, hoş-mezâk u latîfe-cûy idi.* (s.495)

Me'âlî; *Merhûm-ı merkûm keyyis ü kûsec, sözi şîrîn ü yüzi güleç, nârîn-heykel ü nahîf-mizâc, zarîf-tab' u mizâc-ımtizâc, berrâş u ayyâş, kallâş u evbâş, latîfe-cûy u bezle-gûy, esnâf-ı eş'ârda letâ'ife kâbil ve hezle mâ'il, hande-rû vü küşâde-şemâ'il.* (s.761)

³⁶⁶ Devellioğlu, s. 625.

³⁶⁷ Tolasa, s. 135.

Adnî; *Egerçi merhumun eş'ârı nefîs ve edâsı selîsdür, ammâ inşâsı şî'rinden âlâ ve kinâyât u istiârât ve letâ'if ü nükâtü mebdâî vü mebdânîsi puhte vü üstâdânededür.* (s.1057)

LÂÜBÂLÎ-ŞÎVE: bk. Şîve.

LE'ÂL: İnci. (bk. Dürr.)

Sehâbî; *Ba'behu dest-i ebr minvâlınden ka'r-ı deryâ-yı devât-ı şâ'ire düşüp sadef-i zurûf-ı hurûfda terbiyet bulup ğavvâs-ı hâme elinden sâhil-i sûy-ı nâmede cilve-nümâ olup dest-i hakkâk-i tab'-ı çâlâk mıskab-ı şî'rle ol dürr-i mensûrî lü'lü'-i nanzûm gibi rişte-i tahrîre çeküp gûşvâre-i hûr-ı in olmağa lâyük bir **ıkd-ı dürr ü kılâde-i le'âl*** (s.946)

LEBÎD: Câhiliye devrinde de yaşamış olan (muhadram) muallaka sahibi İslâm şairi... Muallaka şa'irleri arasında yegâne müslüman şa'ir olan Lebîd'in belli bir olay veya sebebe bağlı olarak değil kendi duygularını dile getirmek için nazmettiği muallakası, Theodor Nöldeke'ye göre bedevî şa'irlerin şiirleri arasında en güzel olanlarındanır. İmam Şâfiî'nin "büyük bir şa'ir", Zürrümme ile Nâbiga ez-Zübyânî'nin "Araplar'ın veya kabilesi Hevâzin'in en büyük şa'iri" diye nitelediği Lebîd, kendisini İmrüülkays b. Hucr ve Tarafe b. Abd'den sonra üçüncü şa'ir olarak görür. Cumahî onu üçüncü tab'aka Câhiliye şa'irlerinden saymaktadır. Hz. Peygamber, Lebîd'in, "İyi biliniz ki Allah'tan başka her şey bâtıldır, her nimet de şüphesiz zevâle mahkûmdur" beytini takdir ederek, "Hiçbir şa'irin ağzından bundan daha doğru bir söz çıkmadı" demiştir.³⁶⁸

Hem Cahiliye Döneminde yaşayan hem de İslamla müşerref olan ve Kabenin duvarına asılı seb'ayı muallaka şiirlerinden birisi kendine ait olan Arapların en büyük şairidir. Âşık Çelebi bir şairi olumlu yönden Lebîd'e benzetmiştir(Bahri hk.).

Fasl-1 evvel; *Şî'r-i İmrü'l-kays âlet-i hengâmeye dönüp **Lebîd-i belîd** anılıp nazmandan söylenür bir semer kaldı.* (s.133)

Fasl-1 evvel; *Hattâ **Lebîd** ki bu beyt anun eş'ârındandır, bir şâ'irdür ki zekâsına göre kalb-i Sahbân belîddür.* (s.138)

Bahrî; *Şî'rde Lebîd'dür.*(s.416)

³⁶⁸ Süleyman Tülüçü, "Lebid b. Rabia", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 27, Ankara 2013, s.122.

LEFFÂF: bk. Bezle-gûy-ı leffâf.

LENGER-İ FİKR: bk. Fikr.

LETÂFET: 1. Latiflik, hoşluk. 2. Güzellik. 3. Nezâket. 4. Yumuşaklık. (Ayrıntılı bilgi için bk. Latif.) Letâfet tabiri şiirin ve şairin tab'ının değerlendirmesinde takdir ifadesi olarak kullanılmıştır.

Şeyhî; *Kitâb-ı mezkûrun hod egerçi ekser yiri tercemedür ammâ be-her-hâl muhkem ü üstüvâr ve yek-dest ü hemvârdur, ol zemâna göre şi'rde bu zarâfet ü bu letâfet çokdur.* (s.1455)

Zâtî; *Şol ki sene erbaîn ve tisami'eden sonra didügi eş'ârıdır, letâfet ü selâsetden bi'l-küllüyye ârîdür.* (s.1576)

Yakînî; *Rivâyet olunur ki Monlâ Langır ki ehl-i cihet kısmının zurafâsından ve zurafânun kudemâsından imiş, egerçi şi'ri şâyi degüldür ammâ tecnisâtta letâ'ifi mezkûr u meşhurdur.* (s.683)

Me'âlî; *Merhûm-ı merkûm keyyis ü kûsec, sözi şîrîn ü yüzi güleç, nârîn-heykel ü nahîf-mizâc, zarîf-tab' u mizâc-ımtizâc, berrâş u ayyâş, kallâş u evbâş, latîfe-cûy u bezle-gûy, esnâf-ı eş'ârda letâ'ife kâbil ve hezle mâ'il, hande-rû vü küşâde-şemâ'il.* (s.761)

Letâfet çâşnîsi: İncelik tadı.

Garîbî; *Merhûmun tab'ât-ı şi'riyyesinde hayli letâfet çâşnîsi var idi.* (s.1633)

Letâfet-i tab': İncelikli hoş tab'.

Bezmî-i sâni; *Mezkûr Dervîş Çelebi ekâbir-i kuzâtdan ve ashâb-ı kemâlâtdan bir şân-ı zarîf letâfet-i tab'ı ve nezâfet-i hilkati câmi ârif ü harîfdür.* (s.420)

Garîbî; *Egerçi şi'ri nevan hâm ammâ letâfet-i tab'ı temâm idi.* (s.1633)

Nihâlî; *Hikâyet: Merhûm Merhabâ Çelebi ki Edirne kâzısı iken fevt olmuşdur, ulemânun fuzâlâsından ve fuzalânun zurefâsından zarîf ü nazîf ve nefîs ü latîf, hafîfü'r-rûh tekellüf matrûh, hande-rûy u bezle-gûy, nükte-şinâs u sohbet-înâs, zarâfet-şân u letâfet-tab' ile müsellemler ilm ile 'alem olduğu gibi lutf-ı tab' ile müsellemler 'âlim idi.* (s.921)

Sadî Çelebi El-Müftî; *Beşâşet-i beşeresi ve letâfet-i tab' u zarâfet-i şânı ve talâkat-ı lisânı ve uzûbet-i beyânı umûr-ı zihniyesinin letâfetine şâhid idi.* (s.983)

Eş'âr-ı letâfet-şi'âr: bk. Şi'r.

Elfâz u letâfet edâ: Hoş edalı lafızlar.

Senâyî; *Hakîr bir meclisde cem oldum, çok rûhâniyyet fehm eylediüm, çendân hüsn-i nazma vücuda; şî'r ü dikkat, fikr ü selâset, elfâz u letâfet edâya kâdirdür hele bârî şa'irdür ammâ kemâ kîle.* (s.1489)

Kemâl-i letâfet-i tab': Mükemmel ince tab'.

Şâh Çelebi Efendi; *Ahyânen kemâl-i letâfet-i tab'larında şî're hem tenezzül iderler bu minvâl üzre.* (s.1425)

Manevî-i sâni; *Tab'ı çâşniden hâlî ve letâfetden ârî degüldür.* (s.823)

LEVEND: 1. Yeniçeri, devrinde deniz erlerine verilen bir ad. 2. Vaktiyle Venediklilerin şark memleketlerinden maaşla topladıkları bahriye askeri. 3. Tembel. 4. Ayyaş, içkici. 5. Zampara. 6. Kabadayı. 7. Hizmetçi, gündelikçi, çırak. 8. Nâmussuz kadın.³⁶⁹ Bürhan-ı Katı'da ise; tembel, zâni, bikâr, kâhil, ayyaş manaları ifade edildiği gibi şagirt, hizmetkâr, saraydar, ırgat da levend'in anlamları arasında zikredilmiştir.³⁷⁰

Levend tabirinin ortaya çıkmasından günümüze kadar olan tarihi gelişimini Cezar şöyle özetlemiştir. “başlangıçta asker, harbe kâdir insan, bilâhara yiğit ve gözünü budaktan sakınmayan adam mânasına alınmış, ihtimal gözünü budaktan sakınmayan adamın serazad ve biraz da serseriyane hayatı dolayısıyla mezkûr kelime, denizcilikte korsan”a ve korsan reisleriyle birlikte faaliyette bulunan gözü pek, yiğit ve güçlü, kuvvetli denizcileri, karada da çift bozan, yurdunu terkedip serseriyane dolaşan, bu yüzden geçimini bedeni gücü ve gözünün pekliği yoluyla temin eden kimseleri ifade de alem olmuştur. Böylece Türk lisanına yerleşen *levend* tâbiri, bilâhara, donanmada tüfenkci efradı halinde istihdam edilen bir sınıf askere isim olduğu gibi, karada da ordu dışında birtakım nizamsızlıklara âmil ve âlet olan insanlar topluluğuna, ayrıca orduda muayyen ücretle istihdam edilen süvari ve piyade askerlerine ad olarak kullanılmıştır. Zamanımızda ise *levend* sözünün askerlikle ilgisi kalmamıştır. Bu gün için bu kelime, boylu boslu, mütenasip güzel endamlı, yiğit ve sıhhatli insan mânasına kullanılmaktadır.”³⁷¹

³⁶⁹ Devellioğlu, s. 632.

³⁷⁰ Mütercim Âsım Efendi, “*Burhân-ı Katı*”, (Çev. Mürsel Öztürk, Derya Örs), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 570.

³⁷¹ Mustafa Cezar, “*Osmanlı Tarihinde Levendler*”, İstanbul, 1965, s. 17.

Venedikliler doğudan temin ettikleri askerlere levend ismini vermişler ve levend tabirinin Farçadaki nefesine düşkün, başıboş, tembel ve işsiz anlamları ile kullanmışlardır.³⁷²

Koncu, “İncelenen beyitlerden hareketle klasik Türk şiirinde “levend” kelimesinin, sözlüklerdeki “denizci, kabadayı, ayyaş, hizmetkâr, zorba” gibi bazı anlamlarının kullanıldığını, “fahişe, oynak kadın, güzel haber, tenbel” gibi manalarının ise şiire aksetmediğini söylemek mümkündür.” diye ifade etmiştir.³⁷³

Âşık Çelebi, levend tabirini; kallaş, ayyaş, rind ve evbâş kelimeleri ile yakın manalara gelmekle beraber aynı terkip içerisinde, şiiri ve şairin bir tarzını ifade için kullanılmıştır. Şair (Halîl-i Zerdhk., Hayretî hk., Mesîhî hk., Vecdî hk., Hızrî hk.) ve şiir (Şikârî-i sâlîs hk.) eda (Revânî hk.), gazel tarzı (İshâk Çelebi hk.), için her ikisi içinde aşağıdaki örneklerde levend ile ilgi bir tabir kullanmıştır. Ayrıca levend tabiri ile yapılan değerlendirme olumlu ya da olumsuz olduğu muallaktadır; fakat Mesîhî; “*ammâ levend-meşreb ü lâübâlî-mezheb olmağın hevâîlıktan eli değmez.*” Örneğinde levend-meşreblığın olumsuzluğundan bahsedilmiştir.

Levendâne: Levendcesine, sür’atle, hızla.³⁷⁴ Bu tabir sersericesine, rind tarzında, aşkla karışık gibi manalara yakın kullanılmıştır.

İshâk Çelebi; *Merhumun tarz-ı gazeli levendâne vü küşâde ekseri tasannu’ u tekellüfden sâde, hûb u latîf edâda vâkı olmuşdur.*(s.335)

Revânî; *Lâ-cerem eş’ârı dâhı mestâne vü şâhid-perestâne ve edâları levendâne ve ezilişleri derdmendânedür ammâ âhir-i vaktinde sâğar-ı meclis gibi câm-ı kâm müdâmu şikest itmiş ve sâkî elinden ayak yirine şeyhden el alup sâğar-ı tevbe ile cânın mest itmiş.* (s.1390)

Şikârî-i sâlîs; *Şi’ri dahı sebük ü şîrîn ve levendâne vü ışk-âyîndür.* (s.1429)

Levend-i ışkâmûz: Aşk öğreten levend.

Halîl-i Zerd; *Zerd-fâm u zaîf-endâm, lâğar-ten u şîrîn-suhan, zemâneniün zurefâsından ve şu’arâsından, Lâmi’î-i merhûm ashâbındani fânî-şîve vü yetîmveş, şûrîde vü müşevveş, rind-i cihânsûz ve levend-i ışkâmûz idi.* (s.1534)

³⁷² Uğur DEMLİKOĞLU, “H 1142 (M 1729- 1730) tarihli büyük kale defterine göre hemedan kalesi piyade ve süvari levendleri” Fırat Ü Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 24, S, 1, ELAZIĞ, 2014, Sayfa: 283-295,

³⁷³ Hanife Koncu, “Bir Kelimenin Izinde: Klasik Türk Şiirinde “Levend” Üzerine Bazı Düşünceler” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/3 Summer 2010, s. 421-446.

³⁷⁴ Devellioğlu, s. 632.

Levend-i tarabnâk: Sevinçli, neşeli, coşkun levend.

Mestî; *Şûh u şâtır ve küşâde-hâtır, çüst ü çâlâk, levend-i tarabnâk, inşâda kâdir ve inşâda mâhir, cüz 'iyyâtun her birinde sâhib-i hatt-ı vâfidür.* (s.804)

Levend-meşreb: Serseri yaratılışlı.

Hayretî; *Sâde-dil ü sine-i bî-ğill, lâ'übâlî-hâl fânîveş, levend-meşreb, Alevî-mezheb, sipâhî-hurfet, ışk-pîşe ve ıyş-sanat kimesne idi.* (s.639)

Levend-meşreb ü lâübâlî-mezheb: Serseri yaratılışlı ve ciddi olmayan anlayışı olan.

Mesîhî; *Alî Paşa ki zemânında mesned-i efâzıl ve mürebbî-i kavâbil imiş, Mesîhî'yi dîvânına kâtib ve hem-dem ü musâhib idiniür ammâ levend-meşreb ü lâübâlî-mezheb olmağın hevâîlıktan eli değmez.* (s.809)

Levend ü evbâs: Serseri ve külhanbeyi, kabadayı.

Hızrî; *Şûh-tab' u küşâde-dil, hevâ vü hevese mâ'il, dânişmend zümresiniün rind ü kallâşı ve şu'arânun levend ü evbâşı idi.* (s. 1533)

Rind ü levend: Gönül ehli ve serseri.

Vecdî; *Ta'ife-i şu'arânun rind ü levendi ve olduğu şehrin mahbûb-doslığla şöhre-bendi idi.* (s.551)

Şemsi; *Vilâyet-i Acem'den Rûm'a gelmiş yetîmveş ü dervîş-reviş, fânî-şîve vü kalender-meniş, şemle-pûş, zîlûce ber-dûş, seyyâh-ı âlem bir rind-i levendâne vü pîrâne-ser âdem imiş.*(s.1435)

Şeh-levend-i ulemâ: “Şehlevend”, levendlerin komutanına verilen isimdir.³⁷⁵

Sehâbî; *Pâpşâh-ı bahr ü ber Sultân Süleymân-ı zemân Sultân-ı maşrıkayn seyr-i hıfıkayn itdügi gibi azm-i Irâkeyn idüüp Tebrîz'e geldüklerinde şeh-levend-i ulemâ mürebbî-i şu'arâ yanî Kadri Efendi, Monlâ Sehâbî'nün her marifete ehliyyet ve her kâbiliyyete mahalliyetin fehm idüüp musâhabet iderek Rûm'a getürmişdür.* (s.946)

Mustafâ Çelebi; *Şeh-levendâne vü rindâne, bî-tekellüf-şîve ve lâ'übâlî ve ser ü sâ mân ve nâm u unvân mesleğine gitmezdi.* (s.816)

LEVH-İ DEBİSTÂN: Okul tahtası.

Şairin divandaki şiirleri ebced okuyan bir çocuk için üzerinde talim edilecek bir okul tahtasına benzetilmiştir.

³⁷⁵ Koncu, s. 446.

Behlûl; *Belki mekteb-i fazlında mektebîyi bir tıfl-ı ebced-hân u dîvân-ı eş'ârın levh-i debistân gibi bâzîçe-i kûdekân add ider.*(s.444)

LEYTE: Keşke olsaydı.³⁷⁶

Leyte şi'ri: Keşke benim şiirim olsaydı.

Âşık Çelebi *Leyte şi'ri* ifadesi ile diğer şairleri kıskandıracak veya keşke bu şiiri ben yazsaydım, benim olsaydı dedirecek belki kıskanılacak derece güzel yazılmış şiir kast edilmektedir.

Fasl-ı evvel; *Ammâ her neva ilme kûşîş ve her fenn-i fazla verziş idüp şi'rde dahi egerçi sâ'ir şâ'irler leyte şi'ri diyüp hased idicek degül idi. Ammâ bâzîçe-i kûdegân olamayup redd idilecek degül idi.* (s.242)

LİBÂS-I EŞ'ÂR: bk. Şi'r.

LİSÂNÜ'L-ĞAYB: Gaybın bilinmeyenin dili. Allahın lisanı.³⁷⁷

Şiirin ilhamla olan alakasını ve bilinmeyen şeylerden haber vermesini ifade etmektedir. Aynı zamanda Hâfız-ı Şi'râzi'nin fal açmada da kullanılan divanına verilen isim de Lisânü'l-ğayb'dır.

Hayâlî-i Marûf; *Fi'l-hakîka zemânında lisânü'l-ğayb idi ve asrında andan ğayra tercemân-ı kUSD dimek ayb idi.* (s.1548)

Tercemân-ı lisânü'l-ğayb: Bilinmeyen, manevi âlemlerin dili.

Fasl-ı evvel; *Ba'zı şi'rleri tercemân-ı lisânü'l-ğaybdür ve ba'zı "erbâbu'd-duveli mulhamun"³⁷⁸ mucibince mahz-ı ilhâm-ı İlâhî idügi bî-reybdür.* (s.210)

LİSÂN-I Şİ'R: bk. Şi'r.

LUTF-I TAB': bk. Tab'.

LÜBÂB (lübûb): Lübûb'ün çoğulu, 1. İçler özler. 2. Herşeyin iyileri, halisleri. 3. Kabuklu meyvaların içi.³⁷⁹

Fars şairlerinden olan Emir Devletşahın kitabı (kitab'ın içindeki şiir ve manalar) diğer kitaplara kıyas edildiğinde onlardan üstünlüğünü, seçkinliğini ve zenginliğini ve faydalılığını ifade için lübâb tab'iri kullanılmıştır (Fasl-ı evvel hk.)

³⁷⁶ Nedir Ne Demek NND Sözlük, <http://www.nedirnedemek.com/leyte-nedir-leyte-ne-demek>. Erişim tarihi: 05.01.2017.

³⁷⁷ Devellioğlu, s. 636.

³⁷⁸ Mülk erbabı ilhâmını gaybtan alır.

³⁷⁹ Devellioğlu, s.638.

Fasl-ı evvel; *Şu'arâ-yı Fûrs hakkında mîr-zâdegân-ı Horâsân'dan Emîr Devletşâh-ı merhumun müstâkil kitâbıdır; tab'lgirân-ı marifetiün dost-kâmî-âşâmı Monlâ Câmî Bahâristân'da bunlar yâdına mahsûs itdüğü bir bâbı ki ol ni'me'l-me'âb ve bu ni'me'l-bâb ve inde üli'l-elbâb sâ'ir kitâblar kuşûr, bunlar **lûbâb**dur ve yine şu'arâ-yı Acem vasfında*

Beyt

Zebân-ı Türkînüdestân-serâyı

Fesâhat bülbülü yanî Nevâi

cem itdüğü "Mecâlisü'n-nefâ'is" ki hacle-i nâz-ı kevâib-i arâ'isdür. (s.243-245)

LÜCCE-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

LÜ'LÜ: 1. İnci, dürr. 2. Bakire, el değmemiş.³⁸⁰ (Ayrıntılı bilgi için bk. Dürr, Cevher.)

Âşık Çelebi, Lü'lü'yü, dürr ve cevher ile eş anlamlı kullanılmıştır. Şiir ve nazmın; kıymetli, az bulunması, muntazam olması ve parlaklığına işaret etmiştir.

Lü'lü'-i kem-yâb: Nadir bulunan inci.

Ümîdî Paşa; *Ol deryâ-yı bî-pâyândan nümûne bu nev dürr-i nâb ve ol sadef-i şerefden bir gûne bu **lü'lü'-i kem-yâb**dur. (s.370)*

Lü'lü'-i manzum: İntizamla dizilmiş inci. (şiir)

Hayâlî-i Marûf; *Fârîğ dilliğinden ve tekayyüde ğayr-ı mâ'illiginden cümleden biri buydı ki **lü'lü'-i manzûm** ve dür-i mezîd gibi cevâhir-i zevâhir-i eş'ârın rişte-i tahrîre çeküp nazm eylemez.(s.1547)*

Kâmî Efendi; *Şi'ri bir **lü'lü'-i manzûm** idi ki silk-i müjele ıkd-ı dürr-i eşk-i âşık gibi hoş-nümâ idi. (s.704)*

Ahmed Çelebi Kemâl Paşâ-zâde; *Yanî gâh dürr-i mensûr gibi nesr ile cihânun gerden u ğuşın ve ber âğuşın pür-ıkd-ı cevâhir idüp ve gâh **lü'lü' -i manzûm-misâl** nazm ile halk-ı zemânun sâid ü dūşın toptolı dürr ü gevher idüp gâh inşâ yazup gâh şi'r dirlerdi.(s.298)*

Sehâbî; *Ba'behu dest-i ebr minvâlınden ka'r-ı deryâ-yı devât-ı şâ'ire düşüp sadef-i zurûf-ı hurûfda terbiyet bulup ğavvâs-ı hâme elinden sâhil-i sūy-ı nâmede cilve-nümâ olup dest-i hakkâk-i tab'-ı çâlâk miskab-ı şi'rle ol dürr-i mensûrı **lü'lü'-i nanzûm***

³⁸⁰ Devellioğlu, s.639.

gibi rişte-i tahrîre çeküp gûşvâre-i hûr-ı in olmağa lâyük bir ikd-ı dürr ü kılâde-i le'âl
(s.946)

Lü'lü-i meknûn: Dizilmiş inci.

Sehâbî; *Ayâ hâmesi ne ebr-i deryâ-bârdur ki her noktası bir nükte-i dürrü'n-nazîd olur ve sarrâf-ı tab'ı nice sehârdur ki tertîb itdüğü nazm yanında lü'lü-i meknûn kalâid-i ikbân gibi bir terkîb-i ta'kid olur.* (s.946)

Lü'lü'-i menşur: İnci gibi parlayan.

Fasl-ı evvel; *Bu ahvâl "el-ilmu saydun ve'l-kitâbetu kaydun"³⁸¹ medlûlî üzre evâbid-i nazmları lü'lü'-i menşur gibi manzûm ve mensûr ve manzûd u ferâ'id nesrleri dürr-i manzûm gibi mersûm u menkûd olmak hâtıra oldukda saded-i şuglde olmak işğâl ve eşğâl-i maâş u menâl ikâl iderdi, tâ ol zemâna dek ki medârisden mevâlî hıdmetine vusûl müyesser ve eyyâm-ı tahsîl ü tatîl ber-â-ber oldu.* s.243)

Sayrefî-i lü'lü'-i manzûm-ı vişâh-ı fevâzıl: Faziletli incerin dizilerinin sarrafi.(şair)

Cevherî-i sâni; *Hâlâ Üsküb'de kırk akça ile müderris olup sayrefî-i lü'lü'-i manzûm-ı vişâh-ı fevâzıl ve cevherî-i dürr-i mensûr-ı sıhâh-ı fezâ'ıldür.* (s.502)

MAĞZ: 1. Beyin, dimağ. 2. İç, öz, lübb.³⁸² 3. Anlatılmak istenenin tam özü, hülasası.

Âşık Çelebi, mağz tabirini fıstığa benzeterek içi dolu bir çekirdek manasında, eser (Sücûdî hk., Alî hk.), şiir (Ubeydî Çelebi hk., Derûnî hk.), beyt (Necâtî hk.), ve güftarı (Derûnî hk.) içindeki kelimeri kastettiği değerlendirilmiştir.

Mağz-ı nağz: Güzel öz.

Fasl-ı evvel; *Ve ibni Abbâs radiyallâhu anhu Resûla'llâh'dan rivayet ider ki buyurmışlardur Kur'ân akıyup elfâzın âzân-ı izanla istimâ ve mağzâsınun mağz-ı nağzına ayan-ı imânla ittîlâ idemesenüz şî're mürâcaat eylen ki şî'r dîvân-ı Arabdur ve fihrist-i dîvân-ı edebdür.* (s.143)

Pür-mağz: Tamamı öz.

Alî; *Nâzûk ü nağz ser-â-ser pür-mağz; sebûk ü şîrîn ve muhayyel ü rengîn.*
(s.1109)

³⁸¹ İlim bir avdır yazı onu bağlamaktır.

³⁸² Devellioğlu, s. 648.

Derûnî; *Hakâ ki eş'ârı nağz ve güftârı pür-mağz dur ve haylî gazeliyyât u kasâ'idi dahı var idi, bunun müsveddelerine kâzî-i merhûm dahı tama idüp tağallüb tarîki ile temellük eylemek kasd eyledi.* (s.514)

Ubeydî Çelebi; *Şi'ri hod insâf idicek pisteh gibi pür-mağz belki ney-şeker gibi tolu çâşnî-i nağz dur.* (s.1049)

Pür-mağz u pür-kâr: Tamamı öz ve iş.

Sücûdî; *Sücûdî'nün ana zeyl gibi olmışdur ammâ İshâk Çelebi'nün pür-mağz u pür-kâr ve rengîn ü çâşnîdârdur.* (s.945)

Şeyhî; *Egerçi Âhî'nün Husrev ü Şîrîn'i nazûk ü nağz u zarîfâne vü pür mağz ü pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı musanna' u ma'nîdâr ve Cafer Çelebi'nün Heves-nâme'si belâgat-şi'âr ve Lâmi'î'nün mesneviyyâtı sebûk ü şîrîn ve selîs ü rengîndür.* (s.1455)

Mesel-âmîz ü pür-mağz: bk. Mesel-âmîz.

MAHZEN-İ ESRÂR-I EŞ'ÂR: bk. Şi'r.

MAKÂL: Söz, lâf. Ayrıntılı bilgi için bk. Kelâm.

Âyine-i makâl: Sözü'n aynası.

Fasl-ı evvel; *Mezâd-ı aslî mahzâ tevârîh-i şu'arâ olmayup belki ol sûret olup ma'nâ-yı şâhid-i ilm ü kemâlün hatt u hâl-i şî'r ü inşâ ile tahliyesi ve arâ'is-i ezhân ve izân-ı erbâb-ı irfân suret güster olmağa âyine-i makâlün tecliyesi murâd olup ebkâr-ı efkârün libâs-ı gûn-â-gûn ile cilvesi ve her şâ'iriün vasf u medhi hacle-i nâzında nümâyîş-i bukâlemun ile 'işvesi murâddur.* (s.265)

Pûte-i makâl: Kelâmın tavası.

Fasl-ı evvel; *Bî-kîl- u kâl zer-i suhan-ı her suhanver pûte-i makâldur zîrâ ki*

Nazm

Bi-hamdi'llâh ki şâh ehl-i zebândur

Suhanda mû-şikâf-ı nüktedândur (s.266)

Şîrîn makâl: Tatlı söz.

Sunî-i sâni; *Pâk edâ ile latîf hayâlleri ve rengîn ma'ânî ile şîrîn makâlleri vardur.* (s.1294)

MAKBÛL: Kabul olunmuş, alınmış, alınan. 2. Beğenilen, hoş karşılanan; geçer.³⁸³

³⁸³ Devellioğlu, s. 663.

Âşık Çelebi kendi yargısı dışında, şair ve özellikle şiiri ve türlerini, şiir sanatından anlayabilecek kimselerin beğenisini kazanması noktasından değerlendirmiştir. Kabul görmüş, beğenilmiş anlamları ile şair için (Necâhî hk.), şiir için (Seydî hk., Hâverî hk., Meylî-i sâlis hk., Misâlî Çelebi hk., Zâtî hk.), güftar için (Mûdâmî hk.), mana için (Mesîhî hk.), kasîde için (Makâlî hk., Seydî hk.), eser için (Nimetî hk.), gazel için (Hamdî Çelebi hk.), Mu'ammâ için (Lâmi'î Çelebi hk.), dîvân için (Kıyâsî; hk.) Diğer tafartan, (Lâmi'î Çelebi hk.) gazellerinin, yaratılıştan akıllı ve anlayışlı olanlar tarafından beğenilmediği ve kabul edilmeği belirtilmiştir.

Makbûl-güftâr: Beğenilen söz.

Mûdâmî; *Tarîk-i ilmün kadîmlerinden, zurefâ-yı akrânınun kerîmlerinden, hemvâr-ı etvâr, makbûl-güftâr ve matbû-kirdârdur.* (s.796)

Makbûl-ı ahyâr: Hayırlı, kemal sahibi kimselerin beğenisi.

Seydî; *Elsine-i selâsede eş'ârı vardır cümlesi makbûl-ı ahyârdur.* (s.1014)

Makbûl-ı âlem: Herkesin beğendiği.

Hâverî; *İlimde alemdür ve şi'r ü inşâda makbûl-ı âlemdür.* (s.1506)

Makbûl-ı enâm: Halkın beğenisi.

Meylî-i sâlis; *Eğer rûgârı hemvâr ve bir mürebbî ana muâvin-i rûgâr olaydı şi'rde be-nâm ve makbûl-ı enâm olaydı.* (S.839)

Makbûl-ı sığâr u kibâr: Küçük ve büyüğün beğenisi.

Mesîhî; *Ma'ânîsi hâs ve kendü makbûl-ı sığâr u kibârdur.* (s.810)

Makbûl-ı tab'-ı hired-mendân: Yaratılıştan anlayışlıların beğenisi.

Lâmi'î Çelebi; *Gazeliyyâtı gerçi çendân ve makbûl-ı tab'-ı hired-mendân degüldür dirler ammâ bu ebyâtı güzîde ve ehl-i şi'r katında pesendîdedür.* (s.749)

Makbûl-ı tıbâ-ı ehl-i irfân: Yaratılışı anlayışlı olanların beğenisi.

Misâlî Çelebi; *Ser-â-ser eş'ârı hemvâr u çesbân olmağın makbûl-ı tıbâ-ı ehl-i irfândur.* (s.781)

Makbûl-i akrân: Emsalinin beğenisi.

Makâlî; *Bahr-i mütekâribde bir musanna' u matbû kasîdesi vardır, makbûl-i akrân ve sâ'ir eş'ârı der-pesendîde-i yârân.* (s. 825)

Makbûl-i fusahâ: Açık ve akıcı söz söyleyebilenlerin beğenisi.

Nimetî; *"Risâle-i Kalemîyye"si vardır, makbûl-i fusahâdur.* (s.886)

Makbûl-i kavâbil-i zemân: Zamanın kabiliyetlilerinin beğenisi.

Hamdî Çelebi; *Gazeli çendân çesbân ve makkûl-i kavâbil-i zemân degüldür.*
(s.634)

Makkûl-i şu'arâ-yı belâgat-şi'âr: Belâgatla ünlenmiş şairlerin beğenisi.

Lâmi'î Çelebi; *Mu'ammâları dahı vardur makkûl-i şu'arâ-yı belâgat-şi'ârdur.*
(s.755)

Makkûl-i ulemâ-yı kibâr: Büyük âlimlerin beğenisi.

Seydî; *Motun fethinde Sultân Bâyezîd'e bir kasîde-i Arabiyye-i nûniyyesi vardur, makkûl-i ulemâ-yı kibârdur.* (s.1014)

Makkûl u matbû dîvân u gazeliyyât-ı gevher-rîz: Kitap haline getirilmiş ve makkûl olan divan ve gazellerin çok güzel konuşması. Gevher-rîz, cevher dökme, güzel konuşma anlamlarına gelmektedir.

Kıyâsî; *Sâhib-i dîvândur, makkûl u matbû dîvân u gazeliyyât-ı gevher-rîzi vardur ve bahr-i remel-i müsemmede İstanbul'a ve etrâfına şehr-engîzi vardur.*
(s.1335)

Dâhil-i mebhas-ı kabûl-ayâr: Beğenilen ölçüde bahsedilenlerin içinde.

Necâhî; *Öz hâlince dükeli şu'arânun dâhil-i mebhas-ı kabûl-ayârındandur.*
(s.860)

Matbû u makkûl: bk. Matbû.

Zâtî; *Egerçi merhumun eş'ârı râsih ü rasîn ve muhkem ü metîndür, matbû u makkûldür ammâ ba'z-ı bârid edâlar ve pest ta'bîrler ve bîgâne ma'nîlerle medhûldur.*
(s.1576)

MAKLÛB: 1. Kalbolunmuş, altı üstüne getirilmiş, ters döndürülmüş, başka şekle sokulmuş. 2. Harfleri tersinden okunduğu zaman da yine aynı olan kelime veyâ cümle.³⁸⁴

Âşık Çelebi, (Nihânî hk.) gazel yazmada kabiliyetli olduğunu göstermek için düşünmeden birden, tersinden de okunduğu zaman aynı olan bir gazel yazdığını belirtmiştir.

Nihânî; *Merhûmun şi'rine nümûne olmakda bu beyt fakatdur. Bir dâhı bu reddü'l-acz makkûben ala's-sadr gazeli meşhurdur.* (s.924)

MA'MÛR: Gelişip güzelleşmiş, bayındır duruma gelmiş, şenlikli.³⁸⁵

³⁸⁴ Devellioğlu, s. 664.

³⁸⁵ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=mamur&mi=0> Erişim Tarihi: 14.02.2017.

Âşık Çelebi tarafından kullanılan bir değer yargısı olan ma'mûr tabiri ile şiirin yapısal olarak sağlamlığı ve içerik olarak da şenlikli olarak değerlendirilmiştir.

Kâtibî-i Diger; *Hem ma'nâ-yı beytleri ma'mûr hem cezâlet-i elfâzı ve selâset-i nazmı ğayr-ı meysûrdur, matla'ı budur.* (s.703)

Beyt-i mamûr: Kâbe. bk. Beyt.

Sûzî; *Eğer Sûzî'nün âlemde bir beyti olmasa bu gazeli ana eser olmak kâfidür ki her beyti beyt-i ma'mûrdur.* (s.1008)

MÂ'NÂ: 1. Mana, anlam. 2. İç yüz. 3. Rüyâ, düş. 4. Akla yakın sebep.³⁸⁶

Mana ve türevleri olan ma'nî, çoğulu, me'âni veya ma'âni tabirleri, tezkirecilerin şiir ve eser üzerindeki eleştirilerinin önemli bir unsuru olmuştur.

Tolasa, Tezkirelerde kullanılan ve kendinin mana ile kast ettiğinin, mefhum, meal ve suret karşısı olan değil, bir eleştiri terimi olarak şiirin edebî ve estetik yönüyle ilgili olanı ifade etmiştir.³⁸⁷ Erkal ise mana ile lafz arasındaki ilişkiye mananın öz ve asıl, lafzın ise o öz ve asılı ortaya koyan, niteleyen ve güzelleştiren olarak ifade etmiştir.³⁸⁸

Âşık Çelebi'ye göre mana fasl-ı evvelde belirttiğine göre övgü makamında; saadet verici, ruha gıda ve alıp götüren, yerme makamında ise; yüz çevirten, ruha azab veren ve ansızın gelen bir bela gibi olmalı. Lafzın fesahatle mananın ise belâgatla ilgi olduğunu (Rahîmî hk.) beyan etmiştir. Ayrıca mana bir av olarak bir sinek (Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde hk.) ve kuş'a (Fakîrî hk.) benzetilmiştir. Diger taraftan mana olumsuz değerlendirmeler ise sakîm mana (Hayâlî-i Marûf hk.) kullanmıştır.

Fasl-ı evvel; *Ol ma'ânî dahı yâ mûcib-i ikbâl olup medh ola, mahbûba kût-ı cân ve rûh-ı revân didükleri gibi. Veyâhud mûcib-i irâz olup hicv ola, rakîbe azâb-ı cân ve belâ-yı nâ-gehân didükleri gibi.* (s.122)

Fasl-ı evvel; *Fi'l-vâkı şol ki hakdur bunların nazmının hüsn-i sebki ve lutf-ı sekbi elfâzının selâseti ve ma'nâsının cezâleti, edâsının letâfeti Burhânü'd-dîn nazmından râcih-i mutlakdur fe eyne hâzâ min zâke.* (s.166)

Emrî Çelebi; *Ve eger ma'nî mâhîde olursa kullâb-ı re'y-i fikr ile çıkarup bir hayâl ile bağlar.*(s.359)

³⁸⁶ Devellioğlu, s. 668.

³⁸⁷ Tolasa, s. 363.

³⁸⁸ Erkal, "Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)", s. 52.

Refikî; *Evvêlâ kasîde-i berşdür ki ferîddür ne kimesne bu husûsda andan pîş-rev olmışdur ve ne kimse ki hakkâ nâdirü'l-vukû ve elfâzı matbû ve ma'nâsı meşrûdur.*(s.1377)

Şeyhî Çağşırıcı; *Işkîyyâtda dahı bu matla' ana isnâd olunur, insâf budur ki ma'nâsı latîf ve edâsı pâk ve mazmûnı âşikkâne vü derdnâkdur.* (s.1458)

Natî; *Tab'ı şüküfte ve bulduğı ma'nâlar nâ-güftedür.* (s.884)

Sücûdî; *Elfâzı sebük ü şîrîn ve ma'ânîsi fehme kârîb ü izâna karîndür.* (s.945)

Ma'ânî-i acîbe vü ğaribe: Daha önce görülmemiş mana. Ayrıntılı bilgi için, bk. Garib.

Seyfî Çelebi; *Anun mihmân-hâne-i fikret ü reviyetine vârid ü nâzil olan ma'ânî-i acîbe vü ğaribe ğayrun hayaline gelmek hayâl-i tayfîdür.* (s.1020)

Ma'ânî-i bedîât-ı müstahsine: Takdir edilmiş eşsiz manalar.

Kâmî Efendi; *Hâlâ zevk-i letîfe-i hayâlât-ı hüsne ve şevk-i beyân-ı ma'ânî-i bedîât-ı müstahsinede şâ'ir-i mâhirün hatt-ı vicdânî ve ferah-ı rûhânîsi gibi ki ol bir zevkî hâletdür, mezâkı olmayan bî-halâvat andan lezzet almaz, talîm temeyyüz hâssa-i akl-ı mümeyyiz degüldür.* (s.709)

Ma'ânî-i dil-pesend: Gönül hoş gelen mana.

Figânî; *Tumturâk-ı elfâla müzeyyen, ma'ânî-i dil-pesend ile eş'âr-ı ayân içinde muayyendür.* (s.1203)

Ma'ânî-i ğarîbe: Daha önce görülmemiş mana. (Ayrıntılı bilgi için, bk. Garib.)

Vahyî-sânî; *Mümtâz-ı akrân ve şî'rde matla' -ı envâr u ma'ânî-i ğarîbeye ma'den ve hayâlât-ı acîbeye kân oldı.* (s.55)

Zâtî; *Ol kadar ma'ânî-i ğarîbe ve hayâlât-ı hâssa-i acîbe ve sanâyi-i bedî'iyye ki eş'ârında ol cem itmîşdür, ğayrı şâ'irde var idügi malûm degüldür.* (s.1575)

Ma'ânî-i muhayyile: Hayali manalar.

Râzî; *Şî'rde ol kadar hüsn-i dikkat ve istiâre vü telmîm ile ve tevriye vü istihdâm ile pâk edâ ile ma'ânî-i muhayyileye mümâreset ider ki eger mütemahhız olsa çok kimesnenün şî'rden ferâğatine sebeb olurdu.* (s.1343)

Ma'ânî-i şîr-i jiyân: Aslan kükreyişi gibi manalar.

Hayâlî-i Marûf; *Kulle-i kûhsâr-ı uluvv-ı istikbârda vü inkârda olan ma'ânî-i şîr-i jiyânlar ki gerden-keşlikde burç-ı esedi rûbâha saymazdı hâh u nâ-hâh ser-pence-i ebyât-ı hamsesiyle zebun idüp silsile-i mestûrda zencîr-i tahrîre çekerdi ve harîm-i*

ğayb-ı dil-ber-i pür-nâzları âzâdelikle mümtâz ve kimse tarîk-i teshîrine ve boyun virmemekle ser-efrâz iken Hayâlî anı tîğ-i tab'ı kuvvetiyle kılıcı ile çıkarup serâ-yı dîvânına getürdüp çin çin yiribe-gûşı iderdi. (s.1548)

Ma'nâ-yı hâssa: (Söyleyene) has olan başkasının söylemediği mana.

Misâlî Çelebi; *Elhak ismi müsemmasına mutâbık, ahlâk-ı hasene üzre mütehâlık bir cevân-ı sâhib i kemâl ve şâ'ir-i bî-misâldür; hadâset-i sinn ile niçe ma'nâ-yı hâssa kâdir ve selîs-edâ itmede zemânede nâdirdür. (s.781)*

Mesîhî; **Ma'ânîsi hâs** ve kendü makbûl-ı sığâr u kibârdur. (s.810)

Mesîhî; **Ma'nî-i hâsda** bu kıta anundur.

Kıta

Ma'ni-i hâs eyü oğuldur ki

Andurur sâhibin duâda olur

Biregi manisini besleme ki

Manide ol harâm-zâde olur. (s.813)

Ma'nâ-perverlik: Mana bulma.

Zâtî; *Gayrlar ma'nâ-perverlikde oğlan toğururdu, bu anların zâde-i tab'ıyla hâzır oğlan babası olurdu. (s.1578)*

Ma'nîdâr u masnû': Sanatlı mana.

Figânî; *Gazelleri hemvâr u matbû kasîdeleri ma'nîdâr u masnû'dur. (s.1203)*

Ma'nî kevser: Hayat veren, Cennet deki havuz gibi olan mana.

Fasl-ı evvel; *Li- muharririhî*

Gazel olmuş yahud bir beyt-i mamûr

İçinde ma'nî kevserdür edâ hûr (s.178)

Arâ'is-i nefâ'is-i ma'ânî: Çok güzel gelinler gibi manalar.

Fasl-ı evvel; *Kimesne harîm-i hürmetinde olan arâ'is-i nefâ'is-i ma'ânîye nigâh olinmaya. (s.264)*

Mukaddime;

Megû râh târîk u tâ rûşen est

Be-ferzend-i ma'nâ şeb âbîsten est (s.281)

Arûs-ı ma'ânî: Gelin gibi mana.

Zâtî; *El arûs-ı ma'ânîye dest-res bulmakda Yûsuf kızlığın çekerler, ol râyeğân ebkâr-ı efkâr kuçardı, metâ-ı şî'ri ucuz düşürürdi. (s.1578)*

Âyîn-i kavânîn-i yarlıĝ-ı ma'nâ: Mana ferman ve kurallarına ayna.

Ârif; *Ve üslûb-ı dîvânîde hüsn-i hat ve lutf-ı inşâda destur-ı selâtîn-i Acem üzre âyîn-i kavânîn-i yarlıĝ-ı ma'nâda ârif-i ebû'l-maârif kimesne idi.* (s. 1025)

Bîgâne ma'nî: bk. Bîgâne.

Bikr-i ma'nâ: bk. Bikr.

Bülend ma'nâ: bk. Bülend.

Ehl-i ma'nâ: Manadan anlayan.

Nakşî; *Bezm tarh eylese gören mest olur; dil-ber resm eylese ehl-i ma'nâ sûret-perest olur.* (s. 891)

Ferzend-i ma'nâ: Mana çocuĝu.

Mukaddime;

Megû râh târîk u tâ rûşen est

*Be-ferzend-i ma'nâ şeb âbîsten est*³⁸⁹ (s.281)

Gevher-i ma'nânî: bk. Cevher.

Güzel ma'nâ: Beĝenilen mana.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Ve kıssa-i Yûsuf u Züleyhâ'da güzel ma'nâlar ve bikr edâları vardır.* (s.307)

Hâssa ma'nâ: (Söyleyene) has olan başkasının söylemediĝi mana.

Günâhî; *Gazellerinde hâssa ma'nâlar ü dakîk fehvâlar ve nâzûk şîveler ü pâk-edâlar vardır.* (s.722)

Hâssa-i me'âni: (Söyleyene) has olan başkasının söylemediĝi manalar.

Edâyî- Zaim; *Hâssa-i me'âni îcâdına kudreti ve gûş-ı uşşâka tokunmaduk kûşeler nazmına istitâatı vardır.*(s.325)

Hod ma'nâ: (Şairin) kendisine ait mana.

Ahmed Paşa; *Gazelleri üstâdâne ve kasâidi hod ma'nâlî vü hâss hayâlli latîf ü yek-dest ve hemvâr u muhakkikânedür.* (s.291)

Hoşca ma'nâ: Güzel hoşca giden mana.

Garîbî; *Zihninde cevdet ü hiddet kemâlde idi, îcâd u ihtirâ'a kâdir hoşca ma'nâlar bulmakda mâhir, tab'ı mutasarrif ve şî'rûn envâından kasîde vü gazel ü mesnevî tarzına ârif idi.* (s.1633)

Arşî-i sâni; *Hoşca ma'nâlar ve latîf edâlara mâlikdür.* (s.1067)

³⁸⁹ Gece mana çocuĝuna hamiledir. Ey akıllı eĝer aklın varsa gel.

Meges-i ma'ânî: Mana sineği.

Mana sineğe, harfler de örümcek ağına benzetilmiştir. Şair ise bir örümcek olarak fikrinde harflerden bir ağ örecektir ve mana sineğini avlayacaktır.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Ve serâ-perde-i kasr-ı kadr-i vâlâ-yı fazl-ı âlîsi andan bâlâterdür ki ankebût-ı akl-ı çâlâk anda nesc-i târ u pûd-ı efkâr ide veyâhud şebike-i nukûş-ı hurûf u hutût ile meges-i ma'ânî şikâr ide belki.* (s.295)

Murğ-ı ma'ânî: Mana kuşu.

Fakîrî; *Rûmîli'nden Üsküb civârında Kalkandelen nâm kasabasındandır ki bir adı Tetova'dur, haylî murğ-ı ma'ânî şikâr ider şeh-bâz-tab' şa'irleri kopar meşhur yuvadur.* (s.1213)

Musanna' u ma'nîdâr: bk. Musanna'.

Nağz-ı ma'nâ: Hoş, güzel mana.

Rahmî; *Çespân-ı elfâzla ve nağz-ı ma'nâda ve selis-edâda ol dahı makbûl-i âlemdür.* (s.1350)

Nazîf ma'nâ: Temiz mana.

Vahyî-i Sâni; *Evvelden âhire dek egerçi gâhî latîf hayâller ve nazîf ma'nâlar andan sâdir olurdu ammâ ba'z-ı zemânda bârid edâlar ve vahşî fehvâlar ve inşâda esnâ-yı tahrîrde nâ-puhte vü bîgâne kelîmât andan mütebâdir olurdu.* (s.556)

Nâzım-ı dürer-i ğurer-i silk-i ma'ânî-i ferhunde-beyân: Bereketli manaların ipliğindeki parlak inci dizelerinin beyânı.

Fevrî Efendi; *Ey hakâ'ik-şinâs-ı mesâ'il-i evrâk-ı bî-şumâr-ı mezâhir-i kâf u nûn v'ey dakâ'ik-küşâ-yı resâ'il-etbâk-ı zer-nitâk-ı defâtir-i çerh-ı bûkalemûn, ey nâzım-ı dürer-i ğurer-i silk-i ma'ânî-i ferhunde-beyânî ki "lem yatmeshunne insun kablehum velâ cânnun"³⁹⁰ andan bir beyân, v'ey râkım-ı cevâhir-i zevâhir-i sımt-ı beyân-ı rengîn-beyân ki "ke ennehunne'l-yâkut ve'l-mercân"³⁹¹ andan bir nişândur.* (s.1233)

Nâzük ma'nâ: İnce mana.

Tab'îbî; *Ba'z-ı nâzük ma'nâlar ve hüsn edâlar tab'ına el virmişdür.* (s.652)

Lafz u ma'nâ: Lafız ve mana.

Rahîmî; *Fi'l-vâkı nazm-ı dil-pesenddür ve lafz u ma'nâda fesâhat u belâgatdan behremenddür.* (s.1354)

Latîf ma'nâ: bk. Latîf.

³⁹⁰ Kendilerinden önce onlara ne insan ne de cinler dokunmuştur. Rahman 56.

³⁹¹ Onlar/dişiler sanki mercan ve yakut gibidirler. Rahman 58.

Nefis ma'ânî: bk. Nefis.

Neşve-i avânî-i ma'ânî: Mânâ kabının neşesi.

Başlangıç; *Ve bülbül-i zebân lâne-i dehândan gülistân-ı cihânda mecmûa-ı evrâk-ı gülde “kad verede fi'l-verdi ennehu hulika min araki resuli'llâh³⁹²” nakş-ı nigârın görüp ol gül şarâbının neşve-i avânî-i ma'ânîsiyle araknâk ve nağme-i ağânî-i ğavâniysiyle mest ü bî-bâk oldukça enâşîd-i tekellümâtı ol münzelün aleyh ve “mâyentiku ani'l-hevâ in huva illâ vahyun yûhâ³⁹³” hazretinün medh-i cemâl-i cemîli olsa ve eġârîd-i terennümâtı ol müşârün-ileyh-i ve “mâ allemnâhu'ş-şi'ra ve mâ yenbaġi leh³⁹⁴” sâhib-i faziletinün nat-ı cezîli olsa ille'llezine âmenû ve amilu's-sâlihât³⁹⁵ mucibince kelimâtı beyne 'ş-şu'arâ muttasılun lâ-yenkati³⁹⁶ müstesnâ olur. (s.112)*

Pür-kâr u çâşnîdâr u ma'nîdâr: bk. Pür- kâr.

Rûşen-ma'nâ: Parlak, aşikâr mana.

Mahremî; Eş'ârı hoş-edâ vü rûşen-ma'nâdur. (s.787)

Rûhü'l-kuds ma'nî: Kutsal ruh olan mana.

Başlangıç; Şi'r

Kalem Meryem çü Rûhü'l-kuds ma'nî

Suhan Îsâ gibi toġmaġ yanî (s.113)

Sakîm-i ma'nâ: Yanlış, hatalı, bozuk mana.

Hayâlî-i Marûf; Kendünün adem-i iltifatından yâ kelimât-ı Arabiyede kusûr-ı sinâ'atından vâkı olan eger sakîm-i ma'nâ ve eger bârid edâdur ve eger ğalat ta'bîr ve eger imlâda taksîrdür tenbîh olınsa kabûl kılurdu. (s.1548)

Sayd-ı ma'ânî-i dakika: İnce mana avı.

Sâî; Seyr-i sebzeârı kütüb-i nefiseye mahsûr ve geşt ü güzârı bişe zâr-ı elfâzdan sayd-ı ma'ânî-i dakika şikârına maksûr idi. (s.933)

Şâhid-i ma'nâ: Güzel mana.

Fasl-ı evvel; Kuvvet-i mütefekkiire kasd itdüġi şâhid-i ma'nânun dâmen-i vaslına eli irdi ve nâz u işveden serv gibi yükin yukaru yıġan arûs-ı hayâl bu kâm-rânlıġa el arkası yirde diyüp gönül alçaklıġından kalbe el virdi. (s.262)

Şevk ma'nîsi: Neşe ve iştiyak veren mana.

³⁹² Gülün Resullullah'ın terinden yaratıldığı rivayet edilir.

³⁹³ O kendiliğinden konuşmamaktadır. Necm 3-4.

³⁹⁴ O'na (Hz. Muhammed'e) biz şiir öğretmedik, öğrenmesi de gerekmez. Yâsin 69.

³⁹⁵ Onlar ki iman ederler ve iyi iş yaparlar. Asr 3, Şuarâ 227.

³⁹⁶ Bağlıdır kopmamaktadır.

Fasl-ı evvel; *Hakkâ ki firâz-ı küngür-i eyvân-ı saltanatda iken şî'lerinde dervişlik rûyî ve meskenet bûyî, şevk ma'nîsi ve ışk çâşnîsi, derd şîvesi ve fenâ işvesi vardur.* (s.210)

Zehrâ-yı ebkâr-ı ma'ânî: Parlak dokunulmamış manalar.

Hayâlî-i Marûf; *Ekser-i eş'ârın cem idüp yazan Vefâlî Şeyh-zâde Alî Çelebi idi ki Zü'l-fekâr-ı hâmesiyle arsa-i ilm ü marifetün Alî'si tab'-ı Alî-i mâni Zehrâ-yı ebkâr-ı ma'ânî'nün menassa-i izdivâcda celîsidür, eytâm-ı ebnânun vasîsi ve ayn-ı gencîne-i ilm ü irfânı kendüye ihtisâs itdürdügünü nâm-ı Alîsi bürhân-ı celîsidür ve hadd-i zâtında kasâ'id ü gazeliyyâtı temâm yazılup cem olmuş degüldür.* (s.1562)

MANZÛM: 1. Nazm olunmuş, tanzim edilmiş, dizilmiş, düzenlenmiş, sıralanmış. 2. Vezinli, kafiyeli söz.³⁹⁷

Yazının nazım şeklinde yazıldığıнын ifadesi ve nazımın ve şiirin muntazam olduğuna işaret etmektir. İnci manasına gelen kelimeler ile beraber tamlamalarda kullanıldığında şiirin veya nazımın inciye benzeyen kelimelerini dizmek, sıraya koymak anlamlarını taşımaktadır.

Seyfî; *Nûh adlı bir oğlı İstanbul'da şuğlda iken bu manzûm mektûbı yazup göndermişdür.* (s.1017)

Dürr-i manzûm: bk. Dürr.

Lü'lü '-i manzûm: bk. Lü'lü.

Sayrefî-i lü'lü'-i manzûm-ı vişâh-ı fevâzıl: bk. Lü'lü.

MÂNEND-İ KİTÂBE-İ BÂB-I DEYR-İ FERHÂR: bk. Ferhâr.

MATIKU'T-TAYR-I SÜLEYMÂN: Süleyman (a.s.)'ın kuşlarla konuşması.

Âşık Çelebi, şiiri Süleyman (a.s.)'ın kuşlarla konuşmasına benzetmiştir.

Fasl-ı evvel; *Gâh mizmâr-ı âl-i Dâvûd olur gâh mizmâr-ı Şeyyebetnî-i Kıssa-i Hûd olur gâh Matiku't-tayr-ı Süleymân'dan haber virür gâh hikmet-i Lokmân'dan oy virür.* (s.175)

MANZÛR: 1. Nazar olunan, bakılan, bakılmış, görünen, görülmüş. 2. Gözde olan, beğenilen.³⁹⁸

³⁹⁷ Devellioğlu, s. 670.

³⁹⁸ Devellioğlu, s. 670.

Âşık Çelebi, *manzûr* tabirini şairin divanı ve gazel için yapmış olduğu değerlendirmede kullanmıştır. Divan (Hayâlî-i Marûf hk.) ve gazel (Arif hk.) için bakılmış ve beğenilmiş manalarında kullanılmıştır.

Hayâlî-i Marûf; *Çün mezkûrun dîvânı meşhur ve erbâb-ı tab' yanlarında manzûr ve ekser-i gazeliyyâtı elsine vü efvâhda mestûrdur.* (s.1562)

Arif; *Bir şâ'ir hezâr zârî vü zûr ile bir gazel diyüp içinde bir yâ iki beyti nâ-hemvâr olsa ehl-i Hak katında mazûr olur ve hükm gâlibündür diyü cümlesi eylikle manzûr olur.* (s.1026)

MARİZ-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

MASNÛ'(MUSANNA'): 1.Sanatla yapılmış. 2. Sahte, düzme, uydurma, yapma.³⁹⁹ 3.Tasni edilmiş, sanat eseri olarak meydana getirilmiş, usta elinden çıkmış. 4. Çok süslü. 5. Uydurulmuş.⁴⁰⁰

Âşık Çelebi, masnu tabirini; kasîde için (Makâlî hk., Senâyî hk., Seyfî Çelebi hk.) sanatlı, sanatsal bir değeri ve kıymeti olan manasında kullanmıştır. Ayrıca gayr ile terkinde ise şiirin sanatsız olduğu ifade edilmiştir (Nihâlî hk.).

Musanna' u matbu: Sanatlı ve güzel.

Makâlî; *Bahr-i mütekâribde bir musanna' u matbû kasîdesi vardur, makbûl-i akrân ve sâ'ir eş'ârî der-pesendîde-i yârân.* (s. 825)

Musanna' u ma'nîdâr: Sanatlı ve manalı.

Şeyhî; *Egerçi Âhî'nün Husrev ü Şîrîn'i nazûk ü nağz u zarîfâne vü pür mağz ü pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı musanna' u ma'nîdâr ve Cafer Çelebi'nün Heves-nâme'si belâgat-şi'âr ve Lâmi'î'nün mesneviyyâtı sebûk ü şîrîn ve selîs ü rengîndür.* (s.1455)

Musanna' u muhayyel: Sanatlı hayaller.

Fuzûlî; *Husûsan nat-ı Resûl'de olan kasîdesi musanna' u muhayyel ve sanâyi-i bedîyyenün ekseri ile mükemmel ve efser-i belâgat ile mükelleldür.* (s.1199)

Musanna'u pür-kâr: Sanatlı ve iyi bir çalışma.

Mesîhî; *Râ'iyye-i bahâriyye kasîdesi gâyet musanna'u pür-kârdur.* (s.810)

Gayr-ı masnû': Sanatsız, sanat değeri bulunmayan.

³⁹⁹ Devellioğlu, s. 674.

⁴⁰⁰ Devellioğlu, s. 801.

Nihâlî; *Merhûmun eş'ârı sâde vü küşâde egerçi ğayr-ı masnû'dur ammâ matbûdur.* (s.911)

Kasâ'id-i masnû'a: Sanatlı kaside.

Senâyî; *Egerçi hemşehrileri hakkında itrâ idüp kasâ'id-i masnû'a ve eş'âr-ı matbû'a ve "Şebistân-ı Hayâl" tarzında "Neyistân-ı Zülâl" nâm kitâb ve mü'ellefât-ı adîde ve mesneviyyât-ı pesendide isnâd idüp tab'l-ı tehî gibi ol diyara âvâzı ğulğule salmışdur ancak ol ğulğuleden kulaklarda sadâyı kuhsâr gibi kuru yanğu kulmuşdur.* (s.1489)

Kasîde-i matbû'a-i masnû'a: Sanatlı ve güzel kaside. bk. Kasîde.

Seyfî Çelebi; *Bir kasîde-i matbû'a-i masnû'a derç itmişdür, cemî-i sanâyi-i bediyyeyi cem itdükden sonra anlardan zâ'id meziyyet-i zâ'ideyi câmi niçe sanâyi îrâd itmişdür ki fusahâ-yı Arab ve büleğâ-yı Acem sibâk u siyâk-ı sâbıkada sebkât itmişdür.* (s.1020)

Târîh-i musanna': Sanatlı tarih düşürme.

Arşî; *Monlâ Ramazân Çelebi-zâde Mehemmed Çelebi nişâncı olduğına bu târihi dimişdür ki sekiz vech ile.*

*Geh ashâb-ı safâ cem oldı gâhî ehl-i gevherler
Bu târih oldı çünki ittfâkı cümleye mülhem*

*Umûr-ı şeri vü kânûnı câmi hâkim-i küldür
Nişânî oldı zât-ı pâk ile bir fâ'ik-i âlem* (s.1065)

MÂŞITA: Gelinleri süsleyen ve hazırlanmalarına yardım eden. Şair, mâşıtaya, şiir ise geline benzetilmiştir. (bk. Meşşata.)

Mâşita-i arûs-ı îcâd u tekvin: Gelin süsleyicinin icad ve var etmesi.

Başlangıç; *Binâ'en a'lâ hazâ şecere-i emere-i âferîniş ve semere-i şecere-i dâniş ü bîniş deryâ-yı sade-i fitrat ve sade-i deryâ-yı hilkat vâsita-i silk-i asâtîr-i evvelîn ü âhirîn ve mâşita-i arûs-ı îcâd u tekvîn mebde'-i ibdâ-ı her mukaddem ü mu'ahhar ve ve menşe'-i inşâ-yı summe enşa'nâhu halkân âhar⁴⁰¹ suhandur.* (s.113)

MATBÛ: 1. Tab' olunmuş, basılmış. 2. Hoş, lâtif, makbul, güzel.⁴⁰²

⁴⁰¹ Sonra onu başka bir yarattık yaptık. Müminün 14.

⁴⁰² Devellioğlu, s. 676.

Çetindağ, *matbû* tabirinin, güzel ve latif anlamlarının yanı sıra kolay manasına geldiğini de ifade etmiştir. Tezkirelerde bu terimin “çok rahat çıkan sehl-i mümtenâ tarzında söylenmiş” anlamı kast edildiğini ifade etmiştir.⁴⁰³

Âşık Çelebi, *matbû* tabirini şiir ve şair için güzel, latif manaları ile kullanmıştır. *Matbû* ifadesi güzel ve hoş manasında şiir için (Nihâlî hk, Zâtî hk., Senâyî hk.), kasîde için (Seyfî Çelebi hk., Makâlî hk.), matla için (Niyâzî hk.) lafz için (Refîkî hk., Sâniî hk.), söz için (Mûdâmî hk.) kullanılmıştır. Diğer taraftan şair için hoş, latif ve güzel manasını (Latîfî hk.) ifade etmiştir.

Nihâlî; *Merhûmun eş'ârı sâde vü küşâde egerçi ğayr-ı masnû'dur ammâ matbûdur.* (s.911)

Refîkî; *Evvelâ kasîde-i berşdür ki ferîddür ne kimesne bu husûsda andan pîş-rev olmışdur ve ne kimse ki hakkâ nâdirü'l-vukû ve elfâzı matbû ve ma'nâsı meşrûdur.*(s.1377)

Fasl-ı evvel; *Nazm*

Lem yebka lî emelun yakzî hukûka hevâ

Nazmen ve yunşedu matbû'an mime'l-gazeli (s.249)

Matbû-ı erbâb-ı tab'-ı suhan-güzârdur: Yaratılışında güzel sanat gücü bulunanların söz hakkıyla söyleyeni.

Latîfî; *Cümlesi çâşnîdâr u hemvârdur ve tezkiretü 'ş-şu'arâsı makbuldur, matbû-ı erbâb-ı tab'-ı suhan-güzârdur, eyü tettebbu itmişdür.* (s.737)

Matbû-kirdâr: Güzel, makbul bir iş.

Mûdâmî; *Tarîk-i ilmün kadîmlerinden, zurefâ-yı akrânınun kerîmlerinden, hemvâr-ı etvâr, makbûl-güftâr ve matbû-kirdârdur.* (s.796)

Matbû u makbûl: Güzel kabul görmüş.

Zâtî; *Egerçi merhumun eş'ârı râsih ü rasîn ve muhkem ü metîndür, matbû u makbûldür ammâ ba'z-ı bârid edâlar ve pest ta'bîrler ve bîgâne ma'nîlerle medhûldur.* (s.1576)

Eş'âr-ı matbû'a: Şiirleri güzel.

Senâyî; *Egerçi hemşehrileri hakkında itrâ idüp kasâ'id-i masnû'a ve eş'âr-ı matbû'a ve “Şebistân-ı Hayâl” tarzında “Neyistân-ı Zülâl” nâm kitâb ve mü'ellesât-ı adîde ve mesneviyyât-ı pesendîde isnâd idüp tab'l-ı tehî gibi ol diyara âvâzı ğulğüle*

⁴⁰³ Çetindağ, “Şiir ve Tenkit – Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-“, s.273.

salmışdur ancak ol ğulğuleden kulaklarda sadâyı kuhsâr gibi kuru yanğu kulmuşdur.
(s.1489)

Kasîde-i matbû'a-i masnû'a: bk. Kasîde.

Makbûl u matbû dîvân u gazeliyyât-ı gevher-rîz: bk. Makbûl.

Matla'-ı matbu: bk. Matla'.

Musanna' u matbu: bk. Masnû'.

Münakkah u matbu: bk. Münakkah.

MATLA': Kaside veya gazelin kafiyeli olan ilk beytidir. Beyitin mısraları kendi arasında kafiyeli olur.

Âşık Çelebi, matla ile ilgili olarak belâgat güneşi, öncü meyveler (Şeyh İlâhî hk.), sırma taç, ser-âmed (Gazalî hk.) gibi benzetmeler yapmıştır. Ayrıca meşhur ve güzel manasına gelen matbu' (Niyâzî hk.) sıfatlarını kullanmıştır.

Hayâlî-i Marûf; *Hakîr dahı bî-te'emmül ana bu **matla'** terzîkdür.* (s.1549)

Hayâlî-i Marûf; *Hayâlî Beg çün dil-berün sevdüğine vâkıf oldu, bedîheten bu **matla'ı** okıdı ve ârif oldu.* (s.1549)

Gazalî; *Şi'r dimezdi meğer gâhî müfred ki nev-i müfred ola ve **matla'ları** tulu iderdi ki yaraşurdı niçe deftere ser-âmed ola.* (s. 1641)

Matla'-ı matbû': Güzel matla.

Niyâzî; *Bu **matla'-ı matbû** anundur.* (s.927)

Matla'-ı tavâli-i eş'âr: Şiirlerden doğan matla.

Şeyh İlâhî; *Teyemmunen bi-enfasihimi'l-kudsiyye birkaç beytleri bu mecmûada **matla'-ı tavâli-i eş'âr** ve **matla'-ı talâyi-i esmâr** olmağ için ihtiyâr olındı.* (s.286)

Matla'-ı talâyi-i esmâr: Öncü semere olan matla.

Şeyh İlâhî; *Teyemmunen bi-enfasihimi'l-kudsiyye birkaç beytleri bu mecmûada **matla'-ı tavâli-i eş'âr** ve **matla'-ı talâyi-i esmâr** olmağ için ihtiyâr olındı.* (s.286)

Matla' iklîl-i murassa: Sırmalı taç olan matla.

Fasl-ı evvel; *Li- muharririhî*

İki ebrûdur ana iki mısra

*Başında **matla' iklîl-i murassa*** (s.177)

Matla'-ı belâgat-âftâb: Belâgat güneşi olan matla.

Fasl-ı evvel; *Nazm-ı nazma nizam-ı hüsn virelden ol zahîr-i şu'arânun ki tab'-ı enveri **matla'-ı belâgat-âftâbı**dur, kalâ'id-i ebkâr-ı efkâr ve arâ'is-i nefâ'is-i esmâr yanî*

eş'âr-ı belâgat-şi'ârına şu'arâ-yı Rûm u Acem leyte şi'ri⁴⁰⁴ diyüp Hâfız'ı Câmî ve kâtibi Selmân ve meddâhları ehl-i kemâl ve Hassân'ları Sehban'dur. (s.238)

Hezlgüne matla': bk. Hezl.

Meşhur matla: Şöhret bulmuş matla.

Mukaddime; *Bu matla' dahı andan tâli ve Nacâtî'nün meşhur matla'ına me'haz vâkı olmuşdur.* (s.277)

MAZHAR-I İHSÂN-I VÂFİR: bk. Vâfir.

MAZHAR-I SUN'ULLÂH: bk. Sun'ullâh.

MAZİK-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

MAZMÛN: Nükteli sanatlı ince söz.

Bir mana veya mefhumu özelliklerini çağrıştırarak kelime grupları içinde gizleme sanatına mazmûn denir. ⁴⁰⁵ 16. Yüzyıldan sora Divan şiirinde kullanımı artan mazmun, kelimelerin zamanla üzerine yüklenmiş olan birçok manayı gizlice görünen anlamlarının arkasında okuyucuya sürpriz bir şekilde aktarılmasıdır. 13. asırda *lal gibi kırmızı dudak* denilirken iki asır sonra sadece *lal* tabiri sevgilinin kırmızı dudağını ifade etmeside başlangıçtaki açıklık giderek gizli bir hal aldığı görülmektedir. ⁴⁰⁶

Şeyhî Çağşırıcı; *İşkıyyâtda dahı bu matla' ana isnâd olunur, insâf budur ki ma'nâsı latîf ve edâsı pâk ve mazmûnî âşikkâne vü derdnâkdur.* (s.1458)

Nebâtî; *"Eşeddu'l-belâ'i ale'l-enbiyâ⁴⁰⁷" mazmûnnun nazm idüp mahbûs olduğın bu vech ile işâr itmiştir.* (s. 846)

Gazalî; *İskender Çelebi-i merhûm vâktasına didüğü târîh dahı bir târîhdür ki egerçi nefsi-târîhde çok hâl yokdur ammâ kıtası ve sadedden hâric mazmûn olmaduğı sihr-i helâldür ve nazîre dimek muhaldür.* (s.1659)

Mihri; *Ol âhû kemend-i eş'ârla ve tîr ü kemân-ı kilik-i 'anber-nisârla belâgat vâdîlerin şikâr ve*

Beyt

Velâ't-te'nîs lîsmi'ş-şemsi 'aybun

Velâ't-tezkîru fahrûn lil hilâlî⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Keşke bilsem!

⁴⁰⁵ İskender Pala, "Mazmunun Mazmunu", *Dergâh Dergisi*, S, 35, İstanbul. 1993.

⁴⁰⁶ Erkal, "*Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*", s. 54.

⁴⁰⁷ En şiddetli belalara Peygamberler maruz kalır.

mazmûnun kendüye penâh u hisâr idinürmiş. (s.832)

Mazmûn-ı meymûn-ı mu'ciz-nümûn: Uğurlu mu'cize mazmûn.

Fasl-ı evvel; *Ol vakte dek ki verâ-yı revâk-ı ğaybdan sırr-ı Ahmedî ve cilbâb-ı cenâb-ı lâ-reyben cemâl-i Muhammedî tulû idüp elinde olan menşur-ı i'câz-perdâzı ukıyup mazmûn-ı meymûn-ı mu'ciz-nümûnı mucibince büleğânun çanına otlar tıkup ve fusahânun beytlerin bozup bütlerin sıyup kelâm-ı belîğ-i Hudâ'yı iblâğ ve merâsim-i belâğı ber-vech-i itmâm isbâğ eylemek zemânı karîb oldı. (s.131)*

MEDH Ü KADH: Övme ve yerme.

Şair için övme ve yermeye çok usta hatta bu konularda müjdelejici ve kendinden korkulduğunu ifade etmiştir.

Şîrî; *Şi'rde dahı fenn-i belâgatün nerre-şîri diyâr-ı kârzâr-ı fesâhatün Erdeşîr'r, dest-i vezâret-i nazm u nesrün Mîr Alî Şîr'i, medh u kadh ile şu'arânun nezîri vü beşîri idi. (s.1465)*

MELÎH: Melâhat sahibi, güzel, şirin, sevimli.⁴⁰⁹ Âşık Çelebi, şiiri ve şairin üslubunu melîh tabiri ile olumlu yönde güzel ve sevimli olarak değerlendirmiştir.

Hicv-i melîh: Güzel yerme, hatalarını güzel söyleme.

Gubârî-i diğەر; *Hicv-i melîh üslûbında bir kıta diyüp gönderdi ki bu beytler andandur. (s.1623)*

Tâbî-î sâni; *Eş'ârından "kullu şey'un mine'l-melîhi melîhun⁴¹⁰" envârı zâhir ü bâhirdür. (s.1475)*

MELİKÜ'Ş-ŞU'ARÂ: bk. Şair.

MERTEBE-İ BÜLEND-PÂYE: bk. Bülend.

MERYEM: Hz. İsa'nın annesi.

Reşk-i deyr-i Meryem: Kıskanılan Meryem manastırı.

Rahmî; *Ebkâr-ı efkârla reşk-i deyr-i Meryem'dür. (s.1350)*

Başlangıç; *Şi'r*

Kalem Meryem çü Rûhü'l-kuds ma'nî

Suhan İsâ gibi toğmağ yanî (s.113)

⁴⁰⁸ Güneşin isminin dişil olması onun için bir kusur değildir. Ay'ın da eril olması onun için övünülecek bir şey değildir.

⁴⁰⁹ Devellioğlu, s.706.

⁴¹⁰ Güzelden gelen herşey güzeldir.

MESEL-ÂMÎZ: Misallerle karışık, içinde örnekler, atasözleri bulunan.

Necâtî; *Her beyti mesel-âmîz ü pür-mağz ve ekser-i hayâlleri bikr ü ma'nâları nağzdur.* (s.850)

Necâtî; *Sultân Mehemmed devriniün evâhirinde hatt u imlâya ve şî'r ü inşaya heves idüp tarab-engîz nazmlar söyler ve mesel-âmîz gazeller dir.* (s.850)

MESÎH: Hz. İsa'nın adlarından biri, elini sürdüğü hastaların derhal iyileşmesinden kinaye olarak kullanılır. (bk. İsa.)

Âşık Çelebi, İsa (a.s.)'ın diğer bir adı Mesih ifadesini ölüleri dirilme mucizesi ile ilişkilendirmiş, şair için şiirin mucizesi ile ölü nazmı dirilttiği ifade edilmiştir (Mesîhî hk.).

Mesîhî; *El-hak dem-i mu'ciz-nümâ-yı şî'r ile mürde-i nazmı ihyâda Mesîhâ dimelidür.* (s.808)

Medîhî; *Nutk-ı i'câznümâda Mesîhî'dür.* (s.800)

İ'câz-ı Mesîh: Mesih'in mucizesi.

Hilmî, *Egerçi nâmları Mustafâ'dur ammâ mekîn-i mekân-ı felek-i râbi olmağla maârik-i nutk u tekellümde i'câz-ı Mesîhâdan dem urup bu iştirâk hasebi ile kelimetu'llahdan dem urup ilâyı icrâ-yı kelimât ve ihyâ-yı emvât-ı eş'âr u ebyâtı isbât ider.* (s. 628)

MESKENET: Miskinlik, fakirlik, yoksulluk.

Meskenet bûyî: Miskinlik kokusu.

Meskenet, hem tembellik, miskinlik ve uyuşukluk hem de Allah karşısında acizliğinin ve yokluğunun bilincinde olma durumudur. Âşık Çelebi *meskenet bûyî* tabirini şiirin tarzının miskinlik veya acizliğini Allah'a karşı gösterme manalarında kullanmıştır.

Fasl-ı evvel; *Hakkâ ki firâz-ı küngür-i eyvân-ı saltanatda iken şî'rlerinde dervişlik rûyî ve meskenet bûyî, şevk ma'nîsi ve ışk çâşnîsi, derd şîvesi ve fenâ işvesi vardur.* (s.210)

Hâk-i meskenet: Miskinlik toprağı.

Hayâlî-i Marûf; *Eğerçi fitratda tab'ı vü şânı âlî vü bülend idi, ammâ hâk-i meskenetde ve meğâk-ı mezelletde bir gedâ-şîve vü derdmend idi.* (s.1545)

MESTÂNE: Sarhoşa yakışacak şekilde, sarhoşça, kendinden geçmişesine.

Şiirler için kullanılmış olan mestâne tabiri okuyucuyu mest eden kendinden geçiren manalarını ifade etmektedir.

Mestî; *Eş'ârı dahı mestâne vü şâhid-perestânedür.* (s.804)

MEŞHÛR U MÜTEDÂVEL: Herkes tarafından bilinen, ünlü ve elde gezen.

Âşık Çelebi, meşhur ve mütedâvel tabirlerini divan ve içindeki şiirleri hakkında takdir ifadesi olarak kullanmıştır.

Ahmed Paşa; *Çünkü gazelleri müsta'mel ve dîvânı meşhûr u mütedâveldür.* (s.291)

MEŞREB: Yaratılış, tab'iat, mizaç; huy, ahlâk.⁴¹¹ Tarz. Âşık Çelebi *meşreb* tabiri ile şairin şiirdeki tarzını ifade etmiştir.

Hayâlî-i Marûf; *Benüm meşrebüm bilürsin bir hikâyeyi ibtidâ idüp itmâmıyla mukayyed olmak tekellüfdür.* (s.1562)

Âşık-meşreb ü lâ'übâlî-mezheb: Âşık yaratılışlı ve ciddiyetsiz tarzı olan.

Seydî-sânî; *Latîf-tab' u kâbil-şân, âşık-meşreb ü lâ'übâlî-mezheb cevândı.* (s.1015)

Levend-meşreb: bk. Levend.

Levend-meşreb ü lâübâlî-mezheb: bk. Levend.

MEŞŞÂTA: Gelinleri süsleyip giydiren, düğün için süs hazırlayan.

Meşşâta-i tab': Yaratılışında gelin süsleyicilik olan.(şair)

Emrî Çelebi; *Meşşâta-i tab'î âyîne-i fikrin arûs-ı feyze mukâbil eylese cemâl-i ma'ânîde ziver-i hâl-i hayâl kalma ki anda mürtesem olmaya ve kar-ı bahr-ı mescûr-ı şî'rde derûn-ı sadef-i fikrde bir dürr-i girân-mâye-i dîde-i nâ-dîde yokdur ki ğavvâs-ı hâme-i endişesi ana yol bulmaya.* (s.359)

Â'îşe Hâtûn; *Kezâlik Zeyneb ki meşşâta-i tab'î zînetger-i nev-arûsân-ı suhan ve kişver-i nazmda çihre-küşâ-yı her sûret-i hasendür, bunun hıdmetine gelse rütbet-i şâ'irîde vesme gibi ser-fürû ve sürme gibi siyeh-rû ve zülf gibi şikest ve şâne gibi girihlerle hem-dest olurdu.* (s.1136)

METÎN: 1. Metânetli, sağlam, dayanıklı, muhkem⁴¹²

⁴¹¹ Devellioğlu, s. 733.

⁴¹² Devellioğlu, s. 734.

Şiirin değerlendirmesinde oldukça çok kullanılan, *metîn* tabiri hakikati ve doğruluğu ortaya çıkmış, sağlam ve kuvvetli manalarına gelmekle beraber şiir için olumlu bir takdir ifadeleri olan *muhkem*, *rasîn*, *rasîh*, *metîn*, *üstüvâr* ve *kavî* tabirleri ile yakın manalarda kullanılmaktadır.⁴¹³

Âşık Çelebi, *metin* tabirini şiir (Ahmed Paşa hk.), nazm (Helâkî hk.) için kullanmış fakat neden *metîn* olduğunu izah etmemiştir.

Ahmed Paşa; *Fi'l-hakîka eş'ârı metîn ve kâide-i nazmı muhkem ü rasîndür.*(s.291)

Helâkî; *Eş'ârı metîn ve güftârı rengîndür.* (s.539)

Metîn ü mübrem: Kaçınılmaz derece sağlam.

Fuzûlî; *Eş'ârı rasîn ü muhkem ve nazmı metîn ü mübremdür.*(s.1199)

Muhkem ü metîn: bk. Muhkem.

MEZHEB: 1. Gidilen yol, tutulan yol. 2. Felsefe çığı. ⁴¹⁴ 3.Tarz. 4.Uygulanan usül.

Şairin genel olarak yaşayış tarzını da ifade etmekle beraber daha ziyade ilim, sanat ve hususan şiirdeki söyleyiş biçimini ifade etmektedir. Ayrıca bazı şairlerin üsulu daha sonraki şairler tarafında takip edilirse bu takibe mezheb denilmektedir.

Ahfeş mezhebi: bk. Ahfeş.

Alevî-mezheb: Alevîlerin tarzında.

Hayretî; *Sâde-dil ü sine-i bî-ğull, lâ'übâlî-hâl fânîveş, levend-meşreb, Alevî-mezheb, sipâhî-hurfet, ışk-pîşe ve ıyş-sanat kimesne idi.* (s.639)

Âşık-meşreb ü lâ'übâlî-mezheb: Âşık yaratılışlı ve ciddiyetsiz tarzı olan.

Seydî-sânî; *Latîf-tab' u kâbil-şân, âşık-meşreb ü lâ'übâlî-mezheb cevândı.* (s.1015)

Hükemâ-yı mütekaddimîn mezhebi: Önceki ilim adamlarının yolu.

Fasl-1 evvel; *Hükemâ-yı mütekaddimîn mezhebinde kelâm hadd- insân-ı nâtık ve beyân ma'nâ-yı vâhidün turuk-ı muhtelifle ile îrâdı ol ilm ile malûm olmakdan ibâretdür. Ve inde'l-ba'z fesâhat ile belâgatün ve zekâ-yı kalb ile zekâ-yı lisânun cemine işâretdür.* (s.120)

Levend-meşreb ü lâübâlî-mezheb: Serseri yaratılışlı ve ciddi olmayan anlayışı olan.

⁴¹³ Çetindağ, “Şiir ve Tenkit – Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-“, s.259.

⁴¹⁴ Devellioğlu, s. 744.

Mesîhî; *Alî Paşa ki zemânında mesned-i efâzıl ve mürebbî-i kavâbil imiş, Mesîhî'yi dîvânına kâtib ve hem-dem ü musâhib idiniür ammâ levend-meşreb ü lâübâlî-mezheb olmağın hevâîlikdan eli değmez.* (s.809)

Sâhib-i mezheb: Tarz sahibi.

Zâtî; *Bu takdîrce Zâtî şu'arâ-yı Rûm'un şüyûhından ve suhanverân-ı kurumun ehl-i rûsûhından, şî'rde sâhib-i mezhebdür.* (s.1575)

MEZEMMET: bk. Zemm.

MISRA: Manzum bir parçayı meydana getiren satırlardan her biri.⁴¹⁵

Âşık Çelebi mısra için bir beytin yarısı olduğunu, şiir denilemeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca mısrayı; kınından sıyrılmış bir kılıca, iki kaşa, (iki mısra için) ve aleve benzetmiştir. Mısra için abdar, bedi ve padşah gibi sıfatlar kullanmıştır.

Fasl-1 evvel; *Bu iki fasl yanî vezn ü kâfiye merî olmayıcak şî'r kâmil olmaz ve bir mîsrâ ki nisf-ı beytden ibâretdür, tarîf-i şî'r ana şâmil olmaz.* (s.122)

Fasl-1 evvel; *Her mîsrâ bir seyf-i meslûl olup nass-ı nâsı gibi ahlâk-ı kerime ve evsâf-ı zemîme beyninde fasl-ı nizâ eyler.* (s.174)

Fasl-1 evvel; *Li- muharririhî*

İki ebrûdur ana iki mîsra

Başında matla' iklîl-i murassa (s.177)

Şemî; *Her mîsrâî âteş-i ışkdan bir zebânedür, şem gibi âşîkâne vü mestâne ve sözleri yane yanedür.* (s.1443)

Mîsrâ-ı âb-dâr: Taze, orijinal mısra.

Gubârî; *Gubârî habsden itlâk olındukdan sonra kazâ-yı mahmel taleb idüp rukasın rikâb-ı pâdşâhiye îsâl itdükde merhûm sadr-ı rukada şâhvâr hat-ı şâhvâr ile bu dürr-i şâhvâr-misâl mîsrâ-ı âb-dârı yazar.*

Mîsrâ

Bildün kim imiş mahmele kâzî olsun.(s.1617)

Mîsrâ-ı bedî: bk. Bedi.

Mîsrâ-ı pâdşâh: Mısraların padişahı veya padişahlara yaraşır mısra.

⁴¹⁵ Devellioğlu, s. 746.

Gubârî; *Kâzî-asker efendi yedinden Gubârî'ye vâsıl oldukda ve mısra idüğine Gubârî'ye şuûr hâsıl oldukda bi'l-bedâhe Gubârî bu mısraî dir gûyâ mısra-ı pâdşâh bir âyîne-i sâf idi ki Gubârî kendin anda görmekle bu makûle şeker yir.* (s.1618)

MIZMÂR-I BELÂGAT: bk. Belâgat.

MIZMÂR-I ŞEYEBETNÎ-İ KISSA-İ HÛD: Hûd suresi ile ilgili beni yaşlandırdı kıssasının meydanı. Âşık Çelebi, Peygamberimiz (a.s.)'ın Hûd suresi ile ilgili beni ihtiyarlandırdı anlamına gelen hâdisine telmih ederek şiiri bu kıssaya teşbih etmiştir.

Fasl-ı evvel; *Gâh mizmâr-ı âl-i Dâvûd olur gâh mizmâr-ı Şeyyebetnî-i Kıssa-i Hûd olur gâh Matiku't-tayr-ı Süleymân'dan haber virür gâh hikmet-i Lokmân'dan oy virür.* (s.175)

MİFTÂH-I FİKR-İ SÂ'İB: bk. Fikr.

MİHMÂN-I AZÎZ: Kıymetli misafir. Eser için olumlu yönde kullanılmış bir ifadedir.

Alî; *Merhûm şeklen kûl ve ahl-i fazl içinde fuzûl görünürdi ve şi'r ü inşâsı evâ'ilinde ne yazılır ne okınurdi. Ammâ Şahn'a müderris oldukdan sonra Monlâ Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nün "Envâr-ı Süheylî" ki ğayra nisbet mihmân-ı azîz ve ana göre tufeylîdür, Alî Çelebi-i merhûm anı terceme idüp*

Beyt

Pâdşâhunçün hümâyûn oldu temâm

Hâtif-i ğaybî Hümâyûn-nâme viridi ana nâm

diyüp Hümâyûn-nâme diyü ad virmişdür. (s.1108)

MİHMÂN-HÂNE-İ FİKRET Ü REVİYYETİNE: bk. Fikr.

MİHR-İ FEYZ: bk. Feyz.

MİHR-İ PÜR- DIRAHS: Işık saçan güneş.

Pervin, ülker takımyıldızının adıdır bu takımyıldızında yedi adet yıldız bulunur. Şairin diğer türler arasında gazelini ülker takımyıldızının en parlak yıldızına benzeterek gazeli için bir övgü ifadesi olarak kullanmıştır.

Firâkî; *Bu tarza gazel dimişdür ammâ cümleden bu pervîn içinde mihri pür-dırahsdur.* (s.1154)

MİHR-İ SİPİHR-İ BELÂGAT: bk. Belâgat.

MİKNET: Kuvvet, kudret, güç, zor.⁴¹⁶

Âşık Çelebi *miknet* tabiri ile şiire veya nazma kabiliyetli olmayı ifade etmiştir. Miknet tabiri kuvvet, kudret vb. ifadelerle aynı anlamda kullanılmıştır.

Zâtî; *Gerçi merhûm şî're heves eylese kudreti ve Zâtî'nün âhir ömrinde akça ile didügi dükeli nazma mikneti var idi ammâ Çelebi'nün ra'nâlığından kendü iltifât itmeyüp Zâtî'ye bu sılalar andan mevsûlmüş.* (s.1579)

MİMÂR-I KİLK-İ BELÂGAT-MİYÂR: bk. Belâgat.

MİNKÂR-I ŞÜNKÂR-I ACEMÎ: Acem şahinin gagası.⁴¹⁷

Şaire yaratılıştan verilen sanat gücü, Farsça nazım yazması açısından Acem şahininin gagasına benzetilmiştir.

Seyfî Çelebi; *Nazm-ı Fârsîde nûk-i kilik-i tab'-ı çâlâki minkâr-ı şünkâr-ı Acemî ve isbât-ı ebyât-ı Türkîde şevâhik-i cibâl-i mecd ü meâl-i Rûm evkârında hâsıl olmuş Seyfî'dür.* (s.1020)

MİYÂNE: 1. Orta. 2. Ara.

Şiirin değerlendirmesinde kullanılan miyâne tabiri şiirin kötü veya iyi olmayıp orta olduğunu ifade için kullanılmıştır.

Mihri; *Ve bi'l-cümle alçak degül şî'ri miyânedür.* (s. 833)

MİZMÂR-I ÂL-İ DÂVÛD: Davut (a.s.)'a indirilen Zebur'un suresi.

Âşık Çelebi, şiiri Zebur'un surelerine benzetmiştir.

Fasl-ı evvel; *Gâh mizmâr-ı âl-i Dâvûd olur gâh mizmâr-ı Şeyyebetnî-i Kısas-i Hûd olur gâh Matku't-tayr-ı Süleymân'dan haber virür gâh hikmet-i Lokmân'dan oy virür.* (s.175)

MU'ALLAKA: İslamdan önce Arap şairlerinin beğenilip Kâbe duvarına asılmış olan meşhur kasidelerine verilen addır.⁴¹⁸ (Ayrıntırlı Bilgi için bk. Seb'a-i Mu'allaka.)

MU'AMMÂ: Bir ismin bilmece gibi gizlenmesine mu'ammâ denir. Mu'ammâlar önceleri Allah'ın 99 Esmâ-i Hüsnası için yazılmaya başlamasına rağmen daha sonra bir ismin nazım veya nesir şeklinde bilmece gibi saklanması tarzında devam etmiştir. Mu'ammâları Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili olanlar divanların muammeyat bölümlerinin

⁴¹⁶ Devellioğlu, s. 752.

⁴¹⁷ Cem Dilçin, "Yeni Tarama Sözlüğü", Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. bs. Ankara, 2013, s.211.

⁴¹⁸ Devellioğlu, s.765.

başlarına yerleştirilmiştir. Mu'ammâ yazmak veya çözmek, kabiliyet ve akıl işi olduğundan şair için olumlu bir vasıftır. Mu'ammânın lugazdan farkı ise lugaz her şey hakkında yazılması mümkün iken mu'ammâ sadece isim üzerine yapılandır. Mu'ammâlar genelde tek beyit halinde yazılmakla beraber az da olsa gazel, kıta ve nesir şeklinde yazılanları da vardır. Ayrıca mu'ammâ şiirden farklı bir fenn olarak değerlendirilmiştir.⁴¹⁹

Âşık Çelebi, Fenni mu'ammâ ifadesi ile şiirden farklı olduğuna işaret etmiştir (Alî Çelebi Efendi hk.). Şairi için mu'ammâyı açan yani çözen bir şair olmasını iyi bir özellik olarak zikretmiştir (Alî hk., Mu'ammâyî hk.). Ayrıca mu'ammâ yazarlar için mu'ammâyî tabirini kullanmıştır (Sürûrî Çelebi hk.).

Emrî Çelebi; *Üstâdâne dakik mu'ammâları vardır ki Mîr Hüseyin görse bend-i halka-be-gûşu olurdu ve Şerefü'd-diîn Yezdî şeref-i şemsde yazılmış tavîz gibi bâzû-bend-i sâid-i saâdet iderdi ki bunlardır.* (s.364)

Edâyî; *dikkat-i tab'ı mu'ammâya dahi şâmildir, ol fende dahi kâmindür.*(s.327)

Ubeydî Çelebi; *Aslı matmah-ı enzâr ve matrah-ı efkâr olan ilm ü fazlda akrânı içinde mümtâz, fûrde fâris-i feres-i mizmâr, belâgat-ı şî'rde şöhret-şî'âr, mu'ammâda nâmdâr, ilm-i edvârda sît u sadâsı şöhre-i dâr u diyâr ve fenn-i mûsikîde dem-i İsa ile sihr-i Sâmîrî'yi cem itmekte mu'ciz-âsârdur.* (s.1049)

Mu'ammâ-küşâ: Mu'ammâ açan.

Alî; *Merhûm gâyet eyü Fârsîdân ve mu'ammâ-küşâ idi ve farâ'iz ü hisâbda ve ilm-i tubda nabz gibi engüşt-nümâ idi.* (s.1122)

Mu'ammâyî: Mu'ammâcı, mu'ammâ yazar.

Sürûrî Çelebi; *Gâh mu'ammâyîlerin müşkilleri anun halliyle küşâyîş bulurdu.* (s.967)

Mu'ammâ-yı Süleymân: Süleyman mu'ammâsı, Süleymanın mu'ammâsı.

Ârif; *Ve bu gazeliün her beyti hem izhâr-ı muzammerdür ü hem mu'ammâ-yı Süleymân'dur.* (s.1029)

Fenn-i mu'ammâ: Mu'ammâ ilmi.

Alî Çelebi Efendi; *Fenn-i mu'ammâda dahi yed-i ulyâları vardır ki didükleri mu'ammâlar ser-defter-i esâm-i mu'ammâyîyân-ı diyârdur.* (s.1118)

⁴¹⁹ Ali Fuat Bilkan, "Türk Edebiyatında Muamma", Akçağ Yayınları, Ankara, 2000. s.11-52-58.

Ser-defter-i esâm-i mu'ammâyîyân-ı diyâr: Mu'ammâ yazarların başta geleni.

Alî Çelebi Efendi; *Fenn-i mu'ammâda dahı yed-i ulyâları vardur ki didükleri mu'ammâlar ser-defter-i esâm-i mu'ammâyîyân-ı diyârdur.* (s.1118)

Şa'ir ü mu'ammâ-küşâ: Mu'ammâ açan şair.

Mu'ammâyî; *Şa'ir ü mu'ammâ-küşâ ve tâlib-i irfân idi.* (s.818)

Şi'r ü mu'ammâ: Mu'ammâ ve şiir.

Nevâlî; *Fazîlet-i ilmiyyesi mamûr oldukdan sonra hatt u inşaya ve şi'r ü mu'ammâya kûşîş itdi.* (s.896)

Şi'r ü mu'ammâ vü gazel: Mu'ammâ ve şiir ve gazel.

Kurbî; *Şebistâne halli ve dîvân tolusu şi'r ü mu'ammâ vü gazeli vardur ammâ yüze gelmeğe yüzi yokdur.* (s.1328)

MU'CİZE: Kendisini taklitten aciz bırakan. (bk. İ'câz.)

MUHAKKİK-ÂNE: Hakikâti, gerçeği araştıranı yakışacak yolda⁴²⁰, muhakkikçesine.

Âşık Çelebi, (Ahmed Paşa hk.) kasidelerinin hakikati ifade eden bir tarzda olduğunu beyan etmiştir.

Hemvâr u muhakkikâne: Muntazam ve muhakkike yakışır şekilde.

Ahmed Paşa; *Gazelleri üstâdâne ve kasâidi hod latîf ü yek-dest ve hemvâr u muhakkikânedür.* (s.291)

MUHKEM: 1. Tahkim edilmiş, sağlam kılınmış, sağlam, berk, sağlamlaştırılmış, kuvvetli.⁴²¹ 2. Anlamı kesin ve açık olan, başka türlü anlaşılmasına imkân bulunmayan, açıklama ve yoruma ihtiyaç göstermeyen (söz, yazı, hüküm vb.).⁴²² (Ayrıntılı bilgi için bk. Metîn.)

Muhkem tabirini şiir ve kaside için kullanılmış olan Âşık Çelebi, şiirin muhkem olmasına sebep göstermemiştir.

Derûnî; *Eş'ârı muhkem ü puhte ve çâşnidâr ve yek-dest ü hemvârdur.* (s.514)

Muhkem ü metîn: Anlamı kesin ve sağlam olan.

⁴²⁰ Devellioğlu, s. 776.

⁴²¹ Devellioğlu, s. 784.

⁴²² <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=muhkem&mi=0> Erişim Tarihi: 17.02.2017.

Zâtî; *Egerçi merhumun eş'ârı râsîh ü rasîn ve **muhkem ü metîndür**, matbû u makbûldür ammâ ba'z-ı bârid edâlar ve pest ta'bîrler ve bîgâne ma'nîlerle medhûldur.* (s.1576)

Muhyî; *Eş'ârı râsîh u rasîn ve **muhkem ü metîndür**.* (792)

Makâlî; *Hüsn-i hatta dahı mâlikdür ve **şi'ri muhkem ü metîn** dimek mesleğine sâlikdür.* (s. 825)

Ahdî-i diğەر; *Eş'ârı dahı **muhkem ü metîn** ve latîf ma'nâlara ve zengin edâlara karîndür.* (s.1130)

Rasîn ü muhkem: bk. Rasîn.

Fuzûlî; *Eş'ârı rasîn ü muhkem ve nazmı metîn ü mübremdür.* (s.1199)

Muhkem ü üstüvâr: Sağlam.

Şeyhî; *Kitâb-ı mezkûrun hod egerçi ekser yiri tercemedür ammâ be-her-hâl **muhkem ü üstüvâr** ve yek-dest ü hemvârdur, ol zemâna göre şi'rde bu zarâfet ü bu letâfet çokdur.* (s.1455)

Nizâmî; *Kasîdeleri **muhkem ü üstüvâr** ve gazelleri puhte vü yek-dest ü hemvârdur.* (s.879)

MUHTÂR: İhtiyar eden, seçilmiş, seçkin.⁴²³ Şairi için olumlu yönde kullanılmış olan muhtâr tabiri diğەرleri içinden öne çıktığını ve seçildiğini ifade etmektedir.

Muhtârî; *Benî Hâşim şâ'irlerinin **muhtârıdır**.* (s.794)

MUHTERÎ: İhtirâ eden, icad eden, yepyeni bir şey meydana getiren, icad eden, ilk defa ortaya çıkaran.⁴²⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. İhtirâ'.

Suhan-güzâr-ı muhteri: Hakkıyla ve yepyeni söz söyleyen icad eden. (şair)

Nizâmî; *Elhâk zemânında şâ'ir-i mübdi ve **suhan-güzâr-ı muhterî** imiş.* (s.879)

MUKAFFÂ-YI MÜTEKERRİR Ü MÜTESÂVİYYÜ'L-EVÂHİR: bk. Kâfiye.

MUKALLED Ü METBÛ: Taklid edilen ve tabi' olunan.

Şair için kendisinin tarz ve üsulünün çağdaşları veya kendinden sonra gelen şairlerin taklit edip ona tabi olması takdir edilecek bir hususiyet olup aynı zamanda şairlik sanatında yüksekliğe işarettir. Âşık Çelebi (Nihânî hk.) şiirin makbul olduğunu fakat bakşa kimseler tarafından taklit edilecek seviyede olmadığını ifade etmiştir.

⁴²³ Devellioğlu, s. 785.

⁴²⁴ Devellioğlu, s. 787.

Nihânî; *Fakir andan işitdüm şî'ri çendân makbûl u matbû ve kendü şu'arâda mukalled ü metbû degüldür.* (s.924)

MUSANNA': bk. Masnû'.

MÛ-ŞİKÂF: Kılı kırk yaran, inceden inceye araştıran.

Âşık Çelebi, *mu-şikâf* tabiri ile şiir ilmini en ince ayrıntısına kadar bimeyi ve şiirde geçen ince nokteleri anlayabilmeyi ifade etmiştir.

Emrî Çelebi; *Her ilmün ki mû-şikâfı vardır, miyân-ı şu'arâda ilm-i nazmun kılı kırk yarar müdekkı Emrî Çelebi'dür.* (s.359)

Mû-şikâf u nükte-dân: Kılı kırk yaran ve nükteli söz söyleyen.

Sirâcî; *Miyân-ı şu'arâda yârânun mû-şikâf u nükte-dânıdır.* (s.960)

Fasl-ı evvel; *Bî-kîl- u kâl zer-i suhan-ı her suhanver pûte-i makâldur zîrâ ki*

Nazm

Bi-hamdi'llâh ki şâh ehl-i zebândur

Suhandâ mû-şikâf-ı nükte-dândur (s.266)

Rişte-i nazm-ı mû-şikâf: Nazım ipliğinin kılı kırk yaranı.

Nevî; *Niçe şişe-i hayâl-i hâssı tîr-i dikkat-i tab' ile dilmişdür ve niçe nâ-süfte gevher-i ma'nânîyi rişte-i nazm-ı mû-şikâfına dizüp ilmişdür.* (s.903)

MUTASARRIFÂNE EBYÂT: bk. Tasarruf.

MUTASAVVIFÂNE KELİMÂT: bk. Kelime.

MUTEÂNIKU'L-EFNÂNİ: Birbirine sarılı çeşitler nevler. Âşık Çelebi, Sebzî 'nin kasidesi için birbirine sarılmış çok cinsleri içinde ihtiva ettiğini ifade etmiştir.

Sebzî; *Bir erğavân kasidesi dimişdür ki ebyâtı çesbân ve erğavân gibi rengîn ve muteânîku'l-efnâni ve mutelâsîku'l-ağsânîdür.* (s.943)

MUTELÂSİKU'L-AĞSÂNİ: Birbiri ile birleşik dallar budaklar.

Âşık Çelebi, Sebzî 'nin kasidesini birbirine yapışık dallara benzetmiştir.

Sebzî; *Bir erğavân kasidesi dimişdür ki ebyâtı çesbân ve erğavân gibi rengîn ve muteânîku'l-efnâni ve mutelâsîku'l-ağsânîdür.* (s.943)

MÛBDİ'-İ BEDÂYİ-İ EZHÂR-I BESÂTİN-İ FESÂHAT: bk. İbdâ.

MÜBÂDERET: Bir iş yapmaya girişme.⁴²⁵ Şiir alanında çalışmaya başlamayı ifade eden *mübâderet* kavramı *azmayış, kûşış, verziş* ve *mümâreset* gibi tabirlerle yakın anlamı ifade etmektedir.

Mukaddime; *Ve Medîne kâzısı olan Karama'nî Ahmed Çelebi'nün şi're müsâbereti belki mübâdereti yoğken merhûm Yahyâ'nun*

Matla'

Hancerine el uran cânân elinden el-ğiyâs

El-ğiyâs ol dil-ber-i fettân elinden el-ğiyâs

matla'ın didükde bî-reviyyet bu matla'ı dimişdür. (s.278)

MÜCEDDİD: Tecdid eden, yenileyen, yenileyici, yeni bir şekil ve suret veren.⁴²⁶

Şair için önemli ve çok iyi bir özellik şiirde yeni üslup, mana ve hayal bulmasıdır. Âşık Çelebi, (Azîzî hk.) şiir sanatında yenilik getirici olarak beyan etmiştir.

Azîzî; Egerçi hurfetde mücelliddür, ammâ sanat-ı şi'rde ğayet müceddiddür. (s.1074)

MÜDEVVEN: 1. Tedvin olunmuş, divan, kitap haline konulmuş. 2. Bir araya getirilip çekidüzen verilmiş.⁴²⁷

Şiirlerin sıralanıp divan haline getirilmesi, onların kitap haline getirilecek kadar güzel ve kıymetli olduğunun bir ifadesidir. Ayrıca divan sahibi olmak şairler için önemli bir özelliktir.

Alî Çelebi Efendi; *Eş'ârları müdevven ve inşâları fusûl u ebvâbla bir kitâb-ı müzeyyendür.* (s.1116)

Müdevven dîvânı: Yazıya geçirilmiş divan. Kitap haline gelmiş divan.

Fasl-ı evvel; *Kezâlik ashâb-ı kibârün ve kübbâr-ı muhâcirîn ü ensârun eş'ârı ve aşere-i mübeşşereden ekserin nazm-ı belâgat-şi'ârı ve ibni Abbâs'un müdevven dîvânı şâyidür.* (s.152)

Müdevven gazel: Bir araya getirilip kitap yapılmış. Divana girmiş.

Alî; *Egerçi müdevven gazeli meşhur degüldür ammâ kitâbında münâsebetle zikr itdüğü ebyâtından güzîdeleri îrâd olındı.* (s.1110)

⁴²⁵ Devellioğlu, s. 816.

⁴²⁶ Devellioğlu, s. 822.

⁴²⁷ Devellioğlu, s. 827.

Alî; Egerçi **müdevven gazel** dimezdi ammâ eyü müfredler eyü beyitler eyü târihler de düşürürdi ki göreni kelâm-ı şîrînine meges gibi üşürürdi. (s.1122)

Müretteb ü müdevven: Sıralanmış ve divan haline getirilmiş.

Fasl-ı evvel; *Uluları ve evvelleri ki Abdu'llâh Seffâh'dur, anun zemânından Râdî Billâh devrine dek ki hulefâ-yı Abbâsiyyenün yigirmi birincisidür, ibtidâ-yı hilâfetde sene isnâ ve aşrîn ve selâsemi'ede ve vefâtı sene tisa ve aşrîn ve selâsemi'ededür, cümlesinün nâmları şî'r ile muanven ve eş'ârları müretteb ü müdevvendür; şu'arâya virdüklere cevâ'iz-i seniyye ve erbâb-ı nazma itdükleri mevâhib-i heniiyye her bir şâ'ire cemâl-i fâ'ikle tecellî itdükleri ve nevâl-i râ'ik ile telakkî itdükleri kütüb-i tevârihde mestûr ve menâkıb u mü'esserde meşhurdur.* (s.155)

MÜBREM: Kaçınılmaz, önlenemez, vazgeçilmez.⁴²⁸

Âşık Çelebi, Fuzûlî'nin nazmı için metînlilik derecesinin kaçınılmaz olduğu başka daha düşük bir tavsifat yapılamayacağını ifade etmiştir.

Fuzûlî; *Eş'ârı rasîn ü muhkem ve nazmı metîn ü mübremdür.*(s.1199)

MÜFRED: Bir şiirden bağımsız olan kafiyesiz beyitlere ferd ya da müfred denir. Müfredler kafiyesiz iki dizeden oluşur ve divanlarda rubâî, kat'a, matla' gibi nazm şekilleriyle birlikte "mukataât" bölümlerinde bulunabileceği gibi "müfredât" başlıklı bölümlerde de bulunabilirler.⁴²⁹

Âşık Çelebi, müfredi ayrı bir tür olarak ifade etmiştir (Gazalî hk.). Müfred için az bulunan (Şeyhi-i Çağrışcı hk.), iyi (Alî hk.) ve dil-cûy (Şâhver hk.) gibi sıfatları kullanmıştır. Diğer taraftan şair için ise müfred söyleyen ifadesi kullanmıştır (Şâhver hk.).

Şeyhi-i Çağrışcı; *Egerçi fünûn-ı şî'rde gazeliyyâtı vü mesnevîsi ğayr-ı şâyidür ammâ yirinde nâdürü'n nazîr beytleri vü müfredleri vâkıdur.* (s.1457)

Alî; Egerçi müdevven gazel dimezdi ammâ eyü müfredler eyü beyitler eyü târihler de düşürürdi ki göreni kelâm-ı şîrînine meges gibi üşürürdi. (s.1122)

Müfred beyt: Tek beyt.

⁴²⁸ Devellioğlu, s. 819.

⁴²⁹ Mehmet Aça, Haluk Gökalp, İsa Kocakaplan, "Başlancığtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi", 3. bs. Kesit Yayınları, İstanbul. 2012. s. 195.

Seyfî; *Sutân Bâyezîd-i merhûm ile Amâsiyye'de şeh-zâdeliği zemânından âşnâlığı var imiş her arz ki yazar imiş âhirinde bir müfred beyt diyüp yazar imiş anun her arzı okındukda Seyfî'nün yine beyti var mı diyü sorar imiş.* (s.1016)

Müfred-gûy: Müfret söyleyen.

Şâhver; *Şi'rde müfred-gûydı ammâ müfredleri dil-cûydı.* (s.1412)

Nev-i müfred: Müfretin türü.

Gazalî; *Şi'r dimezdi meğer gâhî müfred ki nev-i müfred ola ve matla'ları tulu iderdi ki yaraşurdı niçe deftere ser-âmed ola.* (s. 1641)

MÜKELLEL: 1. Taçlı, taç giymiş, başında taç bulunan. 2. Süslü, parlak., müzeyyen.⁴³⁰

Âşık Çelebi kasidenin sanatla ve belâgâtla süslendiğini ifade etmiştir.

Fuzûlî; *Husûsan nat-ı Resûl'de olan kasîdesi musanna' u muhayyel ve sanâyi-i bedîyyeniün ekseri ile mükemmel ve efser-i belâgat ile mükelleldür.* (s.1199)

MÜLÂYİM: 1. Uygunluk. 2. Yumuşak huyluluk, yavaşlık.⁴³¹ Âşık Çelebi, şairin yaratılışının şiire yatkın, kabiliyetli yani uygun olduğunu ifade etmiştir.

Yakînî-i sâni; *Şi're dahı tab'ı mülâyimdür.* (s.685)

Latîfî; *Selîkası şî'r ü inşaya mülâyim olup ikisine bile mümâreset itmişdür.* (s.737)

MÜMÂRESET: Alışma, alışkanlık, yatkınlık, el yatkınlığı.⁴³² *Âzmayış, verziş, kûşîş* tabirleri de *mümâreset* gibi şiir alanında sıkı ve devamlılık arz eden bir çalışmayı ifade etmektedir.

Ezber gibi teorik çalışmadan sonra uygulamaya yönelik çalışmaları ifade eden ve şiir söylemeye el yatkınlığı ve meleke kazanmak manasına gelen *mümâreset*, şair olma yolunda ilerleyen kişi söyleyişini hamlıktan kurtarıp kemale erdirmesi de yine mümâresetle olmaktadır.⁴³³

Âşık Çelebi, bazı şairlerin şiire, hayali manalara ve nazma *mümâreset* ettiğini ifade etmiştir.

Mukaddime; *Ve şî'ri haysiyyet idinüp şî'le mümâreseti olanlar ve nefsinde şî'rinün hâleti olanlar îrâd olındı.* (s.280)

⁴³⁰ Devellioğlu, s. 838.

⁴³¹ Devellioğlu, s. 840.

⁴³² Devellioğlu, s. 844.

⁴³³ Kurnaz, s. 14-15.

Dervîş Çelebi; *Şi'r ü inşaya mûmâreseti* artuk ve vezîr-i azâm Ali Paşa ile münâsebeti çok olduğı cihetden yigirmi beş akça ile kâtib-i dîvân oldı. (s.521)

Tâbîî; *Bir zemân dahı şî're mûmâreset itdi, anda dahı kasîdede niçeniün beytin bozup mesnevîde gözlerine halka-i mîm-i mısırâdan kâfiyeyi teng idüp gazel-i penc-betyde niçe zeber-destlerün pençesin burdı.* (s.1477)

Latîfî; *Selîkası şî'r ü inşaya mülâyim olup ikisine bile mûmâreset itmişdür.* (s.737)

Makâlî; *Kasâ'id-i ekâbir-i Acem'i kemâ-yenbağı tetebbu itmişdür ve eş'âr-ı selefde mûmâreseti olup nazm ile tetab'bu itmişdür.* (s. 825)

Râzî; *Şi'rde ol kadar hüsn-i dikkat ve istiâre vü telmîm ile ve tevriye vü istihdâm ile pâk edâ ile ma'ânî-i muhayyileye mûmâreset ider ki eger mütemahhız olsa çok kimesnenün şî'rden ferâğatine sebep olurdu.* (s.1343)

Niyâzî-i sâniî; *Tarz-ı gazelde yedi yoğıdi ammâ murabbalarda mûmâreseti çoğ idi.* (s.928)

Atâ-yı Üskübî; *Egerçi zumınca büleğâ-yı Acemi göze göstermez belki fusahâ-yı Araba vücûd virmez idi ammâ bu yüzden nefsin kezm eyler ki Atâ-yı merhûma irsâl idüp bizüm fenn-i nazmda çendân mûmâresetümüz ve ilm-i kâfiye vü aruzla münasebetimiz yokdur.* (s.1092)

MÜNAKKAH: 1. Tenkîh edilmiş, soyulmuş, ayıklanmış, temizlenmiş. 2. En iyisi seçilmiş. 3. Haşivsiz söz.⁴³⁴ Gereksiz yere kullanılmayıp, en iyi seçilmiş ve ayıklanmış lafızların ifadesinde kullanılmıştır.

Münakkah u matbu: En iyisi seçilmiş güzel.

Sâniî; *Elfâzı münakkah u matbû ve eş'ârı muhayyel ü masnû' dur.* (s.1278)

MÜSÂBERET: 1. Devamlı sürekli uğraşma. 2. Bir şey yapmaya hemen girişme.⁴³⁵

Mûmâreset ile yakın anlamı ifade eden *müsâberet* şiirle devamlı bir uğraş ve çalışmayı ifade için kullanılmıştır.

Mukaddime; *Ve Medîne kâzîsı olan Karama'nî Ahmed Çelebi'nün şî're müsâbereti belki mübâdereti yoğken merhûm Yahyâ'nun*

Matla'

Hancerine el uran cânân elinden el-ğiyâs

⁴³⁴ Devellioğlu, s. 848.

⁴³⁵ Devellioğlu, s. 862.

*El-ğıyâs ol dil-ber-i fettân elinden el-ğıyâs
matla'ın didükde bî-reviyyet bu matla'ı dimişdür. (s.278)*

MÜSELLEM: 1. Teslim edilmiş, verilmiş. 2. Su götürmez, doğruluğu, gerçekliği herkesce tarafından kabul edilmiş olan.⁴³⁶

Âşık Çelebi, *müsellem* tabirini hem şair hem de şiir için kullanmıştır. Şairin tab'ının (Nihâlî hk.) lutf ve letafetli, zihninin (Âgehî hk.) cevdetli olduğunu *müsellem* tabiri ile kesin olarak ifade etmiştir. Beyitlerdeki (Gubârî-i diğêr hk.) fesahat ve belagatın herkesçe kabul edildiğini yine *müsellem* tabiri ile beyan etmiştir.

Nihâlî; *Hikâyet: Merhûm Merhabâ Çelebi ki Edirne kâzısı iken fevt olmuşdur, ulemânun fuzâlâsından ve fuzalânun zurefâsından zarîf ü nazîf ve nefîs ü latîf, hafîfü'r-rûh tekellüf matrûh, hande-rûy u bezle-gûy, nükte-şinâs u sohbet-înâs, zarâfet-şân u letâfet-tab' ile müsellem ilm ile 'âlem olduğı gibi lutf-ı tab' ile müsellem 'âlim idi. (s.921)*

Gubârî-i diğêr; *Bu cümleden ğayrı bu beytleri cümleden mukaddem müftî-i 'âlem olan fesâhati vü belâgati müsellem hâce-i dîn ü a'lem ulemâ-yı 'âleme okır, anlar dahı evvel beytin belki Arabîdür diyü didük Arabî elfâzdan ancak evvelinde kâlesi ve Ferez dak şî'rinün nazîrelîğında veznde mümâselesi var diyü cevâb buyururlar. (s.1622)*

Gubârî-i diğêr; *Midhat-i pâdşâha bu tercî-i-bendi kem degüldür egerçi bu beyti küfr-i sarîh olduğı ecluden müslim yanında müsellem degüldür.*

Bend

Şâhî ki ez şâhân-ı dehr evreng-i sutângirift

Bî-minnet heblî be-kahr mülk-i Süleymânî girift⁴³⁷(s.1625)

Selmân-ı Burûsevî; *Egerçi nefes-i nefîsi gâyet bülend ve lutf-ı edâ ve hüsn-i sadâdan çendan behremend degül idi amma ehl-i usûl ve nakş-bend olduğı ecluden ehl katında merğûb u müsellem ve pâdşâh-ı âlem meclisinde makbûl-i âlem idi. (s. 1001)*

Âgehî; *Kendü dahı ilm ü dânişle mamûr olan kuzâtdan mezkûrdur ve lutf-ı tab'ı ve cevdet-i zihni müsellemdür. (s.351)*

⁴³⁶ Devellioğlu, s. 864.

⁴³⁷Zamanın şahlarından âlem sultanlığını alan padişah birine (bir yardımcıya) minnet etmeden gücü ile Süleymanlık mülkünü aldı.

MÜSTAHSEN: İstihsan edilmiş, güzel sayılmış, beğenilmiş.⁴³⁸ Müstahsen kelimesi takdir için kullanılan bir tabir olup Âşık Çelebi tarafından şiir (Misâlî Çelebi hk.) ve nazmda yalanın güzel (Hüseynî hk.) olduğunun ifadesi için kullanılmıştır.

Misâlî Çelebi; *Nâmı Hasan ve eş'arı müstahsendür.* (s.781)

Hüseynî; *Mezkûr mîr nazmda kizb müstahsendür diyü nazmda yalanı şi'âr belki nesrde bile kizbi şi'âr idinmişdi.* (s.626)

MÜSTA'MEL: 1. Kullanılmış. 2. Eski, köhne.⁴³⁹ Âşık Çelebi, (Ahmed Paşa hk.) gazellerinin kullanıldığını takdir ifadesi olarak kullanılmıştır. Bu kullanma Ahmed Paşa'nın çağdaşı veya sonradan gelen şairler tarafından nazire yamak, örnek almak veya diğer insanlar tarafından şiir talimi için okunması olarak değerlendirilebilir.

Ahmed Paşa; *Çünkü gazelleri müsta'mel ve dîvânı meşhûr u mütedâveldür.* (s.291)

MÜSTE'ÂR: Eyreti (alınmış), takma (ad).⁴⁴⁰ Âşık Çelebi, (Nevâlî Çelebi hk.) şiirinin libası cazibeli ve çekici olduğu için başkaları tarafından örnek aldığı ifade etmek için *müste'âr* tabirini kullanmıştır.

Nevâlî Çelebi; *Ne ân ki âherün libâs-ı eş'arından müste'ârdur.* (s. 897)

MÜŞÂ'ARE: Karşılıklı şiir söyleme, birbirine şiir söyleme, şiir yarışı.⁴⁴¹

İşkî-i sâlis; *Gâh şu'arâ müşâ'aresiyle güm güm ötdi gâh ulemâ âvâzı kâ'inâtı tutdı.* (s.1090)

MÜRDE: Ölü, ölmüş.

İsâ (a.s.)'ın mucize göstererek ölüleri diritmesini telmih etmektedir. Mürde tabiri ile ölü gibi olan dinleyiciyi ve nazmı ifade ederek onların yeniden canladırın, çok güzel bir şekil veren şair veya şiiri ifade etmektir.

Fasl-ı evvel; Beyt

Geh yed-i beyzâ-yı Mûsâ gösterür

Geh dem-i ihyâ-yı İsa gösterür

Ahyânan mürdeler ihyâ ider ve ihyâ-yı kulûb-ı ehibbâ ider.

Beyt

⁴³⁸ Devellioğlu, s. 870.

⁴³⁹ Devellioğlu, s. 872.

⁴⁴⁰ Devellioğlu, s. 873.

⁴⁴¹ Devellioğlu, s. 881.

Dehen be-kilk-i zebân-âver u suhân-perdâz

*Be-mürde der-nazar-ı akl gûne-gûn i 'câz*⁴⁴² (s.175-176)

Mürde-i nazm: Ölmüş nazm.

Mesîhî; *El-hak dem-i mu'ciz-nümâ-yı şî'r ile mürde-i nazmı* ihyâda Mesîhâ dimelidür. (s.808)

MÜTEDÂVİL, MÜTEDÂVİLE: 1. Tedavülde bulunan, elden ele gezen; geçen, kullanılan.⁴⁴³ Şiirlerin elden ele gezmesi, herkes tarafından bilinmesi, unutulmayıp kullanılması onun için güzel bir vasıf olduğunu *mütedâvel* tabiri ile ortaya konmaktadır.

Meşhûr u mütedâvel: Herkes tarafından bilinen, ünlü ve elde gezen.

Âşık Çelebi, meşhur ve mütedâvil tabirlerini divan ve içindeki şiirleri hakkında takdir ifadesi olarak kullanmıştır.

Ahmed Paşa; *Çünkü gazelleri müsta'mel ve dîvânı meşhûr u mütedâveldür.* (s.291)

MÜTEMAHHİZ: İnanarak can ve gönülden çalışan. Ayrıntılı bilgi için, bk. Mümâreset.

Hızrî; *Şî'ri tasavvufa mütemahhız olmağın bâb-ı bâda irâd olındur.* (s.1532)

MÜTENEBBÎ: Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî, tam adıyla Ebu't-Tayyib Ahmed bin el-Huseyn b. el-Hasan bin Ebu's-Sahmed el-Cufî el-Kindî el-Kûfî 10. yüzyılda yaşamış, Arap şiirinin en önemli isimlerinden biri kabul edilen şair.

“Mütenebbî'nin şiirleri parlak mânalar, serpiştirilmiş zengin hikmet ve meseller, abartılı anlatımlar, bedevî unsurlar, kötümser felsefenin tezahürleri, sınırsız bir yükselme hırsı ile onur, gurur ve kibrin, yiğitlik ve kahramanlık ile Araplık ruhunun terennümü; olayları, savaş ve ihtilâlleri, dinî-fikrî mezhep, akım ve görüşleriyle çağının tarihî tescili; hırs, tamah, şan, şöret ve yiğitliğiyle mustarip hayatının aynası konumundadır. Şiirinde istiare, müşâkele, cinas ve tıbâk (tezat) gibi geleneksel söz sanatlarını felsefî, tasavvufî ve lisanî telmihler ilâvesiyle lafız-mâna armonisi içinde kullanmıştır. İfade zarafetini esas alan Şam ekolünün en büyük temsilcisi sayılan Mütenebbî parlak teşbihler, zarif istiareler ve bazı lafzî sanatlarla süslü muhteşem bir

⁴⁴² Konuşkan ve söz söyleyen kalem ile aklın gözünde, ölüye çeşit çeşit mucize gösterir.

⁴⁴³ Devellioğlu, s. 894.

*üslûba sahiptir. Kasideye ya kadim şairler gibi gazelle başlar ya da doğrudan giriş yapar ve kasidelerini serpiştirilmiş hikmet dizeleriyle süsler.*⁴⁴⁴

Âşık Çelebi, (Şeydâ hk.) şiirinin Mütenebbî'nin şiirlerine dayandığı yani oradan istifade edildiğini ifade etmiştir. Bu durum şairin şiirini olumlu yönde tavsif etmektir.

Eş'âr-ı Mütenebbî': Mütenebbî'nin şiirleri.

Şeydâ; *İnşâda Monlâ Münşî'yi mensî ve şi'ri kemâl-i fesâhat üzre mübtenî olup eş'âr-ı Mütenebbî'yi mebnî idi.* (s.1460)

MÜTAVASSIT: Vasat, orta, ortalama. Şiir üzerine yapılan değerlendirme ifadelerin bir olan mütevassıt tabiri şiirin kötü veya iyi olmadığını orta olduğunu ifade etmektedir. *Miyâne* tabiri ile aynı manada kullanılmıştır.

Fazlî Kâtib; *Bu esnâda bahr-i recezde "Hümây ü Hümâyûn" nâm bir kitâb didi, ol vakte dek şi'ri şütür ü gürbe ve mütevassıt idi ve nazîf ü kerîh bir yirde muhtelit idi.* (s.1195)

NÂDİR: Seyrek, az, ender bulunur. Ender, az bulunmak şiir ve şair için takdir edilecek bir özelliktir. Âşık Çelebi, nâdir tabirini daha çok şiirin takdiri için (Itâbî hk) eşsiz veya eşi az bulunan olarak kullanmış. Ayrıca şair için de az bulunan şair manasında nadir tabirini, şairin kıymetini takdir için kullanmıştır.

Mustafâ Çelebi; *Gazelleri dahı düşmişdür ammâ nâdir.* (s.816)

Sübûtî; *Kendü bir şahs-ı nûrânî-sîmâ, musâhabeti dil-küşâ, güftârı nevâdirdür.* (s.1488)

Misâlî Çelebi; *Elhak ismi müsemmasına mutâbık, ahlâk-ı hasene üzre mütehâlık bir cevân-ı sâhib i kemâl ve şâ'ir-i bî-misâldür; hadâset-i sinn ile niçe ma'nâ-yı hâssa kâdir ve selîs-edâ itmede zemânede nâdirdür.* (s.781)

Nâdürü'n nazîr: Benzeri az olan.

Şeyhi-i Çağrışcı; *Egerçi fînûn-ı şi'rde gazeliyyâtı vü mesnevîsi ğayr-ı şâyidür ammâ yirinde nâdürü'n nazîr beytleri vü müfredleri vâkıdur.* (s.1457)

Kesîrü's-şüyû u nâdirü'l- vukû: Az bulunup çok söylenen.

Seydî; *Fi'l-vâkı hûb vâkı olmuşdur ve Türkî mahlas beyti dahı kesîrü's-şüyû u nâdirü'l- vukûdur.* (s.1014)

Nazîri nâdir: bk. Nazîr.

⁴⁴⁴ İsmail Durmuş, "Mütenebbî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 32, Ankara, 2000, s. 198.

Şâ'ir nâdir: bk. Şâ'ir.

NAĞZ: Güzel, iyi, göze hoş görünen.⁴⁴⁵

Nağz tabiri şiirin değerlendirmesinde takdir ifadesi olarak kullanılmıştır.

Nağz-ı hatt u siyâh-çerde: Siyah rekli güzel ben.

Nisârî; *Egerçi bu mecmûa fusahâ-yı Arab ve büleğâ-yı Acem evsâfindan hâlîdür ammâ teyemmüinen vâsf-ı hâlleri icmâlan bu nağz-ı hatt u siyâh-çerde dil-berlerin ruhsârında zînet-i hâlîdür.* (s.848)

Nağz-ı ma'nâ: Hoş, güzel mana.

Rahmî; *Çespân-ı elfâzla ve nağz-ı ma'nâda ve selis-edâda ol dahı makbûl-i âlemdür.* (s.1350)

Necâtî; *Her beyti mesel-âmîz ü pür-mağz ve ekser-i hayâlleri bîkr ü ma'nâları nağzdur.* (s.850)

Nağz u nâzûk: İnce ve güzel.

Zâtî; *Ammâ şî'ri şekk yokdur ki şî'r (?) şimdi nağz u nâzûk ve şâ'irlerümüz ğarîb ma'nâlar ve latîf edâlar, selîs ibâretler, terviye vü istihdâm ve tecnîs ü ihâm tarîkinde nefîs zarâfetler itmekle gitdükçe terakkîde ve lâhikî sâbıkından tekaddüm kasdına himmet-i âlîde olmuştur.* (s.1575)

Çâşnî-i nağz: bk. Çâşnî.

Eş'ârı nağz: Güzel şiirler.

Derûnî; *Hakâ ki eş'ârı nağz ve güftârı pür-mağzdur ve haylî gazeliyyât u kasâ'idi dahı var idi, bunun müsveddelerine kâzî-i merhûm dahı tamaidüp tağallüb tarîki ile temellük eylemek kasd eyledi.* (s.514)

Mağz-ı nağz: bk. Mağz.

Nazm-ı nağz-ı pür- mağz: bk. Nazm.

Nâzûk ü nağz u zarifâne: bk. Nâzûk.

Nâzûk ü nağz: bk. Nâzûk.

NÂ-HEMVÂR: bk. Hemvâr.

NAHL-BEND: 1. Ağaç budayıp tanzim eden kimse. 2. Bal mumundan taklit süs ağacı yapan kimse, balmumcu.⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ Devellioğlu, s. 934.

⁴⁴⁶ Devellioğlu, s. 936.

Şair için kullanılmış olan bahçıvan manasına gelen *nahl-bend* tabiri, kelimeleri düzenleyip güzel bir mana ve görünüm verip muntazam hale sokan, şiir vaziyeti veren kimse manasını ifade etmektedir.

Nahl-bend-i şu'arâ: Şairlerin intizamla şiir yazanı.

Figânî; *Dimişlerdür ki Figânî diyâr-ı Rûm'da olan şâ'irler içinde nahl-bend-i şu'arâdur.* (s.1203)

NAHL-İ MEVZUN: bk. Vezin.

NAKD-İ CEVÂHİR-İ ZEVÂHİR-İ FESÂHATÜN: bk. Fesâhat.

NÂKIS EDÂ: bk. Edâ.

NAKKÂD: 1. Nakd eden, paranın kalpini sağlamından ayıran. 2. Bir şeyin iyisini kötüsünden ayıran. 3. Tenkidçi.⁴⁴⁷

Nakkâd ya da nekkâd tabiri, şairin yaratılıştan verilen sanat gücünün yani *tabının* iyiyi kötüden, değerliyi değersizden ayıran bir hususiyete sahip olduğunu ifade etmektedir. Genellikle *vekkâd* ile aynı terkiplerde veya cümlelerde kullanılır.⁴⁴⁸

Nâkid u basîr: (Şiirin)İyisini kötüsünü ayıran, gören.

Basîrî; *Metâ-ı nazmun vâkıf u habîri ve fenn-i şî'rün nâkid u basîridür.* (s.420)

Tab'-ı nakkâd: bk. Tab'.

Tab'-ı vakkâd-ı nakkâd: bk. Tab'.

Tab'-ı vakkâd u zihn-i nakkâd: bk. Tab'.

NAKŞ-I NİGÂR: Güzel, sanatlı nakış, put.

Şiirin dinleyen veya okuyanın zihninde hatırında güzel bir şekilde kalıcı olmasını (Nigârî hk.) ve ayrıca şiir içinde (Ârif hk.) kullanılmıştır.

Nigârî; *Andan şî're heves idiüp şî'ri dahı her hâtırda nakş-ı nigâr ve her mecmûa-i eş'ârda mânend-i kitâbe-i bâb-ı deyr-i Ferhâr oldı.* (s. 893)

Ârif; *Ve fenn-i şî'rden mâadâ kendü icâd u ibdâ ve te'lîf ü ihtirândan Sanemü'l-hayâl dirler bir nesne tertîbitmişdür ki nakş-ı nigârına göre büt-i Çîn bir suret-i bî-ma'nâ ve sanem-i deyr-i Ferhâr bir seng-i nâ-terâşidedür.* (s.1030)

Başlangıç; *Ve bülbül-i zebân lâne-i dehândan gülistân-ı cihânda mecmûa-i evrâk-ı gülde "kad verede fi'l-verdi ennehu hulika min arakı resuli'llâh"⁴⁴⁹ nakş-ı*

⁴⁴⁷ Devellioğlu, s. 940.

⁴⁴⁸ Tolasa, s. 221.

nigârın görüp ol gül şarâbının neşve-i avânî-i ma'nânîsiyle araknâk ve nağme-i ağânî-i ğavânîsiyle mest ü bî-bâk oldukça enâşîd-i tekellümâtı ol münzelün aleyh ve “mâyentiku ani'l-hevâ in huva illâ vahyun yûhâ⁴⁵⁰” hazretinin medh-i cemâl-i cemîli olsa ve eġârîd-i terennümâtı ol müşârûn-ileyh-i ve “mâ allemnâhu's-şî'ra ve mâ yenbaġî leh⁴⁵¹” sâhib-i faziletinin nat-ı cezîli olsa ille'llezine âmenû ve amilu's-sâlihât⁴⁵² mucibince kelimâtı beyne's-şu'arâ muttasılun lâ-yenkâtı⁴⁵³ müstesnâ olur. (s.112)

Nâme-i ġarâ'ib-nigâr: Sanatlı garib mektup.

Fasl-ı evvel; *Biri budur ki ulemâ ki ümenâ-yı Rabbü's-selâm ve verese-i ulûm-ı enbiyâ aleyhimü's-selâmdur, hâme-i acâ'ib-nisâr ile nâme-i ġarâ'ib-nigâra nesh-i şerh-i akâ'id ve nesc-i tarh-ı kavâid eylemekden pâ-yı neşât-ı hameye ayy u kelâl ve pâye-i inbisât-ı allâmeye ikâl-ı melâl ile nekâl geldükde karz-ı nazm ile muhâvere vü mücâvere ve arz-ı arûz ile mümâlaha vü mükâfaha idüp rîş-i pür-teşvîş-i efkâr-ı dil-efġarlarını ki evkâr-ı tâ'ir-i evtâr-ı etvârdur, dendâne-i şâne-i şî'r ile tesrîh ü temşît iderler.* (s.172)

NASÎHAT-ÂMÎZ: Kendisinden öğüt alınacak söz.

Şiir, kıta ve matlanın öğüt verici olduğunu beyan için kullanılmıştır. Âşık Çelebinin, fasl-ı evvelde ifade ettiği “şiiirde hikmet vardır” kaziyesine şiiirin nasihat içermesi tam bir mutabakattır.

Fasl-ı evvel; *Şî'r ki mevâiz ü nesâ'ih ü hikem ü âsâr u fesâ'ih ü senâ-yı âhadı vü nat-ı Ahmedî câmi ola, meâric-i maârif medâric-i avârif “inne mine's-şî're le-hikmetun⁴⁵⁴” derecâtına vâsıl olup “hüve kelâmun fe-hasenuhu hasenun⁴⁵⁵” kabîli olup sebeb-i senâ-yı cemîl ve sevâb-ı cezîl olur.* (s.144)

Türâbî; *Bu nasîhat-âmîz matla'ı hub vâkı olupdur ki.* (s.1478)

Gubârî; *Dest-i sülûkına İstanbul'da Emîr Buhârî zâviyesi şeyhinden cur'a sunuldu tarîk-i mezkûr şu'arâsının resm-i mahûdı üzre hâlet-bahş u fenâ-engîz, tasavvuf-nümâ vü nasîhat-âmîz şî'rler söyledi, cümleden bu meşhur tercî-benddür ki*

⁴⁴⁹ Gülün Resullullah'ın terinden yaratıldığı rivayet edilir.

⁴⁵⁰ O kendiliğinden konuşmamaktadır. Necm 3-4.

⁴⁵¹ O'na (Hz. Muhammed'e) biz şiiir öğretmedik, öğrenmesi de gerekmez. Yâsin 69.

⁴⁵² Onlar ki iman ederler ve iyi iş yaparlar. Asr 3, Şuarâ 227.

⁴⁵³ Bağlıdır kopmamaktadır.

⁴⁵⁴ Şiiirde mutlaka hikmet vardır.

⁴⁵⁵ Şiiir güzeli güzel olan bir sözdür.

Bend

Gafil olma göziin aç âlem-i kübrâsın sen

Sidre vü levh ü kalem 'arş-ı muallâsın sen (s.1613)

Kıta-i nasîhat-âmîz: Öğüt veren kıta'.

Ulvî; *Ahvâl-i âlemde bu kıta-i nasîhat-âmîz anundur.* (s.1101)

NA'T: 1. Bir şeyi methederek anlatma, vasıflandırma. 2. Hz. Muhammed'i (a.s.m.) övmek üzere yazılan şiirler.⁴⁵⁶

Âşık Çelebi, Hz. Muhammed'e (a.s.) şiir öğretilmediğini ve nefsinden konuşmadığını ve nefsi yazılan şiirin çirkin olacağını ifade etmiştir. Na't türünde yazılan şiirlerin nefsilikten uzak olduğu nasihatler içerdiği ve Peygamber (a.s.)'ye övgüler olmasından dolayı güzel şiir dairesine girmektedir.⁴⁵⁷

Na't-ı Ahmedî Câmî: Ahmed-i Câmî'nin Hz. Muhammed'i (a.s.m.) medh etmek için yazdığı şiir.

Fasl-ı evvel; *Şi'r ki mevâiz ü nesâ'ih ü hikem ü âsâr u fesâ'ih ü senâ-yı âhadı vü na't-ı Ahmedî Câmî ola, meâric-i maarif medâric-i avârif "inne mine'-ş-şi're le-hikmetun"⁴⁵⁸ derecâtına vâsıl olup "hüve kelâmun fe-hasenuhu hasenun"⁴⁵⁹ kabîli olup sebeb-i senâ-yı cemîl ve sevâb-ı cezîl olur.* (s.144)

Na't-ı cezîl: Düzgün, açık söyleyişli nat.

Başlangıç; *Ve bülbül-i zebân lâne-i dehândan gülistân-ı cihânda mecmûa-ı evrâk-ı gülde "kad verede fi'l-verdi ennehu hulika min arakı resulî'llâh"⁴⁶⁰ nakş-ı nigârın görüp ol gül şarâbınun neşve-i avânî-i ma'nânîsiyle araknâk ve nağme-i ağânî-i şavânîsiyle mest ü bî-bâk oldukça enâşîd-i tekellümâtı ol münzelün aleyh ve "mâyentiku ani'l-hevâ in huva illâ vahyun yûhâ"⁴⁶¹ hazretinün medh-i cemâl-i cemîli olsa ve eğârîd-i terennümâtı ol müşârün-ileyh-i ve "mâ allemnâhu'-ş-şi'ra ve mâ yenbağî leh"⁴⁶² sâhib-i faziletinün **na't-ı cezîli** olsa "ille'llezine âmenû ve amilu's-sâlihât"⁴⁶³ mucibince kelimâtı beyne'-ş-şu'arâ muttasılun lâ-yenkâtı"⁴⁶⁴ müstesnâ olur.* (s.112)

⁴⁵⁶ Devellioğlu, s. 948.

⁴⁵⁷ Çetindağ, "Şiir ve Tenkit – Türk, İnan ve Arap Tezkirelerinde-", s.80-83.

⁴⁵⁸ Şiirde mutlaka hikmet vardır.

⁴⁵⁹ Şiir güzeli güzel olan bir sözdür.

⁴⁶⁰ Gülün Resullullah'ın terinden yaratıldığı rivayet edilir.

⁴⁶¹ O kendiliğinden konuşmamaktadır. Necm 3-4.

⁴⁶² O'na (Hz. Muhammed'e) biz şiir öğretmedik, öğrenmesi de gerekmez. Yâsin 69.

⁴⁶³ Onlar ki iman ederler ve iyi iş yaparlar. Asr 3, Şuarâ 227.

⁴⁶⁴ Bağlıdır kopmamaktadır.

Na't-ı Resûl: Hz. Muhammed (a.s.m.) için söylenen şiir.

Fasl-ı evvel; *Ve Kab bin Züheyr ki rü'esâ-yı şu'arâdan ve lisanlarıyla mukâtele adâ-yı Hudâ'dandur, na't-ı Resûl'de kasîde-i "Bânet Suâdu fe-kalbi el-yevme metbûlu⁴⁶⁵" kasîdesin diyüp gelüp kendülere inşâd itdiler.* (s.140)

Na't-ı pâdşâh: Padişah natı.

Fasl-ı evvel; *Medh-i hüsn ü cemâl ve vasf-ı hatt u hâle na't-ı pâdşâhı bedel itdiler.* (s.210)

Na't-ı madelet u sıfat-ı nisfet-i medâr-ı mülk ü milel: Milletlerin mülküne dayanak olan insaf ve adalet sıfatı ve adalet methiyesi natı.

Fasl-ı evvel; *Der na't-ı madelet u sıfat-ı nisfet-i medâr-ı mülk ü milelde düstûrû'l-amel ki sıfat-ı nisfet ü nat-ı adldür ve " adlu's-sutani hayrun min hasebi'z-zemânni.⁴⁶⁶* (s.218)

Sanat-ı na't: Nat söyleme sanatı.

Alî; *Mezkûr Seyyîd Mehemmed "el-kâsibu habîbu'llâh⁴⁶⁷" mûcibince sanat-ı na'tda mâhir imiş.* (s.1119)

Sıfat-ı nisfet ü na't-ı adl: İnsaf sıfatı ve adalet medhi.

Fasl-ı evvel; *Der nat-ı madelet u sıfat-ı nisfet-i medâr-ı mülk ü milelde düstûrû'l-amel ki sıfat-ı nisfet ü na't-ı adldür ve " adlu's-sutani hayrun min hasebi'z-zemânni.⁴⁶⁸* (s.218)

NÂVDÂN-I ŞİKÂF-I KÂF-I FİKRI: bk. Fikr.

NÂ-YÂB: 1. Bulunmaz 2. Benzersiz. Âşık Çelebi, şairin ağzının benzersizliğini ve şairin *tab* 'ında benzersiz inciler bulunduğunu beyan etmiştir.

Nihânî-i sâni; *Egerçi dehâni rûh-ı revân ve çeşme-i hayvân gibi nâ-yâbdur.* (s.925)

Sehâbî; *Bihâr-ı tab '-ı zehârından harâret-i mihr-i sipihr-i vâridât-ı İlâhiyye ile semâyı te'yîd-i Rabbâniyyeye suûd iden, buhâr-ı sehâb-ı sıkâl olur; dürr ü gevher-i nâ-yâb ile mâl-â-mâl olur.* (s.946)

NAZÎF: 1. Temiz, pak, pakize, tâhir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ Suad bu gün göründü. Kalbim dertlidir.

⁴⁶⁶ Sutanın adaleti zamanın verimliliğinden daha hayırlıdır.

⁴⁶⁷ Kazanan (alın teriyle) Allah'ın sevdiği'dir.

⁴⁶⁸ Sutanın adaleti zamanın verimliliğinden daha hayırlıdır.

⁴⁶⁹ Devellioğlu, s. 952.

Âşık Çelebi, nazîf sıfatını, mana, edâ, şiir ve nazm için kullanmıştır.

Nazîf ma'nâ: Temiz ma'nâ.

Vahyî-i Sâni; *Evvelden âhire dek egerçi gâhî latîf hayâller ve nazîf ma'nâlar andan sâdir olurdu ammâ ba'z-ı zemânda bârid edâlar ve vahşî fehvâlar ve inşâda esnâyı tahrîrde nâ-puhte vü bîgâne kelimât andan mütebâdir olurdu.* (s.556)

Nazîf ü kerîh: Temiz ve pis. Âşık Çelebi, (Fazlî Kâtib hk.) şiirinin içinde hem temiz hem de kerih olanların beraber bulunduğunu ifade etmiştir.

Fazlî Kâtib; *Bu esnâda bahr-i recezde "Hümây ü Hümâyûn" nâm bir kitâb didi, ol vakte dek şi'ri şütür ü gürbe ve mütevassıt idi ve nazîf ü kerîh bir yirde muhtelit idi.* (s.1195)

Nazm-ı nazîf: Temiz, pak nazm.

Hâşimî; *El-hak nazm-ı nazîf ve şi'r-i latîf idi.* (s.532)

Zarîf ü nazîf: Temiz ve ince.

Alî; *Nazmı çesbân, nesri selîs ü revân; inşâsı pâk u latîf, edâsı zarîf ü nazîf.* (s.1109)

NAZÎR: Benzer, eş.

Nazîr yani benzer kelimesi benzeri olmayan veya benzeri az bulunan manalarında şiir için kullanılmıştır.

Mecdî; *Şi'r dir şâ'irlerde nazîri az dimelidür.* (s.783)

Nazîri nâdir: Benzeri az olan.

Şîrî-i diğêr; *Her nev şi're kâdirdür, husûsan "Şebistân-ı Hayâl tarzında nazmda nazîri nâdirdür.* (s.1465)

Hudâyî; *Fünûn-ı şi'rden gazel ve mesnevî ve murabba ve luğaz ve mu'ammâya kâdirdür; şi'rin puhte itmiş fenninde mâhirdür ki nazîri nâdirdür.* (s.1520)

Bî-nazîr: Benzersiz.

Mesîhî; *Dîvânı şâyi ü meşhur ve kasâ'id ü mukattaâtı mestûrdur. Hep bî-nazîrdür.* (s.810)

NAZÎRE: 1. Örnek, karşılık. 2. Bir şairin manzum bir eserine başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye de olmak üzere yapılan benzer.⁴⁷⁰

⁴⁷⁰ Devellioğlu, s. 952.

Nazirecilik hem edebî bir sanat hem de bir nazım türü olarak kabul edilmektedir. Önceki şairleri taklit etmek onların şiirlerini ezberlemek ve onlara benzer şiir yazmak şairin yetişmesi için takip ettiği başlıca yollardan birisidir. Nazirecilik başkasına ait olan bir metni çalmak yani intihal değildir.⁴⁷¹

Kurnaz'ın şair okulu diye adlandırdığı nazirecilik veya meşk yazmak ki; Osmanlı döneminde şairlerin şiir sanatını öğrenmenin esasını teşkil etmektedir. Şiir öğrenmenin atölye yani uygulama aşaması olan ikinci aşama, geleneğin kuralları nazireler yazarak öğrenir. Dile olan hâkimiyet gelişir. Ayrıca herkes tarafından beğenilen bir şiiri model alınarak nazireler yapılmaktadır ve bu ise şair adayının usta bir şairi izlemesi ile usta-çırak ilişkisi içerisinde şiir sanatını öğrenmektir.⁴⁷²

Âşık Çelebi, kendisinin de nazire yazdığını ifade etmiştir (Hayâlî-i Marûf hk.). Diğer yönden şairlerin bazı beytlerinin kıymetini ifade etmek için (Hâfız-ı Acem hk.) naziresi muhal demiştir.

Hayâlî-i Marûf; *Hakîre nazîre tekellüf itdi, zuhûr iden hasb-i hasb-i hâli nazîre zımında bu vech ile edâ itdüm, okıdum* (s.1549)

Gubârî; *Evvel def'a hacca teveccüh itmedin bu gazeli diyüp şu'arâdan nazîre iltimâs eylemişdür. Ve nazîre diyen şâ'ire çok vade itmişdür. Çok kimesne nazîre dimişdür ammâ münâsebeti yokdur.* (s.1616)

Hâfız-ı Acem; *Bu beytine hod nazîre muhâldür.*

Beyt

Fenâ ışk içre ol bolğay ki ism ü resm hem kalmaş

Cünûn birle hikâyeler koyup gitmek ni şöhretdür (s.604)

Hıfzî; *Kendünün iftihâr itdüğü beyt Zâtî'nün bu beytine nazîresidür.*

Zâtî

Ben gözümde gördüğüm yâ naleden işitdiğüm

Ne görüp gözi ne işitdi kulağı kimsenün

Hıfzî

Ten şu hadd ile nahîf ü nâle şol denlü zaîf

Ne görür gözi ne işidür kulağı kimsenün

Fakîr dahı böyle tetebbu itdüm.

⁴⁷¹ Çoşkun, "Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar", s. 304.

⁴⁷² Kurnaz, *Osmanlı Şair Okulu*, s. VI-VII.

Âşık

Nergis ü gül şevkına bülbül hezâr âh eylese

Ne görür gözi ne işidür kulağı kimsenün (s.628)

Sülûkî; *Mahbûb sevdâsıyla ve seyâhat hevâsıyla vatanından cüdâ düşüp Rûmili'ne geldükde fakîrün yanına gelüp ser ü kârı bizümle oldı ve bizüm şî'rümüze nezâ'ir diyüp güftâr-ı eş'ârı bizümle oldı. (s.1002)*

NAZM: 1. Dizim, tertip etme, sıraya koyma. 2. Sıra, tertip. 3. Vezinli, kafiyeli söz. 4. Halk şairlerinin mesnevi şeklindeki manzumelere verdikleri ad.⁴⁷³

Önceki devirlerde insanoğlu günümüze nisbeten daha az okuryazardı bu sebepten mefahirlerini yani övünç kaynaklarını, tarihi olaylarını ve güzel ahlaka yardım edecek örnek davranışlarını, yazmak yerine nazım ve belagat kaydı ile muhafaza etmişlerdir. Nazım kaydı altına giren manalar belagat ve fesahat cazibesi ile nesilden nesile aktarımış ve hafızalarda kalmıştır. İşte nazım böyle fitri bir ihtiyaca binaen doğmuştur.

Nazımda kafiye ve ölçü zorunluluğu bulunurken şiirde ise genellikle kafiye ve ölçü olmasına rağmen ölçüsüz ve kafiyesiz bir yazıda şiir olarak adlandırılabilir. Serbest nazım olarak adlandırılan kafiye ölçüsü olmayan şiirlerin nazım birimi ise mısradır.⁴⁷⁴

Âşık Çelebi, (Husrev hk.) nazma tenezzül etme sebebini şairin zihnini ve hatırını kuvvetlendirme, keskinleştirme ve parlatma amacı olduğunu yoksa nazm ile uğraşın kişi hakkında olumsuz bir imaj olacağını ifade etmiştir. Nazm için kullanılan sıfatlar ise; *kavî vü metîn, hûb, işveger ü pür ân, selîs ü çâşnîdâr, âb-dâr, çesbân, dil-ârâ, dil-âviz, dil-pesend, dil-pezirî, ğarîb, hemvâr, nazîf, pâk, sâde, şîrîn, hüsn, letâfet, mübârek, pür-intizâm, belâgat-şî'âr ve selâset* gibi sıfatlardır. Diğer taraftan nazm'ın benzetildiği tabirler ise; *Şebistân-ı Hayâl, câme-i zer, dürr-i manzum, dürr-i mensur, bahr, dürer, gerd, gûş-ı uşşâka tokunmaduk kûşeler, gülşen, iklim, karz, libâs, menba-ı cûy, meydân, mürde, rişte, silk, şâh ve tekye*'dir.

Hüseynî; *Mezkûr mîr nazmda kizb müstahsendür diyü nazmda yalanı şî'âr belki nesrde bile kizbi şî'âr idinmişdi. (s.626)*

⁴⁷³ Devellioğlu, s. 952.

⁴⁷⁴ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.351.

Husrev; *Bâ-vücûd ki bunca ilm ü amel ve uluvv-ı kadr ü sümüvv-i mahal ile gâhî teşhîz-i hâtır ve teşhîs-i havâtır için nazma tenezzül iderler imiş “teberruken bi-enfâsihimu ’l-kudsiyye.”*⁴⁷⁵(s.1527)

Zâtî; *Şizârı ancak şâ’ırlık ve kâdri nazma kadırlık idi.* (s.1577)

Mecdî; *Selîkası nazm u nesre şâmildür ve inşâ-yı Arabîde dahı kâmindür.* (s.783)

Hatmî; *Şi’re iltifât itdükde her gül ruhun ârız-ı alı vasfında didügi şi’r-i hayâl-engîz gülşen-i belâgate bir gül-i hatmî olur ve mühr-i hâtem-i lebleri hakkında nazm itdügi dürer-i rengîn nakd-i cevâhir-i zevâhir-i fesâhtün hatmi olur.* (s.1515)

Şîrî-i diğeri; *Her nev şi’re kâdirdür, husûsan “Şebistân-ı Hayâl” tarzında nazmda nazîri nâdirdür.* (s.1465)

Fasl-ı evvel; *Li- muharririhî*

Yahud söz şâhid-i ra’nâya benzer

Ki nazm olmuş ana bir câme-i zer (s.177)

Fasl-ı evvel; *Nazm dahı iki nev dürr; bir nevi sâfildür ve bir nevi âlîdür.* (s.119)

Fasl-ı evvel; *Fi’l-vâkı şol ki hakdur bunların nazmının hüsn-i sebki ve lutf-ı sebki elfâzının selâseti ve ma’nâsının cezâleti, edâsının letâfeti Burhânü’-d-dîn nazmından râcih-i mutlakdur fe eyne hâzâ min zâke.* (s.166)

Sânî; *Nazmında hüsn-i edâ vü selâset ve şi’rinde çâşnî-i sûz u harâret vardır.* (s.1278)

Celîlî; *Eş’ârı râsih ü rasîn ve nazmı kavî vü metîndür.* (s.481)

Mesîhî; *Ammâ anun nazm hûb ise bunun işveger ü pür ân ve anun libâs-ı edâsı kâmetine râst ise bunun dahı çesbândur.* (s.808)

Necâtî; *Şi’ri yek-dest ü hemvâr ve nazmı selîs ü çâşnîdârdur.* (s.850)

Nazm-ı âb-dâr: bk. Âbdâr.

Nazm-ı belâgat-şi’ârı: Nazmı belâgatlı olarak bilinen.

Fasl-ı evvel; *Kezâlik ashâb-ı kibârın ve kübbâr-ı muhâcirîn ü ensârın eş’ârı ve aşere-i mübeşşereden ekserin nazm-ı belâgat-şi’ârı ve ibni Abbâs’un müdevven dîvânı şâyidür.* (s.152)

Nazmı çesbân: bk. Çesbân.

Nazm der-vasat: Orta vasat nazm.

⁴⁷⁵ Kutsal nefesleriyle bereketlenecek.

Halîlî; *Nazmı nazm der-vasat ve fûnûn-ı nazmda ol dâstânla anda olan gazelleridür şâyi olan fakat.* (s.1537)

Nazm-ı dil-ârâ: Gönül süsleyen nazm.

Â'îşe Hâtûn; *Cümleden Hurşîd ü Cemşîd adlu bir nazm-ı dil-ârâsı vardır ki üç bin beytten efzûndur, içinde çok nefâ'is ü zarâ'if mahzûndur.* (s.1136)

Nazmı dil-âviz: Gönül çeken nazm.

Şemsî Paşa; *Nazmı dil-âviz ve eş'ârı şevk-engîz, nâziük ü zarâfet-âmîzdür.* (s.1440)

Nazm-ı dil-pesend: Gönülün beğendiği nazım.

Rahîmî; *Fi'l-vâkı nazm-ı dil-pesenddür ve lafz u ma'nâda fesâhat u belâgatdan behremenddür.* (s.1354)

Nâzım-ı dürrer-i ğurer-i silk-i ma'ânî-i ferhunde-beyânî: bk. Ma'nâ.

Nazmı dürr-i manzum: Dizilmiş inci gibi olan nazm.

Kâmî Efendi; *Ve nazmı dürr-i manzûm gibi gûşvâre-i kûşe-giryân-ı âlem olup kıymet-i cevahire inkisâr virürdi.* (s.704)

Nazmı dürr-i mensur: Saçılmış inci gibi olan nazm.

Kâmî Efendi; *Nazmı dürr-i mensurdur ki nazm-ı Nizâmî-i Gence ana göre hebâ'i mensurdur ve nesri lü'lü'-i manzûmdur ki ikdu'l-leâlî ve kalâ'idu'l-ikyâni ana göre terkîb-i ta'kîdî olmağla meşhûrdur.* (s.706)

Nazm-ı eş'âr: Şiirlerin nazmı.

Firâkî; *Sadakât-ı pâdşâhîden on beş akça itmişlerdür, ol zemân bu zemândur ki pây-ı hevesi dâmen-i vahdete çeküp tohm-ı ümmîdi zemîn-i uzlete eküp yine Kûtâhiyye'de vâiz ü nâsıhdur ammâ selîkası şî'r üzere olmağın elbette cemî evkatda nazm-ı eş'ârdan güzîri yokdur ve eğlencelerde yanında nazmdan dil-peziiri yokdur.* (s.1153)

Nazm-ı Fârsî: Farça yazılan nazm.

Seyfî Çelebi; *Nazm-ı Fârsîde nûk-i kilik-i tab'-ı çâlâki minkâr-ı şünkâr-ı Acemî ve isbât-ı ebyât-ı Türkîde şevâhik-i cibâl-i mecd ü meâl-i Rûm evkârında hâsıl olmuş Seyfî'dür.* (s.1020)

Nazm-ı ğarîb: bk. Garib.

Nazmı hemvâr: Düzgün nazm.

Nazm-ı nağz-ı pür- mağz: bk. Nazm. Güzel nazmı tamamen öz, iç.

Revânî; *El-hak İşret-nâme'si dahi bir mahsûs-ı nev-peydâ-tarz ve nazm-ı nağz-ı pür- mağzdur. Eline eteğine kimesne değmemiş bir şâhîd-i şâh-zâdedür yâhud rûz hevâsına yeltenüp kimesne hevâsına baş eğmemiş serv-i âzâdedür.*(s.1393)

Nazm-ı nazîf: Temiz, pak nazm.⁴⁷⁶

Hâşimî; *El-hak nazm-ı nazîf ve şi'r-i latîf idi.* (s.532)

Nazm-ı Necâtî: Necâtî'nin nazmı.

Necâtî; *El-hak nazm-ı Necâtî Rûm'da fenn-i şi'rün mâdDETÜ'l-hayâtı ve şu'arâ-yı Fürsün seng-i tanı zahm-ı bîrahmından şu'arâ-yı Rûm'un sebeb-i necâtıdur.* (s. 849)

Nazm-ı Nizâmî-i Gence: bk. Nizâmî-i Gence.

Nazmı pâk: Temiz nazım.⁴⁷⁷

Bâkî; *Şi'ri muhkem ü üstüvâr, hemvâr u pürkâr, rengîn ü çâşnîdâr; elfâzı selîs, ma'nâsı nefîs, nazmı pâk ve mefhûmı sûznâkdur.* (s.410)

Nazm-ı sade: Sade nazm.⁴⁷⁸

Gubârî-i diğەر; *Hatt-ı talîkde hod yed-i tûlâsı ve nazm-ı sadeden hatt-ı evfâsı var idi.* (s.1618)

Gubârî-i diğەر; *Hattâ iki binbeyt Mecnûn u Leylâ'sı vardur ammâ çün nazmı sâde ve elfâzı ğayr-ı mülâyim ve edâsı nâ-hemvârdur, îrâd olunmadı.*(s.1618)

Nazm-ı şerîf: Şerefli nazm.

Fasl-ı evvel; *Ahvâl-i âl bu minvâl ve ahrâb-ı ashâb dahi bu me'âl üzredür ki efzalü'l-beşer bede'l-enbiyâ halîfe-i resul-ı kibriyâ Ebâ Bekr-i Sıddîk ki rütbe-i hilâfetün bî-hilâf mesned-nişîn-i vâlâ-kadri ve mâ sabbe'llâhu fî sadrî şey'en illâ ve sabbeytuhû fî sadri ebî Bekrin⁴⁷⁹ serîrinün sâhib-i sadrıdur, tab'âtları selîka-i şi'r üzre meftûr ve nazm-ı şerîflerinden sâdır olan vâridât-ı eş'âr kütüb-i ehâdîsde mestûrdur.* (s.147)

Nazm-ı şi'r: Şirin nazmı.

Fasl-ı evvel; *Makta-ı ebyât: Nazm u şi'r hakkında buyurdıkları kelimât-ı tayyibedür ki ol kelimâtuntîneti ve mâ yantıkuani'l-hevâ⁴⁸⁰ ile siriştedür.* (s.142)

Fasl-ı evvel; *Kendüler dahi "el-veledü'l-hurru yaktedî bi-âbâ'ihî'l-izzî⁴⁸¹" vefkı üzre ve "men eşbehe ebâhu femâ zaleme⁴⁸²" tıbkı üzre âbâ vü ecdâdı eserine zâhib ve*

⁴⁷⁶ Ayrıntılı Bilgi için bk. Sâf.

⁴⁷⁷ Ayrıntılı Bilgi için bk. Sâf.

⁴⁷⁸ Ayrıntılı Bilgi için bk. Sâf.

⁴⁷⁹ Allah'ın benim gönlüme indirdiği hiçbir şey yoktur ki ben de o şeyi Ebû Bekir'e aktarmış olmayayım.

⁴⁸⁰ O kendiliğinden konuşmamaktadır. Necm 3.

nazm-ı şî're talib ve her vech ile anlara ğâlib olup şî'r dimege tenezzül buyurlar, gâh kasîde ve gâh mesnevî nazm idüp gâh teğazzül buyurlardı. (s.210)

Nazm-ı şîrîn: Tatlı, sevimli nazm.

Âhî; *Hakkâ bir nazm-ı şîrîndür ki kişver-i şî'r Husrevleri ol nazmun pîrâmeninde Ferhâd gibi tağ eridür. (s.393)*

Nazm silk-i nazm-ı dürr-i âb-dâr-ı eş'âr: bk. Âbdâr.

Ale'l-fevr nazm: bk. Fevrî.

Bahr-i nazm: Nazm denizi.

Celîlî; *Mevlidi şehr-i Burusa'dan ve kendü rüzgârda keştî-i dilde olan lenger-i fikri habâl-i hayâl-i belâgat ile bahr-i nazma salup cevâhir-i zevâhir-i eş'âr ile sefîneler tolduran rü'esâdadur. (s. 479)*

Dest-i vezâret-i nazm u nesrûn Mîr Alî Şîr'i: Vezirlik makamının eli olan nazım ve nesrin Mîr Alî Şîr'i.

Şîrî; *Şî'rde dahı bîşe-i belâgatiün nerre-şîri, diyâr-ı kârzâr-ı fesâhatün Erdeşîr'i, dest-i vezâret-i nazm u nesrûn Mîr Alî Şîr'i, medh u kadh ile şu'arânun nezîri vü beşîri idi. (s.1465)*

Dürer-i nazm: Nazım inci taneleri.

Fasl-ı evvel; *cümlesinün şî'rleri şâyî ü meşhûdur ve dürer-i nazmları kılâde-i gerden-i arûs-ı mürur-ı sinîn ü şühûrdur. (s.167)*

Eser-i nazm: Nazm eseri.

Fasl-ı evvel; *Ammâ kasvet-i hâtır ve kesret-i havâtırdan nukûş-ı şî'r ü inşâ levha-i dilden memhû ve eser-i nazm u nesr sirişt-i âb u gilden mafû olup ancak hasb-i hâl olmağ için. (s.249)*

Evâbid-i nazm: Nazım abideleri, anıtları.

Fasl-ı evvel; *Bu ahvâl "el-ilmu saydun ve'l-kitâbetu kaydun"⁴⁸³ medlûlü üzre evâbid-i nazmları lü'lü'-i menşur gibi manzûm ve mensûr ve manzûd u ferâ'id nesrleri dürr-i manzûm gibi mersûm u menkûd olmak hâtıra oldukda saded-i şuğlde olmak işğâl ve eşğâl-i maâş u menâl ikâl iderdi, tâ ol zemâna dek ki medârisden mevâlî hidmetine vusûl müyesser ve eyyâm-ı tahsîl ü tatîl ber-â-ber oldı. (s.243)*

Fenn-i nazm: Nazım ilmi.

⁴⁸¹ Özgür çocuk aziz atalarının yolunu izler.

⁴⁸² Kim babasına benzerse zalim olmaz.

⁴⁸³ İlim bir avdur yazı onu bağlamaktır.

Atâ-yı Üskübî; *Egerçi zumunca büleğâ-yı Acemi göze göstermez belki fusahâ-yı Araba vücûd virmez idi ammâ bu yüzden nefsin kezm eyler ki Atâ-yı merhûma irsâl idüp bizüm fenn-i nazmda çendân mümâresetümüz ve ilm-i kâfiye vü aruzla münasebetimiz yokdur.* (s.1092)

Senâyî; *Mağnisa diyârındandır ve etrâfun fünûn-ı nazm ile ehl-i iştihârındandır.* (s.1489)

Halîlî; *Nazmı nazm der-vasat ve fünûn-ı nazmda ol dâstânla anda olan gazelleridür şâyi olan fakat.* (s.1537)

Lâmî'î Çelebi; *Şu'arâ-yı Rûm'da müteayyindür ve nazm ile nerde ve nazmun envâ-ı fünûnunda yanî gazeliyyât ve kasâ'id vev mukattaât ve mu'ammâ ve lüğaz ve hezde mütefennindür.* (s.745)

Fünûn-ı nazm: bk. Fenn-i nazm.

Hüsn-i nazm: Güzel nazm.

Veznî; *Ammâ zihni latîf ve şânı nazîf, vezn-i tab'ı mamûr ve hüsn-i nazmı yârân içinde meşhur idi.* (s.560)

Hasan Çelebi; *Rikâb-ı hümayûn-ı pâdşâha envâ terbiyeler itdi ve kendülere tercemesi fermân buyrulan "Nücûm-ı Zâhire ve Rücû'u'ş -şeyh ilâ-Sıbâh" kitab'larınınunbeyâza çıkmasında bana lâzımdur diyü lutf-ı tab'ın ve hüsn-i nazmın ale't-tafsîl medh idüp yevmî kırk akça mülâzemet akçasın itdürür.* (s.619)

Â'îşe Hâtûn; *Bu teşbîbden ğaraz budur ki egerçi tâ'ife-i zenândan şî'rdemzenân kimesne çokdur ammâ müşârün ileyhâdan vezn-i tab' ve hüsn-i nazm ve lutf-ı edâ ve selâset-i elfâza kâdire şâ'ire yokdur.* (s.1136)

Gerd-i töhmet-i nazm: Nazm istinadının tozu.

Fasl-ı evvel; *Lâzım oldı ki ol şâh-ı nevbet-i nübüvvet dahi taht-ı tenezzüh-i nesre şeref virüp pîrâman-i dâmen ve pîrâhen-i mutahharı ki mazhar-ı "ve siyâbeke fetahir"⁴⁸⁴ dür, gerd-i töhmet-i nazmdan ve ferâvîz-i âstîn-i ismeti ğubâr-ı vasmetsi şî'rdemzenân (şîir aybının tozu) pâk ola.* (s.138)

Gûş-ı uşşâka tokunmaduk kûşeler nazmı: Âşıkları kulaklarının dokunulmadık köşeler nazmı.

Edâyî- Zaim; *Hâssa-i me'âni icâdına kudreti ve gûş-ı uşşâka tokunmaduk kûşeler nazmına istitâatı vardur.*(s.325)

⁴⁸⁴ Elbiseni ise temiz tut. Müdessir 4.

Gülşen-i nazm-ı Nevâ'î: Nevâ'î'nin nazım bahçesi.

Zâtî; *Nevâ'îci Nakkaş Pîrî Çelebi ki kişver-i fenn-i Fürsün Fârisîdür ve Arab şi'rinde Ebû Firâs Ferezdek gibi Acem şi'rinün bu dahı Ebu'l-fevârisidür, nûk-i hamesiyle ilm-i inşânun ma'reke-ârâsı ve **gülşen-i nazm-ı Nevâ'î**'niün hod bülbül-i hoş-nevâsıdur.* (s.1576)

İklîm-i nazm: Nazım ülkesi.

Fasl-ı evvel; *Tîğ-i zebân u şemşîr-i hâme-i fasîhü'l-beyânla **iklîm-i nazmı** teshîr itmişdür.* (s.238)

Karz-ı nazm: Nazım borcu.

Fasl-ı evvel; *Biri budur ki ulemâ ki ümenâ-yı Rabbü's-selâm ve verese-i ulûm-ı enbiyâ aleyhimü's-selâmdur, hâme-i acâ'ib-nisâr ile nâme-i ğarâ'ib-nigâra nesh-i şerh-i akâ'id ve nesc-i tarh-ı kavâid eylemekden pây-ı neşât-ı hameye ayy u kelâl ve pây-e inbisât-ı allâmeye ikâl-ı melâl ile nekâl geldükde **karz-ı nazm** ile muhâvere vü mücâvere ve arz-ı arûz ile mümâlaha vü mükâfaha idüp rîş-i pür-teşvîş-i efkâr-ı dil-efgârlarını ki evkâr-ı tâ'ir-i evtâr-ı etvârdur, dendâne-i şâne-i şi'r ile tesrîh ü temşît iderler.* (s.172)

Kişver-i nazm: Nazım ülkesi.

Â'îşe Hâtûn; *Kezâlik Zeyneb ki meşşâta-i tab'ı zînetger-i nev-arûsân-ı suhan ve **kişver-i nazm**da çihre-küşâ-yı her sûret-i hasendür, bunun hüdmetine gelse rütbet-i şâ'irîde vesme gibi ser-fürû ve sürme gibi siyeh-rû ve zülf gibi şikest ve şâne gibi girihlerle hem-dest olırdı.* (s.1136)

Letâfet-i nazm: Nazım inceliği.

Zînetî; *Haylî kâbil-i şân u hûb-izân cevdet-i zihne ve **letâfet-i nazma** kâdir şâ'ir idi.* (s.586)

Libâs-ı nazm: Nazım elbisesi.

Rızâyî; *Zurûf-ı hurûfda güncâyış bulmayan esrâr-ı lâhûtî **libâs-ı nazm** ile edâ iderdi.* (s.1366)

Lü'lü '-i manzûm-misâl nazm: Dizilmiş inci gibi nazm.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşâ-zâde; *Yanî gâh dürr-i mensûr gibi nesr ile cihânun gerden u gûşın ve ber âğûşın pür-ıkd-ı cevâhir idüp ve gâh **lü'lü '-i manzûm-misâl nazm** ile halk-ı zemânun sâid ü düşün toptolı dürr ü gevher idüp gâh inşâ yazup gâh şi'r dirlerdi.* (s.298)

Menba-ı cûy-ı nazm: Nazm ırmağının kaynağı.

Nehârî; *Kasaba-i mezkûrre Rûmili'nde menbit-i serv ü semen-i marifet olan hâkdân ve menba-ı cûy-ı nazm u nesr olan gülistân olmağla meşhur bir şehri-i şöhret-âyîndür.* (s.904)

Metâ-ı nazm: Nazm cevheri veya kumaşı.

Basîrî; *Metâ-ı nazmun vâkıf u habîri ve fenn-i şi'rün nâkıd u basîridür.* (s.420)

Meydân-ı nazm: Nazm sahası.

Selîkî; *Şi'ri kedd-i şedîd ve say-i sedîd ile ele getürmüşdür ammâ meydân-ı nazmda tîr-i himmetin zih-gîr-i muradına geçmişdür.* (s.1004)

Mısır-ı nazm: Mısır (ülkesinin) nazmı.

Azîzî; *Vâkıâ Mısır-ı nazmûn Azîzîdür, anunçün mahlası dahı Azîzî'dür.* (s.1074)

Mübârek nazm: Bereketli nazm.

Fasl-ı evvel; *Mavzû şerefine mahmûl olduğundan ğayrı ne niyyet-i hâliseye makrûn olmuşdur ki ol mübârek nazmı bu kadar şu'arâ-yı belâgat-şi'ârun mevlidleri ki vâkı olmuşdur, birisi nesh itmemişdür ve revâc-ı bâzârın kesâda virüp akdin fesh itmemişdür.* (s.184)

Mürde-i nazm: Ölü nazm.

Mesîhî; *El-hak dem-i mu'ciz-nümâ-yı şi'r ile mürde-i nazmı ihyâda Mesîhâ dimelidür.* (s.808)

Nâzım-ı nazm-ı pür-intizâm: Tamamı düzgün nazmın tertip edeni.

Fasl-ı evvel; *Cümleden biri merhûm-ı merkumun kendü imâmı Süleymân Fakîh'dür ki fevtinden sonra Burusa'da binâ itdüğü câmi-i kebîrün imâmı ve beyne'n-nâs Süleymân Mevlidi dimekle marûf Mevlid'ün nâzım-ı nazm-ı pür-intizâmı idi.* (s.184)

Neşve-i nazm: Nazm sevinci.

Sunî Çelebi; *Rîk-i hatt-ı ğubârı İbni Mukle'ye kuhl-ı cilâ, ser-meşkı şâhid-i hatt-ı dil-ârâya ebrû-yı ğarrâ, cerîdesi Yâkût'a hatt-ı âzâdî, hâmesi kilîd-i gencîne-i şâdî; nazmda Nizâmî-i Gence'ye şi'ri kût-ı revân, bezm-i rûhâniyânda Câmî neşve-i nazmı ile sekrân idi.* (s.1298)

Nizâm-ı nazm-ı benân: Parmaklar nazmının düzeni.

Nevâlî Çelebi; *Şerh-i ğaram-ı firâk ve vasf-ı arâm-ı eşvâk nitâk-ı nutk u beyân ve nizâm-ı nazm-ı benân* belki dâ'ire-i imkândan hâric idügi ayün-ı ayâna nazar-ı yân olup erbâb-ı nühâya nihân kalmamışdur. (s. 899)

Rişte-i nazm: bk. Rişte.

Rişte-i nazm-ı mü-şikâf: bk. Rişte.

Selâset-i nazm: bk. Selâset.

Sınâat-ı nazm: Nazım sanatları.

Fasl-ı evvel; *Bârî ahdlerinde bizâat-ı şi'r ve sînâat-ı nazm* istizâdet ü istidâmet bulup eşcâr-ı evrâk-ı eş'âr zâhirü'l-ezhâr ve zâhirü'l-envâr idi. (s.156)

Silk-i esâmî-i erbâb-ı nazm: Nazm erbabının isimlerinin ipliği.

Fasl-ı evvel; *Ve anların pey-revi ve nîrû-yı bâzû-yı te'lîfât ile sâ'ir ulemadan kavî olan ahmedü'l-ulemâ ve evhadü'-fuzalâ Sahbân-ı beyânü'l-kilem ve'l-kalem, hakem-i fasl-ı kazâyâ-yı fazl u hikem Kemâl Paşa-zâde-i merhûm ve anlara halef olan Seyyidü'l-ulemâ-yı zemânî Sadü'd-dîn-i sâni Sadî Çelebi Efendi ve makâdîr-i ulemânun bâlâ-kadri ramazân-ı fuzalânun leyletü'l kâdri Kadri Efendi ve encümen-i ilm ü zühdü'n şem-i şuledârı çeşm ü çerâğ-ı dūd mân-ı Fenârî, vâris-i ilm-i mevrûsî vü müktebî üstâdumuz Muhyi'd-dîn Çelebi ki her biriniün hâli mahall-i iktizâsı ile merkûm ve silk-i esâmî-i erbâb-ı nazmda ism-i sâmilî manzûm olur, cümlesiniün şi'rleri şâyî ü meşhûdur ve dürer-i nazmları kılâde-i gerden-i arûs-ı mürur-ı sinîn ü şühûrdur. (s.167)*

Silk-i nazm: Nazım ipliği.

Fasl-ı evvel; *Vâkı olan kelimât-ı tayyibeleri ki tîninde mâ'-i “ve mâ yantıku ani'l-hevâ⁴⁸⁵” ile siriştedür, silk-i nazmda muntazam olmayup vetîre-i nesre muvâfık olup reyb ü reyn-i erbâb-ı irtiyâbdan bî-bâk ola. (s.138)*

Şâh-ı nazm: Nazmın padişahı.

Fasl-ı evvel; *Kendü kalem-revüm olan mülk-i sühânın sufûf-ı sûtûr-ı askeri istihdâm olup bir şâh-ı nazmın râyetine taarruz olunmaya. (s.264)*

Şâh-rah-ı nazm-ı ma'ânî: Nazm manalarının caddesi.

Envari: *Ammâ el-hak kuvvet-i cevdet-i tab' ile bir melekeye mâlik ve şâh-rah-ı nazm-ı ma'ânîye sâlik olmuş idi. (s.387)*

Tengnâ-yı nazm: Dar sıkıntılı nazm.

Fasl-ı evvel; *Beyt*

⁴⁸⁵ O kendiliğinden konuşmamaktadır. Necm 3.

*Mebâdâ ki bînî diger bâre hayf
Ki fırsat azîzest ü el-vakt seyf*

*diyü bî-ihhâl u bî-ihmâl sevâd-ı müsevvededen nehâr-ı beyâza ve **tengnâ-yı nazm** u mazîk-i şî'rden sahrâ-yı inşâda olan ferâh u ferruh-riyâza çıkmağa ibtidâ olunmak için hedîr-i hâtif-i kudsî ve safîr-i mülhem-i ünsîden işâret olındı. (s.263)*

Tekye-i nazm: Nazm tekkesi.

Muhtârî; *Egerçi-sâldür ammâ **tekye-i nazmun** ihtiyârıdır. (s.794)*

Türkî nazm: Türkçe nazm.

Ârif; *Paşa Türkî şî'r dimege dahı kâdir misin didükde Süleymân Paşa'nun Hind'e varup feth itdügini ikibin beyt ile dâstân idüp bahr-ı remelde **Türkî nazm** itmişdür. (s.1026)*

NÂZÜK: 1. Nazik, ince. 2. Terbiyeli, saygılı. 3. Güzel, zarif.⁴⁸⁶ Nâzük ya da nazîk tabiri ince, zarif manasında şiiri olumlu yönden değerlendirmek için kullanılmıştır.

Nâzük hayâl: Nazik ince hayâl.

Revânî; *Ekser-i gazeliyyâtı bu makûle sâde vü küşâdedür ammâ **nâzük hayâlleri** dahı vardur. (s.1392)*

Nâzük ma'nâ: İnce mana.

Tab'îbî; *Ba'z-ı **nâzük ma'nâlar** ve hüsn edâlar tab'ına el virmişdür. (s.652)*

Nâzük şîve: İnce, zarif tarz.

Günâhî; *Gazellerinde hâssa ma'nâlar ü dakîk fehvâlar ve **nâzük şîveler** ü pâk-edâlar vardur. (s.722)*

Nâzük ü bârîk: İnce ve zarif.

Atâ; *Kendü dahı şî'ri gibi **nâzük ü bârîk**dür, hemân vasf-ı rakîbde olan şî'rleri **rekîk**dür. (s.1095)*

Nâzük ü nağz: İnce ve hoş.

Alî; *Anun gibi eser bir âdeme yiter belki artar. **Nâzük ü nağz** ser-â-ser pür-mağz; sebük ü şîrîn ve muhayyel ü rengîn. (s.1109)*

Nâzük ü nağz u zarifâne: Güzel, ince ve hoş.

Şeyhî; *Egerçi Âhî'nün Husrev ü Şîrîn'i **nâzük ü nağz u zarifâne** vü pür mağz ü pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı*

⁴⁸⁶ Devellioğlu, s. 953.

musanna' u ma'nîdâr ve Cafer Çelebi'nün Heves-nâme'si belâgat-şi'âr ve Lâmi'î'nün mesneviyyâtı sebûk ü şîrîn ve selîs ü rengîndür. (s.1455)

Nâzûk-tab': Tab'ı ince.

Mûdâmî; Nâzûk-tab' u suhan-dan, hoş-mezâk u zarâfet-şân, ehl-i ilm ü sâhib-i irfân, sâhib-i-tab'-ı latîf, yâr u zarîf, rind ü harîf, ayyâş u evbâş, rind ü kallâş, hoş-edâ vü hub-sadâ, muhassal bir mükemmel âdemdir. (s.796)

NECES: Pislik, murdar. Zâtî'nin iki şair için kullanmış olduğu neces tabiri olumsuz değerlendirmeyi ifade etmektedir.

Keşfi; Bir gün Zâtî'ye "Kandî ve Keşfi kangısı eyü şâ'irdür ve fenn-i şî'rde kânğısı kâdirdür" didüm. İkisi bile necestür bir kalebe kesilmiş kerpiçdür. Hakikat gözlesek biri yok ve biri hîçdür. Ammâ Kandî tevârîh-i enâmdan ve şî'rde şu'arâ-yı benâmdandur ammâ Keşfi bî-müsemâm ism ve bî-genc tilsimdir dir. (s.719)

NEDÎM: 1. Meclis arkadaşı, sohbet arkadaşı. 2. Büyükleri, fıkra ve hikâyeleri ile eğlendiren, güzel hikâye anlatan, tatlı konuşan.⁴⁸⁷ Âşık Çelebi, *nedîm* tabiri ile şiire benzetme yapmış ve şiiri, padişahların meclislerindeki eğlendiren hoş giden bir sohbet arkadaşı olarak ifade etmiştir.

Fasl-ı evvel; Muhassal-ı kelâm pâdşâhlarûn nedîmi vü gedâlarun yâr-ı kadîmi, ulemânun şem'-i şeb-i mutâla'ası, sulehânun halvetgâhlarında âh-ı sehergâhu lemasıdır. (s.174)

NEFEHÂT-I NESEMÂT-I ESRÂR-I KELÂM-I PÜR-İNTİZÂM-I ANBER-NİSÂRI: bk. Kelâm.

NEFSETÜ'L-MASDÛR: Nefse gönderilmiş olan. Masdûr; 1. Yollanmış, gönderilmiş olan. 2. Göğsünde ağrısı olan.⁴⁸⁸ Âşık Çelebi, şiiri aşk hastalığına yakalanan kimseler için *nefsetü'l-masdûr* benzetmesi yapmıştır.

Fasl-ı evvel; Sersâm-ı işkun cüllâb-ı sîne-i mahrûrı ve bersâm-ı işkun nefsetü'l-masdûridur. (s. 175)

NEFİS: Pek hoş, çok hoş giden, en güzel, çok beğenilen.⁴⁸⁹ Şiirin değerlendirmesinde kullanılmış olan nefis tabiri olumlu bir takdiri ifade etmektedir.

⁴⁸⁷ Devellioğlu, s. 956.

⁴⁸⁸ Devellioğlu, s. 673.

⁴⁸⁹ Devellioğlu, s. 958.

Nefis ma'ânî: Beğenilen, güzel mana.

Ref'î; *Nefis ma'ânî vü selis edâya kâdirdür.* (s.1375)

Revânî; *Merhûmun nefis ma'nâli selis edâlî gül ü serv ve berf ü benefşe redif kasîdeleri vardur.* (s.1392)

Bâkî; *Şi'ri muhkem ü üstüvâr, hemvâr u pürkâr, rengîn ü çâşnîdâr; elfâzî selis, ma'nâsî nefis, nazmî pâk ve mefhûmî sûznâkdur.* (s.410)

Nefâ'is ü zarâ'if: İnce ve güzel.

Â'îşe Hâtûn; *Cümleden Hurşîd ü Cemşîd adlu bir nazm-ı dil-ârâsî vardur ki üç bin beytden eفزûndur, içinde çok nefâ'is ü zarâ'if mahzûndur.* (s.1136)

NEHR-İ SÂFÎ: bk. Sâf.

NERDBÂN-I SUTÛR-I Şİ'R: bk. Şi'r.

NESC-İ TÂR U PÛD-I EFKÂR: bk. Târ u pûd.

NEŞÂT: Neşe, sevinç, neşe.

Şiirin değerlendirmesinde kullanılan *neşât-âmîz* ve *neşât-engîz* tabirleri sevinç veren sevinçle karışık şiir manasında kullanılmıştır. Ayrıca şairin tab'ının neşeli olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır (Şâ'irî hk.).

Neşât-âmîze: Sevinç ve neşe ile karışık.

Nihâlî; *Merhûmun eş'ârî sâde vü küşâde egerçi ğayr-ı masnû'dur ammâ matbûdur. Neşât-âmîzdür, tarab-engîzdür. Hezl ile âmîhte ve hicv ile engîhtedir.* (s.911)

Neşve-i avânî-i ma'ânî: bk. Ma'nâ.

Neşve-i sûz: Ateş neşesi.

Âsafî; *Şiirinde çâşnî-i ışk ve neşve-i sûz olup ebyâtı birbirine çespândı.*(s.343)

Neşât-ı tab': Neşeli tab'.

Şâ'irî; *Selânîkî şâ'ir Memî dimekle marûf; sâde-dil ü sîne-sâf, bezle-gûy u leffâf, her zemân hâtırî ferhunde ve neşât-ı tab'ından lebleri pür-hande idi.* (s.1407)

Esfâr-ı neşât-âmîze: Kitapları sevinçle karışık.

Melîhî; *Badehu eş'âr-ı tarab-engîz ve esfâr-ı neşât-âmîze meşğul u meşûf idi Merkûm onlâ Melîhî, kulağında bir dâne inci küpelü bir dil-bere râst gelüp bu beyt diyüp okıdukda* (s.829)

Şi'r ü neşât-engîz: Neşe veren şiir.

Âişe Hâtûn; *Cihân Hâtûn ki efser-i fark-ı cihândur, cemî-i cihâtdan bundan dîn ve Dil-şâd Hâtûn bunun şî'r ü neşât-engîzinden mahzûndur.* (s.1136)

NEVÂ'Î (Ali Şîr): Çağatay lehçesini kullanan büyük Türk şairidir. Herat'da doğmuştur (doğ. 1441- öl. 1501). Anadolu sahasındaki şairler üzerinde büyük etki yapmış bir şairdir.

Âşık Çelebi tarafından şairler, şiir (Sifâlî hk.), nazm (Zâtî hk., Şîrî hk.) ve fesâhat yönünden Nevâ'î ye benzetilmiştir.

Zâtî; *Nevâ'îci Nakkaş Pîrî Çelebi ki kişver-i fenn-i Fürsün Fârisîdür ve Arab şî'rinde Ebû Firâs Ferezdek gibi Acem şî'rinün bu dahı Ebu'l-fevârisidür, nûk-i hamesiyle ilm-i inşânun ma'reke-ârâsı ve gülşen-i nazm-ı Nevâ'î'nün hod bülbül-i hoş-nevâsidur.* (s.1576)

Fasl-ı evvel; *Şu'arâ-yı Fûrs hakkında mîr-zâdegân-ı Horâsân'dan Emîr Devletşâh-ı merhumun müstâkil kitâbidur; tab'ı girân-ı marîfetün dost-kâmî-âşâmı Monlâ Câmî Bahâristân'da bunlar yâdına mahsûs itdügi bir bâbı ki ol nime'l-me'âb ve bu nime'l-bâb ve inde ûli'l-elbâb sâ'ir kitâblar kuşûr, bunlar lübâbdur ve yine şu'arâ-yı Acem vasfında*

Beyt

Zebân-ı Türkînün destân-serâyı

Fesâhat bülbüli yanî Nevâî

cem itdügi "Mecâlisü'n-nefâis" ki hacle-i nâz-ı kevâîb-i arâ'isdür. (s.243-245)

Dest-i vezâret-i nazm u nesrün Mîr Alî Şîr'i: Vezirlik makamının eli olan nazım ve nesrin Mîr Alî Şîr'i.

Şîrî; *Şi'rde dahı bîşe-i belâgatiün nerre-şîri, diyâr-ı kârzâr-ı fesâhatün Erdeşîr'i, dest-i vezâret-i nazm u nesrün Mîr Alî Şîr'i, medh u kadh ile şu'arânun nezîri vü beşîri idi.* (s.1465)

Sifâlî; *Bu cümle ile şî'rde dahı Mîr Alî Şîr idi ve sifâl-i devâtında dikdügi şâh-ı hâme-i huşkdan ma'nâ gülleri ve hayâl karanfüllerinden gonciler dem-beste ve sünbüller dil-gîr idi.* (s.994)

NEVHAGER: Ölünün arkasından feryad eden, ağlayan (kimse). Âşık Çelebi, şiiri ölmüş kimselerin arkasından feryad eden kimseye benzetmiştir.

Fasl-ı evvel; *Gâh işret âleminün hunyâgeridür, gâh mâtem demînün nevhagerîdür, gâh âlem-i bezmün remz-i îmâsıdur, gâh dem-i remzün recez-gûyâsıdur.* (s. 175)

NEZÂFET-İ TAB'-I HURDE-DÂN: bk. Tab'.

NİHÂD U NEJÂD: Yaratılış soyu tabiatı. Şairin yaratılışını ifade eden nihâd ve nejâd tabirleri belâgat ve beraat yönünden değerlendirmesi yapılmıştır.

Seyfî Çelebi; *Eş'âr-ı Arabiyyede egerçi nihâd u nejâdı evc-i hevâ-yı belâgat u berâat firâzgâhında pervâzda Hicâzîdür.* (s.1019)

NİYÂZMEND: 1. Yalvaran. 2. İhtiyacı olan, muhtaç, niyazkâr.⁴⁹⁰

Âşık Çelebi, (Hazânî hk.) şiirleri için niyazkâr bir tarzda olduğunu ifade etmiştir. Hazânî; *Ekser-i eş'ârî âşıkâne vü niyâzmenddür.* (s.1524)

NİZÂMÜ'D-DÎN-İ AREC: Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A'rec en-Nisâbüri (öl. 730/1329) başta astronomi ve tefsir ve bunların dışında matematik, sarf, belâgat gibi konularda da çalışmalar yapan Nisâbüri aynı zamanda döneminin büyük hâfiz ve mukrîleri arasında yer aldı; geniş tasavvufî birikime sahip, zühd ve takvâ ehli bir âlim olarak tanındı.⁴⁹¹

Âşık Çelebi fesâhat yönünden şairi (Özrî hk.) bir belâgat âlimi olan Nizâmü'd-dîn-i Arec'e eş tutmuştur.

Özrî; *Şi'rde ana az kimse hem-pa olurdu, fesâhatde ana ancak Nizâmü'd-dîn-i Arec hem-tâ olurdu.* (s.1064)

NİZÂMÎ-İ GENÇE: 12. Yüzyılda yaşamış büyük şairlerdendir. Fars edebiyatında hamse türü onunla başlamış ve çoğu eseri Farsçadır.

Nazm-ı Nizâmî-i Genç: Nizâmî-i Gençenin nazmı.

Kâmî Efendi; *Nazmı dürr-i mensurdur ki nazm-ı Nizâmî-i Genç ana göre hebâ'i mensurdur ve nesri lü'lü'-i manzûmdur ki ikdu'l-leâlî ve kalâ'idu'l-ikyâni ana göre terkîb-i ta'kidî olmağla meşhûrdur.* (s.706)

NÛK-İ KILK-İ TAB'-I ÇÂLÂK: bk. Tab'.

⁴⁹⁰ Devellioğlu, s. 986.

⁴⁹¹ Ali Turgut, "Nizâmüddin en-Nisâbüri", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 33, Ankara, 2003, s. 182.

NUKÛŞ-I Şİ'R: bk. Şi'r.

NUKÛŞ-I TEKAYYÜD-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

NÛR-I DİDE-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

NÜKTE: 1. Herkesin anlayamadığı ince mana. 2. İnce manalı zarif şakalı söz.⁴⁹²

Nükte, düşünce veya söyleyişte incelik ve maharet demektir.⁴⁹³ Nükte klasik Türk şiirimizin yazılmasına vesile ve önemli bir malzemesidir. Klasik Türk şiirini başka şiir geleneklerinde ayıran bir özellik nükteciliktir. Şiir, sadece bir nükte için yazılabilmektedir. İçinde çok nükte bulunan şiirler, anlaşılmasının çok dikkat istemesi açısından ayetlere benzetmiştir. İçinde bulunan nükte ile bağlantılı olarak şiir, ömrünü uzun bir süre devam ettirebilmektedir. Bazen bir beyit veya mısradaki nükte okuyucu tammin edecek derecede olup şiirin devamını okumaya ihtiyaç bırakmaz onu şiire doyurur.⁴⁹⁴

Hem şairin ince şakalı söz söylemesi (Hayâtî hk., Nihâlî hk., Adnî hk.) ve nükteden anlaması hem de nükteli yani ince manalı söz (Sehâbî hk.) anlamlarında kullanılmıştır.

Nükte-dân: İnce, espiri söz söyleyen.

Fasl-ı evvel; *Kezâlik şunlar ki nasb-ı ayân-ı ilm ü irfândur, her biri beyân-ı beyânda bir vech ile nükte-dândur.* (s.120)

Nükte-dân u şi'r-şinâs: Nükte söyleyen şairden anlayan.

Hayâtî; *Hoş-tab' u hoş-mezâk, nîk-hîsâl hasenü'l-ahlâk nükte-dân u şi'r-şinâs, yâr-nüvâz u musâhib-istînâs kimesne idiler.* (s.637)

Nükte-i dürrü'n-nazîd: Tertip edilmiş incilerin nüktesi.

Sehâbî; *Ayâ hâmesi ne ebr-i deryâ-bârdur ki her noktası bir nükte-i dürrü'n-nazîd olur ve sarrâf-ı tab'ı nice sehârdur ki tertîb itdügi nazm yanında lü'lü-i meknûn kalâid-i ikbân gibi bir terkîb-i ta'kîd olur.* (s.946)

Nükte-şinâs u sohbet-înâs: Nükteden anlayan ve kadınlarla sohbet eden.

Nihâlî; Hikâyet: *Merhûm Merhabâ Çelebi ki Edirne kâzısı iken fevt olmuşdur, ulemânun fuzâlâsından ve fuzalânun zurefâsından zarîf ü nazîf ve nefîs ü latîf, hafîfü'r-rûh tekellüf matrûh, hande-rûy u bezle-gûy, nükte-şinâs u sohbet-înâs, zarâfet-şân u*

⁴⁹² Devellioğlu, s. 991.

⁴⁹³ Çoşkun, "Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine", s. 61.

⁴⁹⁴ Çoşkun, "Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine", s. 60.

letâfet-tab' ile müselleme 'ilm ile 'alem olduğu gibi lutf-ı tab' ile müselleme 'âlim idi. (s.921)

Cemâl-i arûs-ı her nüktenün perde-rübâsı: Her nüktenin gelin gibi güzelliğine perde çeken.

Nihâlî; *Fehm-i vakkâdı ve tab'-ı nakkâdı cemâl-i arûs-ı her nüktenün perde-rübâsı ve enâmîl-i tab'-ı mû-şikâfı hubâl-ı hayâlüngirih-küşâsı olup nukl-ı mecâlisi nevâdir ü nefâ'is ve mefâhir-i kelâm u makâtır-ı aklâmı zîb ü zîver-i cemâl-i arâ'is idi.(s.921)*

Letâ'if ü nükâtı: Şakalar ve espiriler.

Adnî; *Egerçi merhumun eş'ârı nefîs ve edâsı selîsdür, ammâ inşâsı şî'rinden âlâ ve kinâyât u istiârât ve letâ'if ü nükâtı mebdâî vü mebânîsi puhte vü üstâdânededür. (s.1057)*

Mû-şikâf u nükte-dân: Kılı kırk yaran ve nükteli söz söyleyen.

Sirâcî; *Miyân-ı Şu 'arâda yârânun mû-şikâf u nükte-dânıdur. (s.960)*

Fasl-ı evvel; *Bî-kîl- u kâl zer-i suhan-ı her suhanver pûte-i makâldur zîrâ ki*

Nazm

Bi-hamdi'llâh ki şâh ehl-i zebândur

Suhandâ mû-şikâf-ı nüktedândur (s.266)

Pâdişâh-ı nükte-şinâs: Nükteden anlayan padişah.

Gubârî-i diğeri; *Ol ğavğâ başa varmadın Câmî'ye dem-sâzlık ve Firdevsî'ye enbâzlık temennâsın kıldı ve şî'ri henüz itibâr-ı avâm ve kabûl-ı enâm bulmadın pâdişâh-ı nükte-şinâsa ithâf-ı mâlî hûlyâsın kıldı. (s.1619)*

PÂK: 1. Temiz, arık, pâk. 2. Sâf, halis, hilesiz. 3. Kutsal, mübarek.⁴⁹⁵ (Ayrıntılı bilgi için bk. Sâf.)

Pâk edâ: Halis, sâf, temiz üslûp.

Sunî-i sâni; *Pâk edâ ile latîf hayâlleri ve rengîn ma'ânî ile şîrîn makâlleri vardur. (s.1294)*

Hâşimî; *Evvelinde tab'ât-ı şî'riyyesi haylî çalâk ve edâsı pâk idi. (s.532)*

Râzî; *Şî'rde ol kadar hüsn-i dikkat ve istiâre vü telmîm ile ve tevriye vü istihdâm ile pâk edâ ile ma'ânî-i muhayyileye mümâreset ider ki eger mütemahhız olsa çok kimesnenün şî'rden ferâğatine sebep olurdu. (s.1343)*

⁴⁹⁵ Devellioğlu, s. 998.

Şeyhî Çağşırı; *Işkıyyâtda dahı bu matla' ana isnâd olunur, insâf budur ki ma'nâsı latif ve edâsı pâk ve mazmûnı âşikkâne vü derdnâkdur.* (s.1458)

Günâhî; *Gazellerinde hâssa ma'nâlar ü dakîk fehvâlar ve nâzûk şîveler ü pâk-edâlar vardır.* (s.722)

Necâtî; *Necâtî'nün tab'ı çâlâk, edâsı pâkdur.* (s.850)

Pâkize hayâl: Temiz hayâl.

Azîzî; *Bî-ayb Hudâ zen-bâzdur bîkr-i ma'nâlara dest urur, dūşîze vü pâkize hayâller kullanur.* (s.1074)

Nazmı pâk: Temiz Nazm.

Bâkî; *Şi'ri muhkem ü üstüvâr, hemvâr u pürkâr, rengîn ü çâşnîdâr; elfâzı selîs, ma'nâsı nefîs, nazmı pâk ve mefhûmı sūznâkdur.* (s.410)

Tab'-ı pâk: Temiz yardılış.

Dâî; *Unfuvân-ı şebâbı cemi eşât-ı esbâb-ı kemâlâtda şitâba sarf idüp cümle maâriflerinden gâhî şî're kûşîş ü verziş-i nazm ile tab'-ı pâklerin âzmâyîş iderler.* (s.508)

Hâtîfî-i sâlis; *Tab'ı müdekkik u mûcid ve bu matla'ları tab'-ı pâk ve zihn-i çâlâkine şâhiddür.* (s.531)

Fasl-ı evvel; *Bu Fârsî matla' dahı zâde-i tab'-ı pâkleridür ki ekâbir-i asr nazireler dimişlerdür.* (s.196)

Zihn-i pâk: Sâfi, temiz zihn.

Füsûnî; *Hâliyâ mülâzımdur ve zihn-i pâkine ve tab'-ı derrâkine tarika-i şî'rde hâssa ibdâlar ve selîs ihtirâlar lâzımdur.* (s.1185)

Fasl-ı evvel; *Gazel-i âb-dâr-ı Şâh Selîm zâde-i zihn-i pâk u tab'-ı selîm* (s.238)

PÂRÛ-YI HÂŞÂKÛ'Ş-Şİ'R: bk. Şî'r.

PÂYE-İ KERÂMET –PİRÂYE: bk. Kerâmet.

PERVÎN: Ülker takımyıldızı. Şiir ve nazmın türlerine benzetmelerde kullanılan Ülker takımyıldızı, Âşık Çelebi, tarafından gazellere (Firâkî hk.) benzetilmiştir.

Firâkî; *Bu tarza gazel dimişdür ammâ cümleden bu pervîn içinde mihr-i pür-dırâşdur.* (s.1154)

İkd-ı pervîn: Ülker yıldız kümesi.

Celâlî; *Egerçi şi'rleri hüsn ü behcetde medh ü tarîfden müstağnî ve her bir hayâlî hacle-i nâzda bir şâhid-i bâ-ma'nîdür, netâ'ic-i tab'ı-ı zehhârlarından ve kalâid-i ferâ'id-i eş'âr-ı şâhvârlarından bu bir kaç beyt ile kitâbun silk-i silsilesine intizâm ve ikd-ı pervîn gibi rişte-i zînetine irtişam virildi.* (s.473)

PESEND: Herkes tarafından beğenilen. Şair ve şiirin değerlendirmesinde kullanılan *pesend* tabiri beğenilen anlamındadır. Âşık Çelebi tarafından şiir (Lâmi'î Çelebi hk., Makâlî hk.), gazel (Ârifî hk.) , kaside (Amri hk.), söz (Yûsuf-ı Sîne-çâk hk.), kıt'a (Yahyâ hk.) ve mesnevi için kullanılmıştır.

Hayâlî-i Marûf; *Haylî pesend itdi ammâ bana güzîde beyti bu gelür didi.*(s.1558)

Yahyâ; *Erbâb-ı meclis olan fuzalâ husûsan hazret-i monlâ-yı merhûm pesend idüp tekrâr okıdı.* (s.676)

Ârifî; *Ol gice şu gazel vâkı oldı, irtesi okıdum, haylî pesend itdi ve üstâdâne ba'zı nasîhat itdi.* (s.1034)

Amri; *Ömrinde ancak îbrâhîm Paşa-yı merhumun ibtidâ-yı zuhûrında bir kasîde virmiş. Merhûm haylî pesend idüp Vize kazâsın virüp Amri'nün ömri anda âhire irmişdür.* (s.1125)

Pesendîde: Beğenilmiş, seçilmiş, mergub, müntehab.

Yûsuf-ı Sîne-çâk; *Mesnevî'nün güzide ebyâtın intihâb itmiş ve Rebâb-nâme'nün pesendîde sözlerin cem idüp fasl u bâbı müştamil bir kitâb itmiş.* (s.685)

Yahyâ; *İbrâhîm Paşa ile İskender Çelebi'ye ğarrâ kasîdeler ve gazelhâ-yı güzide ve kıt'ahâyı pesendîdeler viridi.* (s.673)

Lâmi'î Çelebi; *Gazeliyyâtı gerçi çendân ve makbûl-ı tab'ı-ı hîred-mendân degüldür dirler ammâ bu ebyâtı güzîde ve ehl-i şi'r katında pesendîdedür.*(s.749)

Pesendîde-i şu'arâ: Beğenilmiş şairler.

Nimeti; *Bahr-i serîde "Yûsuf u Züleyhâ" sı vardur pesendîde-i şu'arâdur.* (s.886)

Pesend-i efâzıl: Çok faziletli ve beğenilenler.

Fikrî; *"Şükûfezâr adlı bir kitâbı dahı vardur ve "Hurşîd ü Nâhid adlı bir kitâbı dahı vardur ve bir nahl-i mevzundur ki pesend-i efâzıldan zer-mühresi vardur.* (s. 1215)

Mesneviyyât-ı pesendîde: Beğenilmiş mesneviler.

Senâyî; *Egerçi hemşehrileri hakkında itrâ idüp kasâ'id-i masnû'a ve eş'âr-ı matbû'a ve "Şebistân-ı Hayâl" tarzında "Neyistân-ı Zülâl" nâm kitâb ve mü'ellefât-ı*

adîde ve mesneviyyât-ı pesendîde isnâd idüp tab'l-ı tehî gibi ol diyara âvâzı ğulğule salmışdur ancak ol ğulğuleden kulaklarda sadâyı kuhsâr gibi kurı yanğu kulmışdur. (s.1489)

Der-pesendîde-i yârân: Beĝenilen dostlar (şiiirler) içinde.

Makâlî; *Bahr-i mütekâribde bir musanna' u matbû kasîdesi vardur, makbûl-i akrân ve sâ'ir eş'ârı der-pesendîde-i yârân.* (s. 825)

PEY-REV: Arkasısıra giden; izinden giden, uyan.⁴⁹⁶ Şairler için bir şairi takip etmek ondan etkilenmek ve onun şiiirdeki üslubunu takip etmek manalarına gelen *pey-rev* tabiri Âşık Çelebi tarafından şiiir üslubunda şair Vâlihî için Hâfiz ve Câmî'yi takip ettiĝini yani onları kendine üstad edindiĝini ve örnek aldıĝını ifade etmiştir.

Fasl-ı evvel; *Ve anlarun pey-revî ve nîrû-yı bâzû-yı te'lifât ile sâ'ir ulemadan kavî olan ahmedü'l-ulemâ ve evhadü'-fuzalâ Sahbân-ı beyânü'l-kilem ve'l-kalem, hakem-i fasl-ı kazâyâ-yı fazl u hikem Kemâl Paşa-zâde-i merhûm ve anlara halef olan Seyyidü'l-ulemâ-yı zemânî Sadü'd-dîn-i sâni Sadî Çelebi nun bâlâ-kadri ramazân-ı fuzalânun leyletü'l kâdri Kadri Efendi ve encümen-i ilm ü zühdün şem-i şuledârı çeşm ü çerâĝ-ı dûdmân-ı Fenârî, vâris-i ilm-i mevrûsî vü müktebî üstâdumuz Muhyi'd-dîn Çelebi ki her birinün hâli mahall-i iktizâsı ile merkûm ve silk-i esâmî-i erbâb-ı nazmda ism-i sâmilîleri manzûm olur, cümlesinün şî'rleri şâyî ü meşhûdur ve dürer-i nazmları kilâde-i gerden-i arûs-ı mürur-ı sinîn ü şühûrdur.* (s.167)

Arşî; *Ammâ Arşî pey-revlerinün üstâdıdır.* (s.1065)

Pey-rev-i Câmî vü Hâfiz: Câmî ve Hâfiz'in peşinden giden, onların tarz ve usüllerini takip eden.

Vâlihî; *Hüsn-i edâda vü takrîrde yâ Asma'î yâ Câhız'dur ve yine üslûb-ı şî'rde pey-rev-i Câmî vü Hâfiz'dur.* (s.548)

Pey-rev-i nefis-i ğûl: Kendi ahmakın peşinden giden.

Abdü'l-Azîz Çelebi; *Bunlar İshâk Çelebi ile pey-rev-i nefis-i ğûl olurlar, şeb u rûz şürb-i hamra meşĝûl olurlar.* (s.1041)

PEYK-İ SÛY-I SELMA: Selma'dan gelen haberci. Âşık Çelebi, 15.yy.da yaşamış Molla Ahmed-i Ceziri'nin daha sonra ilahî aşka inkılap etmiş, Selma'ya olan aşkına

⁴⁹⁶ Devellioĝlu, s. 1011.

telmiş ederek istiğrak halinde bulunan *ehl-i vecd* açısından şiiri, Selma cihetinden gelen haberciye benzetmiştir.

Fasl-ı evvel; *Ehl-i vecdüñ peyk-i sây-ı Selmâsı ve kavm-i Necd'ün kebûter-i kûy-ı Leylâsı olur.*(s. 175)

PÎRÂYE-İ HÜSN Ü CEMÂL: Cemal ve güzelliğinin süsü, zineti. Âşık Çelebi, şiiri zengin kimselerin elinde olması açısından değerlendirdiğın de o kimselerin güzelliğinin süsü olacağını beyan etmiştir.

:Fasl-ı evvel; *Ulemâda olsa şi'âr-ı ilm ü marifet; sulehâda olsa Beyt*

Ez kerâmât-ı bülend-i evliyâ

Evvelâ şi'rest u âhir kîmyâ

tbkî üzre bülendî-i merâtib-i kerâmet olur, ağniyâda olsa pîrâye-i hüsn ü cemâl olur ve fukarâda olsa re'sü'l-mâl olur. (s. 175)

PUHTE: Pişmiş, pişkin; olgun, güngörmüş adam.⁴⁹⁷

Şiirin değerlendirmesinde olumlu bir değerlendirme yapmak için kullanılmış olan *puhte* yani olgunluğa erişmiş manalarında Âşık Çelebi tarafından şiir (Peykî hk., Derûnî hk., Rahîmî hk., Hudâyî hk.), gazel (Nizâmî hk.), edâ (Mecdî hk.) ve letâ'if ü nükâtı (Adnî hk.) için kullanılmıştır. Diğer taraftan şairin bahtının *puhte* olmadan yani şiir sanatında olgunluğa erişmeden öldüğünü ifade etmiştir.

Beyânî; *Ammâ henüz mîve-i bahtı mîhr-i mümâreset ile puhte olmadan ve hâm edâlardan halâs bulmadan rüzgâr ana hâm didi, gülşen-i vücuda bidrûd idüp gitti.* (s.445)

Peykî; *Şi'ri tarzında puhtedir hâlî degüldür.* (s. 449)

Derûnî; *Eş'arı muhkem ü puhte ve çâşnidâr ve yek-dest ü hemvârdur.* (s.514)

Rahîmî; *Şi'ri dahı puhte vü yek-destdür Celîlî'ye mukalliddür.* (s.1354)

Hudâyî; *Fünûn-ı şi'rden gazel ve mesnevî ve murabba ve luğaz ve mu'ammâya kâdirdür; şi'rin puhte itmiş fenninde mâhirdür ki nazîri nâdirdür.* (s.1520)

Mecdî; *Çok bîkr-i ma'nâyâ dest urmuşdur ve edâsı dahı puhtedir, kemâle irgürmüşdür.* (s.783)

⁴⁹⁷ Devellioğlu, s. 1015.

Nizâmî; *Kasîdeleri muhkem ü üstüvâr ve gazelleri puhte vü yek-dest ü hemvârdur.* (s.879)

Adnî; *Egerçi merhumun eş'ârı nefîs ve edâsı selîsdür, ammâ inşâsı şî'rinden alâ ve kinâyât u istiârât ve letâ'if ü nükâtı mebâdî vü mebânîsi puhte vü üstâdânedür.* (s.1057)

PÛTE-İ MAKÂL: bk. Makâl.

PÛR-GÛY U EFSÂNE-CÛY: bk. Fesâne.

PÛR- KÂR: Tamamı kazanç (iyi, güzel) iş, çalışma. *Pür-kar* tabiri, kaside ve mısra için tamamı ile bütünüyle güzel, iyi bir çalışma iş manalarında olumlu bir tavsifat için kullanılmıştır.

Pür-kâr u çâşnîdâr u manidâr: Tamamı tatlı manalı işler.

Günâhî; *Ben gördüğüm kırkdan ziyâde kasâ'idi vardur, cümlesi pür-kâr u çâşnîdâr u manidârdur.* (s.722)

Alî; *İnşâ esnâsında câ-be-câ münâsebetle beytler*

Mısrâ

Bâğ-ı cennetde Kevser'e benzer

hikâyeler arasında câ-be-câ mevzûn mısrâlar

Mısrâ

Sahn-ı gülşende arara benzer

Yek-dest ü hemvâr pür-kâr u çâşnîdârdur. (s.1109)

Musanna'u pür-kâr: bk. Musanna'.

Pür-mağz u pür-kâr ve rengîn ü çâşnîdâr: bk. Magz ve Çâşni.

RÂKİM-I CEVÂHİR-İ ZEVÂHİR-İ SİMT-I BEYÂN-I RENGİN: bk. Beyan.

RA'NÂ: Güzel; lâtif, hoş görünen.⁴⁹⁸ Şiirin değerlendirmesinde şiir için takdir ifadesi olan *ra'nâ* tabiri Âşık Çelebi tarafından beyt (İshâk Çelebi hk), kasîde (Figânî hk.) ve söz için kullanmıştır.

İshâk Çelebi; *Serv kâsîdesinde bu beyitleri ra'nâdır.* (s.338)

Figânî; *Sultan Mustafâ düğünine bu kasîdesi ra'nâ ve makbuldur.* (s.1211)

⁴⁹⁸ Devellioğlu, s. 1025.

Zâtî; Gerçi merhûm şî're heves eylese kudreti ve Zâtî'nün âhir ömrinde akça ile didüğü dükeli nazma mikneti var idi ammâ Çelebi'nün **ra'nâ**lığından kendü iltifât itmeyüp Zâtî'ye bu sılalar andan mevsûlmüş. (s.1579)

Şâhid-i ra'nâ: Güzel sevgili.

Fasl-1 evvel; *Li- muharririhî*

Yahud söz şâhid-i ra'nâyâ benzer

Ki nazm olmuş ana bir câme-i zer (s.177)

RÂSÎH: 1. Sağlam, temeli kuvvetli. 2. Bilgisi çok geniş olan. Şiirin değerlendirmesinde kullanılan, *râsîh* tabiri sağlam ve kuvvetli manalarına gelmekle beraber şiir için olumlu bir takdir ifadeleri olan *muhkem*, *rasîn*, *metîn*, *üstüvâr*, *kavî* tabirleri ile yakın manalarda kullanılmaktadır.⁴⁹⁹

Râsîh ü rasîn: Sağlam ve kuvvetli.

Celîlî; *Eş'ârî râsîh ü rasîn ve nazmı kavî vü metîndür. (s.481)*

Muhyî; *Eş'ârî râsîh u rasîn ve muhkem ü metîndür. (792)*

Zâtî; Külliyet sâhibi şâ'ir olup kelimâtı **rarîh ü rasîn** ve zihni şî'rde muhkem ü metîndür. (s.1575)

Zâtî; Egerçi merhumun eş'ârî **râsîh ü rasîn** ve muhkem ü metîndür, matbû u makbûldür ammâ ba'z-ı bârid edâlar ve pest ta'bîrler ve bîgâne ma'nîlerle medhûldür. (s.1576)

RASÎN: Sağlam, dayanıklı.

Şiirin değerlendirmesinde kullanılan, *râsîn* tabiri sağlam ve kuvvetli manalarına gelmekle beraber şiir için olumlu bir takdir ifadeleri olan *muhkem*, *rasîh*, *metîn*, *üstüvâr*, *kavî* tabirleri ile yakın manalarda kullanılmaktadır.⁵⁰⁰

Rasîn ü muhkem: Sağlam ve kuvvetli.

Fuzûlî; *Eş'ârî rasîn ü muhkem ve nazmı metîn ü mübremdür. (s.1199)*

Râsîh ü rasîn: bk. Râsîh.

RÂST: 1. Doğru 2. Uygunluk.⁵⁰¹ Âşık Çelebi tarafından *râst* tabiri nazımdaki şekil ve üslubun uygunluğunu ifade için kullanılmıştır. *Râst* nitelendirmesi *çesbân* tabirinden daha düşük bir dereceyi göstermektedir.

⁴⁹⁹ Çetindağ, *Şiir ve Tenkit -Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-*, s. 259.

⁵⁰⁰ Çetindağ, *Şiir ve Tenkit -Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-*, s.259.

⁵⁰¹ Devellioğlu, s. 877.

Mesîhî; *Ammâ anun nazm hûb ise bunun işveger ü pür ân ve anun libâs-ı edâsı kâmetine râst ise bunun dahı çesbândur.* (s.808)

RECEZ-GÛY: Titirek söyleyen. Âşık Çelebi, *dem-i remz* yani gizli bir ifade de bulunulacağında şiiri, titrek bir söyleyiş olarak tanımlamıştır.

Fasl-ı evvel; *Gâh işret âleminün hunyâgeridür, gâh mâtem demînün nevhagerîdür, gâh âlem-i bezmün remz-i îmâsıdur, gâh dem-i remziün recez-gûyâsıdur.* (s. 175)

REDDÜ'L-ACZ ALA'S-SADR: Bir fıkrayı veya mısranın sonunda zikrolunan ikinci kelimeyi, fıkranın veya mısranın evvelinde söyleme sanatı. Meselâ: “ey vücudûd-i kâmilin esrâr-ı hikmet masdarı / masdarı her hikmetin...” gibi.

Reddü'l-acz maktûben ala's-sadr gazeli: Reddü'l-acz ala's-sadr tarzında söylenmiş gazel.

Nihânî; *Merhûmun şi'rine nümûne olmakda bu beyt fakatdur. Bir dâhı bu reddü'l-acz maktûben ala's-sadr gazeli meşhurdur.* (s.924)

REH-NÜMÛN (REH-NÜMÂ): Yol gösteren, kılavuz. Şiirin değerlendirilmesinde yol gösterici manasında kullanılan ve takdir ifadesi olan bir tabirdir.

Şemî; *Hem-asrları olan şu'arâdan şi'ri dîn degüldür ve bunun şule-i tûmâr-ı şi'ri gibi birisinin nâme-i nazmı kûy-ı ışka reh-nümûn degüldür.* (s.1443)

REKÂKET: 1. Gevşeklik, zayıflık, dermansızlık. 2. Sözün kusurlu olması, bağlantısız olması. 3. Kekemelik, pepemelik, tutukluk.⁵⁰²

Şiire yapılan olumsuz bir değerlendirmeyi ifade eden *rekâket* ve *rekîk* tabirleri Âşık Çelebi tarafından nazm (Atâ-yı Üskübî hk.) ve şiir (Atâ hk.) için tutuk ve kusurlu manasında kullanılmıştır.

Atâ-yı Üskübî; *Risâle Atâ'ya vardukda bâdî-i nazarda nazmınun rekâketi ve tertîbinün sahâfeti malûm olup cümlesin erimiş mûma bandırup yine kendüye gönderür.* (s.1092)

Atâ; *Kendü dahı şi'ri gibi nâzûk ü bârîkdür, hemân vasf-ı rakîbde olan şi'rleri rekîkdür.* (s.1095)

REKÎK: bk. Rekâket.

⁵⁰² Devellioğlu, s. 1034.

REME-İ KEBÛTER-İ EŞ'ÂR: bk. Şi'r.

REMZ-İ İMÂ: Üstü kapalı, gizli işaret. Âşık Çelebi, şiiri, içki âleminin gizli bir işareti olarak tanımlamıştır.

Fasl-ı evvel; *Gâh işret âleminün hunyâgeridür, gâh mâtem demînün nevhagerîdür, gâh âlem-i bezmün remz-i imâsıdur, gâh dem-i remzün recez-gûyâsıdur.* (s. 175)

RENGİN: 1. Renkli, parlak renkli; boyalı. 2. Güzel, lâtif, hoş. 3. Süslü.⁵⁰³ Şiirin değerlendirmesinde takdir ifade olarak kullanılan *renğin* tabiri, Âşık Çelebi tarafından şair (Necâtî hk.), edâ, güftâr (Helâkî hk.), hezeliyyât (Sunî-i sâni hk.), mana (Kıyâsî hk.), Hâfız-ı Acem hk.), mesneviyyât (Şeyhî hk.), kelimâtı (Hâletî hk.), kasîde (Sebzî hk.) için parlak ve güzel manalarında kullanılmıştır.

Helâkî; *Eş'ârı metîn ve güftârı rengîndür.* (s.539)

Sunî-i sâni; *Hezeliyyâtda dahı rengîndür.*(s1294)

Sebzî; *Bir erğavân kasîdesi dimişdür ki ebyâtı çesbân ve erğavân gibi rengîn ve muteânıku'l-efnâni ve mutelâsıku'l-ağsânidür.* (s.943)

Rengîn-edâ: Parlak renkli üslup.

Fasl-ı evvel; *Li- muharririhî*

Hayâl-i hâs ile rengîn-edâlar

İçine taşına olmuş kabâlar (s.178)

Rengîn ma'nâ: Parlak rekli mana.

Kıyâsî; *Çendân yârân lokmasına sarkmaz meğer ğayet refik-i sâdıkı ola ki o "min buyûti asdikâikum" ma'nâsı ile amel ide, tâki bulacağı rengîn ma'nâları cem idiüp gazel ide.* (s.1336)

Hâfız-ı Acem; *Üslûb-ı şi'rde dahı bu âdetleri merîdür ammâ gâhî rengîn ma'nâlar ve selis edâlar anlardan sâdır olur ki hayretefzâ-yı ukûl ve ibret-nümâ-yı şu'arâ-yı fuhûl olur.* (s.603)

Rengîn şâ'ir: Parlak şair.

Necâtî; *Ol zemân şu'arâsı içinde böyle latîf-edâlı rengîn şâ'ir kopmak nevâdirdendür.* (s.850)

Rengîn ü çâşnîdâr: Parlak ve lezzetli.

⁵⁰³ Devellioğlu, s. 1036.

Sücûdî; *Sücûdî'nün ana zeyl gibi olmuşdur ammâ İshâk Çelebi'nün pür-mağz u pür-kâr ve rengîn ü câşnîdârdur.* (s.945)

Muhayyel ü rengîn: bk. Hayâl.

Gûşvâre-i rengîn: Renkli küpe.

Hâletî; *Egerçi şî're verzişi yoğidi ammâ bî-ihiyâr ğalebe-i ışk ve cezbe-i şevk ile vârid olan kelimâtı gözler görmedük dürr-i semîn ve kulaklar işitmedük gûşvâre-i rengîn idi.* (s.610)

Selîs ü rengîn: bk. Selîs.

RE'SÜ'L-MÂL: Anapara, anamal, sermaye. Âşık Çelebi, şiiri fakir kimselerin elinde olması açısından değerlendirdiğin de o kimselerin sermayesi olacağını beyan etmiştir.

:Fasl-ı evvel; *Ulemâda olsa şî'âr-ı ilm ü marifet; sulehâda olsa*

Beyt

Ez kerâmât-ı bülend-i evliyâ

Evvelâ şî'rest u âhir kîmyâ

tbkî üzre bülendî-i merâtib-i kerâmet olur, ağniyâda olsa pîrâye-i hüsn ü cemâl olur ve fukarâda olsa re'sü'l-mâl olur. (s. 175)

REŞEHÂT-I SEHÂB-I AKLÂM-I ANBER-FÂM: Amber kokulu ağızlar gibi kalemlerin yağmur damlası.

Âşık Çelebi, beyiti yağmur damlasına benzetmiştir. Aynı zamanda beyitin okunduğu zaman ortaya çıkan mana güzelliğini ifade etmek için amber kokusu ile ilişki kurmuştur.

Necmî; *Binâen 'alâ-zâlik birkaç ebyât reşehât-ı sehâb-ı aklâm-ı anber-fâm'larından "tebyîzan li-vucûhi'l-musveddât ve tahsînen li-cemâli arûsi'l-kelâmi yuhallî kelimâtihim et-tayyibât îrâd olındı⁵⁰⁴."* (s.863)

REŞK-İ BÂĞ-I İREM: bk. İrem.

REŞK-İ DEYR-İ MERYEM: bk. Meryem.

REŞK-İ KASR-I HÂVERNÂK: bk. Sinimmâr.

REVİŞ: 1. Gidiş, yürüyüş. 2. Tarz, üslûp. 3. Tutum, yol.⁵⁰⁵ Şairin şiirdeki tarzını ifade eden *reviş* tabiri *şîve*, *tarik*, *üslup* vb. tabirlerle yakın anlamlı olarak kullanılmıştır. Âşık

⁵⁰⁴ Kararmış yüzleri ağartmak; sözü gelin gibi güzelleştirmek için güzel kelimelerine tatlılık katıyor.

Çelebi, revîş tabirini şairin tarzı (Abdî hk., Füsûnî hk., Sâîî hk.) olarak ve şiirin türü (Sehâyî hk.) olarak her iki yönde kullanmıştır.

Sâîî; **Revîşî** rindâne ve cünbîşi merdâne idi. (s.1484)

Revîş-i şî'r: Şiir tarzı.

Sehâyî; *Her fenne kûşîş ve revîş-i şî'rûn aksamına verziş itmîşdür.* (s.948)

Füsûnî; **Revîş-i şî'rde** ferzânedür, füsûn-ı şî'rîne göre eş'ârı ğayr-ı fesânedür. (s.1185)

Acem-revîş: Acem tarzı.

Abdî; **Acem-revîş**, zarâfet-verziş, merdüm-şân, pür-irfân, şerîf ü zarîf, lâîîf ü nazîf bir vücûd idi. (s.1039)

REVİYYET: Bir işin her tarafını iyice düşünüp taşınma.⁵⁰⁶ Olumsuzluk ekleri olan bî ve bilâ ile reviyet tabirinin beraber kullanılmasından oluşan kelime, düşünmeden söylenen, bedîhet, irticalen ve bedâheten tabirleri ile yakın anlamları ifade etmektedir. Diğer taraftan şairin fikrini ve reviyetini misafirhane benzetip (Seyfî Çelebi hk.) acayip manaların onun içinden çıktığını ifade etmiştir.

Medîhî; *Dâ'imâ cevelângeh-i tekâvür-i fikret ü revîyyetî; mızâmâr-ı belâgatün meydân-ı fesîhîdür.* (s.800)

Seyfî Çelebi; *Anun mihmân-hâne-i fikret ü revîyyetine vârid ü nâzil olan ma'ânî-i acîbe vü ğaribe ğayrun hayaline gelmek hayâl-i tayfîdür.* (s.1020)

Bî-revîyyet: Düşünmeksizin.

Mukaddime; *Ve Medîne kâzîsı olan Karama'nî Ahmed Çelebi'nün şî're müsâbereti belki mübâdereti yoğken merhûm Yahyâ'nun*

Matla'

Hancerine el uran cânân elinden el-ğiyâs

El-ğiyâs ol dil-ber-i fettân elinden el-ğiyâs

matla'in didükde bî-revîyyet bu matla'ı dimîşdür. (s.278)

Bilâ-revîyyet: Düşünmeksizin.

Mukaddime; *Nîş-zâde Mehemed Çelebi dirler bir kâzî ki ne şî'r dimîş ve ne söylemeye kasd itmîşdür dânişmendliğinde bir meclis-i ünsde bilâ-revîyyet bu matla'ı dimîşdür.* (s.279)

⁵⁰⁵ Devellioğlu, s. 1040.

⁵⁰⁶ Devellioğlu, s. 1040.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Bî-ihyâr bedîheten ve bilâ revîyyetin bu matla' hâturuma gelüp didüm diyü bu matla'ı okıdum.* (s.304)

RİND: Sözlük anlamı, başıboş, serseri, içkicidir. Şairlerin kendini şiirlerinde adlandırmış olduğu rind tabiri; kalenderîlik olmayıp daha çok bir bohemliktir.⁵⁰⁷ Acı-tatlı, iyi-kötü onun yanında hepsi aynı hepsini hoş görür. Hiç içki içmemiş ve meyhaneye girmemiş şair dahi kendini içki içen ve meyhaneden çıkmayan bir rind olarak adlandırmıştır. Gösterişe ve dünya varlığına değer vermeyen ve alçakgönüllü olan rind meyhanede talim edip olgunluğa erişmiş bir tiptir.⁵⁰⁸

Rindâne: Rind olana yakışır yolda.

Şâmî; *Şi'ri rindâne vü yetîmânedür.* (s.1407)

Sânî; *Revîşi rindâne ve cünbişi merdâne idi.* (s.1484)

Rind-i cihânsûz: Cihan yakan rind.

Halîl-i Zerd; *Zerd-fâm u zaîf-endâm, lâğar-ten u şîrîn-suhan, zemânenün zurefâsından ve şu'arâsından, Lâmi't-i merhûm ashâbındani fânî-şîve vü yetîmveş, şûrîde vü müşevveş, rind-i cihânsûz ve levend-i ışkâmûz idi.* (s.1534)

Rind-i çâlâk: Hareketli, çevik olan rind.

Şikârî; *Erbâb-ı lutf-ı tab' ve ashâb-ı safâ-yı zihnden rind-i çâlâk ve nazûk-i bî-bâk dûstdâr-ı mey-i kühen-sâle ve talebkâr-ı püser-i endek-sâle idi.* (s.1426)

Rind-i levendâne: Serseri ve gönül ehli.

Şemsi; *Vilâyet-i Acem'den Rûm'a gelmiş yetîmveş ü dervîş-reviş, fânî-şîve vü kalender-meniş, şemle-pûş, zîlûce ber-dûş, seyyâh-ı âlem bir rind-i levendâne vü pîrâne-ser âdem imiş.*(s.1435)

Rind ü harîf: İçki eğlence arkadaşı olan rind.

Mûdâmî; *Nâzûk-tab' u suhan-dan, hoş-mezâk u zarâfet-şân, ehl-i ilm ü sâhib-i irfân, sâhib-i-tab'-ı latîf, yâr u zarîf, rind ü harîf, ayyâş u evbâş, rind ü kallâş, hoş-edâ vü hub-sadâ, muhassal bir mükemmel âdemdür.* (s.796)

Mestî; *Kendü latîf u zarîf ve rind ü harîfdür.* (s. 804)

Rind ü kallâş: Dönek, ikiyüzlü rind.

Hızrî; *Şûh-tab' u küşâde-dil, hevâ vü hevese mâ'il, dânişmend zümresinün rind ü kallâş ve şu'arânun levend ü evbâşı idi.* (s. 1533)

⁵⁰⁷ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.377.

⁵⁰⁸ Mine Mengi, "Divan Şiiri Yazıları", Akçağ Yayınları, 2. bs. Ankara, 2010. s.264.

Mûdâmî; *Nâziik-tab' u suhan-dan, hoş-mezâk u zarâfet-şân, ehl-i ilm ü sâhib-i irfân, sâhib-i-tab'-ı latîf, yâr u zarîf, rind ü harîf, ayyâş u evbâş, rind ü kallâş, hoş-edâ vü hub-sadâ, muhassal bir mükemmel âdemdür.* (s.796)

Rind ü zarîf: Karşısındakini incitmeyen, incelik sahibi olan rind.

Tûtî-i Latîf; *Tutî-i Latîf Çelebi dirler rind ü zarîf ü şâ'ir-i şerîfdür.* (s.735)

RİŞTE: 1. İplik. 2. Alaka, bağ. Rişte tabiri *rişte-i nazm, rişte-i mistar, rişte-i mistar-ı şî'r, rişte-i tahrîr* gibi tamlamalarla nazm ya da şiirin muntazam bir şekilde yazıldığını ifade etmek için sanki kelimelerin bir ipliğe dizilmiş gibi intizamlı olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Münâca'atda bu a'lâ beyt anundur.*

Çünkü rûhu'l-lâha oldu iğnesi bâr-ı girân

Mâ-sivâdan gel ta'alluk riştesin vaktiyle kes (s.307)

Alî Çelebi Efendi; *Kalemiyye risâleleri hod bir Makâme'dür ki Harîrî ki nessâc-ı târ u pûd-ı perniyân-ı suhandur, riştesin görse temûme-i Abud-ı Fahhâr ve Bedî-i Hemedânî etbâkü'z-zehebin varâk varak kesüp ber-bâd-ı demâr u bevâr iderdi.* (s.1116)

Alî Çelebi Efendi; *Kalemiyye risâleleri hod bir Makâme'dür ki Harîrî ki nessâc-ı târ u pûd-ı perniyân-ı suhandur, riştesin görse temûme-i Abud-ı Fahhâr ve Bedî-i Hemedânî etbâkü'z-zehebin varâk varak kesüp ber-bâd-ı demâr u bevâr iderdi.* (s.1116)

Rişte-i nazm: Nazm ipliği.

Zâtî; *Merhûm Pîrî elebi, Zâtî'nün dîvânın alup altı yüz dâne gazel ve seksen dâne kasîdesin intihâb itmişür. Hakkâ ki rişte-i nazm üzre her birin dürr-i nâb itmişdür.* (s.1576)

Şeyhî; *Egerçi Âhî'nün Husrev ü Şîrîn'i nazûk ü nağz u zarîfâne vü pür mağz ü pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı musanna' u ma'nîdâr ve Cafer Çelebi'nün Heves-nâme'si belâgat-şî'âr ve Lâmi'î'nün mesneviyyâtı sebük ü şîrîn ve selîs ü rengîndür.* (s.1455)

Rişte-i nazm-ı mû-şikâf: Nazım ipliğinin kılı kırk yaranı.

Nevî; *Niçe şîşe-i hayâl-i hâssı tîr-i dikkat-i tab' ile dilmişdür ve niçe nâ-süfte gevher-i ma'nânîyi rişte-i nazm-ı mû-şikâfına dizüp ilmişdür.* (s.903)

Rişte-i mistar: Satır ipliği.

Sunî-i sâni; *Anlar ğam u ğussadan güng ü lâl ve hayvânât-ı Acem gibi bî-zebân olanlar pür-şûr u şağabdur ve bi'l-cümle şi'ri sun'ullâha mazhardur, rişte-i mustar üzre yazılan kelimâtı silk-i dürr ü güherdür.* (s.1294)

Rişte-i mustar-ı şi'ri: Şiirin satırlarının ipliği.

Nigâhî; *Ve bi'l-cümle rişte-i mustar-ı şi'ri bir silsiletü'z-zeheb dürr-i pürdür.* (s.895)

Rişte-i zînet: Süs ipliği.

Celâlî; *Egerçi şi'rleri hüsn ü behcetde medh ü tarîfden müstağnî ve her bir hayâlî hacle-i nâzda bir şâhid-i bâ-ma'nîdür, netâ'ic-i tab'ı-ı zehhârlarından ve kalâid-i ferâ'id-i eş'âr-ı şâhvârlarından bu bir kaç beyt ile kitâbun silk-i silsilesine intizâm ve ikd-ı pervîn gibi rişte-i zînetine irtişam virildi.* (s.473)

Ser-rişte-i eşiât-ı hurşîd: Güneş ışıklarının baş ipliği.

Alî; *Hidmetlerine irdüğümüz ve keşşlerin çevirdüğümüz efâzıl-ı ulemâ ve erbâb-ı şi'r ü inşâ ittifâk üzre buyurmuşlardur ki Rûm'da şimdiye dek bunun gibi inşâ olmamışdur ve cild-i zer-nigâr-i sipihre dest-i sun-ı Kirdgâr şemse-i mihr ile turunca idelden ser-rişte-i eşiât-ı hurşîdle eczâ-yı perîşân-ı sahâ'if-i evrâk-ı eşcâra intizâm virelden rüzgâr bu denlü çeşm-i kevâkib-i seyyârât u sevâbitle bir bunun gibi kitab'a nazar salmamışdur.*(s.1109)

Rişte-i tahrîr: Yazı ipliği.

Hayâlî-i Marûf; *Fâriğ dilliğinden ve tekayyüde ğayr-ı mâ'illiginden cümleden biri buydı ki lü'lü'-i manzûm ve dürr-i mezîd gibi cevâhir-i zevâhir-i eş'ârın rişte-i tahrîre çeküp nazm eylemez.*(s.1547)

Sehâbî *Ba'behu dest-i ebr minvâlınden ka'r-ı deryâ-yı devât-ı şâ'ire düşüp sadef-i zurûf-ı hurûfda terbiyet bulup ğavvâs-ı hâme elinden sâhil-i sûy-ı nâmede cilvenümâ olup dest-i hakkâk-ı tab'-ı çâlâk mıskab-ı şi'rle ol dürr-i mensûrı lü'lü'-i nanzûm gibi rişte-i tahrîre çeküp gûşvâre-i hûr-ı in olmağa lâyıq bir ikd-ı dürr ü kılâde-i le'âl* (s.946)

RÛH-I REVÂN: Gidici olan ruh; değerli can, sevgili.⁵⁰⁹ Şairin değerlendirmesinde kullanılan rûh-ı revân tabiri Âşık Çelebi tarafından bir takdir ifadesi olarak kullanılmıştır (Figânî hk.). Ayrıca şairin ağzının eşsizliği için rûh-ı revân tabirini kullanılmıştır (Nihânî-i sâni hk.).

⁵⁰⁹ Devellioğlu, s. 1048.

Nihânî-i sâni; *Egerçi dehâni rûh-ı revân ve çeşme-i hayvân gibi nâ-yâbdur.* (s.925)

Figânî; *Ammâ heyhat onlar kalb u kâlbüd ve Figânî rûh-ı revân; onlar sebze vü semen, bu serv-i hırâmândur; onlar teslîsde Utarîd ve Müşterî, bu Hurşîd-i rahşândur.* (s.1203)

RÛŞEN: 1. Aydın, parlak. 2. Belli, meydanda. rûşen-dil; gönlü aydınlık hakikatleri bilen.⁵¹⁰ Âşık Çelebi, şiirin değerlendirilmesinde takdir ifadesi olarak *rûşen* tabirini, şiir için (Şemî hk.) ve mana için (*Mahremî hk.*), parlak anlamında kullanmıştır. Diğer taraftan şair (Firâkî hk., Hâverî hk.) içinde kullanılmıştır.

Hâverî; *Zemân-ı istidâdında şöhreti şems-i hâverden rûşen ve şule-i tûmâr-ı şî'ri şemi her encümen idi.* (s.1506)

Firâkî; *Kalbi rûşen ve zihni şüküfte ve tab'ı küşâdedür.* (s.1153)

Rûşen-ahter: Parlak yıldız.

Hâverî; *Diyâr-ı ilm ü fazlun mareke-i kazâ-yı adlün dil-âveri, lücce-i şî'r ü inşanın şînaveri, şu'arâ vü zurefânun rûşen-ahteri* Açuk Kâzî oğlu Ali Çelebi'dür ki mahlası Hâverî'dür. (s.1506)

Rûşen-ma'nâ: Açık parlak mana.

Mahremî; Eş'arı hoş-edâ vü rûşen-ma'nâdur. (s.787)

Rûşen u dil-nevâz: Parlak ve gönül okşayan.

Şemî; *Hakkâ ki şî'ri dahı rûşen u dil-nevâz, ciğer-sûz u cân-güdâzdur.* (s.1443)

RÛSÛH: 1. Muhkem, sağlam olma. 2. Bir ilmin derinliğine inceliğine varma. 3. Mahâret, meleke.⁵¹¹ Şiir ve şairinin değerlendirmesinde kullanılan ve rûsûh tabiri sağlam manasında (Gülâbî hk.) edâ için kullanılmış. Diğer taraftan şiir ilminin derinliğine varmış manasında (Zâtî hk.) şair için kullanılmıştır.

Zâtî; *Bu takdîrce Zâtî şu'arâ-yı Rûm'un şüyûhundan ve suhanverân-ı kurumun ehl-i rûsûhundan, şî'rde sâhib-i mezhebdür.* (s.1575)

Gülâbî; *Tab'ı çâşnîdâr ve zihni şûh ve nazmının edâsı ber-kâide vü pür-rûsûh idi.* (s.722)

Fasl-ı evvel; *Lâ-cerem bu tâ'ifede şüyûh-ı erbâb-ı rûsûh sarîr-i hâme-i şî'rden*

Beyt

⁵¹⁰ Devellioğlu, s. 1050.

⁵¹¹ Devellioğlu, s. 1053.

*Bişnev ez ney çün hikâyet mî kuned
Ez cudâyîhâ şikâyet mî kuned⁵¹²*

mucibince nây-ı pür-nevâ istimâ eyler. (s.174)

SÂDE: 1. Düz, basit, yalın, gösterişsiz. 2. Süssüz. 3. Karışksız, katksız.⁵¹³ Ayrıntılı Bilgi için bk. Sâf.

Eş'ârı sâde: Düz, katksız şiirler.

Nihâlî; *Merhûmun eş'ârı sâde vü küşâde egerçi ğayr-ı masnû'dur ammâ matbûdur. (s.911)*

Ahmed Çelebi Pârepâre-zâde; *Şi'ri şûh u sâde ve hoşâyende vü küşâdedür.(s.316)*

Zâîfî: *Şi'r ü inşâda yed-i tûlâsı ve Fûrs-dânlıkda rûtbe-i ulyâsı vardur ve inşadan Gülistân'a şerhr vardur, el-hak bir nazm-ı âb-dârdur ve gazeliyyâtı dahı egerçi sâdedür ammâ hele tekellüfâtdan âzâdedür. (s.1603)*

Zuhûrî; *Şi'ri dahı sâde vü küşâdedür bu ebyât ana şâhid-hâl ü münâsib-makâldür. (s.1607)*

Nazm-ı sade: Sade nazm.

Gubârî-i diĝer; *Hatt-ı talıkde hod yed-i tûlâsı ve nazm-ı sadeden hatt-ı evfâsı var idi. (s.1618)*

Gubârî-i diĝer; *Hattâ iki binbeyt Mecnûn u Leylâ'sı vardur ammâ çün nazmı sâde ve elfâzı ğayr-ı mülâyim ve edâsı nâ-hemvârdur, îrâd olunmadı.(s.1618)*

SÂF: Temiz, halis, katksız, karışık olmayan.⁵¹⁴ Sâf tabiri özellikle şiir için kullanılması, yani *saf şiir* (*poesie pur*) manasında hem doğu hem de batı edebiyatlarında önemli ve geniş bir yere sahiptir. Doĝu edebiyatında doğan saf şiir üslubu klasik Türk şiirinde hemen hemen her yüzyılda, *pâk edâ*, *pâkize hayâl*, *nazmı pâk*, *tab'-ı pâk*, *zihn-i pâk*, *nazm-ı sade*, *eş'ârı sâde*, *nazîf ma'nâ*, *şi'ri nazîf ü kerîh*, *nazm-ı nazîf* ve *edâsı zarîf ü nazîf* gibi tabirler tabirlerle kendi göstermiştir. *Arî*, *sâf*, *nazîf*, *pâk*, *pakize* ve *arî* sıfatları saf şiirin ifadesinde sıklıkla kullanılmıştır. Batı edebiyetında sembolist şairler

⁵¹² Dinle neyden nasıl anlatıyor? Ayrılıkları şikâyet ediyor.

⁵¹³ Devellioĝlu, s. 1059.

⁵¹⁴ Devellioĝlu, s. 1061.

Edgar Allan Poe, Varleine, Mallarme, Valery gibi şairler sembolist bir bakış ile *saf şiiri*, biçim, imge ve ses üçlüsünün şiirdeki dengesi olarak ifade etmektedir.⁵¹⁵

Divan şiirinde saf şiir, şiirdeki mananın duruluğu, tekellüf, tasannu gibi gösteriş ve yapmacıktan uzak olması şiirdeki öz'e sadık kalmak esas alınmıştır.

Âşık Çelebi, nazmı nazîf (Hâşimî hk.)⁵¹⁶, nazmı pâk (Bâkî hk.)⁵¹⁷, nazm-ı sade (Gubârî-i diğêr hk.)⁵¹⁸ tabirlerini kullanırken bunlarla ilgi bir açıklama yapmamıştır. Fakat Gazel için arî sıfatını kullandığında tekellüf ve tasannudan uzak, temiz ifade etmiştir (Ulvî hk.)⁵¹⁹.

Pâk edâ⁵²⁰, Pâkize hayâller⁵²¹, Nazmı pâk⁵²² tabirlerini yine herhangi bir sebebe dayandırmadan saf şiir kavramları çerçevesinde ifade edilmiştir. Diğêr taraftan şair için tab⁵²³ ve zihninin⁵²⁴ pâklığı ifadeleri saf şiiri söyleyebilecek şairleri bir çeşit tanımlamadır.

Saf şiir kapsamında Gubârî'nin mısrası *ayîne-i sâf* tabiri ile ifade edilmiş ve bu sâf ve temiz olan aynada şair kendini görmektedir. Diğêr bir benzetme ise Emrî Çelebi'nin şiirleri *nehr-i sâfî* tabiri ile temiz bir nehre benzetilmiş ve Emrî Çelebi'nin

⁵¹⁵ Abdulkadir Erkal, "Divan Şiirine Poetik Yaklaşımlar; Divan Şiirinde Saf Şiir Uslubu" ATATÜRK ÜNİ. Türkiyat Araştırmaları Ens. Dergisi (TAED) 56. Erzurum 2016, 923-939 s.924.

⁵¹⁶ Hâşimî; *El-hak nazm-ı nazîf ve şi'r-i latîf idi.* (s.532)

⁵¹⁷ Bâkî; *Şi'ri muhkem ü üstivâr, hemvâr u pürkâr, rengîn ü çâşnîdâr; elfâzi selîs, ma'nâsı nefîs, nazmı pâk ve meşhûmî sûznâkdur.* (s.410)

⁵¹⁸ Gubârî-i diğêr; *Hatt-ı talikde hod yed-i tûlâsı ve nazm-ı sadeden hatt-ı evfâsı var idi.* (s.1618)

Gubârî-i diğêr; *Hattâ iki binbeyt Mecnûn u Leylâ'sı vardur ammâ çün nazmı sâde ve elfâzi ğayr-ı mülâyim ve edâsı nâ-hemvârdur, irâd olunmadı.*(s.1618)

⁵¹⁹ Ulvî; *Gazelleri tekellüf ü tasannudan arî bî-riyâğüne ve tasavvûfdan nümûnedür.* (s.1101)

⁵²⁰ Sunî-i sâni; *Pâk edâ ile latîf hayâlleri ve rengîn ma'ânî ile şiirin makâlleri vardur.* (s.1294)

Hâşimî; *Evvelinde tab'iat-ı şi'riyyesi haylî çalâk ve edâsı pâk idi.* (s.532)

Râzî; *Şi'rde ol kadar hüsn-i dikkat ve istiâre vü telmîm ile ve tevriye vü istihdâm ile pâk edâ ile ma'ânî-i muhayyileye mûmâreset ider ki eger mütemahhız olsa çok kimesnenün şi'rden ferâğatine sebep olurdu.* (s.1343)

Şeyhî Çağşırıcı; *Işkıyyâtda dahı bu matla' ana isnâd olunur, insâf budur ki ma'nâsı latîf ve edâsı pâk ve mazmûnî âşikkâne vü derdnâkdur.* (s.1458)

Günâhî; *Gazellerinde hâssa ma'nâlar ü dakîk fehvâlar ve nâzûk şîveler ü pâk-edâlar vardur.* (s.722)

Necâtî; *Necâtî'nün tab'ı çâlâk, edâsı pâkdur.* (s.850)

⁵²¹ Azîzî; *Bî-ayb Hudâ zen-bâzdur bîkr-i ma'nâlara dest urur, dûşîze vü pâkize hayâller kullanur.* (s.1074)

⁵²² Bâkî; *Şi'ri muhkem ü üstivâr, hemvâr u pürkâr, rengîn ü çâşnîdâr; elfâzi selîs, ma'nâsı nefîs, nazmı pâk ve meşhûmî sûznâkdur.* (s.410)

⁵²³ Dâi; *Unfuvân-ı şebâbı cemi eşât-ı esbâb-ı kemâlâtda şitâba sarf idüp cümle maâriflerinden gâhî şi're kûşîş ü verziş-i nazm ile tab'-ı pâklerin âzmâyîş iderler.* (s.508)

Hâtifi-i sâlis; *Tab'ı müdekkik u mücid ve bu matla'ları tab'-ı pâk ve zihn-i çâlâkine şâhiddür.* (s.531)

Faşî evvel; *Bu Fârsî matla' dahı zâde-i tab'-ı pâkleridür ki ekâbir-i asr nazireler dimişlerdür.* (s.196)

⁵²⁴Füsûnî; *Hâliyâ mülâzımdur ve zihn-i pâkine ve tab'-ı derrâkine tarika-i şi'rde hâssa ibdâlar ve selîs ihtirâlar lâzımdur.* (s.1185)

hayali *şîr-i sâfi* yani saf süte benzetilen saf şiir sağması ile orijinalliği, katışıksız olmayı ve kusurlardan temiz olmayı ifade etmiştir.

Şair için (Adnî hk.) “*Billûr-ı tab’ı eyle sâf imiş*” ve (Şâ’irî **hk.**) *sâde-dil ü sîne-sâf* ifadeleri şair yaratılışı ve kalbinin temizliği saf şiir bağlamında ifade edilmiştir.

Adnî; *Billûr-ı tab’ı eyle sâf imiş ki mihr-i feyzine mukâbil itdüğü gibi iltimâ’-ı şû’â’ ile penbe-i nâme sûzân olur imiş ve noktalarından şerer feşân olur imiş.* (s.1056)

Ayîne-i sâf: Temiz ayna.

Gubârî; *Kâzî-asker efendi yedinden Gubârî’ye vâsıl oldukda ve mısra idüğüne Gubârî’ye şuûr hâsıl oldukda bi’l-bedâhe Gubârî bu mısraî dir gûyâ mısra-ı pâdşâh bir âyîne-i sâf idi ki Gubârî kendin anda görmekte bu makûle şeker yir.* (s.1618)

Hayâlî-i Marûf; *Haylî pesend itdi ammâ bana güzîde beyti bu gelür didi.*

Beyt

Gönül âyînesi sâfidür ammâ

Temâşâ bu ki bir sâhib-nazar yok (s.1558),

Nehr-i sâfi: Temiz halis nehir.

Emrî Çelebi; *Gülşen-i eş’ârı sır-âb u şad-âb itmeğe nâvdân-ı şikâf-ı kâf-ı fikri kâfidür ve bahr-i şî’r-i dil-cûyî nihâl-i hayâle neşv ü nema virmeğe bir nehr-i sâfidür.* (s.359)

Şîr-i sâfi: Temiz süt.

Emrî Çelebi; *Hayâl şöyle ki mâhda yâ burc-ı sevrde ola, sihr-i şî’r ile indirüp inek gibi andan şîr-i sâfi sağar.* (s.359)

Sâde-dil ü sîne-sâf: Dili sade gönlü temiz.

Şâ’irî; *Selânîkî şâ’ir Memi dimekle marûf; sâde-dil ü sîne-sâf, bezle-gûy u leffâf, her zemân hâtır ferhunde ve neşât-ı tab’ından lebleri pür-hande idi.* (s.1407)

SAFÂ- BAŞ: Safâ veren, eğlendiren, rahatlandırıcı.⁵²⁵ Âşık Çelebi, gazelin değerlendirmesinde kullanmış olduğu *safâ-baş* tabirini takdir ifadesi olarak Firâkî’nin gazeli için rahatlandırıcı manasında kullanmıştır.

Firâkî; *Bu gazeli ğayet safâ- başdur.* (s.1154)

⁵²⁵ Devellioğlu, s. 1061.

SAHÂFET: 1. Zayıflık, bozukluk. 2. Hafiflik, akılsızlık, akıl kıtlığı.⁵²⁶ Şiirin değerlendirmesinde olumsuz bir manayı ifade eden sahâfet, Âşık Çelebi tarafından (Atâ-yı Üskübî hk.) tertibin bozukluğunu ifade etmek için kullanılmıştır.

Atâ-yı Üskübî; *Risâle Atâ'ya vardukda bâdî-i nazarda nazmınun rekâketi ve tertîbinün sahâfeti malûm olup cümlesin erimiş mûma bandırup yine kendüye gönderür.* (s.1092)

SAFİR: 1. Mücevher olarak kullanılan temiz, berrak mâvi renkli, kıymetli sert bir taş, gök yâkut. 2. İnce ve güzel ses. 3. İnce ve tiz ses, ıslık.⁵²⁷

Âşık Çelebi, sevinçli gece yolcuları açısından şiiri, ince ve güzel bir ses olan *safir*'e benzetmiştir.

Fasl-ı evvel; *'İşk serverlerinin sefîri, şevk şeb-revlerinin safîridür.* (s. 175)

Safir-i ankâ: Güzel sesli anka kuşu.

Andelîbî; *Egerçi kendü zu'mınca bülbül-i gûyâ idi ammâ andan bir eyü söz, işidilmedük safir-i ankâ idi.* (s.1129)

Safir-i murğân-ı âlem-i lâreyb: İçinde şüphe olmayan âlemin ince, güzel sesli kuşu.

Husrev; *Şi'ri dahı verâ-yı revâk-ı ğaybdan ve safir-i murğân-ı âlem-i lâreybden söyler.* (s.1530)

SÂHİB-İ-BEYÂN-I FASİH: bk. Beyan.

SÂHİB-İ DÎVÂN: bk. Dîvân.

SÂHİB-İ UNVÂN: Yüksek mevki sâhibi. Şairi değerlendirmek için kullanılan sâhib-i unvân tabiri şairin diğer şairler arasında yüksek bir mevki sahibi olduğunu ifade için kullanılmıştır.

Naîmî-i sâni; *Şu'arâda dahı sâhib-i unvân idi.* (s.888)

SÂHİB-İ KALEM Ü SEYFİ: bk. Kalem.

SÂHİB-İ MEZHEB: bk. Mezheb.

SÂHİB-İ TAB'-I SELİM: bk. Tab'.

SAHN-I GÜLŞEN: bk. Gülşen.

⁵²⁶ Devellioğlu, s. 1064.

⁵²⁷ <http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=safir&mi=0> Erişim tarihi: 29.01.2017.

SANAT-I Şİ'R: bk. Şi'r.

SANÂYİ-İ BEDÎYYE: bk. Bedî.

SANEM-İ DEYR-İ FERHÂR: bk. Ferhâr.

SARRÂF-I TAB': bk. Sarrâf.

SAYREFÎ-İ LÜ'LÜ'-İ MANZÛM-I VİŞÂH-I FEVÂZIL: bk. Lü'lü.

SEB'A-İ MUALLAKA: Kabenin duvarında asılı yedi şiir. Cahiliye Dönemi bir âdet olarak Araplar en iyi yedi adet şiiri Kabenin duvarına asıp şiirlerin güzelliğinin bir sembolü olarak orada tutarmış. Bu şiirler Ukaz gibi Arap yarımadasında düzenlenen panayirlarda seçilen şiirler veya kasidelerdir.

Âşık Çelebi, (Suni Çelebi hk.) gazeli övmek için zamanın en iyi şiirleri olduğundan Kâbe duvarına asılan yedi şiire benzetmiştir.

Fasl-ı evvel; *Mısra*

*İzâ temme emrun deniyyun nekussu*⁵²⁸

Mucibince şi'r bir mertebe-i büilend-pâye ve rıfat-mâye buldı ki kiminiünsît u sadâsı gökde Şi'râ'ya vâsıl oldı ve kimi Seb'a-i Mu'allaka olup bâb-ı beyt-i Hudâ'ya asıldı. (s.132)

Fasl-ı evvel; *Seb'a'l-mesânî gün gibi âleme Pertev saldı, Seb'a-i Mu'allaka asılı kaldı.*(s.132)

Suni Çelebi; *Talîkde hod şöyle idi ki bir gazel diyüp yazsa Seb'a-i Mu'allaka asılı kalurdu.* (s.1298)

SEBA-İ SEYYÂRE-İ DOST-KÂMÎ-İ GAZEL: bk. Gazel.

SEB'A'L-MESÂNÎ: Kelime manası, ikilenen yedi ya da tekrarlanan yedidir. Yedi ayetten meydana gelen Fatiha suresinin ve Kur'an-ı Kerim'in adıdır. Fatiha, iki rekâtlık namazda iki kez tekrarlanmasında bu mana ile ilişkilendirilmektedir. Divan şiirinde ise *seb'a mesâniye* benzetme yapılarak şiirin kıymetine ve kutsiyetine işaret edilmiştir.⁵²⁹Ayrıca *seb'a mesâni* “tasavvufda, ayn ve ilmim mertebelerindeki yedi çeşit zuhuru itibariyle Hakk'ın Zatı”⁵³⁰ ile ilişkilendirilmiştir.

⁵²⁸ Aşağılık olanın iş tamalanınca onu anlatırız.

⁵²⁹ Erkal, “*Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*”, s. 144.

⁵³⁰ Uludağ, s. 308.

Fasl-1 evvel; **Seb'a'l-mesânî** gün gibi âleme Pertev saldı, Seba-i Muallaka asılı kaldı.(s.132)

SEBEB-İ MAÂŞ VE HUSÛL-İ İNTİ'ÂŞI: bk. İnti'âş.

SEBK: 1. Bir şeyi eritme, kalıba dökme. 2. İbarenin tarz ve tertibi.⁵³¹ *Sebk* ifadesi ile şairin şiir sanatındaki tarzı anlatılmaktadır. Âşık Çelebi, (Refîdûn Ağa hk.) *lutf-ı sebk* ve *hüsn-i sebk* sahibi olduğunu ifade etmiştir.

Hüsn-i sebk: Güzel tarz.

Fasl-1 evvel; *Fi'l-vâkı şol ki hakdur bunların nazminun hüsn-i sebkî ve lutf-ı sebkî elfâzınun selâseti ve ma'nâsınun cezâleti, edâsınun letâfeti Burhânü'd-dîn nazmindan râcih-i mutlakdur fe eyne hâzâ min zâke.* (s.166)

Lutf-ı sebk: Yumuşak, hoş tarz.

Refîdûn Ağa; *El-hak lutf-ı sebk ve hüsn-i sebk cezâlet-i eş'âr ve selâmet-i esfâr ve letâfet-i edâ ve nezâfet-i inşâ ve zarâfet-i imlâ ile nâdirü'n nazîrdür ve cem-i hüsn-i îcâz ve lutf-ı i'câzide nâsîh-i her sefir ü semîrdür.* (s.1181)

Fasl-1 evvel; *Fi'l-vâkı şol ki hakdur bunların nazminun hüsn-i sebkî ve lutf-ı sebkî elfâzınun selâseti ve ma'nâsınun cezâleti, edâsınun letâfeti Burhânü'd-dîn nazmindan râcih-i mutlakdur fe eyne hâzâ min zâke.* (s.166)

SEBÛK: 1. Hafif, yeğni. 2. Çabuk. 3. Ağırlığı, ağırbaşlılığı olmayan.⁵³² *Sebük* tabiri şiir (Şikârî-i sâlîs hk.), mesnevi (Şeyhî hk.), lafz (Sücûdî hk.) ve eser (Alî hk.) ile ilgi hafif olarak güzel ve olumlu anlamda kullanılmıştır.

Nihânî; *Türkçede dahı dili çalar imiş. Ol sebebden sebük-rûhlar ve zarîfler Nacak diyü mezkûri şu'arâ içinde sebük salları imiş.* (s.924)

Sebük-rûh u latîf-tab': Hafif ruhlu ve ince tab'lı.

Amrî; *Sebük-rûh u latîf-tab' olduğına eş'ârı şâhid ve nazmı şânında hâlet-i ışk olduğına mü'eyyiddür.* (s.1125)

Sebük ü şîrîn: Tatlı ve hafif.

Şikârî-i sâlîs; *Şi'ri dahı sebük ü şîrîn ve levendâne vü ışk-âyîndür.* (s.1429)

Şeyhî; *Egerçi Âhî'nün Husrev ü Şîrîn'i nazûk ü nağz u zarîfâne vü pür mağz ü pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı*

⁵³¹ Devellioğlu, s. 1081.

⁵³² Devellioğlu, s. 1081.

*musanna' u ma'nîdâr ve Cafer Çelebi'nün Heves-nâme'si belâgat-şi'âr ve Lâmi 'î'nün mesneviyyâtı **sebük ü şîrîn** ve selîs ü rengîndür.* (s.1455)

Sücûdî; *Elfâzı **sebük ü şîrîn** ve ma'ânîsi fehme kârîb ü izâna karîndür.* (s.945)

Alî; *Anun gibi eser bir âdeme yiter belki artar. Nâzûk ü nağz ser-â-ser pür-mağz; **sebük ü şîrîn** ve muhayyel ü rengîn.* (s.1109)

SEFÎNE-İ EŞ'ÂR: Şiirlerin gemisi. Sefîne-i eş'âr tabiri ile şiir mecmuaları veya şiir kitapları kast edildiği değerlendirilmektedir.

Nigârî; *Ve hâtırı memlû **sefine-i eş'âr** ve nevâdir ü emsâldür.* (s. 894)

SEFİR: Elçi. Âşık Çelebi, aşk sevenler açısından şiiri tanımladığın da şiire bir elçi benzetmesi yapmıştır.

Fasl-ı evvel; *'İşk serverlerinin **sefiri**, şevk şeb-revlerinin safiridür.* (s. 175)

Sefir ü semîr: Elçi ve gece sohbet arkadaşı.

Refîdûn Ağa; *El-hak lutf-ı sebk ve hüsn-i sebk cezâlet-i eş'âr ve selâmet-i esfâr ve letâfet-i edâ ve nezâfet-i inşâ ve zarâfet-i imlâ ile nâdirü'n nazîrdür ve cem-i hüsn-i icâz ve lutf-ı i'câzide nâsîh-i her **sefir ü semîr**dür.* (s.1181)

SEHL-İ MÜMTENÎ: Kolay ve sâde görüldüğü halde, bulunup söylenmesi ve taklidi zor olan söz.⁵³³

Sehl-i mümtenî'yi anlatan kaynakların hemen hemen hepsinin ortak noktaları ise; zor ve kolayın bir karışımını bir sentezini ifade etmektedirler. *Sehl-i mümtenî*de anlatım basit, sade ve düz olduğu için herkes tarafından bir benzeri çok kolay bir şekilde yapılacağı hissi uyandırır fakat bir mislini yapmaya kalkışınca, benzeri yapılamaz. Çünkü sehl-i mümtenî tarzındaki bir şiir ya da eserin içerisinde bulunan özlü ve veciz diye adlandırabileceğimiz kısa ve çok anlam yüklü bir anlatım olması ve dilin hususiyetlerini olağanüstü kullanımı bunun başlıca sebebidir.⁵³⁴ Âşık Çelebi neden sehli mümtenî olduğunun sebebini ifade etmeden beyit ve matla hakkında sehl-i mümtenî tabirini kullanmıştır.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Ve bu iki beyti **sehl-i mümtenîdür** ve Seba-i Muallaka'ya sâmin ü tâsidür.*(s.305)

Bend

Az müdetde çoğ itmiş idi

⁵³³ Devellioğlu, s. 1086.

⁵³⁴ Mengi, "Divan Şiiri Yazıları", s. 66.

Sâyesi olmuş idi alem-gîr

Şems-i asr idi asrda şemsün

Zıllı memdûd olur zemânı kasîr

Yûnus Emre; *Bu beyt dahı **sehl-i mümteni** kabîlindendir.*

Beyt

Dimedünmi sev beni derdüne dermân olayın

Sevdüğümce artdı derdüm yanî dermân eyledün. (s.689)

Mesîhî; *Ali Paşa-yı merhûma mersiyesi **sehl-i mümteni** kabîlindendir.*

Matla'

Hâb-ı ğafletden uyanmağa uyun-ı ezhâr

Her seher su sepeler yüzlerine ebr-i bahâr

Memdûh vâsfında

Beyt

Sübha-i nazmını aldukça elin şu'arâ

Dilde tesbîhi olur her birinün istiğfâr (s.810)

Fasl-1 evvel; *Hakkâ ki bu matla' dahı zâde-i tab'-ı şerîflerinden tâlî olmuşdur, **sehl-i mümteni** vâkı olmuşdur. (s.196)*

SELÂKAT: Güzel söz söyleme kabiliyeti.⁵³⁵ Şairin sanat kabiliyeti ile ilgili olan *selâkat* kelimesi *tab'* kelimesi ile kıyaslandığında, aşağıdaki örnekte (Beyânî-i sâni hk.) selâkat, şairlik kabiliyetini açık olarak ifade etmekte olduğu ve *tab'* kelimesi ise daha genel anlamda yaratılıştan gelen yetenekler olarak kullanıldığı görülmektedir. (Ayrıntılı bilgi için bk. *Tab'*.)

Selâkat-i tab': Yaratılışında güzel söz söyleme kabiliyeti.

Beyânî-i sâni; *Selâmet-i zihne ve **selâkat-i tab'a** ve letâfet-i akla ve nekâhet-i fikre mâlik nefîs dânişmen dolup cihet-i ilmiyesi mamûr ve fezâ'il-i hulkıyye üzre meftûr ve beyne'l-akrân tefevvuk ile meşhurdur. (s.446)*

SELÂMET: 1. Salimlik, eminlik, koku ve endişeden uzak olma. 2. Selâmet çıkma kurtulma. 3. İyi netice. 4. Kurtulma. 5. Cümlenin düzgün ve doğru olması. 6. Esenlik.⁵³⁶

Şairin *tab'*ının değerlendirmesinde kullanılmış olan selâmet tabiri *tab'*ın doğru ve düzgünlüğünü ifade eden takdir beyanıdır.

⁵³⁵ Devellioğlu, s. 1087.

⁵³⁶ Devellioğlu, s.1088.

Selâmet-i tab': Tab'ın doğruluğu, esenliği.

Sânîî; *Selâmet-i tab'* ve *istikâmet-i zihn sebebi ile gâhî şi'rde dahi azmâyîş-i tab' ider.* (s.1278)

Emînî; *Selâmet-i tab'ına ve zerâfet-i şanına bu ebyâtı nişândur ki her biri kitâb-ı belâgate unvandır.* (s.385)

Selâmet-i tab' u nekavet-i şân: Tab'ın doğruluğu ve şanının temizliği.

Sehâbî; *Anda olan selâmet-i tab' u nekavet-i şân hüsn-i idrak u cevdet-i izân ğayet-i erbâb-ı dâniş ve ibret-efzâ-yı ehl-i irfândur.* (s.946)

SELÂSET: Sözüün akıcı olma hâli, akıcılık, kolay anlaşılma hâli.⁵³⁷ Şiir ve bazı nazım şekillerinin değerlendirmesinde kullanılan *selâset* ifadesi akıcılık manasına gelmektedir.⁵³⁸ Şiirde selâsetin bulunması olumlu yönde bir takdir ifadesidir. *Selâsetten* yoksun olması ise bir eksiklik ve şiirin iyi olmadığını ifadesidir.

Âşık Çelebi, ise *selâset* tabirini, şiir (Hilâlî; hk., Ahmed Paşa hk., Ümîdî hk.) , nazm (Kâtibî-i Diger hk., Hamdî Çelebi hk., Sâni hk.), lafz (Â'îşe Hâtûn hk.), edâ (Gubârî-i diğerk hk.) ve fikr ("Senâyî hk.) için kullanmıştır. Zâtî için belli bir tarihten sonraki şiirlerinin de selâset olmadığını ifade etmiştir.

Selâset-i edâ: Üslubun akıcılığı.

Gubârî-i diğerk; *Ferez dak-ı şâ'ir ki şu'arâ-yı büleğâ-yı Arab efâzılından ve şu'arâ-yı tâbiînün emâsilindendir, ashâb natında bu beyti dimişdür ki lafz u ma'nâda ve selâset-i edâda ve tasnî ü tersîde bedü'l-bedil ve 'adîmü'l-'adîldür.* (s.1621)

Selâset-i elfâz: Açık, akıcı lafızlar.

Â'îşe Hâtûn; *Bu teşbîdden ğaraz budur ki egerçi tâ'ife-i zenândan şi'rdemzenân kimesne çokdur ammâ müşârün ileyhâdan vezn-i tab' ve hüsn-i nazm ve lutf-ı edâ ve selâset-i elfâza kâdire şâ'ire yokdur.* (s.1136)

Fasl-ı evvel; *Fi'l-vâkı şol ki hakdur bunların nazmının hüsn-i sebki ve lutf-ı sebki elfâzının selâseti ve ma'nâsının cezâleti, edâsının letâfeti Burhânü'd-dîn nazmından râcih-i mutlakdur fe eyne hâzâ min zâke.* (s.166)

Selâset-i eş'âr: Şiirlerin akıcılığı.

Hilâlî; *Niçe ser-keşlerin matla'ları anun şi'ri öninde külâh-ı bî-ser, niçe manidâr beytler anun hayal-engîz gazelleri yanında kâleb-i bî-cân ve hüsn-i bî-ân idi ve*

⁵³⁷ Devellioğlu, s.1088.

⁵³⁸ Çetindağ, "Şiir ve Tenkit -Türk, İnan ve Arap Tezkirelerinde-", s. 297.

selâset-i eş'ârına niçe mahzen-i esrâr-ı eş'âr şâ'irlerün çirîş-i Keldânî (?) gibi ağızları egilüp haytân u nigerândı. (s.542)

Ahmed Paşa; *Fi'l-cümle temyîze kâdir olan ehl-i tab'a malumdur ki Necâtî şiirinde olan çâşnî vü şîve vü selâset ne mertebededür. (s.291)*

Hayretî; *Hakkâ ki şi'rinde selâset ve edâsında cezâlet vardur, çâşnîdâr u hemvârdur. (s.639)*

Zâtî; *Şol ki sene erbaîn ve tisami'eden sonra didügi eş'ârıdır, letâfet ü selâsetden bi'l-külliyeye ârîdür. (s.1576)*

Ümîdî; *Zihinde letâfet ve edâsında nezâfet fikrinde selâmet ve şi'rinde selâset vardur. (s.368)*

Fıkr ü selâset: Fikrin akıcılığı.

Senâyî; *Hakîr bir meclisde cem oldum, çok rûhâniyyet fehm eyledüm, çendân hüsn-i nazma vücuda; şi'r ü dikkat, fıkr ü selâset, elfâz u letâfet edâya kâdirdür hele bârî şa'irdür ammâ kemâ kîle. (s.1489)*

Selâset-i nazm: Akıcı nazm.

Kâtibî-i Diger; *Hem ma'nâ-yı beytleri ma'mûr hem cezâlet-i elfâzı ve selâset-i nazmı ğayr-ı meysûrdur, matla'ı budur. (s.703)*

Hamdî Çelebi; *Kemâl Paşa-zâde-i merhûm yanında Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı medh olinsa ol kitâbdaki nazmun selâseti ve şi'rün cezâleti ve "ol bahrün hâssasıdır yohsa kitâb nefsinde şîveden ârî ve ândan berîdür" dir imiş. (s.634)*

Sânî; *Nazmında hüsn-i edâ vü selâset ve şi'rinde çâşnî-i sûz u harâret vardur. (s.1278)*

SELÂKA: Güzel söyleme ve yazma istidadı.⁵³⁹Şairin yaratılışıyla ilgili olan durumunu, sanata olan kabiliyetini ve yeteneğini belirtmek için kullanılan başta *tab'*, *tabiat*, *selâkat*, *kabiliyet*, *kudret*, *kuvvet* gibi tabirlerden biri de *selika*'dır.

Âşık Çelebi *selika* tabirini, *cevdet* ve *selâmet* gibi yakın anlamlara gelen sıfatlar ile beraber aynı tamlama içinde kullanmıştır. *Selika* tabiri, genel olarak tüm yaratılış kabiliyetlerini içermekle beraber özellikle şiire olan kabiliyeti yani yaratılıştan şaire verilmiş olan şiir sanatı yeteneğini ifade etmek için bazen aynı cümle içerisinde şiir ile ilgili bir kelime kullanmaktadır (Fırâkî hk.). Ayrıca (Zâtî hk.) şiir kabiliyetinin yaratılıştan verildiğini ifade etmek için sadece "*şiir ona selikî idi*" tabiri kullanmıştır.

⁵³⁹ Devellioğlu, s. 1089.

Hâtîfî-i sâlis; *Şi're dahı kûşîş idüp selîkası cevdet ve karîhası nekâhet üzre olmağın ol fenni dahı tekmîl eylemişdür.* (s.531)

Selîka-i şî'r: Şiir kabiliyeti.

Fasl-ı evvel; *Ahvâl-i âl bu minvâl ve ahrâb-ı ashâb dahı bu me'âl üzredür ki efzalü'l-beşer bede'l-enbiyâ halîfe-i resul-ı kibriyâ Ebâ Bekr-i Sıddîk ki rütbe-i hilâfetün bî-hilâf mesned-nişîn-i vâlâ-kadri ve mâ sabbe'llâhu fî sadrî şey'en illâ ve sabbeytuhû fî sadri ebî Bekrin⁵⁴⁰ serîrinün sâhib-i sadrıdur, tab'iatları selîka-i şî'r üzre meftûr ve nazm-ı şeriflerinden sâdır olan vâridât-ı eş'âr kütüb-i ehâdisde mestûrdur.* (s.147)

Firâkî; *Sadakât-ı pâdşâhîden on beş akça itmişlerdür, ol zemân bu zemândur ki pây-ı hevesi dâmen-i vahdete çeküp tohm-ı ümmîdi zemîn-i uzlete eküp yine Kûtâhiyye'de vâiz ü nâsıhdur ammâ selîkası şî'r üzere olmağın elbette cemî evkatda nazm-ı eş'ârdan güzîri yokdur ve eğlencelerde yanında nazmdan dil-pezîri yokdur.* (s.1153)

Latîfî; *Selîkası şî'r ü inşaya mülâyim olup ikisine bile mümâreset itmişdür.* (s.737)

Selîka-i tab'iat: Yaratılıştaki güzel söz kabiliyeti.

Zâtî; *Selîka-i tab'iatında kuvvet-i şî'riyyet olmağla şî're heves idüp İstanbul'a gelüp remli kifâf-ı maâşa husûl-ı mültemes idüp Edirne ve İstanbul'da ömr geçirmişdür.* (s.1573)

Mecdî; *Selîkası nazm u nesre şâmildür ve inşâ-yı Arabîde dahı kâmindür.* (s.783)

Selâmet-i selika: Yadılış kabiliyetinin sağlıklı olması.

Necâtî; *Cevdet-i tab'ı ve selâmet-i selîkası nümâyân olur.* (s.852)

Selîkî: Selîkaya mensup, selika ile ilgili.

Zâtî; *Şi'r ana selîkî ve bahşâyîş-i hakîkî idi.* (s.1573)

SELÎS: Düzgün ve açık ifâdeli, âhenkli ve akıcı (söz, yazı).⁵⁴¹ (Ayrıntılı bilgi için bk. Selâset.) Şiirin değerlendirmesinde kullanılan *selis* tabiri olumlu yönde bir takdirdir. Âşık Çelebi, *selis* tabirini, akıcı, açık manasında *nazm, lafz, edâ, ibâre, ihtirâ', kelime, kıta'* ve mesnevi için kullanılmıştır.

⁵⁴⁰ Allah'ın benim gönlüme indirdiği hiçbir şey yoktur ki ben de o şeyi Ebû Bekir'e aktarmış olmayayım.

⁵⁴¹ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=selis&mi=0> Erş.T: 27.01.2017.

Bâkî; *Şi'ri muhkem ü üstüvâr, hemvâr u pürkâr, rengîn ü çâşnîdâr; elfâzı selîs, ma'nâsı nefîs, nazmı pâk ve mefhûmı sûznâkdur.* (s.410)

Necâtî; *Şi'ri yek-dest ü hemvâr ve nazmı selîs ü çâşnîdârdur.* (s.850)

Selis-edâ: bk. Edâ-yı selis.

Misâlî Çelebi; *Elhak ismi müsemmasına mutâbık, ahlâk-ı hasene üzre mütehâlık bir cevân-ı sâhib i kemâl ve şâ'ir-i bî-misâldür; hadâset-i sinn ile niçe ma'nâ-yı hâssa kâdir ve selîs-edâ itmede zemânede nâdirdür.* (s.781)

Rahmî; *Çespân-ı elfâzla ve nağz-ı ma'nâda ve selîs-edâda ol dahı makbûl-i âlemdür.* (s.1350)

Refî; *Nefîs ma'ânî vü selîs edâya kâdirdür.* (s.1375)

Revânî; *Merhûmun nefîs ma'nâlı selîs edâlı gül ü serv ve berf ü beneşşe redîf kasîdeleri vardur.* (s.1392)

Riyâzî-i sâni; *Eğer bu makûjle cüz'ıyyâta mültefit olmasa eş'arı nefîs ve edâsı selîs idi ammâ cüz'ıyyâta sakmağla mühimmâtdan dûr olurdu ve ol sebebeden matûn-ı ehl-i şer u şûr olurdu tecâveze'llâhu an seyyiâtihi ve mahâ bi-isâleti mâ'i rahmetihi an sahayifi eâmâlihi nukûşe hefevâtihi⁵⁴².* (s.1399)

Adnî; *Egerçi merhumun eş'arı nefîs ve edâsı selîsdür, ammâ inşâsı şî'rinden alâ ve kinâyât u istiârât ve letâ'if ü nükâtı mebâdî vü mebânîsi puhte vü üstâdânedür.* (s.1057)

Hâfız-ı Acem; *Üslûb-ı şî'rde dahı bu âdetleri merîdür ammâ gâhî rengîn ma'nâlar ve selîs edâlar anlardan sâdır olur ki hayret-efzâ-yı ukûl ve ibret-nümâ-yı şu'arâ-yı fuhûl olur.* (s.603)

Sâlih Çelebi; *Suhan-sâzlıkda ve kıssa-perdâzlıkda ve kelâm-ı nefîs ü edâ-yı selîs ile hüsn-i edâda dem-i İsâ ile sihr-i Sâmirî cem idüp yed-i beyzâları vardur.*(s.1269)

Selis ibâret: Akııcı tabirler.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Ve vehmden baîd ve fehme karîb selîs ibâret ve vazih edâ ile rivâyet iderler.*(s.300)

Zâtî; *Ammâ şî'ri şekk yokdur ki şî'r (?) şimdi nağz u nâzûk ve şâ'irlerümüz ğarîb ma'nâlar ve latîf edâlar, selîs ibâretler, terviye vü istihdâm ve tecnîs ü ihâm tarîkinde nefîs zarâfetler itmekle gitdükçe terakkîde ve lâhikî sâbıkından tekaddüm kâdına himmet-i âlîde olmuşdur.* (s.1575)

⁵⁴² Allah onun günahlarını bağışladı ve rahmet yağdırmak suretiyle amel defterindeki suç kayıtlarını sildi.

Selis ihtirâ: Daha önce benzeri olmayan, yeni icat edilenin (şiir gibi) akıcılığı.

Füsûnî; *Hâliyâ mülâzımdur ve zihn-i pâkine ve tab'-ı derrâkine tarika-i şi'rde hâssa ibdâlar ve selîs ihtirâlar lâzımdur.* (s.1185)

Selis kelimât: Akıcı kelimeler.

Bîdârî; *Bâvücûd ki sâ'ir âcemler edâ-yı Türkîde kâsırdur, bu nefîs ebyâta ve selîs kelimâta kâdirdür.* (s. 448)

Selis ü âbdâr: bk. Âbdâr.

Fuzûlî; *Kerbelâ'da binâ olunan çeşme târîhinde bu kıtası selis ü âbdârdur gûyâ ki şarâb-ı hoş-güvârdur.* (s.1202)

Selis ü çâşnîdâr: Akıcı ve hoş olan.

Necâtî; *Şi'ri yek-dest ü hemvâr ve nazmı selîs ü çâşnîdârdur.* (s.850)

Selis ü rengîn: Akıcı ve parlak.

Şeyhî; *Egerçi Âhî'nün Husrev ü Şîrîn'i nazûk ü nağz u zarifâne vü pür mağz ü pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı musanna' u ma'nîdâr ve Cafer Çelebi'nün Heves-nâme'si belâgat-şi'âr ve Lâmi'i'nün mesneviyyâtı sebûk ü şîrîn ve selîs ü rengîndür.* (s.1455)

Edâ-yı selis: bk. Selis-edâ.

SER-ÂMED ŞÂİRLER: Şairlerin ileri gelenleri başta bulunanları. Şair için başta bulunmak diğerleri arasında ileri çıkmak olumlu bir hususiyettir.

Yahyâ; *Ferzîn gibi yayabaşı oldu arsa-i şi'rün dahı yek-süvârı ve ser-âmed şâ'irlerin pâdâşı oldu.* (s.673)

Hilâlî; *Ol ser-tâc-ı şu'arâ için başa iltûp niçe ser-âmed şâ'irler anun tab'ancasın yemiş belki sâhib-i hamseler şikence-i pençesin yemiş idi.* (s.542)

SER-BÜLEND: bk. Büleend.

SERV-İ HİRÂMÂN: Nazlı sallanan selvi. Âşık Çelebi, Figânî'yi şairilik yeteneği açısından Na'tî ve Nûhî ile kıyasladığında Figânî'yi takdir ve ve üstün olduğunu ifade için uzun boylu selvi ağacına diğerlerini ise kısa bitkilere benzetmiştir.

Figânî; *Ammâ heyhat onlar kalb u kâlbüd ve Figânî rûh-ı revân; onlar sebze vü semen, bu serv-i hurâmândur; onlar teslîsde Utarîd ve Müşterî, bu Hurşîd-i rahşândur.* (s.1203)

SİAT-I KELÂM: bk. Kelâm.

SİHR: 1. Büyü; göz bağıcılık, büyücülük. 2. büyü kadar te'siri olan şey, fettanlık. 3. Şiir ve güzel söz söyleme gibi insanı meftun eden hüner, sanat.⁵⁴³

İslamiyetten önce şairlerin halk nezdindeki durumu sihirbaz ve kâhin gibi olduğundan onların söylemiş olduğu sözlerde sihr addedilmekteydi. Diğer yönden şiirin halk üzerindeki olağanüstü tesirlerinden dolayı sihr ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca şiirde kullanılan harflerin rakamsal değerleri ile bir sihr malzemesi olarak kullanıp belli bir sıra ve söyleyiş ile bir tür sihr yaparak canlılar üzerinde tesir yapmakta söz ile sihr arasındaki irtibatlardan biridir.⁵⁴⁴

Âşık Çelebi, şair için sahîr tabirini (Figânî hk.) kullanmıştır.

Necâtî; *Ammâ Necâtî ile farkı mu'cize vü **sihr** münâsebeti ve nûr-ı şems ü pertev-i şem mübâyenetidür.* (s.850)

Nişân Beg; *Mu'cize vü **sihri** şî'r ü inşâ zımında terkîb itmîşlerdür.* (s. 874)

Sihri-i helâl: Her iki tarafa bağlanması mümkün olan bir ara cümle veyâ kelimeyi muhtevi mısra veyâ beytin rûha hoş gelmesi hâli.⁵⁴⁵

Figânî; *Ve bi'l-cümle kitâb hükmince olan şâ'irlerin biri ve **sihri helâl** iden **sâhirlerünberridür.*** (s.1203)

Dervîş Çelebi; *Bu mukâbeledede didügi **bu kıta sihr-i helâldür.*** (s.519)

Kıta

Buved în suhan gerçi terk-i edeb

Zi dâna hatâyî nebâşed aceb

Peyember ki dâdeş hudâ-yı kerîm

Hısâl-i hamîde vü hulk-i azîm

Revâ key şeved âhir ey âkilân

Buved feyz-i adl ez Mecûsî ber ân

Buved ez medâr-i heme akl dûr

Ki sâye be-bahşed be-hurşîd nûr

Figânî; *Ve bi'l-cümle kitâb hükmince olan şâ'irlerin biri ve **sihri helâl** iden **sâhirlerünberridür.*** (s.1203)

⁵⁴³ Devellioğlu, s. 1111.

⁵⁴⁴ Özgür Kıyçak, "17. Yüzyıl mesnevilerinin zihniyet çözümlemesi ve yapılandırma eğitim sürecinde kullanımı" Dokuz Eylül Ü Eğitim Bilimleri Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir. 2014. s. 936.

⁵⁴⁵ Devellioğlu, s. 1111.

Gazalî; *İskender Çelebi-i merhûm vâkiasına didüğü târîh dahı bir târîhdür ki egerçi nefsi-târîhde çok hâl yokdur ammâ kıtası ve sadeden hâric mazmûn olmaduğı **sihr-i helâldür** ve nazîre dimek muhaldür.*

Kıta

Mîr İskender itibârı görüp

Ey gönül ibret al bu hâletden

Akıbet n'oldı hâsılı gör kim

Bu kadar devlet ü saâdetden (s.1659)

Hâfız-ı Acem; *Bu matla'ı dahı **sihr-i helâldür**.*

Matla'

Bâde halliğa acâ'ib hile buldum gûş itin

Mest olınteklîf sâkıt bulsun andın nûş itin (s.604)

Yahyâ; *Hakkâ ki **sihr-i helâldür** ve nazîre dimek muhaldür. (s.677)*

Kâmî Efendi; *Târîh*

Asr bes râm Rüstem-i ânî⁵⁴⁶

*Egerçi bu makûle târîhler çok dimişlerdür ammâ bahr-i kasîr ola ve edâ-yı mücez ola ve tekellûf ü ta'kid olmaya. Ve nâmu vü mansıbı ve sânilik ihâmı mezkûr ola, **sihr-i helâldür**. (s.715)*

Fasl-ı evvel; *Beyt*

Terk it hevâ-yı şî'ri ki sevdâ-yı hâmdur

***Sihr-i helâl** olursa da dime harâmdur. (s.166)*

Sihr-i Sâmirî: Samiri'nin sihri. (Sâmirî; Hz. Musa (a.s.) Tur dağında iken, halkı yaptığı buzağıya taptırmaya çalışan kişidir.) Âşık Çelebi, şiiiri samirî'nin sihrine, şairi ise samirî'ye benzetmiştir.

Ubeydî Çelebi; *Aslı matmah-ı enzâr ve matrah-ı efkâr olan ilm ü fazlda akrânı içinde mümtâz, fûrde fâris-i feres-i mızâm, belâgat-ı şî'rde şöret-şî'âr, mu'ammâda nâmdâr, ilm-i edvârda sît u sadâsı şöre-i dâr u diyâr ve fenn-i mûsikîde dem-i İsa ile **sihr-i Sâmirî**'yi cem itmekte mu'ciz-âsârdur. (s.1049)*

Sâlih Çelebi; *Suhan-sâzlıkda ve kıssa-perdâzlıkda ve kelâm-ı nefis ü edâ-yı selîs ile hüsn-i edâda dem-i İsa ile **sihr-i Sâmirî** cem idüp yed-i beyzâları vardur. (s.1269)*

Sihr-i şî'r: Sihir gibi olan şiiir.

⁵⁴⁶ ASIR ikinci Rüstem'e tümüyle boyun eğmiş.

Fasl-1 evvel; *Ve imâmet-i mevrûse vü müktesebenün câmii şeref-i haseb ü nesebün mecma'ı olan İmâm Şâfi'î'nün hod **sihr-i şî'r**de yed-i beyzâsı ve şu'arâ içinde kadr-i alâsı vardı.* (s.159)

Emrî Çelebi; *Hayâl şöyle ki mâhda yâ burc-ı sevrde ola, **sihr-i şî'r** ile indirüp inek gibi andan **şîr-i sâfi** sağar.* (s.359)

Şa'ir-i sihr-âferîn: Büyüleyici şair.

Rahmî; *Ol vaktten beri zemânnun **şa'ir-i sihr-âferîni** ve şu'arânun güzînidür.* (s.1347)

Gazalî; *İskender Çelebi-i merhûm vâkiasına didügi târîh dahı bir târîhdür ki egerçi nefsi târîhde çok hâl yokdur ammâ kıtası ve sadeden hâric **mazmûn** olmaduğu sihr-i helâldür ve nazîre dimek muhaldür.* (s.1659)

Şâ'ir-i sihr-güzâr: Sihir gösteren şair.

Kâtibî; *Galata'dan kopmuş, tershâne kâtibi olmuş, Seydî Alî Çelebi dimekle marûf bir **şâ'ir-i sihr-güzâr**dı.* (s.693)

SİLK-İ BEYÂN: bk. Beyan.

SİLK-İ DÜRR Ü GÜHER: Cevher ve inci dizilen iplik.

Sunî-i sâni; *Anlar ğam u ğussadan güng ü lâl ve hayvânât-ı Acem gibi bî-zebân olanlar pür-şûr u şağabdur ve bi'l-cümle şî'ri sun'ullâha mazhardur, rişte-i mîstar üzre yazılan kelimâtı **silk-i dürr ü güher**dür.* (s1294)

SİLSİLETÜ'Z-ZEHEB: Altın zincir. Bu tabir hadis rivayetinde tam güvenilir bir isnadı ifade için kullanılmıştır. “Bir hadisi veya bir sözü ilk söyleyene nisbet etmek için senesinde yer alan râvilerin adlarını zikretmek” anlamındaki isnad hadis uydurma faaliyetlerine karşı geliştirilmiş en önemli tedbirdir.⁵⁴⁷

Âşık Çelebi, Nigâhi'nin şiirini kıymetli olması yönünden altın bir zincire benzetmiştir.

Nigâhî; *Ve bi'l-cümle rişte-i mîstar-ı şî'ri bir **silsiletü'z-zeheb** dürr-i pürdür.* (s.895)

⁵⁴⁷ İsmail Yücel, “Sissiletü'z-zeheb”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 37, Ankara, 2000, s. 209.

SİNİMMÂR: Numan İbn-i Münzir'in Havernak adıyla yaptırdığı köşkün mimarı. Köşk bittikten sonra bir benzeri yapılmasını diye sarayın damından atılarak öldürülmüştür.⁵⁴⁸

Âşık Çelebi, şairin yüksek kıymetini ve şiirin güzel ve sağlamlığını ifade etmek için şairi, (Revnağ hk.) mimar Sinimmâr'a, şiiri ise onun yaptığı köşk olan Havernâk'a benzetmiştir.

Revnağ; *Bu monlâ Revnağ'un adı Mehemmed ve mahlası Revnağ'dur ve tamîr-i büyüt-ı ebyât-ı şi'rde kendü mi'mâr-ı Sinimmâr-âsâr u her beyti reşk-i kasr-ı Hâvernâk'dur.* (s.1394)

SİPENDMÂNEND: Üzerlik tohumu benzeri, üzerlik tohumu gibi. Üzerlik tohumu nazardan korunmak için yakılır. Şiirin, ciğer yakmada benzetildiği bir unsur olan *sipendmânend* şiirin değerlendirmesinde yakıcı olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır.

Figânî; *Sûziş-i şi'rlle ciğer-sûzlukda sipendmânenddür.* (s.1203)

SİRİŞT: Yaratılış, tab'iat, huy.⁵⁴⁹ Âşık Çelebi, *sirişt* tabiri ile şairin genel anlamda yaratılış ve yaratılıştan verilmiş olan şiir sanatı gücünü kast etmektedir.

Fasl-1 evvel; *Vâkı olan kelimât-ı tayyibeleri ki tînde mâ'-i "ve mâ yantıku ani'l-hevâ"⁵⁵⁰ ile siriştüdür, silk-i nazmda muntazam olmayup vetîre-i nesre muvâfık olup reyb ü reyn-i erbâb-ı irtiyâbdan bî-bâk ola.* (s.138)

Fasl-1 evvel; *Makta-ı ebyât: Nazm u şi'r hakkında buyurdıkları kelimât-ı tayyibedür ki ol kelimâtun tîneti ve mâ yantıkuani'l-hevâ"⁵⁵¹ ile siriştüdür.* (s.142)

Sirişt-i âb u gil: Taktir edikmiş rızık, yaratılıştan verilmiş olan.

Fasl-1 evvel; *Ammâ kasvet-i hâtır ve kesret-i havâtırdan nukûş-ı şi'r ü inşâ levha-i dilden memhû ve eser-i nazm u nesr sirişt-i âb u gilden mafû olup ancak hasb-i hâl olmağ için* (s.249)

Anâsır-ı sirişt: Yaratılışın unsurları (su, torak, hava, ateş)

Şemsî Paşa; *Anâsır-ı sirişti âb u hâk u bâd u nârdan tebdil hüsn-i hulk ve lutf-ı tab' ve uluvv-i şân ve vasf-ı cemîldür.* (s.1438)

⁵⁴⁸ Devellioğlu, s. 1114.

⁵⁴⁹ Devellioğlu, s. 1116.

⁵⁵⁰ O kendiliğinden konuşmamaktadır. Necm 3.

⁵⁵¹ O kendiliğinden konuşmamaktadır. Necm 3.

SÖZ: 1. Bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan sözcük ya da sözcük dizisi, lakırdı, kelam, kavil; yazılı ya da sözlü anlatım yolu.2. Bir ya da birkaç heceden oluşan ve anlamı olan ses birliği, sözcük, kelime; bir kurulda, toplantıda konuşma.3. Bir konuyu yazılı olarak açıklamaya yarayan sözcük dizisi; özdeyiş.⁵⁵²

Söz ya da suhen, şiir sanatının temelini oluşturan söz genellikle tezkirelerde şiir ve şair ile ilgili değerlendirmelere geçmeden önce üzerinde durdukları önemli unsurlardan biridir. Sözle ilgili genel özelliklerin bazıları şöyle sıralanabilir, ilk yaratılan şeyin “Kün” emri olmasından dolayı sözün herşeyden önce olması, sözün kutsal olması, insanı hayvandan ayıran ve insanın faziletine medar olan yine söz olması sayılabilir.

Âşık Çelebi, söz ile İsâ (a.s.) arasında bir benzerlik ilişkisi kurar Hz. Meryemi kaleme, Ruhu'l-ül kuds'ü mana'ya ve Hz. İsâ (a.s.) ise söz benzetmiştir. Sözü, nazım ve nesir olarak ikiye ayırdığı gibi yine bu ikiliyi dahi her birini ikiye ayırmıştır. Nazm için *sâfil* (aşağı, kötü olan) ve *âlî* olarak ayrılan bu iki kısımdan tercih edilenin *âlî* yani kıymetli, faydalı, hikmetli olan olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca Kur'an ve hadislerin yazım şekli olan nesri, genel düşüncenin aksine nazmdan üstün tutmuştur. Söz için *eyü*, *nûş-ı revân*, *sûz*, *âşıkane*, *yane yane*, *nâ-mahrem*, *perîşân şâhid-i ra'nâ* sıfatları kullanmakla beraber *dürr-i manzûm*, *misl-i sâ'ir* ve *dürr-i bahr-i fesâh* benzetmeleri de yapılmıştır.

Andelîbî; *Egerçi kendü zu'munca bülbül-i gûyâ idi ammâ andan bir eyü söz, işidilmedük safîr-i ankâ idi.* (s.1129)

Fasl-ı evvel; *Li- muharririhî*

Yahud söz şâhid-i ra'nâya benzer

Ki nazm olmuş ana bir câme-i zer (s.177)

Âhî; *Medh-i Husrev'de hâme-i gevher-bârî gûyâ Hürmüz-i tâcdârdur ki Nûşîrevân-ı Rûh-ı Kuds'un nefes oğlu gibi sözleri nûş-ı revândur ve şi'r-i şîrîn -şi'ârî vaşf-ı leb-i Şîrîn'de şîr ü şeker gibi âmîziş bulup kuvvet-i kalb ve kut-ı cândur.* (s. 393)

Cafer Çelebi; *Ol belâdan şi'ri halâvet ve sözi sûzdan berîdür.* (s.460)

Figânî; *Tab'ı bülend ve edâları şâhmânend, sözleri âşıkâne ve sûz-ı çâşnî-i ışkdan behremenddür.* (s.1203)

⁵⁵² Akalın, s. 2153.

Şemî; *Her mısırâtı âteş-i ışkdan bir zebânedür, şem gibi âşıkâne vü mestâne ve sözleri yane yanedür.* (s.1443)

Nişânî Beg; *Her söylediği söz dürr-i manzûm gibi şî'r ve her yazdığı lü'lü-i menşur gibi inşâ olur.* (s.870)

Subûtî; *Her bir sözi bir misl-i sâ'irdür.* (s.1488)

Zâtî; *Reml bahanesiyle şu'arâ ayağına varurlar, didükleri eş'ârı gösterürler, her şâ'ir mâ-melek ü maktûrın getirüp öninde der-miyân iderdi, ol içinde yakası açılmaduk sözleri giribânına koyup hâlede mâh gibi pinhân iderdi.* (s.1578)

Nihâlî; *Muhassal âhâd-ı ahyâr ve efrâd-ı ahrârdan kendü ğurre-i bedr-i melâhâ ve her sözi dürr-i bahr-i fesâha idi.* (s.921)

Nihânî-i sâni; *Ammâ ol leb ü dehândan gelen söz ki ger şî'r ü inşâ ve ger nağme vü sadâdur, her biri gûyâ kavm-i cân-bin-cândan haber virür veyâ tercemân-ı âlem-i ğaybdur ki İsâ bin Meryem veyâ Kelîm bin Umrân'dan haber virür.* (s.925)

Nâ-mahrem sözler: Yabancı sözler.

Mihrî; *Egerçi eş'ârında nâ-mahrem sözler bulunur lâkin ol hayz-ı ricâl kabîlindendür.*(s.833)

Perîşân söz: Dağınık Sözler.

Nûrî; *Mezbûr fakîre incinüp haylî perîşân sözler söyledi ve hâric-i mebhas dîvânelikler eyledi.* (s.902)

SUBH-I SABÂHAT-I KELÂM: bk. Kelime.

SUHAN (SÜHAN): Söz. (Ayrıntılı bilgi için bk. Söz.) Âşık Çelebi, tezkiresinin mukadimesindeki başlangıç ve fasl-ı evvel bölümünde suhan için ilmin, bilgi ve irfanın aslı ve görmenin diğer bir usulüdür tarifini yapmıştır. Ayrıca suhanı Hz. Yusuf 'a (a.s.) benzetmiş suhanın mahalli olan suhanı söyleyenin kalbini ise Hz. Yusuf'un (a.s.) düşmüş olduğu kuyuya hem de zindana benzetmiştir. Yine suhan semaya ulaştıracak bir merdivene teşbih etmiştir.

Başlangıç; *Binâ'en alâ hazâ şecere-i emere-i âferîniş ve semere-i şecere-i dâniş ü bîniş deryâ-yı sade-f-i fitrat ve sade-f-i deryâ-yı hilkat vâsita-i silk-i asâtîr-i evvelîn ü âhirîn ve mâşita-i arûs-ı icâd u tekvîn mebde'-i ibdâ-ı her mukaddem ü mu'ahhar ve ve menşe'-i inşâ-yı summe enşa'nâhu halkân âhar⁵⁵³ suhandur.* (s.113)

⁵⁵³ Sonra onu başka bir yarattık yaptık. Müminûn 14.

Başlangıç; *Nazm*

Suhandur ibtidâ-yı âferîniş

Suhandur asl-ı dâniş fer-i biniş (s.113)

Başlangıç; *Şi'r*

Kalem Meryem çü Rûhü 'l-kuds ma'nî

Suhan Îsâ gibi toğmağ yanî

Suhandur tercemân mülk-i kıdemden

Suhandur mâ-hasal levh ü kalemden (s.113)

Başlangıç; *Sebak-ı talîm-i "alleme 'l-esmâ⁵⁵⁴" suhandur.* (s.114)

Başlangıç; *Nesak-ı teslîm-i "sübhanেকে lâ ilme lenâ⁵⁵⁵" suhandur.* (s.114)

Başlangıç; *Nazm*

Rumûz-ı alleme 'l-esmâ⁵⁵⁶ suhandur

Künûz-ı sırr-ı mâ evhâ⁵⁵⁷ suhandur

Suhandâ bize âdemdür eb ü ced

Anı işâr ider anlarsan ebced (s.114)

Başlangıç; *Mebde'-i irsâl-i rüsül ve inzâl-i vahy suhandur.* (s.114)

Başlangıç; *Mâdde-i tafsîf ü icmâl-i emr ü nehy suhandur.* (s.114)

Başlangıç; *Nazm*

Îrüp levh ü kalemden pâya

Suhan gökden inüpdür enbiyaya

Sebeb olan suhandur çün duâya

Suhandur nerdbân olan semâya (s.114)

Başlangıç; *Nazm*

Suhandur şeh-per-i murğ-ı münâcât

Suhandur reh-ber-i mülk-i murâdât (s.114)

Başlangıç; *Nazm*

Suhandur rû-nümâ-yı mani-i ışk

Suhandur müddeâ-yı davi-i ışk

Suhandur dil-rübâlar yâdgârı

⁵⁵⁴ (Ve Âdem'e) bütün isimleri öğretti. Bakara 31.

⁵⁵⁵ Seni tenzih ederiz, bizim ilmimiz yoktur. Bakara 32.

⁵⁵⁶ (Ve Âdem'e) bütün isimleri öğretti. Bakara 31.

⁵⁵⁷ Biz vahyettik. Necm 10.

Suhandur mübtelâlar yâr-ı ğârı (s.114)

Başlangıç; Çün hilat-ı vahyün tirâzı ve enbiyânun cilve-i şâhid- i'câzı **suhândur**.
(s.115)

Başlangıç; *Mâ'l-insânu levla'l-lisânu*⁵⁵⁸ mucibince insânun sâ'ir hayvândan
mâ-bihi'l-imtiyâzı suhandur. (s.115)

Başlangıç; Nazm

Suhandur âlem-i ma'nâ makâli

Suhandur âlem-i ma'nâ-misâli

Suhandur âlem-i ğayb armağanı

Suhandur sırr-ı kudsî tercemânı

Meger kim çâhdur **kalb-i suhan-dan**

Ya Yûsuf'dur **suhan** kalb ana zindân

Ne söz sözdür iden insanı insân

Olur mı söz gibi insân ihsân

Söze söz yok diyendür sözde sâdık

Buna şâhid Kelâmu'llâh-ı nâtık

Su gibi Tûr'da Âşık turı tur

Kelâm aslın Kelîmu'llâh'dan sor (s.115)

Suhân-âferîn: Söz yaratan. (Şair)

Amrî; İshâk Çelebi şeklinden **suhân-âferîn** almak anlanur, câiz ki hâclet lâzım
ola ferâğat yegdür didi. (s.1125)

Suhan-dân: Söz söylemeyi bilen.

Başlangıç; Nazm

Suhan-dânlar dilidür levh-i mahfûz

Ne assı mani çün olmaya melfûz (s.115)

Suhan dür-dânesi: İnci tanesi gibi olan söz.

Başlangıç; *Ahter-i sâ'ir suhan dür-dânesine ğavvâsdur*. (s.115)

Suhan-güzâr muhterî: Daha önce duyulmamış sözü usulüne uygun söyleyen.

Nizâmî; *Elhâk zemânında şâ'ir-i mübdi ve suhan-güzâr-ı muhterî imiş*. (s.879)

Suhan-ı ham: Olgunlaşmamış, ham söz.

⁵⁵⁸ Dili olmayınca insan nedir ki?

Sadî Çelebi; *Karındaşı Cafer Çelebi-i merhûm katl olındukda siyâsetgâh-ı dîvândan meyyitin aldukda mübtelâ-yı mâtem-i birâder ve âteş-i musîbet ile pür-âzer haylî **suhan-ı ham** ve bed-duâgüne kelâm eyhlemiş kar-ı sem-i pâdşâhı eyledükde sebab-i iltihâb-ı nâ'ire-i ğazab ola diyü niçe zemân tîr-i ğam-zede-i cânân gibi nîm-bismil vürûd-ı cellâda ve vusûl-ı haber-i siyâset-i şâh-ı kahramân-nihâda muntâzır olmış.* (s. 979)

Suhan-perdâz: Düzgün güzel söz söyleyen.

Yahyâ; *Andan Gencîne-i Râz nâm kitâb nazmına **suhan-perdâz** olmuştur.* (s.676)

Suhan-sâzlık: Söz yapma, söz söyleme.

Sâlih Çelebi; ***Suhan-sâzlıkda** ve kassa-perdâzlıkda ve kelâm-ı nefîs ü edâ-yı selîs ile hüsn-i edâda dem-i Îsâ ile sihr-i Sâmîrî cem idîp yed-i beyzâları vardur.*(s.1269)

Suhanver: Güzel ve düzgün konuşan.(şair)

Îdî; *Zâtî vefatına Târîh*

***Suhanver** geçdi.* (s.1134)

Fasl-ı evvel; *Bî-kîl- u kâl zer-i suhan-ı her **suhanver** pûte-i makâldur zîrâ ki*

Nazm

Bi-hamdi 'llâh ki şâh ehl-i zebândur

***Suhand** mû-şikâf-ı nüktedândur* (s.266)

Andelîb-i suhanver: Güzel ve düzgün konuşan bülbül.(şair)

Fasl-ı evvel; *Evlâd-ı Hayder'i egerçi kuds şebistânının şem-i enveri ve üns gülistânının **andelîb-i suhanveridür**, ammâ derd bîşesinün ğazanferi ve ışk âteş gâhının sen-menderidür.* (s.253)

Bevâkıt-ı mevâkıt-ı suhan-dânî: Belirli vakitlerin güzel söz bileni ve söyleyeni.

Fasl-ı evvel; *Ve sübha-i ahyân u ezmân ki **bevâkıt-ı mevâkıt-ı suhan-dânî** ve cevâhir-i zevâhir-i mu'ciz- beyânî ile meşhûrün bi'l-benândur ve Utârid ki evsâf-ı tîr-i hâme-i medhin safha-i mâh ve levha-i mîhrde*

Mısrâ

Bedîn suhanî der nemî tüvân efzûd⁵⁵⁹

⁵⁵⁹ Bu söze başka söz eklenmez.

diyeceklerin tahrîr idüp mâh-ı nevi ol risâlede berâatü'l-istihlâl itdüğinden nişândur. (s.227)

Dürr-i suhan: Söz incisi.

Fasl-ı evvel; *Ol şâh-ı hüner-ver ü hüner-perver*

Mısra

Pertev-i hurşîd bâ zerrât dâred ülfetî⁵⁶⁰

mûcibince iltifât-ı husrevî ve ol neyyir-i azamunednâ pertevi karîn-i hâl olup şûâ-ı mihr-i terbiyeleri ile göz görmeyen **dürr-i suhanı** jâle gibi feleke irgürürlerdi. (s.250)

Dürr-i suhan be-elmâs-ı lisân-ı süfte: Elmas dil ile delinmiş söz incisi.

Duhânî; *Heştbihişt Tebriz kapusunun sol cânibinde bu matla' yazılıp yek Rûmî güfte ammâ dürr-i suhan be-elmâs-ı lisân-ı süfte diyü tarîf olunmuşdur.* (s.512)

İklîm-i suhan: Söz iklimi.

Fasl-ı evvel; *Beyt*

Kuned tîğ-i zebâneş kâm-ranî

Der-iklîm-i suhan sâhib-kırânî⁵⁶¹ (s.238)

Kalb-i suhan-dan: Güzel sözbilenin kalbi.

Fasl-ı evvel; *Li- muharririhî*

Meger kim çâhdur kalb-i suhan-dan

Ya Yûsuf'dur suhan kalb ana zindân (s.176)

Matbû-ı erbâb-ı tab'-ı suhan-güzâr: Yaratılışında güzel şiir sanatı kabiliyeti bululananların sözü usulüne uygun söylemesi.

Latîfî; *Cümlesi çâşnîdâr u hemvârdur ve tezkiretü 'ş-şu'arâsı makbuldur, matbû-ı erbâb-ı tab'-ı suhan-güzârdur, eyü tetebbu itmişdür.* (s.737)

Mizmâr-ı suhan-güzârî: Güzel söz söyleme meydanı.

Alî; *Mizmâr-ı suhan-güzârîde inân-ı kümeyt-i hâme ol semte ğayr-ı masrûf u matûfdur.* (s.1108)

Mülk-i sühân: Söz memleketi.

Fasl-ı evvel; *Kendü kalem-revüm olan mülk-i sühânın sufûf-ı sûtûr-ı askeri istihdâm olunup bir şâh-ı nazmın râyetine taarruz olunmaya.* (s.264)

Nessâc-ı târ u pûd-ı perniyân-ı suhan: bk. Târ u pûd.

Rûtbe-i suhanveri: Güzel ve düzgün konuşmadaki mertebe.

⁵⁶⁰ Güneş ışığının zerreler ile dostluğu vardır.

⁵⁶¹ Sahinkıranın söz ikliminde dilinin kılıcı amacına ulaşır (sultanlık eder).

İlmî; *Ve çün Remzî Çelebi gibi şâ'ir-i sâhire ferzenddür, lâ-büdd sâ'ir fezâ'ilinden ğayrı rütbe-i suhanverî ve şî'ârî şâ'irîde pâyesi bülenddür.* (s.1096)

Şîrîn-suhan: Tatlı söz.

Halîl-i Zerd; *Zerd-fâm u zaîf-endâm, lâğar-ten u şîrîn-suhan, zemânenün zurefâsından ve şu'arâsından, Lâmi't-i merhûm ashâbındani fânî-şîve vü yetîmveş, şûrîde vü müşevveş, rind-i cihânsûz ve levend-i işkâmûz idi.* (s.1534)

Üstâd-ı ashâb-ı suhan: Söz söyleyenlerin hocası.

Zâtî; *Mansıbı vü kaydı ve eşğâl u âmâlî olmayup ve samem sebebinden musâhabet ü muhâlata-i yârândan zevk bulmayup ve sebep-i maâş ve husûl-i intiâşî şî'r olduğu cihetden ve tûl-ı ömr bulup şu'arânun kadîminden vü hadîsinden çok kavâbil ü efâzıl ile musâhabet idüp her birinden çok istifâde itdüğü haysiyetden şî'ri kendüye şî'âr ve şâ'irlikle iftihâr idinüp sâhib-i fenn ve üstâd-ı ashâb-ı suhan olmuştur.* (s.1575)

Zînetger-i nev-arûsân-ı suhan: Söz gelinlerinin süsleyicisi.(şair)

Â'işe Hâtûn; *Kezâlik Zeyneb ki meşşâta-i tab'ı zînetger-i nev-arûsân-ı suhan ve kişver-i nazmda çihre-küşâ-yı her sûret-i hasendür, bunun hıdmetine gelse rütbet-i şâ'irîde vesme gibi ser-fürû ve sürme gibi siyeh-rû ve zülf gibi şikest ve şâne gibi girihlerle hem-dest olırdı.* (s.1136)

SUN'ULLÂH: Allahın kudreti, te'siri, eseri. Şiirin kıymetini takdir için yapılan değerlendirmelerden biri de şiirin Allahın sanatını güzel bir şekilde göstermesidir.

Sunî-i sâni; *Anlar ğam u ğussadan güng ü lâl ve hayvânât-ı Acem gibi bî-zebân olanlar pür-şûr u şağabdur ve bi'l-cümle şî'ri sun'ullâha mazhardur, rişte-i mîstar üzre yazılan kelimâtı silk-i dürr ü güherdür.* (s1294)

Mazhar-ı sunullâh: Allahın sanatını gösteren.

Suni Çelebi; *Adı Sunullâh idi, fi'l-hakîka her cihetden mazhar-ı sunullâh idi.* (s.1298)

SÛZ: 1. Yanma, tutuşma; ateş, sıcaklık. 2. Dert, ızdırıp, acı.⁵⁶² Şiirin değerlendirmesini yaparken olumlu bir takdir unsuru olarak yakıcı olması yani insana tesir etmesi onun kalbinde bazı hüznleri oluşturmasını ifade eden durumlar sûz tabiri ile ifade edilmiştir. Âşık Çelebi, yakıcılığı; söz (Cafer Çelebi hk., Fuzûlî hk.), mersiye (Yûsuf-ı Sîne-çâk

⁵⁶² Devellioğlu, s. 1126.

hk.), kasîde (Amrî; hk.), şiir (Manevî hk., Cevrî hk., Hayretî hk.) , edâ (Sânî hk., Sunî-i sânî hk.) ve gazel (Fazlî-i Kâtib hk.) için kullanmıştır.

Cafer Çelebi; *Ol belâdan şi'ri halâvet ve sözi sûzdan berîdür.* (s.460)

Fuzûlî; *Mesnevîde dahı "Leylâ vü Mecvnûn"ı vardur, her sözi sûzda bir şem-i tâbdâr ve noktasi bir ahker-i pür-şerârdur.*(s.1199)

Yûsuf-ı Sîne-çâk; *Mezkûrun mahbûbı Cihân Bâlî'yi bir merdûd-ı cihân katl eyledükde didügi mersiye budur ki ğayet pür-sûzdur.* (s.686)

Sûz-ı çâşnî-i ışk: Yakıcı aşk tadı.

Figânî; *Tab'ı bülend ve edâları şâhmânend, sözleri âşıkâne ve sûz-ı çâşnî-i ışkdan behremenddür.* (s.1203)

Sûz-ı derd ü melâl: Yakıcı dert ve hüzn.

Amrî; *Bir eyligi dahı budur ki kasâ'id ü medâ'ih dimekle taziy-i evkât itmeyüp ancak hâlet-i ışk ile olan hasb-i hâlin ve sûz-ı derd ü melâlin ve dil-beri ile beyninde cârî olan vasl u hecr ve lutf u zecr tekâzasıyla derd-i derûnün hikâyet ve gâh şükr ü geh şikâyet itmişdür.* (s.1125)

Sûznâk: Dokunaklı, yakıcı.

Fazlî-i Kâtib; *Bu gazeli fakîre ğayet sûznâk gelür.* (s.1196)

Sunî-i sânî; *Cümle gazelleri yek-destlikde hemvârdur yâ hayâl yâhud sûznâk edâ ile üstüvârdur.* (s.1294)

Sûznâk edâ: Yakıcı üslûp.

Sunî-i sânî; *Cümle gazelleri yek-destlikde hemvârdur yâ hayâl yâhud sûznâk edâ ile üstüvârdur.* (s.1294)

Sûz u güdâz: Yanıp yakılma.

Manevî; *Şi'rin ber-vech ile sûz u güdâz ve niyâz u ihtizâz ile okır ki işiden bî-ihdiyâr âh ider yâhud yanmayam diyü bir taş koltuğın penâh ider.* (s.823)

Sûz u şûr: Yakıcı ve acı.

Cevrî; *Şi'ri dahı sûz u şûr ile sâ'ir eş'âr içinde bir hâldür.* (s.497)

Hayretî; *Sâde olanları dahı lutf-ı edâdan yâ sûziş ü şûrişden veyâ uzlet-i mâ-sivâdan* (s.639)

Çâşnî-i sûz u harâret: Sıcaklık ve yakıcılık tadı.

Sânî; *Nazmında hüsn-i edâ vü selâset ve şi'rinde çâşnî-i sûz u harâret vardur.* (s.1278)

ŞAH-BEYT-İ DÎVÂN: Divanın en güzel beyti. (şiiri)

Nasıl ki gazelin en güzel beyiti *şah beyt* diye adlandırılıyor Âşık Çelebi de buradan esinlenerek divanın en güzel şiirine şah beyt demiştir.

Fasl-1 evvel; *Hattâ ol denlû teveğğul itmişdür ki bu şi'ri ki şeh-beyt-i dîvânıdur, iki âher beytiyle ulemâ küfrine iftâ itmişdür, kasîde budur.* (s.155)

ŞÂHİD-İ HAYÂL: bk. Hayâl.

ŞÂHİD-PERESTÂNE: Sevgiliye, güzele tapınırcasına. Şiirin değerlendirmesin kullanılmış olan *şâhid-perestâne*, şiirin sevgiliye veya güzel taparcasına olduğunu ifade etmiştir.

Mestî; *Eş'ârı dahı mestâne vü şâhid-perestânedür.* (s.804)

ŞÂİR: Şu'ur kökünden gelen şair kelimesi şuurlu, bilen manalarını içermektedir.

Şair ile ilgili yazılan yazılar ve tarifler ikiye ayrılmaktadır, birincisi ve genel inanış şairlik yeteneğinin doğuştan geldiğidir. Diğer ise çalışma ve gayret ile şiir sanatını öğrenmekle şair olmaktır.

Tezkirele de tab', tabiat, kadîr, kabiliyet, kuvvet, kudret, selika, selâkat, yed-i tûlâ, gibi kelimelerle şairi doğuştan şair olup olmadığı yani yaratılışında fitratında sanat gücü özellikle şiir sanatı kabiliyeti bahsedilmektedir. Şâ'ir-i bâdir (Emîr hk.), Şâ'ir-i kâdir (Zâtî hk.) Şâ'ir-i mübdi' (Nizâmî hk.) terkipleri ise şairliğin yardılışdan geldiğine işaretlerdir. Bu bahisler ise şair doğuştan şair midir? Sorusuna aslında aranan bir cevaptır.

Yine şair için önemli olan diğer fen ve ilimlerdeki öğrenmesi ve bir kültür edinmesidir. Şairlere hocalık yapan ve İsa hoca olarak da bilinen Filibeli Fâni iyi şair olabilmenin yolunun Arapça ve Farça'yı iyi bilmekten geçtiğini ifade etmiştir. Ayrıca şiirin malzemesi diğer dillerde yazılmış şiirleri okuyarak elde edildiğini ve bu malzeme elde edilmemiş ise şiir, eksik malzeme ile yapılmış bir binaya benzeyecek ve kusurlu ve niteliksiz olacaktır.⁵⁶³ İyi bir şair kendi devrinin ilimlerini öğrenmesinin gerekli olduğuna, yaratılışındaki şiir kabiliyeti ve ilhama mazhariyetle yazdığı şiirlerle ünlenen Fuzûli bile bununla yetinmeyerek ilim ve fenleri öğrenmeye yönelmiştir.⁵⁶⁴

İkinci kısım şair tarifleri olan çalışarak şair olmak esasen kişinin kendinde olan şiir kabiliyetini çalışarak açığa çıkarması ve geliştirmesidir. Bu durum ise *azmayış*,

⁵⁶³ Kurnaz, *Osmanlı Şair Okulu*, s. 7.

⁵⁶⁴ Kurnaz, *Osmanlı Şair Okulu*, s. 8.

verziş, kuşîş, mûmâreset gibi terimlerle ifade edilmiştir. Her ne kadar Âşık Çelebi şairi; şiirin kanunlarına ve şartlarına uyan ve bilinen aruz kalıplarına muvafık şiir yazar olarak tarif etmiştir. Fakat aşağıdaki şair Senâyî örneğinde ifade edildiği üzere⁵⁶⁵, bir şairin vezini iyi bilmesi gerekli bunun yanında şiir sanatı ile ilgili diğer unsurları da bilmek iktiza ediyor. Yoksa sadece vezini bilene şair denmeyeceğini ve ona vezinci tabir etmenin daha doğru olacağı ifade edilmiştir.

Fasl-1 evvel; **Şa'ir** oldur ki şi'rün efanînin ü kavânînin riâyet idüp eârîz-i meşhûreye tevfiik ide. (s.136)

Ümîdî; *Muhassal kasd itdügi ma'ânîyi her vech ile ceme kâdirdür ve lutf-ı nazm u hüsn-i edâya mâlik şâ'irdür.* (s.368)

Figânî; *Ve bi'l-cümle kitâb hükmince olan şâ'irlerin biri ve sihri helâl iden sâhirlerinberridür.* (s.1203)

Şîrî; *Şi'rde dahi bîşe-i belâgatün nerre-şîri, diyâr-ı kârzâr-ı fesâhatün Erdeşîr'i, dest-i vezâret-i nazm u nesrün Mîr Alî Şîr'i, medh u kadh ile şu'arânun nezîri vü beşîri idi.* (s.1465)

Hâverî; *Diyâr-ı ilm ü fazlun mareke-i kazâ-yı adlün dil-âveri, lücce-i şi'r ü inşanın şînaveri, şu'arâ vü zurefânun rûşen-ahteri Açuk Kâzî oğlu Ali Çelebi'dür ki mahlası Hâverî'dür.* (s.1506)

Hayâlî-i Marûf; *Mesnevîden size bir eser lâzımdur, gazel şâ'irün hâline şahid ammâ mesnevî de hâkimdür dirdüm.* (s.1562)

Nehârî; *Ve zemânnında olan şu'arâ ve fûsahânun ser-defteridür.* (s.904)

Nihânî; *Fakir andan işitdüm şi'ri çendân makbûl u matbû ve kendü şu'arâda mukalled ü metbû degüldür.* (s.924)

Â'îşe Hâtûn; *Bu teşbîbden ğaraz budur ki egerçi tâ'ife-i zenândan şi'rden demzenân kimesne çokdur ammâ müşârün ileyhâdan vezn-i tab' ve hüsn-i nazm ve lutf-ı edâ ve selâset-i elfâza kâdire şâ'ire yokdur.* (s.1136)

Fasl-1 evvel; *Hattâ Lebîd ki bu beyt anun eş'ârındandır, bir şâ'irdür ki zekâsına göre kalb-i Sahbân belîddür.* (s.138)

⁵⁶⁵ Senâyî; *Beyt*

*İzâ kunte lâ terdî siva'l-vezni vahdeh
Fe kul ene vezzânün ve mâ ene şâ'ir⁵⁶⁵* (s.1490.)

Şâ'ir-i bâdir: Birdenbire, aniden şiir yazan veya yazmak isteyen şair. Diğer taraftan cümlede şair için olumsuz yönde aceleci olduğunu destekleyecek herhangi bir ifade olmadığından bu manada kullanılmadığı değerlendirilmiştir.

Emîr; *Tâlib-i ilm-i nefîs ve hûb-hatt u talîk-nüvîs ulemâ vü eşraf ile hem-celis şâ'ir-i bâdir latîf ma'nâlar bulmakda mâhir ve eyü edâlar ile edâya kâdir elfazı rengîn ve ebyâtı selîsdür.* (s.383)

Şâ'ir-i bî-misâl: Benzersiz şair.

Misâlî Çelebi; *Elhak ismi müsemmasına mutâbık, ahlâk-ı hasene üzre mütehâlık bir cevân-ı sâhib i kemâl ve şâ'ir-i bî-misâldür; hadâset-i sinn ile niçe ma'nâ-yı hâssa kâdir ve selîs-edâ itmede zemânede nâdirdür.* (s.781)

Şâ'ir-i hurdedân: İncelikten anlayan şair.

Kabûlî; *Mû-miyânlar vasfında ve mû-şikârlar içinde dikkat-ı tab'ı kıl yarar, hatt u hâl medh eylese hâme-i gevher-nigâr devâtûn ağzına dil sokar şâ'ir-i hurdedân u mucîz-beyândur.*

Şâ'ir-i kâdir: Kudretli şair.

Zâtî; *Bir mahlasda bir şâ'ir-i kâdir var iken her küstâh-ı mukallid anun mahlasıyla şi're mahlas bulup muaraza itmeye diyü yasağ itdürüp hükm-i şefîf ihrâc itdürürdüm didi.* (s.1474)

Şâ'ir-i mâhir: Becerikli şair.

Şemî; *Nihâyet ol Şemî kasîrû'l kadd, bu Şemî pâsbân mûmî gibi bâlâ-dırâz; ol Şemî şâ'ir-i mâhir ve bu Şemî'nün şi'rden hazzı az idi.* (s.1444)

Kâmî Efendi; *Hâlâ zevk-i letîfe-i hayâlât-ı hüsne ve şevk-i beyân-ı ma'ânî-i bedîât-ı müstahsinede şâ'ir-i mâhirün hatt-ı vicdânî ve ferah-ı rûhânîsi gibi ki ol bir zevkî hâletdür, mezâkı olmayan bî-halâvat andan lezzet almaz, talîm temeyyüz hâssa-i akl-ı mümeyyiz degüldür.* (s.709)

Nakşî; *Ve nakkâşlığla kanâat itmeyüp şâ'ir-i mâhir ve esnâf-ı şi're kâdirdür.* (s.892)

Şâ'ir-i mübdi': Yeni şeyler icat eden şair.

Nizâmî; *Elhâk zemânında şâ'ir-i mübdi'* ve suhan-güzâr-ı muhterî imiş. (s.879)

Şâ'ir nâdir: Az bulunan, ender şair.

İtâbî; *Bir anda üç dört gazel dimege kâdirdür ve anun gibi tîz-tab' u pür-gûy şâ'ir nâdirdür.* (s.1053)

Şâ'ir-i nev-heves: Yeni başlamış (şiire) istekli şair. Nev- heves; olumlu bir manada; yeni başlamış olduğu işe büyük bir istekle sarılan hem de bir yerde karar kılmayıp her gün yeni bir şeye heves eden manasında olumsuz manaları ifade etmektedir.

Bezmî-i sâni; *Şâ'ir-i nev-heves pâk-tab' u nefîs-zihn cevândur ve unfovân-ı şebâbda lâzım olan vesâvis-i şeytânî ve hevâcis-i nefsânîden pâk-dâmândur.* (s.420)

Tâbî-i sâni; *El-ân nev-hatt u nev-res, nev-peydâ vü nev-heves şâ'irdür.* (s.1475)

Şâ'ir-i sâhir: Büyücü, sihirbaz şair.

İlmî; *Remzî Çelebi gibi şâ'ir-i sâhire ferzenddür, lâ-büdd sâ'ir fezâ'ilinden ğayrı rütbe-i suhanverî ve şî'ârî şâ'irîde pâyesi bülenndür.* (s.1096)

Şa'ir-i sihr-âferîn: Sihir yaratan şair.

Rahmî; *Ol vaktiden beri zemânnun şa'ir-i sihr-âferîni ve şu'arânun güzînidür.* (s.1347)

Şâ'ir-i sihr-güzâr: bk. Sihir.

Şâ'ir-i şerîf: Şerefli şair.

Tûtî-i Latîf; *Tutî-i Latîf Çelebi dirler rind ü zarîf ü şâ'ir-i şerîfdür.* (s.735)

Şâ'ir-i şîrîn-makâl: Tatlı sözlü şair.

Fasl-1 evvel; *Cümleden Kıssa-i Dibil-i Huzâîdür ki Kâzî Tenûhî ferec Bade'ş-şidde'sinde ve Şeyh Câmî Şevâhidü'n-nübüvve'sinde böyle îrâd eylemişdür ki Dibil-i Huzâî ki meddâh-ı mehsûs-ı âl bir şâ'ir-i şîrîn-makâldur, medârîs-i âyât kasîdesin medh-i âlde diyüp imâm-ı vakt İmâm Alî Rızâ râdıya'llâhû anhûdan ve halife-i zemân Me'mûn Halife'den vâfir câ'izeler alıp kârbân ile Irâk'a mürâca'at itdükde merdân-ı Kürdân-ı reh-zenleri esbâbların ğayret idüp ve katl ile kendülere hasâret kasd itdiler.* (s.171)

Şu'arâ-yı ashâb: Sahabe şairler.

Fasl-1 evvel; *Tefsîr-i Kâzî'da mestûrdur ki şu'arâ-yı ashâbdan Abdu'llâh bin Revvâha ve Hassân bin Sâbit ve Kabeyn ki biri Kab bin Mâlik ve biri Kab bin Zühey'r'dür, Kureyş'i hicv itmeğe istizân eylediler...* (s.141)

Şu'arâ-yı asr u diyâr: Yer ve devrin şairleri.

Sehâbî; *Şu'arâ-yı asr u diyârun arîf-i heme-bîn ü vâkıf-ı heme-dânîdür.* (s.946)

Şu'arâ-yı belâgat-şiar: Belağatla bilinen anılan şairler

Celâlî; *İbtidâ'-i hâllerinde erbâb-ı tîmâdan ve unfovân-ı cevânîden şi're kâdir şu'arâ-yı belâgat-şiardan idi.* (s.469)

Cem Sultân; *Ekser zemânda güftârı eş'âr ve kirdârı tetebbu'-ı esfâr-ı şu'arâ-yı belâgat-şi'âr idi.* (s.488)

Hâfız-ı Acem; *Mâ nahnu fihi kem⁵⁶⁶ kim nazm u eş'âr ve zikr-i şu'arâ-yı belâgat-şi'ârdur.* (s.603)

Yûsuf-ı Sîne-çâk; *Maden-i şu'arâ-yı belâgat-şi'ârdan yanî Yenice-i Vardar'dandur Hayretî'ye birâder idi.* (s.685)

Güvâhî; *Şu'arâyı belâgat-şi'ârdan ve erbâb-ı tîmârdan imiş.* (s. 725)

Lâmi'î Çelebi; *Mu'ammâları dahı vardur makbûl-i şu'arâ-yı belâgat-şi'ârdur.* (s.755)

Fasl-ı evvel; *Mavzû şerefine mahmûl olduğundan ğayrı ne niyyet-i hâliseye makrûn olmuşdur ki ol mübârek nazmı bu kadar şu'arâ-yı belâgat-şi'ârun mevlidleri ki vâkı olmuşdur, birisi nesh itmemişdür ve revâc-ı bâzârın kesâda virüp akdîn fesh itmemişdür.* (s.184)

Şu'arâ-yı be-nâm: Ünlü şairler.

Keşfi; *Bir gün Zâtî'ye “Kandî ve Keşfi kanğısı eyü şâ'irdür ve fenn-i şi'rde kânğısı kâdirdür” didüm. İkisi bile necestür bir kalebe kesilmiş kerpiçdür. Hakikat gözlesek biri yok ve biri hiçdür. Ammâ Kandî tevârîh-i enâmdan ve şi'rde şu'arâ-yı be-nâm dandur ammâ Keşfi bî-müsemmâ ism ve bî-genc tilsımdur dir.* (s.719)

Şu'arâ-yı küremâ: Hayır sahibi kerim olan şairler.

Edâyî-i Zaîm; *Hâliyâ zuemâdan ve şu'arâ-yı küremâdan.*(s.325)

Şu'arâ-yı nisâyı Acem: Acemin kadın şairler.

Â'işe Hâtûn; *Şu'arâ-yı nisâyı Acem'de Cilâyî ki safâ-yı tab'u cilâ-yı zihn ile jeng-zidâyı âyîne-i fesâhat ve âfâkî ki işrâk-ı şems-i şi'r ile ufk-ı belâgatden tulû itmiş mihr-i sipihr-i belâgatdür, biri bunun kudümü havfından dünyadan celâ-yı vatan ve biri hod tulû-ı şems-i saâdetle mahv olam diyü inmişâk-ı mevt ile kûşe-i kabri mesken itmişdür.* (s.1136)

Şu'arâ-yı nisâ-yı Rûm: Rumun kadın şairleri.

Â'işe Hâtûn; *Ve şu'arâ-yı nisâ-yı Rûm'dan biri ki Mihrî'dür ve pesend-i ervâh-ı kuds arûs-ı ebkâr-ı efkârınun mehridür ve nakş-ı tahsîn-i ashâb-ı üns der-i gencine-i*

⁵⁶⁶ Biz onun içindeyiz.

eş'ârının mühridür bunun devrine gelse mihr ile çerhvâr başında zerrîn leğence götürür câriyesi yâ Hurşîd yâhûd Felek-nâz adlu bir karı mâriyesi olurdu. (s.1136)

Şu'arâ-yı Rûm: Rum şairler.

Şeyhî; *El-hak Şeyhî şu'arâ-yı Rûm'da a'lâmdan ve mâlikân-ı mülk-i kelâmdandur. (s.1454)*

Zâtî; *Bu takdîrce Zâtî şu'arâ-yı Rûm'un şüyûhundan ve suhanverân-ı kurumun ehl-i rüsûhundan, şi'rde sâhib-i mezhebdür. (s.1575)*

Ahdî-i Bağdâdî; **Şu'arâ-yı Rûm'a** tezkire idiüp insâf budur ki eyü tettebbu itmişdür. (s.1131)

Fasl-ı evvel; *Türkî dilde şu'arâ-yı Rûm hakkında Sehî-i merhûm cem ü tertîb itdüğü kitâb dahı Heşt Bihişt nâmiyle mevsûmdur ve mâ-hiyeliği vü mâhiyyeti vü keyfiyyet-i hâli ve hüsn ü cemâlde hatt u hâli erbâb-ı dürreye ve ashâb-ı dürbeye malûmdur. (s.245)*

Şu'arâ-yı Rûm u Acem: İran ve Rum şairleri.

Fasl-ı evvel; *Nazm-ı nazma nizam-ı hüsn virelden ol zahîr-i şu'arânun ki tab'-ı enveri matla'-ı belâgat-âftâbidur, kalâ'id-i ebkâr-ı efkâr ve arâ'is-i nefâ'is-i esmâr yanî eş'âr-ı belâgat-şi'ârına şu'arâ-yı Rûm u Acem leyte şi'ri⁵⁶⁷ diyüp Hâfız'ı Câmî ve kâtibi Selmân ve meddâhları ehl-i kemâl ve Hassân'ları Sehban'dur. (s.238)*

Şu'arâ-yı şi'r-i me'nûs: Şairlerin alışılmış şiirleri.

Keşfi; *Vilâyet-i Germiyan'dan kasaba-i Gedus'dandur ve şu'arâ-yı şi'r-i me'nûsdandur. (s.718)*

Şu'arâ-yı Türk ü Deylem: Deylem bölgesi Türk şairleri.

Mukaddime; *Vilâyet-i Rûm'unve bûm-ı zebûm-ı kurumun âb u hevâsı latîf ve ebnâsı zarîf olup mecma-ı zurefâ-yı Arab u Acem ve menba-ı şu'arâ-yı Türk ü Deylem olduğu sebebden ekser ehli husûsan içlerinde ehl-i fazlı siyimmâ sîmâ-yı saded tahsîl-i ilm ü dirâyetde ve zî-hidmet-i divân u kitâbetde olanlar bir mikdâr şi're kûşîş ve nazmla tab'ların âzmâyiş itmişlerdür. (s.277)*

Aleviyyûn u şu'arâ: Alevi şairler.

Fasl-ı evvel; *Ulemâ vü sulehâ ve aleviyyûn u şu'arâ cümleden mümtâz oldukları cihetden anlarundahı medh-i pâdşâhde duânâmeleri ve rakam-zede-i hâmeleri zuhûr iderdi. (s.196)*

⁵⁶⁷ Keşke bilsem!

Bârî şa'ir: bk. Bârî.

Benî Hâşim şâ'irleri: Haşim oğulları şairi.

Muhtârî; *Benî Hâşim şâ'irlerinin muhtârıdır.* (s.794)

Bezm-i şu'arâ: Şairlerin sobet meclisi.

Fasl-1 evvel; *Cura-i câm-ı inâm-encâmından bezm-i şu'arâya dahı piyâle iriüp şevk u şâdî toluları içildi ve hân-ı simât-ı inbisâtından ihvân-ı nazma nevâlar irişüp hânlar yinildi.* (s.189)

Bî-misl şâ'ir: Benzersiz şair.

Vâlîhî; *Bikr-i ma'nâya kâdir, nigîn-i edâyıla bî-misl şâ'irdür.* (s.549)

Bülbül-i şu'arâyı Rûm: Rum şairlerinin bülbülü.

Fasl-1 evvel; *Ammâ henüz dendân-ı şîn-i şî'r-i Türkî ğonce-i ter gibi tebessüm eylememiş ve bülbül-i Şu'arâyı Rûm gülbün-i gülşen-i belâgatde terennüm eylemiş idi.* (s.183)

Çâpük-dest şâ'ir: Eli çabuk olan şair.

Şairin elinin çabukluğu, çabuk şiir veya nazm söyleyen olarak değerlendirilebilir.

Edâyî; *Bir çâpük-dest şâ'irdür ki neseb-i belâgatde bir ucu Harîrî'ye çıkar.*(s.326)

Devât-ı şâ'ir: Şairin diviti.

Sehâbî; *Ba'behu dest-i ebr minvâlınden ka'r-ı deryâ-yı devât-ı şâ'ire düşüp sadef-i zurûf-ı hurûfda terbiyet bulup ğavvâs-ı hâme elinden sâhil-i sây-ı nâmede cilve-nümâ olup dest-i hakkâk-i tab'-ı çâlâk mıskab-ı şî'rle ol dürr-i mensûrı lü'lü'-i nanzûm gibi rişte-i tahrîre çeküp gûşvâre-i hûr-ı in olmağa lâyük bir ıkd-ı dürr ü kılâde-i le'âl* (s.946)

Ehl-i beyt-i şu'arâ: Hz. Muhammed (a.s.m.) nin soyundan gelen şairler.

Zeyneb Hâtûn; *Rütbetde bî-reyb zînetger-i ebyât ehl-i beyt-i şu'arâdur ki niyyet sebt olındı.* (s.591)

Ehl-i fazl şa'ir: Fazilet sahibi olan şair.

Hâverî; *Mevlidi Rûmili'nde Manastır'dur, kendü ehl-i fazl şa'irdür ve fînûn-ı şî'ri ahsen veçhile dimege kâdirdür.* (s.1506)

Encümen-i şu'arânun şûh-ı çerâğ-efrûzı: Şairler topluluğunun neşeli ışık saçan mumu.

Vecdî; *Zümre-i kuzâtun rind-i cihân-sûzı ve encümen-i şu'arânun şüh-i çerâğ-efrûzı idi.* (s.551)

Gayr-ı şâ'ir: Şair olamyanlar.

Mukaddime; *Ahyânen anlardan remiyyeten bağır râmin ba'z-ı ebyât u mukattaât sâdır olur ki ğayr-ı şâ'irler cevabına ğayr-ı kâdir olur.* (s.277)

Gürûh-ı pür-şükûh şu'arâ: Tamamı azamet sahibi şairler topluluğu.

Fasl-1 evvel; *Her gürûh-ı pür-şükûh şu'arâ takrîbi ile sâ'ir erbâb-ı maârif ve ashab-ı avârif ki kendüleri hıyâr-ı enâmdan ve zemânları tevârîh-i eyyamdan olup her biri fenlerinde fâ'ik yâ erbâb-ı fünûna merci olmağla zıkr-i cemîlleri sahâ'if-i rüzgârda sebt olunmağâ lâyıkdur, anların hakkında dahı güzârîş-i aklam ve nigârîş-i erkâm tecvîz olındı.* (s.268)

Hıyâr-ı şu'arâ: Hayırlı şairler.

Garâmî; *Be-her-hâl makbûl-ı zureâdan ve hıyâr-ı şu'arâdandır.* (s.1627)

Husrev-i şu'arâ-yı Rûm: Rum şairlerin padişahı.

Necâtî; *Necâtî-i merhûm husrev-i şu'arâ-yı Rûm'dur diyü Monlâ İdris'ün Tevârîh-i Âl-i Osmân'ında merkûmdur.* (s.849)

Külliyetli şâ'ir: bk. Külliyyet.

Melikü's-şu'arâ: Şairlerin padişahı.

Necâtî; *Hak budur ki Rûm'da melikü's-şu'arâdur.* (s. 849)

Meşhur-ı şu'arâ: Ünlü şairler.

Fasl-1 evvel; *Musâvir Varrak ki meşhur-ı şu'arâdandır, Kûfe'ye geldükde muktezâ-yı taassub üzre tâ'ife-i adâ ki amma ashâb-ı re'y ü kıyâs diyü ta'rîz iderler, bu dahı ol vech ile ta'zîr idüp bu kıtayı dimüşdür.* (s.157)

Miyân-ı şu'arâ: Şairler içinde ortasında.

Harîrî; *Egerçi miyân-ı şu'arâda okınacak ve ip uracak şî'ri yokdur ammâ bu beyti ki nevâdirdendür, bir şâ'irün şöhet-pezîri ve bir dîvânun evvelinde cây-gîri olsa yiridür.* (s.614)

Emrî Çelebi; *Her ilmünki mû- şikâfi vardur, miyân-ı şu'arâda ilm-i nazmun kılı kırk yarar müdekkıkı Emrî Çelebi'dür.*(s.359)

Sirâcî; *Miyân-ı şu'arâda yârânun mû-şikâf u nükte-dânıdır.* (s.960)

Mutâyebât-ı şu'arâ: Eğlenceli hikâyeler fikralar söyleyen şairler.

Sihri; *Ol denl  y d-d şt u letâ'if ve nevâdir   tar 'if, m l taf t-ı ulemâ ve mut yeb t-ı Şu'ar  ve tevârîh-i selâtîn    mer  ve mecâlis-i e l de ve meh fil-i ah l de g zer n iden ems l u hik y  ki anun h t rında vardur, barmak his b n eylese benân-ı h meye kelâl gelür.* (s.950)

Mümeyyiz-i Şu'arâ: Şairlerin iyi kötüden ayıranı.

Kandî-i Müverrih; *Merhûmun Şi'rde meblaĝ-ı kudreti ve Şi'rlerinin efvâh-ı Őif hda Şöhreti meşhurdur ve zem numuzda mümeyyiz-i Şu'ar  olan Zâtî, KeŐ ile Kandî hakkında böyle tahkik iderdi ki ikisi bile necesden bir k lebe kesilmiş kerpiĝdir, hakîkat g zleseki biri yok, biri h ĝd r.*(s.1330)

M teayyin Şu'arâ: Meydanda, itibarlı olan Şairler.

Ahdî-i Baĝd d ; *Adı Mehdi'd r, Şemsî-i Baĝd d 'n n oĝludur ki ol yir n müteayyin Şu'ar sındandır.* (s.1131)

Mürebbî-i Şu'arâ: Şairleri eĝiten.

Sehâbî; *Pâpşâh-ı bahr   ber Sultân Süleymân-ı zem n Sultân-ı maşrıkayn seyr-i hıfıkayn itdügi gibi azm-i Irâkeyn idüp Tebrîz'e geldüklerinde Şeh-levend-i ulemâ mürebbî-i Şu'arâ yan  Kadri Efendi, Monlâ Sehâbî'n n her marifete ehliyyet ve her kâbiliyyete mahalliyetin fehm idüp musâhabet iderek Rûm'a getirmiŐdir.* (s.946)

Nahl-bend-i Şu'arâ: Aĝaĝ budayıp süsleyen bahĝivan (kelimeleri düzenleyen ve s leyip Şiir yapan) Şairler.(Ayrıntılı bilgi iĝin bk. Nahl-bend.)

Figânî; *Dimişlerdür ki Figânî diyâr-ı Rûm'da olan Ő 'irler iĝinde nahl-bend-i Şu'arâdur.* (s.1203)

Nev-heves Ő 'ir: bk. Ő 'ir-i nev-heves.

Pesendîde-i Şu'arâ: Seĝkin Şairler.

Nimeti; *Bahr-i ser de "Yûsuf u Züleyhâ" sı vardur pesendîde-i Şu'arâdur.* (s.886)

R 'es -y  Şu'arâ: Şairlerin başta gelenleri.

Fasl-ı evvel; *Kab bin Züheyr ki r 'es -y  Şu'ar dan ve lisanlarıyla mukâtele ad -y  Hudâ'dandır, nat-ı Resûl'de kasîde-i "Bânet Su du fe-kalbi el-yevme metbûlu"⁵⁶⁸ kasîdesin diyüp gelüp kendülere inşâd itdiler.* (s.140)

R tbet-i Ő 'iri: Şairlik rütbesi.

⁵⁶⁸ Suad bu gün göründü. Kalbim dertlidir.

Â'îşe Hâtûn; *Kezâlik Zeyneb ki meşşâta-i tab'ı zînetger-i nev-arûsân-ı suhan ve kişver-i nazmda çihre-küşâ-yı her sûret-i hasendür, bunun hıdmetine gelse rütbet-i şâ'îrîde vesme gibi ser-fürû ve sürme gibi siyeh-rû ve zülf gibi şikest ve şâne gibi girihlerle hem-dest olurdu.* (s.1136)

Sâhib-i ayâr-ı miyâr-ı şu'arâ: Şairlerin kıymetini ölçen.

Hâfız-ı Acem; *Cümleden Kâdirî Efendi ki sâhib-i ayâr-ı miyâr-ı şu'arâ ve muayyin-i mekâdir-i fuzalâdur, bir meclislerinde bu iki matla'ın okuyup medh ü senâ itdüklerinde fakîr bi'z-zât hâzır idüm biri budur ki.* (s.603)

Ser-âmed şâ'irler: bk. Ser-âmed.

Ser-tâc-ı şu'arâ: Baş tacı olan çok sevilen sayılan şairler.

Hilâlî; *Ol ser-tâc-ı şu'arâ için başa iltüp niçe ser-âmed şâ'irler anun tab'ancasın yemiş belki sâhib-i hamseler şikence-i pençesin yimiş idi.* (s.542)

Şâhid-bâz u şâ'ir-pîşe: Şairliği meslek edinen ve oğlacı olan.

Amrî; *Zarrîf-şân u nazîf-nişân, şâhid-bâz u şâ'ir-pîşe ve tâlib-i hüner ü marifet-endîşe kimesne imiş.* (s.1125)

Şeh-bâz-tab' şa'ir: Yırtıcı bir kuş olan doğan yaratılışlı şâ'irler.

Fakîrî; *Rûmilli'nden Üsküb civârında Kalkandelen nâm kasabasındandır ki bir adı Tetova'dur, haylî murğ-ı ma'ânî şikâr ider şeh-bâz-tab' şa'irleri kopar meşhur yuvadur.* (s.1213)

Umerâ-yı şu'arâ: Sancak beyi şairleri. (Paşa olamamış yüksek rütbeli subaylar, kaymakamlar.)

Nihânî-i sâni; *Umerâ-yı şu'arânun birisi ki Ubeydi'dür, ol sultân-ı hüsnün ışkınun kem-ter-i ubeydidür, anun yâdına niçe gazeller dimişdür ki Şîrâz'a varsa revân-ı Hâfız ana revâk-ı dîdesin cild-i zer-niğâr eyler ve niçe ameller tasnîf itmişdür ki Fâryâb'da işidilse nefh-i sûr oldu sanup cân-ı Nasîr dest-efşân ve pâ-y-kûpân terânesine raks itmeği kâr eyler.* (s.925)

Tîz-tab' u pür-gûy şâ'ir: bk. Tab'.

Zümre-i şu'arâ: Şairler sınıfı.

Fasl-ı evvel; *Ve bunlardan ğayrı her asrunulemâsı ve her mısrunfuzalâsı, her devrûnashâb-ı fetvâsı kimi şî'r diyüp zümre-i şu'arâda dâhil ve kimi âherünşi'rin îrâd idüp mütemessil olmuşdur.* (s.166)

Fasl-1 evvel; *Hattâ Kâtibî Seydî Alî Çelebi ki zümre-i şu'arâda mezkûr olsa gerekdür; ol bir zemân Hind kapudanı olup seyyâh-ı Bahr-i Siyâh u Sefîd ve bir zemân seyyâh-ı berr-i Hind ü Sind olup acâ'ib-dîde-i Aden ü Yemen ve Sanâ vü Saîd ü Zeberkâ vü Zebîd olmuştur.* (s.205)

ŞARAB-I HOŞ-GÜVAR: Lezzetli, tatlı, içimi kolay şarab. Âşık Çelebi, *şarab-ı hoş-güvar* tabirini Fuzûlî'nin kîta'sı için lezzetli, tatlı ve anlaşılması kolay ve zevkle okunan manalarında kullanmıştır.

Fuzûlî; “*Kerbelâ'da bina olunan çeşme tarihinde bu kıt'ası selîs ü âb-dâr güya ki şarab-ı hoş-güvardur.*”(s.1202)

ŞEBİSTÂN-I HAYÂL TARZI: *Şebistân-ı Hayal* tamlaması *hayalin yatak odası* manasını ifade etmekle beraber bu tamlamayı ilk olarak Fettâhî'nin eserinin adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nişabur doğumlu olan şair Fettâhî'nin (öl.1449) nazım-nesir karışık olarak telif emiş olduğu eserine verdiği isim olan Şebistân-ı Hayâl, dini nasihatler ve ahlaki değerler konuları işlenmekle beraber mu'ammâ, lugaz ve harf oyunlarını kullanmıştır. Harf ve kelime oyunlarının ustaca kullanıldığı Şebistân-ı Hayâl, erkân-ı imaniye ve islamın şartlarına dair değişik konuların yer aldığı eser sekiz bölümden oluşmaktadır.

Fettâhî, şair mahlaslarını ele alarak mahlas içindeki kelimelerin öncelik sonralık ve şekillerinin ifade ettiği gibi manaları kullanarak farklı yorumlar yapmıştır. Örneğin Hâfız ismi yorumlaması; “San'at budur ki elif ve fâ ki Hâfız lafzının içindedür kelime-i melâletdür ki gussa mahallinde of derler. Ve ol kelime haz içindedür ki Hâfız lafzında hâlafzı temren ile ok gibidür ki hâ-i mektûbî temren ve elif-i mektûbî okmesâbesindedür. Ve Hâfız lafzında hâ'dan aşğa fiz lafzıdır ki ana her yerde fazolanı ayağa düşüre demek ile işaret eder.”⁵⁶⁹

Şebistanı Hayâl tarzı kelimenin yapısında değişiklik yapmak ile her iki kelime ile anlam ilişkisi kurup ve ortaya değişik anlamlar çıkarma tatbiki zor, bilgi ve ustalık gerektirmektedir. Bu üslûpla yazılan şiirler tezkireciler tarafından diğerlerinden üstün tutulmuş ve şairleri ise ayrıcalıklı addedilmiştir.⁵⁷⁰

⁵⁶⁹ Bilal Elbir, “*Surûrî'nin Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'i –Metin-İnceleme-*“, Ege Ü Sosyal Bilimler Ens. Doktora Tezi, İzmir 2003, s.37.

⁵⁷⁰ Abdulkadir Erkal, “*Divan Şiirinde Şebistân-ı Hayâl Tarzı Üzerine*”, Atatürk Ü Türkiyat Araştırmaları Ens. Dergisi, S, 41, 2009. s. 35-45.

Şîrî-i diğeri; *Her nev şî're kâdirdür, husûsan “Şebistân-ı Hayâl tarzında nazmda nazîri nâdirdür.* (s.1465)

Senâyî; *Egerçi hemşehrileri hakkında itrâ idüp kasâ'id-i masnû''a ve eş'âr-ı matbû'a ve “Şebistân-ı Hayâl” tarzında “Neyistân-ı Zülâl” nâm kitâb ve mü'ellefât-ı adîde ve mesneviyyât-ı pesendîde isnâd idüp tab'l-ı tehî gibi ol diyara âvâzı ğulğule salmışdur ancak ol ğulğuleden kulaklarda sadâyı kuhsâr gibi kurı yanğu kulmuşdur.* (s.1489)

Fasl-ı evvel; *Evlâd-ı Hayder'i egerçi kuds şebistânının şem-i enveri ve üns gülistânının andelîb-i suhanveridür, ammâ derd bîşesinin ğazanferi ve ışk âteşgâhının sen-menderidür.* (s.253)

Kurbî; *Şebistâne halli ve dîvân tolusî şî'r ü mu'ammâ vü gazeli vardur ammâ yüze gelmeğe yüzi yokdur.* (s.1328)

ŞEBİKE-İ NUKÛŞ-I HURÛF U HUTÛT: Yazı ve harflerin nakışlarının ağı. Şair bir örümceğe, şiir ve şiirin beyt ve kıta'ları harflerden örülmüş nakışlı bir ağa benzetilmiş ve onun ile mana sineğini yakalanacaktır.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Ve serâ-perde-i kasr-ı kadr-i vâlâ-yı fazl-ı âlisi andan bâlâterdür ki ankebût-ı akl-ı çâlâk anda nesc-i târ u pûd-ı efkâr ide veyâhud şebike-i nukûş-ı hurûf u hutût ile meges-i ma'ânî şikâr ide belki.* (s.295)

ŞEH-BÂZ-TAB' ŞA'İR: bk. Şa'ir.

ŞEHD-ÂMÎZ: 1. Bal ile karışık. 2. İçinde bal varmış gibi tatlı.⁵⁷¹ Şiir hakkında yapılan değerlendirme olan *şehd-âmîz* tabiri(Tâbiî hk.) şehir-engîz için övgü ifadesi olarak tatlılık veren, bal ile karışık manalarını ifade etmektedir.

Tâbiî; *Edirne'ye Şehr-engîz didi, görenler Mesîhî şeker-rîz bu dahu şehd-âmîz didi.* (s.1477)

ŞEH-LEVEND: bk. Levend.

ŞEKER-HÂ: Tatlı söz söyleyen, şeker çiğneyen. Şairin söyleyişi için yapılan bir değerlendirme olan *şeker-hâlîk*, tatlı sözlü olan tatlı söyleyen anlamlarında takdir için kullanılmıştır.

Ahdî-i diğeri; *Çün gûyâlıkda vü şeker-hâ'lıkda bülbül ü tûtî ve “devletu'l-âlim tubtî velâ tahlî⁵⁷²”dür.*(s.1130)

⁵⁷¹ Devellioğlu, s. 1148.

ŞEKER-RÎZ: 1. Şeker saçan, pek tatlı. 2. Sevinçten gelen gözyaşı.⁵⁷³ *Şeker-rîz* tabiri şiirin ve eserin değerlendirilmesi için takdir ifadesi olarak kullanılmıştır.

Tâbiî; *Edirne'ye Şehr-engîz didi, görenler Mesîhî şeker-rîz bu dahı şehd-âmîz didi.* (s.1477)

Başlangıç; *Nazm*

İrüp üstâd-ı ilhâmunla telkîn

Şeker-rîz ola sözde cân-ı şîrîn (s.1119)

ŞEM: Mum. Mum hem şair için hem de şiir için yapılan benzetmelerde parlaklık ve aydınlatması yönünden kullanılmıştır. Şair için kullanılmış olan *şem-i fîruzân* tabiri, karanlık gecede parlayan bir muma benzetilmiştir (Azmî hk.). Şiir bağlamında kaside ve şiirin sözleri yakıcılıkta (Fuzûlî hk.) *şem-i tâbdâr*'a benzetilmiştir.

Şem-i bâl: Gönül mumu.

Fasl-ı evvel; *Haste-i teşvîr-i ışkun şem-i bâlîni, beste-i zencîr-i şevkun zârı vü hanînidür.*(s. 175.)

Şem-i fîruzân: Parlayan mum.

Azmî; *Ve kendü karalarla zulemâtda âb-ı hayvân yâhud şeb-i târ içre şem-i fîruzân yâ siyâh kın içre tîğ-i dirahşân idi ki hatîb kılıcı gibi yalabır, görenüncânı mâhî-i tab'ide gibi talabır idi.* (s.1068)

Şem-i kâfur: Beyaz mum (kâfur maddesinden imal edilmiş.)

Fasl-ı evvel; *Ve fasl-ı şitâda meclis-i ünslerine şem-i kâfur gibi pür-sûz u güdâz şitâ'ıyye cerîdeler yandurdılar ki âsitîn-i gevher-efşânlarından nevâlar irişen atıyyelerle ceyb ü dâmânları ol denlü toptolu dür olurdu ki deşt ü beyâbân geşti idüp üzerlerine berf ü bârân yağmış tasavvur olunurdu.* (s.208)

Şem-i tâbdâr: Parlak ışıklı mum.

Fuzûlî; *Mesnevîde dahı "Leylâ vü Mecvnûn"ı vardur, her sözi sûzda bir şem-i tâbdâr ve noktası bir ahker-i pür-şerârdur.*(s.1199)

Şem-i şeb-i mutâla': Tetkik gecesinin mumu.

Bu tabir ile âlimlerin gece yaptığı çalışmalarda şiir yazmanın da yer aldığı ve şiirin mum gibi çalışma gecesinin aydınlattığı ifade edilmiştir.

⁵⁷² Âlimin hazinesi azalır, ama bitmez.

⁵⁷³ Devellioğlu, s. 1152.

Fasl-ı evvel; *Muhassal-ı kelâm pâdşâhlarûn nedîmi vü gedâlarun yâr-ı kadîmi, ulemânun şem'-i şeb-i mutâla'ası, sulehânun halvetgâhlarında âh-ı sehergâhu lemasıdur.* (s.174)

ŞEVK: 1. İştıyak, şiddetli arzu, aşırı istek. 2. Neşe, sevinç. Şevk ve onunla ilgili terkipleri, kelime (Hâletî hk.), şiir (Şemsî Paşa hk.) ve mananın değerlendirmesinde, takdir ifadesi olarak kullanılmıştır.

Şevk-engîz: Keyf, neşe, sevinç, arzu koparan, yaratan.

Şemsî Paşa; *Nazmı dil-âviz ve eş'ârı şevk-engîz, nâziik ü zarâfet-âmîzdür.* (s.1440)

Şevk-i beyân-ı ma'ânî-i bedîât-ı müstahsine: bk. Ma'nâ.

Şevk ma'nîsi: bk. Ma'nâ.

Cezbe-i şevk: Sevinç cazibesi.

Hâletî; *Egerçi şi're verzişi yoğidi ammâ bî-ihdiyâr ğalebe-i ışk ve cezbe-i şevk ile vârid olan kelimâtü gözler görmediük dürr-i semîn ve kulaklar işitmediük gûşvâre-i rengîn idi.* (s.610)

Şİ'ÂR: 1. Alâmet, işâret, iz. 2. Ayırıcı İşâret, ayırt edici âdet.⁵⁷⁴ Şi'âr tabiri şair ve şiir için hem olumlu hem de olumsuz manaları ifade etmek için kullanılmıştır.

Olumlu manalarda ise; (Zâtî hk.) şiir kendi şi'âr edindiğini ve şairlikle övüdüğü ifade edilmiştir. Ayrıca bazı şiir ve nazım şekilleri için belâgatlı ve letafetli olmakla bilindiği ifade edilmiştir.

Şair olarak veya şiir ile bilinmek, meşhur olmak her iki tabirde utanılacak ve uzak durulması gereken bir vasfı ifade etmek içinde kullanılmıştır. Evliyaların güzel ve övülen ahlaklarının içinde *şi'âr-ı şâ'irlik* olmadığı ve bu alâmetin bir kişide bulunması edebî haricinde tutulmuştur (Şeyh İlâhî hk.) Yine yukarıdaki olumsuz manayı teyit eden şiir ile anılmanın da utanılacak bir durum olduğu beyan edilmiştir (Nevâlî Çelebi hk.).

Zâtî; *Mansıbı vü kaydı ve eşğâl u âmâlî olmayup ve samem sebebinden musâhabet ü muhâlata-i yârândan zevk bulmayup ve sebeb-i maâş ve husûl-i inti'âşı şi'r olduğu cihetden ve tûl-ı ömr bulup şu'arânun kadîminden vü hadîsinden çok kavâbil*

⁵⁷⁴ Devellioğlu, s. 1162.

ü efâzıl ile musâhabet idüp her birinden çok istifâde itdüğü haysiyetden *şi'r*i kendüye **şi'âr** ve şâ'irlikla iftihâr idinüp sâhib-i fenn ve üstâd-ı ashâb-ı suhan olmuştur. (s.1575)

Nevâlî Çelebi; Egerçi *şi'r* ile **şi'âr** ana ârdur, ammâ çünkü mihekk-i iltifât-ı şâhîde ma'rız-ı kabûlde bir cevher-i kâmilü'l-ayârdur. (s. 897)

Hüseynî; Mezkûr mîr nazmda kizb müstahsendür diyü nazmda yalanı **şi'âr** belki nesrde bile kizbi *şi'âr* idinmişdi. (s.626)

Şâ'irî; Bu merhûm Selânîkli bu mahlası ihtiyâr idüp bu mahlas ile şöhre-i aşâ'ir-i şevâir ve **şi'ârı** eş'ârı nukl-i mecâlis ü meâşi'r oldı, belki zumunca kibâr-ı şu'arâ-yı selefe muâsır ve anlarla muâşi'r olanların kuvvet-i *şi'*riyyeleri bunun yanında öşr-i âşi'r oldı. (s.1407)

Bâkî; Cevdet-i zihn-i derrâki hakkâk-i dürr-i gûşvâre-i ebkâr-ı efkârdur ve hiddet-i tab'-ı çâlâki sekkâk-i dirhem ve **dînâr-ı bâzâr-ı eş'âr-ı belâgat-şi'âr**dur. (s.409)

Âhî; Medh-i Husrev'de hâme-i gevher-bârı gûyâ Hürmüz-i tâcdârdur ki Nûşîrevân-ı Rûh-ı Kuds'un nefes oğlu gibi sözleri nûş-ı revândur ve **şi'r-i şîrîn -şi'ârı** vasf-ı leb-i Şîrîn'de şîr ü şeker gibi âmîziş bulup kuvvet-i kalb ve kut-ı cândur. (s. 393)

Şi'âr-ı şâ'ir: Şairlik alâmeti.

Şeyh İlâhî; Sâ'ir evliyâu'llâh de'b ü edebleri üzre *şi'*rleri -ki **şi'âr-ı şâ'ir**iden ârîdür ve tekellüf ü tasallufdan berîdür ekser mutasavvifâne ve fenn-i tevhîdde mutasarrîfânedür. (s.286)

Fevrî Efendi; Fevrî tahallus idüp fevrî *şi'r* didi ki ğavrına hıbâl-ı hayâl ve sullem-i sellimnâ ve ve'lev sellem⁵⁷⁵ iremez ve fevr-i fevzine göre sahrâ-yı bî-pâyân-ı efkârda zulemât-ı midâd-ı kâtib-i **şâ'ir-şi'âr**da şem-i hâme şule viremez; fevvâre-i tab'ında feyz-i İlâhî temevvüç eylese görenler ve fâre't-tenûr dirdi. (s.1223)

Şi'âr-ı şi'r: Şiirle anılma, şiir alanı.

Fasl-ı evvel; Kezâlik **şi'âr-ı şi'rde** dahı anlardan mümtâzlardur. (s.1223)

Şi'âr-ı şü'ûr-ı şi'r: Şiiri anlama ile bilinen, şöhret bulan.

Muhî; Lâ-cerem tarîflerine rüçû ve **şi'âr-ı şü'ûr-ı şi'rlerine** şürû evlâdur. (791)

Belâgat-şi'âr: bk. Belâgat.

Eş'âr-ı letâfet-şi'âr: bk. Letâfet.

⁵⁷⁵ Selamlaşma merdiveni selamlaşsa da.

ŞİNAVER: Yüzgeçlik, yüzücülük.⁵⁷⁶ Şiir engin denize ve şair ise onun içinde yüzen bir yüzücüye benzetilmiştir.

Hâverî; *Diyâr-ı ilm ü fazlun mareke-i kazâ-yı adlün dil-âveri, lücce-i şî'r ü inşanun şînaveri, şu'arâ vü zurefânun rüşen-ahteri Açuk Kâzî oğlu Ali Çelebi'dür ki mahlası Hâverî'dür.* (s.1506)

Şİ'R: 1. Anlama. (bk. fehm, idrak). 2. Şiir, edebî değeri olan nazımlı kafiyeli söz.⁵⁷⁷

Âşık Çelebi şiiri, iyi ve kötü şiir olarak ikiye ayırmıştır. İyi şiirin hikmet, nasihatı ve Allaha ve Peygambere övgüyü içermektedir.⁵⁷⁸ Sahabelerin şiirlerinin çok büyük bir kıymete haiz olduğu ifade edilmiştir.⁵⁷⁹ Şiirin manasının luğatta ilm-i dakik olduğu için ilm ile şiir birbirinin anlamdaşı ve müteradifdir.⁵⁸⁰ Kâzî Tefsirine göre şiirin hayal ile olan alakası ön plana çıkarılmış ve şiire istenilen veya nefret edilen hayallerin bir tekibi denilmiştir.⁵⁸¹ Ayrıca Kur'an'ın manalarını anlamak için divan-ı Arap olan şiire müracat edilebileceği ve ince manaların anlaşılmasını kolaylaştırır özelliği vardır.⁵⁸²

Âşık Çelebi, şiiri halk tabakasının seçkinleri olan havas ve aşığı tabakası olan avam açısından değerlendirmiş ve bu iki tabakanın şiire hangi açıdan baktığına ve şiiri ne amaçla kullandığını ifade etmiştir.⁵⁸³ Havas açısından şiir; aşkın hallerinin, arzu ve isteklerin niteliklerinin, sevgilinin övülme zamanının, rakibin yerme ve öldürmenin, (sevgiliye) kavuşmanın hikâyesinin ve (sevgiliden) ayrılmanın şikâyetinin tercümanı olmuştur yani havas şiirde bu konuları işlemiştir. Avam için şiir ise; bilmek, idrak için

⁵⁷⁶ Devellioğlu, s.1166.

⁵⁷⁷ Devellioğlu, s.1166.

⁵⁷⁸ Fasl-ı evvel; **Şî'r** ki mevâiz ü nesâ'ih ü hikem ü âsâr u fesâ'ih ü senâ-yı âhadı vü nat-ı Ahmedi câmi ola, meâric-i maarif medâric-i avârif "inne mine'ş-şi're le-hikmetun"⁵⁷⁸ derecâtına vâsıl olup "hüve kelâmün fe-hasenuhu hasenun"⁵⁷⁸ kabîli olup sebab-i senâ-yı cemîl ve sevâb-ı cezîl olur. (s.144)

⁵⁷⁹ Fasl-ı evvel; **Âl ü ashâbun eş'ârî** ve **muhâcirîn ü ensârun şî'rden sâhib-i hazz-ı evferidür.** (s.150) Fasl-ı evvel; *Ve ayn-ı ayân-ı nebeviyyenün kudretü'l-aynı yanî Hasan ile Hüsey'nün eş'ârî nukt-i mecâlis-i büleğâ idi.* (s.151)

⁵⁸⁰ Fasl-ı Evvel; **Şî'rün** ma'nâsı luğatte **ilm-i dakîk** olduğu cihetden ilm ile müterâdifdir. (s.121)

⁵⁸¹ Fasl-ı evvel; *Kâzî Tefsîr'inde yazmışdur ki şî'r tahayyülât-ı murağğabe vü müneffere terkîb olandır.* (s.136)

⁵⁸² Fasl-ı evvel; *Ve ibni Abbâs radiyallâhu anhu Resûla'llâh'dan rivayet ider ki buyurmuşlardur Kur'an aktıyup elfâzın âzân-ı izanla istimâ ve mağzâsınun mağz-ı nağzına ayan-ı imânla uttilâ idemesenüz şî're müirâcaat eylen ki şî'r dîvân-ı Arabdur ve fihrist-i dîvân-ı edebdür.* (s.143) Fasl-ı evvel; *Ve dimişlerdür ki şî'r dîvân-ı Arab ve tercemân-ı edebdür.* (s.168)

⁵⁸³ Fasl-ı evvel; *Havâssınun keyfiyyet-i ışkda ve hâlet-i şevkde, vakt-i medh-i habîbde ve makt-i kadh-ı rakîbde, hikâyet-i vaslda ve şikâyet-i fasılda tercemânları şî'r oldı. Ve 'avâmmınun ta'rîfde itnâb u itrâları ve takrî'de iğzâb u iğrâları lisân-ı şî'r oldı.* (s.125)

yapılan uzun tarifler ve azarlama, baş kakma için yapılan öfkelenmeler olarak ifade etmiştir.

Diğer taraftan şiirin ne olmadığı ise, şiirde vezin ve kafiye olmazsa o şiirin kâmil bir şiir olmaz⁵⁸⁴ ve tek mısra' da şiir diye adlandırılmaz.⁵⁸⁵ Fakat her vezinli kelamında şiir olamayacağını ve bunların bazıları baş ağrıtmaya ve vakti boşa geçirmeye sebeptir.

Kötü şiir sınıfı içine giren fuş ile ilgili şiirlerle uğraşanların şahitliği kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir.⁵⁸⁶

Şiirinin iyi olduğuna çok az getirilen delillerden biri ise; “güeyi kayınata toprağından” sözüne istinaden (Zihnî hk.) kayınpederinin iyi bir şair olması damadında iyi şiir söyleyeceğine delil getirilmiştir.⁵⁸⁷ Yine başkasının şiirine elek asmak tabiri ise yine şiirin takdiri için kullanılmıştır (Hâletî hk.).⁵⁸⁸

Şiirin kötü veya yeteri kadar iyi olmadığını ise; *şi'ri henüz itibâr-ı avâm ve kabûl-ı enâm bulmadın* (Gubârî-i diğer hk.)⁵⁸⁹, *ip uracak şi'ri yokdur* (Harîrî hk.)⁵⁹⁰ gibi tabirlerle ifade edilmiştir.

Âşık Çelebi'nin şiiri nitelemek için genel olarak kullanmış olduğu sıfatlar; *âteş-engîz, ârızı, bârık, cân-güdâz, ciddi, ciğer-sûz, cedîd, çâşnîdâr, çâşnî-i sûz u harâret, dil-nevâz, dikkat, fenâ- bahş, hâl, halâvet, hemvâr, hoşâyende, ışk-âyîn, İlâhî güne, küşâde, letâfet, levendâne, makbul, matbu, mestâne, muhkem, muhkem ü puhte, nâzük, nefîs, ney-şeker, pisteh, pürkâr, râsih, rasîn, rengîn, rûşen, sâde, sebük, selâset, sûz u*

⁵⁸⁴ Mukaddime; *Bir tâ'ife dahı vardur ki ancak şi'r kelâm-ı mevzûn olmak mertebesiyile şi'r dimege kâ'ildür anlârun şi'rlerinde ne meziyyet ve nazmlarında ne hâlet vardur îradları tasdî-i zât ve tazî-i evkât eyler.* (s.277)

⁵⁸⁵ Fasl-ı Evvel; *Bu iki fasl yanî vezn ü kâfiye merî olmayıcak şi'r kâmil olmaz ve bir musrâ ki nisf-ı beytden ibâretdür, tarîf-i şi'r ana şâmil olmaz.* (s.122)

⁵⁸⁶ Fasl-ı evvel; *Fahrü'd-dîn Kâzî Hân, Fetâvâ'sında böyle tahkik eyler ki bir kimesne tahsîl-i ulûm-ı Arabiyye için şi'r-i Arab talîm eylese adâleti sâküt olmaz, eger ol şi'rde fuş dahı olursa ve şâ'irün şahâdeti sâküt makbûledür.* (s.162)

⁵⁸⁷ Zihnî; *Hâverî Çelebi-i merhûma dâmâddur ve güeyi kayınata toprağındandur didukleri bunun şi'riniün iyliğine sebeb-i istidlâl u istişâddur.* (s.1598)

⁵⁸⁸ Hâletî; *Hayâlî-i merhûmdan defeâtle işitdüm ki dir idi ben şi'rde Abd'ullah Çelebi'den korkardum eger ol şi're iştiğâl eylese hâle gibi benim şi'rüme elek asardı ve deyr-i âleme erğanun gibi sît u sadâ salup benim çanuma odlar tıardı.* (s.610)

⁵⁸⁹ Gubârî-i diğer; *Ol gâvğa başa varmadın Câmî'ye dem-sâzlık ve Firdevsî'ye enbâzlık temennâsın kıldı ve şi'ri henüz itibâr-ı avâm ve kabûl-ı enâm bulmadın pâdişâh-ı nükte-şinâsa ithâf-ı mâlihûlyâsın kıldı.* (s.1619)

⁵⁹⁰ Harîrî; *Egerçi miyân-ı Şu'arâda okınacak ve ip uracak şi'ri yokdur ammâ bu beyti ki nevâdirdendür, bir şâ'irün şöhet-pezîri ve bir dîvânun evvelinde cây-gîri olsa yiridür.* (s.614)

şûr, şâhid-perestâne, Şâhî gûne, şevk-engîz, şîrîn, şû, tasavvufgûne, tayyibe, üstüvâr, yek-dest ü hemvâr, zarâfet, zarâfet-âmîz ve zâtî'dir.

Şiir için yapmış olduğu benzetmeler ise; *arsa, bahr, bâl, Belkıs-ı Sebâ, cûy-ı şîr, dem-i mu'ciz-nümâ, dendâne-i şâne, der-i gencine, deryâ, dînâr-ı bâzâr, dîvân-ı Arab, fûrûğ-ı şem, genc-i Kârûn, gülşen, hüdhüd-i nebe, irem, işrâk-ı şems, levh-i debistân, kemend, kerâmet, mıskaç, şeker ve tercemân-ı edeb'dir.*

Fasl-ı evvel; *Ve bi'l- cümle şî'rûn hecezi vü recezi mebsût u makbûzı, arîzî vü karîzî marûf u ğayr-ı müstenkir ve makbûl-ı ehli hader ve bedevi ve ber idi.*(s.154)

Fasl-ı evvel; *Şikâyet-i rüzgârda ve hikâyet-i akdârda bu şî'ri dahu hasb-i hâl-i âl ve zemânede Hâşimî olanlara sebeb-i husûl-ı huzûr-ı kalb ü ferâğ-ı bâldür.* (s.159)

Fasl-ı evvel; *Şî'rûn ba'zı kerâmeti me'surdur ve ba'zı menkuldür ve ba'zı dahu makûldur.* (s.168)

Fasl-ı evvel; *Zîrâ şî'r semer-i şecer-i işkdur ve mihr-i seher-i işkdur.* (s.173)

Fasl-ı evvel; *Li- muharririhî*

Göndür tûtî vü hüsn ana mirât

Şekerdür şî'r ider gûyâ-yı ebyât

Aceb mi şî're disem

Yire geçmişdi vü olmuşdi medfûn (s.176)

Ümîdî; *Zihinde letâfet ve edâsında nezâfet fikrinde selâmet ve şî'rinde selâset vardur.* (s.368)

Bâkî; *Şî'ri muhkem ü üstüvâr, hemvâr u pürkâr, rengîn ü çâşnîdâr; elfâzı selîs, ma'nâsı nefîs, nazmı pâk ve mefhûmı sûznâkdur.* (s.410)

Bâkî; *Zâtî-i merhûm ki dünyâda bir zâtıdur, şî'r ğayra nisbet ârîzî ve ana nisbet zâtîdür.*

Bâkî; *Şî'ri tekellüfden berî ve tasallüfden ârî gûyâ ki hemân âlem-i ğaybdan lisân-ı tercemân-ı kuds ile bunun zebanına şöyle dinilmiş câridür.* (s.412)

Cafer Çelebi; *Ol belâdan şî'ri halâvet ve sözi sûzdan berîdür.* (s.460)

Celîlî; *Eş'ârî râsîh ü rasîn ve nazmı kavî vü metîndür.* (s.481)

Cevrî; *Şî'ri dahu sûz u şûr ile sâ'ir eş'âr içinde bir hâldür.* (s.497)

Derûnî; *Eş'ârî muhkem ü puhte ve çâşnîdâr ve yek-dest ü hemvârdur.* (s.514)

Behlûl; *Belki mekteb-i fazlinda mektebîyî bir tıfl-ı ebced-hân u dîvân-ı eş'ârın levh-i debistân gibi bâzîçe-i kûdekân add ider.*(s.444)

Cebrî; “*Mevlid-i Nebîsi*” ve “*Mihr ü Mâh*” adlı kitâbı var zumunca kitâbîdür ammâ tab'ı letâfetden ve **şi'ri** halâvetden âbî degüldür. (s.454)

Cenâbî Paşa; *Tab'ı halâvetden ve **şi'ri** belâgatden hâlî degüldür.* (s.493)

Ahmed Çelebi Kemâl Paşâ-zâde; *Yanî gâh dürr-i mensûr gibi nesr ile cihânun gerden u gûşın ve ber âğûşın pür-ıkd-ı cevâhir idüp ve gâh lü'lü '-i manzûm-misâl nazm ile halk-ı zemânun sâid ü düşün toptolı dürr ü gevher idüp gâh inşâ yazup gâh **şi'r** dirlerdi.*(s.298)

Fikrî; **Şi'ri** hod tab'aka-i âliyyededür.(s. 1217)

Sânî; *Nazmında hüsn-i edâ vü selâset ve **şi'rinde** çâşnî-i sûz u harâret vardur.* (s.1278)

Rahmî; **Eş'ârı** bâl varkâ'-i vurka ile ekâzî-i bilâda perrân olmuş ve gazelleri zîb ü zînet-i her defter ü dîvân olmuş idi. (s.1347)

Revânî; *Lâ-cerem **eş'ârı** dâhı mestâne vü şâhid-perestâne ve edâları levendâne ve ezilişleri derdmendânedür ammâ âhir-i vaktinde sâğar-ı meclis gibi câm-ı kâm müdâmı şikest itmiş ve sâkî elinden ayak yirine şeyhden el alup sâğar-ı tevbe ile cânın mest itmiş.* (s.1390)

Revnak; *Kendü lâübâlî-şîve vü âşık-nakş ve **eş'ârı** fenâ- bahşdur.* (s.1395)

Şikârî-i sâlîs; **Şi'ri** dâhı sebük ü şîrîn ve levendâne vü ışk-âyîndür. (s.1429)

Şemî; *Hakkâ ki **şi'ri** dâhı rûşen u dil-nevâz, ciğer-sûz u cân-güdâzdur.* (s.1443)

Şeyhî; *Kitâb-ı mezkûrun hod egerçi ekser yiri tercemedür ammâ be-her-hâl muhkem ü üstüvâr ve yek-dest ü hemvârdur, ol zemâna göre **şi'rde** bu zarâfet ü bu letâfet çokdur.* (s.1455)

Tâbî-î sâni; **Eş'ârından** “kullu şey'un mine'l-melîhi melîhun”⁵⁹¹ envârı zâhir ü bâhirdür. (s.1475)

Sübûtî; *Gâh kakıtdılar dükkânı etrâfında nişîmenler peydâ idüp halâ bir niçe yıldur ki bey-i mükeyyifâtdan ferâğat idüp ancak edviye-fürûşdur **şi're** dâhı tevbe idüp hâmûşdur; gazelleri vardur ki akrânına sebab-i tevbîhdür, târîhlerinün hod her biri bir târîhdür.* (s.1488)

⁵⁹¹ Güzelden gelen her şey güzeldir.

Hâtemî; *Sultân Selîm-i merhûm* “Mü’eyyed-zâde bu **şi’re** kerâmetümdür dise sâ’ir mevâlî ne dirlerdi ola” dirmiş. (s.1499)

Husrev; **Şi’ri** dahı verâ-yı revâk-ı ğaybdan ve safîr-i murġân-ı âlem-i lâreybden söyler. (s.1530)

Zuhûrî; **Şi’ri** dahı sâde vü küşâdedür bu ebyât ana şâhid-hâl ü münâsib-makâldür. (s.1607)

Habîbî; *Tab’ında tasavvuf büyü ve **şi’rinde** ışk çâşnîsi vardır.* (s.613)

Kâmî Efendi; *Ve bi’l-cümle **şi’rleri** şuur-ı erbâb-ı fitnat derecesinden alâter; inşâları hod inşâ’allâh sebeb-i ahbâr-ı “summe enşe’nâhu halkan âhar⁵⁹²” dur.* (s.704)

Mecdî; **Şi’r dir** şâ’irlerde nazîri az dimelidür. (s.783)

Muhyî; **Eş’ârı** râsih u rasîn ve muhkem ü metîndür. (792)

Mestî; **Eş’ârı** dahı mestâne vü şâhid-perestânedür. (s.804)

Mesîhî; *Vilâyet-i Rûm’da **şi’rün** Ahmed Paşa vâzî-i esâs-ı bünyânıdur.* (s.808)

Mesîhî; **Şi’rün** a’lemi Necâtî’dür ki adı Îsâ’dur, Mesîhî ana lakabdur ki Mesîhâ’dur. (s.808)

Nebâtî; *Egerçi **eş’ârı** İlâhî gûnedür ammâ Şâhî gûnedür.* (s. 846)

Nihânî; *Fakir andan işitdüm **şi’ri** çendân makbûl u matbû ve kendü şu’arâda mukalled ü metbû degüldür.* (s.924)

Sirâcî; **Şi’rün envâna**, ilm-i kâfiye ve aruz u ğayra gereğince kûşîş itmişdür. (s. 960)

Ârifî; *Ol esnâda sülûkından nümûne tasavvufgüne **ba’z-ı eş’ârı** vardır, cümleden biri bu tercî-i şöhret-şi’ârdur.* (s.1031)

Ubeydî Çelebi; **Şi’ri** hod insâf idicek pisteh gibi pür-mağz belki ney-şeker gibi tolu çâşnî-i nağzdur. (s.1049)

Alî Çelebi Efendi;... **şi’rleri** âb-ı rûy-ı bahr-ı arûz ve giysû-yı şâhid-i belâgat u berâat ve ıkd-ı nuhûr-ı nehârîr-i âsâr ve vişâh-ı sadr ve inşi’râh-ı esrârdur. (s.1116)

Iyânî-i diğér; *Ammâ musâhabeti safâ-bahş ve **şi’rinde** hâlet ü halâvet vardı.* (s.1133)

Başlangıç; *Veanungibi “şi’r şâ’irinde şeri’s-şâri⁵⁹³” dünyâda mucib-i medh ü senâ ve ukbâda müstevcib-i behcet ü senâ olur.* (s.112)

Eş’âr-ı ayân: İleri gelenlerin şiirleri.

⁵⁹² Sonra onu bir başka biçimde yarattık. El-Mü’minîn 14.

⁵⁹³ İnsanların ihtiyacı olan şiirler istisnadır.

Figânî; *Tumturâk-ı elfâla müzeyyen, ma'ânî-i dil-pesend ile eş'âr-ı ayân içinde muayyendür.* (s.1203)

Eş'âr-ı belâgat-şi'âr: Belagâtla meşhur olmuş şiiirler.

Fasl-ı evvel; *Nazm-ı nazma nizam-ı hüsn virelden ol zahîr-i şu'arânun ki tab'-ı enveri matla'-ı belâgat-âftâbidur, kalâ'id-i ebkâr-ı efkâr ve arâ'is-i nefâ'is-i esmâr yanî eş'âr-ı belâgat-şi'ârına şu'arâ-yı Rûm u Acem leyte şi'ri⁵⁹⁴ diyüp Hâfız'ı Câmî ve kâtibi Selmân ve meddâhları ehl-i kemâl ve Hassân'ları Sehban'dur.* (s.238)

Eş'âr-ı letâfet-şi'âr: Hoşluk, güzellekle meşhur olmuş şiiirler.

Fâzî; *Hâtur-ı deryâ- makâtırında ol kadar kasâ'id-i Arabiyye-i ğarîbe ve letâ'if-i edebiyye-i acîbe ve eş'âr-ı letâfet-şi'âr ve ahbâr u esmâr vardur ki sahâ'if-i kütüb-i fünûn-ı şettâ ğayretinden şikence-i cendere ve bend-i şîrâzeve mübtelâdur ve esâtîr-i evvelîn ve tevârîh-i âlem-ârâsında "ke's-sûrati fi'l-heyûla ve nakşun fi'l-mâ"⁵⁹⁵ dur.* (s.1189)

Eş'âr-ı matbû'a: Şiiirleri güzel.

Senâyî; *Egerçi hemşehrileri hakkında itrâ idüp kasâ'id-i masnû'a ve eş'âr-ı matbû'a ve "Şebistân-ı Hayâl" tarzında "Neyistân-ı Zülâl" nâm kitâb ve mü'ellefât-ı adîde ve mesneviyyât-ı pesendide isnâd idüp tab'l-ı tehî gibi ol diyara âvâzı ğulğule salmışdur ancak ol ğulğuleden kulaklarda sadâyı kuhsâr gibi kurı yanğı kulmuşdur.* (s.1489)

Eş'âr-ı Mütenebbî': Mütenebbinin şiiirleri.

Şeydâ; *İnşâda Monlâ Münşî'yi mensî ve şi'ri kemâl-i fesâhat üzre mübtenî olup eş'âr-ı Mütenebbî'yi mebnî idi.* (s.1460)

Eş'âr-ı tayyibe: İyi şiiirler.

Fasl-ı evvel; *Ve amm-ı mükerrrem yanî Abbâs-ı Nebiyye ki "misdâk-ı amme'r-mer'i sınıvu ebi⁵⁹⁶" eş'âr-ı tayyibeleri beyne'l-ashâb mesel-i sâ'ir ve felek-i sadr-ı evvelde necm-i dâ'ir idi.* (s.151)

Şi'r-i Arab: Arapların şiiiri.

Fasl-ı evvel; *Fahrü'd-dîn Kâzî Hân, Fetâvâ'sında böyle tahkik eyler ki bir kimesne tahsîl-i ulûm-ı Arabiyye için şi'r-i Arab talîm eylese adâleti sâkit olmaz, eger ol şî'rde fuşş dahî olursa ve şâ'irün şahâdeti sâkit makbûledür.* (s.162)

⁵⁹⁴ Keşke bilsem!

⁵⁹⁵ Hammadde üzerindeki resim ve su üzerindeki nakış gibidir.

⁵⁹⁶ Buyur söyle, ağzın dert görmesin.

Şi'r-i hayâl-engîz: Hayalle karışık şiir.⁵⁹⁷

Hatmî; *Şi're iltifât itdükde her gül ruhun ârız-ı alı vasfında didügi şî'r-i hayâl-engîz gülşen-i belâgate bir gül-i hatmî olur ve mühr-i hâtem-i lebleri hakkında nazm itdügi dürer-i rengîn nakd-i cevâhir-i zevâhir-i fesâhtün hatmi olur.* (s.1515)

Şi'r-i İmrü'l-kays: İmrü'l- kaysın şiiri. Mualllekat-ı seba ve Cahiliye Dönemi' şairi olan İmrü'l-Kays Arap şiirinin başlangıcında yer almış ve onun şiirine benzetme ise takdir ifadesi ve şiirin güzel olduğunu beyandır.

Fasl-ı evvel; *Şi'r-i İmrü'l-kays âlet-i hengâmeye dönüp Lebîd-i belîd anılup nazmindan söylenür bir semer kaldı.* (s.133)

Şi'r-i latîf: Yumuşak hoş şiir.

Hâşimî; *El-hak nazm-ı nazîf ve şî'r-i latîf idi.* (s.532)

Şi'ri miyâne: bk. Miyâne.

Şi'r Müzdelife'si: İslamın beş şartından biri olan Hac farizasını yerine getirirken Arafattan sonra akşam ve yatsı namazında ikinci kez vakfeye durulan yer olan Müzdelife şiirin benzetildiği unsurlardan biri olmuştur.

Seyfî Çelebi; *Arefât-ı irfânda savk-ı sûk-ı Minâ-yı münâ-yı kemâle vâsıl olmağa mesâsı fi-zülüfi'l-leyli ve'n-nehâri gâh şî'r Müzdelife'si ve gâh inşâ mescid-i Hanefîdür.* (s.1020)

Şi'r-i nüzül: Nüzül kelimesi; konaklama yeri veya misafir yemeği anlamlarına gelmektedir. Şi'r-i nüzül'ün aşağıdaki örnekte iki özelliğine işaret edilmiştir. Söylendiğinde şairler arasında izdihama ve güzel bir nizama sebep olmasıdır.

Celîlî; *Hâmidî' nün şî'ri şî'r-i nüzül olduğı cihetden silk-i şu'arâda îrâdı bâis-i izdihâm ve sebep-i güsest-i hüsn-i nizâm olur diyü bu denlü îrâdı ile iktifâ olındı.* (s.480)

Şi'ri ser-ber: Baş götüren şiir.

İtâbî; *Şi'ri ser-ber ve ol defterde dâhı ser-defterdür.* (s.1053)

Şi'r-i şâ'ir: Şairin şiiri.

Fasl-ı evvel; *Şi'r-i şâ'iründe şeri's-şâri hull ü hürmeti ve irtifâ-ı rütbe vü inhifâz-ı mekâneti bâbında olan tefâsîl gazel tarzı üzre bir matla' ve dört beyt ve bir makta üzre hâvîdür.* (s.134)

Şi'r-i şîrîn: Tatlı şiir.

⁵⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Hayâl.

Âhî; *Medh-i Husrev'de hâme-i gevher-bârı gûyâ Hürmüz-i tâcdârdur ki Nûşîrevân-ı Rûh-ı Kuds'un nefes oğlu gibi sözleri nûş-ı revândur ve şî'r-i şîrîn -şi'ârı vasf-ı leb-i Şîrîn'de şîr ü şeker gibi âmîziş bulup kuvvet-i kalb ve kut-ı cândur.* (s. 393)

Şî'r u mutedul: Mûnasip şiir.

Fasl-ı evvel; *Beyt*

Ve 'ş-şî'r u mutedulun bi-vezni arûzihi

Ve kezâ itidâlu 'ş-şemsi bi'l-mîzânî (s.136)

Şî'r ü amel: Şiiri ve işi.

Derûnî-i sâlis; *Eger sohbet-i İlâhî ve eger işret-i melâhîdür, anun şî'r ü ameli gulgul-ı tâze salmışdur.*(s.517)

Şî'r ü dikkat: Şiirdeki incelik.⁵⁹⁸

Senâyî; *Hakîr bir meclisde cem oldum, çok rûhânîyyet fehm eyledüm, çendân hüsn-i nazma vücuda; şî'r ü dikkat, fikr ü selâset, elfâz u letâfet edâya kâdirdür hele bârî şa'irdür ammâ kemâ kîle.* (s.1489)

Şî'r ü hatt: Şiir ve hat.

Tâbîî; *Şî'r ü hattun ve kemâlün câmîdür.* (s.1476)

Şî'r ü inşâ fenni: Şiir ve düz yazı ilmi.

Fazlî Kâtib; *Hâsılı çok meleke tâhseyledi şî'r ü inşâ fennin tekâmîl eyledi.* (s.1195)

Şî'r ü mu'ammâ: bk. Mu'ammâ.

Şî'r ü neşât-engîz: bk. Neşât.

Şî'r ü târih fenni: Şiir ve Tarih bilimi.

Sübûtî; *Kendü zemân-ı sığarda bir miktâr saded-i tahsilde olup badehu ferâğat idüp şî'r ü târih fennine heves idüp ulemâ vü fuzalâ ile musâhibdür.* (s.1488)

Â'îşe-i hâme-i şî'r: Hz. Ayşe'nin kaleminin şiiri.

Fasl-ı evvel; *Tervîh-i âlem-i revhânî ve tefrîh-i kulûb-ı rûhânî için lisanlarından cârî olan kelîmât eser-i erihnî yâ Bilâl⁵⁹⁹ olur ve âlem-i tecerrüdde bulınsalar emr-i maâddan fikr-i maâ'îşe tenezzüle â'îşe-i hâme-i şî're makâl kellimîni yâ Humeyrâ'dan⁶⁰⁰ misâl olur.*(s.173)

Arabî şî'r: Arapça yazılmış olan şiir.

⁵⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Dikkat.

⁵⁹⁹ Ey Bilâl (ikamet oku da) bizi rahatlat!

⁶⁰⁰ Ey Humeyra benimle konuş!

Abdü'l-Azîz Çelebi; *İnşâsı şî'rine hezâr bar ğalibdür ve Arabî şî'ri Türkî şî'rinden râcihdür.*(s.1042)

Arsa-i şî'r: Şiir alanı.

Yahyâ; *Ferzîn gibi yayabaşı oldu arsa-i şî'rün dahı yek-süvârı ve ser-âmed şâ'irlerin pâdâsı oldu.* (s.673)

Asdak-ı şî'r: En doğru şiir.

Fasl-ı evvel; *Beyt*

*Elâ kullu şey'in mâ halâ'llâha bâtlun*⁶⁰¹

misrain okıyup asdak-ı şî'r budur diyüp

Mısrâ-ı âhir

*Ve kullu naîmin lâ muhallete zâyilun*⁶⁰²

dur, anı okımakdan ibâ buyurdılar ki temâm-ı şî'r okımış olmayalar. (s.138)

Bâb-ı şî'r: Şiirin kapısı.

Fasl-ı evvel; *Yanî bâb-ı şî'r mektûm oldu ve ol kapu hâtem-i hâtimiyet ile mahtûm oldu.* (s.133)

Bahr-i eş'âr: bk. Bahr.

Bâğçe-i şî'r-i dil-küşâ: Gönül açan şiirin bahçesi.

Fevrî Efendi; *Ey mübdi'-i bedâyi'-i ezhâr-ı besâtîn-i fesâhat ki reşehât-ı katarât-ı emtâr-ı ğamâm-ı aklâm-ı dürer-bârı ile sahn-ı ravzatü'l-inşâ muhazzar ü müzehher ve'y bâğbân-ı gülistân-ı reyâhîn-i belâgat ki nefehât-ı nesemât-ı esrâr-ı kelâm-ı pür-intizâm-ı 'anber-nisârı ile bâğçe-i şî'r-i dil-küşâ mu'attar u münevverdür.* (s.1233)

Beyân-ı şî'r: bk. Beyân.

Fasl-ı evvel; *Asl murâd olan ol cins-i 'âlî-beyândur ki beyân-ı şî'r bu mukaddimâta matlab-ı a'lâdur.*(s.120)

Bereket-i şî'r-i Ferhunde: bk. Ferhunde.

Bizâ'at-i şî'riyye: bk. Bizâ'at.

Cevâhir-i zevâhir-i eş'âr: bk. Cevher.

Cevdet-i şî'r: bk. Cevdet.

Cûy-ı şîr-i şî'r: Şiir sütünün ırmağı.

Kâmî Efendi; *Nâvdân-ı hâme-i dü-zebânınun birinden cûy-ı şîr-i şî'r ve birinden şehd-i nâb-ı inşâ akardı.* (s.704)

⁶⁰¹ Allahdan başka herşey batıldır.

⁶⁰² Bütün güzellikler mutlaka ve mutlaka yok olacaktır.

Lâmi'î Çelebi; *Şi'r ü inşâyı şîr ü şeker gibi cem itdi ve nâvdân-ı hâme-i dü zebânının birinden cûy-ı şîr-i şî'r ve birinden âb-ı nâb-ı inşâ akıtdı.* (s.745)

Dendâne-i şâne-i şî'r: Şiir tarağının dişi.

Fasl-ı evvel; *Biri budur ki ulemâ ki ümenâ-yı Rabbü's-selâm ve verese-i ulûm-ı enbiyâ aleyhimü's-selâmdur, hâme-i acâ'ib-nisâr ile nâme-i ğarâ'ib-nigâra nesh-i şerh-i akâ'id ve nesc-i tarh-ı kavâid eylemekden pây-ı neşât-ı hameye ayy u kelâl ve pây-e inbisât-ı allâmeye ikâl-ı melâl ile nekâl geldükde karz-ı nazm ile muhâvere vü mücâvere ve arz-ı arûz ile mümâlaha vü mükâfaha idüp rîş-i pür-teşvîş-i efkâr-ı dil-efgârlarını ki evkâr-ı tâ'ir-i evtâr-ı etvârdur, dendâne-i şâne-i şî'r ile tesrîh ü temşît iderler.* (s.172)

Dem-i mu'ciz-nümâ-yı şî'r: bk. Dem.

Dendân-ı şîn-i şî'r-i Türkî: Türkçe şiirin ş'sinin dişi (başı, başlangıcı).

Fasl-ı evvel; *Ammâ henüz dendân-ı şîn-i şî'r-i Türkî ğonce-i ter gibi tebessüm eylememiş ve bülbül-i şu'arâyı Rûm gülbün-i gülşen-i belâgatde terennüm eylemiş idi.* (s.183)

Deryâ-yı şî'r: Şiir denizi.

Zâtî; *Ammâ yine medhinde ğavvâs olduk, deryâ-yı şî're talduk, kasîdeler diyüp câ'izeler alduk.* (s.1585)

Der-i gencine-i eş'âr: Şiirlerin hazinesinin kapısı.

Â'işe Hâtûn; *Ve şu'arâ-yı nisâ-yı Rûm'dan biri ki Mihrî'dür ve pesend-i ervâh-ı kuds arûs-ı ebkâr-ı efkârınun mehridir ve nakş-ı tahsîn-i ashâb-ı üns der-i gencine-i eş'ârınun mühridir bunun devrine gelse mihr ile çerhvâr başında zerrîn leğence götürür câriyesi yâ Hurşîd yâhûd Felek-nâz adlu bir karı mâriyesi olurdu.* (s.1136)

Dest-i sâkî-i şî'r: Sakinin elinin şiiri.

Fasl-ı evvel; *Kasîde vü kıta olmazsa bâri dest-i sâkî-i şî'r elinden seba-i seyyâre-i dost-kâmî-i gazel yâhud selâse-i ğassâle-i se-beyt bârî rutl-ı girân-ı yek merdî-i beyt-i vâhid tenâvüli ile şâhid-i dimâğı ğayy-ı evhâm-ı efhâmdan tenşît iderler.* (s.172)

Dînâr-ı bâzâr-ı eş'âr-ı belâgat-şî'âr: Belâgatlı şiirlerin pazarının parası.

Bâkî; *Cevdet-i zihn-i derrâki hakkâk-i dürr-i ğuşvâre-i ebkâr-ı efkârdur ve hiddet-i tab'-ı çâlâki sekkâk-i dirhem ve dînâr-ı bâzâr-ı eş'âr-ı belâgat-şî'ârdur.* (s.409)

Envâ-ı fûnûn-ı şî'rûn: Şiir fenlerin çeşitleri.

Mesîhî; *Zâtî dahı egerçi külliyyetli şâ'irdür ve envâ-ı fûnûn-ı şî'rûn nazmına kâdirdür.* (s.808)

Erbâb-ı şî'r ü belâgat: Belâgat ve şiiirin ustaları(şairler).

Cenâbî Paşa; *Gülşen-i harîm-i hâs-ı pâdşâhîde âb-ı terbiyetleri ile neşv ü nemâ nemâ ve nazre-i iltifât-ı pâdşâhî ile hüsn ü bahâ bulan ashâb-ı saâdetden ve erbâb-ı şî'r ü belâgatdendir.* (s.493)

Erbâb-ı şî'r ü inşâ: Düz yazı ve şiiirin ustası.

Alî; *Hidmetlerine irdüğümüz ve keşşlerin çevirdüğümüz efâzıl-ı ulemâ ve erbâb-ı şî'r ü inşâ ittifâk üzre buyurmuşlardur ki Rûm'da şimdiye dek bunun gibi inşâ olmamışdur ve cild-i zer-nigâr-i sipihre dest-i sun-ı Kirdgâr şemse-i mihr ile turunca idelden ser-rişte-i eşiât-ı hurşidle eczâ-yı perîşân-ı sahâ'if-i evrâk-ı eşcâra intizâm virelden rüzgâr bu denlü çeşm-i kevâkib-i seyyârât u sevâbitle bir bunun gibi kitab'a nazar salmamışdur.*(s.1109)

Esnâf-ı şî'r: Şiiirin çeşitleri.

Nakşî; *Ve nakkâşlığla kanâat itmeyüp şâ'ir-i mâhir ve esnâf-ı şî're kâdirdür.* (s.892)

Eşi'ât-ı eş'âr: Şiiirin ışıkları.

Revânî; *Zihni safâ vü ziyâda bir hurşiddür ki eşi'ât-ı eş'ârla âfâka yayılmış şuâdur.* (s.1385)

Fâris-i feres-i şî'r-i Fürsün: Farsın şiiirlerinin atının binicisi.

Fasl-ı evvel; *Türk dilde nite kim şî'r söylerler, kezâlik şu'arânun fusahâ-yı Acem'i bu fâris-i feres-i şî'r-i Fürsün yanında acemî olup her birin zebun eylerdi.* (s.212)

Fârsî şî'r: Farça yazılan şiiirler.

Fasl-ı evvel; *Bu sebebden Türkten Fârsî şî'rleri ekser ve halk içinde eşherdür.* (s.198)

Fenn-i şî'r: bk. Fenn.

Fünûn-ı şî'r: bk. Fenn.

Fürûğ-ı şem-i şî'ri: Şiir mumunun nuru.

Ârif; *Kuvveti bâzûya ve kemân-ı sayi gûş-ı ârzûya getürüp ibtidâ-yı zuhûr-ı Osmâniyândan mübâşeret idüp didüğünü ceste ceste belki deste deste gül gibi nisâr-ı meclis-i şâhi itdükde hakkında itikâd-ı pâdşâhî ziyâde oldu ve ıslâh-ı eltâf-ı pâdşâhî ile fürûğ-ı şem-i şî'ri ziyâde oldu.* (s.1025)

Gülşen-i eş'ârı: bk. Gülşen.

Ğubâr-ı vasmî-i şî'r: Şiir aybının tozu.

Fasl-1 evvel; *Lâzım oldu ki ol şâh-ı nevbet-i nübüvvet dahi taht-ı tenezzüh-i nesre şeref virüp pîrâman-i dâmen ve pîrâhen-i mutahharı ki mazhar-ı “ve siyâbeke fetahir⁶⁰³”dür, gerd-i töhmet-i nazmdan ve ferâvîz-i âstîn-i ismeti ğubâr-ı vasmî-i şî'rden pâk ola.* (s.138)

Hâl-i şî'r: Şiirin durumu.

Fasl-1 evvel; *Ve sifâl-i hâle sığmaz hâl-i şî'ri kâleb-i kâle koyup şî'r ile işâr iderler.* (s.173)

Hasenu's-şî'r: Güzel, iyi şiir.

Fasl-1 evvel; *Zikr-i mahlas şî'r hakkında kelime-i câmia-i hakka ve kelâm-ı mâlâ-kelâm budur ki Resûle'llâh şî'r hakkında su'âl itdüklerinde beyân buyurdılar ki “hüve kelâmun fe-hasenuhu hasenun ve kabîhuhu kabîhun⁶⁰⁴” ve bir rivâyetde “hasenu's-şî'ri ke-haseni'l-kelâmi ve kabîhu's-şî'ri ke-kabîhi'l-kelâmi.⁶⁰⁵”* (s.144)

Hatt u hâl-i şî'r: Yüz ve ben'in şiiri.

Fasl-1 evvel; *Mezâd-ı aslî mahzâ tevârih-i şu'arâ olmayup belki ol sûret olup ma'nâ-yı şâhid-i ilm ü kemâlün hatt u hâl-i şî'r ü inşâ ile tahliyesi ve arâ'is-i ezhân ve izân-ı erbâb-ı irfân suretgüster olmağa âyine-i makâlün tecliyesi murâd olup ebkâr-ı efkârün libâs-ı gûn-â-gûn ile cilvesi ve her şâ'riün vasf u medhi hacle-i nâzında nümâyîş-i bukâlemun ile ‘işvesi murâddur.* (s.265)

Hevâ-yı şî'r: Gayr-i meşru olan bir aşk hevesi ile söylenen şiir.

Fasl-1 evvel; *Beyt*

Terk it hevâ-yı şî'ri ki sevdâ-yı hâmdur

Sihri helâl olursa da dime harâmdur. (s.166)

Hirmen-i şî'r: Şiir harmanı.

Fasl-1 evvel; *Bu fakîr ü hakîr ve “ednâ mine'n-nakîr⁶⁰⁶” bâdiye-i ışkun cura-nûşî ve zâviye-i şevkun hırka-pûşî, encümen-i ulemânun keşf-gerdâni, çemen-i zurefânun cârû-keşânî, hirmen-i şî'rün huşe-çîni, süfre-i inşânun rîze-güzîni, hân-ı belâgatün nevâle-berdi, sâğar-ı fesâhtün çeşende-i dürdi.* (s.240)

Irk-ı şu'ûr-ı şî'r: Şiirden anlayan nesil.

⁶⁰³ Elbiseni ise temiz tut. Müdessir 4.

⁶⁰⁴ Şiir güzeli güzel çirkini çirkin sözdür.

⁶⁰⁵ Güzel şiir güzel söz gibidir. Kötü şiirde kötü söz gibidir.

⁶⁰⁶ Hurma çekirdeğinden daha değersiz.

Meşâmî; Ol cihetden ki babası merhûm mersûm Veliyyü'd-dîn oğlu şâ'ir Ahmed Paşa'nun ammî-zâdesidür. Bade'l-mevt terekesine dahı ol vâris olmışdur bu cevânda ol ırk-ı şu'ûr-ı şi're mûris olmışdur. (s.814)

İhyâ-yı emvât-ı eş'âr u ebyâtı: Ölülerini diriltten şiirler ve beytler.

Hilmî, *Egerçi nâmları Mustafâ'dur ammâ mekîn-i mekân-ı felek-i râbi olmağla maârik-i nutk u tekellümde i'câz-ı Mesihâdan dem urup bu iştirâk hasebi ile kelimetu'llahdan dem urup ilâyı icrâ-yı kelimât ve **ihyâ-yı emvât-ı eş'âr u ebyâtı** isbât ider. (s. 628)*

İlm-i evzân-ı eş'ârı: Şiirlerin ölçüsünün ilmi.

Fasl-1 evvel; **İlm-i evzân-ı eş'ârı** ve fenn-i mûsikî vü edvârı terkâb itdiler.(s.125)

İmâm Ebû Hanîfe'nün şi'ri;

Fasl-1 evvel; *İmâm Bezâzî Menâkıb-ı İmâm-ı Azam'da İmâm Râzî'den rivâyet ider ki **İmâm Ebû Hanîfe'nün şi'ri** İmâm Şâfi şi'rin eltaf u efsah idi ammâ kendü şi'r didükleri Şeytân Tâk dirler bir râfîzî muârızı vardı, imâmla ve ashâbiyla sitîzegâr idi. (s.156)*

İmâm Şâfi şi'ri;

Fasl-1 evvel; *İmâm Bezâzî Menâkıb-ı İmâm-ı Azam'da İmâm Râzî'den rivâyet ider ki İmâm Ebû Hanîfe'nün şi'ri **İmâm Şâfi şi'rin** eltaf u efsah idi ammâ kendü şi'r didükleri Şeytân Tâk dirler bir râfîzî muârızı vardı, imâmla ve ashâbiyla sitîzegâr idi. (s.156)*

İrem-i şi'r: bk. İrem.

İşrâk-ı şems-i şi'r: Şiir güneşinin doğuşu.

*Â'îşe Hâtûn; şu'arâ-yı nisâyı Acem'de Cilâyî ki safâ-yı tab'u cilâ-yı zihn ile jeng-zidâyı âyîne-i fesâhat ve âfâkî ki **işrâk-ı şems-i şi'r** ile ufk-ı belâgatden tulû itmiş mihr-i sipihr-i belâgâtür, biri bunun kudûmı havfindan dünyadan celâ-yı vatan ve biri hod tulû-ı şems-i saâdetle mahv olam diyü inmihâk-ı mevt ile kûşe-i kabri mesken itmişdür. (s.1136)*

Kabîhu's-şi'r: Çirkin şiir.

Fasl-1 evvel; *Zikr-i mahlas **şi'r** hakkında kelime-i câmia-i hakka ve kelâm-ı mâ-lâ-kelâm budur ki Resûle'llâh şi'r hakkında su'âl itdüklerinde beyân buyurdılar ki*

“*hüve kelâmun fe-hasenuhu hasenun ve kabîhuhu kabîhun*⁶⁰⁷” ve bir rivâyetde “*hasenu’ş-şî’ri ke-haseni’l-kelâmi ve kabîhu’ş-şî’ri ke-kabîhi’l-kelâmi*.”⁶⁰⁸ (s.144)

Kalâid-i ferâ’id-i eş’âr-ı şâhvâr: Padişahlara yaraşır şiirlerin eşsiz gerdanlığı.

Celâlî; *Egerçi şî’rleri hüsn ü behcetde medh ü tarîfden müstağnî ve her bir hayâlî hacle-i nâzda bir şâhid-i bâ-ma’nîdür, netâ’ic-i tab’ı-ı zehhârlarından ve kalâid-i ferâ’id-i eş’âr-ı şâhvârlarından bu bir kaç beyt ile kitâbun silk-i silsilesine intizâm ve ikd-ı pervîn gibi rişte-i zînetine irtişam virildi.* (s.473)

Kâlâ-yı şî’r: Şiir kumaşı, şiirin sermayesi.

Fasl-ı evvel; *Binâberîn kâlâ-yı şî’r revâcda ve erbâb-ı nazm ibtihâcda idi.* (s.189)

Ka’r-ı bahr-ı mescûr-ı şî’r: Şiirin dalgalı denizinin dibi.

Emrî Çelebi; *Meşşâta-i tab’ı âyîne-i fikrin arûs-ı feyze mukâbil eylese cemâl-i ma’ânîde ziver-i hâl-i hayâl kalmaz ki anda mürtesem olmaya ve ka’r-ı bahr-ı mescûr-ı şî’rde derûn-ı sadef-i fikrde bir dürr-i girân-mâye-i dîde-i nâ-dîde yokdur ki ğavvâs-ı hâme-i endişesi ana yol bulmaya.* (s.359)

Karz-ı şî’r: Ezbere şiir okuma.

Kavl-i şî’r: Şiir sözü.

Fasl-ı evvel; *İmâm Tûrpaştî böyle tahkîk itmiş ki Resûla’llâh’dan kavl-i şî’r menhî iken Salt bin Ümiyye’nün bu şî’rin okudukları yâ duâen yâ istihsânendür.* (s.137)

Keffe-i evzân-ı şî’r: Şiir terazisinin kefesini.

Fasl-ı evvel; *Lâ-cerem karz-ı şî’re ne vecihile meyl kılurdu her kelâmı mîzân-ı vahyile sencîde iken; hâşâ-fe-hâşâ ki gevher-i güftârına keffe-i evzân-ı şî’ri makarr ide ve eş’ârun reşha-i bihârından dâmen-i kadrin ter ide.* (s.124)

Kemâl-i şî’r: Şiirin mükemmeli.

Mukaddime; *İsbât-ı fusahâ ol ebyâtun etibbâniyla kemâl-i şî’ri isbât iderler.* (s.277)

Kemend-i eş’âr: Şiirlerin ilmikli ipi.

Mihrî; *Ol âhû kemend-i eş’ârla ve tîr ü kemân-ı kilik-i ‘anber-nisârla belâgat vâdîlerin şikâr ve*

Beyt

Velâ’t-te’nîs lismi’ş-şemsi ‘aybun

⁶⁰⁷ Şiir güzeli güzel çirkin çirkin sözdür.

⁶⁰⁸ Güzeli şiir güzel söz gibidir. Kötü şiirde kötü söz gibidir.

*Velâ't-tezkîru fahrûn lil hilâlî*⁶⁰⁹

mazmûnün kendüye penâh u hisâr idinürmiş. (s.832)

Kuvvet-i şî'riyye: bk. Kuvvet.

Libâs-ı eş'âr: Şiirlerin elbisesi.

Nevâlî Çelebi; *Ne ân ki âherün libâs-ı eş'ârından müste'ârdur.* (s. 897)

Lisân-ı şî'r: Şiirin dil.

Fasl-ı evvel; *Ve avâmmünün tarîfde itnâb u itrâları ve takrîde iğzâb u iğrâları lisân-ı şî'r oldı.* (s.125)

Lücce-i şî'r: Şiirin engin suyu, şiir denizi.

Âşık Çelebi, şiiri engin bir suya denize ya da okuyanusa benzetmiştir.

Hâverî; *Diyâr-ı ilm ü fazlun mareke-i kazâ-yı adlün dil-âveri, lücce-i şî'r ü inşanun şînâveri, şu'arâ vü zurefânun rûşen-ahteri Açuk Kâzî oğlu Ali Çelebi'dür ki mahlası Hâverî'dür.* (s.1506)

Mahzen-i esrâr-ı eş'âr: Şiirlerin sırlarının mahzeni.

Hilâlî; *Niçe ser-keşlerün matla'ları anun şî'ri öninde külâh-ı bî-ser, niçe manidâr beytler anun hayâl-engîz gazelleri yanında kâleb-i bî-cân ve hüsn-i bî-ân idi ve selâset-i eş'ârına niçe mahzen-i esrâr-ı eş'âr şâ'irlerün çiriş-i Keldânî (?) gibi ağızları egilüp haytân u niğrândı.* (s.542)

Mariz-i şî'r: Kusurlu şiir.

Fasl-ı evvel; *Yanî bahr-i mahsûsda ve vezn-i mahsûsda ola ki arûz mariz-i şî'rdür.* (s.136)

Mazîk-i şî'r: Sıkıntılı şiir.

Fasl-ı evvel; *Beyt*

Mebâdâ ki bînî diger bâre hayf

Ki fırsat azîzest ü el-vakt seyf

diyü bî-imhâl u bî-ihmâl sevâd-ı müsevvededen nehâr-ı beyâza ve tengnâ-yı nazm u mazîk-i şî'rden sahrâ-yı inşâda olan ferâh u ferruh-riyâza çıkağa ibtidâ olunmak için hedîr-i hâtif-i kudsî ve safîr-i mülhem-i ünsîden işâret olındı. (s.263)

Mezîd-i meziyyet-i şî'r: Şiirin üstünlüğünü güzelliğini artırma.

Fasl-ı evvel; *Bunlar mezîd-i meziyyet-i şî're delîl-i meşrûh ve şâhid-i ğayr-ı mecrûhdür.* (s.168)

⁶⁰⁹ Güneşin isminin dişil olması onun için bir kusur değildir. Ay'ın da eril olması onun için övünülecek bir şey değildir.

Mıskab-ı şi'r: Şiir matkabı.

Sehâbî; *Ba'behu dest-i ebr minvâlınden ka'r-ı deryâ-yı devât-ı şâ'ire düşüp sadef-i zurûf-ı hurûfda terbiyet bulup ğavvâs-ı hâme elinden sâhil-i sây-ı nâmede cilve-nümâ olup dest-i hakkâk-i tab'-ı çâlâk **mıskab-ı şi'r**le ol dürr-i mensûrı lü'lü'-i nanzûm gibi rişte-i tahrîre çeküp gûşvâre-i hûr-ı in olmağa lâyük bir ikd-ı dürr ü kılâde-i le'âl* (s.946)

Nazm u eş'âr: bk. Nazm.

Nerdbân-ı sutûr-ı şi'r: Şiir satırlarının merdiveni.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Pâye-i eyvân-ı saâdet-pîrâyesi andan vâlâterdür ki şeb-rev-i kuvvet-i mütehâyyle hibâl-i hayâl veya **nerdbân-ı sutûr-ı şi'r** ü inşâ ile itilâ ide.*(s.295)

Nukûş-ı şi'r: Şiirin nakışları.

Fasl-ı evvel; *Ammâ kasvet-i hâtır ve kesret-i havâtırdan **nukûş-ı şi'r** ü inşâ levha-i dilden memhû ve eser-i nazm u nesr sirişt-i âb u gilden mafû olup ancak hasb-i hâl olmağičün* (s.249)

Nukûş-ı tekayyüd-i şi'r: Şiirin nakışlarının bağı.

Bezmî-i sâni; *Ammâ kayd-ı tahallusdan âzâde ve **nukûş-ı tekayyüd-i şi'r**den levh-i hâtırı sâdedür.* (s.420)

Nûr-ı dide-i şi'r: Şiirin gözünün nuru.

Sunî-i sâni; *Belki anlarun **nûr-ı dide-i şi'r**leri olup biri merdüim-i çeşm gibi çak hâkkü'l-vasatdur.* (s.1294)

Nükte-dân u şi'r-şinâs: bk. Nükte.

Pârû-yı hâşâkü's-şi'r: Koca karı çöpleri süprüntüleri olan şiir.

Fasl-ı evvel; *Sâniyen cârûb-ı ve mâ yenbağ⁶¹⁰ ile hâr u hâşâka töhmet-i şi'ri cem idüp **pârû-yı hâşâkü's-şi'r** ile izâle eyledi.* (s.138)

Reme-i kebûter-i eş'âr: Güvercin sürüsü şiirler.

Fasl-ı evvel; *Ol **reme-i kebûter-i eş'âr** ki kebûterân-ı hareme innâ tetayyarnâ bikum⁶¹¹ âyetin okırlardı.* (s.250)

Revîş-i şi'r: bk. Revîş.

Rişte-i mistar-ı şi'r: bk. Rişte.

Sanat-ı şi'r: Şiir sanatı.

⁶¹⁰ Ona gerekmez. Ya'sin 69.

⁶¹¹ Şüphesiz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Yâ-sin 18.

Azîzî; *Egerçi hurfetde mücelliddür, ammâ sanat-ı şî'rde ğayet müceddidür.*
(s.1074)

Sanâyi-i şî'riyye: Şiir sanatı.

Halîmî; *Defter-i evvelde Fârsî luğât ve defter-i sânde sanâyi-i şî'riyye ve ahvâl-i arûz u kaftîye ve fevâid-i bediyye ve kavâid-i revâbit u zavâbit-ı edevât beyân ider bir müfîd kitâbdur.* (s.629)

Mukaddime; *Nite kim Hurrem Paşa merhumun şî'r ile iştihârı ve sanayi-i şî'riyyeye şûûrı yoĝ iken bu ebyât andan sâdır olmuştur.* (s.277)

Sarîr-i hâme-i şî'r: Şiir kaleminin gıcirtısı.

Fasl-1 evvel; *Lâ-cerem bu tâ'ifede şüyûh-ı erbâb-ı rüsûh sarîr-i hâme-i şî'rden*

Beyt

Bişnev ez ney çün hikâyet mî kuned

Ez cudâyîhâ şikâyet mî kuned⁶¹²

mucibince nây-ı pür-nevâ istimâ eyler. (s.174)

Sefâ'in-i eş'âr: Şiirlerin gemileri.

Hecrî; *Kalbi hod bahr-i fazl olmakda Karadeniz'ün bir dili idi ve yakası sefâ'in-i eş'âr u esfârun menzil idecek sâhili idi.* (s.534)

Sefîne-i eş'âr: Şiirlerin gemisi.

Fasl-1 evvel; *Her gemisi bir sefîne-i eş'âr ider ve her fülki bir cöng-i ahbârî ihbâr ider ki tercî-bendler yazılmaĝa çâr-mîhlar mustar ve kendüler her efâle masdardur.* (s.224)

Selâset-i eş'âr: bk. Selâset.

Selef ü halef eş'âr: Öncekilerin ve sonrakilerin şiirleri.

Sebzî; *Selef ü halef eş'ârından çok kimesneye cevâb diyüp haylî tettebbu-ı dîvân itmişdür.* (s. 943)

Selîka-i şî'r: bk. Selîka.

Sihri-i şî'r: bk. Sihri.

Silk-i şî'r: Şiirin ipi.

Fasl-1 evvel; *Ba'zı sâhib-i dîvân u şî'r ve ba'zı bârî bir iki beyt ile nâzım ve bi'l-cümle her biri bir nev ile silk-i şî'rde muntazım idiler.* (s.156)

Sûziş-i şî'r: bk. Sûz.

⁶¹² Dinle neyden nasıl anlatıyor? Ayrıllıkları şikâyet ediyor.

Şeker-i şî'r: Şeker bigi tatlı şiir.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Âhir tan u tanz yüzünden bana hitâb idüp istihzâ ile eyitdi ki Zâhir Mirzâ'nun dostları mevtine mersiyeler dimişlerdür ve zehr-i firâk-ı merâretin def için şeker-i şî'r ile sabr halvâları yimişlerdür. Siz dahı didinüz mi didi.* (s.304)

Şem-i tûmâr-ı şî'r: Şiir tomarının mumu.

Fasl-ı evvel; *Şem-i tûmâr-ı şî'r tab'-ı vakkâdlarından muktebes olup ziyâde ziyâda müşte'il oldı.* (s.198)

Şî'âr-ı şî'r: Şiir âdetinde, sanatında.

Fasl-ı evvel; *Kezâlik şî'âr-ı şî'rde dahı anlardan mümtâzlardur. Anlar çemendür, bunlar güldür; anlar encümdür, bunlar bülbüldür; anlar sade fdür, bunlar sade fde dür gibidür; anlar şî'rdür, bunlar şî'rde hayâldür; anlar şâdervândur, bunlar şâdervânda âb-ı zülâldür; anlar lafzdur, bunlar ma'nâdur; anlar çeşmdür, bunlar ziyâdur; anlar sürmedândur, bunlar tûtiyâdur; anlar şemdândur, bunlar şem-i cihân-ârâdur.* (s.238)

Şî'âr-ı şü'ûr-ı şî'r: bk. Şî'âr.

Şöhret-i eş'âr: Şiirlerin ünü.

İşkî; *Şî'r ile şî'ârı ve şöhret-i eş'ârı yokdur.* (s.1086)

Şu'arâ-yı şî'r-i me'nûs: Şairlerin alışılmış şiirleri.

Keşfi; *Vilâyet-i Germiyan'dan kasaba-i Gedus'dandur ve şu'arâ-yı şî'r-i me'nûsdandur.* (s.718)

Şule-i tûmâr-ı şî'r: Şiir tomarının ateşi.

Hâverî; *Zemân-ı istidâdında şöhreti şems-i hâverden rûşen ve şule-i tûmâr-ı şî'ri şemi her encümen idi.* (s.1506)

Tab'ât-ı şî'riyye: bk. Tab'ât.

Tamîr-i büyüt-ı ebyât-ı şî'r: Şiirin beytlerinin evlerinin tamiri.

Revna; *Bu monlâ Revnak'un adı Mehemmed ve mahlası Revnak'dur ve tamîr-i büyüt-ı ebyât-ı şî'rde kendü mi'mâr-ı Sinimmâr-âsâr u her beyti reşk-i kasr-ı Hâvernâk'dur.* (s.1394)

Tarîf-i şî'r: Şiirin tarifi.

Fasl-ı evvel; *Bu iki fasl yanî vezn ü kâfiye merî olmayıcak şî'r kâmil olmaz ve bir musrâ ki nısf-ı beytden ibâretdür, tarîf-i şî'r ana şâmil olmaz.* (s.122)

Tasavvuf-nümâ vü nasîhat-âmîz şî'r: bk. Tasavvuf.

Töhmet-i şî'r: Şiir kabahatı.

Fasl-1 evvel; *Sâniyen cârûb-ı ve mâ yenbağî⁶¹³ ile hâr u hâşâka töhmet-i şî'ri cem idüp pârû-yı hâşâkü's-şî'r ile izâle eyledi.* (s.138)

Türkî şî'r: Türkçe yazılmış olan şiir.

Fasl-1 evvel; *Egerçi Rûmî oldukları cihetden Türkî şî're tettebbu' itdiler ammâ ol fâris-i feres-i mareke-i ferâset ü kiyâsetün Fârsîye meylleri ziyâde olduğı sebebden üslûb-ı Acem dahı tettebbu' itdiler.* (s.198)

Ârif; *Paşa Türkî şî'r dimege dahı kâdir misin didükde Süleymân Paşa'nun Hind'e varup feth itdüğini ikibin beyt ile dâstân idüp bahr-ı remelde Türkî nazm itmişdür.* (s.1026)

Abdü'l-Azîz Çelebi; *İnşâsı şî'rine hezâr bar ğalibdür ve Arabî şî'ri Türkî şî'rinden râcihdür.*(s.1042)

Vâdî-i şî'r: Şiir alanı, şiir sahası.

Fasl-1 evvel; *Kendüler dahı iştiğâl-i saltanatdan kelâl ve amâl-ı memleketden melâl geldükçe kulle-i rifat-ı saltanatdan vâdî-i şî're tenezzül iderlerdi.* (s.196)

Vezn-i şî'r: bk. Vezn.

Şİ'ÂR-I İLM Ü MARİFET: Bilme ve ilmin işareti. Âşık Çelebi'ye göre âlimler açısından şiire bakıldığında şiir, onların ilimini ve bilgisini gösteren bir vasita olmuştur.

Fasl-1 evvel; *Ulemâda olsa şî'âr-ı ilm ü marifet; sulehâda olsa*

Beyt

Ez kerâmât-ı bülend-i evliyâ

Evvelâ şî'rest u âhir kîmyâ⁶¹⁴

tıbkı üzre bülendî-i merâtib-i kerâmet olur, ağniyâda olsa pîrâye-i hüsn ü cemâl olur ve fukarâda olsa re'sü'l-mâl olur. (s. 174-175)

Şİ'RÂ-YI YEMÂNÎ: Semânın güney yarım küresinde bulunan Kelbü'l-ekber (Büyük Köpek) burcunun ve bütün semanın görünen en parlak yıldızıdır. Şî'râ yıldızı Kur'an-ı Kerimde ; “Doğrusu Şî'ra'nın Rabbi O'dur.”⁶¹⁵ ve “ Araları iki yay veya daha

⁶¹³ Ona gerekmez. Ya'sin 69.

⁶¹⁴ Evliyaların yüce kerametleri arasında önce şiir, sonra kimya yer alır.

⁶¹⁵ Necm, 49.

*yakınlaştı.*⁶¹⁶ Şeklinde geçmektedir. Şi'râ yıldızının latince adı ise Sirius'dur. Sirius tek bir yıldız değildir. Sırıüs A ve Sırıüs B olarak bir takımyıldızıdır fakat çıplak gözle Sırıüs B gözükmemektedir. Sırıüs A ise çıplak göz ile görünen dünyaya yakın en parlak yıldızdır. İkisinin yörüngesi yay şeklinde olup birbiri içinden geçmektedir. Saf şiir kapsamında sembolist şairler şiirlerini semadaki en parlak yıldız olan Şi'râ'ya parlaklık yönünden benzeterek şiir sahasındaki en parlak şiir olarak tanımlamışlardır. Ayrıca şiiri küpeye benzeten şairler, Şi'ra yıldızını da yörüngesinden dolayı semanın küpesi olduğu ile bağlantı kurmuşlardır. “Kulağa küpe olmak” deyiminden yola çıkarak şiirin kıymeti, parlaklığı ve yol göstericiliği vurgulanmıştır. Şairlerin kendi şiirlerini, fezanın küpesi olan Şi'ra yıldızına benzetmeleri, hem hikmetli yol gösterici hem de diğer şiirlerle kıyaslandığında daha kıymetli ve parlak olduğunu beyan içindir.⁶¹⁷

Fasl-ı evvel; *La-cerem içlerinden şu'arâ ki şî'râ-yı Yemânî gibi tâbân idiler ve seyr-i kuvvet-i derrâke vü mütehayyileleri hasebi ile seyyârât gibi beyne'l-encüm rahşân idiler.* (s.195)

ŞÎRÎN: 1. Tatlı. 2. Sevimli, cana yakın, sempatik.⁶¹⁸ Şiir değerlendirmesinde takdir ifadesi olan *şîrîn* tabiri Âşık Çelebi tarafından söz (Me'âlî hk.), beyan (Abdü'l-Azîz Çelebi hk., İyânî hk.), letâ'if (Firâkî hk.), şi'r (Şikârî-i sâlîs hk.), mesneviyyât (Şeyhî hk.) ve elfâz (Sücûdî hk.) için tatlı, sevimli manalarında kullanılmıştır.

Me'âlî; *Merhûm-ı merkûm keyyis ü kûsec, sözi şîrîn ü yüzi güleç, nârîn-heykel ü nahîf-mizâc, zarîf-tab' u mizâc-ımtizâc, berrâş u ayyâş, kallâş u evbâş, latîfe-cûy u bezle-gûy, esnâf-ı eş'ârda letâ'ife kâbil ve hezle mâ'il, hande-rû vü küşâde-şemâ'il.* (s.761)

Şîrîn-beyân: Tatlı ifade, tatlı anlatım.

Abdü'l-Azîz Çelebi; *Cümleden bu üçü kâzî olmak lâzımdur ki hem ahvâl-i âlem nizâm-pezîr ola hem bunlar ki lâyıık-ı terbiyet kimesnelerdür, tarîkatlerinden riâyet olunup defterdâr u vezîr ola diyü çerb-zebânlık ve şîrîn-beyânlık eyler.* (s.1042)

İyânî; *Şâh yamacına vardukda şîrîn-beyânlık u çerb-zebânlıkla ğazabdan rehâ bulup korucılar ile emiş karış olup gülistânlarına reyhâncı, âkîbet şâhla musâhib olup nişâncı olmuştur.* (s.1132)

Şîrînter: Daha tatlı, daha sevimli.

⁶¹⁶ Necm, 9.

⁶¹⁷ Abdulkadir Erkal, “Divan Şiirine Poetik Yaklaşımlar; Divan Şiirinde Saf Şiir Uslubu”, s.936-937.

⁶¹⁸ Devellioğlu, s. 1167.

Firâkî; *Letâ'ifi vardur şîrînter, hezli vardur cidde ber-âber.* (s.1154)

Sebük ü şîrîn: bk. Sebük.

ŞÎVE: 1. Naz, eda. 2. Söyleyiş, yerli veya yabancı konuşma tarzındaki telaffuz hususiyetlerinin bıraktığı umumi intibalar.⁶¹⁹ Şîve tabiri işve, tarz, tarîk, vâdî ve üslûb tabirileri ile yakın manaları taşımakla beraber nâz manasını da (Ahmed Paşa hk., Hamdî Çelebi hk.) kullanmıştır.

Ahmed Paşa; *Fi'l-cümle temyîze kâdir olan ehl-i tab'a malumdur ki Necâtî şiiirinde olan çâşnî vü şîve vü selâset ne mertebededür.* (s.291)

Hamdî Çelebi; *Kemâl Paşa-zâde-i merhûm yanında Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı medh olinsa ol kitâbdaki nazmun selâseti ve şî'rün cezâleti ve "ol bahrün hâssasidur yohsa kitâb nefsinde şîveden ârî ve ândan berîdür"* dir imiş. (s.634)

Şîve-i Acem: Acem tarzı.

Abdî; *Tavr u tarzı şîve-i Acem üzre dâ'ir-i sâ'ir, esbâbı hod illerde bir mesel-i sa'ir idi.* (s.1039)

Şîve-i tab': Edalı, nazlı yaratılış.

Ahmed Çelebi; *Şi'rde hod şîve-i tab'ına misâl olmak mücerred hayâldür.* (s.324)

Abdâl-şîve: Kalender, derviş tarzı.

Lalî; *Tarîk-i ilmden ferâğat ve Üsküb'de ba'zı cihâtla kanâat eylemiş abdâl-şîve kişi.* (s.740)

Bî-tekellüf-şîve: bk. Tekellüf.

Derd şivesi: bk. Derd.

Fânî-şîve: Ölümü düşünen dünyaya bağlanmayan bir tarzda.⁶²⁰

Halîl-i Zerd; *Zerd-fâm u zaîf-endâm, lâğar-ten u şîrîn-suhan, zemânenün zurefâsından ve şu'arâsından, Lâmi'i-i merhûm ashâbındani fânî-şîve vü yetîmveş, şûrîde vü müşevveş, rind-i cihânsûz ve levend-i işkâmûz idi.* (s.1534)

Gedâ-şîve: bk. Gedâ.

Lâübâlî-şîve: Gayri ciddi tarz.

Revnak; *Kendü lâübâlî-şîve vü âşık-nakş ve eş'ârı fenâ- bahşdur.* (s.1395)

Nâzük şîve: bk. Nâzük.

⁶¹⁹ Devellioğlu, s. 1168.

⁶²⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Dervişlik.

Günâhî; *Gazellerinde hâssa ma'nâlar ü dakîk fehvâlar ve nâzûk şîveler ü pâk-edâlar vardır.* (s.722)

Zülâl-i şive: Latif, tatlı tarz.

Nihâlî-i dîger; *Ol nihâl-i âzâdı sîrab u şâdâb iden zülâl-i şive vü âlındur.* (s.923)

ŞÖHRET-PEZÎR: Ün, nam bulan. Şiirin değerlendirmesine kullanılmış olan *şöhret-pezîr* tabiri takdir ifadesi olarak ünlenmiş herkes tarafından beğenilmiş manalarında gelmektedir.

Nişânî Beg; *Ammâ ol vaktten beri matla'ları ve gazelleri elsün ü efvâhda cây-gîr ve mahlasları Nişânîliğle şâyi olup şi'rleri şöhret-pezîr oldı.* (s.873)

Nutkî; *Ber-vech-i âde tekâmîl-i tarîk-i mutâdâ say idüp Müftî Muhyî'd-dîn Çelebi el-Fenârî'den mülâzım olup cihet-i ilmiyyesi mamûr ve şi'ri şöhret-pezîr ve fürs ü tamiye vü elfâzda bî-nazîrdür.* (s.879)

ŞÛH: 1. Hareketlerinde serbest. 2. Neşeli, şen ve oynak. 3. Açık saçık, hayâsız [kadın].⁶²¹ Beyt (Revânî hk.), şiir (Ahmed Çelebi Pârepâre-zâde hk.), ve şairin tab'ı (Cevânî hk., Emânî hk.) için yapılan değerlendirmede *şûh* tabiri neşeli serbest manalarında kullanılmıştır.

Şûh u sâde: Saf ve neşeli.

Ahmed Çelebi Pârepâre-zâde; *Şi'ri şûh u sâde ve hoşâyende vü küşâdedür.*(s.316)

Şûh-tab': Yaratılış oynak, şen.

Riyâzî-i sâni; *Merhûm ğâyet şûh-tab' olduğu cihetden ekser-i evzâ u etvârı matbû idi.* (s.1399)

Şûh-tab' u âzâde: Neşeli ve sebest yaratılışlı.

Emânî; *İbrâhîm Paşa devrinde ve İskender Çelebi'nün musâhiblerinden sâhib-i neseb Merdüm-zâdelerden ve şûh-tab' u âzâdelerinden idi.* (s. 355)

Şûh-tab' u bezle-gûy: Şakacı ve neşeli yaratılışlı.

Cevânî; *Şûh-tab' u bezle-gûy, hoş-mezâk u latîfe-cûy idi.* (s.495)

Şûh-tab' u hoş-dil: Yaratılış şen ve gönlü güzel.

İyânî-i diğeri; *Manastır'dan şûh-tab' u hoş-dil, makbûl-ı yârân u mümtâz-ı akrân idi.* (s.1133)

⁶²¹ Devellioğlu, s. 1170.

Şûh-tab' u hoş-mezâk: Yaratılışı şen ve güzelden lezzet alan.

Amrî; **Şûh-tab' u hoş-mezâk**, neşve-i ışk ile âlemde tâk. (s.1123)

Şûh-tab' u küşâde-dil: Tab'ı şenlikli ve gönül açan.

Zeynî; **Şûh-tab' ü küşâde-dil ü sîne-sâde idi.**(s.588)

Tab'î; **Şûh-tab' u küşâde-dil**, bî-ğışş u bî-ğüll, ayyâş u evbâş, kalender-meniş ü kallâş kimesne idi. (s.650)

Hızrî; **Şûh-tab' u küşâde-dil**, hevâ vü hevese mâ'il, dânişmend zümresinün rind ü kallâşı ve şu'arânun levend ü evbâşı idi. (s. 1533)

Zuhûrî; **Mezkûr şûh-tab' u küşâde-dil** mey ü mahbûba mâ'il idi ammâ imsâkde Reşhü'l-hacer ve Pinti Hamîd'den bedter ü sahtter idi. (s.1607)

Şûh-tab' ü küşâde-dil ü sîne-sâde: Yaradılışı şen ve gönül açan ve kalbi sade.

Zeynî; **Şûh-tab' ü küşâde-dil ü sîne-sâde idi.**(s.588)

Şûh-tab' u şûr-engîz: Yaratılışı şen ve gürültü koparan.

Derûnî-i sâlis; **Kendü şûh-tab' u şûr-engîz**, savt u amelleri sûznâk u hâlet-âmîzdür. (s.517)

Şûh-ı şehri-âşûb: Şehri fesada veren, neşeli.

Revânî; **İçinden bu beytleri hûbdur ve her biri bir şûh-ı şehri-âşûbdur.**(s.1393)

ŞULE-İ TÛMÂR-I Şİ'R: bk. Şi'r.

ŞÛR: 1. Tuzlu. 2. Kekremesi (tadı az olan). 3. Şamata, gürültü.⁶²² Şiirin değerlendirmesinde ve şairin tab'ı için kullanılan şûr tabiri hem olumlu hem de olumsuz manalarda kullanılmıştır.

Şûr u şağab: Fitne uyandıran ve gürültü koparan.

Tûtî-i Latîf; **Zemân-ı cevânîde şî'rde hüsn-i edâya ve lahnda lutf-ı sadâya mâlik olduğün bülbül gibi pür-şûr u şağab** gördiler, Tûtî-i Latîf diyü lakab urdular. (s.735)

Sunî-i sâni; **Anlar ğam u ğussadan güng ü lâl ve hayvânât-ı Acem gibi bî-zebân olanlar pür-şûr u şağabdur** ve bi'l-cümle şî'ri sun'ullâha mazhardur, rişte-i mistar üzre yazılan kelimâti silk-i dürr ü güherdür. (s1294)

Matûn-ı ehl-i şer u şûr: Acı ve şerli kimselerin ayıplanması.

Riyâzî-i sâni; **Eğer bu makûjle cüz'ıyyâta mültefit olmasa eş'arı nefis ve edâsı selis idi ammâ cüz'ıyyâta sakmağla mühimmâtdan dûr olurdu ve ol sebebeden matûn-ı**

⁶²² Devellioğlu, s. 1170.

*ehl-i şer u şûr olurdu tecâveze'llâhu an seyyiâtîhi ve mahâ bi-isâleti mâ'i rahmetihi an sahayîfi eâmâlihi nukûşe hefevâtîhi*⁶²³. (s.1399)

Şûh-tab' u şûr-engîz: bk. Şûh.

Sûz u şûr: bk. Sûz.

Zenbûr-ı şer u şûr: Kötü ve acılı eşek arısı.

Fasl-ı evvel; *Evâ'il-i hâlde balun zenbûr-ı şer u şûrdan ve şeker-hâb-ı çeşm-i ikbâlün meges-i fitne vü füturdan halâs görüp olanca ebyât-ı manzûme tertîb olındı.* (s.250)

ŞÛRÎDE: 1. Karışık, perişan. 2. Âşık, tutkun. Şairin tab'ının ve yaşayışının değerlendirmesinde kullanılan *şûrîde* tabiri dağınık, karışık manaları ifade etmektedir.

Feyzî; *Haylî tab'-ı nâzüki ve zihn-i çâpûki var idi ammâ ğâyet şûrîde idi.* (s.1260)

Şûrîde vü müşevveş: Karışık ve dağınık.

Halîl-i Zerd; *Zerd-fâm u zaîf-endâm, lâğar-ten u şîrîn-suhan, zemânenün zurefâsından ve şu'arâsından, Lâmi'î-i merhûm ashâbındani fânî-şive vü yetîmveş, şûrîde vü müşevveş, rind-i cihânsûz ve levend-i ışkâmûz idi.* (s.1534)

Şûrîde-dil: Karışık gönül.

Fakîrî; *Kendü sühtelik âlemminde gedâ-şive ve şûrîde-dil, bî-ışk u bî-ğill, şî're müşteğil idi.* (s.1213)

Şûrîde-tab': Yaratılıştan dağınık.

Visâlî; *Şûrîde-tab'lık ve âşüfte-hâllık ve perîşân-rûzgârlık ile mevsûfdur.*(s.563)

ŞU'ÛR: Anlama, anlayış, hissetme, duyma.⁶²⁴ Şiir ve şair kelimeleri ile müştak olan *şuur* tabiri, Âşık Çelebi tarafından şairin, hissetme yeteneğini ve gücünü ifade etmek maksadı ile kullanılmıştır.

Mukaddime; *Nitekim Hurrem Paşa merhûmun şî'r ile iştihârı ve sanayi'-i şî'riyyeye şu'ûrî yoğ iken bu ebyat andan sâdır olmışdur.* (s. 277)

ŞÛKÛFTE-TAB'LIK U KÛŞÂDE-HÂTIRLIK: bk. Tab'.

ŞÛTÛR Ü GÛRBE: Deve ile kedi, iyi ile kötü; münasebetsiz, karışık; iyili fenâlî.⁶²⁵

⁶²³ Allah onun günahlarını bağışladı ve rahmet yağdırmak suretiyle amel defterindeki suç kayıtlarını sildi.

⁶²⁴ Devellioğlu, s. 1004.

⁶²⁵ Devellioğlu, s. 1173.

Şiirin ve eserin değerlendirilmesinde kullanılan *şütür-gübre* tabiri iyi ve kötünün iç içe karışık olduğunu ifade etmektedir.

Fazlî Kâtib; *Bu esnâda bahr-i recezde “Hümây ü Hümâyûn” nâm bir kitâb didi, ol vakte dek şi’ri şütür ü gübbe ve mütevassıt idi ve nazîf ü kerîh bir yirde muhtelit idi.* (s.1195)

Sunî-i sâni; *Dîvânı gerçi azdur özdür ammâ şütür-gürbe olmayup düzdür.*(s.1294)

TASALLÜF:1. Övünme, kendi gücünün dışında olan fazilet ve zarafet iddasında bulunma. 2. Şairin, fahriye (kendini öveme) yolunda yazdığı şiir.⁶²⁶ Tasallüf, şiiri için bir cihetle olumsuzluk arz eden övünme, fazilet iddialarından uzak olduğunu ifade etmektedir.

Bâkî; *Şi’ri tekellüfden berî ve tasallüfden ârî gûyâ ki hemân âlem-i ğaybdan lisân-ı tercemân-ı kuds ile bunun zebanına şöyle dinilmiş câridür.* (s.412)

Tekellüf ü tasalluf: bk. Tekellüf.

TAB’: Tab’ât, huy, yaratılış.⁶²⁷ Tab’, şairlerin yaratılış halini beyan edip açıklamak için kullanılan kelimelerin en yaygınıdır.⁶²⁸ “*Tab’ (tabiat), şairin yaratılış halini ifade etmek için en çok kullanılan kelime olurlar. Aslında bu kelimeler, kişinin genel yaratılış, mizâc ve karakterini ifade eden bir anlam taşırlar. Ancak tezkirecilerin kullanışlarında bunlar kapsam olarak bir özellik kazandıklarını veya özelleştiklerini söylemek gerektir. Buna göre bu kelimeler, (özellikle ‘tab’), tezkirecilerin dilinde, sanata yönelik, sanata yakın, sanatsal zevk ve yeteneklere sahip bir yaratılış ve mizacı ifade ederler. Hatta bazı kullanışlarda şairin doğal sanat güç ve cevherinin anlam olarak ağır bastığı ve bu kelimeyle doğrudan doğruya onun şairlik yaratılışının kast edildiği de söylenebilir.*⁶²⁹ Şairin yaratılışı özellikle de sanat ve şiir ile ilgili kabiliyet ve yeteneklerini ifade etmek için genellikle; hilkat, iktidâr, kâbiliyet, kâdir, kudret, kuvvet, selâkat, selika, tabiat tabirleri kullanılmaktadır.

⁶²⁶ Devellioğlu, s. 1209.

⁶²⁷ Devellioğlu, s. 1178.

⁶²⁸ Solmaz, s. 358.

⁶²⁹ Tolasa, s. 191.

Âşık Çelebi, *tab'* ve *tabiat* kelimeleri şiir ve şairi nitelemek için kullanıldığında ya aynı terkip içinde (Zemânî hk., Hâşimî hk., Katîbî hk.) ya da aynı cümlede (Rızâyî-i sâlis hk., Tab'îbî hk.) poetika kapsamında değerlendirilebilecek kelimelerle genellikle beraber kullanmıştır.

Tab' kelimesinin sadece yaratılış ma'nâsında kullanıldığı düşünülen örnekler ise; *tab'-ı derrâk* (Fusûnî hk.), *tab'î dil-gir* (Monlâ Lütfî hk.) dır.

Tab' kelimesi ile beraber kullanılan sıfatlar , benzetmeler ve terkipler ise; *âyîne-misâl*, *bi't-tab'*, *enâmil-i tab'-ı mû-şikâf*, *halâvet*, *kâbiliyyet*, *letâfet*, *letâfet ü dikkat*, *mülâyim*, *tab'î bülend*, *tab'î çâlâk*, *tab'î çâşnîdâr*, *tab'-ı derrâk*, *tab'î dil-gir*, *tab'-ı enveri*, *tab'-ı güşâde*, *tab'î küşâyende*, *tâb-ı lezzet*, *tab'î mutasarrîf*, *tab'î müdekkik u mûcid*, *tab'-ı nakkâd*, *tab'î nazîf*, *nâzûk-tab'*, *tab'-ı pâk*, *tab'î revî*, *tab'î rûşen*, *tab'î sâde*, *tab'-ı selîm*, *tab'-ı şâmil*, *tab'î şükûfte*, *tab'-ı vakkâd*, *tab'-ı nakkâd*, *âvâz-ı hüsn-i arûs-ı tab'*, *bihâr-ı tab'-ı zehhâr*, *billûr-ı tab'*, *bi't-tab'*, *cevdet-i tab'*, *dest-i hakkâk-i tab'-ı çâlâk*, *dikkat-i tab'*, *enâmil-i tab'-ı mû-şikâf*, *ehl-i tab'*, *erbâb-ı tab'*, *hod şîve-i tab'*, *eşîât-ı tab'-ı nûr-bahşi*, *ferzend-i tab'*, *fevvâre-i tab'*, *hiddet-i tab'-ı çâlâk*, *hoş-tab'*, *kemâl-i letâfet-i tab'*, *kuvvet-i tab'*, *küşâde-tab'*, *latîf-tab'*, *letâfet-i tab'*, *lutf-ı tab'*, *makbûl-ı tab'-ı hired-mendân*, *maşrık-ı tab'-ı deryâ*, *meşşâta-i tab'*, *nâzûk-tab'*, *neşât-ı tab'*, *netâ'ic-i tab'-ı zehhâr*, *nezâfet-i tab'-ı hurde-dân*, *nûk-i kilik-i tab'-ı çâlâk*, *sâhib-i tab'-ı selîm*, *safâ-yı tab'*, *sarrâf-ı tab'*, *sarrâf-ı tab'-ı şâhî*, *selâmet-i tab'*, *şeh-bâz-tab'*, *şûh-tab'*, *şûrîde-tab'*, *şükûfte-tab'*, *tîğ-i tab'*, *tîr-i dikkat-i tab'*, *tîz-tab'*, *vezn-i tab'*, *zâde-i tab'* ve *zarîf-tab'* dır.

Cebrî; “*Mevlid-i Nebîsi*” ve “*Mihr ü Mâh*” adlı kitâbı var zumunca kitâbîdür **ammâ tab'î** letâfetden ve şi'ri halâvetden âbî degüldür. (s.454)

Cenâbî Paşa; **Tab'î** halâvetden ve şi'ri belâgatden hâlî degüldür. (s.493)

Vasf sâni; *Hakkâ ki tab'î safâda âyîne-misâldür veyâhud gülşen-i fesâhatde âb-ı zülâldür.* (s.563)

Zemânî; **Tab'î** şi're haylî mülâyim ve gûşe tokınmaduk kûşeler bulmağa müdâvim idi. (s.580)

Sâfî; *Şi're kûşiş ve Ahmed Paşa gazellerine nazîre dimekle tab'ın* âzmâyış iderimiş. (s.1267)

Sâlih Çelebi; **Tab'ları** letâfetden ve hilkatları zarâfetden hâlî olmayup unfovân-ı şebâbdan ve evâ'il-i tahsîl-i ilm ü iktisâbdan şî'r dirler ve Salâhî ve Sâlih tahallus iderler. (s.1269)

Tâbiî; **Tab'ında** kâbiliyyet ve her nev'a hüner kesbine ehliyet nihâyetdedür.(s.1476)

Habîbî; **Tab'ında** tasavvuf bûyî ve şî'rinde ışk çâşnîsi vardır. (s.613)

Tab'îbî; Ba'z-ı nâzûk ma'nâlar ve hüsn edâlar **tab'ına** el virmişdür. (s.652)

Mahvî; Tahsîl-i ilme heves eyledi; zekâsında hiddet ve **tab'ında** kâbiliyyet kemâlde idi. (s. 788)

Nihâlî; Ammâ **tab'ı** bi't-tab' hezle mâ'il olmağın vüzerâyı ve kâzî-askerleri husûsan şâ'irleri vü hünerverleri müfredât u mukattaât ve kasâid ü murabbaât ile hicv itmeği âdet idüdüğü sebebden mebgûz-ı eâzim olur. (s.906)

Sâgarî; **Tab'ı** hezle mâ'il ve bezle-gûylığa kâ'il olup Amrî ile çok latîfeleri vardır ki her biri sahîfe-i rüzgârda bir yâdgârdur. (s.938)

Sadî Çelebi; Merhûmun **tab'ı** sığar-ı sinden ulûm-ı Arabiyye ve fûnûn-ı edebiyeye düşüp Arabî inşâda mâhir ve Acemî inşâda kâdirdür. (s.979)

İlmî-i sâlis; **Tab'ı** fûnûn-ı şî'riyyede îcâd u ihtirâ'a müsâiddür. (s.1099)

Ulvî-i sâlis; **Tab'ında** letâfet ü dikkat ve gazele vü kasîdeye kudret vardır ve târîhde dahî mâhirdür. (s.1106)

Tab'-âzmâylık: Şiir söyleme kabiliyetini geliştirme.

Yûsuf-ı Sîne-çâk; Şu'arâ **tab'-âzmâylık** idüp Sîne-çâk'un kabri sengine yazmağa münâsib ebyât dimege kûşîş itdiler, her biri diyüp işitdiler. (s.686)

Tab'-ı âzmûn: Şiir söyleme kabiliyetini geliştirme.

Fasl-ı evvel; "bi'se'l-istidâdu el-istibdâdu ve nime'l-muvâzeatu'l-muşâveretu"⁶³⁰ fahvâsı riâyet olunup yârân ile müsteşîr ve izhâr-ı mâfî'z-zamîr olındukda şu'arânun zarîfî ve erbâb-ı lutf-ı tab'un harîfî şî'r ü inşânun **tab'-ı âzmûn** Monlâ Latîfî-i Kastamonî benüm dahî tevârih-i şu'arâda kitâb tertîbi murâdumdur diyüp kendü selâtîn-i Âl-i Osmân zemânında olan şu'arâyı tertîb-i selâtin ile cem idecek. (s.245)

Tab'ı bülend: Şiir sanatı açısından yüksek yaratılışlı.

Figânî; Tabı bülend ve edâları şâhmânend, sözleri **âşıkâne** ve sûz-ı çâşnî-i ışkdan behremenddür. (s.1203)

⁶³⁰ Diktatörlük ne kötü bir idaredir. İstîşare ne güzel bir yardımlaşmadır.

Hayâlî-i Marûf; *Tab'ı bülehd ve zihni vâlâ idi.* (s.1548)

Tab'ı çâlâk: Yaratılış çabuk, tez. Eli çabuk, hızlı şiir yazar, söyler. Âşık Çelebi aşağıdaki Necâtî örneğinde *tab* kelimesini şairlik kabiliyeti mi yoksa şairin yaratılışındaki sanat gücü olarak mı kullandığı tam belli olamasa da aynı cümle içerisinde poetik bir terim olan *edâsı pâk* ifadesi ile geçmesi bizi genel yaratılış manasından biraz uzaklaştırıp şairlik kabiliyeti manasına yakınlaştırmaktadır.

Cevri; **Tab'-ı çâlâk** ve *zekâ vü idrâk ve zihn-i tâbnâk sâhibidür.* (s.497)

Necâtî; *Necâtî'nün tab'ı çâlâk, edâsı pâkdur.* (s.850)

Seyfî Çelebi; *Nazm-ı Fârsîde nûk-i kilik-i tab'-ı çâlâki minkâr-ı şünkâr-ı Acemî ve isbât-ı ebyât-ı Türkîde şevâhik-i cibâl-i mecd ü meâl-i Rûm evkârında hâsıl olmuş Seyfî'dür.* (s.1020)

Tab'ı çâşnîdâr: Yaratılış hoş, yaratılıştan gelen şiir söyleme kabiliyetinde zevk ve lezzet bulunan.

Gülâbî; **Tab'ı çâşnîdâr** ve *zihni şûh ve nazmınun edâsı ber-kâide vü pür-rüsûh idi.* (s.722)

Manevî-i sâni; **Tab'ı çâşnîden hâlî** ve *letâfetden ârî degüldür.* (s.823)

Tab'-ı derrâk: İdrak etmesi ve anlaması, yaratılışından dolayı çabuk ve hızlı olan. Âşık Çelebi (Füsûnî hk.) *Tab'* kelimesini, *tab'-ı derrâk* terkinde sanat anlayışı ve sanatla ilgili yaratılış manasından daha kapsamlı olarak yardımcı manasına yakın kullandığı değerlendirilmektedir.

Füsûnî; *Hâliyâ mülâzımdur ve zihn-i pâkine ve tab'-ı derrâkine tarika-i şi'rde hâssa ibdâlar ve selîs ihtirâlar lâzımdur.* (s.1185)

Tab'ı dil-gir: Yaratılışında küsme ve gücenme olan.

Monlâ Lütî; *Vüzerâ-yı vaktiden İskender Paşa'nun dahı ba'zı husûsdan merhûmdan tab'ı dil-gir imiş, her zemân âh fursatın bulsam dir imiş.* (s. 731)

Tab'-ı enver: Yaratılıştan şairlik kabiliyeti çok parlak olan.

Fasl-ı evvel; *Nazm-ı nazma nizam-ı hüsn virelden ol zahîr-i şu'arânun ki tab'-ı enveri matla'-ı belâgat-âftâbidur, kalâ'id-i ebkâr-ı eskâr ve arâ'is-i nefâ'is-i esmâr yanî eş'âr-ı belâgat-şi'ârına şu'arâ-yı Rûm u Acem leyte şi'ri⁶³¹ diyüp Hâfız'ı Câmî ve kâtibi Selmân ve meddâhları ehl-i kemâl ve Hassân'ları Sehban'dur.* (s.238)

Tab'ı küşâde: Ferah, şen tab'.

⁶³¹ Keşke bilsem!

Vecdî; *Kendü şûh ve mezâkı hoş, şî'ri küşâyende ve tab'ı küşâde idi.* (s.551)

Firâkî; *Kalbi rûşen ve zihni şüküfte ve **tab'ı küşâdedür.*** (s.1153)

Şikârî-i sâlis; *Cevân-ı âzâde, sâhib-i hâtır-ı şâtır ve **tab'-ı güşâdedür,** hem suhanver hem dil-âverdür.* (s.1429)

Iyânî; *Hoş-hûy u hande-rûy, **küşâde-tab' u bezle-gûydu.*** (s.1132)

Tab'ı küşâyende: Ferah, şen tab'.

Bekâyî; *Şî'ri hoş-âyende ve **tab'ı küşâyendedür.***(s.426)

Tâb-ı lezzet: Tab'ı safalı.

Selmân-ı Aydınî; *Ol bâğçede bu hâssa ve kerâmet aceb degüldür ki tâbiş-i mihr ve perveriş-i nâhdan ğayrı ol bağçeye sultan-ı serîr-i Osmânî sâye-i sultânî ancak İbrâhîm Paşa'yla ğâh ğâhî ba'z-ı seherğâhı pertev salup envâr u ezhâr u esmârı tâb ve ruhsârlarından reng ve mihr-i dîdârlarından **tâb-ı lezzet** ve güftârlarından çâşnî ve cur'a-i câm-ı hoş-güvârlarından âb alurdu.* (s.1000)

Tab'ı mutasarrif: bk. Tasarruf.

Tab'ı müdekkik u mûcid: İnceden inceye araştıran ve yeni şeyler icat eden tab'.

Hâtîfî-i sâlis; ***Tab'ı müdekkik u mûcid** ve bu matla'ları tab'-ı pâk ve zihn-i çâlâkine şâhiddür.* (s.531)

Tab'ı mülâyim: Uygun tab'.

Sâbirî; *Şî're dahı **tab'ı mülâyim** ve didügi eş'âr makbûl ve hâli/hayâli ez levmi-lâimdür.* (s.1268)

Yakînî-i sâni; *Şî're dahı **tab'ı mülâyimdür.*** (s.685)

Tab'-ı nakkâd: İyiyi kötüden ayıran tab'.

Nihâlî; *Fehm-i vakkâdı ve **tab'-ı nakkâdı** cemâl-i arûs-ı her nüktenün perde-rübâsı ve enâmil-i tab'-ı mû-şikâfi hıbâl-ı hayâlün girih-küşâsı olup nukl-ı mecâlisi nevâdir ü nefâ'is ve mefâhir-i kelâm u makâtır-ı aklâmı zîb ü zîver-i cemâl-i arâ'is idi.*(s.921)

Tab'ı nazîf: Temiz, pak tab'.

Zâifî; *Kendünün **tab'ı nazîf** ve tarzı zarîfdür.* (s.1603)

Tab'-ı nâzûk: Tab' ince zarif.

Feyzî; *Haylî **tab'-ı nâzûki** ve zihn-i çâpûki var idi ammâ ğâyet şûrîde idi.* (s.1260)

Fahrî; **Tab'ı nâzûk** ve kendü nârin, zurefâ ve rindân ile mukârin, sehî vü kerîm, halîm ü selîm idi. (s.1152)

Mûdâmî; **Nâzûk-tab' u suhan-dan**, hoş-mezâk u zarâfet-şân, ehl-i ilm ü sâhib-i irfân, sâhib-i-tab'-ı latîf, yâr u zarîf, rind ü harîf, ayyâş u evbâş, rind ü kallâş, hoş-edâ vü hub-sadâ, muhassal bir mükemmel âdemdür. (s.796)

Tab'-ı pâk: Tab'ı temiz.

Dâî; *Unfuvân-ı şebâbı cemi eşât-ı esbâb-ı kemâlâtda şitâba sarf idüp cümle maâriflerinden gâhî şî're kûşîş ü verziş-i nazm ile tab'-ı pâklerin âzmâyiş iderler.* (s.508)

Hâtîfî-i sâlis; *Tab'ı müdekkik u mûcid ve bu matla'ları tab'-ı pâk ve zihn-i çâlâkine şâhiddür.* (s.531)

Fasl-ı evvel; *Bu Fârsî matla' dahı zâde-i tab'-ı pâkleridür ki ekâbir-i asr nazireler dimişlerdür.* (s.196)

Tab'ı revî: Kafiyyeye kabiliyeti olan tab'.

Şeydâ; *Sâ'ir cüz'ıyyâtda mülk-i hüner-i külliye üzre kalem-revî ve her kâfiye-i marîfetde anun tab'ı revî idi.* (s.1460)

Tab'ı rûşen: Parlak tab'.

İzârî-i sâlis; **Tab'ı rûşen** ve zihni celîdür. (s.1060)

Tab'ı sâde: Açık anlaşılır tab'.

Câmî; *Nefs-i İstanbul'dan Dâvût Paşa mahallesinden kuloğllarından hoş-tab'lardan bir cevân-ı melîh ve sâhib-i-beyân-ı fasîh idi. Kendü cevân-ı âzâde ve tab'ı sâde ve şî'ri kûşâde idi.* (s.453)

Tab'ı selîm: Sağlam, doğru tab.

Fasl-ı evvel; *Kendü zât-ı hümayûnları dahı ecdâd-ı izâları ki her biri mi'mâr-ı ebyât-ı maârif ve sâhib-i miyâr-ı ebyât-ı avârifdür "el veledü'l-hurru yakedî bi âbâ'ihî'l-izzî"⁶³² üzre gâhî inşî'râh-ı hâtır-ı hatîr ve infitâh-ı zamîr-i atîr için tab'-ı selîmleri tekâzâsı ile*

Beyt

Çü vasf-ı tab'-ı selîmeş kuned zebân-ı kalem

Aceb medâr ki âb-ı hayât ez u be-çeked⁶³³

⁶³² Hür çocuk aziz atalarının peşinden gider.

⁶³³ Kalem dili sağlam tabiatını vafederken, kalemden âb-ı hayat damlamasına şaşırma.

Ol mülk-i hasâfet ü fesâhatün husrev ü hâkânı ki hümâyûn âsafı olsa lâyük ve kudsi hâtifi olsa müstahıkdur. (s.237)

Fasl-ı evvel; *Gazel-i âb-dâr-ı Şâh Selîm zâde-i zihn-i pâk u **tab'-ı selîm** (s.238)*

Ubeydî Çelebi; **Tab'ı selîm** ve şânı halîm, hande-rû vü hoş-hû hasen-i halk u hüsn-i hulki câmi, talatı vü sohbeti ğumûmı dâfidür. (s.1049)

Tab'-ı şâmil: Tab'ının kapsamı.

Cinânî-i sâni; **Tab'-ı şâmilî** ve bu her fende tederrüb-i kâmilî vardır. (s.494)

Tab'ı şüküfte: Açık tab'.

Natî; **Tab'ı şüküfte** ve bulduğı ma'nâlar nâ-güftedir. (s.884)

Nihâlî; *Kemâl ve kiyâset u zarâfet ve şûh u şâtırlık ve **şüküfte-tab'lık** u küşâde-hâtırlık ile mezkûrdur. (s.906)*

Tab'-ı vakkâd: Yanan parlayan tab'.

Şeydâ; **Tab'-ı vakkâdı** bir âyinedür ki suver-i mesâ'il-i müşkile anda bir vech ile mürtesim olurdu ki kimesne ana araz dimezdi, cevher dirdi ve zihn-i vakkâdı bir gencînedür ki her künci genç-i maârif ü avârifle pür-dürr ü güher idi. (s.1459)

Fasl-ı evvel; *Şem-i tûmâr-ı şi'r **tab'-ı vakkâd**larından muktebes olup ziyâde ziyâda müşte'il oldı. (s.198)*

Edâyî; *Fi'l hakîka **tab'-ı vakkâd** u zihn-i nakkâda kâdirdür.(s.326)*

Râzî; **Tab'-ı vekkâd** ve zihn-i nakkâdın her birinde azmâyiş eyledi. (s.1342)

Tab'-ı vakkâd-ı nakkâd: İyiyi kötüden ayıran ateş gibi parlayan tab'.

Nevâlî Çelebi; *Evvelu mâ lezime li'l-insâni ki tahsîl-i ilm ü marifetdür, **tab'-ı vakkâd-ı nakkâdı** ana iştiğâl itmıştır. (s. 897)*

Âvâz-ı hüsn-i arûs-ı tab'ı: Gelin gibi tab'ın güzelliğinin şöhetri.

Mihri; *Ammâ **âvâz-ı hüsn-i arûs-ı tab'ı** tutuk-ı ufk-ı hicâbdan tulû idüp eş'ârı hüsnî gibi meşhur imiş. (s.832)*

Âyîne-i tab': Tab'ın aynası.

Zînetî; *Fi'l-hakîka eger muammer yâhud müddet-i ömrinde bir alî himmetün hüsn-i terbiyetine mazhar olsa çok ma'nâya dest ururdu ve dîde-i âlem anun **âyîne-i tab'ında** niçe ebkâr-ı efkâr cemâlin görürdi. (s.586)*

Niyâzî; *Zihni küşâde ve **âyîne-i tab'ı** safâda idi. (s.926)*

Azmâyiş-i tab': bk. Azmâyiş.

Bihâr-ı tab'-ı zehhâr: Denizler gibi coşkun dalgalı tab'.

Sehâbî; **Bihâr-ı tab'-ı zehhârından** harâret-i mihr-i sipîhr-i vâridât-ı İlâhiyye ile semâyı te'yîd-i Rabbâniyyeye suûd iden, buhâr-ı sehâb-ı sıkâl olur; dürr ü gevher-i nâyâb ile mâl-â-mâl olur. (s.946)

Billûr-ı tab'ı: Berrak, duru tab'.

Adnî; **Billûr-ı tab'ı** eyle sâf imiş ki mihr-i feyzine mukâbil itdüğü gibi iltimâ'-ı şü'â' ile penbe-i nâme sûzân olur imiş ve noktalardan şerer feşân olur imiş. (s.1056)

Bi't-tâb: Yaratılışı gereği.

Müderri; **Tabi'iyâyata bi't-tâb'** zihni şâmil ve riyâziyyât hod riyâz-ı âlem-i mahsûsa gibi nazarında hâsıldur. (s.797)

Nihâlî; **Ammâ tab'ı bi't-tab'** hezle mâ'il olmağın vüzerâyı ve kâzî-askerleri husûsan şâ'irleri vü hünerverleri müfredât u mukattaât ve kasâid ü murabbaât ile hicv itmeği âdet idündüğü sebebden mebgûz-ı eâzim olur. (s.906)

Sâ'ilî; **Bi't-tab'** ilm ü marifet mâ'ili ve ehlinden dakâ'ik-ı ilmün sâ'ili idi. (s.941)

Cevdet-i tab': bk. Cevdet.

Dest-i hakkâk-i tab'-ı çâlâk: Çabuk yaradılışlı ve eli oyma kazıma sanatı yapan.

Sehâbî; **Ba'behu dest-i ebr minvâlınden ka'r-ı deryâ-yı devât-ı şâ'ire düşüp sadeî-i zurûf-ı hurûfda terbiyet bulup ğavvâs-ı hâme elinden sâhil-i sûy-ı nâmede cilvenümâ olup dest-i hakkâk-i tab'-ı çâlâk** miskab-ı şî'rle ol dürr-i mensûrı lü'lü'-i nanzûm gibi rişte-i tahrîre çeküp gûşvâre-i hûr-ı in olmağa lâyük bir ikd-ı dürr ü kılâde-i le'âl (s.946)

Dikkat-i tab': bk. Dikkat.

Enâmil-i tab'-ı mû-şikâfı: Kılı kırk yaran tab'ın parmak uçları.

Nihâlî; **Fehm-i vakkâdı ve tab'-ı nakkâdı cemâl-i arûs-ı her nüktenün perde-rübâsı ve enâmil-i tab'-ı mû-şikâfı** hıbâl-ı hayâlün girih-küşâsı olup nukl-ı mecâlisi nevâdir ü nefâ'is ve mefâhir-i kelâm u makâtır-ı aklâmı zîb ü zîver-i cemâl-i arâ'is idi.(s.921)

Ehli tab': Yaratılışında sanat kabiliyeti bulunan.

Ahmed Paşa; **Fi'l-cümle temyîze kâdir olan ehl-i tab'a** malumdur ki Necâtî şiiirinde olan çâşnî vü şîve vü selâset ne mertebededür. (s.291)

Erbâb-ı lutf-ı tab': Yumuşak tab' sahibi.

Şikârî; **Erbâb-ı lutf-ı tab'** ve ashâb-ı safâ-yı zihnden rind-i çâlâk ve nazûk-i bî-bâk dâstdâr-ı mey-i kühen-sâle ve talebkâr-ı püser-i endek-sâle idi. (s.1426)

Fasl-ı evvel;... "bi'se'l-istidâdu el-istibdâdu ve nime'l-muvâzeatu'l-muşâveretu⁶³⁴" fahvâsı riâyet olunup yârân ile müsteşîr ve izhâr-ı mâfî'z-zamîr olındukda şu'arânun zarîfî ve **erbâb-ı lutf-ı tab'un** harîfî şî'r ü inşânun tab'-ı âzmûnî Monlâ Latîfî-i Kastamonî benüm dahî tevârih-i şu'arâda kitâb tertîbi murâdumdur diyüp kendü selâtîn-i Âl-i Osmân zemânında olan şu'arâyı tertîb-i selâtin ile cem idecek. (s.245)

Erbâb-ı tab': Yaratılışında sanat kabiliyeti bulunan.

Hayâlî-i Marûf; Çün mezkûrun dîvânı meşhur ve **erbâb-ı tab'** yanlarında manzûr ve ekser-i gazeliyyâtı elsine vü efvâhda mestûrdur. (s.1562)

Ahmed Çelebi; İstanbul ferzendi ve **erbâb-ı tab'** u ashâb-ı ilmün ser-bülendidür. Şî'rde hod şîve-i tab'ına misâl olmak mücerred hayâldür. (s.324)

Erbâb-ı tab'-ı zurefâ: Tab'ında sanat kabiliyeti bulunan zarif kimse.

Derûnî-i sâlis; Vilâyet-i Saruhan'dan şehir-i Mağnisa'dan **erbâb-ı tab'-ı zurefâ**dandur. (s.517)

Eşîât-ı tab'-ı nûr-bahşi: Nur veren ışıklı tab'.

Lâmi'î Çelebi; Etrâf-ı âfâka **eşîât-ı tab'-ı nûr-bahşi** yayıldı. (s.745)

Ferzend-i tab': Erkek çocuğa meyilli tab'.

Azîzî; Zenler hakkında şehir-engîzi vardur sâ'ir şu'arânun **ferzend-i tab't**ı yirine bununda kızı vardur. (1074)

Fevvâre-i tab': Su saçan tab'.

Fevrî Efendi; Fevrî tahallus idüp fevrî şî'r didi ki ğavrına hıbâl-ı hayâl ve sullem-i sellimnâ ve ve'lev sellem⁶³⁵ iremez ve fevr-i fevzine göre sahrâ-yı bî-pâyân-ı efkârda zulemât-ı midâd-ı kâtib-i şâ'ir-şî'ârda şem-i hâme şule viremez; **fevvâre-i tab'ında** feyz-i İlâhi temevvüç eylese görenler ve fâre't-tenûr dirdi. (s.1223)

Hiddet-i tab'-ı çâlâk: Hareketli tab'ın keskinliği.

Bâkî; Cevdet-i zihn-i derrâki hakkâk-i dürr-i gûşvâre-i ebkâr-ı efkârdur ve **hiddet-i tab'-ı çâlâki** sekkâk-i dirhem ve dînâr-ı bâzâr-ı eş'âr-ı belâgat-şî'ârdur. (s.409)

Hoş-tab': bk. Hoş.

Kemâl-i letâfet-i tab': bk. Letâfet.

⁶³⁴ Diktatörlük ne kötü bir idaredir. İstîşare ne güzel bir yardımlaşmadır.

⁶³⁵ Selamlaşma merdiveni selamlaşsa da.

Kuvvet-i tab': bk. Kuvvet.

Küşâde-tab' u bezle-gûy: bk. Güşâde.

Latîf-tab': bk. Latîf.

Letâfet-i tab': bk. Letâfet.

Lutf-ı tab': Yumuşak hoş tab'.

Âgehî; *Kendü dahı ilm ü dânişle mamûr olan kuzâtdan mezkûrdur ve lutf-ı tab'ı ve cevdet-i zihni müsellemdir.* (s.351)

Ferdî; *Zemânında ruh-ı zibâsı bahâr-ı hüsnünnev-şüküfte verdi ve kadd-i bâlâsı cûyr-ı letâfetüserv-i nâz-perverdi idi ve lutf-ı tab'ı ve cevdet-i zihni kitab'-ı maârifünvarak-neverdi idi.* (s.1159)

Ferdî; *Burusa'da Kapluca medresesinde müderris iken fevt olan Çıkrik-zâde Mustafâ Çelebi ki ilm ü fazl ile ve lutf-ı tab' u uluvv-i şân ile makbûl-ı âlemdir, ağa-yı merhûmunhacesi imiş.* (s. 1159)

Fazlî Kâtib; *Kendü lutf-ı tab' ile inde'l-ahâlî makbûl idi.* (s.1195)

Fikrî; *Kuzât içre vefret-i ilmi ve lutf-ı tab'ı ve cevdet-i şî'ri hadden ziyâdedür.* (s.1215)

Şemsî Paşa; *Anâsır-ı sirişti âb u hâk u bâd u nârdan tebdil hüsn-i hulk ve lutf-ı tab' ve uluvv-i şân ve vasf-ı cemîldür.* (s.1438)

Hatmî; *Egerçi mütakılan eş'âra iştiğâl u engîzi yokdur ammâ lutf-ı tab' iktizâsıyla gâhî nazm eylemekden gürîzi yokdur.* (s.1515)

Hasan Çelebi; *Rikâb-ı hümayûn-ı pâdşâha envâ terbiyeler itdi ve kendülere tercemesi fermân buyrulan "Nücûm-ı Zâhire ve Rücû'u'ş -şeyh ilâ-Sıbâh" kitab'larınınunbeyâza çıkmasında bana lâzımdur diyü lutf-ı tab'ın ve hüsn-i nazmın ale't-tafsîl medh idüp yevmî kırk akça mülâzemet akçasın itdürür.* (s.619)

Mestî; *Zâtında cihet-i ilmiyyesi mamûr ve lutf-ı tab' u hüsn-i hısâl üzre meftûrdur.* (s.804)

Nâmî; *Üskübilerde kâbiliyyet-i şân ve lutf-ı tab' ile mevsûfdur.* (s.845)

Nevâlî Çelebi; *Lutf-ı tab'ından gâh şî'r ve gâh inşaya meyl ider.* (s. 897)

Nihâlî; *Hikâyet: Merhûm Merhabâ Çelebi ki Edirne kâzısı iken fevt olmuşdur, ulemânun fuzâlâsından ve fuzalânun zurefâsından zarîf ü nazîf ve nefîs ü latîf, hafîfü'r-rûh tekellüf matrûh, hande-rûy u bezle-gûy, nükte-şinâs u sohbet-înâs, zarâfet-şân u*

letâfet-tab' ile müsellemler ilm ile 'alem olduğu gibi **lutf-ı tab'** ile müsellemler 'âlim idi. (s.921)

Sûzî; *Sûhteliği zemânında birâder-i büzürgteri ehârî ile Remzî Çelebi-i merhûm ki yirinde mazkûr olur, ikisi dersde ve kâzî Mahmûd oğlu Ömer Çelebi ki asrının hüsn-i sûret ile bî-nazîri ve **lutf-ı tab'** ile dil-pezîri imiş, anun ışkında şerîk imişler.* (s.1006)

Makbûl-ı tab'-ı hired-mendân: bk. Makbûl.

Matbû'-ı erbâb-ı tab'-ı suhan-güzâr: bk. Matbû'.

Maşrik-ı tab'-ı deryâ: Deniz tablının gün doğusu.

Misâlî Çelebi; *Mercûdur ki 'an-karîbi'z-zemân hilâl-i âsmân gibi müşârün ileyh bi'l-benân ola ve bu birkâç ebyât u metâli'-i 'adîmü'l-misâl ol mihr-i sipihr-kemâlün **maşrik-ı tab'-ı deryâ-nevâlinde sâti' u lâmi' olmuşdur.*** (s.781)

Meşşâta-i tab'; bk. Meşşâta.

Mihr-i tab': Güneş tab'.

Sâgarî; *Pâdşâh işidüp temâm mütesellî olur, **mihr-i tab'tı** küsuf-ı ğamdan müncelî olur.* (s.938)

Nâzûk-tab' : bk. Nâzûk.

Neşât-ı tab': bk. Neşât.

Netâ'ic-i tab'-ı zehhâr: Dolu, coşkun tab'ın neticeleri.

Celâlî; *Egerçi şî'rleri hüsn ü behcetde medh ü tarîfden müstağnî ve her bir hayâlî hacle-i nâzda bir şâhid-i bâ-ma'nîdür, **netâ'ic-i tab'-ı zehhârlarından** ve kalâid-i ferâ'id-i eş'âr-ı şâhvârlarından bu bir kaç beyt ile kitâbun silk-i silsilesine intizâm ve ikd-ı pervîn gibi rişte-i zînetine irtişam virildi.* (s.473)

Nezâfet-i tab'-ı hurde-dân: İncelikden anlayan temiz tab'.

Cevri; *Cevrî dahı zarâfet-i şân ve **nezâfet-i tab'-ı hurde-dân**, letâfet-i zihn ü şetâret-i dil ile mevsûfdur. Tab'-ı çâlâk ve zekâ vü idrâk ve zihn-i tâbnâk sâhibidür.* (s.497)

Nûk-i kilik-i tab'-ı çâlâk: Çevik tab'ın kaleminin ucu.

Seyfî Çelebi; *Nazm-ı Fârsîde **nûk-i kilik-i tab'-ı çâlâki** minkâr-ı şünkâr-ı Acemî ve isbât-ı ebyât-ı Türkîde şevâhik-i cibâl-i mecd ü meâl-i Rûm evkârında hâsıl olmuş Seyfî'dür.* (s.1020)

Sâhib-i tab'-ı selîm: Sağlam yaratılış sahibi.

Emrî Çelebi; *Sâhib-i tab'-ı selîm ve mâlik-i zihn-i celîdür.*(s.359.)

Re'yi; *Kavâbil-i talebe ve emâsil-i erbâb-ı talebeden sâhib-i tab'-ı selîm ve zihn-i kavîm ehl-i ilm idi.* (s.1341)

Safâ-yı tab'u cilâ-yı zihn: Eğlenceli tab'ı ve parlak zihni.

Â'işe Hâtûn; *Şu'arâ-yı nisâyı Acem'de Cilâyî ki safâ-yı tab'u cilâ-yı zihn ile jeng-zidâyı âyîne-i fesâhat ve âfâkî ki işrâk-ı şems-i şî'r ile ufk-ı belâgatden tulû itmiş mihr-i sipihr-i belâgatdür, biri bunun kudümü havfından dünyadan celâ-yı vatan ve biri hod tulû-ı şems-i saâdetle mahv olam diyü inmiyhâk-ı mevt ile kûşe-i kabri mesken itmişdür.* (s.1136)

Sarrâf-ı tab': Güzelden anlayan ve sözü süsleyebilen tab'.

Sehâbî; *Ayâ hâmesi ne ebr-i deryâ-bârdur ki her noktası bir nükte-i dürrü'n-nazîd olur ve sarrâf-ı tab'ı nice sehârdur ki tertîb itdügi nazm yanında lü'lü-i meknûn kalâid-i ikbân gibi bir terkîb-i ta'kid olur.* (s.946)

Sarrâf-ı tab'-ı şâhî: Şah tab'lı iyiden güzelden anlayan.

Nihâlî; *Şeref-i zemîn-bûs-ı pâdşâhî ile başları göge irdükde ve sarrâf-ı tab'-ı şâhî bunların hâl ü kâlin mihekk-i tecribede ayâr itmek için sâhib-i ayâr-ı kabûle virdükte kâllerinde gışş u güll ve hâllerin ırz-ı saltanata muhill görüp İshâk Çelebi tercemesinde mezkûr olduğı üzre cüz'î câ'izeler virüp yirli yirine sulı suyına her birin şehrine vü kûyına gönderüp yine yirlerrine gelürler.* (s.907)

Sebük-rûh u latîf-tab': bk. Sebük.

Selâkat-i tab': bk. Selâkat.

Selâmet-i tab': bk. Selâmet.

Selâmet-i tab' u nekavet-i şân: bk. Selâmet.

Şeh-bâz-tab' şa'ir: bk. Şair.

Şûh-tab': bk. Şûh.

Şûh-tab' u âzâde: bk. Şûh.

Şûh-tab' u bezle-gûy: bk. Şûh.

Şûh-tab' u hoş-dil: bk. Şûh.

Şûh-tab' u hoş-mezâk: bk. Şûh.

Şûh-tab' u küşâde-dil: bk. Şûh.

Şûh-tab' ü küşâde-dil ü sîne-sâde: bk. Şûh.

Şûh-tab' u şûr-engîz: bk. Şûh.

Şûrîde-tab': bk. Şûrîde.

Şükûfte-tab'lık u küşâde-hâtırlık: Yaratılışı ve zihni açık.

Nihâlî; *Kemâl ve kiyâset u zarâfet ve şûh u şâtırlık ve şükûfte-tab'lık u küşâde-hâtırlık ile mezkûrdur.* (s.906)

Tîğ-i tab': Tabının kılıncı.

İshâk Çelebi; *Çünkü kendiniün tîğ-i tab'ı cevherdâr u pür-gevher idi.* (s.328)

Hayâlî-i Marûf; *Kulle-i kûhsâr-ı uluvv-ı istikbârda vü inkârda olan ma'ânî-i şîr-i jiyânlar ki gerden-keşlikde burç-ı esedi rûbâha saymazdı hâh u nâ-hâh ser-pence-i ebyât-ı hamsesiyle zebun idüp silsile-i mestûrda zencîr-i tahrîre çekerdi ve harîm-i ğayb-ı dil-ber-i pür-nâzları âzâdelikle mümtâz ve kimse tarîk-i teshîrine ve boyun virmemekle ser-efrâz iken Hayâlî anı tîğ-i tab'ı kuvvetiyle kılıcı ile çıkarup serâ-yı dîvânına getürdüp çin çin yiribe-gûşu iderdi.* (s.1548)

Tîr-i dikkat-i tab': Ok gibi ince yaratılış.

Nevî; *Niçe şişe-i hayâl-i hâssı tîr-i dikkat-i tab' ile dilmişdür ve niçe nâ-süfte gevher-i ma'nânîyi rişte-i nazm-ı mû-şikâfına dizüp ilmişdür.* (s.903)

Tîz-tab': Çabuk yaratılışlı.

Şânî; *Bunun tîz-tab' lıgın ve hiddet-i zekâda, rûşen-dillikde, çerb-zebânlıkda kendiiyle münâsebetin bulup mahlasın Şânî kor.* (s.1408)

İtâbî; *Bir anda üç dört gazel dimege kâdirdür ve anun gibi tîz-tab' u pür-gûy şâ'ir nâdirdür.* (s.1053)

Vezn-i tab': bk. Vezn.

Vezn-i tab'ı mamûr: bk. Vezn.

Zâde-i tab': Tab'ından doğan.

Zâtî; *Gayrlar ma'nâ-perverlikde oğlan toğururdu, bu anların zâde-i tab'ıyla hâzır oğlan babası olurdu.* (s.1578)

Zâde-i tab'-ı pâk: Temiz tab'ından çıkan.

Fasl-ı evvel; *Bu Fârsî matla' dahı zâde-i tab'-ı pâkleridür ki ekâbir-i asr nazireler dimişlerdür.* (s.196)

Zâde-i tab'-ı şerîf: Şerefli tab'ından çıkan.

Fasl-ı evvel; *Hakkâ ki bu matla' dahı zâde-i tab'-ı şerîflerinden tâlî olmuşdur, sehl-i mümteni vâkı olmuşdur.* (s.196)

Zâde-i zihn-i pâk u tab'-ı selîm: Sağlam tab'ından ve temiz zihninden doğan.

Fasl-ı evvel; *Gazel-i âb-dâr-ı Şâh Selîm zâde-i zihn-i pâk u tab'-ı selîm* (s.238)

Zarîf-tab' u mizâc-ımtizâc: bk. Zarîf.

TAB'ÂT: Yaratılış, huy, âdet, mizaç.⁶³⁶ Şairin yaratılış durumunu ifade eden kelimelerden biri olan *tab'ât* tabiri özellikle sanat ve şiir kabiliyeti manasında kullanılmıştır.⁶³⁷

Şîr-i diğêr; *Zihni ğâyet gür ve tab'âtı hiddet ü cevdetle pürdür..* (s.1465)

Tab'ât-ı şi'riyye: Yaratılışındaki şiir sanatı yeteneği.

Hâşimî; *Evvelinde tab'ât-ı şi'riyyesi haylî çalâk ve edâsı pâk idi.* (s.532)

Kâtibî; *Andan sonra ser-mâye-i kuvvet mütehayyileye ve tab'ât-ı şi'riyyeye amel itdürdi, az zemânda Kâtibî-i Nişâburî'yi unutturdu.* (s.696)

Garîbî; *Merhûmun tab'ât-ı şi'riyyesinde hayli letâfet çâşnîsi var idi.* (s.1633)

Selîka-i tab'ât: bk. Selîka.

TA'BÎR: 1. İfade, anlatma. 2. Bir manası olan söz. 3. Deyim. 4. Terim. 5. Rü'ya yorma.⁶³⁸ Şiirde kullanılan tabirlerin acîb, vech-i ahsen, muhakkıkâne vü müdekkıkâne sıfatları ile takdir ifadesi olarak (Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde hk., Yetîm hk., Hayâlî-i Marûf hk.) istikbâh, ğalat ve pest sıfatları ile kullanılan tabirler ise olumsuz manaları ifade etmek için kullanılmıştır (Hayâlî-i Marûf hk., Zâtî hk.).

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Ba'zı tertîbin ü edâsın tağyîr ve mefhumların vech-i ahsen üzre ta'bîr itmişdür ve dimişdür.* (s.300)

Hayâlî-i Marûf; *İşidenler hem-kanad ta'bîrin istikbâh itmişler.* (s.1550)

Acîb ta'bîr: bk. Garîb.

Yetîm; *Merhûm tumturâk-ı elfâza ve acîb ta'bîrlere ve ğarîb edâlara şifte idi.* (s. 657)

Galat ta'bîr: Yanlış ifade.

Hayâlî-i Marûf; *Kendüniin adem-i iltifatından yâ kelimât-ı Arabiyede kusûr-ı sînâatından vâkı olan eger sakîm-i ma'nâ ve eger bârid edâdur ve eger ğalat ta'bîr ve eger imlâda taksîrdür tenbîh olınsa kabûl kılurdu.* (s.1548)

Muhakkıkâne vü müdekkıkâne tab'îr: İncelikli ve doğrulanmış ifade.

⁶³⁶ Devellioğlu, s. 1180.

⁶³⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Tab'.

⁶³⁸ Devellioğlu, s. 1180.

Hayâlî-i Marûf; *Ol bülehd ma'nâlar ve nâdir fehvâlar, âşıkâne teşbîh-i dil-pezîrler ve muhakkikâne vü müdekkikâne ta'bîrler, mutasavvifâne kelimât ve mutasarrîfâne ebyât ki andan sâdır olmuştur, cümle ol nazarlar eseridir.* (s.1548)

Pest ta'bîr: Adi, alçak ifade.

Zâtî; *Egerçi merhumun eş'ârı râsih ü rasîn ve muhkem ü metîndür, matbû u makhbûldür ammâ ba'z-ı bârid edâlar ve pest ta'bîrler ve bigâne ma'nîlerle medhûldür.* (s.1576)

TAHSÎN Ü ÂFERÎN-İ VÂFİR: bk. Vâfir.

TA'KÎD: 1. Dügümleme, dügümleme. 2. İbareyi veyâ cümleyi anlaşılmaz şekilde düzenleme.⁶³⁹ Âşık Çelebi; (Kâmî Efendi hk.) nazımı oluşturan terkinin anlaşılmaz olduğu terkîb-i ta'kîd tabiriyle ifade ettiği gibi olumlu manada yine tarihler için (Kâmî Efendi hk.) takdir ifadesi olarak tekellüf ü ta'kîd olmadığını ifade etmiştir.

Terkîb-i ta'kîd: Anlaşılmaz düzenleme.

Kâmî Efendi; *Nazmı dürr-i mensurdur ki nazm-ı Nizâmî-i Gence ana göre hebâ'i mensurdur ve nesri lü'lü'-i manzûmdur ki ikdu'l-leâlî ve kalâ'idu'l-ikyâni ana göre terkîb-i ta'kîdî olmağla meşhûrdur.* (s.706)

Sehâbî; *Ayâ hâmesi ne ebr-i deryâ-bârdur ki her noktası bir nükte-i dürrü'n-nazîd olur ve sarrâf-ı tab'ı nice sehârdur ki tertîb itdüğü nazm yanında lü'lü-i meknûn kalâid-i ikbân gibi bir terkîb-i ta'kîd olur.* (s.946)

Tekellüf ü ta'kîd: Yapmacık ve anlaşılmazlık.

Kâmî Efendi; *Târîh*

Asr bes râm Rüstem-i ânî⁶⁴⁰

Egerçi bu makûle târîhler çok dimişlerdür ammâ bahr-i kasîr ola ve edâ-yı mücez ola ve tekellüf ü ta'kîd olmaya. (s.715)

TALÂKAT-İ LİSÂN: Düzgün, güzel ve rahat söz söyleme, dil açıklığı.⁶⁴¹

Sadî Çelebi El-Müftî; *Beşâşet-i beşeresi ve letâfet-i tab' u zarâfet-i şânı ve talâkat-ı lisânı ve uzûbet-i beyânı umûr-ı zihniyesinin letâfetine şâhid idi.* (s.983)

TAMİR-İ BÜYÜT-İ EBYÂT-İ Şİ'R: bk. Şi'r.

⁶³⁹ Devellioğlu, s. 1197.

⁶⁴⁰ Asır ikinci Rüstem'e tümüyle boyun eğmiş.

⁶⁴¹ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=tal%C3%A2kat&mi=0> Erişim Tarihi: 12.02.2017.

TARAB: Sevinçlilik, şenlik; sevinçten gelen coşkunculuk ve tepinme, ayş ve sefa.⁶⁴² Şiir ve nazmın değerlendirilmesinde *tarab-engîz* tabiri sevinç ve coşkunculuk vermek manalarında kullanılmıştır.

Tarab-engîz: Neşe uyandıran, coşturan, sevindiren.

Me'alî; *Ekser-i eş'ârı hezl-âmîz ü tarab-engîzdür.* (s. 766)

Nihâlî; *Merhûmun eş'ârı sâde vü küşâde egerçi ğayr-ı masnû'dur ammâ matbûdur. Neşât-âmîzdür, tarab-engîzdür. Hezl ile âmîhte ve hicv ile engîhtedir.* (s.911)

Tarab-engîz nazm: Neşe uyandıran nazm.

Necâtî; *Sultân Mehemed devriniün evâhirinde hatt u imlâya ve şî'r ü inşaya heves idiüp tarab-engîz nazmlar söyler ve mesel-âmîz gazeller dir.* (s.850)

Eş'âr-ı tarab-engîz: Coşturan şiirler.

Melîhî; *Badehu eş'âr-ı tarab-engîz ve esfâr-ı neşât-âmîze meşğul u meşûf idi Merkûm onlâ Melîhî, kulağında bir dâne inci küpelü bir dil-bere râst gelüp bu beyt diyüp okudukda* (s.829)

TARÎF-İ ŞÎ'R: bk. Şî'r.

TÂR U PÛD: Dokumacılıkta kullanılan arşak ile argaç, çözü ve atkı.⁶⁴³ Dokuma tezgâhlarında enine atılan iplik manasına gelen târ u pût; lafiz ve manaya, şiir ise nakş'a, şair de nakış işleyen bir dokumacıya benzetilerek hayal, söz ve fikirleri büyük bir ustalikle şiirde işlediği ifade edilmektedir.⁶⁴⁴

Târ u pûd-ı efkâr: Fikirlerin arşak ve argaç'ı(ipleri).

Fasl-ı evvel; *Tâkçe-i nisyânun dahı kapusına ankebût-ı hayâl târ u pûd-ı efkâr bûd u nâ-bûddan zenbûrî perdeler asdı.* (s.246)

Nessâc-ı târ u pûd-ı perniyân-ı suhan: Söz atlasını arşak ve argaç ile dokuyan dokumacı.

Alî Çelebi Efendi; *Kalemiyye risâleleri hod bir Makâme'dür ki Harîrî ki nessâc-ı târ u pûd-ı perniyân-ı suhandur, riştesin görse temîme-i Abud-ı Fahhâr ve Bedî-i Hemedânî etbâkü'z-zehebin varâk varak kesüp ber-bâd-ı demâr u bevâr iderdi.* (s.1116)

⁶⁴² Devellioğlu, s. 1204.

⁶⁴³ Devellioğlu, s. 1207.

⁶⁴⁴ Erkal, "Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)", s. 189.

TARZ: 1. Şekil, biçim, suret, kılık. 2.Usul, yol, üslûp.⁶⁴⁵ Tarz tabiri işve, şîve, tarîk, vâdî ve üslûb tabirileri gibi şairin şiir yazmadaki izlemiş olduğu yolu belirten kavramlardandır.

Âşık Çelebi, tarz tabirini hem şiirde takip edilen bir üslubu (İshâk Çelebi hk.) hem de şiir veya nazmın bir türü (Niyâzî-i sâni hk., Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde hk., Garîbî hk.) manasında kullanmıştır. Tarzın şiirde takip edilen yol olarak kullanıldığı şekilleri ise; levendâne, küşâde, tasannu u tekellüfden sâde, Şebistân-ı Hayâl ve bî-tekellüf'dür.

Tarz-ı gazel: Gazel üslubu.

İshâk Çelebi; *Merhumun tarz-ı gazeli levendâne vü küşâde ekseri tasannu' u tekellüfden sâde, hûb u latîf edâda vâkı olmuşdur.*(s.335)

Gazel tarzı: Gazel türü.

Fasl-ı evvel; *Şi'r-i şâ'iründe şeri's-şâri hull ü hürmeti ve irtifâ-ı rütbe vü inhifâz-ı mekâneti bâbında olan tefâsîl gazel tarzı üzre bir matla' ve dört beyt ve bir makta üzre hâvîdür.* (s.134)

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Gazel tarzında olan eş'ârından ve ebyât-ı belâgat-şi'ârındandır.*(s.305)

Niyâzî-i sâni; *Tarz-ı gazelde yedi yoğidi ammâ murabbalarda mûmâreseti çoğ idi.* (s.928)

Gazel ü mesnevî tarzı: Gazel ve mesnevi türü.

Garîbî; *Zihninde cevdet ü hiddet kemâlde idi, îcâd u ihtirâ'a kâdir hoşca ma'nâlar bulmakda mâhir, tab'ı mutasarrif ve şi'rün envâından kasîde vü gazel ü mesnevî tarzına ârif idi.* (s.1633)

Bî-tekellüf tarz: bk. Tekellüf.

Şebistân-ı Hayâl tarzı: bk. Şebistân-ı Hayâl.

TASANNU: 1. Yapmacık. 2. Bir şeyi olduğundan daha süslü, daha değerli gösterme.⁶⁴⁶ Şiirin, yapmacık ve olduğundan daha iyi gösterilmeye çalışması manasını ifade eden tasannu kelimesi tekellüf ile terkibe girmiş ve aynı doğrultuda manaları ifade etmektedir. Tasannudan sade olmak şiir için güzel bir hususiyettir. Ayrıntılı bilgi için bk. Tekellüf.

⁶⁴⁵ Devellioğlu, s. 1207.

⁶⁴⁶ Devellioğlu, s. 1209.

Tasannu u tekellüf: Yapmacık ve gösteriş.

İshâk Çelebi; *Merhumun tarz-ı gazeli levendâne vü küşâde ekseri tasannu' u tekellüfden sâde, hûb u latîf edâda vâkı olmuşdur.*(s.335)

Tekellüf ü tasannu: bk. Tekellüf.

TASARRUF: Sarf kökünden gelmiş olan *tasarruf* tabiri *icad* kelimesi ile beraber kullanılmaktadır. Tasarruf; *sanat unsurlarını amacına en uygun bir şekilde kullanabilme, alışılmışın dışına çıkma, kendine özgü değişik bir durum (veya durumlar) ortaya koyabilme hali ve yeteneğidir.* ⁶⁴⁷ Bu kelimenin kökü, Kamus Muhit Tercümesi'de *sarfü'l-hadîs* tamlaması içerisinde poetika ile ilgili olarak kullanılmış olup manası şudur: “*Bir kelâmı tezyîn ve tahsîn ederek kadr-i hâcetten ziyâde edâ eylemekten ibârettir, riyâ ve tasannu' ve tekezzübü müştamil olmakla menhîdir.*”⁶⁴⁸

Âşık Çelebi, *tasarruf* tabirini (Hayâlî-i Marûf hk.) özgün beyitler icat eden, (Garîbî hk.) ise *tab'ının* yani yaratılıştan verilmiş olan sanat yeteneğinin özgün icatlara kabiliyetli olarak kullanmıştır. *Tasarruf* tabiri şairin sanat yönünün değerlendirilmesinde bir kıymet takdiri olduğu açıktır.

Mutasarrıfâne ebyât: Özgün olarak icad edilmiş olan beyitler.

Hayâlî-i Marûf; *Ol bülend ma'nâlar ve nâdir fehvâlar, âşıkâne teşbîh-i dil-pezîrler ve muhakkıkâne vü müdekkıkâne tab'îrler, mutasarrıfâne kelîmât ve mutasarrıfâne ebyât ki andan sâdir olmuşdur, cümle ol nazarlar eseridür.* (s.1548)

Hacle-i tasarruf: Gelin odasındaki tasarruf.

Mihri; *Arâ'is-i ebkâr-ı ma'ânîyi mihr-i nazm ile kendünün idiniüp hacle-i tasarrufına getürmüşdür.* (s.833)

Tab'ı mutasarrıf: Özgün icadlar yapmaya kabiliyetli olan doğuştan verilmiş sanat yeteneği.

Garîbî; *Zihninde cevdet ü hiddet kemâlde idi, icâd u ihtirâ'a kâdir hoşca ma'nâlar bulmakda mâhir, tab'ı mutasarrıf ve şi'rün envândan kasîde vü gazel ü mesnevî tarzına ârif idi.* (s.1633)

TASAVVUF: “İslâm'ın zâhir ve bâtın hükümleri çerçevesinde yaşanan mânevî ve derunî hayat tarzı”⁶⁴⁹. İslam dini müslüman toplumlarda her alanda etkili olduğu gibi

⁶⁴⁷ Tolasa, s. 214.

⁶⁴⁸ <http://www.kamus.yek.gov.tr/> Erişim Tarihi: 12.04.2017

⁶⁴⁹ Reşat Öngören, “*Tasavvuf*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 40, Ankara, 2003, s. 120.

şiiire de etki yapmıştır. Bu bağlamda İslami hayat tarzını esas alan sufiler manevi terakkilerinde yani seyr ü süluklarında yaşayıp gördülerini şiirle ifade etmelerinin sonucu olarak tasavvufi şiir dili meydana gelmiştir.⁶⁵⁰ Tasavvufi düşüncenin merkezinde vahdet-i vücud anlayışı olup divan şiirine de yansımıştır. Bu tarzı temel hedefi ise halkı doğru yola sevk etmektir.⁶⁵¹

Âşık Çelebi, şiirde takip edilen tarzlardan biri olan tasavvufu aynı zamanda şair tab'ında bulunan bir hususiyet olarak da (Habîbî hk.) ifade etmektedir.

Ulvî; *Gazelleri tekellüf ü tasannudan ârî bî-riyâgûne ve tasavvûfdan nümûnedür.* (s.1101)

Hızrî; *Şi'ri tasavvufa mütemahhız olmağın bâb-ı bâda îrâd olındur.* (s.1532)

Tasavvuf bûyî: Tasavvuf kokusu.

Habîbî; *Tab'ında tasavvuf bûyî ve şi'rinde ışk çâşnîsi vardır..* (s.613)

Tasavvufgûne: Tasavvuf tarzı.

Ârifî; *Ol esnâda sülûkıdan nümûne tasavvufgûne ba'z-ı eş'ârı vardır, cümleden biri bu tercî-i şöhret-şi'ârdur.* (s.1031)

Tasavvuf-nümâ vü nasîhat-âmîz şi'r: Tasavvufa benzeyen ve nasihat ile karışık şiir.

Gubârî; *Dest-i sülûkına İstanbul'da Emîr Buhârî zâviyesi şeyhinden cur'a sunuldu tarîk-i mezkûr şu'arâsının resm-i mahûdı üzre hâlet-bahş u fenâ-engîz, tasavvuf-nümâ vü nasîhat-âmîz şi'rler söyledi.* (s.1613)

Mutasavvifâne kelimât: Tasavvuf ehlinin kullandığı kelimeler.

Hayâlî-i Marûf; *Ol bülend ma'nâlar ve nâdir fehvâlar, âşıkâne teşbîh-i dil-pezirler ve muhakkıkâne vü müdekkıkâne tab'irler, mutasavvifâne kelimât ve mutasarrifâne ebyât ki andan sâdır olmuştur, cümle ol nazarlar eseridir.* (s.1548)

TASNÎ Ü TERSÎ: Yakıştırma ve denk getirme. Tasnî; Yapma, düzme uydurma, yakıştırma. Tersî; iki fıkranın kelimelerini vezin ve kafiyeye denk getirme.

Gubârî-i diğeri; *Ferezdak-ı şâ'ir ki şu'arâ-yı büleğâ-yı Arab efâzılından ve şu'arâ-yı tâbiînün emâsilindendir, ashâb natında bu beyti dimişdür ki lafz u ma'nâda ve selâset-i edâda ve tasnî ü tersîde bedü'l-bedîl ve 'adîmü'l-'adîldür.*

Beyt

⁶⁵⁰ Kaplan Üstüner, "Divan Şiirinde Tasavvuf (14 ve 15. yy. Divanlarına göre)", TÜBAR-XXIV-/Güz. 2008, s.271.

⁶⁵¹ A. Azmi Bilgin, "Türk Tasavvuf Edebiyatının Mahiyeti", Türkiyat Mecmuası, C, 24/ Bahar, 2014. s.1.

Hum ğuyûsu'n-nedâ izâ vehebû

Hum luyûsu'l-verâ izâ nebebû (s.1621)

TECNÎS: Yazılış ve söylenişleri birbirine benzeyen fakat manaları farklı olan iki kelimenin bir beyt veya mısra da beraber kullanılması olan söz sanatıdır. Cinâs-ı lafzî ve cinâs-ı mânevi olarak ikiye ayrılır.⁶⁵²

*Yakînî; Rivâyet olunur ki Monlâ Lanğır ki ehl-i cihet kısmının zurafâsından ve zurafânun kudemâsından imiş, egerçi şî'ri şâyi degüldür ammâ **tecnisât**da letâ'ifi mezkûr u meşhurdur.* (s.683)

*Zâtî; Ammâ şî'ri şekk yokdur ki şî'r (?) şimdi nağz u nâzük ve şâ'irlerimiz ğarîb ma'nâlar ve latîf edâlar, selîs ibâretler, terviye vü istihdâm ve **tecnîs** ü îhâm tarîkinde nefîs zarâfetler itmekle gîtdükçe terakkîde ve lâhikî sâbıkından tekaddüm kâdına himmet-i âlîde olmuştur.* (s.1575)

Ecnas-ı cinâs: Cinasın türleri.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Sanâyi-i bedîyyeden **ecnas-ı cinâsdan** ekser **tecnîs-i hattı** riâyet iderler.*(s.300)

Tecnîs-i hatt: Cinasla yazılmış yazı.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde; *Sanâyi-i bedîyyeden **ecnas-ı cinâsdan** ekser **tecnîs-i hattı** riâyet iderler.*(s.300)

Tecnîs-i lafzî: Bir söz içerisinde, söyleyiş ve yazılıştta tamamen veya kısmen aynı fakat manada farklı olan kelimelerin bir arada bulunmasıdır⁶⁵³.

*Riyâzî-i sânî; Ekser-i eş'ârî îhâm ve **tecnîs-i lafzîde** niçe me'âniyi tevriye vü istihdâm olduğundan ğayrı esnâ-yı musâhabetde olan kelâmında dahî makâlde bu makûla tekellüfden hâlî olmazdı ve bir söz söylemezdi ki ol ana zarâfet yüzünden bir söz bulunmazdı.* (s.1399)

TEFERRÜD: 1. Herkesten ayrılıp tek, yalnız. Tenha kalma. 2. Eşsiz, emsalsiz, benzersiz olma. Kendi başına kalma, olma.⁶⁵⁴ Şiirin değerlendirmesinde kullanılmış olan teferrüd, eşsiz, emsalsiz manalarını ifade etmektedir.

⁶⁵² Külekçi, s. 224.

⁶⁵³ Külekçi, s. 224.

⁶⁵⁴ Devellioğlu, s.1233.

Merûmî; *Tuhfetü'l-İslâm nâm bir manzûm risâle tertîb idüp kırk âyet ve kırk hadîs bir hidâyet îrâd idüp ma'nâların ikişer Türkî beyt ile terceme itmişlerdür hakkâ ki teferrüd itmişlerdür.* (s.804)

TEKELLÜF: 1. Külfetli, zahmetli iş görme. 2. Özenme, bir işi gösterişli bir hale koymak için uğraşma. 3. Gösteriş, yapmacık.⁶⁵⁵ Şiir zorlama ile yazılmamalıdır. Fıtri bir şekilde yazılmayan, zorlama ile yazılan, yapmacık ve gösterişli edalar ve manalar bulunan şiir makbul değildir. Şiir doğal olmalı ve samimiyet esas alınmalıdır.⁶⁵⁶

Âşık Çelebiye göre şiir tekellüften uzak olmalıdır. Esere, bir hikâye ile başlayıp onun etrafında dolaşıp ve o hikâye ile bitirmeyi tekellüf olarak ifade etmiştir (Hayâlî-i Marûf hk.). *Tekellüf* tabirini, lafza veya ifadeye anlaşılabilir bir vaziyet verme olan *ta'kîd*, *tasalluf* ve *tasannu* gibi manası birbirine yakın kelimelerle terkip halinde kullanılmış olup şiirin bunlardan uzak ve temiz olması gerekliliğini beyan etmiştir. Bu hem bir gereklilik hem de bir güzellik unsuru olarak değerlendirilmiştir. Yine tekellüfsüz bir şive ve tarz ifadeleri ile şairin üslubunu takdir etmiştir (Mustafâ Çelebi hk.).

Bâkî; *Şi'ri tekellüfden berî ve tasallüfden ârî gûyâ ki hemân âlem-i ğaybdan lisân-ı tercemân-ı kuds ile bunun zebanına şöyle dinilmiş câridür.* (s.412)

Riyâzî-i sâni; *Ekser-i eş'ârî ihâm ve tecnîs-i lafzîde niçe me'âniyi tevriye vü istihdâm olduğundan ğayrı esnâ-yı musâhabette olan kelâmında dahı makâlde bu makûla tekellüfden hâlî olmazdı ve bir söz söylemezdi ki ol ana zarâfet yüzünden bir söz bulunmazdı.* (s.1399)

Hayâlî-i Marûf; *Benüm meşrebüm bilürsin bir hikâyeyi ibtidâ idüp itmâmıyla mukayyed olmak tekellüfdür.* (s.1562)

Zâifî; *Şi'r ü inşâda yed-i tûlâsı ve Fûrs-dânlıkda rütbe-i ulyâsı vardur ve inşâdan Gülistân'a şerhr vardur, el-hak bir nazm-ı âb-dârdur ve gazeliyyâtı dahı egerçi sâdedür ammâ hele tekellüfât dan âzâdedür.* (s.1603)

Tekellüf ü tasalluf: Külfetli ve gösteriş için yapılan.

Şeyh İlâhî; *Sâ'ir evliyâu'llâh de'b ü edebleri üzre şi'rleri -ki şi'âr-ı şâ'irîden ârîdür ve tekellüf ü tasallufdan berîdür ekser mutasavvifâne ve fenn-i tevhîdde mutasarrifânedür.* (s.286)

⁶⁵⁵ Devellioğlu, s. 1242.

⁶⁵⁶ Erkal, "Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)", s. 162.

Tekellüfsüz ü tasallufsuz: Külfetsiz ve yapmacık olmayan.

Necâtî; *Lakin şu'arânun hakkında kedd ile kesb ile tahsîl olunmuş emr-i ârizî ve Necâtî'de tekellüfsüz ü tasallufsuz emr-i zâtîdür.* (s.850)

Tekellüf ü ta'kid: Yapmacık ve anlaşılmazlık.

Kâmî Efendi; *Târîh*

*Asr bes râm Rüstem-i âni*⁶⁵⁷

Egerçi bu makûle târihler çok dimişlerdür ammâ bahr-i kasîr ola ve edâ-yı mücez ola ve tekellüf ü ta'kid olmaya. (s.715)

Tekellüf ü tasannu: Gösteriş ve yapmacık.

Ulvî; *Gazelleri tekellüf ü tasannudan ârî bî-riyâgûne ve tasavvûfdan nümûnedür.* (s.1101)

Bî-tekellüf tarz: Külfetsiz, sıkıntısız tarz.

Mustafâ Çelebi; *Bir güne bî-tekellüf tarz ihtiyâr itmişdür.* (s.816)

Bî-tekellüf-şîve: Külfetsiz, sıkıntısız tarz.

Mustafâ Çelebi; *Şeh-levendâne vü rindâne, bî-tekellüf-şîve ve lâ'übâlî ve ser ü sâ mân ve nâm u unvân mesleğine gitmezdi.* (s.816)

Tasannu u tekellüf: Gösteriş ve yapmacık.

İshâk Çelebi; *Merhumun tarz-ı gazeli levendâne vü küşâde ekseri tasannu' u tekellüfden sâde, hûb u latîf edâda vâkı olmuşdur.*(s.335)

TELMÎH: 1. Söz arasında kast edilen bir şeyi manalı olarak söyleme, açık söylememe, imâlî konuşma. 2. İbarede bahsi geçmeyen bir kıssaya, fikraya, atasözüne veyâ meşhur bir şiire, bir söze işaret etme. Meselâ: “çoktan aşmış o belki İzmit’i de” mısraının “atı alan Üsküdar’ı geçti” ibâresine telmih edilmesi gibi.⁶⁵⁸

Râzî; *Şi'rde ol kadar hüsn-i dikkat ve istiâre vü telmîh ile ve tevriye vü istihdâm ile pâk edâ ile ma'ânî-i muhayyileye mümâreset ider ki eger mütemahhız olsa çok kimesnenün şi'rden ferâgatine sebep olurdu.* (s.1343)

Gulâmî; *Kâzî- asker Efendi Gulâmî'de gulâma nisbet görmüşler bu mısra-ı bedî ile telmîh buyurmuşlar.*

Mısra

Gulâmî'nüngulâma nisbeti var. (s.1661)

⁶⁵⁷ ASIR ikinci Rüstem'e tümüyle boyun eğmiş.

⁶⁵⁸ Devellioğlu, s. 1248.

Mihrî; *Merhûm kinâye vü telmîh ile mâ-cerâyâ işâret ider.* (s. 833)

TENEZZÜL: 1. Kendine aykırı düşen bir işi veya durumu kabul etme, alçalma, inme, aşağılama. 2. Gönül alçaklığı. 3. Düşme, inme.⁶⁵⁹ Edebî ilimler, şiir, nazm ile uğraşma onları bir cihetle meslek edinme manasında kullanılmış olan tenezzül etmek, yaşanan zaman ve çevre şiir ile meşguliyet aşağı görülecek bir meşguliyet olduğu anlayış bulunduğundan, bu meşguliyeti güzel gösterecek sebepler bulunmuştur. “Ey Bilâl, ikamet oku da bizi rahatlat.”, “Ey Humeyra, benimle konuş.” (Alî Çelebi Efendi hk.) Hadis-i şerifleri ve “Kutsal nefesleriyle bereketlenecek.”(Husrev hk.), “Özgür çocuk aziz atalarının yolunu izler.” ve “Kim babasına benzerse zalim olmaz.”(İlmî hk.) sözlerini şiirle uğraşmanın güzel olduğuna delil getirilmiştir.

Necmî; *Gâhî şî're tenezzüli revâ görürler ve kendüleri şu'arâdan addi revâ görürler.* (s.863)

Husrev; *Bâ-vücûd ki bunca ilm ü amel ve uluvv-ı kadr ü sümüvv-i mahal ile gâhî teşhîz-i hâtır ve teşhîs-i havâtır için nazma tenezzül iderler imiş “teberruken bi-enfâsihimu'l-kudsiyye.”*⁶⁶⁰(s.1527)

İlmî; *Egerçi ulûm-ı külliyye ve fûnûn-ı celiyyelerine nisbet anı şî'r ile tavsîf âftâbı şî'ri ile tarîfdür ammâ çün gâhî “men eşbehe ebâhu femâ zaleme”*⁶⁶¹ mucibince *şî're tenezzül iderler ve azmâyiş-i tab' idüp münâsib-i hâl ceste ebyât nazm idüp ekser Fârsî dirler.* (s.1096)

Alî Çelebi Efendi; *Gâhî ber-mûcib-i seyr-i fuzalâ-yı kudemâ sevâd-ı ulûm-ı kütüb-i fûnûnun ma'ânî-i kudsiyyesine iştiğal ile “erihnî yâ Bilâl”*⁶⁶² muktezâsınca *âlem-i uluvva tayerân ve revâ'ih-i revh u reyhân-ı lâhûtî gülistânın seyrân eyler def-i melâl ve ref-i kalâl için yâhud teşhîz-i hâtır ve teşhîs-i havâtır için “kellimînî yâ Humeyrâ”*⁶⁶³ mucibince *âlem-i ulûm-ı edebiyeye tenezzül iderler.* (s.1115)

Fasl-1 evvel; *Kendüler dahı iştiğâl-i saltanatdan kelâl ve amâl-ı memleketden melâl geldükçe kulle-i rîfat-ı saltanatdan vâdî-i şî're tenezzül iderlerdi.* (s.196)

Fasl-1 evvel; *Kendüler dahı “el-veledu'l-hurru yaktedî bi-âbâ'ihî'l-izzî”*⁶⁶⁴ vefkî *üzre ve “men eşbehe ebâhu femâ zaleme”*⁶⁶⁵ tıbkı *üzre âbâ vü ecdâdı eserine zâhib ve*

⁶⁵⁹ Devellioğlu, s. 125.

⁶⁶⁰ Kutsal nefesleriyle bereketlenecek.

⁶⁶¹ Babasına benzeyen zalim değildir.

⁶⁶² Ey Bilâl, ikamet oku da bizi rahatlat.

⁶⁶³ Ey Humeyra, benimle konuş.

⁶⁶⁴ Özgür çocuk aziz atalarının yolunu izler.

nazm-ı şî're talib ve her vech ile anlara ğâlib olup şî'r dimege tenezzül buyururlar, gâh kasîde ve gâh mesnevî nazm idüp gâh teğazzül buyururlardı. (s.210)

TERÂNE-SÂZ: Öten, ötücü. Âşık Çelebi'nin şair için kullanmış olduğu tabirlerden biri de söyleyen, öten manalarında olan terâne-sâz'dır.

Yahyâ; *Ve Usûl-nâme diyü âdâb-ı usûlden bir kitâb nazmına terâne-sâz olmuştur. (s.676)*

TERCEMÂN: Tecüman, çevirmen. Âşık Çelebi, şiiiri yetmiş iki milletin ve belagatli söz söylerin sözlerini anlayabileceğimiz bir şekilde çeviren bir tercümana benzetmiştir. Ayrıca şiiiri gaybi görmediğimiz âlemlerin tercümanı olarak ifade etmiştir.

Fasl-ı evvel; *Ve bi'l-cümle yetmiş iki milletün yetmiş iki dilinden ve cümle büleğânun luğâtinden tercemânlık eyler. (s. 175)*

Tercemân-ı âlem-i ğayb: Görünmeyen alamların tercümanı.

Nihânî-i sâni; *Ammâ ol leb ü dehândan gelen söz ki ger şî'r ü inşâ ve ger nağme vü sadâdur, her biri gûyâ kavm-i cân-bin-cândan haber virür veyâ tercemân-ı âlem-i ğaybdur ki İsa bin Meryem veyâ Kelîm bin Umrân'dan haber virür. (s.925)*

Bâkî; *Şî'ri tekellüfden berî ve tasallüfden ârî gûyâ ki hemân âlem-i ğaybdan lisân-ı tercemân-ı kuds ile bunun zebanına şöyle dinilmiş câridür. (s.412)*

Tercemân-ı lisânü'l-ğayb: bk. Lisânü'l-ğayb.

TERKÎB-İ TA'KÎD: bk. Ta'kît.

TERZÎK: Boş, manasız, saçmasapan söylenen söz.⁶⁶⁶ Şiirin değerlendirmesinde ve saçmasapan, boş gibi olumsuz manayı ifade eden terzîk; matla, beyt ve terkip için Âşık Çelebi tarafından kullanılmıştır.

Hayâlî-i Marûf; *Hakîr dahı bî-te'emmül ana bu matla' terzîkdür. (s.1549)*

Hayâlî-i Marûf; *İşidenler hem-kanad tab'îrin istikbâh itmişler. Hem lafz-ı Fârsîdür kanad Türkîdür nice terkîb olur diyü istihzâ idiüp terzîkdür dimişler. (s.1549)*

Terzîk ebyât: Anlamsız saçmasapan beytler.

Ârif; *Evâ'il-i hâlinde merhûm nakkâşbaşı ki Şâhkulî'dur ve Nâmî nâm bir Acem levendi ki rafz u sebb ü fisk ile ehl-i kabûlünğayrı makbûlidür, hasedler idüp merhûm nâmına niçe terzîk ebyât diyüp şâyi itdiler. (s.1026)*

⁶⁶⁵ Kim babasına benzerse zalim olmaz.

⁶⁶⁶ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=terzik&mi=0> Erişim Tarihi: 17.03.2017.

TEŞHÎS-İ HAVÂTİR: Fikir ve düşünceleri ayırma, tanıma. Teşhîs: 1. Ayırma, seçme, tanıma, fark etme. 2. Eşyaya şahsiyet verme, onları adam yerine koyma onlara hitap etme.⁶⁶⁷ Şiire başlama, meşgul olma veya onu meslek edinmeyi güzel gösterme sebeblerinden biri de *teşhîs-i havâtır'dır*.

Husrev; *Bâ-vücûd ki bunca ilm ü amel ve uluvv-ı kadr ü sümüvv-i mahal ile gâhî teşhîz-i hâtır ve teşhîs-i havâtır için nazma tenezzül iderler imiş “teberruken bi-enfâsihimu'l-kudsiyye.”*⁶⁶⁸(s.1527)

Alî Çelebi Efendi; *Gâhî ber-mûcib-i seyr-i fuzalâ-yı kudemâ sevâd-ı ulûm-ı kütüb-i fûnûnun ma'ânî-i kudsiyyesine iştiğal ile “erihnî yâ Bilâl⁶⁶⁹” muktezâsınca âlem-i uluvva tayerân ve revâ'ih-i revh u reyhân-ı lâhûtî gülistânın seyrân eyler def-i melâl ve ref-i kalâl için yâhud teşhîz-i hâtır ve teşhîs-i havâtır için “kellimînî yâ Humeyrâ⁶⁷⁰” mucibince âlem-i ulûm-ı edebiyeye tenezzül iderler. (s.1115)*

TEŞHÎZ-İ HATIR: Zihin açma, zihne cila verme. Teşhîz: 1. sivirtme, keskinletme, keskinlendirilme. 2. bileme bilenme. 3. uyandırma, kuvvet ve tesirini artırma.⁶⁷¹ Şiire başlama, meşgul olma veya onu meslek edinmeyi güzel gösterme sebeblerinden biri de *teşhîz-i hatır'dır*.

Şükûfî; *Gâhî şî're heves ider ve teşhîz-i hatıra şî'ri dest-res ider. (s. 1434)*

Husrev; *Bâ-vücûd ki bunca ilm ü amel ve uluvv-ı kadr ü sümüvv-i mahal ile gâhî teşhîz-i hâtır ve teşhîs-i havâtır için nazma tenezzül iderler imiş “teberruken bi-enfâsihimu'l-kudsiyye.”*⁶⁷²(s.1527)

Me'âlî; *Teşhîz-i hâtır için birkâcınunîrâdı tecvîz olındı. (s.766)*

Azmî-i sâni; *Gâhî teşhîz-i hâtır için şî're dahî meşğûldur ve inşaya dahî meyleri olup ba'z-ı evkâtları ki ifâde vü ifâzadan ziyâde ola, imşâ tertîbine mebzûldur. (s.1070)*

Alî Çelebi Efendi; *Gâhî ber-mûcib-i seyr-i fuzalâ-yı kudemâ sevâd-ı ulûm-ı kütüb-i fûnûnun ma'ânî-i kudsiyyesine iştiğal ile “erihnî yâ Bilâl⁶⁷³” muktezâsınca âlem-i uluvva tayerân ve revâ'ih-i revh u reyhân-ı lâhûtî gülistânın seyrân eyler def-i*

⁶⁶⁷ Devellioğlu, s. 1277.

⁶⁶⁸ Kutsal nefesleriyle bereketlenecek.

⁶⁶⁹ Ey Bilâl, ikamet oku da bizi rahatlat.

⁶⁷⁰ Ey Humeyra, benimle konuş.

⁶⁷¹ Devellioğlu, s.1277.

⁶⁷² Kutsal nefesleriyle bereketlenecek.

⁶⁷³ Ey Bilâl, ikamet oku da bizi rahatlat.

melâl ve ref-i kalâl için yâhud teşhîz-i hâtur ve teşhîs-i havâtur için “kellimînî yâ Humeyrâ⁶⁷⁴” mucibince âlem-i ulûm-ı edebîyyeye tenezzül iderler. (s.1115)

Fasl-ı evvel; *Ammâ mücerred teşhîz-i hâtur ve teşhîs-i zamâ'ir olmayup hetk-i arâz u fetk-i aġrâz kasd olunup münâkız-ı şerî'at u muâriz-ı mürüvvet olursa “mizmârun mezâmîri iblîs⁶⁷⁵” derakâtına nâzil olup ve “kabîhuhû kabîh⁶⁷⁶” adîli olup dünyâda mûris-i tadrîl ü tezlîl ve ukbâda müsmir-i tenkîd ü tenkîl olur. (s.144)*

TETABBU': Tab'iatlenme.⁶⁷⁷ Şair için kullanılmış olan tetabbu', tabiatlenme, huy ve alışkanlık edinme manalarına gelmektedir.

Makâlî; *Kasâ'id-i ekâbir-i Acem'i kemâ-yenbaġi tetebbu' itmişdür ve eş'âr-ı selefde mümâreseti olup nazm ile **tetabbu'** itmişdür. (s. 825)*

TETEBBU': Bir şeyi etraflıca tetkik etme, mahiyetini anlamaya çalışma, etraflıca inceleme. Bir şey hakkında geniş bilgi edinme.⁶⁷⁸ Kurnaz'ın Ahmet Vefik Paşa'dan yaptığı atıfda “Lehçe-i Osmânî'de tetebbu', terim anlamı göz önünde bulundurularak, “Aramak, bir şeyi taklîd için araştırmak, eş'ârın ma'nâsını yoklamak” şeklinde açıklamıştır.⁶⁷⁹ Şiire çalışmayı ifade eden tetebbu', şair okulunun uygulama aşamasından önce olan ve teorik çalışma olarak adlandırılan, başka şiirleri, şairlerin usüllerini ve divanları mütalaayı kapsayan birinci aşamayı ifade etmektedir.⁶⁸⁰ Aşağıdaki örnekte, Remzî Çelebi el-Kâzî'nin Arapça kasideleri incelemesi ve daha sonra onlara nazîreler yazması, şiir sanatını öğrenme usulünün birinci aşama olan inceleme-araştırma ve ikinci aşama olan uygulamaya tam bir örnek olmuştur.

Âşık Çelebi, *tetebbu'* tabirini, şiiri (Nazmî hk., Nisârî hk., Niyâzî), nazmı (Makâlî hk.), kasideyi (Alî Çelebi Efendi hk.), dîvânı (Sebzî hk.) ve şairlerin takip ettiği yolları (Cem Sultân hk.) etraflıca inceleme ve öğrenmeyi ifade etmekte kullanmıştır.

Remzî Çelebi el-Kâzî; *Husûsan kasâ'id-i Arabiyye tetebbu' idüp nazîre dimege meşgul idi. (s.1382.*

Makâlî; *Kasâ'id-i ekâbir-i Acem'i kemâ-yenbaġi tetebbu' itmişdür ve eş'âr-ı selefde mümâreseti olup nazm ile **tetabbu'** itmişdür. (s. 825)*

⁶⁷⁴ Ey Humeyra, benimle konuş.

⁶⁷⁵ Şeytanın çaldığı çalgılardan biri.

⁶⁷⁶ Çirkin mi çirkin.

⁶⁷⁷ Devellioġlu, s. 1279.

⁶⁷⁸ Devellioġlu, s. 1279.

⁶⁷⁹ Kurnaz, *Osmanlı Şair Okulu*, s. 14.

⁶⁸⁰ Kurnaz, *Osmanlı Şair Okulu*, s. V.

Alî Çelebi Efendi; *Gâh inşâ vü gâh inşâd ve gâh nazm u gâh nesr gâh kasîde tettebbu'* ve *gâh teğazzül iderler.* (s.1115)

Fasl-ı evvel; *Egerçi Rûmî oldukları cihetden Türkî şi're tettebbu'* itdiler ammâ ol *fâris-i feres-i mareke-i ferâset ü kiyâsetün Fârsîye meylleri ziyâde olduğu sebebden üslûb-ı Acem dahı tettebbu'* itdiler. (s.198)

Tettebbu'-ı şi'r: Şiir incelemek.

Nazmî; *Cemî-i ömrini tettebbu'-ı şi're hasr itmiş, bu fennünğayet müteveğğillerindendir.* (s.882)

Nisârî; *Eş'âr-ı Türkîde husset-i şürekâ vü muzâhamet-i ekiffâdan tenezzüh idiüp bir zemân Fârsî şi'r tettebbu'* itdiler. (s. 847)

Niyâzî; *Ekser Nevâ'î eş'ârın tettebbu* iderdi. (s.927)

Fasl-ı evvel; *Egerçi Rûmî oldukları cihetden Türkî şi're tettebbu'* itdiler ammâ ol *fâris-i feres-i mareke-i ferâset ü kiyâsetün Fârsîye meylleri ziyâde olduğu sebebden üslûb-ı Acem dahı tettebbu'* itdiler. (s.198)

Tettebbu'-ı dîvân: Divan incelemek.

Sebzî; *Selef ü halef eş'ârından çok kimesneye cevâb diyüp haylî tettebbu'-ı dîvân itmişdür.* (s. 943)

Tettebbu'-ı esfâr-ı şu'arâ-yı belâgat-şi'âr: Belâgatla meşhur olmuş şairlerin yollarını incelemek.

Cem Sultân; *Ekser zemânda güftârı eş'âr ve kirdârı tettebbu'-ı esfâr-ı şu'arâ-yı belâgat-şi'âr idi.* (s.488)

TEVÂRÜD: 1. Arka arkaya gelme yanyana gelip birikme. 2. İki şairin, birbirinden habersiz olarak aynı mısra veyâ beyti söylemeleri.⁶⁸¹

Zâtî; *Sebebi dahı ancak bu iki benim matla'um gazeliyle aldı, tevârüd davâsın idiüp âleme sît u sadâ saldı.* (s.1580)

Zâtî; *Beyt*

Ne tozlar kim köparmışdur semend-i tab'-ı mevzunum

Gözine tûtiyâ eyler Sifâhân'da Kemâl anı

Bu beyt böyle degüldür didüm. yâ nicedür didi.

Zâtî

Ne tozlar kim köparmışdur semend-i tab'-ı Zâtî'nün

⁶⁸¹ Devellioğlu, s. 1281.

Gözine tûtiyâ eyler Sifâhân'da Kemâl anı

dur didüm; âzürde-dil olup âh şurânun burası olmayaydı hiç dahl idemeseler tevârüd davâsın iderler didi. (s.1585)

TEVBÎH: Tektir, azarlama, paylama.⁶⁸² Âşık Çelebi, gazel (Sübûtî hk.) ve tarih (Gazalî hk.) için başkalarının azarlamak, paylamak için yazıldığı ifade etmiştir.

*Sübûtî; Gâh kakıtdılar dükkânı etrâfında nişîmenler peydâ idüp halâ bir niçe yıldur ki bey-i mükeyyifâtdan ferâğat idüp ancak edviye-fürûşdur şi're dahı tevbe idüp hâmûşdur, gazelleri vardur ki akrânına **sebeb-i tevbîh**dür, târîhlerinin hod her biri bir târîhdür. (s.1488)*

*Gazalî; Kıtada mukattaât-ı İbni Yenîn bunun yanında solağuna tab'l çalar ve târîhde hod her sözi bir târîhdür ki sâ'ir târîh-gûylara **sebeb-i tevbîh**dür. (s. 1652)*

TEVRIYE: Arapça *verâ* kökünden gelen tevriye tabirinin edebi bir terim olarak tanımı ise; yakın ve uzak iki anlamı olan bir kelimenin yakın anlamı söylenip uzak anlamının kastedilmesidir.⁶⁸³ “Meramını gizleme. Birkaç manası olan bir kelimenin en uzak manasını kasdetme. “savurur ne varsa âhir; buna rüzgâr derler” beytindeki “rüzgâr” kelimesinin yakın manası yel, maksûd olan uzak manası zaman demektir.”⁶⁸⁴

Âşık Çelebi, şiirde tevriye sanatı kullandığını (Râzî hk., Riyâzî-i sâni hk., Zâtî hk.) ifade etmiştir.

*Râzî; Şi'rd e kadar hüsn-i dikkat ve istiâre vü telmîm ile ve **tevriye** vü istihdâm ile pâk edâ ile ma'ânî-i muhayyileye mûmâreset ider ki eger mûtemahhız olsa çok kimesnenün şi'rd e ferâğatine sebeb olurdu. (s.1343)*

*Riyâzî-i sâni; Ekser-i eş'ârı ihâm ve tecnîs-i lafzîde niçe me'âniyi **tevriye** vü istihdâm olduğundan ğayrı esnâ-yı musâhabetde olan kelâmında dahı makâlde bu makûla tekellüfden hâlî olmazdı ve bir söz söylemezdi ki ol ana zarâfet yüzünden bir söz bulunmazdı. (s.1399)*

*Zâtî; Ammâ şi'ri şekk yokdur ki şi'r (?) şimdi nağz u nâzük ve şâ'irlerimiz ğarîb ma'nâlar ve latîf edâlar, selîs ibâretler, **tevriye** vü istihdâm ve tecnîs ü ihâm tarîkinde nefîs zarâfetler itmekle gitdükçe terakkîde ve lâhikî sâbıkından tekaddüm kasdına himmet-i âlîde olmuşdur. (s.1575)*

⁶⁸² Devellioğlu, s. 1282.

⁶⁸³ Çoşkun, s. 102.

⁶⁸⁴ Devellioğlu, s. 1285.

TİRÂZ: 1. İpek ve sırma ile işleme. 2. Elbiselere nakışla yapılan süs. 3. Süs. 4. Üslup, tutulan yol.⁶⁸⁵ İşleme yani nakş, şiir'e yapılan benzetmelerde kullanılan imgelerden biridir. Nasıl ki işleme dikkatle ve özenle yapılır öylede kelime, mana ve hayâl nakış gibi işlenerek şiir yapılır.⁶⁸⁶

Tırâz-ı kabâ-yı fazilet: Fazilet elbisesinin ipek işlemesi.

Fasl-ı evvel; *Ol firkanun ekserinün dîbâ-yı saltanatları şi'r idi ve bu zümrenün evferinün tırâz-ı kabâ-yı faziletleri şi'r idi.* (s.155)

Hil'at-ı vahyün tırâz: Vahi kafatanının süsü.

Başlangıç; *Çün hil'at-ı vahyün tırâzı ve enbiyânun cilve-i şâhid- i'câzı suhândur.* (s.115)

TÎB-Î ARÂK: bk. Arâk.

TÎĞ-Î TAB': bk. Tab'.

TÎĞ-Î DIRAŞÂN: Parlayan kılıç. Şair için yapılan benzetmelerden olan parlayan kılıç, takdir ifadesi olarak kullanılmıştır.

Azmî; *Ve kendü karalarla zulemâtda âb-ı hayvân yâhud şeb-i târ içre şem-i fûrûzân yâ siyâh kın içre tîğ-i diraşân idi ki hatîb kılıcı gibi yalabır, görenün cânı mâhî-i tab'ide gibi talabır idi.* (s.1068)

TÎR-Î DİKKAT-Î TAB': bk. Tab'.

TÎZ-TAB': bk. Tab'.

TUFEYLÎ: Küçük çocuk. Âşık Çelebi tarafından, eserin değerlendirmesinde kullanılan tufeylî tabiri daha düşük ve aşağı olma durumunu ifade etmek için kullanılmıştır.

Alî; *Merhûm şeklen kûl ve ahl-i fazl içinde fuzûl görünürdi ve şi'r ü inşâsı evâ'ilinde ne yazılır ne okınurdi. Ammâ Şahn'a müderris olduktan sonra Monlâ Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nün "Envâr-ı Süheylî" ki ğayra nisbet mihmân-ı azîz ve ana göre tufeylîdür, Alî Çelebi-i merhûm anı terceme idüp*

Beyt

Pâdşâhunçün hümâyûn oldı temâm

Hâtif-i ğaybî Hümâyûn-nâme virdi ana nâm

diyüp Hümâyûn-nâme diyü ad virmişdür. (s.1108)

⁶⁸⁵ Devellioğlu, s. 1291.

⁶⁸⁶ Erkal, "Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)", s. 189.

TUMTURÂK: Gösteriş, debdebe; söylenişi parlak görünen (ibare).⁶⁸⁷ Şiirde kullanılan lafz değerlendirilmesinde takdir ifadesi olarak, gösterişli manasında kullanılmıştır.

Tumturâk-ı elfâz: Söylenişte parlak görünen ibareler.

Figânî; *Tumturâk-ı elfâzla müzeyyen, ma'ânî-i dil-pesend ile eş'âr-ı ayân içinde muayyendir.* (s.1203)

Yetîm; *Merhûm tumturâk-ı elfâza ve acîb tab'îrlere ve ğarîb edâlara şifte idi.* (s. 657)

İzârî; *Monlâ Lutfî, Monlâ İzârî'nün şöhreti zâtına ğâlibdür ve halkun merhûma fazl ile itikâdları kâzib olmakdan tab'îr idüp Monlâ İzârî hunk-ı hutâbî yanî lafzı pür-tumturâk ve kendü bî-ma'nâdur demek kasd ider imiş.* (s.1059)

TÛTÎ: Dudu, papağan cinsinden taklid yapan bir kuş.⁶⁸⁸ Şair için yapılan bezetmelerden biri olan papağan, aynı zamanda bir takdir ve övgü ifadesidir. Ayrıca şeker ile girdiği terkiplerde güzel ve tatlı söz söyleyen manalarına gelmektedir.

Tûtî-i nâtuka: Konuşan papağan⁶⁸⁹

Başlangıç; *Tûtî-i nâtuka ki kafes-i nefis-i insanda merâyâ-yı sun'-ı Yezdânî'ye mukâbil ve her âyîne telkîn-i üstâd-ı isnâd-ı "halaka'l-insân allemehu'l-beyân"⁶⁹⁰ ile inşâ vü inşâd ile kâ'il olmağa kâbildür "İmelû âle Dâvûd'e şukran"⁶⁹¹ mucibince şeker-i şükr ile gûyâ olsa Süleymân-ı zemân ve "ullimmâ mantika't-tayri"⁶⁹² ta'lîminden behremend olup ribâ'-ı "uli ecnihatin mesnâ ve sulâse ve rubâ'a"⁶⁹³ serâyında ve "nahnu nusebbihu bi-hamdike ve nukaddisu leke"⁶⁹⁴ neġamâtı ile serâyende olan bülbülân-ı gülşen-i melekûta tayerânda vü seyerânda **enbâz** olur (s.111)*

Tûtî-i şeker-hâ: 1.Şeker çiğneyen papağan. 2. Güzel söz söyleyen sevgili.⁶⁹⁵

Hüdâyî; *Âvâze itse bülbül gûyâ olur ve şî'r taksim eylese tûtî-i şeker-hâ olur.* (s.538)

Tûtî-i şekeristân: Şeker tarlasının papağanı.

Natî; *Bir zemân dahı Mısr'un tûtî-i şekeristânı oldı.* (s.885)

⁶⁸⁷ Devellioğlu, s. 1297.

⁶⁸⁸ Devellioğlu, s. 1297.

⁶⁸⁹ Devellioğlu, s. 1297.

⁶⁹⁰ İnsanı yarattı ona konuşmayı öğretti. Rahman 3-4.

⁶⁹¹ Ey Davud ailesi! Şükredin, kullarımdan şükredenler pek azdır. Seb'e 13.

⁶⁹² Bize kuşların dili öğretildi. Neml 16.

⁶⁹³ Hamd (melekleri) ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. Fâtır 1.

⁶⁹⁴ Seni tebîh ve takdis ederiz. Bakara 30.

⁶⁹⁵ Devellioğlu, s. 1297.

TÜRKÎ Şİ'R: bk. Şi'r.

TÜRREHÂT: Saçmasapan sözler.⁶⁹⁶ Türrehat tabiri Âşık Çelebi tarafından şiirin değerlendirmesinde bir yerme ve kötulemeyi ifade etmek için kullanılmıştır.

Hasbî; *Şânında cünun şubesi var idi, âmî vü sebük-ser ve meyhâr u pür-gûy idi, ammâ ekserî mühmelât; her dürlü şi'r dir dirilürdi ammâ türrehât.* (s.617)

UFK-I BELÂGAT: bk. Belâgat.

UBEYD-İ ZAKÂNÎ: Hâce Nizâmüddîn Necmüddîn Ubeydullâh-ı Zâkânî Kazvînî (öl. 772/1370'ten önce) hicviyeleriyle tanınan İranlı şair ve edip.⁶⁹⁷

Şânî-i diğەر; *Hezde Ubeyd-i Zâkânî'ye kuşum dimez, Beyâzî hod yanında ne rû-siyâhdur.* (s.1409)

UZÛBET: Tatlılık, hoşluk, latiflik. Âşık Çelebi tarafından şiirin söylemesi ile ilgili yapılan değerlendirmede kullanılmış olan uzûbet, takdir ifadesidir.

Uzûbet-i beyânî: Tatlı, latif beyan.

Sadî Çelebi El-Müftî; *Beşâset-i beşeresi ve letâfet-i tab' u zarâfet-i şânı ve talâkat-ı lisânı ve uzûbet-i beyânı umûr-ı zihniyesinin letâfetine şâhid idi.* (s.983)

ÜSLÛB: 1. Tarz, yol, biçim, usul. 2. İfade yolu, ifade tarzı, selîka. *Üslup, tarz, tarik, vâdî, şive* vb. tabirler çoğunlukla şiirin veya nazmın bir türü ya da konusu ile ilgidir; fakat az da olsa şiirin tarzını da ifade eder.⁶⁹⁸

Üslûb-ı Acem: Arap olamayan (genellik İranlılar için kullanılır) şairlerin tarzı.

Fasl-ı evvel; *Eğerçi Rûmî oldukları cihetden Türkî şi're tetebbu' itdiler ammâ ol fâris-i feres-i mareke-i ferâset ü kiyâsetün Fârsîye meyleri ziyâde olduğu sebebden üslûb-ı Acem dahı tetebbu' itdiler.* (s.198)

Üslûb-ı hâs: Mahsus, özel ifade tarzı.

Fazlî-i Kâtib; *İhtirâ u iktirâhından "Gül ü Bülbül tertîb eylemişdür, hak budur ki üslûb-ı hâs üzre terkîb eylemişdür.* (s.1195)

Üslûb-ı luğaz: Lugaz tarzı.

⁶⁹⁶ Devellioğlu, s. 1299.

⁶⁹⁷ Hasan Çiftçi, "Ubeyd-i Zâkânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C, 42, Ankara, 2012, s. 17.

⁶⁹⁸ Çetindağ, "Şiir ve Tenkit -Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-", s. 183.

Şemsî; *Egerçi kitâb-ı merkûmdan ğayrı şi'r ü ebyâtı ve nazm u nesr kelimâtı menkûl degüldür ammâ nefsinde ol kitâb nazm-ı ğarîb ve üslûb-ı luğaza kuşdilîne karîb bir dildür ammâ eser olmağa kâbildür.* (s.1435)

Hicv üslûbı: Tenkit etme tarzı.

Gazalî; *Revânî dahı mukâbelede hicv üslûbında Birâder'e cevâb dir.* (s. 1654)

Hicv-i melîh üslûbı: Latif tenkit üslubu.

Gubârî-i diğêr; *Hicv-i melîh üslûbında bir kıta diyüp gönderdi ki bu beytler andandur.* (s.1623)

Rûmili üslûbı: Rumelinde yaşayan şairlerin üslubu.

Niyâzî-i sâni; *Şi'rindeki edâları dâhı Rûmili üslûbı idi.* (s.928)

Üzilmek üslûbı: Üzilmek üslubu.

Makâmî; *Üzilmek üslûbında Mihrî'ye bu gazeli göndermişdür.* (s.826)

ÜSTÂDÂNE: Üstada yakışır yolda; usta elinden çıkmış olarak; ustaca.⁶⁹⁹ Ustaca yapıldığını yani pişmiş olduğunu ifade eden *üstâdâne* tabiri Âşık Çelebi tarafından şiir (Adnî hk.) ve gazellerin (Ahmed Paşa hk., Rızâyî-i sâni hk., Ârifî hk.) *üstâdâne* olduğu beyan edilmiştir.

Ahmed Paşa; *Gazelleri üstâdâne ve kasâidi hod latîf ü yek-dest ve hemvâr u muhakkıkânedür.* (s.291)

Rızâyî-i sâni: *Mamûr u âşıkâne ve her beytinden ism istihâc olunur üstâdâne gazelleri vardur çün kendülerün babalarıyla hakîrün vâlidî min ibtidâ duhûlü'l-mekteb ilâ nihâyeti tahsîlü'l-ilmi ve'l-edeb belki min şebbin ilâ debbin uhuvvet üzre muaşeret ve zemân-ı tahsîl ü tatilde ve esna-yı mülâzemetde bî-riyâ vü bî-tekellüf kemâl-i hakîkat u sadâkât üzre sohbet idüp mahabbetu'l-âbâi karâbetu'l-ebnâi mucibince sohbetümüz derece-i uhuvvet üzre ülfete ve terk-i örf ü külfete müntehi olup.*(s.1371)

Ârifî; *Ol gice şu gazel vâkı oldu, irtesi okıdum, haylî pesend itdi ve üstâdâne ba'zı nasîhat itdi.* (s.1034)

Adnî; *Egerçi merhumun eş'ârı nefîs ve edâsı selîsdür, ammâ inşâsı şi'rinden alâ ve kinâyât u istiârât ve letâ'if ü nükâtı mebâdî vü mebânîsi puhte vü üstâdânedür.* (s.1057)

⁶⁹⁹ Devellioğlu, s. 1316.

ÜSTÂD-I EVVEL: İlk usta, ilk üstad. Şairin değerlendirmesinde takdir ifadesi olarak kullanılmış olan *üstâd-ı evvel* tabiri Âşık Çelebi tarafından (Necâtî hk.) Rum şairlerin üstâdı evveli olduğunu belirtmekte kullanılmıştır.

Necâtî; *Ve bi'l-cümle şu'arâ-yı Rûm'a üstâd-ı evveldür ve eş'ârı dillerde darb-ı meseldür.* (s.850)

ÜSTÜVÂR: 1. Sağlam, kuvvetli, dayanaklı. 2. Güvenilir.⁷⁰⁰ *Üstüvâr* tabiri şiirin değerlendirmesinde takdir ifadesi olarak kullanılmıştır. Âşık Çelebi, *üstüvâr* ifadesini üst üste dizilmiş nar tanelerine benzetmiştir ve şiir (Şeyhî hk.) , gazel (Sunî-i sâni hk.) ve kasîde (Nizâmî hk.) için kullanmıştır.

Fasl-ı evvel: *Ve ba'zular mukaffâ olup kâfiyeleri dahi dâne-i enâr gibi üstüvâr olup hırka-i sâlûs gibi rengâreng olmayup sübha-i mercân gibi hemvâr olmakdan kinâye idüp mukaffâ-yı mütekerrir ü mütesâviyyü'l-evâhir olâ diyüp iki kayd dah ilhâk eylediler.* (s.122)

Sunî-i sâni; *Cümle gazelleri yek-destlikde hemvârdur yâ hayâl yâhud sûznâk edâ ile üstüvârdur.* (s.1294)

Şeyhî; *Kitâb-ı mezkûrun hod egerçi ekser yiri tercemedür ammâ be-her-hâl muhkem ü üstüvâr ve yek-dest ü hemvârdur, ol zemâna göre şi'rde bu zarâfet ü bu letâfet çokdur.* (s.1455)

Nizâmî; *Kasîdeleri muhkem ü üstüvâr ve gazelleri puhte vü yek-dest ü hemvârdur.* (s.879)

VÂDÎ: Poetika kapsamında mecaz anlamda kullanılmış olan vâdî tabiri Âşık Çelebi tarafından şiirin ve belagatın sahası olarak ifade edilmiştir.

Vâdî-i şi'r: Şiir alanı, şiir sahası.

Fasl-ı evvel; *Kendüler dahi iştiğâl-i saltanatdan kelâl ve amâl-ı memleketden melâl geldükçe kulle-i rıfat-ı saltanatdan vâdî-i şi're tenezzül iderlerdi.* (s.196)

Belâgat vâdîsi: Belâgat sahası.

Mihri; *Ol âhû kemend-i eş'ârla ve tîr ü kemân-ı kilik-i 'anber-nisârla belâgat vâdîlerin şikâr ve*

Beyt

Velâ't-te'nîs lismi'ş-şemsi 'aybun

⁷⁰⁰ Devellioğlu, s. 1316.

*Velâ't-tezkîru fahrûn lil hilâli*⁷⁰¹

mazmûnün kendüye penâh u hisâr idinürmiş. (s.832)

VÂFİR: Çok, bol.⁷⁰² Vâfir tabiri tek başına poetik bir kavram olarak değerlendirilmeyebilir fakat bazı tamlamalarda poetik kavramları derecelendirme görevi üstlenmiştir. Âşık Çelebi, *vâfir* tabirini şair ve eserleri için yapmış olduğu nitelendirmeleri, yüksek veya çok manasında derecelendirmek için kullanmıştır.

Gencîne-i nukûd-ı vâfir: İçinde çok para bulunan hazine.

Revnağ; *Ve bir kitâb-ı nasihat ağâz- hakikât-encâm nazm itmişdür. Hakkâ ki silk-i cevâhir ve gencîne-i nukûd-ı vâfirdür.*(s.1395)

Hazz-ı vâfir: Çok hoş gidenler.

Vusûlî; *Nazmlarınun belâgat u fesâhatden hazz-ı vâfirleri vardır ve şi'rleri yekdest ü hemvârdur.* (s.567)

Mazhar-ı ihsân-ı vâfir: Çok bağış ve lütufa erişen.

Edâyî- Zaim; *Evvel Sultân Mustafâ-yı merhumun şâ'irlerinden ve zimmet-i himmetine deyn-i lâzımü'l-edâ olan hüsn-i nevâziş ü sitâyişleri edâsına mukârin olan mazhar-ı ihsân-ı vâfirlerinden idi.*(s.325)

Tahsîn ü âferîn-i vâfir: Çok beğenilen güzel görülen.

Yahyâ; *Badehû İshâk Çelebi'ye bu vech ile hitâb idüp mihr lafzı dahı çesbân vâkı olmuşdur diyüp İshâk Çelebi dahı mülâhaza idüp beyân iderken sâbika-i mülâhaza-i sebâk ü siyâkda İskender Çelebi sebkât ve sâ'ir ahâliden mübâderet idüp "belî sultânüm ism-i şerîfünüz Ahmed'dür ve Ahmed'e lakab Şems'dür ve şemse mihr mürâdifdür" diyü cevâb virüp hâzırlar İskender Çelebi'nün bilâ-ru'yet fitnatına tahsîn ü âferîn-i vâfir itdiler.* (s.673)

VÂHÎ: Boş, manasız, faydasız, ehemmiyetsiz.⁷⁰³ Şiirin ibârelerinin değerlendirmesinde kullanılmış olan vâhî tabiri olumsuz bir durumu ifade etmektedir.

Hâfız-ı Acem; *Mevlânâyı mezkûrdan egerçi mü'ellefleri olan kütüb ü resâ'ildeki düsturları ki mûhiş hayâlât ve âbî kelimât ve vâhî ibârât ile edâdur.* (s.603)

VAZİH EDÂ: bk. Edâ.

⁷⁰¹ Güneşin isminin dişil olması onun için bir kusur değildir. Ay'ın da eril olması onun için övünülecek bir şey değildir.

⁷⁰² Devellioğlu, s. 1319.

⁷⁰³ Devellioğlu, s. 1319.

VECH-İ AHSEN: bk. Ahsen.

VEHM:1. Kuruntu, yersiz korku. 2. Şüphe, tereddüt.⁷⁰⁴ Şiirde geçen ibârelerin değerlendirilmesinde, iyi bir durumu ifade için vehimden uzak manasında kullanılmıştır.

Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde *Ve vehmden bâd ve fehme karîb selîs ibâret ve vazîh edâ ile rivâyet iderler.*(s.300)

VERZİŞ: 1. Çalışma; işletme. 2. Çalışmış 3. Bir işi âdet edinme.⁷⁰⁵ Verziş, kûşîş, azmayîş, kedd, kesb gibi kelimelerle hemen hemen aynı manalara gelmektedir. Bu çalışma şairin tab'ında var olan şiir kabiliyetinin netice olması değerlendirmektedir.

Âşık Çelebi, verziş tabirini, şairin, şiire, gazele, kasideye, mesneviye, vb. türlere çalışması olarak kullanmıştır.

Mukaddime: *Ve şi'ründahi aksâmı vardır ki kasâ'id ü gazeliyyât u murabbaât u rubâiyyât u mukattaât u mesneviyyât. şu'arânun ba'zı bu cümleye kûşîş itmekle mütefennindür ve ba'zı ihtiyârıyla bir kîsmın verziş idiüp andan müteayyindür.* (s.280)

Kandî-i Müverrih; *Şu'arâ-yı asrdan Resmî ile hem-civâr olduğu takrîble gâhi şi're verziş ve Şehdî tahallus idinüp tab'in âzmâyiş ider imiş.*(s.1329)

Sehâyî; *Her fenne kûşîş ve revîş-i şi'rün aksamına verziş itmişdür.* (s.948)

Selâmî; *Ekser mesnevîye verziş ve Yûsuf u Züleyhâ nazmına kûşîş ider imiş.* (s.995)

Ârifî; *Muhtasarât okıyup hatt u imlâya kûşîş ve şi'r ü inşaya verziş eyledi.* (s.1031)

Verziş-i nazm: Nazma çalışma.

Dâî; *Unfuvân-ı şebâbı cemi eşât-ı esbâb-ı kemâlâtda şitâba sarf idiüp cümle maâriflerinden gâhî şi're kûşîş ü verziş-i nazm ile tab'-ı pâklerin âzmâyiş iderler.* (s.508)

Zarâfet-verziş: İncelikli çalışma.

Abdî; *Acem-reviş, zarâfet-verziş, merdüm-şân, pür-irfân, şerîf ü zarîf, lâtif ü nazîf bir vücûd idi.* (s.1039)

⁷⁰⁴ Devellioğlu, s. 1333.

⁷⁰⁵ Devellioğlu, s. 1337.

VEZN: Nazımın belli kalıplarından her biri, nazım ahenginin ölçüsü. Hece ve aruz olmak üzere iki türdür.⁷⁰⁶ Divan şiirinde esas alınan Aruz vezni olup Arap âlim İmam Halil bin Ahmed'in develerin yürüyüşünden veya demircilerin çekiç vurmasından veya çamaşır yıkayan kadınların çıkardıkları seslerden esinlenerek sistematik bir şekilde oluşturduğu kalıplardır.

Âşık Çelebi, Fasl-ı evvel de belirttiği üzere vezni; Yusuf (a.s.)'ın atıldığı kuyunun kovasına benzeterak Yusuf (a.s.) gibi güzel şiirleri kuyudan çıkarmak için vezin kovası kullanılacaktır. Demek güzel şiirleri yazabilmek vezin marifeti ile olmaktadır. Vezin güzel şiir yazma veya iyi şair olmak için gerekli bir şart fakat tek başına yeterli olmadığı ise (Senâyi hk.) “Eğer vezinden başka bir şey bilmiyorsan, de ki, ben iyi bir vezinciyim, şair değilim.” diyerek ifade etmiştir.

Fasl-ı evvel; *Li- muharririhî*

Çıkarmağ için ol Yûsuf-cemâli

Vezin delv ü hâyâl anun hıbâlî (s.177)

Vezn-i Arabî: Arap vezni.

Fasl-ı evvel; *Şu'arânun büleğâ-yı Arabî vezin yanınca bir lafz-ı Arabî dahı ziyâde idüp vezn-i Arabî diyü tab'ır itdiler.* (s.121)

Vezn-i mahsus: Özel vezin.

Fasl-ı evvel; *Yanî bahr-i mahsûsda ve vezn-i mahsûsda ola ki arûz mariz-i şî'rdür.* (s.136)

Vezn-i şî'r: Şiir ölçüsü.

Fasl-ı evvel; *Ve Hazret-i Â'îşe'den mervîdür ki bir def'a dahı Tarefe'nün yâ Ahî Kays'unalâ ihtilâfin er-rivâyeteyn bu beytin*

Beyt

Setubdî leke'l-eyyâmu mâ kunte câhilen

Ve ye'tike men lem tuzevvedi bi'l-ahbârî⁷⁰⁷

diyü harf-i mukaddemi te'hîr idüp vezn-i şî'rden amden ihrâc itdiler. (s.139)

İşkî-i sâlis; Ammâ vezne ansalar hâtırî vezn-i şî're gider ve tonanmaya topçı yazsalar bu gönlin sefine-i gazel ile yazardı. (s.1087)

Vezn-i tab': Tab'm ölçüsü.

⁷⁰⁶ Devellioğlu, s. 1340.

⁷⁰⁷ Günler sana bilmediğin şeyleri gösterecek ve ummadığın biri haberler getirecek.

Â'îşe Hâtûn; *Bu teşbîbden ğaraz budur ki egerçi tâ'ife-i zenândan şî'rden demzenân kimesne çokdur ammâ müşârûn ileyhâdan **vezn-i tab'** ve hüsn-i nazm ve lutf-ı edâ ve selâset-i elfâza kâdire şâ'ire yokdur.* (s.1136)

Vezn-i tab'ı mamûr: Tab'ı'nın tartısı şenlikli.

Veznî; *Ammâ zihni latîf ve şânu nazîf, **vezn-i tab'ı mamûr** ve hüsn-i nazmı yârân içinde meşhur idi.* (s.560)

Vezn ü kâfiye: Ölçü ve kafiye.

Fasl-1 evvel; *Istîlâhda inde'l-ba'z bir kelâmdur ki **vezn ü kâfiye**yi câmi ola ve îrâdı an-kasdin vâkı ola.* (s.121)

Fasl-1 evvel; *Bu iki fasl yanî **vezn ü kâfiye** merî olmayıcak şî'r kâmil olmaz ve bir mısra ki nisf-ı beytden ibâretdür, tarîf-i şî'r ana şâmil olmaz.* (s.122)

Fasl-1 evvel; *Ma'ânî toluları içildi, şâhid-i hayâlün kâmetine **vezn ü kâfiye**den hilatlar biçildi.* (s.263)

Vezzân: Vezinci.

Senâyî; *Beyt*

Îzâ kunte lâ terdî siva'l-vezni vahdeh

*Fe kul ene **vezzânün** ve mâ ene şâ'ir⁷⁰⁸* (s.1490)

Nahl-i mevzun: İnce narin ölçülü.

Fikrî; *Ve "Şükûfezâr adlu bir kitâbı dahı vardur ve "Hurşîd ü Nâhid adlu bir kitâbı dahı vardur ve bir **nahl-i mevzundur** ki pesend-i efâzıldan zer-mühresi vardur.* (s. 1215)

VİRD-İ ZEBÂN: Dilinden düşürmemek, hep tekrarlamak.⁷⁰⁹ Şiiri değerlendirmesinde kullanılan bir ifadedir. Âşık Çelebi (Kâtibî-i Diger hk.) şairin kendisinin bir beytini devamlı tekrar ettiğini ifade etmiştir.

Kâtibî-i Diger; *Bu **beyti** dahı kendünün vird-i zebânı idi, vâkıâ bî-nazîrdür.*

Beyt

Cihânda bundan artuk var mı hüsrân

Ki her gün eksile ömr arta isyân. (s.703)

⁷⁰⁸ Eğer vezinden başka bir şey bilmiyorsan, de ki, ben iyi bir vezinciyim, şa'ir değilim.

⁷⁰⁹ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=vird&mi=0> Erşim Tarihi: 24. 01. 2017.

VIŞÂH: 1. Boyuna çapraz takılan üstü sırma ve mücevherle işlenmiş muska.⁷¹⁰ 2. Zinetli hamail. Âşık Çelebi, şiiri, hamaile yani inciler dizilmiş sağ omuzdan sol kalçaya kadar uzanan bir kuşağa benzetmiştir.

Sayrefî-i lü'lü'-i manzûm-ı vişâh-ı fevâzıl: Üzerine fazilet inciler dizilmiş kuşağın sarrafı.(şair.)

Cevherî-i sâni; *Hâlâ Üsküb'de kırk akça ile müderris olup sayrefî-i lü'lü'-i manzûm-ı vişâh-ı fevâzıl ve cevherî-i dürr-i mensûr-ı sıhâh-ı fezâ'ıldür.* (s.502)

Vişâh-ı sadr: Boyundan çapraz şekilde asılan sırmalı ve mücevherli kuşak.

Alî Çelebi Efendi;... *şi'rleri âb-ı rûy-ı bahr-ı arûz ve giysû-yı şâhid-i belâgat u berâat ve ikd-ı nuhûr-ı nehârî-i âsâr ve vişâh-ı sadr ve inşi'râh-ı esrârdur.* (s.1116)

YÂR-I KADÎMÎ: Eskiden beri dost olan. Âşık Çelebi, şiir için yaptığı benzetmelerden biri olan *yâr-ı kadîmi* tabiri ile yoksul ve fakir olan kimselerin tesellidarı, eskiden beri samimi olan arkadaşı manalarını ifade etmiştir.

Fasl-ı evvel; *Muhassal-ı kelâm pâdşâhlarûn nedîmi vü gedâlarun yâr-ı kadîmi, ulemânun şem'-i şeb-i mutâla'ası, sulehânun halvetgâhlarında âh-ı sehergâhu lemasıdır.* (s.174)

YED: 1. El. 2. Kuvvet, kudret, güç.⁷¹¹ Âşık Çelebi tarafından şiir alanında geniş bilgi sahibi, kuvveti olmayı ifade etmek için *yed-i beyzâ, yed-i tûlâ, yed-i ulyâ*, terkipleri şeklinde kullanılmıştır. Yed-i beyzâ tabiri ile Arşî'nin tarihini kimsenin taklid edemeyeceği mucizeye benzetmiştir.

Yed-i beyzâ: En beyaz el, Hz. Musa'nın Fir'avuna ve kavmine karşı; mu'cize olarak göğsüne soktuğu elini ışık saçarak çıkarması ve elin parlaması.⁷¹²

Arşî; *Târîhde hak budur ki yed-i beyzâsı var idi.* (s.1065)

Fasl-ı evvel; *Ve imâmet-i mevrûse vü müktesebenün câmi'i şeref-i haseb ü nesebün mecma'ı olan İmâm Şâfi'î'nün hod sihr-i şi'rde yed-i beyzâsı ve şu'arâ içinde kadr-i alâsı vardı.* (s.159)

Yed-i tûlâ: Kendi sanatında geniş bilgi sabibi olmak.

⁷¹⁰ Devellioğlu, s. 1342.

⁷¹¹ Devellioğlu, s. 1349.

⁷¹² Devellioğlu, s. 1349.

Zâifî: *Şi'r ü inşâda yed-i tûlâsı ve Fûrs-dânlıkda rûtbe-i ulyâsı vardur ve inşadan Gülistân'a şerhr vardur, el-hak bir nazm-ı âb-dârdur ve gazeliyyâtı dahi egerçi sâdedür ammâ hele tekellüfât dan âzâdedür.* (s.1603)

Mecdî; *Kasâ'idde dahi yed-i tûlâsı ve bi'l-cümle fûnûn-ı maârifde derece-i ulyâsı vârdur.* (s.783)

Yed-i ulyâ: Alanında geniş bilgi sahibi.

Alî Çelebi Efendi; *Fenn-i mu'ammâda dahi yed-i ulyâları vardur ki didükleri mu'ammâlar ser-defter-i esâm-i mu'ammâyîyân-ı diyârdur.* (s.1118)

YEK-DEST Ü HEMVÂR: Çabuk ve tek tip olan. Yek-dest: 1. Bir elli. 2. Bir cins, bir çeşitte olan.⁷¹³ Hemvâr: Düz yer, bir çırpıda olan yer.⁷¹⁴ Şiirin değerlendirmesinde kullanılan *yek-dest* ve *hemvâr* tabirleri bütün örneklerde bir arada kullanılmıştır. Bir çırpıda yapılan uygun, hoş işler manasına gelmektedir. Âşık Çelebi, mısra (Alî hk.), kasîde (Ahmed Paşa hk.), gazel (Celîlî hk., Sunî-i sâni hk., Nizâmî hk.) ve şiir (Vusûlî hk., Rahîmî hk., Necâtî hk.) için kullanmıştır.

Alî; *İnşâ esnâsında câ-be-câ münâsebetle beytler*

Mısra

Bâğ-ı cennetde Kevser'e benzer

hikâyeler arasında câ-be-câ mevzûn mısralar

Mısra

Sahn-ı gülşende arara benzer

Yek-dest ü hemvâr pür-kâr u çâşnîdârdur. (s.1109)

Ahmed Paşa; *Gazelleri üstâdâne ve kasâidi hod latîf ü yek-dest ve hemvâr u muhakkâkânedür.* (s.291)

Celîlî; *Gazeliyyâtı yek-dest ü hemvâr ve mesneviyatı çâşnîdârdur.*(s.481)

Derûnî; *Eş'ârı muhkem ü puhte ve çâşnidâr ve yek-dest ü hemvârdur.* (s.514)

Vusûlî; *Nazmlerinin belâgat u fesâhatden hazz-ı vâfirleri vardur ve şi'rleri yek-dest ü hemvârdur.* (s.567)

Sunî-i sâni; *Cümle gazelleri yek-destlikde hemvârdur yâ hayâl yâhud sûznâk edâ ile üstüvârdur.* (s.1294)

Rahîmî; *Şi'ri dahi puhte vü yek-destdür Celîlî'ye mukalliddür.* (s.1354)

⁷¹³ Devellioğlu, s. 1350.

⁷¹⁴ Devellioğlu, s. 410.

Şeyhî; *Kitâb-ı mezkûrun hod egerçi ekser yiri tercemedür ammâ be-her-hâl muhkem ü üstüvâr ve yek-dest ü hemvârdur, ol zemâna göre şî'rde bu zarâfet ü bu letâfet çokdur.* (s.1455)

Necâtî; *Şî'ri yek-dest ü hemvâr ve nazmı selîs ü çâşnîdârdur.* (s.850)

Nizâmî; *Kasîdeleri muhkem ü üstüvâr ve gazelleri puhte vü yek-dest ü hemvârdur.* (s.879)

YEK-KALEM: bk. Kalem.

YEK-SÜVÂR: 1. Binicilikte emsalsiz; yiğit atlı. 2. Bir ok adı.⁷¹⁵ Emsalsiz bir binici manasına gelen yek-süvâr, şair için yapılmış olan bir benzetme ve takdir ifadesidir.

Yahyâ; *Ferzîn gibi yayabaşı oldu arsa-i şî'rün dahı yek-süvârı ve ser-âmed şâ'irlerin pâdâşı oldu.* (s.673)

YETİMÂNE: Yetimlere yakışacak yolda; kimsesizlikle.⁷¹⁶ Âşık Çelebi tarafından şiirin değerlendirmesinde kullanılan *yetimâne* tabiri, şiirdeki üzüntü verici bir tarzı veya manayı ifade etmektedir.

Şâmî; *Şî'ri rindâne vü yetimânedür.* (s.1407)

ZÂDE-İ TAB': bk. Tab'.

ZÂDE-İ TAB'-I PÂK: bk. Tab'.

ZÂDE-İ TAB'-I ŞERÎF: bk. Tab'.

ZÂDE-İ ZİHN-İ PÂK U TAB'-I SELÎM: bk. Tab'.

ZARÂFET: 1. Zariflik, naziklik, incelik. 2. Davranış, söyleyiş, giyim ve kuşam inceliği.⁷¹⁷ Hem şiir hem de şair için kullanılmıştır. Şiir için (Şeyhî hk., Şemsî Paşa hk.), şair için (Me'âlî hk., Remzî Çelebi el-Kâzî hk., Nihâlî hk., Gazalî hk., Selmân-ı Aydınî hk., Tûtî-i Latîf hk., Bezmî-i sâniî hk., Abdî hk., Mûdâmî hk.) ve şairi edâsı için (Alî hk.) *zarif* tabiri kullanılmıştır.

Fasl-ı evvel;... "*bi'se'l-istidâdu el-istibdâdu ve nime'l-muvâzeatu'l-muşâveretu*⁷¹⁸" *fahvâsı riâyet olunup yârân ile müsteşîr ve izhâr-ı mâfî'z-zamîr olındukda şu'arânun zarîfî ve erbâb-ı lutf-ı tab'un harîfî şî'r ü inşânun tab'-ı âzmûnu*

⁷¹⁵ Devellioğlu, s. 1351.

⁷¹⁶ Devellioğlu, s. 1353.

⁷¹⁷ Devellioğlu, s. 1362.

⁷¹⁸ Diktatörlük ne kötü bir idaredir. İstişare ne güzel bir yardımlaşmadır.

Monlâ Latîf-i Kastamonî benüm dahı tevârih-i şu'arâda kitâb tertîbi murâdumdur diyüp kendü selâtin-i Âl-i Osmân zemânında olan şu'arâyı tertîb-i selâtin ile cem idecek. (s.245)

Şeyhî; *Kitâb-ı mezkûrun hod egerçi ekser yiri tercemedür ammâ be-her-hâl muhkem ü üstüvâr ve yek-dest ü hemvârdur, ol zemâna göre şî'rde bu zarâfet ü bu letâfet çokdur. (s.1455)*

Zarâfet-âmîz: Zarâfetli.

Şemsî Paşa; *Nazmı dil-âviz ve eş'ârı şevk-engîz, nâzûk ü zarâfet-âmîzdür. (s.1440)*

Zarîf-tab' u mizâc-ımtizâc: İnsanlarla geçimi, huyu ve yaratılışı incelikli.

Me'âlî; *Merhûm-ı merkûm keyyis ü kûsec, sözi şîrîn ü yüzi güleç, nârîn-heykel ü nahîf-mizâc, zarîf-tab' u mizâc-ımtizâc, berrâş u ayyâş, kallâş u evbâş, latîfe-cûy u bezle-gûy, esnâf-ı eş'ârda letâ'ife kâbil ve hezle mâ'il, hande-rû vü küşâde-şemâ'il. (s.761)*

Zarîf ü nazîf: Temiz ve ince.

Alî; *Nazmı çesbân, nesri selîs ü revân; inşâsı pâk u latîf, edâsı zarîf ü nazîf. (s.1109)*

Remzî Çelebi el-Kâzî; *Za'îf ü nahîf zarîf ü nazîf bî-tekellüf ü bî- tekellüf ü bî-dil ve bî-gıışş u bî-gill dervîş-reviş ve derdmend-şîve vü nâ-murâd-meniş kimesne idi. (s.1382)*

Nihâlî; *Hikâyet: Merhûm Merhabâ Çelebi ki Edirne kâzîsı iken fevt olmuşdur, ulemânun fuzâlâsından ve fuzalânun zurefâsından zarîf ü nazîf ve nefîs ü latîf, hafîfü'r-rûh tekellüf matrûh, hande-rûy u bezle-gûy, nükte-şînâs u sohbet-înâs, zarâfet-şân u letâfet-tab' ile müsellemler ilm ile 'alem olduğu gibi lutf-ı tab' ile müsellemler 'âlim idi. (s.921)*

Zarîfü's-şân: İnceliği ile bilinen.

Gazalî; *Ahvelliğiyle bir zarîfü's-şân ve latîfü'l-beyân idi ki Ahnef'den azraf ve Ebû'l-aynâ'dan eltaf idi. (s.1640)*

Harîf ü zarîf: İncelikli eğlence arkadaşı.

Selmân-ı Aydınî; *Kallâşveş ekseriyyâ ser-hûşlığla başı hoş, gulâm-perest ve dârü'l-ulûk-nişest harîf ü zarîf idi. (s.997)*

Nefîs zarâfet: Herkes tarafından beğenilen incelikler.

Zâtî; *Ammâ şî'ri şekk yokdur ki şî'r (?) şimdi nağz u nâzûk ve şâ'irlerümüz ğarîb ma'nâlar ve latîf edâlar, selîs ibâretler, terviye vü istihdâm ve tecnîs ü ihâm tarîkinde nefîs zarâfetler itmekle gîtdükçe terakkîde ve lâhikî sâbıkından tekaddüm kasdına himmet-i âlîde olmışdur.* (s.1575)

Â'îşe Hâtûn; *Cümleden Hurşîd ü Cemşîd adlu bir nazm-ı dil-ârâsı vardır ki üç bin beytten efzûndur, içinde çok nefâ'is ü zarâ'if mahzûndur.* (s.1136)

Rind ü zarîf: Karşısındakini incitmeyen, incelik sahibi olan rind.

Tûtî-i Latîf; *Tutî-i Latîf Çelebi dirler rind ü zarîf ü şâ'ir-i şerîfdür.* (s.735)

Şân-ı zarîf: İnceliği ile bilinen.

Bezmî-i sâni; *Mezkûr Dervîş Çelebi ekâbir-i kuzâtdan ve ashâb-ı kemâlâtdan bir şân-ı zarîf letâfet-i tab'ı ve nezâfet-i hilkati câmi ârif ü harîfdür.* (s.420)

Şerîf ü zarîf: Şerefli ve incelikli.

Abdî; *Acem-reviş, zarâfet-verziş, merdüm-şân, pür-irfân, şerîf ü zarîf, lâtîf ü nazîf bir vücûd idi.* (s.1039)

Yâr u zarîf: İncelikli dost.

Mûdâmî; *Nâzûk-tab' u suhan-dan, hoş-mezâk u zarâfet-şân, ehl-i ilm ü sâhib-i irfân, sâhib-i-tab'-ı latîf, yâr u zarîf, rind ü harîf, ayyâş u evbâş, rind ü kallâş, hoş-edâ vü hub-sadâ, muhassal bir mükemmel âdemdür.* (s.796)

ZARÎF: bk. Zarâfet.

ZARR-I EYYÛB: Eyyüb (a.s.)'ın iniltisi. Şiirin konuları arasında peygamberlerin hikâyeleri, mucizeleri ve en önemli özellikleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Hz. Eyyüb (a.s.)'ın uzun süre hasta kalması ve bu hastalığın şiddetinden dolayı çıkarmış olduğu iniltilerdir. Bu iniltiler şiire konu olduğu gibi maşuktan ayrı düşen âşığının iniltisi ile irtibatı da kurulmuştur.

Fasl-ı evvel; *Derd-i dilden şikâyet eylesde zarr-ı Eyyûb'dan dem urur; Kıssa-i Hüsn ü 'İşk'dan hikâyet eylese hüsn-i Yûsuf'ı, güzel bilüp hüzn-i Yakub'dan haber virür.* (s. 175)

ZÂRI VÜ HANÎN: Ağlama ve inleme. Âşık Çelebi'ye göre, zincirle bağlanmış coşkunluk açısından şiir, bu coşkunluğun ağlaması ve iniltisidir.

Fasl-ı evvel; *Haste-i teşvîr-i ışkun şem-i bâlîni, beste-i zencîr-i şevkun zârı vü hanînidür.*(s. 175.)

ZEBÂN: 1. Dil, lisan. 2. Lügat, lehçe.⁷¹⁹ Genellikle şair için yapılan benzetmelere konu olan zebân tabiri terkipler halinde kullanılmıştır.

Zebân-ı kalem: Kalem dili. Hakikatte şiir yazan kalem değil şair olduğu için şair kalemin diline benzetilmiştir.

Fasl-ı evvel; *Kendü zât-ı hümayûnları dahı ecdâd-ı izâları ki her biri mi'mâr-ı ebyât-ı maârif ve sâhib-i miyâr-ı ebyât-ı avârifdür "el veledü'l-hurru yaktedî bi âbâ'ihî'l-izzî"⁷²⁰* üzre gâhî inşi'râh-ı hâtur-ı hatîr ve infitâh-ı zamîr-i atîr için tab'-ı selîmleri tekâzâsı ile

Beyt

Çü vasf-ı tab'-ı selîmeş kuned zebân-ı kalem

Aceb medâr ki âb-ı hayât ez u be-çeked⁷²¹

Ol mülk-i hasâfet ü fesâhatün husrev ü hâkânı ki hümayûn âsafı olsa lâyük ve kudsî hâtîfi olsa müstahıkdur. (s.237)

Zebân-ı nâtık: Hoş konuşan kişi. (şair)

Fasl-ı evvel; *Beyt*

Zebân-ı nâtıka der vasf-ı şâh-ı mâ lâlest

Çi cây kilik-i borîde-zebân beyhude-gûst⁷²² (s.228)

Çerb-zebân: 1. Tatlı ve güzel sözlerle halkı kendine çeken kimse. 2. Yaltakçı hilekâr.⁷²³ Âşık Çelebi, mumun yanışını ayrılık ateşinden şikâyet etmeye benzetmiş ve şiir de budurumu güzel ifade etmeyi *çerb-zebanlık* olarak beyan etmiştir.

Fasl-ı evvel; *Gâh şem' gibi şikâyet-i harâret-i hecr ile çerb-zebânlık eyler gâh esâtîr-i evvelînden kıssa-hânlık eyler gâh kem teraku'l-evvele li'l-âhir⁷²⁴ den varak-gerdânlık eyler. (s.175)*

Abdü'l-Azîz Çelebi; *Cümleden bu üçü kâzî olmak lâzımdur ki hem ahvâl-i âlem nizâm-pezîr ola hem bunlar ki lâyük-ı terbiyet kimesnelerdür, tarîkatlerinden riâyet olunup defterdâr u vezîr ola diyü çerb-zebânlık ve şî'rîn-beyânlık eyler. (s.1042)*

⁷¹⁹ Devellioğlu, s. 1368.

⁷²⁰ Hür çocuk aziz atalarının peşinden gider.

⁷²¹ Kalem dili sağlam tabiatını vasfederken, kalemden âb-ı hayat damlamasına şaşırma.

⁷²² Hoş konuşan kişinin dili bizim padişahı vasfetmede lâldir. Ne yeri? Keskin dilli kalem boş söyler.

⁷²³ Devellioğlu, s. 176.

⁷²⁴ Birinciyi (ilk işi) sona bırakmak.

Iyânî; *Şâh yamacına vardukda şî'rîn-beyânlık u çerb-zebânligle* ğazabdan rehâ bulup korıcılar ile emiş karış olup gülistânlarına reyhâncı, âkîbet şâhla musâhib olup nişâncı olmuştur. (s.1132)

Celîlî; *Şem gibi biri birine çerb-zebân olup dil uzadurlarımıŝ.* (s.480)

Ehl-i Zeban: Dilden, lisandan anlayan.

Fasl-1 evvel; *Bî-kîl- u kâl zer-i suhan-ı her suhanver pûte-i makâldur zîrâ ki*

Nazm

Bi-hamdi'llâh ki şâh ehl-i zebândur

Suhandâ mû-şikâf-ı nüktedândur (s.266)

Kilk-i borîde-zebân: Dillin keskin kalemi.

Fasl-1 evvel; *Beyt*

Zebân-ı nâtuka der vasf-ı şâh-ı mâ lâlest

Çi cây kilk-i borîde-zebân beyhude-gûst⁷²⁵ (s.228)

Tiğ-i zebân: Dilin kılıcı.

Fasl-1 evvel; *Tiğ-i zebân u şemşîr-i hâme-i fasîhü'l-beyânla iklîm-i nazmı teshîr itmîştür.* . (s.238)

Tûl-ı zebân-dırâz: Dil uzatan, atıp tutan.

Nihâlî; *Müderrişîn Merhâbâ Efendi'ye cem olup bunun ırzâ-a taarruzî araz degüldür zâfî ve egerçi bunun tûl-ı zebân-dırâzluğı arz-ı arsa-i ırza sığmaz ammâ ğarazun yoğsa arz eyle dirlerdi.* (s.921)

ZEBÂNE: 1. Terazi ve benzeri gibi bâzı aletlerin dili. 2. Alev, ateş yalını.⁷²⁶ Şiirin değerlendirmesinde mısra için takdir ifadesi olarak kullanılmış olan zebâne aşk ateşinden bir alev manasını ifade etmektedir.

Şemî; *Her mısraî âteş-i ışkdan bir zebânedür, şem gibi âşîkâne vü mestâne ve sözleri yane yanedür.* (s.1443)

ZEBER-DEST: 1. Eli üstün. 2. Mâhir.⁷²⁷ Şair için yapılan bir benzetme olan zeber-dest, şiir sanatında mahir manasında kullanılmıştır.

⁷²⁵ Hoş konuşan kişinin dili bizim padişahı vasfetmede lâldir. Ne yeri? Keskin dilli kalem boş söyler.

⁷²⁶ Devellioğlu, s. 1368.

⁷²⁷ Devellioğlu, s. 1368.

Tâbiî; *Bir zemân dahı şî're mûmâreset itdi, anda dahı kasîdede niçeniün beytin bozup mesnevîde gözlerine halka-i mîm-i mîsrâdan kâfiyeyi teng idüp gazel-i penc-betyde niçe zebur-destlerün pençesin burdı.* (s.1477)

ZEBÛN: Zayıf, güçsüz, âciz.⁷²⁸ Şairin değerlendirmesinde kullanılmış olan zebun tabiri diğer şairlerle kıyaslandığında onlarda daha zayıf olduğunu (Lem'î hk.) ifade etmektedir.

Lem'î; *Egerçi ki hayâtında cidd ile kûşîş-i tahsîl-i ilm ü kemâl itdi ammâ cidd cedd olmadı ve takdîr müsâid olmadı ve tâlii hem ilmde akrânından dîn idi hem şî'rde dahı şurâya zebun idi.* (s. 742)

ZEHRÂ-YI EBKÂR-I MA'ÂNÎ: bk. Ma'nâ.

ZEMM: Yerme, kınama, ayıplama.⁷²⁹ Zemm-i enâm kıta' ifadesinin işaret ettiği şiirin bir türü olan kıta' ile birini veya bir şeyi yerme yapılmıştır (Gazalî hk.). Diğer taraftan yazılan bir şiirde eleştirilip yerme (Gubârî-i diğer hk.) yapılmıştır.

Zemm-i enâm kıta': Tamamı ile yerme ve kınama olan kıta'.

Gazalî; *Ol esnâda bu hicv-i âmm ve zemm-i enâm kıtayı diyüp herkes dilinden kaçup ictinâb ider.* (s.1639)

Mezemmet: Kınama, yerme.

Gubârî-i diğer; *Ol esnâda Acem'de ol asrun kıdvetü'l-ebrârı ve hâzin-i gencîne-i esrârı Şeyh Abdü'l-latîf el- Buhârî diyâr-ı Acem'dem Rûm'a gelüp rikâb-ı hümayûn-ı pâdşâhiye mülâzemet iderek Edirne'ye bile gelmişdi, ol azîz-i fâriğ-dil ü uzlet-güzîn kâmile varup teşviş virüp elbette benüm nazmum hakkında pâdşâha şehâdet eyle ve beni Câmî vü Firdevsî'den tercîh idüp anlarun şî'ri mezemmet eyle didi.* (s.1623),

ZENGİN EDÂ: bk. Edâ.

ZER-DÛZ: Sırma işleyicisi.(şair). Şair için yapılan benzetmelerden biride zer-dûz'dür. Şiiri sırma gibi işleyen güzel düzgün şiir yazan manasını ifade etmektedir.

Emrî Çelebi; *İnsâf budur ki her fenniün ki zer-dûzı vardur, fenn-i şî'rün zer-dûzı Emrî Çelebi'dür.* (s.359)

⁷²⁸ Devellioğlu, s. 1369.

⁷²⁹ Devellioğlu, s. 1373.

ZER-MÜHRE: Altın çekiç. Tezhip sanatında sürme altının parlatılması için kullanılan ve ucunda cilâli, sert, parlak bir taş bulunan, kalın bir kalem biçim ve büyüklüğündeki âlet.⁷³⁰

Fikrî; *Ve “Şükûfezâr adlu bir kitâbı dahı vardur ve “Hurşîd ü Nâhid adlı bir kitâbı dahı vardur ve bir nahl-i mevzundur ki pesend-i efâzıldan zer-mühresi vardur.* (s. 1215)

ZÎBÂ: Süslü. Güzel. Şiirin değerlendirmesinde takdir ifadesi olarak kullanılmış olan zîbâ tabiri (Gazalî hk.) tarih için güzel manasını ifade etmektedir. Ayrıca (Rahmî hk.) gazel için süslü ve zinetli ifadesi kullanılmıştır.

Gazalî; *Kara Bâlî-zâde ki meşhurdur ve kim olduğu sebâk u siyâk iktizâsıyla mâ-sebakda mezkûrdur, onun anası fevt olduğına bu târîhi zîbâdur.* (s.1658)

Zîb u Zînet: Bezekli süslü.

Rahmî; *Eş'ârî bâl varkâ'-i vurka ile ekâzî-i bilâda perrân olmuş ve gazelleri zîb ü zînet-i her defter ü dîvân olmuş idi.* (s.1347)

ZİHN; Zihin, hatırlama, anlama, bilme, unutmama kuvveti.⁷³¹ Hafıza.

Zihin genel manada insanın kuvvelerinden biridir. Fakat “*Zihni şî'r*” (Zâtî hk.) tabirinde anlaşıldığı üzere şair için kullanıldığında özellikle şiirdeki durumunu da ifade etmektedir. *Zihn-i nakkâd, zihni vâlâ, zihni celî, zihn-i çâpük* gibi ifadeler zihin tabirinin daha çok anlama ve kavrama manasına, diğer taraftan *zihn-i hadîd* ve *zihn-i şûh* gibi tabirler ise hafıza, akılda tutmak, hatırlamak manalarını ihsas etmektedir.

Zihin için kullanılan sıfatlar; *celî, cevdet, çâpük, hadîd, hiddet, metîn, muhkem, nakkâd, pâk, şûh, vâlâ'* dır.

Garîbî; *Zihninde cevdet ü hiddet kemâlde idi, îcâd u ihtirâ'a kâdir hoşca ma'nâlar bulmakda mâhir, tab'ı mutasarrîf ve şî'rün envâından kasîde vü gazel ü mesnevî tarzına ârif idi.* (s.1633)

Zihni celî: Parlak, açık zihin.

Îzârî-i sâlis; *Tab'ı rûşen ve zihni celîdür.* (s.1060)

Zihn-i çâpük: Zihni hızlı.

⁷³⁰ <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=ZERm%C3%BChre&mi=0> Erişim Tarihi: 22. 03. 2017.

⁷³¹ Devellioğlu, s. 1383.

Feyzî; *Haylî tab'-ı nâzüki ve zihni çâpüki var idi ammâ ğâyet şûrîde idi.* (s.1261)

Zihni hadîd: Zihni demir gibi. Zihnin kuvvetini, sağlamlığı, unutmadığını ifade etmektedir.

Hasan Çelebi-i diger; *Haliyâ Sahn'da muüddür, sâhib-i tab'-ı kavîm ü zihni hadîddür.* (s.624)

Zihni nakkâd: İyi ile kötüyü ayıran zihin.

Edâyî; *Fi'l hakîka tab'-ı vakkâd u zihni nakkâda kâdirdür.* (s.326)

Zihni şi'r: Şiir anlayışı veya hafızası.

Zâtî; *Külliyet sâhibi şâ'ir olup kelimâtu rarîh ü rasîn ve zihni şi'rde muhkem ü metîndür.* (s.1575)

Zihni şûh: Zihni canlı.

Gülâbî; *Tab'ı çâşnîdâr ve zihni şûh ve nazmınun edâsı ber-kâide vü pür-rüsûh idi.* (s.722)

Zihni vâlâ: Yüksek zihin.

Hayâlî-i Marûf; *Tab'ı bülehd ve zihni vâlâ idi.* (s.1548)

Şâh Selîm zâde-i zihni pâk: Zihni temiz doğan şah Selim.

Fasl-ı evvel; *Gazel-i âb-dâr-ı Şâh Selîm zâde-i zihni pâk u tab'-ı selîm* (s.238)

ZURAFÂ (ZÜREFÂ): 1. Zarif kimseler. 2. Eşcinsel kız veya kadın, seveci.⁷³²

Âşık Çelebi'nin şairleri tanımlamakta kullandığı ifadelerden biri de *zurefâ*dır. Ayrıca *zurefâ* tabiri incelikli ve letafetli olan veya incelikden anlayan kimseleri de ifade etmektedir.

Mûdâmî; *Tarîk-i ilmün kadîmlerinden, zurefâ-yı akrânınun kerîmlerinden, hemvâr-ı etvâr, makkûl-güftâr ve matbû-kirdârdur.* (s.796)

Nihâlî; *Hikâyet: Merhûm Merhabâ Çelebi ki Edirne kâzîsı iken fevt olmuşdur, ulemânun fuzâlâsından ve fuzalânun zurefâsından zarîf ü nazîf ve nefîs ü latîf, hafîfü'r-rûh tekellüf matrûh, hande-rûy u bezle-gûy, nükte-şînâs u sohbet-înâs, zarâfet-şân u letâfet-tab' ile müsellemler ilm ile 'alem olduğu gibi lutf-ı tab' ile müsellemler 'âlim idi.* (s. 921)

⁷³² <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=Z%C3%BCReF%C3%82&mi=0>, Erşim Tarihi: 17.05.2017.

Hâverî; *Diyâr-ı 'ilm ü fazlun ma'reke-i kazâ-yı 'adlün dil-âveri, lücce-i şî'r ü inşanun şînaveri, şu'arâ vü zurefânun rûşen-ahteri Açuk Kâzî oğlu Ali Çelebi'dür ki mahlası Hâverî'dür.* (s.1506)

Zurefânun evbâşı: Zarif kimselerin serserisi. (şairler veya şairlerin eş cinsel, kız veya kadın seviciler olanları)

Nühî; *Şekli matbû, evzâu makbûl, hâttı alâ, şî'ri dil-küşâ, inşası hoş-nümâ, zurefânun evbâşı ve küttâb-ı dîvânun 'ayyâşı vü kallâşı idi.* (s.900)

Çemen-i zurefâ: Zarif kimselerin çimenliği, bahçesi.

Fasl-ı evvel; *Bu fakîr ü hakîr ve "ednâ mine'n-nakîr"⁷³³ bâdiye-i ışkun cur'a-nûşu ve zâviye-i şevkun hırka-pûşu, encümen-i ulemânun keşf-gerdâni, çemen-i zurefânun cârû-keşâni, hürmen-i şî'rün huşe-çîni, süfre-i inşânun rîze-güzîni, hân-ı belâgatün nevâle-berdi, sâğar-ı fesâhatün çeşende-i dürdi.* (s.240)

Mecma-ı zurefâ-yı Arab u Acem: İran ve Arapların zarif kimselerinin toplandığı yer.

Mukaddime; *Vilâyet-i Rûm'un ve bûm-ı zebûm-ı kurumun âb u hevâsı latîf ve ebnâsı zarîf olup mecma-ı zurefâ-yı Arab u Acem ve menba-ı şu'arâ-yı Türk ü Deylem olduğu sebepten ekser ehli husûsan içlerinde ehl-i fazlı siyimmâ sîmâ-yı saded tahsîl-i ilm ü dirâyetde ve zî-hıdmet-i divân u kitâbetde olanlar bir mikdâr şî're küşîş ve nazmla tab'ların âzmâyiş itmişlerdür.* (s.277)

ZÜLÂL-İ ŞİVE: bk. Şîve.

⁷³³ Hurma çekirdeğinden daha değersiz.

SONUÇ

Poetika, Arsito'dan başlayarak günümüze kadar bir kısım bilim adamının ilgisini çekmiştir. Şiirin ne olduğuna, tarifine ve kurallarına dair mukadimeler konuyla ilgili literatürde yerini almıştır. Ayrıca şiir yazmanın kurallarını bilmekle güzel şiir yazmanın esası elde edilmiş olmayabilir.⁷³⁴ Bu doğrultuda Âşık Çelebi, şair Senâî'nin terceme-i hâlini verirken kullandığı;

Beyt

Îzâ kunte lâ terdî siva'l-vezni vahdeh

Fe kul ene vezzânün ve mâ ene şâ'ir (s.1490)

“Eğer vezinden başka bir şey bilmiyorsan, de ki, ben iyi bir vezinciyim, şair değilim.” ifadesi bunu bir bakıma desteklemektedir. Şiir sanatına dair olan bu kuralları bir kibrit çöpüne benzetebiliriz. Sanatçının istidadında şiir söyleme ve yazma kabiliyeti varsa, bu kibrit şiir yeteneğini harekete geçirir. Şiirin kurallarını bilmenin diğer bir faydası ise okuyucuya şiir dinleme, anlama ve yorumlamada kılavuz olmasıdır. Şiir sanatı ve şaire dair yapılacak olan değerlendirmelerde kullanılacak olan temel unsurlardan biri de poetik kavramların bilinmesidir.

Tezkireler günümüz edebiyat sahasında araştırma yapanlar için birçok çalışmaya kaynaklık yapmakta ve bulunduğu dönemin poetikası, şiiri, şairi ve toplumun yaşantısı ile ilgili bilgileri bizlere sunmaktadır. Âşık Çelebi'nin Meşairü's- Şuara'sı da poetik kavramları içinde çokça bulunduran hacimli bir tezkiredir. Her bir şair biyografisi, özellikle nüfuzlu, yakından tanıdığı ve samimi arkadaşlık ettiği şairler hakkındaki çok uzun değerlendirmeler zengin bir poetik kavram içeriği taşımaktadır.

Âşık Çelebi'nin şiir ve şair hakkında yapmış olduğu değerlendirmeler genellikle kendi gözlemlerine dayanmaktadır. Bu değerlendirmeleri için herhangi bir dayanak belirtmemektedir. Tezkire yazarının üslubundan biri ise, biyografisini yazdığı şairi veya şiirini daha önce yaşamış olan meşhur şairlere veya şairlik vasfı olan âlimlere (*Ahfeş, Nevâli, Asmaî, Câhız, Câmî, Hâfız, Nizâmü'd-dîn-i Arc, Lebid, Mîr Alî Şîr, vava Nevâ'i, Erdeşîr, Şi'r-i İmrü'l-kays, İmâm Şâfi ve İmâm Ebû Hanîfe* vb.) benzetmesidir. Âşık Çelebi bu benzetmeleri bir takdir ifadesi olarak kullanmıştır. Meşhur şairlere

⁷³⁴ Yaşar Nabi Nayır, Salih Bolat, *Şiir Sanatı*, Varlık Yayınları, İstanbul, 2003, s.9.

yapılan bu atıflarda benzetme yönü nadiren zikredilmiş olup, hangi yönden benzettiği ise o şairin şiir sanatındaki şöhret bulan hususiyeti ile alakalı olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma yapılan tezkirede şair ile ilgi kullanılan poetik kavramlar; sanat açısından şairin yaratılış hali, bu yaratılış hallerini niteleyen sıfatlar, şairin şiiri ile alakalı kişilik özellikleri ve şairin yetişme, eğitimi ve kültürü ile alakalı tabirlerden oluşmaktadır.

Bu poetik kavramların başında, şairin doğuştan kendisine verilmiş olan sanat yeteneği ve şiir sanatı yeteneğini ifade eden *tab*’ tabiri gelmektedir. Bu *tab*’ tabiri ile yakın anlamları taşıyan *tabiat*, *selika*, *kuvvet*, *kabiliyet*, *kudret*, *kadir* ve *sirişt* vb. ifadeler kullanmıştır. Şaire doğuştan verilen şiir sanatı kabiliyetini değerlendirmesinde varlığı ve yokluğu ifade edilirken aynı zamanda *cevdet*, *hub*, *hoş*, *bed*, *latif*, *selim*, *selamet*, *nazif*, *şuh*, *çalak*, *küşade şüküfte*, *pak*, *bülend*, *âli*, *vekkad* ve *sade* vb. sıfatlarla da nitelendirmeler yapmıştır.

Çelebi, şairin şiire etki eden kişilik özelliklerini belirtirken; *bedihe-guy*, *lefaf*, *heccav*, *latife-cuy*, *dikkat*, *hezle-cuy* ve *kavval* vb. tabirlerini kullanmıştır. Şairin edebi kültürü içindeki belagat, fesahat bilgisini, *fasih* ve *beliğ* gibi poetik kavramlarla ifade etmiştir. Ayrıca şairin üslubunu ifade eden *eda*, *tarz*, *tarik*, *vadi*, *şive* ve *işve* gibi tabirler de Âşık Çelebi’nin şair ile ilgili kullanmış olduğu poetik kavramlardandır. Diğer bir husus da Âşık Çelebi, şairi ve şiirini tarif ederken şairin mahlası ile anlamca paralel ve sesce benzeşen kelimeler kullanmaya özen göstermiştir.

Çelebi’nin şiir ile ilgi kullanmış olduğu poetik kavramların geneline bakıldığında, şiirin özgünlüğünü, sağlamlığını ve güzelliğini ifade eden nitelemeler, şiirin tarzını ifade eden tabirler ve şiir ile ilgili yapmış olduğu tanım ve benzetmeler öne çıkmaktadır.

Şiirin özgünlüğünü; *abdar*, *bârî*, *ibdâ*, *ihtirâ*, *icad*, *nadir* ve *âferîn* gibi kelimelerle ifade ederken, iç ve dış unsurlar açısından sağlamlığını; *muhkem*, *üstüivar*, *metin*, *rasin*, *rasih*, *kavi* ve *rüsûh* gibi tabirlerle anlatmıştır. Âşık Çelebi’nin şiirin övgüsünde kullanmış olduğu sıfatlar ve teşbihlerden bazıları ise; *âteş-engîz*, *ârızı*, *bârik*, *cân-güdâz*, *ciddi*, *çiğir-sûz*, *cedîd*, *çâşnîdâr*, *çâşnî-i sûz u harâret*, *dil-nevâz*, *dikkat*, *fenâ- bahş*, *hâl*, *halâvet*, *hemvâr*, *hoşâyende*, *ışk-âyîn*, *Îlâhî gûne*, *küşade*, *letâfet*, *levendâne*, *makbul*, *matbu*, *mestâne*, *muhkem*, *muhkem ü puhte*, *nâzûk*, *nefis*, *ney-şeker*,

pisteh, pürkâr, râsih, rasîn, rengîn, rûşen, sâde, sebük, selâset, sûz u şûr, şâhid-perestâne, Şâhî gûne, şevk-engîz, şîrîn, şû, tasavvufgûne, tayyibe, üstivâr, yek-dest ü hemvâr, zarâfet, zarâfet-âmîz, zâtî'dir. Benzetmeler ise; arsa, bahr, bâl, Belkıs-ı Sebâ, cûy-ı şîr, dem-i mu'ciz-nümâ, dendâne-i şâne, der-i gencine, deryâ, dînâr-ı bâzâr, dîvân-ı Arab, fîrûğ-ı şem, genc-i Kârûn, gülşen, hüdhiüd-i nebe, irem, işrâk-ı şems, levh-i debistân, kemend, kerâmet, miskab, şeker, tercemân-ı edeb'dir.

Şiirin iyi veya kötü değil orta olduğunu; *miyane, mütevassıt, bâziçe-ı kûdeğân değil, kem degül* ve *şütür ü gürbe* gibi tabirlerle ifade etmiştir.

Şiirin olumsuz olarak değerlendirmesinde ise; *rekâket, rekîk, sahâfet, kabîh, mazîk* ve *pârû-yı hâşâk* gibi tabirlere yer vermiştir.

Ayrıca, *üstadane, âşıkane, mestane, muhakkıkane, levendane* vb. tabirlerle de şiirin hangi üslup ile yazıldığını ifade edilmiştir.

Şiir okuyucu ile ilgili poetik kavram olarak kullanılan tabirler, şair ve şiir ile ilgili kullanılan poetik kavramlara kıyas edildildiğinde çok daha azdır. Bunlardan bazıları; *makbul, müstahsen* ve *müstamel*'dir.

Âşık Çelebi'nin Tezkiresindeki poetik kavramların sözlüğünü oluşturmak için yapılan bu çalışma, özgün bir model olması açısından önemlidir. Bu modelin tüm tezkire ve divanlar üzerinde poetik kavramlarla ilgili yapılabilecek çalışmalara yol götüreceği inancını taşımaktayız.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet, vd., *Başlancıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, 3. bs. Kesit Yayınları, İstanbul. 2012.
- AÇIKGÖZ, Namık, “*Klâsik Türk Şiiri Tenkid Terminolojisi ve ‘Âb-dâr’ Örneği*”, Türk Kültürü İncelemeler Dergisi, S, 2, İstanbul 2000, s.149-160.
- AKALIN, Şükrü Haluk ve başkaları (haz.), *Türkçe Sözlük*, 11. bs. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- AKPINAR, Şerife, “*Divan Şiirinin Söz Varlığında Yalan*” Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/3 Winter, ANKARA-TURKEY 2014. p. 43-78.
- ANDEWS, Walter G. Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, (çev. Tansel Güney), 8. bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- AYNUR, Hatice, “*Kendi Kaleminden Âşık Çelebi’nin Yaşam Öyküsü*”, Hatice Aynur ve Aslı Niyazioğlu (drl.), *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, Koç Ü Yayınları, İstanbul, 2011.
- BİLGİN, A. Azmi, “*Türk Tasavvuf Edebiyatının Mahiyeti*”, Türkiyat Mecmuası, C, 24/ Bahar, 2014.
- BİLKAN, Ali Fuat, *Türk Edebiyatında Mu’ammâ*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- CEZAR, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul, 1965.
- COŞKUN, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, 3. bs. Dergâh Yayınları. İstanbul. 2012.
- _____, “*Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine*”, Bilig, S, 56, Kış 2011. s. 57-80.
- ÇİFTÇİ Hasan, “*Ubeyd-i Zâkânî*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C, 42, Ankara, 2012.
- ÇİMEN, Feyzi, *Yusuf Çetindağ, Şiir ve Tenkit*, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, S, 1, Bahar, 2013.
- ÇETİNDAG, Yusuf, “*Şiir ve Tenkit -Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-*”, Kitabevi, İstanbul, 2010.
- _____, “*Eleştiri Terimleri Açısından Herat Mektebi Tezkirelerinin Anadolu Tezkirelerine Tesiri*”, Bilig, S, 22, Yaz 2002. s. 109-132.

- DEMLİKOĞLU, Uğur, “H 1142 (M 1729- 1730) tarihli büyük kale defterine göre hemedan kalesi piyade ve süvari levendleri” Fırat Ü Sosyal Bilimler Dergisi C, 24, S, 1, Elazığ, 2014.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 30. bs. Aydın Kitapevi, Ankara 2013.
- DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. bs. Ankara, 2013.
- DURMUŞ, İsmail, “İntihal”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 22, Ankara, 2000.
- _____, “Mütenebbi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 32, Ankara, 2000.
- ELBİR, Bilal, *Surûri'nin Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'i -Metin-İnceleme-*, Ege Ü SBE Doktora Tezi, İzmir 2003.
- ELMALI, H. ve Ş.Arslan, “Garib”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 13, İstanbul. 1996.
- ERKAL, Abdulkadir, *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2009.
- _____, “Divan Şiirinde Şebistân-ı Hayâl Tarzı Üzerine” Atatürk Ü Türkiyat Araştırmaları Ens. Dergisi, S, 41, Erzurum, 2009, s. 35-45.
- _____, “Divan Şiirine Poetik Yaklaşımlar; Divan Şiirinde Saf Şiir Uslubu” ATATÜRK ÜNİ. Türkiyat Araştırmaları Ens. Dergisi (TAED), S, 56, Erzurum, 2016, s. 923-939.
- <http://www.ingilizceosmanlica.com/osmanlica-ingilizce-sozluk-madde-45835.html>
(İngilizce-Osmanlıca sozluk افتاك maddesi. Sayfa:1364) Erişim Tarihi: 31.01.2017.
- <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=vird&mi=0> Erişim Tarihi: 24. 01. 2017.
- <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=bikr&mi=0> Erişim Tarihi: 26.01. 2017.
- <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=dil&mi=0> Erişim Tarihi: 26. 01. 2017.
- <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=divan%20&mi=0> Erişim Tarihi: 26. 01. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=ELHAN&mi=0> Erişim Tarihi: 27. 01. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=selis&mi=0> Erişim tarihi: 27. 01. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=safir&mi=0> Erişim Tarihi: 29. 01. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=dakik&mi=0> Erişim Tarihi: 30. 01. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=enbaz&mi=0> Erişim Tarihi: 30. 01. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=iyi&mi=0> Erişim Tarihi: 30. 01. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=fehim&mi=0> Erişim Tarihi: 30. 01. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=g%C3%BCI%C5%9Fen&mi=0>
Erişim Tarihi: 01.02.2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=hamr&mi=0> Erişim Tarihi: 03.02.2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=hayal&mi=0> Erişim Tarihi: 03.02.2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=A%C5%9Fk&mi=0> Erişim Tarihi: 05.02.2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=hempa&mi=0> Erişim Tarihi: 03.02.2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=hem&mi=0> Erişim Tarihi: 03.02.2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=hezel&mi=0> Erişim T: 03.02.2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=icat&mi=0> Erişim Tarihi: 06.02.2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=ilmam&mi=0> Erişim Tarihi: 07.02.2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=K%C4%80B%C4%B0L%C4%B0YET&mi=0> Erişim Tarihi: 08. 02. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=kesp&mi=0> Erişim Tarihi: 10. 02. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=kesp&mi=0> Erişim Tarihi: 10. 02. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=tal%C3%A2kat&mi=0> Erişim Tarihi: 12. 02. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=mamur&mi=0> Erişim Tarihi: 14. 02. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=ITR%C3%82&mi=0> Erişim Tarihi: 16.02.2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=muhkem&mi=0> Erişim Tarihi: 17. 02. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=KALENDER&mi=0> Erişim Tarihi: 12. 03. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=terzik&mi=0> Erişim Tarihi: 17. 03. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=hu%C5%9Fe&mi=0> Erişim Tarihi: 22. 03. 2017.

<http://www.kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=ZERm%C3%BChre&mi=0> Erişim Tarihi: 22.03.2017.

http://www.muhammedinur.com/HASYET_ZAMANI_BU_ZAMAN-SYF581.html Erişim Tarihi: 03. 02. 2017.

İSEN, Mustafa (ed.), *Şair Tezkireleri*, 4. bs., Grafiker Yayınları, Ankara, 2015.

_____, (haz.) “*Latîfi Tezkiresi*”, Akçağ, Ankara, 1999.

KANAR, Mehmet, “*Firdevsî*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 13, Ankara, 2003.

KARATAŞ, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Sütun Yayınları, İstanbul, 2011.

KILIÇ, Filiz (haz.), *Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ, İnceleme- Metin*, 3C, İstanbul Araştırmaları Ens, İstanbul 2010.

- KIYÇAK, Özgür ve Orhan KAPLAN, “*Divan Şiirinin Leylâ ve Mecnûn’u: Lafız ve Mana*” International Journal of Language Academy ISSN: 2342-0251 Volume 2/1 Spring 2014, p. 73/91.
- _____, “17. Yüzyıl Mesnevilerinin Zihniyet Çözümlemesi ve Yapılandırıcı Eğitim Sürecinde Kullanımı”, Dokuz Eylül Ü Eğitim Bilimleri Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir. 2014.
- KOÇAK, İnci, “*Ahfeş el-Evsat*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 1, Ankara, 1999.
- KONCU, Hanife, “*Bir Kelimenin İzinde: Klasik Türk Şiirinde “Levend” Üzerine Bazı Düşünceler*” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/3 Summer 2010, s. 421-446.
- KURNAZ, Cemal, *Osmanlı Şair Okulu*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007.
- KÜLEKÇİ, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 6. bs., Akçağ Yayınları, Ankara, 2013.
- MENGİ, Mine, “*Divan Şiiri Estetiği Açısından İ’câz*”, ATATÜRK Üni. Türkiyet Araştırmaları Ens. Dergisi, S, 39, (Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı), Erzurum 2009.
- _____, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yayınları, 2. bs. Ankara, 2010.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, “*Berâatü’l-istihlâl*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 05, Ankara, 2003.
- MÜTERCİM Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, **صَرَفُ الْحَدِيثِ**[Sarfu’l-hadîs] maddesi, <http://www.kamus.yek.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 12.04.2017.
- _____, *Burhân-ı Katı*, (çev. Mürsel Öztürk, Deya Örs), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.
- NAYIR Yaşar Nabi, Salih Bolat, (haz.), *Şiir Sanatı*, Varlık Yayınları, İstanbul, 2003.
- Nedir.com, <http://soz.nedir.com/#ixzz46MMfeUU8>, Erişim Tarihi: 28.02.2017.
- Nedir Ne Demek NND Sözlük, <http://www.nedirnedemek.com/leyte-nedir-leyte-nedemek>. Erişim Tarihi: 05.01.2017.
- OKAY, Orhan, *Poetika Dersleri*, Derğah Yayınları, 3. bs. İstanbul, 2014.
- ONAY, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (haz. Cemal Kurnaz), Berikan Yayıncılık, Ankara, 2013.

- ÖNGÖREN, Reşat, “*Tasavvuf*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 40, Ankara, 2003.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre, “*Belagat Terimi Olarak Garib Sıfatı*,” Hatice Aynur ve Aslı Niyazioğlu (drl.), *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, Koç Ü Yayınları. İstanbul. 2001.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınlar, İstanbul 2004.
- _____, “*Mazmunun Mazmunu*”, Dergâh Dergisi, S, 35, İstanbul. 1993.
- PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı. Yayınları, Ankara, 2006.
- SARAÇ, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyât Bilgisi Belâgat*, 12. bs. Bilimevi Basın Yayın, İstanbul, 2014.
- SOLMAZ, Süleyman, *Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde (Ahdi, Gelibolulu Ali, Kınalızâde, Beyânî) Şâ'irin Dünyası*, (1. bs.). Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, “*Osmanlı Şiiri Kılavuzu*”, 1. bs. Osmanlı Edebiyat Araştırmaları Merkezi OSEDAM, İstanbul, 2016.
- TOLASA, Harun, *Sehî, Lâtîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırmaları ve Eleştirisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.
- TOPALOĞLU, Nuri, “*İbn Ebü'l- Fevâris*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 19, Ankara, 2003.
- TOPUZOĞLU, Tevfik Rüştü, “*Faslu'l- hitâb*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 12, Ankara, 2003.
- TURGUT, Ali, “*Nizâmeddin en-Nisâbüri*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 33, Ankara, 2003.
- TÜLÜCÜ, Süleyman, “*Lebîd b. Rebîa*” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 27, Ankara, 2003.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul. 2012.
- ÜSTÜNER, Kaplan, “*Divan Şiirinde Tasavvuf (14 ve 15. Yy. Divanlarına göre)*”, TÜBAR-XXIV-/Güz. 2008. s. 1759- 1776.
- YAZICI, Tahsin, “*Erdeşir*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 11, Ankara, 2003.
- _____, “*Hâfız-ı Şîrâzî*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 15, Ankara, 2003.

YÜCEL, İsmail, “*Sissiletü’z- zeheb*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C, 37, Ankara, 2000.

ZAVUTCU, Gencay, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler- Hayvanlar- Bitkiler- Tabiat Güçleri Kişileştirilmiş Varlık ve Kavramlar)*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Levent Sarıçoban
Doğum Yeri ve Tarihi	Merzifon 27.01.1976
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Anadolu Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Tez Aşamasında
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Artvin Çoruh Üniversitesi.
İletişim	
E-Posta Adresi	leventsaricoban@hotmail.com
Tarih	22.05.2017